مرحله بیانی قاموسی

به اداره بیانی قاموسی خلق بیانی تویغور

11

شنجاڭ خەلق نەشرىياتى
مىللەتلەر نەشرىياتى

11

مسلمه تلمرنه شریاتی
شغبالك خه لق نه شریاتی

بسم الله الرحمن الرحيم

«ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى قامۇسى»
تەھرىر ھەيئىتى

باش مۇھەررىر: ئابدۇراخمان ئەبەي

مۇئاۋىن باش مۇھەررلەر (ئۇيغۇر ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى):
ئابدۇكېرىم راخمان، ئابلىمىت سادىق، ئارسلان ئابدۇللا، ئالىمجان سابىت، ئەخمەت ئىمىن، ئەركىن ئابدۇقادىر، غازى ئەمەت، نىياز كېرىم شەرقى، ئوسمان ئىسمائىل، ياسىن زىلال، ياقۇپ مۇھەممەتروزى

تەھرىر ھەيئەت ئەزالىرى (ئۇيغۇر ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى):
ئابدۇبەسىر شۇكۇر، ئابدۇراخمان ئەبەي، ئابدۇشۇكۇر تۇردى، ئابدۇكېرىم راخمان، ئابلىمىت سادىق، ئارسلان ئابدۇللا، ئالىمجان سابىت، ئايشەم ئەخمەت، ئەخەت ھاشىم، ئەخمەت ئىمىن، ئەركىن ئابدۇقادىر، ئەكبەر غۇلام، تۇرسۇن زېرىدىن، تۇرسۇن غازى، تۇنىياز مەتنىياز، راھىلە داۋۇت، رەۋەيدۇللا ھەمدۇللا، ساۋۇت سالاھىدىن، شېرىپ خۇشتار، غازى ئەمەت، غەيرەتجان ئوسمان، ماخمۇت مۇھەممەت، مۇھەممەت ئابلىز بۆرىيار، مۇھەممەت رېھىم، مۇھەممەت شاھنىياز، مۇھەممەتئېلى لېتىپ، مۇراددىل ئابىد، نىياز كېرىم شەرقى، ئوسمان ئىسمائىل، ئۇچقۇنجان ئۆمەر، ئېزىز خۇدابەردى، ئېلى ئىسمائىل، ياسىن زىلال، ياقۇپ مۇھەممەتروزى، يۇسۇپ ئىسھاق

«ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى قامۇسى» غا ئىشلىگۈچىلەر:

«قامۇس»نى نەشرگە تەييارلىغۇچىلار:

ئابلىمىت سادىق (نەسرىي قىسمى)، ئابدۇكېرىم راخمان (داستانلار قىسمى)، ياسىن زىلال (چۆچەك ۋە قوشاقلار قىسمى)، ئارسلان ئابدۇللا (ماقال ـ تەمسىللەر قىسمى)، ئوسمان ئىسمائىل، ئېزىز ئاتاۋۇللا سارتېكىن، ئابىدە، ئادالەت ئىمىن، (تۆھپىكارلار قىسمى)، نىياز كېرىم شەرقى (گۇزەل سەنئەت قىسمى)

رەسسامىلار: (ئۇيغۇر ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى):

ئالىمجان مەتقاسىم، ئەسقەر تۇردى، ئەنۋەر ئوسمان، باھىر ياسىن، پەرھات ئەخمەت، پەرھات ئىبراھىم، مەۋلان نىياز، مۇختار مۇزەپپەر، مۇساجان ۋاھاپ، مۇھەممەت ئابدۇرېھىم، مۇھەممەت نەۋبەت، نىجات ھوشۇر، نىياز كېرىم شەرقى، يۇسۇپجان قادىر

«قامۇس» قا گۇزەل سەنئەت ئەسىرىنى تەقدىم قىلغۇچىلار(ئۇيغۇر ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى):

ئابدۇشۇكۇر كېرىم كۆك، ئابدۇقادىر ئىبراھىم، ئابدۇكېرىم نەسىردىن، ئابلىكىم باسىت، ئايتىللا، ئابدۇغېنى مەتروزى، ئەنۋەر، بەي گاك، تالىپجان، تەلئەت، تەي جەنشىك، تەي يىك، تۇردى ئىمىن، جاك لېيجىك، جاك ۋېنپىك، جاك ۋېي، جاك يۇفېك، جۇمە يۇسۇپ، چىك لىڭشىك، چىك ۋېنجىك، خەن جىڭجۇن، خۇاك جيەنشىك، خۇاك دالەي، خۇرشىدە ئابدۇكېرىم، دىلشات سابىت، دىلمۇرات تۇردى، رۇستەم، زورەم ياسىن، زۇمرەت ماخمۇت، سالام ئابدۇراخمان، سەي شىڭچۇن، سۇپاخۇن، سۇلتان قۇربان، شۇي شۆجى، شۇيىڭۋۇ، شى دېۋېن، غازى ئەمەت، غېنى، فەن دىڭدىك، قەيسەر ئەنۋەر، قەيسەر ھېسامىدىن، كاك شۇزىك، كامىل، گۇەن ۋېيلىك، گوياۋجۇن، گۇك جەنشىك، لو لىشىك، لۇك چىڭلىيەن، لېي جۇڭشۇن، لېي خۇا، لى شياۋ، لى ياۋتيەن، لىۇجەنگو، لىۇشىڭجۇ، ماشىيىك، مۇتەللىپ، مۇزەپپەر، مۇھەممەت ھېيت، مۇيەسسەر، مېك ئەرخۇ، نۇرمۇھەممەت ئابلىز، ئوسمانجان ئابلا، ۋاك جىڭخۇا، ۋاك جىڭكەي، ۋاك گۇاڭشىك، ۋاك گۇدې، ۋاك يۇڭشىك، ۋۇچىفىك، ۋىك فاكې، ئېلشات تۇردى، ئىمىنجان ئابدۇرەھىم، ئىمىن ھاسىل، يارمۇھەممەت، ياك شىك، يالقۇن غازى، يالقۇن ھابىل، يۇسۇپجان، يۇۋېنيا

كومپيۇتېر تېخنىك خادىملىرى:

ئەكرەم ئايىت، گۇلىستان قۇربانئېلى، مۇھەممەت نەۋبەت

«ئۇيغۇر خەلق پەخرىنىڭ دوبيانتى قامۇسى»
تومليرىنىڭ مەزمۇنى

1 - تۇم ئەپسانە - رىۋايەتلەر

2 - تۇم چۆچەكلەر

3 - تۇم چۆچەكلەر

4 - تۇم چۆچەكلەر

5 - تۇم چۆچەكلەر

6 - تۇم لەتىپە - چاقچاقلار

7 - تۇم ماقال - تەمسىللەر، مەسەللەر

8 - تۇم داستانلار

9 - تۇم داستانلار

10 - تۇم قوشاقلار

11 - تۇم قوشاقلار، خەلق ئويۇنلىرى، مەشرەپ ئويۇنلىرى، تېپىشماقلار، لاپلار

12 - تۇم ئۇيغۇر ئۆرپ - ئادەتلىرى، تۆھپىكارلار

قوشاقلار خەلق ئويۇنلىرى

مەشرەپ ئويۇنلىرى لاپىلار

پېشىماقلار

مۇندەرىجە

قوشاقلار III
خەلق ئويۇنلىرى 221
مەشرەپ ئويۇنلىرى 337
تېپىشماقلار 355
لاپلار 399

قوشاقلار

مۇندەرىجە

تارىخىي قوشاقلار.....(10 ـ توم) III

ئەمگەك قوشاقلىرى .....(10 ـ توم)71

مۇھەببەت قوشاقلىرى .....(10 ـ توم)105

تۇرمۇش قوشاقلىرى .....(11 ـ توم) V

بالىلار قوشاقلىرى .....(11 ـ توم) 119

ئەجدادلار قوشاقلار .....(11 ـ توم) 145

بېيىتلەر ..... (11 ـ توم) 179

تۇرمۇش قوشاقلىرى

تۇرمۇش قوشاقلىرى

مۇندەرىجە

ئاتا ـ ئانا، قېرىنداش ھەققىدە..... 1
غېرىب ـ مۇساپىرلىق ھەققىدە..... 7
ياشلىق ۋە قېرىلىق ھەققىدە 15
يالغۇزلۇق ھەققىدە 17
ئۆگەي ئانا ھەققىدە 18
بويتاقلار قوشىقى 19
تۇل خوتۇنلار قوشىقى 22
ئۆلۈم ھەققىدە..... 24
خوتۇن ھەققىدە..... 25
قېينانا ھەققىدە 26
ئويۇن ـ چاقچاق ھەققىدە 27
بەخىگى ـ قىمارۋاز ھەققىدە 30
پەندىيات 36
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم 37
نەسىھەت 43
يېتىملار قوشىقى 45
قەمبەرنىسا 53
ئانام قۇنىخان 56
داغى پەرزەنت 59
نورۇز قوشىقى..... 62
رامزان قوشىقى 64
بارات قوشىقى 68
قار بېيىتى 69
پېرە قوشىقى 73
كۆك مەشرەپى ۋە كۆك بېيىتى 74
يۇز ئاچقۇ بېيىتى 79
پوتا بېيىتلىرى 89
قىيقاس بېيىتلىرى 108
چۇن ـ چۇن سالاۋات 114

ئاتا-ئانا، قېرىنداش ھەققىدە

ئاتالىقلار، ئانالىقلار
دەستە ـ دەستە گۈل.
ئاتاسىزلار، ئاناسىزلار
كۆيۈپ ئۆچكەن كۈل.

بۇ دۇنيادا ئۇچ نېمەرسە
ئىزدەپ تېپىلماس.
بىرى ئاتا، بىرى ئانا،
بىرى قېرىنداش.

ئاتامۇ قىلمىغىن، دەيدۇ،
ئانامۇ قىلمىغىن، دەيدۇ.
دوستۇڭغا ئۇۋال قىلىپ،
قىساسقا قالمىغىن، دەيدۇ.

گۈللىرىم تارام ـ تارام،
دۆلىتىم ئاتا ـ ئانام.
يار دېگەن كۆڭۈل خۇشى،
تېپىلماس ئاتا ـ ئانام.

ھاۋا تۇتۇلۇپ كەتتى،
بەك بولۇپ تۇمان ـ مانان.
چۈشۈمگە كىرىپ قاپتۇ
مېھرىبان ئاتا ـ ئانام.

ناخشىنى تولا ئېيتسام،
ئەل مېنى سارالىق، دەيدۇ.

ئۆز ئاتام بىلەن ئانام
دەردى بار بالام، دەيدۇ.

قوينۇمدىكى توغاچنى
سىيادان سېلىپ ياققان.
ئاتامدىن كىچىك قېلىپ
مېھرىبان ئانام باققان.

مەن ئاتامدىن ئايرىلىپ،
سۈندى قاناتىم قايرىلىپ.
مەن يىغلىماي كىم يىغلىسۇن،
جېنىم ئانامدىن ئايرىلىپ.

ئاتام باققان، ئانام باققان،
بېقىپ قاتارغا قاتقان.
ئەزىز بېشىمنى ياد ئەيلەپ،
مازارلارغا چىراغ يانقان.

ئاتام بولسا كۆرسەم مەن،
ئانام بولسا كۆرسەم مەن.
ئاتام بىلەن ئانامنىڭ
ئايىغىدا ئۆلسەم مەن.

ئاتادەك مېھرىبان قايدا،
ئانادەك مېھرىبان قايدا؟

ئۇلاردەك ئىچ كۆيەر قايدا،
غېرىب بولغان بالاڭ قايدا؟

ئاتامۇ ئۆلۈپ كەتكەن،
ئانامۇ ئۆلۈپ كەتكەن.
قېرىنداش بولغان بىلەن،
كۆڭلى بۆلۈنۈپ كەتكەن.

ئاق سارايىڭ بار ئىكەن،
زەدىڭالىڭ يوق ئىكەن.
ئاتا ـ ئاناڭ بولمىسا،
ئەتىۋارىڭ يوق ئىكەن.

ئېگىز قارىغاي تاغدا
سۇلار ئاقمۇ سايدا.
بىز يېتىم بولۇپ قالدۇق،
ئاتا ـ ئانىلار قايدا؟

ئېتىكنىڭ خۇيى يامان،
سۇندۇردى ئېگەرنىمنى.
ئاتام بولسا ئالاردىم
قارا قاش جىگەرنىمنى.

ئاتاسى ئۆلمىگەن كىم بار،
ئاناسى ئۆلمىگەن كىم بار؟
كىشىنىڭ يۇرتىغا بېرىپ،
مۇساپىر بولمىغان كىم بار؟

يەرلىكنى كولاۋېتىپ
كەتمەن قايرىلىپ كەتتى.
جېنىمغىنا شۇ ئانام
داغدا قان يۇتۇپ ئۆتتى.

يا ئاتادىن ئېيتماپتۇ،
يا ئانادىن ئېيتماپتۇ.
بىتەلەي يېتىم ئۆزۈم،
قېرىنداشتىن ئېيتماپتۇ.

ئاتاسى بار، ئاناسى بار،
تاۋاردەك ئەتىۋا باللار.
ئاتاسى يوق، ئاناسى يوق،
ھەر جايدا خارۇزار باللار.

ئەجەبمۇ ياراشمىتۇ
سېپىل تۇۋىگە خەندەك.
ئاتاسىدىن ئايرىلىپ
ھېچكىم بولمىسۇن مەندەك.

دۇنيادا نېمە ياخشى؟
ئاتا بىلەن ئانا ياخشى.
بىۋاپا قېرىنداشتىن
ۋاپادار ئاشنا ياخشى.

تاغ بېشىدا ئولتۇرسام،
قۇرغۇي قوندى بېشىمغا.
مەن ئانامنى ياد ئەتسەم،
ئېتەك تولدى يېشىمغا.

باغقا كىرسەم باقمدۇ،
بۇلبۇل قاناتىن قاقمدۇ.
يىغلىماڭ، جانىم ئانا،
بىزنى خۇدايىم باقمدۇ.

گۈل ئېچىلدى باغلاردا،
بېرىپ كۆرسە بولمامدۇ؟
ئاتا ـ ئانىمىز يوقتۇر،
رەھىم قىلسا بولمامدۇ؟

ئاققىنا گۈمبەز ئىچىدە
ئاقىرىپ ياتقان ئانام.
بىۋاقىت كۆزنى يۇمۇپ،
مېنى يېتىم قىلغان ئانام.

غېرىب دەيدۇ، غېرىب دەيدۇ،
غېرىب بولماسقا چارەم يوق.

پېشانەمگە پۇتۇلگەننى
مېنىڭ تارتماسقا چارەم يوق.

قارىسام كۆزۈم يەتمەس،
قىچقارسام ئۇنۇم يەتمەس.
يېتىم بولۇپ قالدىممەن،
يىغلىماي كۈنۈم ئۆتمەس.

بېغىڭ بەكمۇ ھاۋالىق،
كۆرسەم كۆڭلۈم سەگىيدۇ.
ئانامنى خىيال قىلسام،
كۆزدە ياشىم ئەگىيدۇ.

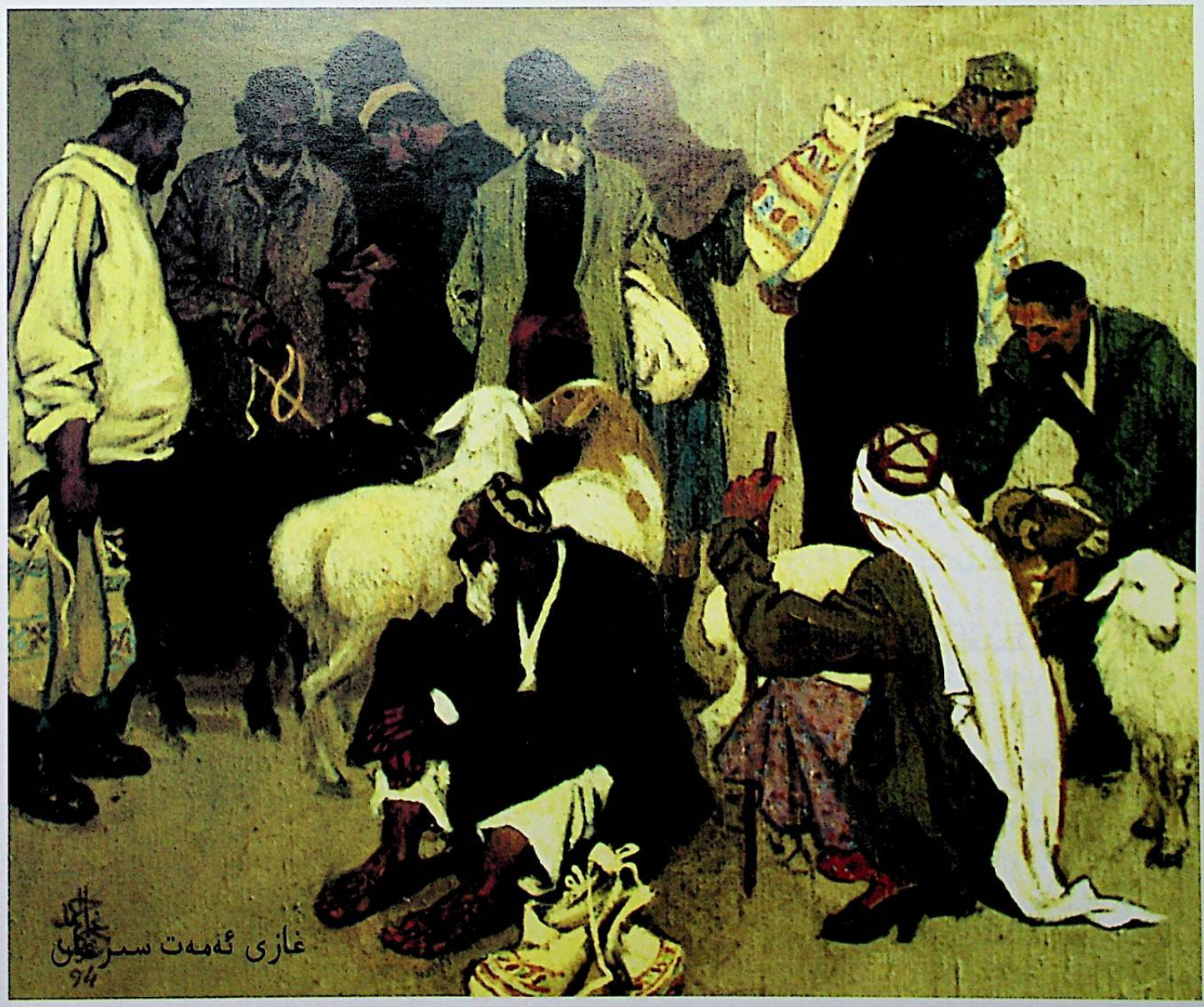
ماش رەڭ چاپىنىم بارتى،
ئوت چاچراپ كۆيۈپ كەتتى.
جېنىمغىنا شۇ ئانام
يامان چاغدا ئۆلۈپ كەتتى.

ئاتاڭ غەمگۇزار قايدا؟
ئاناڭ مېھرىبان قايدا؟
سېنىڭدەك بىگۇپا يارغا
مېنىڭدەك ئىچ كۆيەر قايدا؟!

ئوڭ قاناتىم ئاي ئاتام،
سول قاناتىم ئاي ئانام.
باشقۇرۇق بولغان قېرىنداش،
غەمگۇزارىم جان ئاتام.

مەن ئاتامنىڭ دۆلىتىدە
ئولتۇرۇپ ئاچتىم كۆڭۈل.
ئولتۇرۇپ خەندانە كۈلسەم،
قىپقىزىل ئاچىلدى گۈل.

ئېگىز تاغقا چىققاندا،
تاشلىۋەتمە ئاتاڭنى.

مىلتىق ئوقى تەگمىسۇن،
تارتىپ ئۆلىسەن جاجاڭنى.

ئەسسالام، دەپ ئۆيگە كىرسەم،
ئىلكىگە ئالغان ئاتام.
كېچە ـ كۈندۈز كۆتۈرۈپ،
ئاق سۈت بېرىپ باققان ئانام.

پاك تۇتۇپ، ساپساق تۇتۇپ،
سۈننەت قىلىپ ئۆستۈردىلەر.
تاپقىننى يېدۈرۈپ،
قاتمۇ قات كىيدۈردىلەر.

تاغلار باشىغا چىقسام،
ئانام كۆرۈنەرمىكىن؟
ئانامدىن خەۋەر كەلسە،
كۆڭلۈم سۆيۈنەرمىكىن؟

كېتەي ئەمدى، كېتەي ئەمدى،
ئاتام قالسۇن، ئانام قالسۇن.
ئاتام بىلەن ئانامنىڭ
ئىچىدە چوغلىرى قالسۇن.

مەن بۇياقتىن قارىسام،
يۇرتۇم تۇز كۆرۈنەر.
شۇنچە خەق ئاراسىدا
جانىم بالام ئۇز كۆرۈنەر.

دۇنيا دېگەن يوپيورۇق،
لەھەت ئىچى قاپقارا.
قاپقارا يادىڭدا بولسۇن،
ياخشى ئىشقا ئالدىرا.

يولدا ئۆتكەن شۇ گادايىنىڭ
ئاتىسى ئۆلگەنمىكىن؟
يۈزىگە شورپا تۆكۈلدى،
قاچارلىرى كۆيگەنمىكىن؟

ئاتامغۇ ئۆلۈپ كەتتى،
ئانامغۇ تاماس قالدى.
ئاتام بىلەن ئانامدىن
ئاي گۈللۈك پالاس قالدى.

رازى بولغىن، جان ئاتا،
ئاق سۈت بېرىپ باققان، ئانا.
خۇشلۇقۇڭ جەننەتتە بولسۇن،
قىلمىدىم بۇرچۇم ئادا.

يەتتە ئىقلىم ئاراسىدا
ئايلىنۇر باشىم مېنىڭ.
ئايىغى چىقماس بۇلاقتەك،
ئاقمۇ ياشىم مېنىڭ.

ئاققىنا گۈمبەز ئىچىدە،
ئاقمىرىپ ياتقان ئانام.
چۆرىسىگە گۈل تېرىپ،
بىزنى يېتىم قىلغان ئانام.

گۈمبىزىڭنى ئايلىنىپ،
تاڭ سەھەردە يىغلايمەن.
مۇشكۈلۈڭ بولسۇن ئاسان،
خۇدايىمدىن تىلەيمەن.

سىرتتا بوران گۈللىرى
ئېچىلىپتۇ ساپسېرىق.
ياخشىلىق نېسىپ قىلسا،
گۆرده بولۇرسىز ئاقىرىپ.

مەن ئاتامنىڭ ۋاقتىدا،
ئولان ئىدىم، بىر خان ئىدىم.
بۇ مېنىڭ ئولان بېشىم،
مۇڭغا قالۇرنى بىلمىدىم.

ئوڭ قاناتىم سۈندى مېنىڭ،
يالغۇز قانات ئۇچماس ئاسان.

مۇشكۇللىرىم كۆپتۇر مېنىڭ،
ئەمدى بولمايدۇ ئاسان.

جان چىقاردا بولالمىدىم،
پاناھىم قاشىڭدا سېنىڭ.
قايغۇ ـ ھەسرەت تاغلىرى
سىيرىلدى باشىمغا مېنىڭ.

مەن ئاتام دەپ يىغلىسام،
كۆزۈمدىن ياش قۇرۇماس.
توختىسا توختار يېشىم،
ئاتامغا ھېچكىم ئوخشىماس.

ياخشى ئاتا مەندە يوق،
ياخشى قېرىنداش مەندە يوق.
ئېغىر قورساق كۆتۈرۈپ،
تۇغقان ئانام ئالدىمدا يوق.

ئاتام بولسىغۇ مېنىڭ،
غېرىب بولماس ئىدى باشىم.
غېرىبلىق شەھىرىدە يىغلاپ،
كۆزۈمدە قالمىدى ياشىم.

يېتىمنىڭ ئاتاسى يوق،
بېلىدە پوتاسى يوق.
بۇ دۇنيا شۇنداق دۇنيا،
ئاخىرى ۋاپاسى يوق.

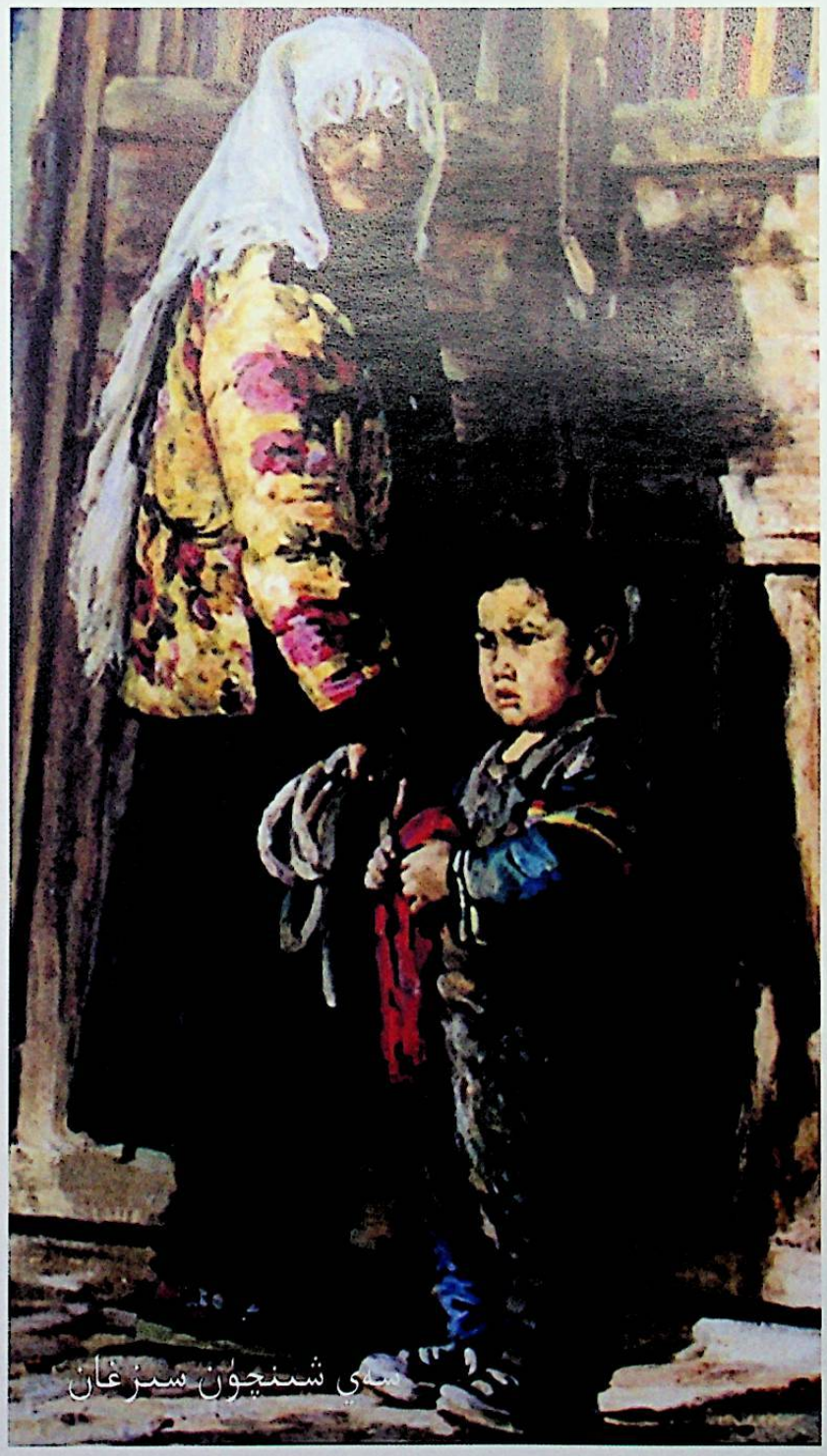
سەھەردە سايرىغان بۇلبۇل
خۇداغا نالە قىلمامدۇ؟
ئاتامىز يوق، ئانامىز يوق،
خۇدايىم رەھمى قىلمامدۇ؟

يېتىم دەيدۇ، يېتىم دەيدۇ،
يېتىم قىلسا خۇدا قىلغان.
ئاتالاردىن ئانالاردىن
جۇدا قىلسا خۇدا قىلغان.

ئاق جۇجەم پىشتى، تۆكۈلدى،
يېڭىدىم تاتلىق ئىكەن.
دۇنيانىڭ مازۇزلىقى
ئاتام بىلەن ئانام ئىكەن.

ئاتام مېنى، ئانام مېنى
نەدەپ تۇغدىكىن؟
شۇ كۈنلەرگە قالارمىنى
بىلمەپتىمىكىن.

ئاتام بىلمەس، ئانام بىلمەس
مېنىڭ ھالىمنى.

سەي شىنجۇن سىزغان

ئۇستۇن خۇدا ئىگەم بىلۇر،
سارغايغانمىنى.

ئاتىلىقلار ئاتام دېسە،
قۇيۇلدى ياشىم.
ئانىلىقلار ئانام دېسە،
ئېگىلدى باشىم.

ئاتام بولسا، ئانام بولسا،
ئۆلۈم بولمىسا.
ئۆلگەنلەرگە بېھىش بولسا،
دوزاخ بولمىسا.

يامان يولۇاس يولدا يېتىپ
شىرغا يول بەرمەس.
ئاتاسىدىن قارغىش ئالغان،
ئىلگىرى كەلمەس.

دادامنىڭ تۇغقانلىرى يېقىن ئۇچۇن،
كۇندە كۆرۈشتى.
ئاپامنىڭ تۇغقانلىرى يىراق ئۇچۇن،
يىلدا كۆرۈشتى.

قەبرىنداشنى يەرگە سېلىپ
تەبرىسام ئۇنمەس.
كۆز يېشىمنى دەريا قىلىپ
سۇغارسام قانماس.

مەن ئېتىمنى باغدا دېسەم،
يۇرۇپتۇ سايدا.
بىر ئاتىدىن ئۇچلا ئىدۇق،
بىرىمىز قايدا؟

يازغى بۇغداي مايسا بولدى،
كۇزگى بۇغدايلار قېنى؟
جان چىقار ھالەتكە يەتتى،
جان قەبرىنداشلار قېنى؟

كېچە ـ كۇندۇز خىيال ئەيلەپ،
كۆزۇمدىن ياش قۇرۇمايدۇ.
مېنىڭ بىچارە ھالىمنى
قەبرىنداشلار سورىمايدۇ.

ئاتاممۇ ئۆلۈپ كەتتى،
ئانامۇ ئۆلۈپ كەتتى.
بىر تۇغقان قەبرىنداشتىن
كۆڭلۇم بۆلۈنۈپ كەتتى.

ئاقتى ياشىم، تامدى ياشىم،
شېشىلەر باشىم.
مەن ئۆلگەندە ياخشى يىغلاڭ،
جان قەبرىنداشىم.

ئەتىگەندە چىللىغىلى
چار خوراز ياخشى.
ھالداشقىلى، مۇڭداشقىلى
قەبرىنداش ياخشى.

غېرىب-مۇساپىرلىق ھەققىدە

قوۋۇق ئالدىدىن ئاتلىنىپ ئىدىم،
تۇتۇلدى تۇمان.
ئاتمۇ ياخشى، پۇلمۇ ياخشى،
غېرىبلىق يامان.

غېرىبتۇرمەن، غېرىبتۇرمەن،
يار غېرىبتۇرمەن.
غېرىبلىقتا چىدىيالماي،
سارغىيىپتۇرمەن.

بۇ مېنىڭ سارغايمىقىم
غېرىبلىقىمدىن.
ئويناپ ـ كۈلۈپ جان تاپمىقىم
تېتىكلىكىمدىن.

ئىندىپ ـ ئىندىپ ئېلىپ كەلدىڭ،
غېرىب شەھىرىگە.
مىجەزىمىز قاملاشمىسا،
ياندۇر شەھىرىمگە.

توققۇزتارا بىر يۇرت ئىكەن،
يۇز بىر كۈن تۇردۇق.
مەن ـ مەن دېگەن چوكانلارنىڭ
ھالىنى سوردۇق.

ئېگىز قارىغاي تاغدا،
سۇلار ئاقىدۇ سايدا.

بىز مۇندا غېرىب بولدۇق،
ئاتا ـ ئانىلار قايدا؟

ئاشخانىغا مەن كىرسەم،
چىنەتەخسىدە ئاش كەلدى.
يۈرتلارنى خىيال قىلسام،
قارا كۆزۈمگە ياش كەلدى.

غېرىب بولدۇم، غېرىب بولدۇم،
غېرىب بولغانغا يىغلايمەن.
كىشىنىڭ يۈرتىغا بېرىپ،
يېتىم بولغانغا يىغلايمەن.

ئايا دوستلار، بۇرادەرلەر،
تاماشا قىل مۇساپىرغا.
غېرىبلار شەھىرىدە يىغلاپ،
خازان بولغان مۇساپىرغا.

غېرىبلىق شەھىرىدە يىغلاپ،
ئېقىپتۇر مېنىڭ ياشىم.
ئۆزۈم ئۇنداق يۇرەدۇرمەن،
قايان قالدىڭ، قېرىنداشىم؟!

ئاتام بارمۇ بۇ شەلەردە،
ئانام بارمۇ بۇ شەلەردە؟
ئاتا ـ ئانام بولمىسا،
نېمە قىلاي بۇ شەلەردە؟

ئاتاسىز قىلدىڭىز، كۆڭلۈم،
ئاناسىز قىلدىڭىز، كۆڭلۈم.
كىشى شەھىرىگە تاشلاپ،
ماكانسىز قىلدىڭىز، كۆڭلۈم.

بىز تۇرپانغا چىققاندا،
ئالتىنچى ئايدا روزىدى.
غېرىبلىق ماڭا يەتتى،
ئاتا ـ ئانام بولسىدى.

نەمەنگان شەھىرىدىن چىقسام،
مېنى يوقلار كىشى بارمۇ؟
غېرىبلىقتا ئۆلۈپ كەتسەم،
ماڭا يىغلار كىشى بارمۇ؟

قازانداڭ قاينىمىدىم، تاشتىم،
كېزىپ چۆللەر، داۋان ئاشتىم.
غېرىبلىق شەھىرىگە چۈشتۈم،
مېنى يوقلار كىشىم بارمۇ؟

قېنى قۇۋۇم ـ قېرىنداشىم،
بۇ يولدا يوقمۇ يولداشىم؟
كۆزۈمدىن قان ئاقار ياشىم،
مېنى يوقلار كىشىم بارمۇ؟

ئاشارمەن دەشت بىلەن سەھرا،
كېزەرمەن چۆل بىلەن دەريا.
كېيىكلەرگە بولۇپ ھەمراھ،
مېنى يوقلار كىشىم بارمۇ؟

تۇرارغا تاقىتىم يوقتۇر،
كېتەرگە ھالىتىم يوقتۇر.
كاككۇكلار، بۇنى ئۇقتۇر،
مېنى يوقلار كىشىم بارمۇ؟

قۇم قازان تۇتقان بىلەن،
قولۇمدا يوقتۇر كۆگىسى.

غېرىب بولۇپ يېدىم تاياق،
دولامدا كۆپتۇر يارىسى.

نەقىلاي، نېمە قىلاي،
بۇ ئۆلۈمگە چارە يوق.
مەن ئۆلۈپ لەھەتتە ياتسام،
ھېچ كىشىنىڭ كارى يوق.

دەردىنمۇ تارتقان بىلەر،
ئاغرىقىنمۇ تارتقان كىشى.
بىز غېرىبنىڭ ھالىنى
يار ئىشقىدا يۇرگەن كىشى.

سامانداڭ سارغىيىپ بولماس،
بۇلۇتتاڭ ئاقىرىپ بولماس.
خۇدا بەرگەن ئەزىز جاننى
يامانغا خار قىلىپ بولماس.

خوي غېرىب بولدى كىشى
باغداش دېگەن تاغ ئىچىدە.
قاناتىم بولسا ئۇچارمەن
قاپقاراڭغۇ كېچىدە.

تاغدا كېيىك بالىسى،
سەنمۇ يېتىم، مەنمۇ يېتىم.
مەن سېنى يوقلاي دېسەم،
يوقتۇر مېنىڭ ئاق بوز ئېتىم.

مەن ئۆزۈم كىچىك بالا،
ئىككى توقۇم سالدۇرمىدىم.
كىشىنىڭ يۇرتىغا كېلىپ،
كىچىكلىكنى چاندۇرمىدىم.

ئۇششاق بالىلار ئويناىدۇ،
تال چۈشىنى ئات قىلىپ.
مۇساپىرلار يىغلايدۇ،
ئۆز شەھرىنى ياد ئېتىپ.

غېرىب يېتىم بىچارىلەر
تاملارغا قارالاپ ياتقۇدەك.
چارىسىزلىك يوقىدىن،
كۆندە مىڭ سارغايغۇدەك.

مەندۇرمەن بىر مەستانە،
جىگەرلەر كاۋاپخانە.
سەن ئالامسەن بۇ جاننى،
ئەزرائىل سەمەرخانە.

ئانداق ئەتمەڭلەر مېنى،
مۇنداق ئەتمەڭلەر مېنى.
ئاقىۋەت لازىم بولۇرمىز،
تاشلىۋەتمەڭلەر مېنى.

قانداق قىلاي، نېچۈك قىلاي،
بۇ ھەيرانلىقنى.
پېشانەمگە پۈتكەنىكەن،
سەرگەردانلىقنى.

ھۆل پاختا، بۇزۇق چۈغرۇق،
چىگىت چاققاننى ئېيتايمۇ.
كىشىنىڭ شەھىرىگە بېرىپ،
غېرىب بولغاننى ئېيتايمۇ.

غېرىبدۇرمەن، غېرىبدۇرمەن،
زار غېرىبدۇرمەن.
غېرىبلىقتا زەپىرانەدەك
سارغىيىپدۇرمەن.

بۇ مېنىڭ سارغايغىنىم
غېرىبلىقمدۇر.
ئويناپ ـ كۈلۈپ يۈرگەنلىرىم
نادانلىقمدۇر.

يۈقىرى بارغۇم تولا،
باراي دېسەم كارىم تولا.
شۇ غېرىبلىق شەھىرىدە
جېنىم قەپەستە مۇپتىلا.

قارا ياغاچ يوپۇرماقى،
قاتمۇ قات بولار ئىكەن.
ئۆز يۇرتىدىن ئايرىلغان،
مۇساپىر بولار ئىكەن.

يارىم بولسىدى مېنىڭ،
غېرىب بولماس ئىدى باشىم.
غېرىبلىق شەھىرىدە يىغلاپ،
كۆزۈمدە قالمىدى ياشىم.

غازى ئەمەت سىزغان

باغىڭغا كىرەر بولساڭ،
قولۇڭغا پەنەر ئالغىن.
شەرىگە مۇساپىرمەن،
ھالىمدىن خەۋەر ئالغىن.

جانىۋارنىڭ ھالىنى
قونغان تېرەكلەردىن سوراڭ.
بىز غېرىبنىڭ ھالىنى
كۆڭلى يېقىن يارىدىن سوراڭ.

ئۆرۈك ئوتۇنىنى قالاپ،
سۇنى سېپىپ ئۆچۈرسىلە.
بىز يېتىمنىڭ ھالىنى
ئويناپ ـ كۈلۈپ كەچۈرسىلە.

چاكاناڭنى سوقۇپ سالسا،
قازاندا چايى بولمامدۇ.
مۇساپىرغا كۆڭۈل بەرسە،
ساۋابى ئاندا بولمامدۇ.

ئالما شېخى، گۈل شېخى
ئەگمىگۈچە قايرىلماس.
غېرىبلىقتا سۆيگەن يار،
ئۆلمىگۈچە ئايرىلماس.

ئاتام مېنى نەدە دېسە،
چۆل يەردە دەڭلار.
كۆزىدە ياش، كۆڭلىدە غەم،
يۈرىدۇ دەڭلار.

بۆكۈمنى ئۈزۈن كىيدىم،
تونۇم قىسقا ئۇچۇن.
غېرىبلىق ئەسىر قىلدى،
قولۇم قىسقا ئۇچۇن.

ئاتلار ئورۇق، يوللار يىراق،
تەستۇر يەتمىشىم.

غېرىبلىقنىڭ ئازابىدىن،
قاتماقتا بېشىم.

نە قىلاي، نېمە قىلاي،
غېرىب كۆڭۈلنى ئويلىماي.
ئەر بولسام كەتمەسمىدىم،
باش ـ كۆزۈمنى ئورىماي.

توخۇ چىللاپ تاڭ ئاتمايدۇ
مەن بىلەن قېرىشقاندەك.
غېرىب مەن، مۇساپىرمەن،
لاچىن سوققان توشقاندەك.

شوتا قويدۇم شاتۇتقا،
بىز مۇساپىر بۇ يۇرتقا.
مۇساپىرنى خار كۆرمەڭ،
يېنىپ كېتىمىز ئۆز يۇرتقا.

بۇ دەرەخ ئېگىز دەرەخ،
ئۇچىنى كەسمەيلىمۇ.
مۇساپىر بولۇپ يۈرگۈچە،
ئۆز يۇرتقا كەتمەيلىمۇ.

غېرىب ئاۋارىدۇر كۆڭلۈم،
ماڭا تېپتىنچ ماكان بولماس.
غېرىبلىقتا ئۆلۈپ كەتسەم،
خۇنۇم ئەلگە ئايان بولماس.

يەمشى يوللىرى سايدۇر،
مىنگەن ئاتلىرى تايدۇر.
غېرىبلىقتا سۆيگەن يار
بەجائى تولۇن ئايدۇر.

ئېتىم ئالدىدا كەتتى،
قامچام يايلىغا يەتتى.
ھەزرىتىم، دېگەن بىلەن،
غېرىبلىق ماڭا يەتتى.

دۇتار مىنىڭ تارى يوق،
ئۆزۈم چالماقتا چارى يوق.
دەردى بارلار تىڭشايدۇ،
دەردى يوقنىڭ كارى يوق.

ئاق ئەلەم، يېشىل ئەلەم،
يار مىنىڭ قېشى قەلەم.
ھېچ كىشىگە كەلمىسۇن،
ماڭا كەلگەن دەرد ـ ئەلەم.

قارىسام كۆزۈم يەتمەس،
قىچقارسام ئۇنۇم يەتمەس.
بېشىمغا بالا كەلدى،
يىغلىماي كۈنۈم ئۆتمەس.

ھاراق ئىچىدۇ دەيدۇ،
تاماكا تارتىدۇ دەيدۇ.
ھەر كىم ھەر نېمە دەيدۇ،
دەرد كەلمەيدۇ، بىلمەيدۇ.

ئىشىك ئالدى كەڭ ئېرىق،
كەڭ ئېرىقتا مىڭ بېلىق.
سەن ئۇ يەردە، مەن بۇ يەردە،
سەن مۇساپىر، مەن غېرىب.

ئېرىقنىڭ تېگى قاتتىق،
چاپاي دېسەم كەتمەن يوق.

بۇ ئالەمدە ئىزدىسەڭ،
مەندەك غېرىب، دەردمەن يوق.

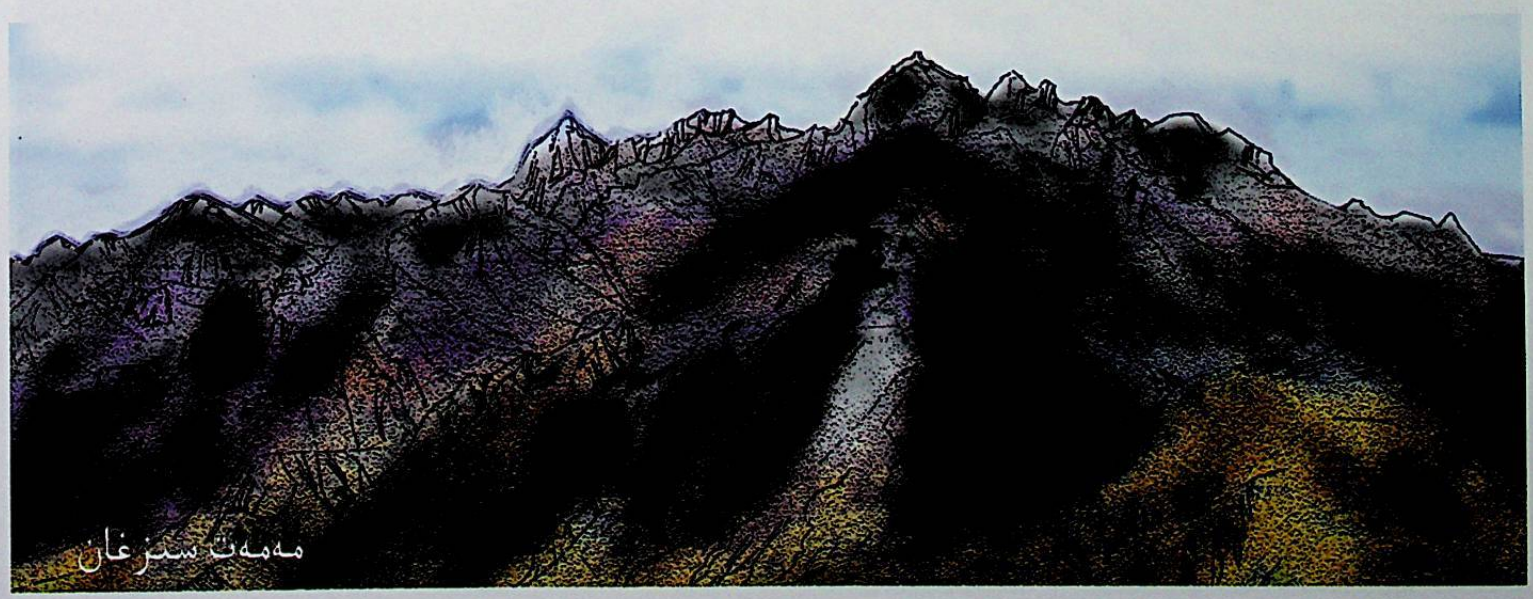
مەن ئۆلسەم ئېتىم يېتەر،
بېشىمدىن شامال ئۆتەر.
مېنى دېگەن دوستلىرىم،
ئاھ ئۇرۇپ يىغلاپ كېتەر.

قارلار يېغىپ ياز بولمايدۇ
باغداشنىڭ تاغى.
دەرد كەلگەندە پايلىمايدۇ
يۇرەكنىڭ داغى.

قارا كېچە، قارا ياغاچ،
مېنىڭ يولداشىم.
يوپۇرمىقى شىلدىرلايدۇ،
تۆكۈلدى ياشىم.

ئېتىمنى توقۇپ قويدى،
چۆگە ـ ئۇلىغىنى تارتماي.
بۇ دەردلەرنى كىم تارتسۇن،
سېنىڭ بىلەن مەن تارتماي.

دۇتار چېلىپ ئولتۇرسام،
ئاغرىدى مېنىڭ باشىم.
ئاھ ئۇرىمەن قان يۇتۇپ،
تۇتار سېنى كۆز ياشىم.

مەمەت سىزغان

دۇتار چالمىسام ياخشى،
چالسام ئېيتمەن ناخشى،
ئىچىمدىكى دەردىمنى
ئەلگە ئېيتمىسام ياخشى.

بۇ تاغلار ئېگىز تاغلار،
غېرىب يولىنى باغلار.
غېرىب ئۆلسە كىم يىغلار؟
غېرىبقا غېرىب يىغلار.

غېرىب ئاۋارىدۇر كۆڭلۈم،
غېرىبتا ماكان بولماس.
غېرىب بوپ ئۆلۈپ كەتسەم،
كۆمگىلى كېپەن بولماس.

داۋاندىكى قورغاننى
غېرىب جايى، دەيدىكەن.
غېرىبلارنىڭ ئاھ ـ زارى
خۇدايىمغا يەتسىكەن.

غېرىبتۇر مېنىڭ باشىم،
كۆزۈمدىن ئاقار ياشىم.

يوقتۇر مېنىڭ يولداشىم،
يېقىن قوۋۇم ـ قېرىنداشىم.

سەنمۇ غېرىب، مەنمۇ غېرىب،
چۆللەرگە بۇغداينى تېرىپ.
خامانداا قۇرۇق قېلىپ،
خانلەيلۇن ئېيتقان غېرىب.

داۋانچىڭدىكى قورغان
يېتىم بالىنىڭ جايى.
يەتمەمدۇ خۇدايىمغا
غېرىب بالىنىڭ ئاھى.

غېرىب بىچارىلەر كۆپتۇر،
مېنىڭدەك بولغىنى يوقتۇر.
مېنىڭدەك بولغىنى بولسا،
كۆيۈپ كۈل بولغىنى يوقتۇر.

كېتىپ باردۇ دەردىمەن،
قولىدا يوغان كەتمەن.
دەردىڭنى ماڭا ئېيتما،
مەن سەندىن يامان دەردىمەن.

ئۇچتۇرپاندىن ئات ئېلىپ
مىنىپ كەلدىم يۇگەنسىز.
بۇ يۇرتقا مۇساپىرمەن،
بىر قاراپلا بىلگەنسىز.

ئاتامنى كۆرگىنىڭ بارمۇ؟
ئانامنى كۆرگىنىڭ بارمۇ؟
كىشىنىڭ يۇرتىغا بېرىپ
ھالاۋەت سۈرگىنىڭ بارمۇ؟

ئاتاسىز قىلدىڭىز بىزنى،
ئاناسىز قىلدىڭىز بىزنى.
ئاخىرى جۇدالىقتا
ماكانسىز قىلدىڭىز بىزنى.

ئوسما قويغان خان قىزى
ئۆز قېشىنى داڭلايدۇ.
غېرىبلىقنىڭ دەردىنى
كىمگە ئېيتسام ئاڭلايدۇ؟

ئاق بەلۋاغمۇ توقۇيمەن،
كۆك بەلۋاغمۇ توقۇيمەن.
مەن غېرىبنىڭ دەردى بار،
شۇڭا غەزەل ئوقۇيمەن.

ئەجەب بولدۇم، ئەجەب بولدۇم،
ئەجەب بولغانغا يىغلايمەن.
كىشىنىڭ يۇرتىغا بېرىپ،
غېرىب بولغانغا يىغلايمەن.

قىچقىرىپ كەلگەن كاككۇكنىڭ
ئۇنى ھەر چاغدا غېرىب.
كەلگىنە بىز مۇڭدىشايلى،
سەن مۇساپىر، مەن غېرىب.

يارنىڭ بېغىدا ئۇزۇم،
يىغلايدۇ قارا كۆزۈم.

بۇ يۇرتقا مۇساپىرمەن،
ئۆتمەيدۇ مېنىڭ سۆزۈم.

بۇغداي تېرىدىم بىر دانە،
ئۇنۇپ چىقتى مىڭ دانە.
ئۆز يۇرتۇمدىن ئايرىلىپ،
ئەمدى بولدۇم دۇئانە.

لاچىن سوققان توشقاننىڭ
جاڭگالدا ئۇۋاسى بار.
بىزدەك غېرىب مۇساپىرنىڭ
بۇ يۇرتتا نېمەسى بار؟

ئاق قۇشقاچمۇ سايرايدۇ
چاڭگىسىنى تاپالماي.
مۇساپىر باللا يىغلايدۇ
ئۆز يۇرتىنى تاپالماي.

دۇتار چالسەن ئۆزۈم،
يىغلايدۇ قارا كۆزۈم.
مەن مۇساپىر بۇ يۇرتقا،
ئۆتمەيدۇ مېنىڭ سۆزۈم.

ئېگىز تاغ ئاراسىدا
ئۇلاي، كەكلىك سايرايدۇ.
سايرىغان ئۇلاي ئەمەس،
مۇساپىر باللار يىغلايدۇ.

شوتىنى قويدۇم شاتۇتقا،
مەن مۇساپىر بۇ يۇرتقا.
كەلگىنىم يامان بولسا،
قايتىپ كېتەي ئۆز يۇرتقا.

مەن ئۆزۈمنىڭ يۇرتىدا
بەگ ئىدىم ھەم خان ئىدىم.
ئۆز يۇرتۇمدىن ئايرىلىپ،
مۇنداق بولارنى بىلمىدىم.

ئۆيۈڭنىڭ ئارقىسى پاتقاق،
پۇتۇمنىڭ پاتقىنى پاتقان.
يۇرتۇڭغا مۇساپىرمەن،
بېشىمنىڭ قاتقىنى قاتقان.

ئېتىم جەدە، ئېتىم جەدە،
ئېتىمنىڭ قۇيرۇقى يەردە.
ماڭا غېرىبلىق يەتتى،
مېھرىبان ئانام نەدە؟

غۇلجا دېگەن شەھەرنىڭ
ئالمىسى تولا ئىكەن.
غېرىبچىلىق ماڭا يەتتى،
كەلمىسەم بولار ئىكەن.

قامچام يانمدا قالدى،
ئاتىم ئالدىمدا كەتتى.
ئۆز يۇرتۇم دېگەنبىلەن،
غېرىبچىلىق ماڭا يەتتى.

كۆكتىن يامغۇر تۆكۈلدى،
ئوچاقتا ئوت گۈركىرىدى.
خەقنىڭ يۇرتىغا بېرىپ،
ئىسسىق يېشىم تۆكۈلدى.

كۆكتە ئۇچقان قۇش ئىدىم،
ئەمدى پېيىم سۆكۈلدى.

خەقنىڭ يۇرتىغا بېرىپ،
ئىسسىق يېشىم تۆكۈلدى.

ئۆرگىلىپمۇ، چۆرگىلىپتۇ،
باغقا كىردى كېپىلە[1].
كىشى يۇرتىدا غېرىب بولدۇق،
بىز بۇ يەردىن كېتىلە[2].

ئىشىك ئالدىڭ قوش ئېرىق،
قوش ئېرىقتا قوش بېلىق.
ئەجەبمۇ يامانكەن،
ئۆزگە يۇرتتا غېرىبلىق.

يۇرتۇم گۈزەل كېرىيىدە،
ئويىنايتتۇققۇ بىر يەردە.
سېغىنىدىكمۇ، دوستلىرىم،
غېرىب بولغان كۈنلەردە.

ئىشكايلامدا قوش ئېرىق،
ئۆتۈپ كەتتى بەش بېلىق.
شۇنداقمۇ يامانكەن،
ئۆزگە يۇرتتا غېرىبچىلىق.

ئىككى جەرەن ئاتۇرمىز،
بىرىنى بىرىگە چاتۇرمىز.
مۇساپىر دەپ خار كۆرمەڭ،
بەش - ئالتە كۈن ياتۇرمىز.

ياشلىق ۋە قەبرىلىق ھەققىدە

ياشلىقىم ــ پاشالىقىم،
ھەر تەرەپتىن گۈل كېلۈر.
تاڭنا بەش كۈندىن كېيىن
مېنىڭ يېنىمغا كىم كېلۈر؟!

ئۇقەت قىلمىدىڭ دەيدۇ،
ئۆينىڭ چوڭىدىن باشلىق.
دەريا سۈيىدەك ئېقىپ
كېتىپ باردۇ ياشلىق.

سەن ئېتىڭنىڭ باردا،
دۆڭگە چاپ، ئويمانغا چاپ.
تاڭنا بەش كۈندىن كېيىن،
ئوقۇرغا كەلگەي ــ كەلمىگەي.

سەن قۇشۇڭنىڭ باردا،
غازغا سال، ئۆردەككە سال.
تاڭنا بەش كۈندىن كېيىن،
قولۇڭغا كەلگەي ــ كەلمىگەي.

سەن پوتاڭنىڭ باردا،
ئىككى قاتلاپ بىر باغلىغىن.
تاڭنا بەش كۈندىن كېيىن،
بېلىڭگە يەتكەي ــ يەتمىگەي.

تۇرپى زىننەتلەر بىلەن
قېرى كىشى ياش بولماس.

مەيدىدە قۇۋۇەت بولمىسا،
مانتا ــ پولۇ ئاش بولماس.

مەن تېخى قېرىمىدىم،
قېرىدى، دەيدۇ بىراۋ.
يىگىتلىك شەبنەمىدىن
بېشىمغا چۈشكەن بۇ قىراۋ.

ئالمىنىڭ ئېقى،
شاپتۇلنىڭ قېقى.
ياشلىقىمنى سىندۇرغان
ساقلىمنىڭ ئېقى.

ئوت بېشىدا ئولتۇرۇپ
ئوت كوچىلاتقان قېرىلىق.
كېلىن بىلەن بالىغا
ئۆچ كۆرسەتكەن قېرىلىق.

خەپرۇك بىلەن تۈكۈرۈككە
جور قىلىپ قويغان قېرىلىق.
كۆزدىن ياشنى ئاقتۇرۇپ،
بەلدىن ئالغان قېرىلىق.

بۇرۇن سۈيى شۇرقىراپ،
ئۆمىلەتكەن قېرىلىق.
تىزدىن قۇۋۇەت كەتكۈزۈپ،
يالۋۇرۇتقان قېرىلىق.

قاراپ تۇرۇپ پارقىرىتىپ،
خور قىلدىكۈغۇ قەرىلىق.
يىگىرمە ياش ۋاقتىمنى
سەن ئەسلەتتىڭ قەرىلىق.

ئاشنا تۇتسا قەرىنى،
پىدا قىلار جېنىنى.
بىر قاپاقتا يېغى بار،
كۆمەچ ئېتەر بېرىنى.

گۈللۈك باغقا تور سېلىپ،
تۇتۇۋالدىم ھېرىنى.

بىر بۇلۇڭغا سولىۋالدىم،
ئەللىك ـ ئاتمىش قەرىنى.

ئون تاغاردا ئۇن بارىكەن،
كۆمەچ ئەتتى بارىنى.
كۆمىچىنى يەپ بولۇپ،
قوڭغا تەپتىم قەرىنى.

قەرىنى قېرى دېمەڭ،
قېرى ئالۋانچى بولۇر.
قەرىنىڭ بىر تال تۇكى،
موزايغا باغلانچى بولۇر.

ئىمىنجان ئابدۇرېھىم سىزغان

يالغۇزلۇق ھەققىدە

ئانىكام تۇغۇپتىكەن،
بىچارە بولغان باللىنى.
خۇدايىم بەرمەپتىكەن،
قاشى قارا ھەمراھىنى.

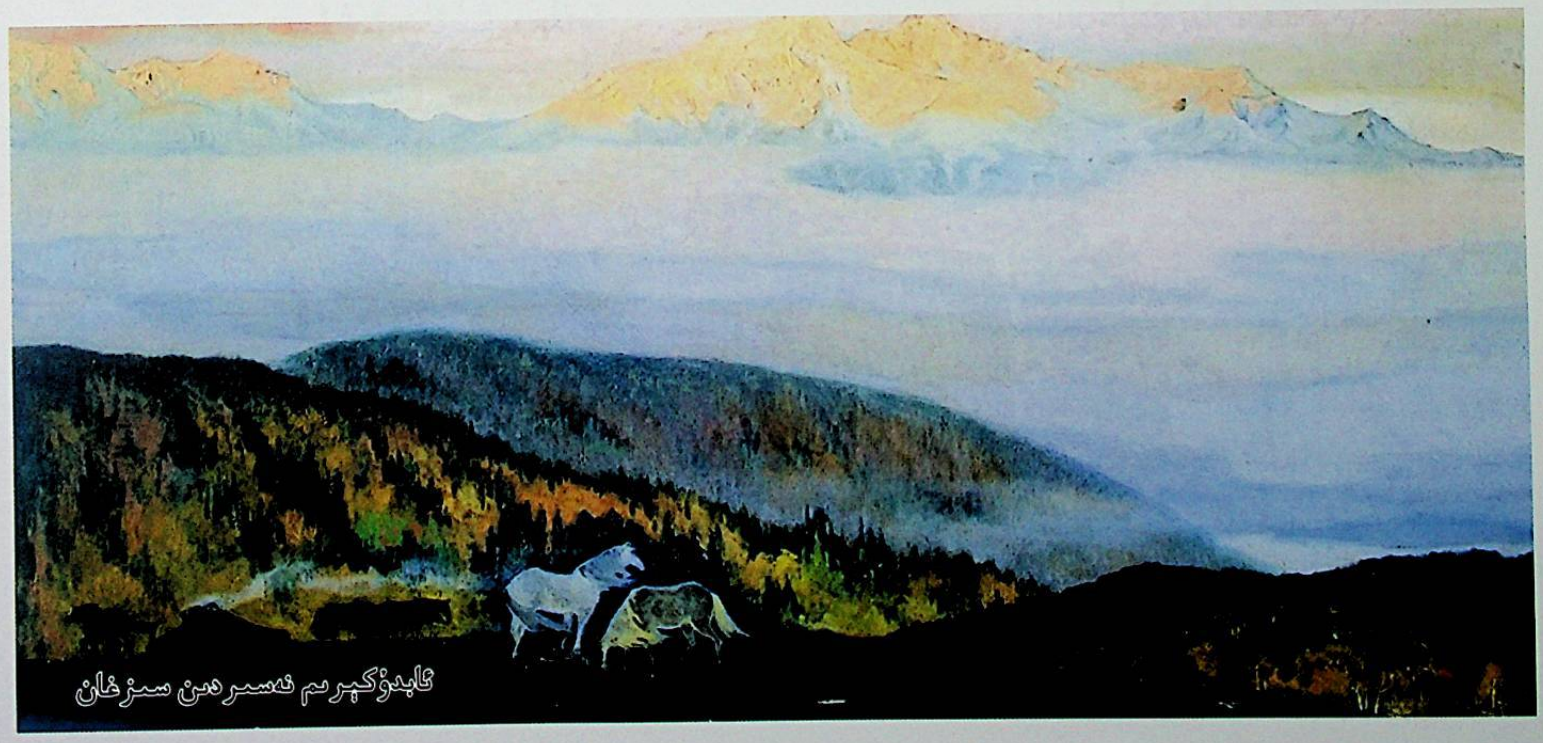
ئىچكىلى چاي بولمىسا،
ئولتۇرغىلى جاي بولمىسا.
ئەمدى مەن قانداق قىلاي،
كۆڭلۈمدىكى ئاي بولمىسا.

ئۆينىڭ ئالدىدا ئېرىق،
شىلدىرلايدۇ بىر بېلىق.

ئەجەبمۇ يامان ئىكەن،
ياري يوق غېرىبچىلىق.

ھاۋانىڭ تۇمانلىقى،
ئاسماندا ئاينىڭ يوقلۇقى.
بۇ مېنىڭ خامۇشلۇقۇم،
يانمدا يارنىڭ يوقلۇقى.

كاككۇك قوندى تېرەككە،
قوغۇن چۈشتى پېلەكتە.
ھېچكىم قاراپ قويمىدى،
مەندەك ئاجىز دېدەككە.

ئابدۇكېرىم نەسىردىن سىزغان

ئۆگەي ئاناھەققىدە

نان بەرسە كۆيۈك بەردى،
ئاش بەرسە سۈيۈق بەردى.
ئەجەبمۇ يامانكەن،
يېتىمغا ئۆگەي دەردى.

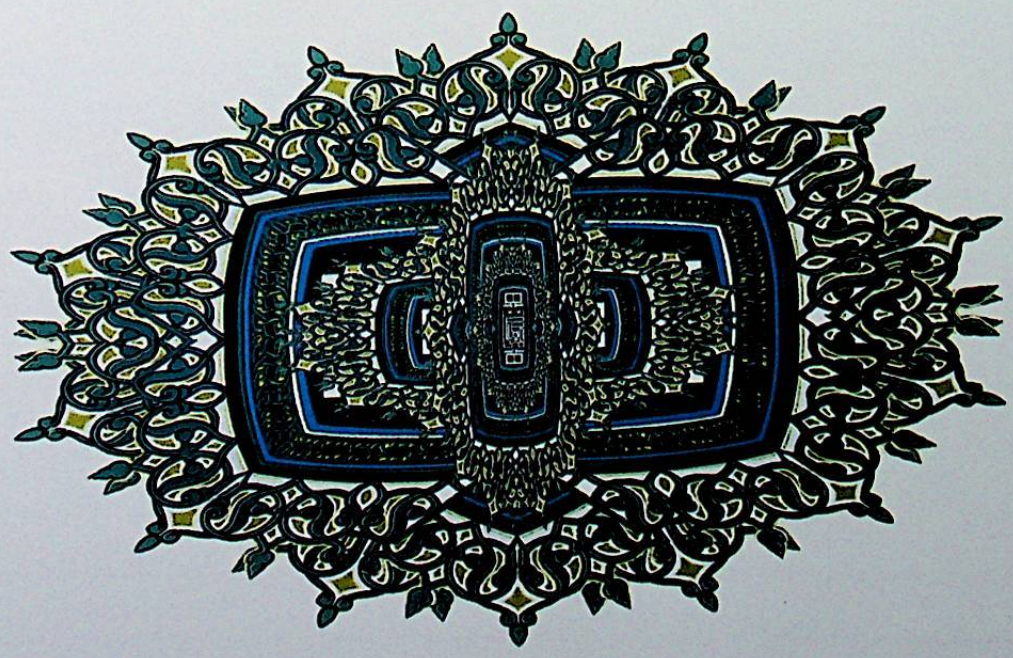
ۋاي - ۋاي، پاشىنىڭ دەردى،
ۋاي - ۋاي، كاننىڭ دەردى.
شۇنچىمۇ يامان ئىكەن،
ئۆگەي ئانىنىڭ دەردى.

قەبرىستانلىققا مەن كىردىم،
تۇرغىن، ئانا، سالامىم بار.
ئۆگەيلىكتىن زار قاقشاپ،
ساڭا ئېيتار زارىم بار.

ئانا دەيمەن، ئانا دەيمەن،
ئۆز ئانامغا زار بولۇپ.
ئۆگەي ئانا ئالدىدا
غازاڭلاردەك خار بولۇپ.

سۈيۈق - سەلەڭ ئاش ئەتتىم،
گۆشنى توغراپ چامغۇردەك.
ئۆگەيلىكىڭ دەردىدە
يېشىم ئاقتى يامغۇردەك.

ئۆگەي ئانا ئالدىدا
ئەتىۋارىم قالمىدى.
ئەركىم بىلەن ئويناشقا
ئىختىيارىم قالمىدى.

بويتاقلار قوشتقى

خوتۇنسىز ئەرنىڭ كۈنى،
پۈت ـ قولۇڭنى تىندۇرماس.
ئەقىللىق دانا كىشى
ئاجىز كۆڭلۈنى سۇندۇرماس.

خوتۇنۇم هايات چاغدا،
ئوينار ئىدىم گۈلباغدا.
ساراڭدەك بولۇپ قالدىم،
خوتۇن ئۆلۈپ قالغاندا.

خوتۇن تىككەن بەش ياستۇق
بىر يىلدىلا بۇزۇلدى.
غەمدە كېچىسى ئۇيقۇ يوق،
كۆزدىن ياشلار تۆكۈلدى.

خوتۇنۇمغا ئەركىلەپ،
ئىچمەس ئىدىم ھەرگىز ئاش.
ئۇگۈت قىلماي ئۇن تارتسام،
غىچىر ـ غىچىر ساپلا تاش.

ئۇماچ ئىچتىم كۆپەرەك،
خوتۇنۇمنىڭ يوقىدىن.
خوتۇنۇمغا قوشۇلۇپ
ئوتۇنۇمنىڭ يوقىدىن.

ئەر بولسا، تۇل بولمىسا،
پۇل بولسا، قۇل بولمىسا.

ئىلاجسىز يۇرۇپ باقتىم،
خوتۇن تۇرماس پۇل بولمىسا.

ئۆيگە كىلىپ شۇ كۈنى،
پۇل تېپىشقا ئىنتىلدىم.
ئاخىر بېرىپ بىر بايغا
يىللىقچى بوپ سېتىلدىم.

يىل توشقاندا خوجايىن
ئۆڭۈپ قوپتى دەرغەزەپ.
«ھېساب قىلاي دېمەيسەن،
يېگەن ـ ئىچكەننى ئەجەب.»

دەپ تەگەشنى باشلىدى،
تاز بېشىنى قاشلىدى.
ئەقلىم شۇئان ئىشلىدى،
بۇ ماكاندىن قاچ، دېدى.

مەن كېچىچە ئۇخلىماي،
ئىشىمنى توغرىلىدىم.
باينىڭ ئېغىلىدا يېتىپ،
بىر ئاتنى ئوغرىلىدىم.

باش توخۇ ئىشىك ئاچتىم،
موروڭغا قاراپ قاچتىم.
بايلار تۈيۈپ بولغۇچە،
كۆكيارداىن داۋان ئاشتىم.

ئۇن يىل كاندا ئىشلىدىم،
شۇ يەردىلا قىشلىدىم.
خاك جاڭگىلى توقچىلىق،
پاقلان گۆشى چىشلىدىم.

ئۇن يىلغىچە ھېلىقى باي
ئەجەل يېتىپ ئۆلۈپتۇ.
خەۋەر ئېيتىپ مەتسىيىت،
مېنى ئىزدەپ كېلىپتۇ.

ئېدىرمۇ ئېدىر مېڭىپ،
مورۇيغا يېتىۋالدىم.
مىنىپ چىققان ئېتىمنى
ئالتۇنغا سېتىۋەتتىم.

مورۇيدىن كېچە مېڭىپ،
بەش ناننى بەلگە تېڭىپ.
كۆمۈرلۈكنى ئۆي تۇتۇپ،
جان باقتىم يەرگە سىڭىپ.

غازى ئەمەت سىزغان

يولغا چىقىپ شۇ مەھەل،
ئۇچ كۈندە يېتىپ كەلدىم.
ساربخاننى ئېلىشنى
كۆڭلۈمگە پۈكۈپ كەلدىم.

شۇ كۈنلا كەچقۇرۇن،
دوستلار بىلەن كۆرۈشتۇم.
بىر دوستۇمنى ھەمراھ قىپ،
ساربخان بىلەن سۆزلەشتىم.

ئازراق پۇلنى چىقىم قىپ،
ئۆيدە بەشتەك قوي قىلدىم.
بىر ھەپتىنىڭ ئىچىدە،
ساربخان بىلەن توي قىلدىم.

ساربخان كېلىپ ئۆيۈمگە،
قويلىرىم ئونغا يەتتى.
بويتاقچىلىقتىكى غەملەر
مەندىن يىراقلاپ كەتتى.

قاشاڭ ئاتقا سال نۇشتۇر،
تۇغۇلغان يېرىم قوشتۇر.
بۇ نەزمنى قاتقۇچى،
تۆمۈرنىڭ ئوغلى ھوشۇر.

كېۋەزلىكنىڭ ئىچىدىن
تاۋۇز تاپمەن، ياربم.
تەلىيىمنىڭ يوقىدىن
يالغۇز ياتمەن، ياربم.

بەلۋاغ باغلىغان نوچى،
بەلۋاغ سۆرۈلۈپ قاپتۇ.
ئۆزىنى داڭلىغان پوچى،
ياردىن ئايرىلىپ قاپتۇ.

ئېشەكچى ئەمەس كەسپىم،
ھارۋىكەشكە چاكارمەن.

مەيلىڭ بولسا كەل، ياربم،
ھەر كۈنى كەچ بىكارمەن.

ئۇچاققا ئوتۇن سالدىم،
يوغىنىنى ئۇششاقلاپ.
تاڭغا يېقىن چۈش كۆردۈم،
يارنى سۆيۈپ، قۇچاقلاپ.

خوتۇن ئالدىم ئۇرۇقتىن،
ئايغىر ئالدىم تورۇقتىن.
ئاخشاملىققا دادام بار،
بالدۇر كەلگىن يورۇقتىن.

ئىشىك ئالدى پور تېرەك،
نور بولامدۇ؟ بولمامدۇ؟
قېرىغاندا تۇتقان يار،
يار بولامدۇ؟ بولمامدۇ؟

ئوڭ قولۇمدا ئايپالتا،
بوسۇغاڭنى كولايمەن.
ئاخشاملىققا سەگەك يات،
چىللاپ ناخشا توۋلايمەن.

غوجىرىققا بارغۇچە،
لايغا پاتتۇق تىزغىچە.
دەپ قويۇڭلار ياربمغا،
ساقلاپ تۇرسۇن كۈزگىچە.

ئۆيدە خوتۇن بولمىسا،
ئۆزۈڭ قازان ئاسارسەن.
ئېشىپ قالغان ئېشىڭنى
چوڭقۇر جامغا باسارسەن.

مەن بارارمىدىم تۇزغا،
يىقىلارمىدىم مۇزغا.
سەكسەنگە كىرىپ قالدىم،
ئىچىم كۆيىدۇ ئۇزغا.

تۇل خوتۇنلار قوشقى

ئېتىزدا بۇغداي ئوتاپ،
يېڭى شەدىن قايرىلدۇق.
ۋاك ـ بەگلەر ئالۋاك سېلىپ،
ئېرىمىزدىن ئايرىلدۇق.

ئۆستەڭگە هايداپ كەتتى،
ئېرىق ـ ئۆستەك چاپسۇن دەپ.
كەمبەغەل مەزلۇملارنى
ئاچتا جاپا تارتسۇن دەپ.

قانخور زالىم بەگ ـ غوجا
تارتمۇالدى يەرلەرنى.
ئۆلتۈرۈۋەتتى بىگۇناھ،
قانچىلىغان ئەرلەرنى.

ئايرىۋەتتى بەگ ـ غوجا،
ئاتا مىراس يەرلەردىن.
ئالۋان ـ ياساق دەردىدىن،
هەم ئايرىلدۇق ئەرلەردىن.

ئەردىن ئايرىدى سەلەي،
هاشاغا تۈتۈپ كېتىپ.
قان يىغلايمەن هەر چاغدا،
غەم جاپادا باش قېتىپ.

ۋاك ـ بەگلەر هاشاسىدا
ئەرلەر تاشنى چاپىدۇ.

كىيىم يېلىك، قورساق ئاچ،
ئەزىز جاننى ساتىدۇ.

ئاق كۆڭلەكنى سېلىۋەتتىم،
ئېتىكنى ياغ قىلىپ.
ئېرىم كەتتى كەلمەسكە،
يۈرىكىمنى داغ قىلىپ.

ئالما بەرسە ئاپتىمەن،
ئاپتىمەنۇ يەپتىمەن.
زۇلۇم تارتساقمۇ گەرچە،
ئېرىم ئۆلمەس، دەپتىمەن.

يوقلاپ كەلگەن مېهماننى
ئۈزىتىپ چىقتىم يولغا.
كۆموپ قويدۇم ئېرىمنى
تۈيۈق غوجامدىكى غولغا.

قولۇمدىكى ئالمىنى
كىمگە بېرىمەن ئاقلاپ؟
شۇنداقلا ئۆتەرمەنمۇ،
ئۆلگەن ئېرىمنى ساقلاپ؟

هەر كېچە تاك ئاتمايدۇ،
قارا كۆزلىرىم نەمدە.
ئەزىز ئەردىن ئايرىلىپ،
باشلىرىم قاتتى غەمدە.

ئۆلۈم ئايرىدى سەندىن،
رازى بولغايسەن مەندىن.
سېنى قويغاچ ئۇزىتىپ،
غىزا ئۆتمەيدۇ گالدىن.

چىتتىن كۆڭلەك كىيدىم مەن
نادامەتتە ئۇچامغا.
يىل ئۆكسۈتمەي كېلىمەن
قەبرەڭ قالغان كوچاڭغا.

ئەتە ـ ئاخشام كەتمەيمەن،
ئەگىپ سېنىڭ قەبرەڭنى.
روھىڭ كۆرۈپ تۇرۇرمۇ،
سەنسىز تارتقان جەبرەمنى!

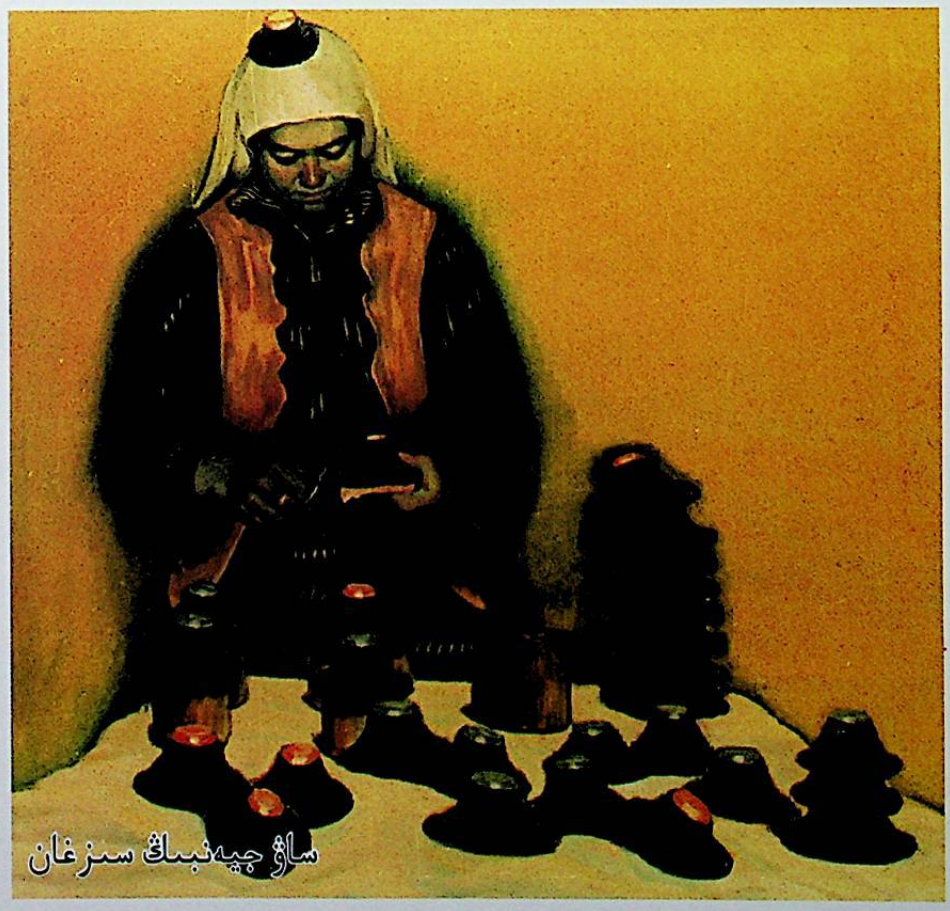
تاغنىڭ باغرىدا قارىغاي،
شاخى ئېگىلىپ تۇرغاي.
ئەرسىز قالغان خوتۇنىڭ
ھال ـ كۈنى قانداق بولغاي؟!

ئاشنى ئەتكەن بولىماق،
ناننى ياققان بولىماق.
ئالتە بالا بىلەن قالغاندا،
ئاقنى قارىغا ئۇلىماق.

كەتمەكنى خىيال ئەيلەپ،
لۈكچۈنلەرگە يول سالدىم.
تەقدىرىم شۇنداقمىدۇ،
ئەردىن ئايرىلىپ قالدىم.

ئەرسىز ئۆتكەن بۇ ئۆمۈر،
كۆيۈپ كۈل بولغان كۆمۈر.
ئوخشاش ئىكەن ئىككىسى،
دەردنى ئىچىگە سۈمۈر.

قىزىلگۈلدىن باشقىنى،
باغقا كىرسەم ئۈزمەسمەن.
خۇدانىڭ بۇيرۇقى باردۇر،
دائىم تۇللا يۈرمەسمەن.

ساۋ جىيەنبىڭ سىزغان

ئۆلۈم هەققىدە

ئاتام مەككە، ئانام مەككە،
تۇغۇلدۇم بىر كۈنى ئۆلمەككە.
ئاتالاردىن مىراس قالغان
قارا يەرگە كۆمۈلمەككە.

ئۆلۈمنى ياد قىلىپ قويۇپ،
خۇداغا يېغلىغان كۆڭلۈم.
ياخشىنى ئىزھار ئەيلەپ،
يامانىنى خارلىغان كۆڭلۈم.

ئالتىنچى ئاينىڭ ئاپتىپىدا
كۆيدى پىشانەم.
ئۆلۈپ كەتسەم قالۇرمۇ
نامۇنىشانەم؟

ئۆلسەم ئەگەر، جەستىمنى
تاغدا قويۇڭلار.
تاغنىڭ يولى يىراق كەلسە،
باغدا قويۇڭلار.

يۈزۈمنى قىبلە سايان
ئېچىپ قويۇڭلار.
قەبرەمگە بىر دەستە گۈل
سانجىپ قويۇڭلار.

بۇ ئۆلۈمنىڭ ھەيۋىتىدىن
قورقىدۇ جانىم.

شۇ قاراڭغۇ لەھەت ئىچىدە
نە كېچەر ھالىم؟

تامدى ياشىم، ئاقتى ياشىم،
ئېگىلدى باشىم.
مەن ئۆلگەندە يىغلاڭ تازا،
جان قېرىندىشىم.

مەن كىرگەندە يەر قوينىغا،
كىم مېنى ئەسلەر؟
كۈنلەر ئۆتەر، ئايلار ئۆتەر،
ئېتىممۇ ئۆچەر.

مېنى دېگەن قېرىنداشلار،
زار - زار قاقشار.
ھەر باھاردا قەبرەم سۆيۈپ
شامالالار ئۇچار.

مەن ئۆلگەندە، لەھەتتە
دوستۇم كىم بولۇر؟
كىمكى ئەگەر قىلسا دۇئا،
روھىم خۇش بولۇر.

بۇ ئۆلۈم يالغۇز ئۆلۈم،
بارچىگە كەلگەن ئۆلۈم.
ھەزرىتى ئادەم ئاتانى
دەر - بەدەر قىلغان ئۆلۈم.

خوتۇن ھەققىدە

پولو تاغنىڭ ئاتلىرى
تۇرمايدۇ تۇسانلىقتىن.
ئەرنىڭ تەۋى ئۆسمەيدۇ
خوتۇننىڭ ئوساللىقىدىن.

باغقا بۇغداي تېرىسام،
يالاڭ بۇدۇشقاق بولغۇدەك.

يانچۇقتا پۇل بولمىسا،
خوتۇن ئۇرۇشقاق بولغۇدەك.

خوتۇن بولسا سۆزۈك بولسا،
قولىدا ئۇزۈك بولسا.
ئۆزى ئوبدان پاكىزە،
ئىشلىرى تۈزۈك بولسا.

زۇرەم ياسىن سىرغان

قېينانا ھەققىدە

قېينانامنىڭ قىزىغا
دۇخاۋا ئالسام نېم بولا؟
قېينانام ئوبدان خوتۇن،
غۇلجاغا سالسام نېم بولا؟

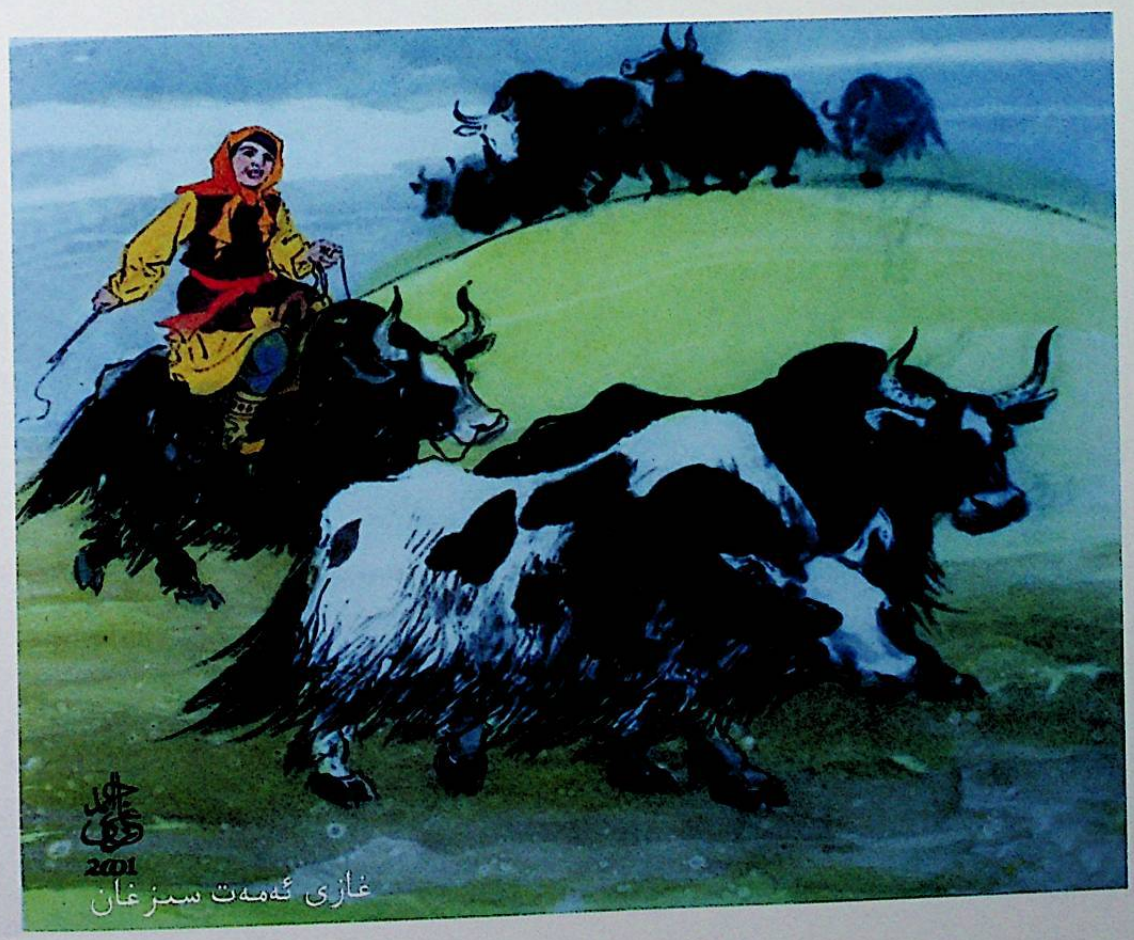
كېچە كۆرگەن چۈشۈمدە
قېينانام ئۆلۈپتىمىش.
چۆگۈندىن چاي تۆكۈلۈپ،
باش - كۆزى كۆيۈپتىمىش.

قېينانام ئوبدان خوتۇن،
يۇدۇپ يۇرۇپ باققۇم كېلەر.

ئاچچىقىمنى كەلتۈرسە،
قوڭنى چاققۇم كېلەر.

قېينانام كېسەل ئەمەس،
كېسەل بولۇپ ياتقان ئەمەس.
قېرىغۇچە بىر قېتىم
ناخشىغا قاتقان ئەمەس.

قېينانام ئاشپەز خوتۇن،
ئۇماچ بىلەن سىقماق ئېتەر.
ئالدىمغا سالسا داستىخان،
تىللاپ قويۇپ كەتكۈم كېلەر.

ئويۇن-چاقچاق هەققىدە

ئاق تېرەكنىڭ باشىدا
قاق ـ قاق قىلادۇ قاغىلار.
يۈرەك خۇن بولۇپ كەتتى،
ئويناپ ـ كۈلەيلى ئاغىلار.

دەپ قويدۇمۇ، دەپ قويدۇم،
چاقچاق قىلىپ دەپ قويدۇم.
كۆڭۈللىرىگە كەلمىسىلە،
چىن تەخسىگە سەپ قويدۇم.

يان باغرىغا يېقىلىپتۇ
تاغدىن كەلگەن قويساتتى.
بۇ مەشرەپكە يىغىلىپتۇ
ئۇسسۇل ئويىنىماس گەپساتتى.

پىرقىرىغۇچنىڭ پىرى بىز،
سەككىز قىزنىڭ بىرى بىز.
ئالدىرىمىسىلا، قاسىم ئاخۇن،
ئەدەپلىرىنى بېرىمىز.

ئويناپ ـ ئويناپ ئالايلى،
بۇ ئىشنىڭ يامىنى يوق.
بىز كىچىك نادان چاغدا
ئويىنىغىلى زامان يوق.

كېتىپ باردۇ يولدا،
شايى چاپىنى قولىدا.
كېتىپ بارسا توسماڭلار،
نامەھرەم بولۇر يولدا.

ئايمۇ ئايلاردىن يورۇق،
ئايمۇ كۈنلەردىن يورۇق.
باغچا ساقلىغان جۇگانىنىڭ
تۆشى پاختەكتەك ئورۇق.

بىر كىشى كەلدى ئىشىككە،
كۆيدىغۇ روشەن چىراغ.
ئۇل كىشىلەرنى كۆرۈپ،
دەرھال ئۆچتى چىراغ.

ئۆزۈم ئىچتىم ھاراقنى
سېكىرىپ[3] ساي باشىدا.
يۈرۈشۈم پاشا يۈرۈش،
ئولتۇرۇشۇم يار قاشىدا.

ئاللاھۇممە تاراق ـ تۇرۇق،
ساپان بىلەن بويۇنتۇرۇق.
يار قېشىغا باراي دېسەم،
ھېچنېمەم يوق، قولۇم قۇرۇق.

قوي ئۆلتۈرسەم ئورۇقچىلىق،
ئۆچكە ئۆلتۈرسەم چۈپۈرچىلىق.

يار كەلسە يەپلا،
بەرسە ئەپلا.
يانچۇقلىرىغا سەپلا،
ئىش قىل دېسە گەپلا.

چاشقان سۈپۈرنى تېشىۋەتكەندە،
مۇشۇككە ياماتقاننى كۆرگەن بارمۇ؟
ئېگىز تاغقا تىرەك قويۇپ،
چۈنگە يۆلەتكەننى كۆرگەن بارمۇ؟

ئالدىڭغا ئاش قويدۇق،
پۈت ـ قولىڭنى بوش قويدۇق.
سامانلىق سىزنىڭ، سامان بىزنىڭ،
يېسىڭ يەڭ، يېمىسىڭ ئۆزىڭنىڭ.

كېلىڭلار، يار ـ بۇرادەرلەر،
سارايدا مەشرەپ ئوينايلى.
كۆزىگە ئىلمىغانلارنىڭ
بېشىنى دەسسەپ ئوينايلى.

ئۇزۇن ـ ئۇزۇن جۇلانى
كېسىپ ـ كېسىپ كالتارتتۇق.
بىز ئىككىيلەن ناخشا ئېيتىپ،
جۇگانلارنى يالتايتتۇق.

تاغدىن چۈشتى تاغ بېلىق،
سۇدىن چىقتى سۇ بېلىق.
سويلاپ ـ سويلاپ ئويناڭلار،
ھەيران قالسۇن خالايىق.

چىگمەن بۇلاق بۇلاقمۇ،
قوتۇر ئېشەك ئۇلاغمۇ؟

ئويىنىمىغان شۇ جۇگانىڭ
سىڭار پۇتى چولاقمۇ؟

مەن باردىم باقاللىققا،
نارىنجى ياقالىققا.
ئىسىت، يار زايە بولدى
قاپقارا ساقاللىققا.

مانتىچىلار پەش قىلدۇ،
مانتا ساتقان يامىقىنى.
ئاشىقى يادىغا يەتسە،
چىشلىۋالمدۇ بارمىقىنى.

دېمىدىمۇ باشتا،
ئىچمىۋىدىمۇ ناشتا.
بۇ گەپ باشتا بولمىسا،
بېلىق ياتامدۇ تاشتا.

قۇمۇللاردىن چىقىپلا،
كەچمىگەن كېچىكلەرنى كېچىپ.
پوتا سېلىۋىدىم قوپتىلا.
سىڭار كۆزلىرىنى قىسىپ.

قۇمۇللاردىن چىقتۇق،
چەپ كۆزلىرىمىزنى قىسىپ.
كۆكۈللىرىنى بەرسىلە،
ئۆپكىلىرىنى بېسىپ.

ئاخۇنۇملار كىيىپتۇ
ئاق خەسىدە شاپاق.
نېمە ئانچە ۋالاقشىيدۇ،
ئالدىمدىكى خام قاپاق.

ئېرىق ـ ئۆستەڭ ئاتلايسەن،
يۇقىرى ـ تۆۋەن قاتنايسەن.

ئىشىڭ ئوڭغا تارتمىسا،
ماڭا نېمە باتنايسەن؟!

ئالمۇتانىڭ ئالمىسى،
تېزەك غولنىڭ چالمىسى.
نېمەدەپ ۋالاقشىيدۇ،
تۆۋەن تۇرنىڭ لالمىسى.

چىنە گۈللەر تېرىپ،
چاشما لوقاقلارنى بېسىپ.
ئۆزىگە شۇم قىلىدۇ،
ئابرۇيى يوق كانتۇ سېرىق.

قىر سايلىقنىڭ موللىسى،
قارا تونلۇق ياۋاش كىشى.
قۇشنىچى قېرىپ قېلىپ،
ئاغزىدا قالماپتۇ چىشى.

موللىلار نىكاھ ئوقۇپ،
ياغلىق ياپقان تۆشنى تاپۇر.
قۇشناچلىرى ئۆيدە قېپ،
ياغنى چايناپ راھەت تاپۇر.

موللىنىڭ تەمەگىرى
ھەر تەرەپكە بويلاپ باقۇر.
موللام تاپسا تاپاۋەت،
قۇشناچىم ئەپلەپ سوقۇر.

موللامنىڭ ئالا ئايغىرى
دۇرت قويسا چاپالمايدۇ.
ياينىڭ كىرىچى يوق،
بىر پاي ئوق ئاتالمايدۇ.

يۇسۇپجان سىزغان

بەتگى-قمارژازھەققدە

قمارديكى بالانى،
كىيمەك موزا ـ جالانى،
دېمەي ئاتاپ پالانى،
ئاگاھ بولغىن، قمارژاز.

كىمكى كەلسە خۇشياقتى،
كېسەللىرى خۇش تاپتى،
خۇرۇم ئۆتۈك پۇت ساپتى،
خۇش بوپ كېتەر قمارژاز.

كېچىلەردە ئۇتتۇرۇپ،
ئەرزان ـ قممەت ساتتۇرۇپ،
پۇل بەرمسە ياتتۇرۇپ،
تارتىپ ئالغان قمارژاز.

بارار يېرى كۇل ئوچاق،
بېلىدە بىر گەز پىچاق،
كىيەر چورۇق قىزىل پاچاق،
خاڭدا يىغلار قمارژاز.

ياتار سۆگەت سايىدا،
ئويىنار قمار گاھىدا،
قەلەندەرنىڭ جايىدا،
خاكسارلۇر قمارژاز.

ئىشتان يامار يىپ ئېشىپ،
كېچىلەردە تام تېشىپ،
قۇلپا ـ زەنجىرنى يېشىپ،
ئۆي ئوغرىلار قمارژاز.

كىيەر قاسقان تۇماقنى،
ئېلىپ قاچار ئۇلاغنى،
كېسىپ بىرەر قۇلاقنى،
پۇل تاپالماي قمارژاز.

ئاخلا سۆزۇم، قمارژاز،
ياشلىقىڭغا قىلما ناز،
پۇل بەرمسە ئۇتتۇرۇپ،
مۇشتلاپ ئالغان قمارژاز.

تۆشىگە ئۇرۇپ دەيدۇ،
خەلقئالەم سەت، دەيدۇ،
كۆرگەن كىشى كەت، دەيدۇ،
كۇرسۇك ئىتتەك قمارژاز.

بىر سائەتتە تالىشىپ،
بىر سائەتتە يارىشىپ،
بىر ـ بىرىگە قارىشىپ،
ئوشۇق ئويىنار قمارژاز.

سىيا، سەنجۇ ئارقاندىن،
قولۇڭنى يۇغىن قاندىن،
رىزقى تىلەپ ئۇسخاندىن
يۇرمە ئەمدى، قمارژاز.

قمار ئويۇن ــ قاباھەت،
ئىككى ئالەم كاساپەت،
ئەزالىرى جاراھەت،
تالىشىپ ئىتتەك قمارۋاز.

مۇشت قويارلە يا تارتىپ،
قمارۋازدىن خا تارتىپ،
خاپىلىقتا بەك تارتىپ،
سۆزلەپ قالۇر قمارۋاز.

بىر كۈن كىيەر تاۋارنى،
بىر كۈن كىيەر تاغارنى،
كورکىرىتىپ قارىننى
تىترەپ يۇرگەن قمارۋاز.

ئۆمرۈك ئۆتەر غەپلەتتە،
كۆمۈر توشۇپ سېۋەتتە،
چاچ ئاقارتىپ بۇ دەردتە،
ئادەم بولغىن، قمارۋاز.

ئەمگەك قىلىپ كەتمەن چاپ،
بولما بۇنداق تىرىكتاپ،
ئۇننى تارتىپ نەچچە قاپ،
ئاق نان يېگىن، قمارۋاز.

ئەگەرچە ئۇتتۇرۇپ قويسا پۇلىنى،
قويۇپ ئۇخلار بېشىغا تەخەي جۇلىنى.

قالايدۇ گەڭزىدە پۇۋلەپ ئوتۇننى،
گۆرۈ قويغان قىزى بىلەن خوتۇننى.

تاپالماس بەزىدە كىيمەككە خامنى،
كامار قىلغاي كېچە بىرنەچچە تامنى.

قىلۇر پىكرى ھارامدىن نان يېمەكنى،
غاجاپ ئىتتەك يۇرەر ئوشۇق سۆڭەكنى.

دېمەگىل ئادەم قمارۋاز ـ بەڭگىنى،
يوق قىلۇر ھەر كۈنى مىڭ تەڭگىنى.

بەك ـ قىمارنى تاشلىغىل، جانىڭغا كۆي،
ياخشى ئادەم بولۇپ ئەمگەكنى سۆي.

ئوشۇقنىڭ ئورنىغا تۇتايلى كەتمەن،
ھەممىنى ئۇتتۇرۇپ بولمايلى دەردمەن.

قمارۋاز، ئوغرىلىق قاتتىق بالادۇر،
ئۆزىنىڭ جېنىنى ئوتقا سالادۇر.

كىيسە بىر كۈن دۇردۇن ـ تاۋانى،
كىيەر ئەتىسى موزا ـ جالانى.

ئى خالايىق، كۆرۈڭلار،
بۇ بەڭگىنىڭ رەڭگىنى،
چۆرىسىگە يىغىپتۇ،
قمارۋازنى، بەڭگىنى.

مىڭ جاپادا تاپقاندا
داچەن بىلەن تەڭگىنى،
ئۇتتۇرۇپتۇ تاۋكادا
بىر ئات بىلەن ھاڭگىنى.

پۇل تۇگمىسە، قمارۋاز
نومۇس قىلماي تام تېشەر.
مەست بولغاندا بەڭگىمۇ
ئۆتۈك بىلەن سۇ كېچەر.

ئى خالايىق، كۆرۈڭلار،
يۇرت ئىچىدە غەلۋىنى.
نەدە بولسا سۇرۇڭلار
قمارۋازنى، بەڭگىنى.

ئېگىز ئۆگزىدە ياتىپ،
ئايغا قاش ئاتىپ.

ئەمدى سۆيىمەن سېنى
ئەتمدىن تارتىپ.

قېينىناتام گايىت،
قېينىنانام سايىن.
بۇغداي ئوغرىلاپتۇ خاماندىن
ئېشەككە ئارتىپ.
قىزىنى قويدۇم ئۇچ تالاق
ئۆگۈندىن تارتىپ.

چاپىنىم ئۇزۇن،
بەلۋېغىم دۇردۇن.
ئەمگەك بىلەن خۇشۇم يوق
لايغەزەل ھۇرۇن.
ئەمگەك قىل دېسە،
ئاغرىق دەپ يېتىپ؛
ئۆستەڭ بويىغا
غىپپىدە قېچىپ؛
تۆتنى تاپقاندا
دەتتىكام ئېتىپ؛
بارى - يوقۇمنى
ئۇتتۇرۇۋېتىپ؛

دەردكە چىدىمايا
خام نەشە چېكىپ؛
خالاغا بېرىپ
تىك موللاق ئېتىپ؛
ھوشۇمدىن كېتىپ،
ئۇچ كۈنچە يېتىپ؛
ھوشۇمغا كېلىپ،
كۆزۈمنى ئېچىپ؛
بۇرنۇمنى قېقىپ،
قاراپ باقسام،
ئۇخلاپ قاپتىمەن
خالادا يېتىپ.

ئۇستۇمنى قېقىپ،
دوپپامنى ئېتىپ،
ئىشتاننى سېتىپ،
يولغا چىققان شۇنداق نوچىمەن.

بوتكام، پوستەك،
پوستەك نوچىمەن.
دادامەتتىن قەرزىم چىققان
شۇنداق نوچىمەن.

دەتتىكام دەر، قىمارۇاز،
ھارام نان يەر، قىمارۇاز.
كۆپ خار ـ زار بولىسەن،
كۆرگەنلىرىڭ تېخى ئاز.

ئابرۇيۇڭ يوق، يۈزۈڭ يوق،
ھېكمەتلىك بىر سۆزۈڭ يوق.
تىلىڭ قىسقا، قىمارۇاز،
ئەلنى كۆرەر كۆزۈڭ يوق.

قىماردىن تارت قولۇڭنى،
بىلىپ باسقىن يولۇڭنى.
ئويلا بالا ـ چاقاڭنى،
ئوتقا ئاتما پۇلۇڭنى.

بىر سېلىم تاماكىنى
ياردىم ئەۋەتىپتۇ ماڭا.
ئىچىگە چوغنى سېلىپ
داغلاپ ئەۋەتىپتۇ ماڭا.

تاغ تۈۋىدە ئۆيۈم بار،
تېزەك ئوتى چوغۇم بار.
ئايدا، يىلدا بىر كەلسە،
تەمگە سالار مەيلىم بار.

سالمامسەن تاماكاڭنى،
يوقمىدى چىلىم غاڭزاڭ.
ئىزدەپمۇ تاپالمىدىم،
نەدىدۇر سېنىڭ پاڭزاڭ؟

تاماكىنى مەن تارتىمەن،
ئاپتاپقا سېپ قۇرۇتىمەن.
سەن خېنىمنىڭ شەرتىنى
ئەلچى قويۇپ سورىتىمەن.

تاماكىنى سىز تارتسىڭىز،
ئىسى بىزلەرگە كېلۇر.

ئاشقىلىقنى سىز قىلسىڭىز،
داڭقى بىزلەرگە كېلۇر.

تاماكىنى چەككەن بىلەن
غىزا بولامدۇ؟
قۇرۇق داڭلار كۆتۈرسە،
كۆڭۈل ئۇنامدۇ؟

تاماكا تارتىۋالاي،
چوغلارنى قويۇپ.
مەن يارىمنى سۆيۈۋالاي،
ئوقەتنى قويۇپ.

تاماكا چېچىلىپ كەتتى،
تېرىشىپمۇ بەرمەمسەن؟
سۆيگىلى بويۇم يەتمەس،
ئېڭىشىپمۇ بەرمەمسەن؟

كوچىنىڭ ئوتراسىغا
گۈلخان يېقىپتۇ بەڭگىلەر.
بەڭگىلەرنى كويغا سالغان
زۇلپا چاچلىق لەندىلەر.

كىمكى چەكسە، تارتسا بەك،
ئىككى ئالەمدە ھالى تەڭ.
بەڭگى بەرگەن تەڭگىگە
گۆش ـ ياغ ئېلىپ يەڭ.

مەن تاماكا تارتىمەن،
ئاپتاپتا ئوبدان قۇرۇسا.
مەن يارىمنى كۆرىمەن،
ئەتە خۇدايىم بۇيرۇسا.

غاڭزىنى ئالدىم قولۇمغا،
خالتىنى تاپالمىدىم.
بىر سۆيەي دەپ ۋەدە قىلىپ،
خالىي يەر تاپالمىدىم.

بۇرادەرلەر، ئىشتىكىل بىر رىۋايەت،
قىمارنىڭ شەرمىتىنى قىلدىم شىكايەت.

بۇرادەرلەر، ئىشتىكىل بۇ سۆزۈمنى،
يامان يولغا سېلىپتۇرمەن ئۆزۈمنى.

بىرى قارغىش ئالار تۇغقان ئانادىن،
بىرى قارغىش ئالار مۇشىپىق ئاتادىن.

نەچچە يىلدىن كۆڭۈل بەردىم قىمارغا،
قىمار ئويناپ ئۆزۈم قالدىم بالاغا.

ياخشىلىقنىڭ كوچاسىدىن چىقىپتىمەن،
ئۆزۈمنىڭ جېنىغا ئوتلار يېقىپتىمەن.

قىمار دېگەن يامان قاتتىق بالادۇر،
كىشىنى رەھىمسىز ئوتقا سالادۇر.

بېشىمغا كىيگىنى موزا - كۇلادۇر،
پۇلنى ئوتتۇرۇپ قەرزىم تولادۇر.

قىمارنى ئويىنىدىم مەن نەچچە مەلدىن،
قۇتۇلمىدىم پەقەت ئۇشبۇ كېسەلدىن.

بۇرادەرلەر، قىمارۋازنىڭ يۈزى يوق،
كىشى ئاڭلىغۇدەك ياخشى سۆزى يوق.

قىمارنىڭ ئۇستىدە كۆپ ھىيلە قىلدى،
نېمە قىلسام ئۆزۈمنىڭ پەيلى، دېدى.

كى ياخشىلار قىمارنى مەنئى قىلدى،
پۇل ئوتتۇرسام خالايىق تەنە قىلدى.

قىمار ئويىنىدىم ھەمىشە قىش - ياز،
قىمارۋازغا ئۇشبۇ كۈنلەر تېخى ئاز.

پۇلۇمنى ئوتۇۋالسا زار قىلدىم،
ئۆزۈمنى خەلق ئوچۇن خار قىلدىم.

جۇدا بولدۇم ئۆز پەرزەنتلىرىمدىن،

يەنە ياخشى روزىگاھ مەھرەملىرىمدىن.

بۇرادەرلەر بۇ ئىشقا بولدۇم ھەيران،
بالا - ۋاقام، ئۆزۈمۇ خانۇ ۋەيران.

ئاتامدىن قالغان ئەردى نەچچە يامبۇ پۇل،
ئوچامغا كىيگەن كىيىم مىڭ ياماق جۇل - جۇل.

يوقاتتىم شۇنچە دۇنيا - بار پۇلۇمنى،
يەنە ساتتىم چىشى - ئەركەك، بار - يوقۇمنى.

كى ئايرىلدىم يەنە ھويلا - ئارامدىن،
قوتانۇ قوي، كالا، باغۇ ھەرەمدىن.

گۆرۈگە قويدۇم گىلەم، مەرۇزا قويماي،
يەنە لاخشىگىر، پىچاق، چەدۇزا قويماي.

ئېتىپ ئوشۇقنى سەنجۇ - پوزا قالماي،
سېلىپ بەردىم ھەممەسىنى تۇماقۇ موزا قالماي.

كىگىز، يوتقان، تۆشەكلەر بارى كەتتى،
ئېغىلدىكى ئېشەكلەر بارى كەتتى.

ئۇتۇپ ئالغان كىشىلەر يۇرتقا يەتتى،
تۆت ئوشۇق بىلەن شىشخال خۇرجۇندا كەتتى.

سېتىپ بەردىم يەنە ھەم بورا قالماي،
چۆگۈن، داڭقان، قاپاقمۇ، كورا قالماي.

گۆرۈگە ئالمىغان بىر كونا پوتا قالدى،
ئىككى تېقىم ۋە يەنە يوتا قالدى.

پۇشايمان ئەيلەپ دادۇ پەرياد،
دۇنياغا كەلگەن ئۇمىدىم بەربات.

قىماۋازنى سۇرەتلەپ
قوشاق قاتتىم، دەپ باقاي.
قېنى ئاڭلاپ تۇرۇڭلار،
راۋاب بىلەن چېپ باقاي.

كېچىلىرى ئۇخلىماي
ئوشۇق ئاتقان قىمارۋاز.
ئۇتتۇرۇۋېتىپ بار - يوقنى،
بېشى قاتقان قىمارۋاز.

ئەمگەك بىلەن خۇشى يوق،
كۆپ ئۇتتۇرغان قىماۋاز.
توپا - تەرەت يۇزلىرى،
مەينەت باسقان قىمارۋاز.

ئۇتتۇرۇۋەتسە پۇلىنى،
ئېلىپ خەقنىڭ مېلىنى،
ئەل - جامائەت ئالدىدا
رەسۋا بولغان قىمارۋاز.

ۋەسۋەسىلىك كۈنلىرى،
ئەندىشىلىك تۈنلىرى،

قەرز بوغۇپ سىرتماقتەك
جۇدەپ كەتكەن قىمارۋاز.

هاراق پادىشاھ،
مۇسەللەس ۋەزىر.
بوزا پاسكىنا،
نەشە بىنەزىر.
ئىشق ۋە هەۋەس
ئەكىرىڭ ئېگىز.
خۇدايا توۋا،
چەكمەيمەن هەرگىز.
چەكتىم مەن سېنى،
نېمە قىلسىڭ مېنى،
سەن بولسىڭ خەشەك،
چەككەنلەر ئېشەك.

غازى ئەمەت سىرغان

پەندىيات

بۇرۇن - بۇرۇنتى،
تۈلكە خىزىرتى.
ئېيىق پادىشاھ،
مايمۇن ۋەزىرتى.
بايلارنىڭ ئۆيى
ساراي - قەسىرتى.
توپىدا ياتقانلار
يېتىم - يېسىرتى.
گۆش دەپ ئالغىنىڭ
ئۆپكە - بېغىرتى.
گادايغا كۈن يوق،
دۇمبە يېغىرتى.

شۇنداق كۈنلەر بىرىدە،
پۇچۇق زاغرا بېلىمدە:
تاغلارنىڭ داۋانى بىلەن،
بايلارنىڭ خامىنى بىلەن
كېتىپ بارسام ئوتۇنغا،
كۆزۈم چۈشتى خوتۇنغا.
قارىماي دېسەم بولمىدى،
ئاڭغىچە خوتۇن توۋلىدى.
— نىم دەيلا؟ — دېسەم،
— ئۆيىگە كىرسىلە، — دېدى.
ئۆيىگە كىرسەم،
— ھارمىسىلا، — دېدى.

بىرەدەمدىلا خېنىم
تەييارلىدى ئاش.
ئىچسەم بىرى چۆپ،
توققۇز تېلى ماش.
ئاڭغىچە يەنە
چىلىمنى تۇتتى.
— چەكمەيتتىم، — دېسەم،
كۆڭلۈمنى «ئۇتتى».
چەكسەم كۆزۈمدىن
چىقىپ كەتتى ياش.
گېلىم بوغۇلۇپ،
ئايلاندى بۇ باش.
خېنىم قاقاقلاپ
ئوينىتىپتۇ قاش.
مەنمۇ كۆز تاشلاپ
قوشۇپتىمەن باش.
شۇ چاغ تالادىن
يېغىپ كەتتى تاش.
خەلقئالەمگە
بولۇپتىمىز پاش.
ئويغانسام چۈشۈم،
ئۆتۈپتۇ ياشلىق...
مەندىن پەندىيات،
قىلماڭ بەڭگۈشلىق.

پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم

كىلىتى يوق قۇلۇپتىن،
قىرى يوق تۇلۇقتىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

مىتە چۈشكەن ئاشلىقتىن،
گېپى تولا باشلىقتىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

سۆيى يوق تۆگمەندىن،
تايىنى يوق دەردمەندىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

پۇت پاتمىغان ئاياغدىن،
ناھەق يېگەن تاياقتىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

مال ـ ۋاران يوق ئېغىلدىن،
نەپ بەرمىگەن بېخىلدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

تەڭشەلمىگەن سازدىن،
گېپىدە تۇرمىغان مازدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

گېپى يوغان پوچىدىن،
بەك ياسانچۇق نوچىدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

چىگىت ئارىلاش پاختىدىن،
گەپ خالتىسى ساختىدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

ئەسكى ئاتنىڭ تورۇسىدىن،
ئىنسانلارنىڭ ئوغرىسىدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

پېلىكى قۇرۇغان خەمەكتىن،
ئېشىپ قالغان يېمەكتىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

بۇزۇلغان خېمىردىن،
داتلاشقان تۆمۈردىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

ئېچىپ كەتكەن سۇتتىن،
غەرەز ئۇقماس دۆتتىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

ئىسى تولا لوقاقتىن،
خىرىلدىغان پوقاقتىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

تىغى ئۆتمەس رەندىدىن،
بىلىمى يوق بەندىدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

چالا قۇرۇق ئوتۇندىن،
ۋاپاسى يوق خوتۇندىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

چىگىچ بولغان تانىدىن،
يۈزسىز ئۆگەي ئانىدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

چىللاپ كەلگەن ئاشىنىدىن،
ماڭمايدىغان ماشىنىدىن،
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

تىكىنى بار ئوتۇندىن،
ۋاتىلداق خوتۇندىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

ئوسمىسى يوق جۇگاندىن،
توسمىسى يوق تۇغاندىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

بولمىدۇ دېگەن تويدىن،
يەپ سەمرىمىگەن قويدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

پەردازخور مىشچاندىن،
تەمەخور ئىشاندىن،
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

ئاشقا چۈشكەن چۈننىدىن،
بويى قاتتىق كېلىنىدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

يولغا قېقىلغان قوزۇقتىن،
پەيلى ياماق بۇزۇقتىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

يۈزگە چىققان چېچەكتىن،
قىيىق سالغان لېچەكتىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

سۈيى ئاقماس بۇلاقتىن،
مېڭىشى يوق ئۇلاغتىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

ئىس ماڭمىغان ئوچاقتىن،
جايغا چۈشمىگەن ئوشاقتىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

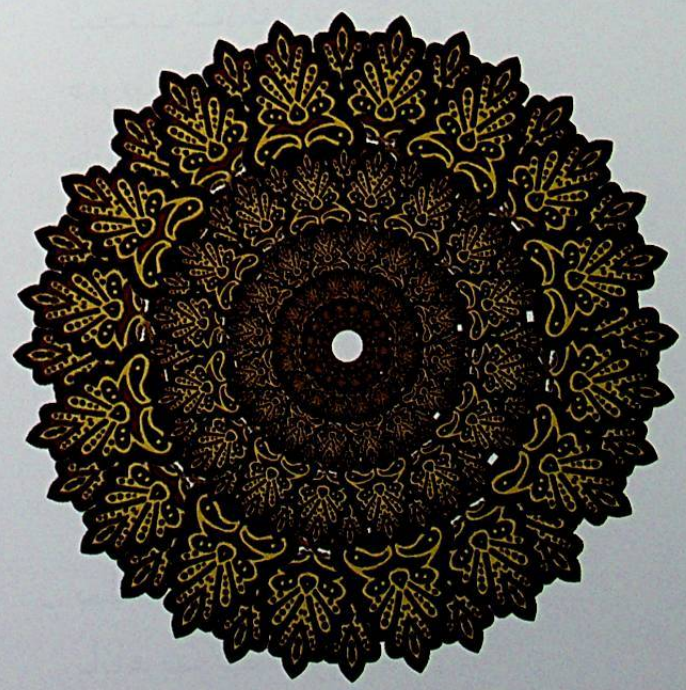
كۆزى ئوچۇق كورلۇقتىن،
ئاتا ـ ئانىسىز خورلۇقتىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

ئىچى كاۋاك پورلۇقتىن،
پاشا باسقان شورلۇقتىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

قاقسا تولغىغان كالىدىن،
ئىنساپى يوق بالىدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

نىيىتى ياماق پەستىن،
ئەقلىدىن ئازغان مەستىن،
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

پايتىمىغا يارىماس لاتىدىن،
گەدىنى قاتتىق كاتتىدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

ساقايمىغان ياردىن،
پايدا قىلماس دوردىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

قۇتراپ ياتمىغان تۆگىدىن،
سېسىپ تۇرغان مېۋىدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

ئىسسىقى يوق تۇماقتىن،
يېرىلمىغان چوماقتىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

ئادەملەرنىڭ تۇلكىسىدىن،
خۇشامەتچىنىڭ كۇلكىسىدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

ناياق خوتۇننىڭ نازىدىن،
ئالدامچى قازىدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

قەدىر بىلمىگەن زاڭدىن،
ئۇيقۇ كەلمىگەن كاڭدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

پادىشاھنىڭ زۇلمىدىن،
پۇقرالارنىڭ خورلۇقىدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

قاراقچى بار دەڭدىن،
باشقا چىقمىغان جەڭدىن،
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

دات باسقان تۆمۈردىن،
مەنسىز ئۆتكەن ئۆمۈردىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

ئارپىخان باسقان يەردىن،
قازان بېشىغا ئارىلاشقان ئەردىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

تاپتا ماڭماس كالىدىن،
گەپ ئاڭلىماس بالىدىن،
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

ھۆلى يوق ئوتۇندىن،
مېھرى يوق خوتۇندىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

زاۋالدا چىللىغان توخۇدىن،
يامان كېسەل موخۇدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

خۇدىنى بىلمىگەن مەستىن،
تاقىلدىغان نەشىدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

ئەقىلسىز تەلۈە زوردىن،
ئىنساپى يوق جازانىخوردىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

ئاتقا چۈشمەس سالمىدىن،
گېپىدە تۇرماس لالمىدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

مەيدە ئاغرىتقان لەگپۇڭدىن،
تولا ماگدۇرغان سەيپۇڭدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

كىرى پىشقان لوڭگمدىن،
ئۆيگە تۇكۇرگەن بەگگمدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

سەمرىمگەن قويدىن،
باشقا چىقمىغان ئويدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

قورساق ئاغرىقى تولغاقتىن،
قېتىرغاق ئۇلاغتىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

يولغا قويۇلغان تۇزاقتىن،
يالغان تۆھمەت، سولاقتىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

پۇتقا چىققان قاداقتىن،
ئورۇنسىز كەلگەن تاۋاقتىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

ئوت يانمىغان چاقماقتىن،
پەم - دىتى يوق ئەخمەقتىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

بالا - چۇلىنىڭ غېمىدىن،
ئەسكى ئۆينىڭ تېمىدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

قوزا بەرمىگەن قويدىن،
ھەشەمەتلىك تويدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

ياندا پۇلىنىڭ يوقىدىن،
لامزەللە توخۇ پوقىدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

شېخىدا تۇرماس ئالمىدىن،
تۇڭلۇكتىن چۈشكەن چالمىدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

كىچىك كەلگەن تامبالدىن،
تەكەببۇر ئامبالدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

قاتتىق كەلگەن بوراندىن،
جىم - جىم كەلگەن قىياندىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

سۇخەنچىنىڭ تىلىدىن،
ھەسەتخورنىڭ گېپىدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

قۇرۇق تۆھمەت، زورلۇقتىن،
قېرىلىقتىكى خورلۇقتىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

سايىسى يوق باراڭدىن،
مەنسى يوق پاراڭدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

پايلاقچىنىڭ پايلىشىدىن،
خۇشامەتچىنىڭ مايلىشىدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

سېسىغان ساماندىن،
نىيىتى ياماندىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

چاڭقىغان يەردىن،
تولا چىققان تەردىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

ئەتىيازدا كەلگەن ئۇششۇكتىن،
قويۇنغا كىرگەن مۇشۇكتىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

يولدا ياتقان يىلاندىن،
يالغان پەتىۋا ئىمامدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

پىچىقى كەسمەس باشلىقتىن،
ھوسۇل بەرمەس تاشلىقتىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

چېقىمچىنىڭ تىلىدىن،
قارنى يامانىنىڭ گېپىدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

تۇنده كەلگەن قىيامدىن،
ياندىن قوپقان غەلىيادىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

يول يۈرگەنده پاتقاقتىن،
دوستىنى ياۋغا ساتقاندىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

يالغان يايغان قۇچاقتىن،
ئىس قاينىغان ئوچاقتىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

چېن لىنشىن سىزغان

ماراپ چىشلەر قانجۇقتىن،
تۇڭى تۆشۈك يانچۇقتىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

تامنى تەشكەن ئوغرىدىن،
ئۇركۈپ تۇرغان يورغىدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

پاختىدىكى تىكەندىن،
يالغان قەسەم ئىچكەندىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

ئاتا ـ ئانىغا يانغاندىن،
ئۆز نەسلىدىن تانغاندىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

ئاقنى قارا دېگەندىن،
قىل ئىلغىماي يېگەندىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

كۆزگە توپا سەپكەندىن،
سىلاپ تۇرۇپ تەپكەندىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

نەپ تەگمىسە قاچقاندىن،
بىرنى بىرگە چاققاندىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

شاختا سالغان كۆۋرۈكتىن،
ئوغا سالغان ئوزۇقتىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

ئۇچلاپ قويسا ئۇچقاندىن،
قاشلاپ قويسا قاچقاندىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

سېپى تۇرمىغان لاتىدىن،
قىيمىسى تۇرمىغان مانتىدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

يالغۇز ماڭغان سەپەردىن،
ئۇشتۇمتۇت كەلگەن خەتەردىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

ئاچچىق ئۆرۈك ئاچىسىدىن،
خوتۇن كىشىنىڭ گاچىسىدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

ھەسەتخور نىڭ كۈلكىسىدىن،
ئادەملەرنىڭ تۈلكىسىدىن
پاناھ بېرىڭ، خۇدايىم.

نەسىھەت

تەكەببۇر ئەيلىمە ھەرگىز،
ئېگىلگىن ئەرشتە بولسالا.
ئۆزۈڭنى بارچىدىن كەم تۇت،
سۇلايمان تەختىدە بولسالا.

يۇقىرىدىن شامال چىقىپ
ئۇرۇۋەتتى باراڭنى.
توسغىلى بولمايدۇ
كۆڭۈل دېگەن سارالڭنى.

قارلىغاچ قارا بولۇر،
قاناتى ئالا بولۇر.
ياشلىقتا بەرگەن كۆڭۈل
بېشىغا بالا بولۇر.

خويمۇ دەردلەر بار ئىكەن
خۇدا يارالتقان باشىدا.
رەڭمۇرەڭ گۈللەر ئېچىلۇر
خۇدا يارالتقان تاشىدا.

قارالسام كۆرۈنمەيدۇ،
دۇنيانىڭ ئۇچى.
دۇنيا دېگەن ئەسكى رابات،
مەن يول ئۆتكۈچى.

جاننىمۇ بەرگەن خۇدايىم،
بىر كۈن ئامانەتنى ئالۇر.
نە مۇشەققەتلەر بىلەن
سالغان ئىمارەتلەر قالۇر.

تەشنا بولۇپ جەننەتكە كەلدىم،
تاپالماي سۇنى سايدا.
سۇ ئەگەر جەننەتتە بولسا،
تەشناغا نېمە پايدا!

ھاللىرىمنى ئېيتىپ ـ ئېيتىپ،
ئالدىم قاپاقتا.
دوست كېلۇر باشقا قاراپ،
دۇشمەن ئاياغتا.

شاپتۇلنىڭ شېخى پەس،
مېۋىسى ئۇندىنمۇ پەس.
ياخشىلارغا سۆز تاشلىساڭ،
يەردە قويمايدۇ نەپەس.

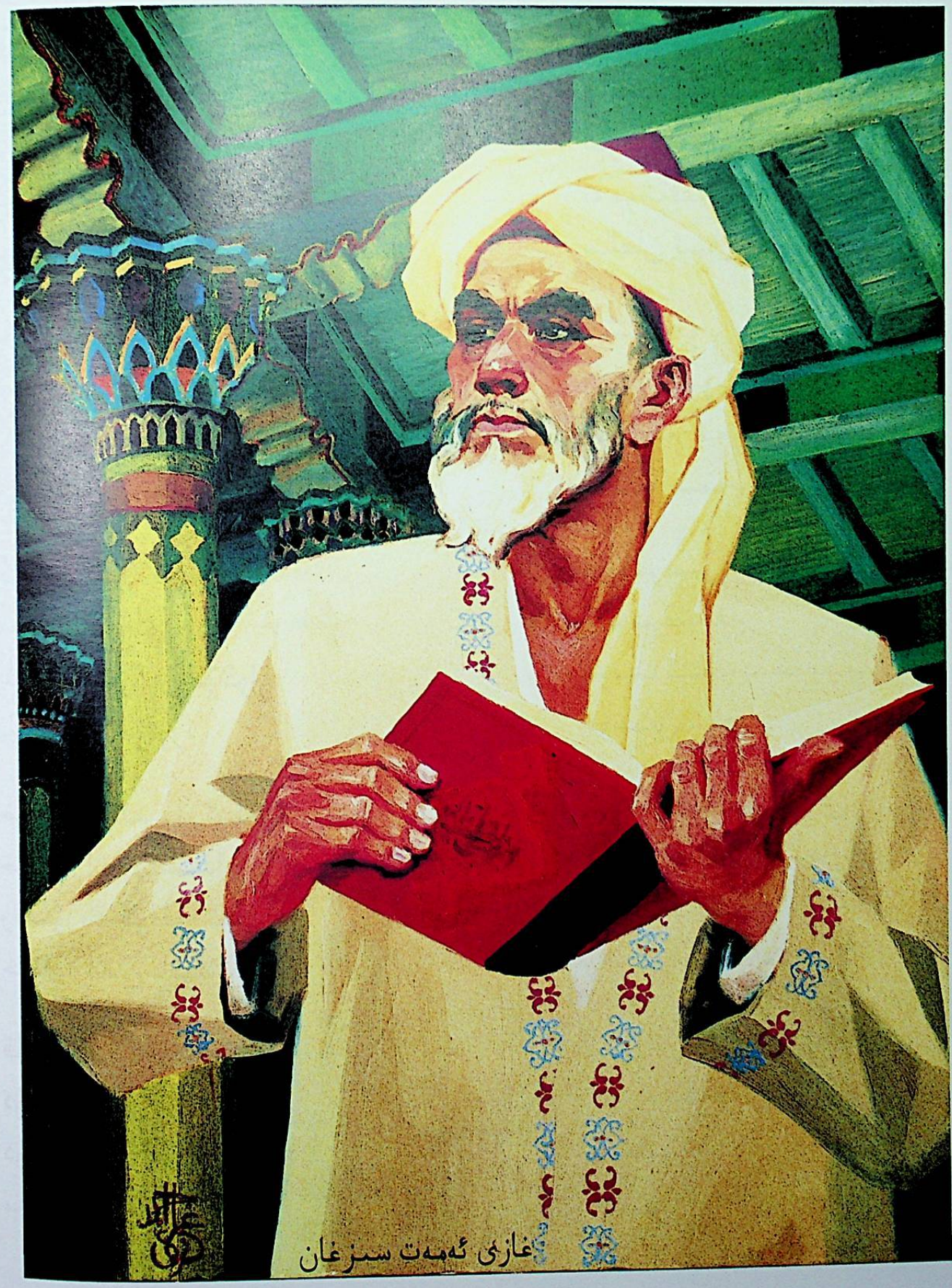
سەن ئەزىز ئەتكەن قۇلۇڭنى
خار ئېتەلمەيدۇ كىشى.
كىمنى كىم خار ئەيلىسە كىشى،
ھەر يەردە خاردۇر شۇ كىشى.

ئات مىنىپ، كىمخاب كىيىپ،
قۇش قۇشلىماق ئول قانچە ئىش.
ئۆز ئىشىنى ئۆزى بىلسە،
قىلغان ئىشى مەردانە ئىش.

كۆيئوغۇلنى ئوغۇل دېسەم،
كۆڭلۈم خۇش بولۇر.

كۆل بىلەن تام قوپارسام،
ئۆلى بوش بولۇر.

ئاق ئۆردەكلەر چۈشمەمدۇ
سۈيى ئوبدان كۆللەرگە.
ئادەم تولا كەلمەمدۇ
خوتۇنى ئوبدان ئۆيلەرگە.

غازىي ئەمەت سىرغان

يېتىملار قوشقى

ئاتام قىلغان باغلارنىڭ
مېۋىسى شېرىن تاتلىق.
مېنىڭ ئانام بار ئىدى
بۇۋى مەريەم ئاتلىق.

مەن كىرگەندە ئۈچ ياشقا،
ئاتام كەتتى يىراققا.
ئۆلۈپ كېتىپ جان ئانام،
مېنى قويدى پىراققا.

ئىلى يولى ھەيۋەتلىك،
ئىچىم سۇيى شەربەتلىك.
ئەجەبمۇ كېتىپ قالدىڭ،
جېنىم ئانام، رەھمەتلىك.

تال ئېگىلدى پەس بولدى،
كۈن قايرىلدى كەچ بولدى.
مەن ئانامدىن ئايرىلىپ،
كۈن ئالماقمۇ تەس بولدى.

ئىلى يولى تار ئىكەن،
يېتىم باللار خار ئىكەن.
ئاتام بار دېگەن بىلەن،
كۆيدۈرگەن ئانا ئىكەن.

ئاتام يوقتۇر مېنىڭ،
يا قېرىنداشىم مېنىڭ.
تاغدىكى يامغۇر سۈيىدەك
ئاقمدۇ ياشىم مېنىڭ.

ئاتامۇ ئۆلۈپ كەتتى،
ئانامۇ ئۆلۈپ كەتتى.
بۇ يېتىملىك ئالمى،
ھالىمنى خاراب ئەتتى.

ئاتام بولسا، ئانام بولسا،
غېرىب بولماي يۈرەتتىم.
ئاتا ـ ئانام بولمىغاچقا،
كۈرەدىن چىقالمىدىم.

ئاتام تىككەن تېرەكلەر
ئەجەب كۆركەم لىم بولدى.
ئاتا ـ ئانامدىن ئايرىلىپ،
ياتار يېرىم چىم بولدى.

قوشنىلارنىڭ بالىلىرى،
ئانا، دېسە يىغلايمەن.
ئاتا ـ ئانامنىڭ يوقىدىن،
قاتتىق يەرنى تىغلايمەن.

كۈچادىن تۇماق ئالدىم،
قامىلىرى جۇلالىق.

ئاتا ـ ئانامدىن ئايرىلىپ،
باشقا چۈشتى جۇدالىق.

ئاتام باردا، ئانام باردا،
ھەممە نەرسە تېپىلغان.
ئاتا ـ ئانامدىن ئايرىلىپ،
مەن بېگىمگە سېتىلغان.

ئاتا ـ ئانام ئۆلۈپ كېتىپ،
قالدىم يېتىم ـ يېگانە.
بۇ يېتىملىك ھەسرەتتە
بولدۇم يۇرتتا دېۋانە.

دالان ساپسەن قەۋەتلەپ،
زەدىۋالىڭ يوق.
ئاتا ـ ئاناڭ بولمىسا،
ھېچ ئەتىۋارىڭ يوق.

ئاتاسى بارلار تاغ ئىكەن،
ئاناسى بارلار باغ ئىكەن.
ئاتا ـ ئاناسى يوقلارنىڭ
يۇرەك ـ باغرى داغ ئىكەن.

ئاتا ـ ئانىلىق باللار
خۇشال ئوينار بازاردا.
مەن ئۆزۈم يېتىم قالغاچ،
كۈنۈم ئۆتەر مازاردا.

ئۇنداقمۇ بولۇرمەنمۇ،
مۇنداقمۇ بولۇرمەنمۇ؟
ئاتا ـ ئانامدىن ئايرىلىپ،
گادايدەك تۇرۇرمەنمۇ؟

شاتاۋاغۇ شاتاۋا،
دۇردۇن ـ تاۋادىن ئەتىۋار.
ئاتا ـ ئانامنىڭ يوقىدىن،
مەن يېتىمنىڭ دەردى بار.

جانىۋارلارنىڭ ھالىنى
قونغان دەرەخلەردىن سورا.
مەن يېتىمنىڭ ھالىنى
كۆڭلى يېقىن ياردىن سورا.

ئاتامنىڭ ئېيتقىنى كەلدى،
ئانامنىڭ ئېيتقىنى كەلدى.
كىچىك تۇرۇپ بۇ باشىمغا
تۇمەن مىڭ بالا كەلدى.

يېتىم دەيدۇ، يېتىم دەيدۇ،
يېتىم قىلسا خۇدا قىلغان.
ئاتىلاردىن، ئانىلاردىن
جۇدا قىلسا خۇدا قىلغان.

خۇدانىڭ بەندىسى كۆپتۇر،
مېنىڭدەك بولغىنى يوقتۇر.
ئاتا ـ ئانىدىن ئايرىلىپ،
غېرىب بولمىغىنى يوقتۇر.

ئېگىز تاغدىن سۇ كەلسە،
قۇم بىلەن تاش ئاقىدۇ.
بۇ يېتىملىك دەردىدە،
كۆزۈمدىن ياش ئاقىدۇ.

سەھەردە سايرىغان بۇلبۇل
خۇداغا نالە قىلماسمۇ؟
ئاتا ـ ئانىمىز يوق بىزنىڭ،
ئاللا رەھمەت قىلماسمۇ؟

ئېگىز تاغدىن تاشقىن كېلىپ،
تاراپ كەتتى سايلارغا.
بىز يېتىم بولۇپ قالدۇق،
تۇغقان كەتتى باغلارغا.

ئاتام مەككە ـ مەدىنە،
ئاپام مەككە ـ مەدىنە.

ئايرىلىۋىدىم ئۇلاردىن،
تاشلىۋەتتى ئاغىنە.

مەككە، مەدىنەم يولىدا
بىگىز، تاسما لازىمكەن.
باش ياستۇقىغا يەتكەندە،
ئاتا ـ ئانا لازىمكەن.

قاشنى قاشقا ئۇلىسا،
بۇغدايغا باغلىق بولغۇدەك.
ئاتا ـ ئانىدىن ئايرىلسا،
سەۋدايى ئاغرىق بولغۇدەك.

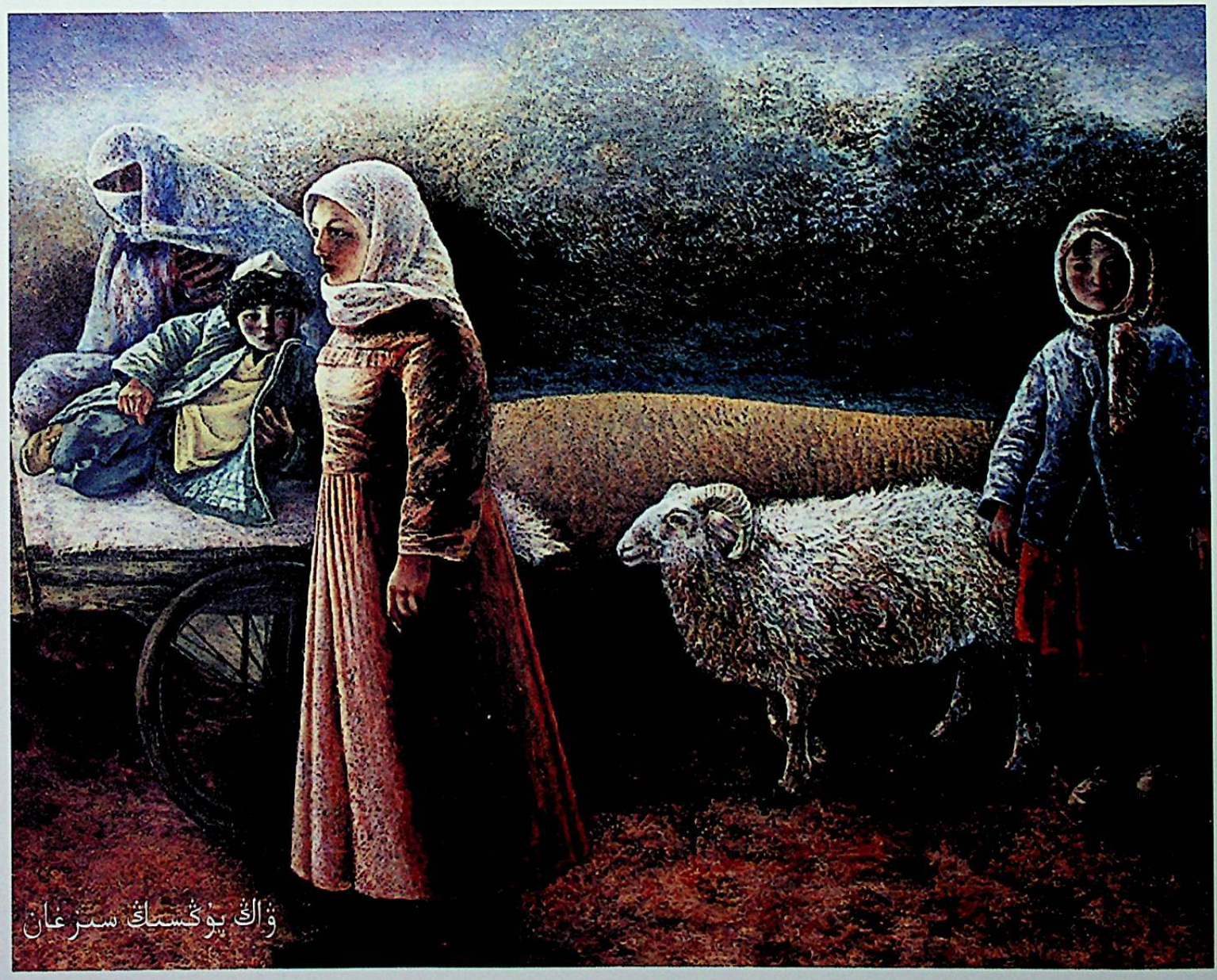
ئاتام باققان، ئانام باققان،
بېقىپ قاتارغا قاتقان.
مېنىڭ بەختىم ئۈچۈن دائىم
مازارلارغا چىراغ يېقان.

سېۋەتتىكى توقاچنى
سىيادان قوشۇپ ياققان.
ئاتامدىن كىچىك قېلىپ،
كۆيۈمچان ئانام باققان.

ئاتام ماڭغان يوللار بۇ،
ئانام ماڭغان يوللار بۇ.
مېھرى ئىسسىق بولسۇن دەپ،
دۇئا بەرگەن قوللار بۇ.

ئاتام ماڭغان كوچىنىڭ
ئىپارىدەك پۇرىقى بار.
ئاتام ـ ئانام ئۆلۈپ كەتكەچ،
كۆڭلۈمنىڭ سۇنۇقى بار.

ئېگىز قىرنىڭ بېشىدا،
بىر توپ كېۋەز مىڭ دانە.

ۋاڭ يۇڭسىڭ سىرعان

مەن ئاتامدىن ئايرىلىپ،
ئەمدى بولدۇم دۇئانە.

بارمىدۇ ئاتام مېنىڭ،
بارمىدۇ ئانام مېنىڭ.
تاغنىڭ سۇزۇك سۇيىدەك
ئاقىدۇ ياشىم مېنىڭ.

ئاتادەك مېھرىبان قايدا،
ئانادەك غەمگۇزار قايدا؟
ئۇلاردەك ئىچ كۆيەر قايدا،
غېرىب بالاڭ يىغلار سايدا.

ئاتاڭمۇ كېتىپ قالدى،
ئاناڭمۇ كېتىپ قالدى.
ئېڭەك تۇتۇپ ياش تۆكۈپ،
بەش بالاڭ قېتىپ قالدى.

ئاتام بولىدۇ رازى،
ئانام بولىدۇ رازى.
ئۆلگەنلەر شېھىت كەتتى،
قالغانلار تامام غازى.

گۈل ئېچىلدى شاخىدا،
بەرگى توزۇپ كېتەرمۇ؟
ئۆگەي ئانا دەردىدە
قاناتىم سۇنۇپ كېتەرمۇ؟

ئاتام مازار، ئانام مازار،
مەن تاۋاپ قىلاي ئەمدى.
روھىغا نەزىر - چىراغ
خالىس ئاتاپ قىلاي ئەمدى.
قارلىغاچ قارا نېمە،
قاناتىدىن ئايرىلمىسۇن.
قىز بالا ئاجىز نېمە،
ئاناسىدىن ئايرىلمىسۇن.

ئاتام ئەمرىنى تۇتمىدىم،
ئانام قەدرىنى بىلمىدىم.
خىزمىتىنى قىلمىدىم،
يېتىملىككە چارەم يوق.

يېتىم ئەڭنى يىرتقۇر،
ئۇنىڭ كۆڭلى سۇنۇقتۇر.
خالايىققا سوغۇقتۇر،
يېتىملىككە چارەم يوق.

يېتىم بولدى سۆلايمان،
يىغلاپ يۈردى ھەر قايان.
دەردىگە يەتمىدى بىدەرمان،
يېتىملىككە چارەم يوق.

كۆپنى كۆرگەن بۇ باشىم،
دائىم ئاقىدۇ ياشىم.
يوقتۇر مېنىڭ سىر داشىم،
يېتىملىككە چارەم يوق.

ھېچكىم يېتىم بولمىسۇن،
تام تۆۋىدە قالمىسۇن.
بىزدەك غېرىب بولمىسۇن،
يېتىملىككە چارەم يوق!

يېتىم قىلسا خۇدا قىلدى،
ئاتا - ئانامدىن جۇدا قىلدى.
بۇ دەردلەرگە قايان باراي،
يېتىملىككە چارەم يوق.

يېتىم قەدرىنى كىم بىلۈر،
يېتىم بولسا شۇ بىلۈر.
كۆڭلى سۇنۇق ئۇ بىلۈر،
يېتىملىككە چارەم يوق.

ئانا دېسەم،
ئاقتى يېشىم.

دادا دېسەم،
قايدى بېشىم.

ئانا دېگەن
بىر باغ ئىكەن.
دادا دېگەن
بىر تاغ ئىكەن.

مەن بىر يېتىم،
دەردىم تولا.
ئاڭلا، جاھان،
ئەرزىم تولا.

چالسام راۋاب،
باغرىم كاۋاپ.
بارسام قايان،
بولدۇم خاراب.

بايلار يامان،
خۇددى چايان.
ئوڭدا يېتىپ،
تاپقان ھايان.

رەڭگىم سامان،
سۇنۇق دىلىم.
ھېچ كىشىگە
ئۆتمەس تىلىم.

مەن بىر يېتىم،
قىسقا قولۇم.
ئاھ، دەردىما،
بەك تار يولۇم.

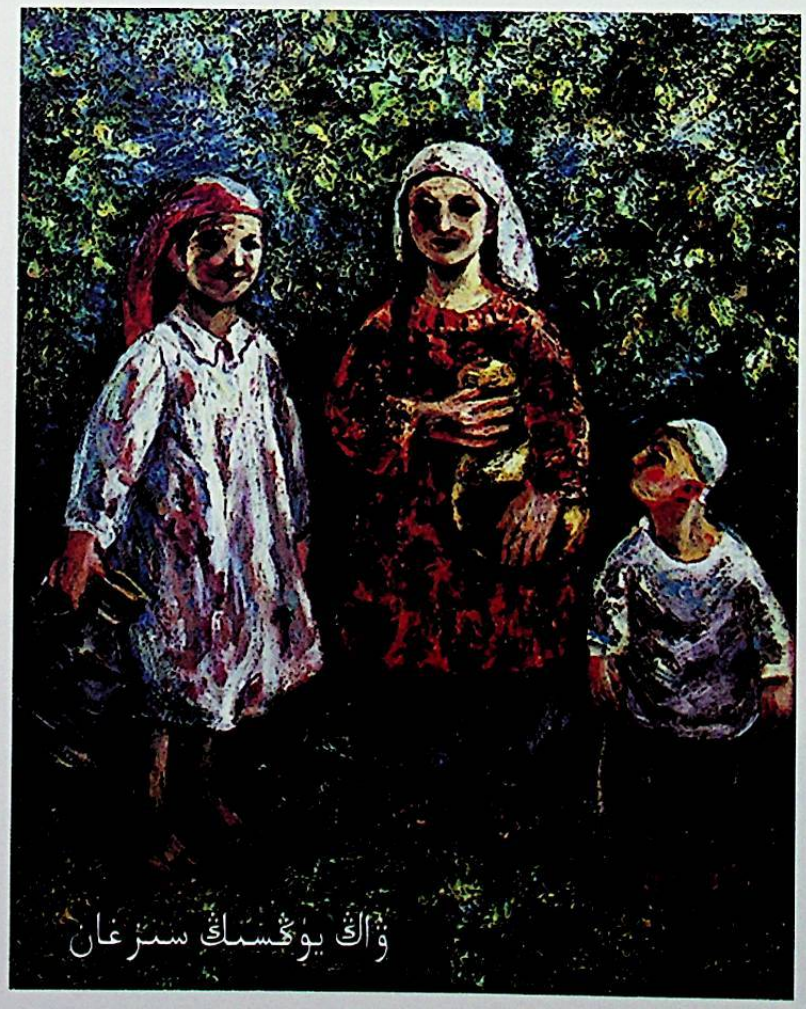
ئاڭلا، جاھان،
ئاھىمنى سەن.
ئېيتاي ساڭا
زارىمنى مەن.

ئۇچۇپ كەتكەن كاككۇكنى،
قونغان دەرەخلەردىن سوراڭ.
مەندەك بىچارە، خار يېتىمنى،
چۆل ـ باياۋاندىن سوراڭ.

باي ھويلىسى باغ ئىكەن،
ئاشلىقلىرى تاغ ئىكەن.
بىز يېتىملەر خارۇ زار،
يۇرىكىمىز داغ ئىكەن.

يەيدىغىنى ئالدىدا،
يېمىگىنى كەينىدە.
ئۆزى تويسا، كۆزى تويماس،
نېمە دەيلى پەيلىگە.

مەن ھاشادىن كەلگۈچە،
چۆللەردە قونۇپ قالدىم.
دەرد ـ ئەلەمنىڭ دەستىدىن،
سەۋدايى بولۇپ قالدىم.

ۋاڭ يوڭسىڭ سىرغان

بۇ جاهان ئۇزۇن جاهان،
سەندىن، مەندىن قالمدۇ.
كىمنىڭ هەققى كىمده بولسا،
ئاخىر بىر كۈن يانمدۇ.

باي غوجامنىڭ ئۆيىده
مەن ياردىم كۆتەك.
ئىشلەپ بەرسەم، بەرگىنى
ماش بىلەن كېپەك.

پۇتلىرىمغا كىيگىنىم
مايماق ئۆتۈك.
مەن ياشايمەن كۈنلۈكى
مىڭ بىر ئۆلۈپ.

كۈهىقاپنىڭ ئۆزىكەن
بايىنىڭ ئۆيى.
ئىشلەپ تۆكسەم تولمىدى،
ئۆمۈر بويى.

باردىم تېرەككە[4]،
كۈچۈم بىلەكتە.
بايىنىڭ قىلغىنى
تەگدى يۈرەككە.

بايىنىڭ خوتۇنى ئايشەك،
قات ـ قات سالمدۇ تۆشەك.
بىز بىلەن نېمە كارى،
قىشتا مۈزلىساق، ئۆلسەك.

بايىنىڭ قىزى ئايسارە
ئىت بىلەنلا ئاۋارە.
بىز تالادا، سوغۇقتا
يىغلاپ قىلمىز ناله.

مەن ئانامنىڭ ئۆلگىنىنى
ئىلىخودا ئاڭلىدىم.

كېلەي دېسەم چارە يوق،
بىر خۇداغا يىغلىدىم.

ئانالمقلار راهەتتە،
ئاتالمقلار راهەتتە.
بىز يېتىملار مەينەتتە،
يېتىملىككە چارەم يوق.

سىز سەكراتقا چۈشكەندە، ئانام، ئانام، ئانام،
خورەك تارتتى، دەپتىمەن، ئانام، ئانام، ئانام.
كۆزلىرىڭىز يۇمۇلغاندا، ئانام، ئانام، ئانام،
ئۇخلاپ قالدى، دەپتىمەن، ئانام، ئانام، ئانام.
ئېڭىكىڭىز تېڭىلغاندا، ئانام، ئانام، ئانام،
رومال ئارتتى دەپتىمەن، ئانام، ئانام، ئانام.
غۇسلى سۈيى قۇيۇلغاندا، ئانام، ئانام، ئانام،
تاهارەت ئالدى، دەپتىمەن، ئانام، ئانام، ئانام.
كېپەن تونى كىيگەندە، ئانام، ئانام، ئانام،
كۆڭلەك كىيدى، دەپتىمەن، ئانام، ئانام، ئانام.
جىنازىغا سالغاندا، ئانام، ئانام، ئانام،
مەپىگە چۈشتى، دەپتىمەن ئانام، ئانام، ئانام.
خەلقئالەم يىغلىغاندا، ئانام، ئانام، ئانام،
تويى بولدى، دەپتىمەن، ئانام، ئانام، ئانام.
يېتىپ باردۇق مازارغا، ئانام، ئانام، ئانام،
كىرىپ كەتتىڭىز سارايغا، ئانام، ئانام، ئانام.
قاراپ قالدۇق كامارغا، ئانام، ئانام، ئانام،
يېتىپ قالدۇق تالادا، ئانام، ئانام، ئانام.

بىر يىل بولدى كەلمەدىڭ، ئانا، يېنىپ،
كېچە ـ كۈندۈز يىغلايدۇ غېرىب بالاڭ.
سېنى يالغۇز قالدى دەپ كەلدىم يوقلاپ،
جانىم ئانا، غېرىب هالىمغا قارامدىڭ.
چىرايىمغا قاراپ باقمىدىڭ ئويغىنىپ،
كېچە ـ كۈندۈز يۇرىمەن تولغىنىپ.

بۇ دۇنيادا يېتەرسم يوق ھالسمغا،
تۇگەپ كەتتىم ھېلىلىدەك قورۇلۇپ.

جانىم ئانا، ئورنۇڭدىن قوپقان بولساڭ،
چىرايىمغا بىر قاراپ باققان بولساڭ؛
غېرىب كۆڭلۈم ئاچىلىپ كۈلۈپ كەتسە،
دەرۋازاڭدىن بىر قاراپ يانغان بولسام.

جانىم ئانا، بۇ دۇنيادا مەن غېرىب،
يىگىرمە ئالتە ياشىمدا سەندىن ئايرىلىپ.
خىيال بىلەن يىلى ئۆتتى ئۆمرۈمنىڭ،
يولدا قالغان سامان ئوخشاش سارغىيىپ.

يىغلىما دەپ تەسەللى بەردىلەر ماڭا،
يۈرەك ـ باغرىم چىدىمايدىكەن ساڭا.
مەن يىغلىماي كىم يىغلىسۇن، جان ئانا،
يېتىم بولۇپ بېشىم ئوچۇق قالدى مانا.

ئانا، كەتتىڭ قارىماي مەن يېتىمگە،
خۇدايىتائالا يەتكۈزگەي نىيىتىمگە.
بىلدىم ئەمدى كۈن چۈشكەندە بېشىمغا،
سەن ھاياتتا يەتمەپتىمەن قەدرىڭگە.

دۆلىتىڭدىن ئايرىلدى ئەزىز بالاڭ،
كېچە ـ كۈندۈز خىيالدا بولدۇم سارىڭ.
بەرگەن سۈتۈڭ ھەققى قالدى بوينۇمدا،
ئۆلۈمۈڭنى ئۈزىتالماي ئاجىز بالاڭ.

تاشتىن قاتتىق كەلدى ماڭا كەمبەغەللىك،
ئانا، تاپالمىدىم ساڭا بىر كېپەنلىك.
ئارزۇلىغان يەرلىكىڭدە ياتالمىدىڭ،
ياتقان يېرىڭ بولدى ئاخىر شۇ تىكەنلىك.

تىكەنلىككە تىكەن دەسسەپ ياياق كەلدىم،
ھەمراھىم يوق غېرىب يالغۇز يىغلاپ كەلدىم.

گەئۆرگ سىزغان

بىر يىل بولدى سەن بۇ ياقتا ياتقىلى،
غېرىب كۆڭلۈم بىلەن سېنى يوقلاپ كەلدىم.

كەتكەن ئىكەن ئاتام مېنى ساڭا تاشلاپ،
جانىم ئانا، كەتتىڭ مېنى كىمگە تاشلاپ؟
بۇ دۇنيادا ئۆتەرمەنمۇ غېرىب بولۇپ،
يېتىملىكتە كۆڭلۈم كۈلمەي يىغلاپ ـ قاقشاپ؟

دەرد بىلەن ئۆلۈپ كەتتىڭ، جانىم ئانا،
سەن كېتىپ، ئالتە بالاڭ نەدە قالار؟
بالا تۇغۇپ دۆلىتىنى كۆرمىدىڭ،
قادىر خۇدا جايىڭنى جەننەت قىلار.

قادىر خۇدا جايىڭنى جەننەت قىلار،
بىز يېتىمنى قايسى كۈن كويغا سالار؟
بىز يېتىمنىڭ تىلىكىنى قوبۇل قىلسا،
بېھىشتىكى ھۆرلەرگە ھەمراھ قىلار.

يېتىملىكتە بېشىمىز ئەجەب قاتتى،
بارچە دەردنى مېھرىبان ئانام تارتتى.
ئالتە يېتىم قوزىسىنى باققىلى،
چاكارلىققا ئۆزىنى بايغا ساتتى.

دەردى يوق ئويناىدىكەن بېلىق سۇدا،
بالىلارغا تۇڭروك ئىكەن ئاتا ـ ئانا.

خەق قولىدا يۈرىمىز سوقۇلۇپ،
خۇدايىمغا نېمە قىلدۇق ئالتە بالا؟!

قوينۇڭنى ئاچ، يېنىڭدا ياتادىمەن،
ئەرگە تەگمەي بالامنى باقادىمەن.
خىيال قىلسام بۇ دەردكە نېمە چارە،
ناخشا ئېتىپ كۆڭلۈمنى ئاچادىمەن.

قىبلىدىن شامال كەلسە،
مەن ئانامنى سورايمەن.
كېلۈرمۇ دەپ ئانامنى،
يولغا چىقىپ قارايمەن.
يىغلىدىم، مەن يىغلىدىم،
قارا كۆزۈم تولغۇچە.
نېمىشقىمۇ تۇغقانسەن،
يېتىملىككە قويغۇچە؟!

مەن ئەمدى قانداق چىداي،
يېنىڭىزغا بارغۇچە.
جۇپتۇگارىم، تىللىما،
ئازار كەلدى كۆڭلۈمگە.

ئانامنى دەپ يىغلايمەن،
يىغام تولا ئىچىمدە.
مەن ئانامدىن ئايرىلىپ،
راھىتىم يوق ئۆيۈمدە.

يازغى بۇغداي مايسا بولدى،
كۈزگى بۇغداي نەدە بار؟
جان چىقار ھالەتكە يەتتى،
جان ئانا، سەن نەدە بار؟!

ئاتام ئۆگەي، ئانام ئۆگەي،
بالام دېمەيدۇلا مېنى.
شۇ كۈندە ئۆلۈپ كەتسەم،
يامان دېمەيدۇلا مېنى.

قەمبەرنسا

قەمبەرنسا بىر گۈل ئىدى،
شوخ سايرىغان بۈلبۈل ئىدى.
ئېچىلمىغان غۇنچە ئىدى،
دەسسەپ پەلەك چىلاك يەنجىدى.
ئاڭلا، جاھان، ئەيلەي بايان،
قىسمەتلىرى بولسۇن ئايان.

قەمبەرنسا، قەمبەرنسا،
جېنىم بالام قەمبەرنسا.

قەمبەرنسا، قەمبەرنسا،
ئوتۇك ياماق، قەمبەرنسا.
ئەيلەي بايان، بولسۇن ئايان،
كەچمىشلىرىڭ، باغرىم بالام.

ئېچىلمىغان غۇنچە ئىدىڭ،
بوينۇمدىكى ئۇنچە ئىدىڭ.
ئاسماندىكى ئايىم ئىدىڭ،
ئۆسكەن نۆۋەر تالىم ئىدىڭ.
نۇر چاقنىغان يۈلتۇز ئىدىڭ،
سۇمبۇل چېچى قۇندۇز ئىدىڭ.

يا ھەسرىتا، نادامىتا،
جېنىم بالام قەمبەرنسا.
قەمبەرنسا، قەمبەرنسا،
جېنىم بالام قەمبەرنسا.
چاقتى سېنى يىلان ـ چايان،
قىستى سېنى بۇ تار زامان.

ئاپئاق ساقال بىر چال ساڭا
سالدى، بالام، چاڭگال ساڭا.
ئاكاڭ سېنىڭ زالىم ئىدى،
تەگ دەپ سېنى بەك زورلىدى.
توي ئاخشىمى قاچتىڭ، بالام،
زۇلۇمغا تاش ئاتتىڭ، بالام.

يا ھەسرىتا، بىلمەپتىمەن،
بۇنداق بولار دېمەپتىمەن.
سۇغا ئېتىپ ئۆزۈڭنى سەن،
قانداقچە يۇمدۇڭ كۆزۈڭنى سەن؟!
ياقا يىرتىپ تۇتتۇم ھازا،
كەلدى ماڭا بالا ـ قازا.

دەردىڭدە مەن، رەڭگىم سامان،
ماڭا، بالام، باقماس زامان.
بايلار، بالام، خۇددى چايان،
ئوڭدا يېتىپ تاپتى ھايان.
بىز ئىشلىسەك ئالماي ئارام،
زار قاقشىغان تەگمەي سامان.

ئاڭلا، جاھان، ئاھىمنى سەن،
كۆرگىن مېنىڭ زارىمنى سەن.

قىسمەتلىرىڭ بارمۇ يەنە؟
قىلغانلىرىڭ ئازمۇ يەنە؟
يەتتى ماڭا كۈلپەت، زۇلۇم،
قاپقان ـ تۇزاق ئوڭ ۋە سولۇم.
ئالدىمدا يار...
كەينىم دوزاخ...
ھەسرەت ـ پىغان چەكتىم ئۇزاق.

ئالەم، ساڭا ئېيتاي سۆزۈم،
يوقكەن سېنىڭ مۇتلەق يۈزۈڭ.
ئەجەب تولا ئەزدىڭ مېنى؟
چاپناپ يۈتاي دەمسەن مېنى؟
قانخور پەلەك، زالىم پەلەك،
قان ـ زەردابقا تولدى يۈرەك.

قەمبەرنسا قەمبەرنسا،
جېنىم بالام قەمبەرنسا.

دۇنيا ھارام بولدى ماڭا،
قالدى ئاناڭ يالغۇز مانا.
قەمبەرنسا، بىر گۈل ئىدىڭ،
شوخ سايرىغان بۇلبۇل ئىدىڭ.

شۇنداق توزۇپ كېتەمسىنا؟
يالغۇز مېنى قويامسىنا؟
يا ھەسرىتا، نادامىتا،
قانداق قىلاي، قەمبەرنسا؟
يا ھەسرىتا، نادامىتا،
جېنىم بالام قەمبەرنسا.

يا ھەسرىتا، نادامىتا،
قانداق قىلاي، قەمبەرنسا؟
قەمبەرنسا، قەمبەرنسا،
قانداق قىلاي قەمبەرنسا؟
يا ھەسرىتا، نادامىتا!
نادامىتا، نادامىتا...!

قەمبەرنسانىڭ سۆكلىسىنىڭ غەزىلى:

ئايدىن چىرايلىق ئاچام، سېنى
ئۆلۈپ كېتەر دېمەپتىمەن.
كۈندىن چىرايلىق ئاچام، سېنى
تۇگەپ كېتەر دېمەپتىمەن.
بىلمەپتىمەن، بىلمەپتىمەن،
بۇنداق بولارسەن دېمەپتىمەن.

ئالەم، سېنى كىم دەيدىكەن،
قېنى سېنىڭ كەڭرىلىكىڭ؟
ئاسمان ـ زېمىن، بەرگىن جاۋاب،
قېنى مېنىڭ قەدىرلىكىم؟
بىلمەپتىمەن، بىلمەپتىمەن،
داغدا قالارمەن دېمەپتىمەن.

قەمبەرنسانىڭ دوستىنىڭ غەزىلى:

قەمبەرنسا، قەمبەرنسا،
ئەزدىڭ مېنىڭ كۆڭلۈمنى سەن.
شۇنداق غازاڭ قىلامسىنا،
گۈلدىن گۈزەل ئۆمرۈڭنى سەن.
قەمبەرنسا، قەمبەرنسا،
جېنىم دوستۇم قەمبەرنسا.

چاقماق چېقىپ، يامغۇر يېغىپ،
چىقتى بوران، كەلدى قىيان.
ماتەم تۇتۇپ، مۇڭ ياغدۇرۇپ،
غەم ـ قايغۇغا چۆمدى جاھان.
قەمبەرنسا، قەمبەرنسا،
قانداق قىلاي قەمبەرنسا؟

بۇ دۇنياغا بىز قىز بولۇپ،
تۇغۇلمىساق بولۇپتىكەن.
گۈل ھۆسنىڭىز، قەمبەرنسا،
ئۆزىڭىزگە بولدى تىكەن.
قەمبەرنسا، قەمبەرنسا،
بىزگە ئۇۋال، قەمبەرنسا.

ئاھ دوستىما، جان دوستىما،
تاشلاپ مېنى كېتەمسىنا.
قەمبەرنسا، قەمبەرنسا،
تاشلاپ مېنى كېتەمسىنا.
قانداق قىلاي، قەمبەرنسا،
قەمبەرنسا، قەمبەرنسا.

پەرھاد ئىبراھىم سىزغان

ئانام قۇنىخان

ئانا مېھرىدىن
ئىسسىق نەرسە يوق.
ئانا رىشتىدىن
پىششىق نەرسە يوق.
ۋاي ئانام قۇنىخان،
ۋاي دادام كارۋان.

تۇغۇپ چوڭ قىلغان
ئالتە بالىنى.
بىر ئۆزى قىلغان
ئۆينىڭ كارىنى.
ۋاي ئانام قۇنىخان،
ۋاي دادام كارۋان.

دادام ھەپسىگە
كىرىپ كەتكەندە،
دېگەن: چارە يوق
بىزدەك دەردمەنگە.
ۋاي ئانام قۇنىخان،
ۋاي دادام كارۋان.

دادامدىن كەلسە،
شۇم خەۋەر... ئاڭلاپ.
قالدىڭ ئەمەسمۇ،
زار - زار يىغلاپ؟

ۋاي ئانام قۇنىخان
ۋاي دادام كارۋان.

ئۆتتۈڭ دۇنيادىن
دەردىڭ بەك تولا.
بىۋاپا ئالەم
باقمىدى ساڭا.
ۋاي ئانام قۇنىخان،
ۋاي دادام كارۋان.

ئالتە بالاڭنىڭ
ھەممىسى نەدە؟
تېنىگەن قۇشتەك
كەتتى ھەر يەرگە.
ۋاي ئانام قۇنىخان،
ۋاي دادام كارۋان.

كەتتى بىر ئاكام
ھاجى بولاي دەپ.
بىرى سودىغا،
كۆپ پۇل تاپاي دەپ.
ۋاي ئانام قۇنىخان،
ۋاي دادام كارۋان.

ئىككى ئاچامنىڭ
ئۆيىمۇ يىراق.

يۇرەك ـ باغرىمنى
ئەزدىغۇ پىراق.
ۋاي ئانام قۇنىخان،
ۋاي دادام كارۋان.

سىڭلىم ئاسىمەن
تېخى ئالتە ياش.
مەن دەردتە ئۆيدە
قالدىم يالغۇز باش.
ۋاي ئانام قۇنىخان،
ۋاي دادام كارۋان.

قالدى قۇپقۇرۇق
ئايۋان ـ سارايلار.
قالدى چۆلسىرەپ
هويلا ھەم باغلار.
ۋاي ئانام قۇنىخان،
ۋاي دادام كارۋان.

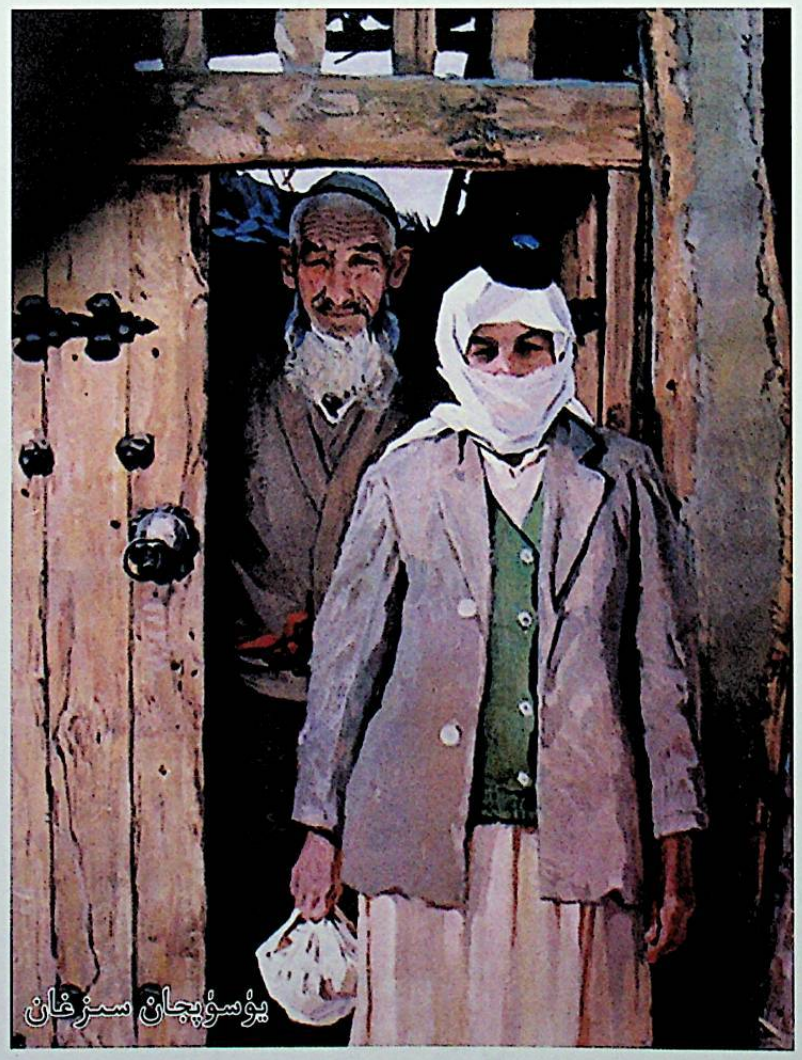
باغدىكى ئۆرۈك،
ئەنجۇر ھەم ئانار،
قاغجىراپ قاپتۇ،
كۆرسەم مۇڭ ياغار.
ۋاي ئانام قۇنىخان،
ۋاي دادام كارۋان.

قوغۇن ـ تاۋۇزىڭىز،
سەۋزە ـ چامغۇرىڭىز،
تەلمۇرۈپ يىغلاپ،
قالدى يالغۇزىڭىز.
ۋاي ئانام قۇنىخان،
ۋاي دادام كارۋان.

ياۋاشلاپ كەتتى
قوي، كالا، ئېشەك.
سىزنى ئويلىسام،
يېرىلار يۇرەك.
ۋاي ئانام قۇنىخان،
ۋاي دادام كارۋان.

ئارقىغا چېقسام،
باسقان ئىزىڭىز.
ئاھ، قانداق قىلار،
يالغۇز قىزىڭىز؟
ۋاي ئانام قۇنىخان،
ۋاي دادام كارۋان.

ئاق قۇشقاچ توپ ـ توپ
ۋىچىرلىشىدۇ.
سىزنى ياد ئېتىپ
پىچىرلىشىدۇ.
ۋاي ئانام قۇنىخان،
ۋاي دادام كارۋان.

يۇسۇپجان سىزغان

قانداق قىلىمەن،
قانداق ئېتىمەن؟
ئۆلۈپ كېتىمەن،
تۇغۇپ كېتىمەن.
ۋاي ئانام قۇنىخان،
ۋاي دادام كارۋان.

ۋاي ئانام ـ ئانام،
دۆلىتىم ئانام.
ماڭسام يېنىڭدا،
سۆلىتىم ئانام.
ۋاي ئانام قۇنىخان،
ۋاي دادام كارۋان.

تېخى ئاخشام
ماڭا قاراپ،
كۆزىگە ياش
ئالغان ئانام.

يېتىم بولۇپ
قالدىڭ، بالام،
دەپلا گىرە
سالغان ئانام.

يىغلاپ تۇرۇپ
غېمىمنى يەپ،
چاچلىرىمنى
سىلىغان ئانام.

ئالتە بالام،
ئالتە بالام،
دەپ ھەمىشە
ئويلىغان ئانام.

ئاكام كەلسە نېمە دەيمەن؟
ئاچام كەلسە نېمە دەيمەن؟

ئۇكام كەلسە نېمە دەيمەن؟
مەن سىڭلىمغا نېمە دەيمەن؟

مەن يىغلىسام، ئاھ، ئانىما،
ئىچىمگە پاتماس دەردىما.
يۈرىكىمدە بەك تولا
قىلالمىغان گەپلىرىما.

گەپلىرىما، گەپلىرىما،
يۈرەكتىكى گەپلىرىما.
تۇغىمەيدۇ ئېيتقانغا،
ئىچىمدىكى دەردلىرىما.

ۋاي يۈرىكىم، ۋاي يۈرىكىم،
تاشلاپ كەتتىڭ ئەمەسمۇ؟
مەن بالاڭنىڭ كۆزىنى
ياشلاپ كەتتىڭ ئەمەسمۇ؟

دورا قىلاي، دورا قىلاي،
مەن ئايلىنىپ دورا قىلاي.
دەرد ـ ئەلەمنى مەن سۆزلەپ،
سەن ئانامغا قەبرە قىلاي.

سەۋر قىلاي، سەۋر قىلاي،
مەن نېمىشقا سەۋر قىلاي.
سەن ئانامنىڭ قەبرىسىنى
يىغلاپ تۇرۇپ دورا قىلاي.

ئاق باغلىدىم بېلىمغا،
گەپ كەلمەيدۇ تىلىمغا
نوغۇچ ئالدىم قولۇمغا،
مەن يىغلايمەن ئاھ ئۇرۇپ.

تېرىق ئالدىم تۇلۇمغا،
مەن غېرىب بىر بۇلۇڭدا.
چىقىپ قەبرە بېشىڭغا
مەن يىغلايمەن ئاھ ئۇرۇپ.

داغی یەرزەنت

بۇرادەرلەر، سىلەرگە ئەرزىم،
ئايلاندى بۇ مېنىڭ بېشىم.
گىرىپتارى غەمى پەرزەنت،
زەھەر بولدى ئىچەر ئېشىم.

كۆيۈپ پەرزەنت پىراقىدا
سىياھ بولدى ئىچى ـ تېشىم.
خىيال ئەيلەپ بۇ ئالەمدىن
ئۆتەر بولدى غېرىب بېشىم.

شەمشىدىن قارا قېشىم،
ئۆزىنى كۆرسىتىپ كەتتى.
ئۆزىنى كۆرسىتىپ، ھىجران
ئوتىنى تاشلىدى، كەتتى.

يېقىپ بۇ تەنگە ئوتلارنى،
يۈزۈمگە كاچاتلىدى، كەتتى.
ئاتاسىنى غېرىب ئەيلەپ،
دۇنيادىن چاچرىدى، كەتتى.

ئىچى ـ تېشىمنى خۇن ئەيلەپ،
كۆزۈمنى ياشلىدى، كەتتى.
غېمى ھەسرەت ئوتى بىرلەن
دىلىمنى ياشلىدى، كەتتى.

گۇمان چالدى بۇ بېشىمنى،
مېنى يوقلار كىشى بارمۇ؟
قەلەندەر سۈپىتى بولدۇم،
بىراۋ بىرلەن ئىشىم بارمۇ؟

باھار پەسلىدە غازاڭ بولدى،
مېنىڭ كېلەر كىشىم بارمۇ؟
يۇرتىمدە مادارىم يوق،
كۆزۈمدە نەم، يېشىم بارمۇ؟

بۇ ئىشقا سەۋر قىل، دەيدۇ،
ماڭا دوست ـ يارلىرىم ھەردەم.
دەردى بار يىغلىشار ئاڭلاپ،
دەردى يوق يۇرۇشەر، نە غەم.

يۈرەك زەردابقا ئايلاندى،
ئېچىشۇر بۇ مېنىڭ سىنەم.
بۇ دەردكە تاقىتىم يوقتۇر،
ئۆزۈلدى، قالمىدى سەۋرەم.

ئايا دوستلار، بۇرادەرلەر،
قاراڭغۇ تۇندە قالدىم مەن.
كېچە ـ كۈندۈز خىيال ئەيلەپ،
ئېچىلماس كۈنگە قالدىم مەن.

مېنىڭدەك باشقا ئادەمگە
قازالار كەلمەسۇن بۇنداق.
ئېيتقان سۆزلىرىم، دوستلار،
دىلىڭلارغا كېلۇر قانداق؟

تىرىك يۇرگۈچە دەرد تارتىپ،
بۇنىڭدىن ئۆلگىنىم خوپتى.
بالامدىن ئايرىلىپ، دوستلار،
بېلىمنىڭ قۇۋۋىتى كەتتى.

پەيغەمبەر يېشىغا كىردىم،
بۇ نۆۋەت بىزگىمۇ يەتتى.
قاياقتا بېرىشىم بىلمەي،
بۇ ئالەمدە بېشىم قاتتى.

مېنى غەم ئوتىغا تاشلاپ،
بېرىپ تۇپراقتا تىنچ ياتتى.
خۇدايا، سەۋرۇ تاقەت بەر،
بۇ جېنىم قىينىلىپ كەتتى.

ۋۇجىفىڭ سىزغان

نۇردۇن يىغلىبان ھەردەم،
سەھەرلەردە زار ئەيلەيدۇ.
بۇ باشقا چۈشسە مۇنداق دەرد،
يىغلىماي بەلكى نە ئەيلەيدۇ.

قارا كۆزۈم، قارا قېشىم،
قاياقتىن مەن سېنى تاپتىم؟
ياتارسەنمۇ گۆرىستاندا،
يېنىڭغا مەن كېلىپ ياتتىم.

زەبۇنلۇق چۈشتى بېشىمغا،
زەھەر قوشۇلدى ئېشىمغا.
تىلى شەمسى ئەجەب شۇڭقار،
خىرامانمدىن ئايرىلدىم.

كۆزۈمنىڭ گۆھىرى كەتتى،
كۆڭلۈنىڭ شادلىقى كەتتى.
تىلىمنىڭ تاتلىقى كەتتى،
قەدىر دانمدىن ئايرىلدىم.

ئۆلۈمنىڭ خەنجىرى تەگدى،
مېنىڭ باغرىمنى چاك قىلدى.
يۈرەكنى قانۇقان تىلدى،
سائادەتمدىن ئايرىلدىم.

ئۆيۈمدىن بەركەت ئۇچتى،
بېشىمدىن دۆلىتىم كۆچتى.
لەھەت تۇپرىقىنى قۇچتى،
كامالىتمدىن ئايرىلدىم.

بۇ دۇنيادا ۋاپا كۆردۈم،
قېرىغاندا جاپا كۆردۈم.
ۋۇجۇدۇمنى خاپا كۆردۈم،
دالالىتمدىن ئايرىلدىم.

باھارلاردا بۇلبۇل سايراپ،
چېكىپ دىلىنى قىلۇر ئارمان.
يۈرەك ـ باغرىمنى قىلدى قان،
كارامىتمدىن ئايرىلدىم.

نېچۈك ئەيلەي خۇدالىقنى،
تاپالمىدىم رىزالىقنى.
نىتەي ئەمدى گادايلىقنى،
ئادالىتمدىن ئايرىلدىم.

ماڭا مۇشكۈل بولدى سېنىڭ كەتكىنىڭ،
سەنسىز بىكار مېنىڭ تىرىك يۈرگىنىم.
سەنسىز ئۆيلەر ماڭا قاماق بولغۇسى،
زەھەر بىلەن زوقۇم تاماق بولغۇسى.

كۆز ئالدىمدىن كەتمەس ئايدەك يۈزلىرىڭ،
قۇلقىمغا ئېيتقان شېكەر سۆزلىرىڭ.
خۇددى مېنىڭ كۆز ئالدىمدا تۇرغاندەك،
كۈلۈپ تۇرغان بوتا، قارا كۆزلىرىڭ.

كېچە ـ كۈندۈز ئۇنى ئىزدەپ تاپمىدىم،
خۇدالىققا زادى داۋا تاپمىدىم.
قايان كەتتىڭ، مېھرىبانىم، نىگارىم،
ئۇزۇن تۈنلەر سېنى ئويلاپ تاپمىدىم.

دىلىمدىن نالىلەر قىلدىم،
ئۆيۈمنىڭ زارىنى بىلدىم.
ئىتائەت قىلمىدىم، تەقسىرى،
سېنىڭ يولۇڭدىن قايرىلدىم.

بۇگۈن ماڭا قارا كۈندۇر،
بۇ دەھشەتلىك ئېغىر كۈندۇر.
قارا ياغلىق تۈتۈپ كۆزگە،
ماتەم قايغۇسى كۈندۇر.

مۇھەببەت غارىغا كىرگەن
ئانارخان تېڭىڭ قالدى.
زامانەڭگە ئوقۇپ نالە،
سېنىڭ مىسكىن ئاتاڭ قالدى.

نوروز قوشقى

شۇغۇن[5] كېچه، نوروز كېچه،
يىللار ئۆرۈلدى.
يۇرەكتىكى سېرىق سۇلار
قانغا ئۆرۈلدى.
شادى بات، شادى بات،
نوروز مۇبارەك بات.

يىل بېشى نوروز كۈنى
يار قوينىدا ياتقۇم كېلۇر.
شۇغىنە يار ۋەسلىدە
سۇ بولۇپ ئاققۇم كېلۇر.
شادى بات، شادى بات،
نوروز مۇبارەك بات.

يىل بېشى نوروز كۈنى
قارلىغاچ - تۇرنا جۇپ كېلۇر.
گۈل -گىياهلار ئېچىلىپ،
يۇرتقا شادلىق ئېپ كېلۇر.
شادى بات، شادى بات،
نوروز مۇبارەك بات.

يېتىپ كەلدى بۇ نوروز،
ئېچىپ غۇنچه بىزلەرگه.
نوروز شادلىققا چۆمۈپ،
كەلدى سىز هەم بىزلەرگه.
شادى بات، شادى بات،
نوروز مۇبارەك بات.

بۇگۈن كەلدى بۇ نوروز،
غۇنچه گۈلدەك ئېچىلىپ.
بېشىمىزغا ئالتۇندەك،
نۇر - ئاپتاپلار چېچىلىپ.
شادى بات، شادى بات،
نوروز مۇبارەك بات.

نوروز كېلىپ بىزلەرگه،
يىل باهارى كەلتۇردى.
ئېتىزلارنى، باغلارنى
خۇشاللىققا چۆمدۇردى.
شادى بات، شادى بات،
نوروز مۇبارەك بات.

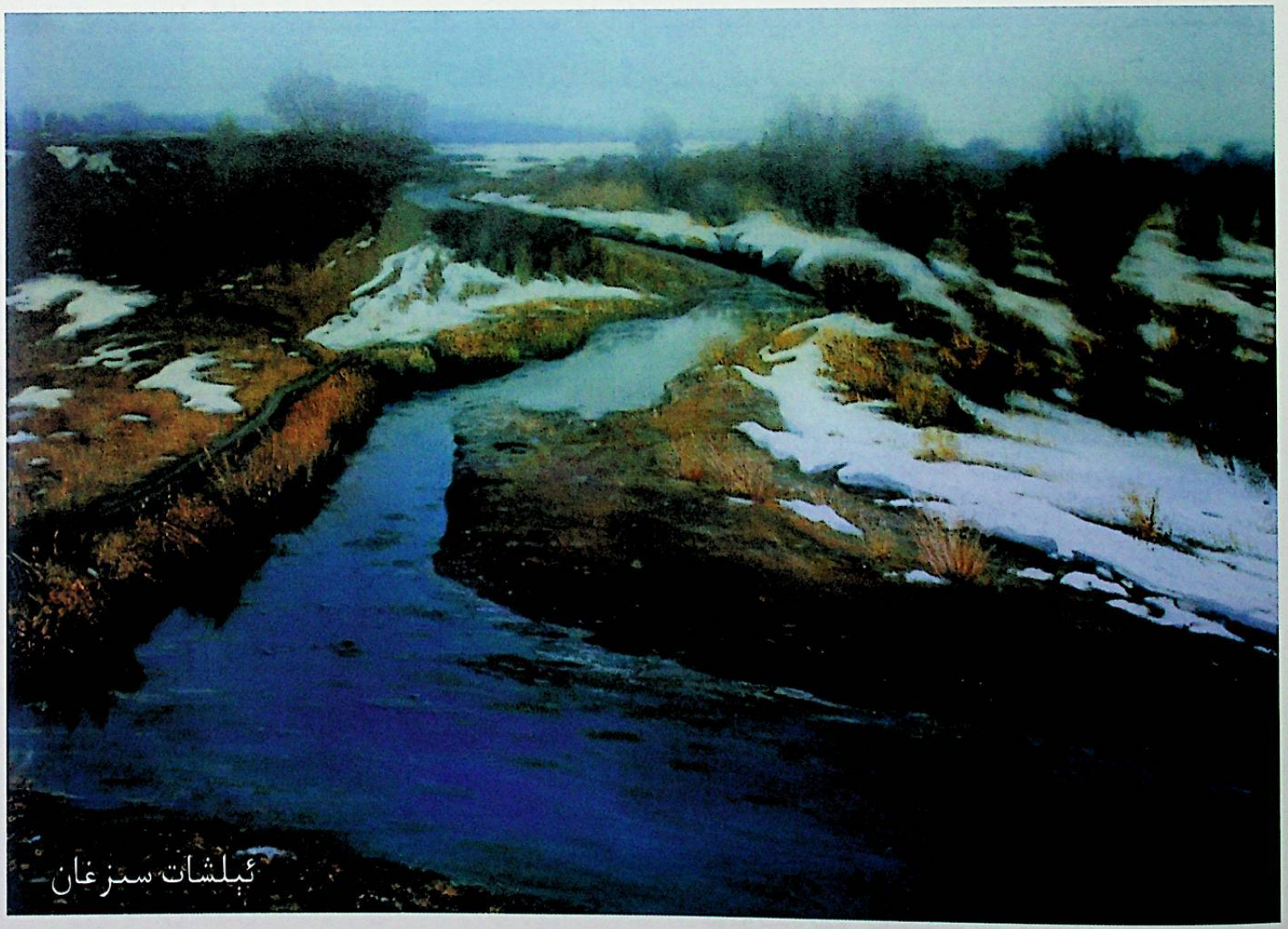
نوروز كەلدى ئالدىراپ،
پاقىلارمۇ توي قىلدى.
توي ئۇستىگه توي ياساپ،
بوز تورغايمۇ توي قىلدى.
شادى بات، شادى بات،
نوروز مۇبارەك بات.

نوروز كەلدى مۇبارەك،
ئوقۇيدىكەن تابارەك.
خۇش كەلدىڭىز ، ئەي نوروز،
سىزنى قىلاي زىيارەت.
شادى بات، شادى بات،
نوروز مۇبارەك بات.

نوروز كەلدى تولغىنىپ،
گىياھلارغا چۇلغىنىپ.
گىياھلارمۇ ئېچىلدى،
ياپيراقلارغا بۇلغىنىپ.
شادى بات، شادى بات،
نوروز مۇبارەك بات.

خۇشمۇ كەلدى بۇ نوروز،
زەپ كەلتۇردى باھارنى.
ئەمدى بىزگە كەلتۇردى
كۆندۇرگىلى ناھارنى.
شادى بات، شادى بات،
نوروز مۇبارەك بات.

قىش كېتىپ باھار كەلدى،
تۇن كېتىپ ناھار كەلدى.
مانا بىزنىڭ بەختىمىزگە،
نوروز مۇبارەك كەلدى.
شادى بات، شادى بات،
نوروز مۇبارەك بات.

ئېيلشات سىزغان

رامزان قوشقى

«رامزان قوشاقلىرى» رامزان ئېيىدا ئېيتىلىدىغان قوشاقلار بولۇپ، ئەنئەنىۋى ئادەتلەر بو. يىچە مۇسۇلمانلار روزى ھېيتنىڭ ئالدىدىكى رامزان ئېيىدا روزا تۇتۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ئاللاغا بول. غان ئىخلاس ۋە ساداقەتمەنلىكىنى بىلدۈرىدۇ، يەنى ئۇلار ھەر رامزان ئېيى كىرگەن كېچىسى تۇن نىسبى بىلەن ئورنىدىن تۇرۇپ، ياخشى بىر ۋاخ تاماق (سوھور) يەۋېلىپلا شۇ كۈنى كەچتە ئىپتار ۋاقتى بولغۇچە ئېغىزغا ھېچقانداق نەرسە سالمايدۇ. بۇ ئەھۋال رامزانىڭ بىرىنچى كۈنىدىن روزا ھېيتنىڭ ھارپا كۈنىگە قەدەر بىر خىلدا داۋاملىشىدۇ. ئەنە شۇ كۈنلەردە خەلق ئارىسىدىكى خالس نىيەتلىك مۇسۇلمانلار، مۆمىنلەرنىڭ غەپلەت ئۇيقۇسىغا پېتىپ قېلىپ، سوھور يېيىش ۋاقتىنى ئۆتكۈزۈپ قويماسلىقى ئۈچۈن قەرەللىك ۋاقىتتا كېچىدە كوچىمۇكوچا، مەھەللىمۇمەھەللە يۈرۈپ، ئاللا يولىدا قوشاق ئېيتىپ كىشىلەرنى ئويغاتقان. مۇسۇلمانلار مۇنداق ساۋابلىق ئىش قىلغۇچى كىشىلەرنىڭ خالىس ئىشىغا رەھمەت ئېيتىش يۈزىسىدىن ئۇلارغا ئۆزلىرىنىڭ سوھورلۇققا تەييار. لىغان تائاملىرىدىن زاكات بەرگەن. يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئىلگىرىكىلەرنىڭ ھەق يولىدا قىلغان بۇ خىل ئەمگىكى كېيىنكىلەر تەرىپىدىن داۋاملاشتۇرۇلۇپ، قوشاق تېكىستلىرىمۇ بېيىپ ھەم تولۇقلىنىپ ھازىرقى ھالەتكە يەتكەن.

ئاۋۋال باشلاپ خۇدانى ياد ئېتىمىز،
پەيغەمبەرلەر روھىنى شاد ئېتىمىز.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
مۇھەممەت ئۈممەت دېگەن شۇ رامزان.

رامزان ئېيتىپ ئۆتكەن ئۆمەر، ئېلى،
ئۈلاردىن قالغانكەن نۇسخالىرى.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
خۇش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رامزان.

ئەسسالامۇئەلەيكۈم، ياتقان بايلار،
روزىنىڭ زاكاتىغا پاتقان بايلار.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
خۇش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رامزان.

پەيغەمبەر ئوغلى ھەسەن ئالتە ياشار،
مەككىدىن مەدىنىگە سەككىز باسار.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
مۇھەممەت ئۈممەت دېگەن شۇ رامزان.

ئاسماندىن لەيلەپ چۈشكەن مەللە پوتا
ئۆيۈڭدە بىر ئوغلۇڭ بار خىزىر ئاتا.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
مۇھەممەت ئۈممەت دېگەن شۇ رامزان.

روزىنى ئون بەش تۇتۇپ كەلدۇق سىزگە،
روزىنىڭ زاكاتىنى بېرىڭ بىزگە.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
خۇش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رامزان.

روزى تۇت، نامازنى ئوقۇ جانىڭ ئۈچۈن،
خەير قىل، زاكاتنى بەر مالىڭ ئۈچۈن،
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
مۇھەممەت ئۈممەت دېگەن شۇ رامزان.

قى - قى - قى، قىزىل خوراز ئەركەك - چىشى،
قاچىدا بىلەن نان بېرىدۇ مەزلۇم كىشى.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
مۇھەممەت ئۈممەت دېگەن شۇ رامزان.

روزىنىڭ ئون يەتتىسى قەدىر كۈنى،
بۇلتۇرقى مۇسۇلمانلار بۇ يىل قېنى؟
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
مۇھەممەت ئۈممەت دېگەن شۇ رامزان.

بۇ روزا ئوتتۇسە يەنە روزا كېلۈر،
كىم ئولۇپ، كىم تىرىلۈر، ئاللا بىلۈر.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
خۇش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رامزان.

ئىشىكىڭنىڭ باشىدا ئاي كۆرۈنەر،
ھەممە ئۇيقۇدىن مۇشۇ ئۇي باي كۆرۈنەر.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
خۇش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رامزان.

روزىدا ئولتۇرگىنىڭ كۆك ئالا قوي،
گۆشىنى ئۆزۈڭ يېسەك، تۆشىنى قوي.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
مۇھەممەت ئۈممەت دېگەن شۇ رامزان.

سېغىزخان سايرىشىدۇ ساي باشىدا،
ئولتۇرگەن مالىڭ قېنى ئاي باشىدا؟

رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
خۇش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رامزان.

ئاق ئۆيۈڭ، ئاپئاق ئۆيۈڭ ئوردا بولۇر،
ئۆيۈڭدە بىر ئوغلۇڭ بار، موللا بولۇر.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
مۇھەممەت ئۈممەت دېگەن شۇ رامزان.

ئۆيلىرىنىڭ ئارقىسى قوينىڭ ئىزى،
پات چىقىپ نان بەرسىلە، باينىڭ قىزى.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
مۇھەممەت ئۈممەت دېگەن شۇ رامزان.

قوزۇقنى ئۇ يەرگە قاق، بۇ يەرگە قاق،
خالتاڭدا ئۇن قالمىسا، سۇپراڭنى قاق.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
خۇش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رامزان.

بۇ روزا ئوتتۇز كۈن مېھماندۇر،
روزىنى تۇتمىغانلار ھايۋاندۇر.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
مۇھەممەت ئۈممەت دېگەن شۇ رامزان.

ئاق يىلان، ئاپئاق يىلان، كۆز سالسىنا،
مۇسۇلمان بەندىسى بولساڭ ئويغانسىنا.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
مۇھەممەت ئۈممەت دېگەن شۇ رامزان.

ھەر يەردە شۇنچە ئېيتساق كەچ بولىدۇ،
بەرگىنىڭ، بەرمىگىنىڭ ھەش بولىدۇ.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
خۇش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رامزان.

بۇ ئوتۇن ئاپئاق ئوتۇن، قاقشال ئوتۇن،
رامزانچىغا نان بەرمىگەن يامان خوتۇن.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
خۇش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رامزان.

بۇ ئالەم بەجايى كەپتەرخاندۇر،
بىرى ئۇچسا، بىرى كېلىپ قونادۇر.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
خۇش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رامزان.

بوۋاي قوپتى قوتاندىن قوي تۇتقىلى،
قوغى ئۆرۈلدى بوۋاينى باسقىلى.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
خۇش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رامزان.

ئىشكىڭ بېشىدىكى قوي بېشىمۇ،
بىر پارچە زاغرا نان ئاتاڭنىڭ بېشىمۇ؟
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
مۇھەممەت ئۈممەت دېگەن شۇ رامزان.

ئۆيۈڭنىڭ ئىچى - تېشى خاندۇپۇرچاق،
ئۆيۈڭدە بىر ئوغلۇڭ بار خام قاپاق.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
خۇش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رامزان.

ئۆيۈڭنىڭ ئىچى - تېشى يانتاق ئوتۇن،
ئۆيۈڭدىن بىر چىقمىدىڭ، مايماق خوتۇن.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
خۇش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رامزان.

پەيغەمبەر مىندى ئاق بوز ئاتنىڭ يالىغا،
سالدى قامچا، كىردى جەڭنىڭ يولىغا.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
مۇھەممەت ئۈممەت دېگەن شۇ رامزان.

ئۆيۈڭنىڭ ئىچى - تېشى پۇرچاقلىق،
خۇدايىم پەرزەنت بەرگەي روچاقلىق.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
مۇھەممەت ئۈممەت دېگەن رامزان.

ئۆيۈڭنىڭ ئارقىسىدا قوينىڭ ئىزى،
قوي كۆزى ياغلىق بېرۇر باينىڭ قىزى.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
خۇش مۇبارەك كېلىدۇ شۇ رامزان.

پەيغەمبەر ئوغلى ھەسەن، ياقۇپ ئىكەن،
خۇدانىڭ كالامىنى ئوقۇپ ئىكەن.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
مۇھەممەت ئۈممەت دېگەن شۇ رامزان.

رامزان ئېيتىپ كەلدۇق ئىشىكىڭگە،
خۇدايىم ئوغۇل بەرسۇن بۆشۈكۈڭگە.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
مۇھەممەت ئۈممەت دېگەن شۇ رامزان.

بېلىجان ئوينىشىدۇ كۆلچىكىدە،
قۇشناچىم ئۇن بېرىدۇ چۆچىكىدە.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
مۇھەممەت ئۈممەت دېگەن شۇ رامزان.

رامزان ئېيتىپ - ئېيتىپ ھارمايمىز،
ئالتە نان بەرمىگۈچە يانمايمىز.
رەببىم ئاللا، رەببىم ئاللا، رامزان،
مۇھەممەت ئۈممەت دېگەن شۇ

رامزان، رامزان، رامزان،
بۇ يىل كەلدى يەنە رامزان.
كىم ئۆلۈپ، كىم قالىدۇ ئاللا، بىلەر،
خۇش مۇبارەك پادىشاھتۇر رامزان.

ئۆيۈڭنىڭ ئارقىسىدا قوينىڭ ئىزى،
بىر قاپاق ياغ ئېپچىقىڭ، باينىڭ قىزى.
خۇش مۇبارەك پادىشاھتۇر رامزان.

ئاق توخۇ، ئاپئاق توخۇ قونداقتىدۇر،
بىزگە ساقلىغان تۇخۇملىرى قاپاقتىدۇر.
خۇش مۇبارەك پادىشاھتۇر رامزان.

رامزان ئېيىتىپ كەلدىم ئوي مەھەللىدىن،
بىزگىمۇ قويغانمىدۇ لەڭمەنلىدىن.
خۇش مۇبارەك پادىشاھتۇر رامزان.

مەسچىتنىڭ توغراقىنىڭ
ئۈچى قىزىل، تۈۋى قارا.
خۇدايىم بىر بالا بەرسۇن
مەڭزى قىزىل، قاشى قارا.
خۇش مۇبارەك پادىشاھتۇر رامزان.

تۈگلۈكسىزنىڭ بېشىدا ئاي كۆردۈم،
ھەممە كىشىدىن سىزنى باي كۆردۈم.
خۇش مۇبارەك پادىشاھتۇر رامزان.

روزىدا ئۆلتۈرۈشۈڭ بوز ئالا قوي،
گۆشىنى يەپ، تۆشىنى بىزگىمۇ قوي.
خۇش مۇبارەك پادىشاھتۇر رامزان.

ئەسسالامۇئەلەيكۈم ياتقان بايلار،
خۇدانىڭ پەرمانىنى تۇتقان بايلار.

رامزان ئاللا شەھىرى رامزان،
خۇش مۇبارەك كەلدىلە شۇ رامزان،

رامزان ئېيىتىپ كەلدۇق ئايماق بىلەن،
چاردا قېتىق چىقسۇن قايماق بىلەن.

رامزان ئاللا شەھىرى رامزان،
خۇش مۇبارەك كەلدىلە شۇ رامزان.

روزىنى ئون بەش قىلىپ كەلدۇق سىزگە،
روزىنىڭ زاكاتىنى بېرىڭ بىزگە.

مەككىدە بىر توخۇ بار باشى قارا،
خۇدايىم بىر ئوغۇل بەرسۇن قاشى قارا.

تۈگلۈكىدىن قارىسا ئاي كۆرۈنەر،
ھەممە ئۆيدىن مۇشۇ ئۆي باي كۆرۈنەر.

رامزان ئېيىتىپ كەلدۇق ئىشىكىڭزگە،
ئاتىغىنىڭزنى ئېلىپ چىقىپ بېرىڭ بىزگە.

بارات قوشتقى

«بارات قوشتقى» هەر يىلى بارات ئېيىنىڭ 14 ـ كۈنى كېچىسى تۇنەكتە ئوقۇلىدىغان، قويۇق دە-
نىي تۇس ئالغان قوشاقلاردۇر.

بارات ئامەت، هايات ئامەت،
ئەجەب ياغدى بۇگۈن رەھمەت.
بارات كەلدى تۈيدۇڭلارمۇ،
يامان ئىشنى قويدۇڭلارمۇ؟
باراتۇللا، هەببۇللا،
مۇھەممەدۇن روسۇلىللا.

بارات كەلدى، ئۇيۇماڭلار[6]،
ياستۇققا باش قويماڭلار.
ياستۇققا باش قويساڭلار،
قەلەم چالۇر بىرىڭ قالماي.
باراتۇللا، هەببۇللا،
مۇھەممەدۇن روسۇلىللا.

بارات كەلدى ئاجايىپ تۇن،
قەدرى بولدى شۇبۇ تۇنده.
ئۇخلىماي ئولتۇرۇڭ ئەمدى،
شۇبۇ سوۋمەن ئۇزۇن تۇنده.

بارات كەلدى، ئىلاهى، پەرۋەردىگارا،
كېرەم قىلغىل بىزلەرگە، ئەي خۇداۋەندە.
ئېيىبەردىڭ سەن ياخشىلارنى،
كەچۈرگەيسەن بىزدەكلەرنى.
باراتۇللا، هەببۇللا،
مۇھەممەدۇن روسۇلىللا.

بارات كەلدى، بىلدىڭلارمۇ؟
قازانغا ياغ قۇيدۇڭلارمۇ ؟
پوشكال، قۇيماق سالدىڭلارمۇ؟
بىزگە ئاتاپ قويدۇڭلارمۇ؟

بارات كەلدى بۇگۈن كېچە،
ئۇخلىماڭلار تاڭ ئاتقۇچە.
بارات ئېيى ئۇلۇغ ئايدۇر،
ئويغاقلارغا جەننەت جايدۇر.

قار بېيىتى

قار بېيىتى ــ قار ئويۇنىغا ئاتاپ ئىجاد قىلىنغان بېيىتلاردۇر. ئۇيغۇر خەلقى ناھايىتى قەدىمكى دەۋرلەردىن باشلاپلا تۇنجى قارنىڭ شەرىپىگە مەخسۇس مەشرەپلەرنى ئۇيۇشتۇرۇپ، ئۆزلىرىنىڭ خاسىيەتلىك قارغا بولغان ئىنتىزارلىقى ۋە تەشەككۇرىنى ئىپادىلەپ كەلگەن.

هەقتى ئاللا رەھمىتىدىن
يەر يۈزىگە ياغدى قار.
رەھمىتىنى كەلتۈرۈپ،
پەزلىنى قىلدى ئاشكار.

ئاپئاق ـ ئاپئاق قارلار ياغدى،
تاغلارنى بويلاپ.
كۆرەر كۆزۈم كۆرمەس بولدى،
يولۇڭغا قاراپ.

قار يېغىپ، قارلار يېغىپ،
يەر يۈزىنى قىلدى ئاق.
ئۆيئىچىدە ئولتۇرۇپ،
بولدى خالايىق بىدىماغ.

قار بىلەن مۆلدۈر يېغىپتۇ،
كەلمە، ياڕىم، ئىز بولۇر.
ئاخشام كېلىپ ئەتە يانساڭ،
بارچە خەققە سۆز بولۇر.

شۇ كۆڭۈللەر تىنچلىقىدىن،
قار ئويۇنىنى باشلىدۇق.

قوينى توققۇز، غازنى ئوتتۇز،
هەممىنى تەڭ راسلىدۇق.

چىنە، چەينەكتە هاراق،
ياخشى كەۋسەر راسلىدۇق.
چالغىلى دۇتار ـ راۋاب،
قالۇن ـ ساتارنى راسلىدۇق.

نەغمىچى لازىم دېسە،
مەڭلىك ئۇستامنى راسلىدۇق.
بەرباب چېلىش ئۇچۇن
قۇربان كەكلىكنى راسلىدۇق.

غىجەكنى چېلىش ئۇچۇن
ئاخۇنبەكنى راسلىدۇق.
ئۇسسۇلنى ئويناش ئۇچۇن
نەمەت بوسۇقنى راسلىدۇق.

شۇ كۆڭۈللەر تىنچلىقىدىن
بۇ ئويۇننى باشلىدۇق.
سەرلىكى بىلەن قار ئېلىپ،
ئۆزلىرىگە تاشلىدۇق.

تاڭ سەھەردە چىللىغاي دەپ،
بىر جۇپ خورازنى راسلىدۇق.
بىر جۇپ جۇگان ساچقايمۇ دەپ،
جۇخار گۈلنى راسلىدۇق.

قارلىق ئېلىپ بارغان كىشىنى
پەم بىلەن چىڭ تۇتسىلا.
قېشىغا ئوسما قويۇپ،
پەرداز قىلىپ ياندۇرسىلا.

قار ئېلىپ بارغان كىشى
كەلسە سالامەت يېتىپ.
قار ئېلىپ قالغان كىشى
جابدۇق قىلۇر[7] ئاتنى چېپىپ.

قارلىقمنى ئېلىۋېلىپ،
بەخىرامان ياتمىسىلا.
ئۈچ ئوق[8] مۆھلەت بەردۇق،
چارشەنبە ئويۇن باشلىسىلا.

قاردا قارلىق تاشلىدۇق، يامغۇردا ياغلىق تاشلىدۇق،
كۆڭلىمىزنىڭ خۇشلۇقىدىن بۇ ئويۇننى باشلىدۇق.
داستىخان ۋە شىرەلەرنى قەنت ـ گېزەكتە تولدۇرالا،
ۋاقتى كەلسە ئۆزلىرىمۇ ئۆيگە كىرىپ ئولتۇرالا.

گەر تاپسىلا قوي ئۆلتۈرەلا، تاپالمىسىلا چۈجە خوراز،
ياقسا كۆڭۈلگە گۈل كەلتۈرەلا، ياقمىسا بىر باش پىياز.
يېمەك ـ ئىچمەك، نەغمە ـ ناۋا، سازەندىلەر ئۆزلىرىدىن،
ناخشا ـ ئۇسسۇل، خۇش چاقچاق، چۈقان ـ سۈرەن بىزلەردىن.

قارلىق ئاپارغان كىشىنى پەمىن ئەيلەپ تۇتالا،
يۇزلىرىگە قارا سۈركەپ ئالدىمىزغا ئەكىلالا.
رازىمىزكى، بۇرادەر، بەزىمىزدىن ئۆتسىلە،
جاندىن مېھرىبان بىلۇرمىز، خۇش بولۇربان كەتسىلە.

ھەقتى ئاللا رەھمىتىدىن يەر يۈزىگە ياغدى قار،
رەھمىتىدىن بەندىلەرگە پەزلىنى قىلدى ئاشكار.
بىر يەرگە قارلىق تاشلىماق تا قەدىمدىن بارۇ بار،
كىمگە قارلىق تاشلىماق ھەر كىم ئۆزىگە ئىختىيار.

دىلبىرىم، بۇ نامە بىرلە سىزگە قارلىق تاشلىدۇق،
تۇنجى قارنىڭ خۇشلۇقىدىن بۇ ئويۇننى باشلىدۇق.
غازنى ئوتتۇز، قوينى توققۇز، ھەممىنى تەڭ راسلىدۇق،
چىنە ـ تەخسە ئىچىدە قەنت ـ ناۋاتلار راسلىدۇق.

مەسلىھەت بىرلە ئۆزلىرىنى ساقىيلىققا تاللىدۇق،
چاپچىلىققا قولى ئەپلىك ئايشىخانىنى ياللىدۇق.
نەغمىچى لازىم دېسە، سادىر ئاخۇننى تاللىدۇق،
ئۇسسۇلچى لازىم دېسە، زەيتۇنخاننى تاللىدۇق.

قار يېغىپتۇ، سوغ بولۇپتۇ، مەشرەپ ئەتمەسمۇ كىشى،
ھەر كىشىنىڭ يارى بولسا، تەكلىپ ئەتمەسمۇ كىشى.
ئۆزلىرىدەك ياخشى ئادەم، قولى ئوچۇق قايدا بار،
قوتاندا قوي، تاغاردا ئۇن، پۇل دېگەن ساندۇقتا بار.

ئۆزلىرىدەك مېھرى ئىللىق ياخشىلارغا قىش ئەمەس،
گۆش ـ گۈرۈچ، سەۋزە، ياغنى بازاردىن ئالماق ئىش ئەمەس.
قارلىق ئېلىپ بارغان كىشى ئىنتىما ئەييار بولۇر،
قارلىق دېگەن قانچىلىك، بىر قوي بىلەن تەييار بولۇر.

ھەمدۇ سانايى بىئەدەر،
ئول خەلقى پەرۋەردىگار.
رەھمەت بىلەن قار ياغدۇرۇپ،
پەزلىنى قىلدى ئاشكار.

خەلقىئالەم قۇدرىتى
ياز بولسا يامغۇر ياغدۇرۇپ.
يەر ھەم دەرەخلەر كۆكلىتىپ،
چۆللەرنى قىلدى نەۋ باھار.

قىش بولسا، ئالەم چۆل بولۇر،
ئاسمانۇ يەر يەكسان بولۇر.
چۆللەرنى بوستان قىلغىلى،
قادىر ئىگەم ياغدۇردى قار.

پەسلى زىمىستان ۋاقتىدا،
بەزمە ئەيلىسەك دەپ ئارزۇ.
غەم ـ غۇسسىنى دەپئى ئەتكىلى،
دوست ۋە يارەن قارلىق يازار.

بىز تاشلىدۇق قارلىق يېزىپ،
بەزمە ئەتسىلە ئىززەت قىلىپ.
دۇشمەنلىرى ھەسرەت قىلىپ،
قان يىغلىسۇنلەر زارۇ زار.

غەم قىلمىسىڭىز كۆپ قايغۇرۇپ،
جابدۇق ھەممە تەييار ئېرۇر.
مىڭ شۇكۇر، ئالەم توقچىلىق،
ھەر نەرسىلەر كەڭ ـ كەڭرى بار.

قوتاندا قوي، ئامباردا ئۇن،
ساندۇقتا پۇل، خىزمەتچى ھەم.
لازىملىقتۇر يەل ـ يېمىش،
قەندۇ شېكەر بازاردا بار.

چەينەكتە چاي، پەتنۇستا نان،
زىختا كاۋاپ، خوندا[9] گېزەك.
مايلىق توقاچ، مايلىق پولۇ
ھەم راسلىنىپ تۇرسۇن قاتار.

تاۋۇز، قوغۇن، ئالما، ئانار،
ئەنجۇر بىلەن ھەم نەشپۈت،
بادام، ئۈزۈم، پىستە، مېغىز،
ھەر قايسىسىدىن تۆت ـ بەش تاغار.

نەغمە ـ ناۋا بولسا كېرەك،
ئەسۋابلىرى ھازىر ئىكەن.
قالۇن، ساتار، تەمبۇر، غىجەك،
سۇناي، راۋاب ھەم داپ ـ دۇتار.

مەجلىسكە زىننەت بەرگىلى
بىر دىلبىرى رەنا كېرەك.
شوخلۇق قىلىپ ھوش ئالغىلى،
بەزمە ئەھلىدىن قوش ئالغىلى.

ساقىي بولۇپ مەجلىس ئارا،
چاي تۇتسا ئول نازۇك بەدەن،
ئويناپ ئۇسسۇل ئۇ ھەممىنى
ھەردەم قىلۇرلەر بىقارار.

مەقسەت يېمەك ـ ئىچمەك ئەمەس،
ئەسلىي مۇھەببەتنىڭ ئىشى.
دىلدا مۇھەببەت بولمىسا،
بۇ تەن دېگەن نە ئېتىبار؟!

بەزمە ئەيلىمەك كەلسە ئېغىر،
ھەم بار ئاڭا قىلماق ئىلاج.

پەھىم بىلە قارلىق ئېلىپ
بارغان كىشىنى چىڭ تۇتار.

ئۆز قارلىقىنى تۇتتۇرۇپ،
ياندۇرسا ئۆيگە ئۇقتۇرۇپ،
ئىككى يۇزىگە رەڭ بېرىپ،
زىننەتلىسۇن خۇددى ئانار.

بۇ ئىشنى ھەرگىز قىلمىغاي،
ھىممەت بىلەن بولغان كىشى.
غەيرەت قىلىپ بەزمە ئەيلىگەي،
بۇ ئىشنى بىلگەي ئىپتىخار.

ئېلىشات سىزغان

پىرە قوشىقى

«پىرە» ئويۇنى شامان دىنى ھۆكۈم سۈرگەن مەزگىللەردە بارلىققا كەلگەن، كېيىنكى مەزگىللەردە «پىرە» ئويۇنى ئىسلامىزم ئېتىقادىغا ئۇيغۇنلاشتۇرۇلۇپ، مەزمۇن جەھەتتىن كۆپ ئۆزگەرگەن بولسىمۇ، ئەمما شەكىل جەھەتتىن يەنىلا ئۆزىنىڭ ئىپتىدائىي قىياپىتىنى ساقلاپ قالغان. پىرە قوشاقلىرى «پىرە» ئويۇنىدا ئوقۇلىدىغان قوشاقلاردۇر.

ئەلھەمدۇلىللا ئوقۇيمەن،
جىنغا توقۇم توقۇيمەن.
ياھۇ ئاللاھۇ، ھەي، ياھۇ ئاللاھۇ.

جىن سەكرىسە سەكرىسۇن،
مەن سەكرىمەي ئوقۇيمەن.
ياھۇ ئاللا ھۇ، ھەي، ياھۇ ئاللاھۇ.

جىن پىرىما، جىن پىرىم،
قىچقارغاندا كەل، پىرىم.
ياھۇ ئاللاھۇ، ھەي، ياھۇ ئاللاھۇ.

ئادا بولدۇم ئىزارتىپ،
قارا تۆمۈرنى قىزارتىپ.
ياھۇ ئاللاھۇ، ھەي، ھەي ئاللاھۇ.

يېشىل تونلۇق شەنجىرخان،
قوللىرىدا خەنجىرخان.
ياھۇ ئاللاھۇ، ھەي، ھەي ئاللاھۇ.

ئوبدان ئوينا، ئەي باللا،
ياخشى ئوينا، ئەي موللا.

ياھۇ ئاللاھۇ، ھەي، ھەي ئاللاھۇ.

پىلدىراپ ئوينا!
چۆرگىلىپ ئوينا!
ياھۇئاللاھۇ، ھەي، ھەي ئاللاھۇ.
ۋەرۇ، ھۇ بۇ ھۇپ، بەينەر ۋاھابى،
جەررى ئەببۇبى، شەرۇل ھەببۇبى.

بەينەر ۋاھابى، شەررۇ ھەببۇبى،
سەببۇرە ھىبۇھۇ، ئەينەل ماھابۇ.
ياھۇ ئاللاھۇ، ياھۇ ئاللاھۇ،
ھەي ـ ھەي، ياھۇ ئاللاھۇ...

كۆك مەشرەپى ۋە كۆك بېيتى

كۆك مەشرەپى قۇمۇل ئۇيغۇرلىرى ئارىسىدا ناھايىتى كەڭ ئومۇملاشقان، قويۇق يەرلىك ئالاھىدىلىككە ئىگە بىر خىل ئاممىۋى سەنئەت شەكلىدۇر.

دېھقانلار مول ھوسۇل خۇشاللىقى، تىنچ ـ خاتىرجەم ھەم مۇقىم تۇرمۇشقا بولغان رازىمەنلىكىنى ئىپادىلەش، شۇنداقلا زېرىكىشلىك قىش پەسلىنى خۇشال ـ خۇرام، كۆڭۈل ئازادىلىكى ئىچىدە ئۆتكۈزۈشنى مەقسەت قىلىپ، قىش پەسلىدە كۆك (بۇغداي مايىسىسى ياكى ئۇندۇرمە) ئۇنۇ دۇرۇپ، ئۆستۈرۈلگەن ئاشۇ خاسىيەتلىك «مايىسگۈل»نىڭ شەرىپىگە تەنتەنىلىك مەشرەپ ئۇيۇشتۇرىدۇ. بۇ ئويۇننى ئويىنىغۇچىلار ئالدى بىلەن ئۇزۇن ياكى ساپال قاچىلارغا بۇغداي ئۇندۇرۇپ، ئۇنى قىزىل، يېشىل رەخت پارچىلىرى بىلەن چىرايلىق جابدۇغاندىن كېيىن، توققۇز خىل مېۋە ـ چېۋە تەييارلاپ، قولۇم ـ قوشنا، دوست ـ يارەنلىرىنى، ئەلنەغمىچىلەرنى تەكلىپ قىلىپ، كەچلىك مەشرەپ ئۇيۇشتۇرىدۇ. مەشرەپ ئاخىرىدا مەشرەپ باشلىغۇچى (ئۆي ئىگىسى) ئۇندۇرگەن «مايسا خېنىم»نى كۆڭلى خالىغان بىر دوستىغا بېيىت ـ نەزمىلەر بىلەن تۇتىدۇ، قارشى تەرەپمۇ بېيىت ئوقۇپ كۆك مايسىنى قوبۇل قىلىدۇ ۋە ئىككىنچى قېتىم ئۆتكۈزىدىغان مەشرەپنى ئۇستىگە ئالىدۇ. ئارقىدىنلا بارلىق مەشرەپ ئىشتىراكچىلىرى كەينى ـ كەينىدىن ئوق ئېتىپ (كۇن توختىتىش مەنىسىدە) ئىختىيارىي ھالدا ئۆزىنىڭ مەشرەپ ئۆتكۈزىدىغان كۇنىنى ئېلان قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن قىش بويى قاتار ئويناىدىغان كۆك مەشرىپى باشلىنىدۇ. مەشرەپ تارقىغاندا سورۇن ئەھلى «مايسا خېنىم»نى نەغمىچىلەرنىڭ باشچىلىقىدا ئۆلەن ئېيتىپ، نۆۋەت كەلگەن كىشىنىڭ ئۆيىگە داغدۇغا بىلەن كۆچۈرۈپ قويىدۇ. «كۆك مايسا خېنىم» ئەتىياز كەلگۈچە نەچچە ئون ئائىلىنى ئايلىنىپ ئاخىر يەنە دەسلەپ مەشرەپ ئۇيۇشتۇرغۇچىنىڭ ئۆيىگە يېتىپ كېلىدۇ، مەشرەپ باشلىغۇچى يەنە قايتا مەشرەپ ئۇيۇشتۇرۇپ، ئويۇنىڭ خۇلاسىسىنى چىقىرىدۇ. شۇ چاغدىلا كۆك مەشرىپى ئاخىرلىشىدۇ.

(1)

ئول خۇدانىڭ قۇدرىتى بىرلەن
بىرلا كۆكەردى شۇ كۆكۇم.

شاھى رەڭلىك، غۇنچە مەڭلىك،
دەرمەھەل ئۆستى كۆكۇم.

ئول تىۋەڭدە ئولتۇرادۇ،
بويلىرى ئالتۇن كۆكۈم،
بويلىرى ئالتۇن كۆكۈمنىڭ
گۈل زىمىستان بېغىدىن بولمىقى.
بىزگە ئەجەب،
بىر كۆرۈپ، خۇشخۇي كۆرۈپ،
قۇرغۇي تېغى بىلگىل ئەجەب.
گۈل زىمىستاندا ئاچىلىپتۇ،
سەبزى باھارنىڭ ئەگىلى.
سەبزى باھارنىڭ ئەگىلىدىن
ياخشىلارنىڭ مىلىسىدىن
سەبزە ئۈندى قىشلىقى.
قىشلىقى ئۈنگەن سېچەكنىڭ
تەرىپى نازۇك تۇرۇر.
قول سىلىپ ئالغان كىشى
بۇ سېچەككە ئاشىق تۇرۇر.
بۇ كۆكۈم ئۆزى شاۋان،
ھېلى يوقتۇر قەدىمكى زامان.
قىشلىقى كۆك ئۈندۈرمەك
بىزگە بويتۇ خۇدادىن پەرمان.
قىشلىقى كۆك ئۈندۈرمەك
بىزگىمۇ ئاسان ئەمەس.
بۇ ئويۇنلارنى ئويىنىماق
خانغىمۇ تايىن ئەمەس.
بۇ سۆزلەرنى يالغان دېمىسىلە،
بىرىمۇ يالغان ئەمەس.
كۆكنى تۇتتۇق، خۇش ئالسىلا،
جىم بولۇپ قالمىسىلا.
ئېگىزگىنە تاختا باشىغا ئېلىپ قويۇپ،
ئۇيدەككىنە ياتمىسىلا.
ئېگىز ـ ئېگىز ئۆيلىرىنى
پىشقىن[10] بىلەن ئاقلىسىلا،
كۆك ئۆچكىنى ئۆلتۇرۇپ،
چەۋرىسىنى ئوتقا قاقلىسىلا،

كۆكنى تۇتقان بىز ئىدۇق،
بىزنىمۇ ئۇنتۇپ قالمىسىلا.
دۇنيا ـ جاھاننىڭ كارىنى
يىراقتىنا ئاپىرىپ تاشلىسىلا.
ئۆزلىرىدىن كەلمىدى
بىزلەرگە نەزەر.
ئۆزلىرىدىن كەلسىدى
بىزلەرگىمۇ نەزەر.
بازاردىكى دۇكاندىكى
شوشكىدىكى تاتلىق ھەسەل.
شۇ كۆكۈللەر خۇشلۇقىدىن
كۆك ئويۇننى باشلىدۇق.
غازنى ئونتۇز، قوينى توققۇز،
ھەممىنى تەڭ راسلىدۇق.
نەغمىچى لازىم دېسە،
ئۇچ جۇپ ھېپىزنى راسلىدۇق.
چالغىلى بەرباب، غىجەك،
قالۇن، ساتارنى راسلىدۇق.
ماڭدىدىكىلەر[11] تۆرنى كۆزلەر،
تۆرىدىكىلەر چىنە ـ تەخسىنى كۆزلەر،
ھەر كىم سۆزلىسە مېنىكچە سۆزلەر.
بۇ ئويۇنلارنىڭ ئىچىگە،
ھاراق ـ شاراب، گازىر ـ مۆگە
يىغىش قىلسىلا ئۆزلەردە مىڭ شىك.
ئەل ـ خالايىق ئىچىدە
تۇگەپ قالدى مېنىڭ ئىشىم.

(2)

گۈل زىمىستاندا ئۈنەر
سەبزى باھارنىڭ ئەگىلى.
ياخشىلارنىڭ مىلىسىدىن
سېچەك ئۈندى قىشلىقى.
قىشلىقى ئۈنگەن سېچەكنىڭ
كۆكلىرى نازۇك تۇرۇر.

كۆنۈرسىلە، ئىللىقلىقىدىن
بويلىرى پۈراپ تۇرۇر.
بۇ سىچەكنىڭ تەرىپىنى
مۇم بىلەن نامەئەيلىدۇق.
بۇ سىچەكنى ھەممىلىرىگە
تۇھپە ئەيلىدۇق.
بۇ سىچەكنىڭ سايىسىدە ئولتۇرسىلا
ھەردەم كۆڭۈللەر ئاچىلۇر.
بۇ سىچەكنى ئالغان كىشىنىڭ
بېشىغا گۈللەر ساچىلۇر.
بۇ سىچەكنىڭ سۈلىرى
شىپشىدەدۇر، شوشىگىدىدۇر.
سۇغىرىپ گۈل ئاچقىلى،
ئالغان كىشى ئاشىق تۇرۇر.
بارچە گۈللەردىن ئىلگىرى
بۇ سىچەك كۆكلەپ تۇرۇر.
بۇ سىچەكنىڭ سايىسى
كۆڭۈللەرنىڭ خۇشلۇقىدىن
بۇ ئويۇننى باشلىدۇق.
بارچە ئادەمنىڭ ئىچىدىن
ئۆزلىرىنى ئىلغىدۇق.
بۇ سىچەكنىڭ تەرىپى
خەلەر ئارا مەشھۇر تۇرۇر.
بۇسىچەكنى ئېلىشقا
قىز - يىگىتلەر ئاشىق تۇرۇر.
تام - تامدا سىچەك،
بۇندىن ئېگىز بارمۇ سىچەك؟
كۆرسىلە كۆكلۈك سىچەك،
كۆتۈرسىلە ئېغىر سىچەك.
چىنە - چاجۆشتە چاي راسلىدۇق،
داستىخاندا نان راسلىدۇق.
چالغىلى غىجەك - راۋاب،
قالۇن - ساتار راسلىدۇق.

غازىنى توققۇر، قوينى كۆتىۈز،
ھەممىنى تەڭ راسلىدۇق.
نەغمىچى لازىم دېسە،
سەيدۇللا ئاخۇننى راسلىدۇق.
سېغىزخان ئالا ئىدى،
قۇيرۇقى يەردە ئىدى،
چاشقان چوماقچى ئىدى،
قۇيرۇقى دۇمباقچىدى.
ئول چاشقاننى قاراڭغۇدا
مۇشۇك تۇتۇپ يېمەكچىدى.
بېشىنى چاينىمىغان بولسا،
«ۋاييەي، جان» دېمەكچىدى.
ھە، خالايىق قىقاس!

(3)

ئول خۇدانىڭ قۇدرىتى بىرلەن
بىرلا ئۇندى شۇ كۆكۈم.
شادى رەڭلىك، غۇنچە مەڭلىك،
دەرمەھەل يەتتى كۆكۈم.

بويلىرى ئالتۇن كۆكۈمنىڭ،
سۈرىتى سۈلتانچە بار.
ئاي يۈزىگە نۇر يېغىپتۇ،
يېڭى ئۇزگەن گۈلچە بار.

گۈلنى ئۈزدۇم، كۈپقا سالدىم،
گۈللەر چاچتى خۇش پۇراق.
ئوڭ قولۇمغا ھاراق ئالدىم،
سول قولۇمغا شام چىراغ.

دەرد - پىراغنى تارتا - تارتا،
ھېچ ماجاللار قالمىدى.
بۇ كۆكنى ئۇندۇرگۈچە،
تەندە جانلار قالمىدى.

شام چىراغ ئۇچ كۈن كۆيەر،
ئۇچ كۈندىن ئۆتسە نەپىراق.

شام چىراغدا ئۆلگۈچە،
مەشرەپتە ئۆلسە ياخشىراق.

گۈل زىمىستاندا ئۇنەر
سەبزە باھارنىڭ ئەگىلى.
ياخشىلار دىلى ئىچىدىن
سەبزە ئۇندى قىشلىقى.

قىشلىقى ئۇنگەن سىچەكنىڭ
تەرىپى نازۇك تۇرۇر.
سۇغىرىپ گۈل ئاچقۇچى،
ئالغان كىشى ئاشىق تۇرۇر.

بۇ سىچەكنى ئۆزلىرىگە
تۆھپە ئەيلىدۇق، تۆھپە ئەيلىدۇق
شۇنچە خالايىق ئىچىدىن
ئۆزلىرىنى تاللىدۇق.

بۇ كۆڭلۈمنى مەن سىزگە
نامە ئەيلىدىم، نامە ئەيلىدىم.
بۇ كۆڭلۈمنى مەن سىزگە
تۆھپە ئەيلىدىم، تۆھپە ئەيلىدىم.

كۆكنى تۇتتۇم ئۆزلىرىگە،
چاققان كېلىپ خۇش ئالسىلا.
بۇ كۆكۈمنى ئېلىپ قويۇپ،
ئۇيدەككىنە ياتمىسىلا.

كۆك ئېلىپ بارغان كىشىنى
خۇش قىلىپ ياندۇرسىلا.
مېھمان قىلىپ، قوزا سويۇپ،
رازى قىلىپ ياندۇرسىلا.

كۆك ئېلىپ بارغان كىشى
يېنىپ كەلسۇن خەۋەر ئېلىپ.

بەي گاك سىزغان

كۆك ئېلىپ قالغان كىشى
جابدۇق قىلسۇن ئات چېپىپ.

ئۆيلىرىنى ئاقلىسىلا،
پىشقىن بىلەن قاشلىسىلا.
دۇنيا دېگەننىڭ كارىنى[12]
يىراق ئاپىرىپ تاشلىسىلا.

كۆك ئۆچكىنى ئۆلتۈرسىلە،
چەۋرىسىنى ئوتقا قاقلىسىلا.
كۆكنى تۇتقان بىز ئىدۇق،
بىزنى تاشلىۋەتمىسىلە.

چىڭ ـ چىڭ سالامەت، بىر مۇھەممەت،
ھەركىم سۆزلىسە مېنىڭچە سۆزلەر.
ماڭدىدىكىلەر تۆرىنى كۆزلەر،
تۆردىكىلەر چىنە تەخسىنى كۆزلەر.

ھاي بەگلەر، ھاي! ھاي بەگلەر،
مىسرا خېنىملار،
ئون يەتتە ياشلىق، ئون سەككىز ياشلىق
يىگىتنى كۆزلەر.

قاراڭغۇ باغ ئارىلاپ،
ئاخشام چىققان ئايىنى كۆردۈم.

قىشلىقى چىل ـ زىمىستاندا،
قىزىلگۈلنى كۆردۈم.

بۇخارا ئارىلاپ
بىر نەرسە كۆردۈم.
كۆڭلۈمگە مۇناسىپ
ئۆزلىرىنى كۆردۈم.

كۈزگى بۇغداي مايسا بولدى،
ھال سوراپ كەلسەڭچۇ، يار.
جان چىقۇر ھالەتكە يەتتى،
ھال سوراپ كەلسەڭچۇ، يار.

شەنبىدە جابدۇق ئېتىپ،
دۇشەنبىدە كەلسەڭچۇ، يار.
ھەپتىگە ئۈلگۈرەلمىسەڭ،
بىر ئايدا بىر كەلسەڭچۇ، يار.

پاختىكىم، ھەي پاختىكىم،
يامانلىماڭ، پاختىكىم.
پاختەك جۇپتىن بولۇر،
ئاغزىغا قۇرت سالۇر.

كۈزگى بۇغداي مايسا بولدى،
شاخى قويدى ھەر تەرەپ.
دوستلۇق مېھرىمىز كۈچلۈك ئۇچۇن،
ئاشنا بولدۇق ئىككى تەرەپ.

مۇز ئۈستىدە ئۇندۇرىدىلە
مازۇ[13] بۇغداينى.
سۇغارغىلى ئەر بارمىكىن،
شۇ مازۇ بۇغداينى.

سۇغارغىلى ئەر بولسىكەن،
شۇ مازۇ بۇغداينى.
كېچە ـ كۈندۈز ياد قىلۇرمىز،
ئۈستۇن خۇدانى.

يۇز ئاچقۇ پىيىتى

قىز تەرەپ:
ئىچ ئۆرۈكنىڭ ئىچ مېغىزىنى
ئۇچ يىل ساقلىدۇق.
دوپپىمىزنىڭ چېچىكىنى
گۈل دەپ ساقلىدۇق.

ئەل ـ خالايىق تولا كەلدى،
ھېچ كىشىگە باقمىدۇق.
شۇنچە خەقلەر ئارىسىدىن
ئۆزلىرىگە ساقلىدۇق.

ئىشىك ئالدى باراڭلىق،
چۆمۈچ ساپتۇ چىرايلىق.
ھەممە خەقنىڭ ئارىسىدا
خېنىم بالام چىرايلىق.

ئوغۇل تەرەپ:
بىزمۇ ئوغۇل چوڭ قىلدۇق،
موللا ئالىم.
خېنىم بالام تولۇن ئايىم،
كېچە ـ كۈندۈز تىلىۋىدۇق،
ئەمدى بەردى خۇدايىم.

بازارلاردىن ئات ئالدۇق،
ساغرىسى ئالا.
يۇقىرى مەلىدىن قىز ئالدۇق،
ئالتۇندەك بالا.
بىرى لەڭخار، بىرى مىخار،
ماسلىشىپ قالار.
قاچۇرنىڭ يېلىمىدەك
يېپىشىپ قالار.

تاغدىن چۈشتى تاغ ئېيىق،
سۇدىن چىقتى ئاي بېلىق.
نەدىن چىقتى بۇ لايىق،
بىر ـ بىرىگە خوپ لايىق،
ھەيران قالسۇن خالايىق.

ئەتىگەن قوپار بولغاي،
تۈگىلۈك ئاچار بولغاي،
توققۇز ئوغۇللۇق، بىر قىزلىق بولغاي.
قوتاندا قويلۇق بولغاي،
ئېغىلدا كالىلىق بولغاي.
ئۇچى ئۇزارغاي، تۈۋى يېيىلغاي،
قۇدۇققا تاش چۈشكەندەك بولغاي.
قاچورا يېلىمىدەك يېپىشقاي،
خۇدايىم مۇبارەك قىلغاي.

ئاققىنا ياغلىق ئىچىدە
بىر تۈگۈن گۈل ساقلىدۇق.
گۈلنى ئېلىپ بېشىمىزغا
تاجى قىلىپ ساقلىدۇق.

هەر تەرەپتىن تەمە تاپتى،
ھېچلا كىمگە باقمىدۇق.
قەدىمىزنى بىلمىدۇ دەپ،
ئۆزلىرىگە ساقلىدۇق.

ئىللىق كەشلەر ئارىسىدىن
ئىللىق ئالغان بوغۇمنى[14].
تاللىق كەشلەر ئارىسىدىن
تاللىغان بوغۇمنى.
ئاخشام چىققان ئايغا ئوخشاش،
ئاي مۇبارەك يۈزلىرى.
ئەتىسى چىققان كۈنگە ئوخشاش،
ئوتلۇق - ئوتلۇق كۆزلىرى.
مەككىنىڭ مېھرابىدەك
ئىككى قارا قاشلىرى،
كۆزىمىزگە كۆرۈنەر
ئوتلۇق - ئوتلۇق كۆزلىرى.
ئارىمىز شۇنچە يىراق،
ئېسەنمىكىن بويلىرى؟

ئۆيىنچىدە خۇش پۇراق
خېنىم بوغۇمنىڭ خۇيلىرى.
بىر - بىرىدىن چىرايلىق
قىلىپ تۇرغان ئىشلىرى.
كۆزىمىزگە كۆرۈنەر
قارامۇقتەك كۆزلىرى.
تولۇن ئايدەك پارقىرىغان
خېنىم بوغۇم ئەمەسمۇ.
چۆرىسىدە ئولتۇرغان
ھەمسالىرى ئەمەسمۇ.
مېھمانلارنى كۈتۈۋالغان
قۇدۇغۇيىمىز ئەمەسمۇ.
تۆپىسىدە تىك تۇرغان
قارىي ئاكىمىز ئەمەسمۇ.
تۇغۇن تۇغۇلگەندەككىنە،
تۇغۇلۇپ ئېچىلغاندەككىنە.
ئىككى ياخشى بىر بويتۇ،
باغدا گۈل ئېچىلغاندەككىنە.

بۇ خېنىمنىڭ بەختىنى كۆرسىلە،
تىۋەڭلەردىكى رەختلەرنى كۆرسىلە.
بېيىت ئېيتىپ بېرەي دېسەم،
پۈت ـ قولۇمنىڭ تىترەپ
تۇرغىنىنى كۆرسىلە.

ئېگىز تاغقا تور سالدۇق،
لىچىن چۈشتى تورىمىزغا.
ئۇزۇن يىلدىن ساقلىۋىدۇق،
ئەمدى چۈشتى قولىمىزغا.

لىچىن بىلەن تورغاينى
سېلىۋالدۇق بېغىمىزغا.
سەبدە بىلەن جۈخارنى
قىسۋالدۇق قولىقىمىزغا.

بۇزۇرگادىن لىچىن ئالدۇق،
باغرى كۆككىنە.
بۇ دۇنيادا بارمىكىن،
خېنىم بالامەككىنە.
بۇ دۇنيادا بولسىكەن
خېنىم بالامەككىنە.
ئوڭ قولىمىزغا قوندۇرۇۋالساق،
قۇرغۇيدەككىنە.
قۇرغۇي بالىسى ئالىم،
لىچىن بالىسى زالىم.
نەچچە ۋاقتىن تىلەپ ئىدۇق،
ئەمدى بەردى خۇدايىم.

تال ئاراسىدىن تاللاپ ئالدۇق،
تالى چۆكەننى.
باغ ئاراسىدىن تاللاپ ئالدۇق،
سېرىق زەپەرنى.

سېرىق زەپەر بىر دانە گۈل،
ئۈچ كۈن ئاچىلۇر.

ئىككى بالام بىر بولغاندا
قات گۈل ئاچىلۇر.

كىچىككىنە باغچا ئىچىدە
يېڭى ئۈنگەن گۈل ئانار.
شۇغىنە قارىي بالامنىڭ
ھەر بويىدا گۈلى بار.

ئاغزىدا ئايەت ئوقۇيدۇ،
قوينىدا كىتابى بار.
قاشلىرى قىيغان قەلەمدەك،
ئاي يۈزىدە نۇرى بار.

لېۋى دەرلەر، لېۋى دەرلەر،
لېۋىنى ئۇنچىدىن دەرلەر،
چىشلىرىنى ئۇنچىدىن دەرلەر.
ئىشىكتىن تولغىنىپ كىرگەن،
شۇغىنە قارىي بالامنى،
يېڭى باغنىڭ گۈلى دەرلەر.
سىنچىگىتتىن، سىنچىگىرگە،
جاھاننىڭ روشىنى، دەرلەر.
شۇغىنە ئىككى بالامنى
بېھىشنىڭ گۈلى، دەرلەر.

ئېگىز ـ ئېگىز دەرەخلەر
ئېگىلچان بولسا.
قىزىل ـ يېشىل يوپۇرماقى
تۆكۈلچان بولسا.
بىر ياخشىغا بىر يامانىنى
بۇيرۇماس بولسا.
ئىككى ياخشى بىر بولغاندا،
ئايرىلماس بولسا.
بالام قىلسىلا گۈلدەككىنە،
بوي قىرچىنتالدەككىنە.
كىشى كۆرسە ئايدەككىنە،
خىزمەت قىلۇر ئەردەككىنە.

ئۇلۇغ دەريا ئوتتۇرىسىدا،
ئالتۇن ئۇزەڭگە.
سەپەر بېرىپ، سەپەر كەلگەن
كۆموش ئۇزەڭگە.
قەغەز بىلەن قازان ئەتتىم،
سىياھ بىلەن سۆز.
ئالتۇن بىلەن ئۇزۇك ئەتتىم،
لەئەل بىلەن كۆز.
لەئەل بىلەن كۆز ئەڭگۈشلىرىدە
كاككۇكلار سايرايدۇ.
خېنىم بالام ئولتۇرادۇ
باغدىكى ھۇجرا ئىچىدە.
ئېگىز تاغدىن سۇ چۈشەدۇ،
تاشتىن تاشقا شارقىراپ.
خېنىم بالام ئولتۇرادۇ
تولۇن ئايدەك پارقىراپ.
تولۇن ئايغا تىل تەگمىسۇن،
پۈتۈدۈك تۇمار.
سۇدىن چىققان لەئەل تاشتەك
كۆزلىرى خۇمار.

تال ئۇچى تاللارغا يەتتى،
بەلگىسى چەندان يىراق.
مەيلىمىز خېنىم بالامغا چۈشتى،
نە قىلاي، ئۆيلەر يىراق.
يول يىراقى بولسا بولدى،
كۆڭۈل يىراقى بولمىدى.
ئىككى بالامنىڭ ئوتتۇرىسىدا
ۋەدە يالغان بولمىدى.

سەبدە بىلەن جۇخارنى
بېھىشنىڭ گۈلى، دەيمىز.
مېھرىگۈل بالىمىزنى
ئۆيىمىزنىڭ گۈلى، دەيمىز.

لەڭخار ئۇنگەن كۆللەردە
مۇز توڭۇپتۇ ئەينەكتەك.
ئىككى بالام بىر بوپتۇ
كاككۇك بىلەن زەينەپتەك.

سېرىق زەپەر ئاچىلىپتۇ
سەھەرنىڭ ۋاقتىدا.
قىزىلگۈللەر ئاچىلىپتۇ
باھارنىڭ ۋاقتىدا.
بىز ئىككىيلەن توي قىلدۇق،
خويمۇ ئوبدان ۋاقتىدا.
ئىككى بالام ئۆمرى ئۆتسۇن
ئالتۇن ـ كۈموش تەختىدە.

قاراڭغۇباغ ئىچىدە ئاينى كۆردۇق،
زىمىستاندا ئېچىلغان گۈلنى كۆردۇق.
بۇخارا ئارىلاپ بىر نامىنى كۆردۇق،
كۆڭلىمىزگە خۇش مۇناسىپ،
خېنىم بالامنى كۆردۇق.

ئىشىك ئالدى شاھى باس،
چۆرىسىدە تاللەر.
ئاي يۈزىگە نۇر چۈشۈپتۇ،
ياكى ـ ياكى خانلەر.
قۇربان بولدى جانلەر،
چىنىغا چاينى قۇيۇپ،
بىزنىڭ كۆڭلىمىزنى ئالدىلەر.

چىنىنىڭ رەڭگى سەدەپ،
ئۆزلىرىنىڭ رەڭگىلىرىگە ئوخشار.
ئىچىدىكى قىزىل چايلار،
چىش ئاغرىقى، كۆز باغى،
يۈرەك داغىغا ئوخشار،
سۆھبەت دىل قىلغانلىرى
دىل خەنجىرىگە ئوخشار،
ۋۇجۇدلىرى بارمۇ دەرلەر،

ۋۇجۇدلىرى بولسا نۇرغا ئوخشار.
تاۋارلار ئارىسىدا
ئەنىلىك تاۋارىم.
قىزلار ئارىسىدا
مەلىكىۋا خانىم،
يىگىتلەر ئارىسىدا
شاھزادە جانىم،
خويمۇ چىرايلىق.
ئۆتۈشكىلى نېسىپ قىلۇر،
ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىم.

ئالامەتلىك، سالامەتلىك،
باھار بوستانىمىز.
ئۆزلىرى كۆزىمىزنىڭ خۇشى،
كۆڭلىمىزنىڭ روشنى.
خۇدايىمدىن تىلەپ تاپقان،
ئاي بالىمىز ئۆزلىرى.

بۇ مۇھەببەت زوقى بىزدىن كەتمىدى،
قول سۇنۇپ ئول بويلىرىغا يەتمىدى.
ناھا[15] يەتسە بويلىرىغا تاتلىقلىرى،
ھەرگىز تىلىمىزدىن كەتمىدى.
كېچە يېتىپ خىيال ئەيلەپ،
كۆزىمىزگە ئۇيقۇ كەلمىدى.
يۇقىرىدىن چۈشۈپ كەلگەن
ئالا ئاتلىقىم.
ئۈستىگە مىنىپ كەلگەن
زىۋەر قاشلىقىم.
كالا مۇللا ۋارىقىدەك
كۆزى قاتلىقىم.
پىشقان ئۈزۈم شەربىتىدەك
سۆزى تاتلىقىم.

قاپقارا ساينىڭ ئىچىدە
يۇپيۇمىلاق دۇگۈلدۇگۈچ.
ئاۋۋال ئاينىڭ بېشىدا
قۇدۇغۇي بىلەن تۇگكەن تۇگۈچ.
تىل بىلەن تۇگكەن تۇگۈچنى
قول بىلەن بولماس يېشىپ.
ئەپلىشىپ قالغان كۆڭۈلنى
ئالماس بىلەن بولماس كېسىپ.

تەقدىرگە پۇتۇلگەن مۇھەببەتنى
كىرپىك بىلەن ئايرىپ بولماس.
ئىككى بالامنىڭ مۇھەببىتىنى
ئالماس بىلەن كېسىپ بولماس.

قىز چوڭ قىلىپتىلا ئايەككىنە،
بويى قىرچىنتالەككىنە.
تىللىرى چوغەككىنە،

غازى ئەمەت سىزغان

بالام قىلسىلا خانەككىنە.
مېھمان كېلىپتۇ ئۆيگە،
پىستان[16] سېلىك تۆرىگە.
كۆڭلىڭىز دىكى بالىڭىز
ئەمدى كەپتۇ ئۆيگە،
خۇدايىم مۇبارەك قىلغاي.

سىرلىق ساندۇق چاپتۇردۇم،
مەخمەل بىلەن ياپتۇردۇم،
كىمخاب بىلەن ئاچتۇردۇم.
كىچىككىنە ئايلا بالامنى
خۇدايىمغا تاپشۇردۇم،
قۇدامغا ھەم تاپشۇردۇم.

يۇقىرىدىن چېقىپ كېلىدۇ
بىر تۇمار ئەڭلىك.
بۇ دۇنيادا بارمىكىن
خېنىم بالامدەك رەڭلىك.
ئاق ئالما ئەڭلىك
شاپتۇلا رەڭلىك.
بۇ تويلارنى قىلىۋالدۇق،
خويمۇ ئوبدان ئەپلىك.

ئىلىدىن چىققان پىچاقنىڭ
چۆكىسى دانىمۇ دانە.
مېنىڭ بالامنىڭ ئېتى خانە،
مېنىڭ بالام ياخشى بالا،
قارا قاشقىنا مۇلايىم.
خەلق ئارىسىدا ئەتىۋارىم،
قىزلار ئارىسىدا ئەينىۋارىم.
مېنىڭ بالام نىكاھقا كىردى،
مەلىكە نىگارىم.
ئىسسىق ئامراق بولۇپ قالغىلى
نېسىپ قىلىڭ، ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىم.

چىنە تەخسىنى ئالدۇق،
ئالتۇن تىللانى سالدۇق.
چىرايلىققىنا، قارچىغىنى
ئۆز ئىلكىمىزگە ئالدۇق.

يېڭى باغنىڭ ئالمىسى
گۈلسۇرۇختەك سانجىلۇر.
خېنىم بالام ئۆيگە كەلدى،
ئۆيدە گۈللەر ئاچىلۇر.

كۈندۈزلىرى كۈن تۇغۇر،
كېچىلىرى ئاي تۇغۇر.
شۇنداق باختى ئىككى گۆھەرنى
بۇندىن كېيىن كىم تۇغۇر؟!

قىزىلگۈلنى تېرىپ قويدۇق،
قۇلاقلىرىغا قىستىلا.
شۇغىنە خېنىم بالامنى
ئوبدان بالام قىلسىلا.

مەن بالامنى تۇغقاندا،
ئالتىنچى ئايدا روزا ئىدى.
مەرىكىسىنى قىلغاندا،
تاغدەك ئاتىسى بولسىدى.

ئايلا بالىمىز چوڭ بولدى،
بويىغا يەتتى.
ئەتىيازدا بولىدىغان توي،
كۈزگە يەتتى.
خۇدايىمدىن تىلەپ ـ تىلەپ،
مۇرادىغا يەتتى.

جۇپ ئېرىقتا سۇ ئاقتى،
بىرى سۇزۇك، بىرى لاي.
تەڭ خىل كۆرۈپ قۇدا بولساق،
ئۆزى تۇزۇك، سۆزى لاي.

تار ئېرىقنى ئاتلىدۇق،
كەڭ ئېرىقنى قاتلىدۇق.
شۇنچە قىزلار ئارىسىدىن
خېنىم بالامنى تاللىدۇق.

سېرىق زەپەر قات ئاچىلۇر،
دائىم ئاچىلۇر.
ئىككى بالا بىر بولغاندا
بەختى ئاچىلۇر.

سۇ چېچەكى، سۇ چېچەكى،
سۇنىڭ چېچەكى.
كېچىسى ئېچىلىپ، كۈندۈزى توزار،
ياڭاق چېچەكى.
خەقنىڭ بالىلىرى تولا ئىكەن،
ئانار چېچەكى.
بىزنىڭ بالىمىز بىر دانغىنە
يۈرەك چېچەكى.

قارلىق تاغدىن سۇلار چۈشتى
باغداش ئارىلاپ.
ئەمدىگىنە تويلار بولدى،
بوستان ئارىلاپ.
ئانچە تولا يىراق ئەمەس
بوستان ئاراسى.
مۇندىن كېيىن يېقىن ئۆتسۇن
ئىككى قۇدا بالاسى.

باغقا كىرىپ گۈلنى ئۈزدۇق
ئارىلاپ ـ ئارىلاپ.
ئىككى قۇدا توي قىلىشتىلا،
بىر ـ بىرىلىرىنى خالاپ.
گۈلنىڭ ئېتى گۈل غۇنچە،
تۇگۈن بولۇپ ئېچىل غۇنچە.
ئىككى قۇدۇغۇي توي قىلىپتۇ
مۇرادىغا يەتكۈنچە.

گۈل تېرىدۇق كۈزده،
ئېچىلدى كەچ كۈزده.
ئىككى قۇدا توي قىپتۇ،
پەسلى ئەتىياز كۈنده.

كېلىنىمىز چېچەن بولسا،
سەھەردە تۇرسا.
ئوغلىمىز مەرد بولسا،
سۆزىده تۇرسا.

سۇدەككىنە ئۆتۈپ كەتتى
بۇلۇت، ماھىم.
ئارىلاپ ـ ئارىلاپ چىقىپ كەلدى،
تولۇن ئايىم.
بىر باغچىغا گۈل تېرىدۇق،
سېلىم پاھىم.
دۇئايىمىز ئىجابەت بوپتۇ،
ئەمدى بەردى خۇدايىم.
ئاخۇن بالام موللايىم،
ئايلا بالام تىللايىم.
ئون بەش ياشتا قىز ئېلىپ،
كۆڭلىمىز تىندى خۇدايىم.

ئاسمان ئارىلاپ ئاق بۇلۇت كەلدى،
تاغلار ئارىلاپ يامغۇر سۇيى كەلدى.
باغلار ئارىلاپ بۇلبۇلۇم كەلدى.
ياز پەسلى بولدى ئاسان بولدى،
كۈز پەسلى بولدى چاققان بولدى.
بىر ياخشىغا بىر يامانىنى بۇيرۇماس بولدى،
ئىككى ياخشى بىر بولغاندا ئايرىلماس بولدى.

ئالا تونلۇق قۇشۇم كەلدى،
ئاسمان ئارىلاپ.
ئاناسى يوق ئىككى يېتىم
بىر ـ بىرىنى خالاپ.

ئايەككىنە، كۈندەككىنە
نۇرنى چېچىشتى،
ئىككى كۆڭۈل بىرلا بولۇپ،
نىكاھ قۇرۇشتى.

نىكاھ غايىب ئەركىن بولۇر،
ئىختىيارى بىلەن.
ئىككى ئالەم نىكاھلىق بولدى،
ھالال جۈپتى بىلەن.
رازى رېقىپ نىكاھلىقىنىڭ
ئۆمرى باشقا.
خالايىقمۇ سۆزگە كېلەر،
ئۇلارنى ماختاشقا.
مەجبۇرىيەت قىلىپ قويسا،
خار بولۇشۇر.
ئىككى قۇدا ئۆيلىرىدە
زار يىغلىشۇر.

ئىككى يېتىم نىكاھ قۇرۇپ،
مۇرادىغا يەتتى.
ئاتا ـ ئانىنىڭ يوقلۇقىمۇ
ئۇنتۇلۇپ كەتتى.

ئاتاسى يوق، ئاناسى يوق،
قالدى بالاسى.
ئۇۋاپ ـ جۇۋاپ[17] ئادەم قىلدى،
بىچارە ئاچاسى.
ياخشى ئوبدان كۆرۈپ قويغاي،
قېينىناسى.
كۈزگى بۇغداي مايسا بولدى،
يازغى بۇغدايلار قېنى؟
ئۇۋاپ ـ جۇۋاپ چوڭ قىلغان
بۇۋاي، مومايلار قېنى؟

ئىشىك ئالدى بىر تۇپ چىنار،
شاخلىرى ئانار.
باغقا كەلگەن بۇلبۇللار
شاخىغا قونار.

باغقا كەلگەن بۇلبۇللار
سايراپ تۇرادۇ.
ئوغلىڭىز ئىنىڭىز ئېلىپ،
قولغا ئالادۇ.

باغ باغقا ئۇلاشسا،
ئالمىلار خوپ كۆرۈنەر.
يەرگە چۈشكەن سايىسىدىن
ئارىلاپ كۈن كۆرۈنەر.

شەرتى توشقاندا نىكاھ خېتى
بېرىلىپ بولدى.
ئوغلىڭىز يالاڭ ئىدى،
ئەمدى شۇكۇر، جۇپ بولدى.
ھەممە تاغلاردىن يىغىلىپ
مەرىكىمىز پۈتۈن بولدى.
رەھمەت ئېيتاي، تۇغقانلىرىم،
ئىشق تىلىمدا ياخشىتىپ.
تۇمەن مىڭلار سالام، ئېيتاي،
قىزىل تىلىمدا سايرىتىپ.

نۇرۇپ بولدى نۇرۇپخار،
گۈللەر ئېچىلدى لالىزار.
شاخ ـ شاخىدا بۇلبۇللار
سايرىشادۇر زارى ـ زار.

ئاسماندىكى ئاي باتۇر،
مىرزان گۈلۈم تاڭ ئاتۇر.
شۇغۇن كۈندە ئايلا بالام
خالايىق ئىچىدە تۇرادۇر.

باغداش غولى ئىچىدە
تۇرلۇك گۈللەر بار ئىكەن.

شۇغىنە گۈللەر ئىچىدە،
ئايلا بالامدەك يوق ئىكەن.

ئايلا بالامنى ئۆزلىرىگە بەردۇق،
چىنار قىلىپ ساقلىسىلا.
ئەمگەك قىلىپ ياغ چاياپ،
ئەركىن خۇشال ئويناسىلا.

ئوياپ - ئوياپ گۈل بولغاي،
ئەقىل - هوشى سۇ بولغاي.
قاراڭغۇ تۈندە چىققان
تولۇن ئايدەك نۇر بولغاي.

هەربىرلىرىگە مۇڭ بولغاي،
ئەتىگەن قوپار بولغاي.
تۇڭلۇك ئاچار بولغاي،
توققۇز ئوغۇل، بىر قىزلىق بولغاي.

ئاسماندا يۇلتۇز تولا،
ئاي چولپانغا ئوخشامدۇ؟
هەممە ئادەمدە قىز تولا،
بىر - بىرىگە ئوخشامدۇ؟!

ئېيتسام مەن سىزگە،
هالىم شۇدۇر.
يېمىكىمىز دەرد بولدى،
ئىچمىكىمىز غەم بولدى.
شۇ بالامنى ئۆيىمىزگە
ئېلىپ كىرگۈچە،
هەممىمىزگە دەرد بولدى.

زىلچا سالدۇق تۆرىگە،
مېهمان كەلدى ئۆيگە.
كۆڭلىمىزدىكى ئايلا بالام
ئەمدى كەلدى ئۆيگە.

ئاخۇن بالام مۇلايىم،
ئايلا بالام تىللايىم.

تىلىكىمىز ئىجابەت بولدى،
ئەمدى بەردى خۇدايىم.

تاغدىن چۈشتى تاغ بېلىق،
سۇدا ئوينار سۇ بېلىق.
نەدىن چىقتى بۇ لايىق،
هەيران قالسۇن خالايىق.

ئاتنى مىندىم قامچىلىق،
تاگار ئالدىم چامچىلىق،
لايىقلىرىدا بېيىت ئېيتالمىدىم،
مەندىن ئۆتكەن كەمچىلىك.

گۈلشەن ئاخىرىدە
توبلەر قازاندى.
تۇردى ئاخۇن ئاكا
چاك - چاكلار ئىچىدىن
چىللاپ ئويناتتى.

قۇدۇغۇي ئاكا،
شۇ ئاكامنىڭ شەھرىدە
تۇرلۇك گۈللەر بار ئىكەن.
گۈلمۇ گۈللەر ئىچىدە
ئايلا بالامدەك يوق ئىكەن.

ئايلا بالامنى ئۆزلىرىگە بەردۇق،
چىنار قىلىپ ساقلىسىلا.
هالال ئىشلەپ ياغ چاياپ،
ئەركىن، خۇشال ئويناشسىلا.

ئاشنى يايدۇق تاختىدا،
يىپ ئېگىرىدۇق پاختىدا.
خويمۇ كاتتا توي بولدى
دوست - دۇشمەننىڭ ئالدىدا.

ئۇرۇمچىنىڭ كوچىسى،
هەر تەرەپتە غۇنچىسى.

ئۆيگە كەلگەن ئايخېنىم
قىزىل گۈلنىڭ غۇنچىسى.

زىلچا سالدۇق تۆرىگە،
مېھمان كەلدى ئۆيگە.
كۆڭۈلدىكى ئايخېنىم
ئوخشايدۇ قىزىل گۈلگە.

ئالتىنچى ئايدا روزا ئىدى،
ئەجەبمۇ كاتتا توي بولدى.
مېھرىبان ئاتا ـ ئانىمىز
بۇگۈنكى تويدا بولسا ئىدى.

پىياز بىلەن گۆشنى قىيما ئەتتىم،
خويمۇ ياراشتى.
ئېيتقان بېيىتىم قاملاشمىسمۇ،
خالايىقلار ئاغزىمغا قاراشتى.

ئۇزۇن ئارغامچىلارنى
كېسىپ ـ كېسىپ كالتارتتۇق.
بېيىت ئېيتالمغان خەقلەرنى
بېيىت ئېيتىپ يالتايتتۇق.

بېغىمىزدا شاپتۇلا،
يۈرەكلەردە دەرد تولا.

ئېيتىپ بولغان بېيىتلەرنى
تەكرار ئېيتساق سەت بولا.

مەنمۇ بېيىت بىلىمەن،
ئەسلىي هايا قىلىمەن.
سېنىڭ ئېيتقان بېيىتىڭنى
ئۆتۈككە پاشنا قىلىمەن.

ئاچمىغان قاپاق،
چاقمىغان ياڭاق.
ئايلا بالام ئۆيگە كەلدى،
تولۇن ئايدەك ئاپئاق.
ئەتىگەن قوپار بولغاي،
تۈگۈلۈك ئاچار بولغاي.
توققۇز ئوغۇل، بىر قىزلىق بولغاي،
بەلچە ئىلىقلىق بولغاي.
قوتاندا قويلۇق بولغاي،
چىللىدا كالىلىق بولغاي.
كۆل ئالسا كۆمۈش بولغاي،
ئوت ئالسا ئالتۇن بولغاي.
ئون بەش كۈنلۈك تولۇن ئايدەك
روشەن بولغاي.
ئالدىدىن ئاي چىققاي،
كەينىدىن كۈن چىققاي.
ئۈچى ئۇزارغاي،
تۈۋى يېيىلغاي،
قۇدۇققا تاش سالغاندەك بولغاي،
قارىغاي يېلىمىدەك يېپىشقاق بولغاي.
مېھمان ـ مۇھەببىتى دەريادەك ئاققاي،
رىزقىمىزنى كەڭ قىلغاي.
بەخت ـ دۆلىتى چوڭ بولغاي،
خۇدايىم مۇبارەك قىلغاي.

پوتا بېيىتلىرى

پوتا بېيىتلىرى ئېيتىشمۇ ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋىلىكى كۆچلۈك، ئۆزگىچە مەشرەپ قائىدە-لىرىنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇ ناھايىتى قەدىمىيلىككە ئىگە.

قۇمۇل خەلقىنىڭ مەشرەپ قائىدىلىرى مۇكەممەل، رەسمىيەتلىرى قاتتىق بولۇپ، خەلق ئە-چىدە بىر دەك ئومۇملاشقان، بولۇپمۇ بۇنىڭ ئىچىدە پوتا ئويۇنى ئۆزگىچە گەۋدىلىنىپ تۇرىدۇ، قۇ-مۇل مەشرەپلىرىدە ئالدى بىلەن يېنىڭ مۇڭلۇق مۇقام ناخشىلىرى ئورۇندىلىدۇ. ئاندىن سورۇن كەيپىياتىغا ماسلاشقان ھالدا ناخشا ـ مۇزىكىلارنىڭ رېتمى تېزلىشىپ، يېنىك ئويۇنلىدىغان سە-نەم كۈيلىرى باشلىنىدۇ. ئۇنىڭغا ئۇلىنىپلا شوخ، قىزغىن كەيپىياتقا تولغان مەشرەپ ناخشىلىرى ئېيتىلىدۇ. ئادەتتە مۇقام تۇغىش بىلەنلا مەشرەپ ئەھلىدىن بىر ياكى بىرقانچە كىشى (مەيداننىڭ كەڭ ـ تارلىقىغا قاراپ) ئورنىدىن تۇرۇپ، چاچما گۈللۈك قولياغلىقتىن ئۆرۈگەن كىچىك پوتىنى ئەكىلىپ، ئۆزلىرى خالىغان كىشىنى ئۇسسۇلغا تارتىدۇ. قولىغا پوتا ئېلىپ ئالدىدا مەيدانغا چۈشكەن كىشىدىن كېيىن ھېچقانداق كىشىنىڭ ئۆز مەيلىچە مەيدانغا چۈشۈۋېلىشىغا يول قويۇل-مايدۇ ۋە ئۇ بەك ئەيىب ئىش ھېسابلىنىدۇ. ئاندىن پوتىغا تارتقۇچى بىلەن پوتىغا تەكلىپ قىلىن-غۇچى بىر ـ بىرىگە ئۇدۇلمۇئۇدۇل قارىشىپ بېيىت ئېيتىشىدۇ. بېيىتنى ئاۋۋال پوتىغا تارتقۇچى باشلايدۇ، پوتىغا تەكلىپ قىلىنغۇچى جاۋابەن بېيىت ئېيتىدۇ (مۇشۇنداق چاغدا قىز ـ يىگىتلەر بېيىت ئارقىلىق بىر ـ بىرىگە دوستلۇق مۇھەببىتىنى ئىزھار قىلىشىدۇ). بېيىت ئاخىرلاشقا-دىن كېيىن ئىككى تەرەپ ئوك قول تەرىپىنى بېسىپ قارشىسىغا ئۆتۈشۈپ، يەنە ئايلىنىپ بىر ـ بىرىگە قارىشىدۇ ۋە ئەدەپ بىلەن بىر قېتىم تەزىم قىلىشىدۇ. بۇ خىل ھەرىكەت ئۇدا ئۈچ قېتىم تەكرارلانغاندىن كېيىن پوتىغا تەكلىپ قىلىنغۇچى ئەر ياكى ئايال ئالدى بىلەن ئۇسسۇل باشلايدۇ. ئۇسسۇلچىلار نەغمىنىڭ رېتمىغا ماسلاشقان ھالدا ئۇسسۇلغا چۈشىدۇ.

كۆككىنە كەپتەر ئەمەسمەن،
كۈندە ـ كۈندە كەلگىلى.
ئايدا، يىلدا بىر كېلۈرمەن
ئاي يۈزۈڭنىڭ كۆرگىلى.

ئاي يۈزۈڭنىڭ شولىسى
چۈشتى چىنە ـ پىيالىگە.
رەھىمسى كەلمەمدىكىن،
بىز غېرىب ـ بىچارىگە.

بىزدەك غېرىب - بىچارىلەر
تامدىن قارالاپ يۈرگۈدەك.
بەندىلىككە چارە يوق،
بىر كۈندە مىڭ سارغايغۇدەك.

گۈل تۇڭدە ئولتۇرسام،
سارغايغىنىمنى كىم بىلۈر.
قول سېلىپ چىقسام ئىشىككە،
مېھرىبان يارىم كېلۈر.

مېھرىبانمۇ ئۆزلىرى،
خويمۇ كاتتا سۆزلىرى.
بىر قوڭۇز لەڭزى بىلەن،
كۆڭلۈمنى ئالغان ئۆزلىرى.

ئۆزلىرىگە ئوخشمايدۇ،
جىمى ئالەم قىزلىرى.
ئايمىدۇ، ئاپتاپمىدۇ،
ئاق قەغەزدەك يۈزلىرى.

ئاق سارايدىن چىقتى يارىم،
ئاق قەغەزدەك ئاقىرىپ.
ئارقىدىن قاراپلا قالدىم،
زەپىراندەك سارغىيىپ.

زەپىران سۇدا بولۇر،
سۇدىن تولا لايدا بولۇر.
ھەر كىشىنىڭ يارى بولسا،
كۆزى يوللاردا بولۇر.

بىر كىتاب، ئىككى كىتاب،
يار قوينىدا ئالتۇن كىتاب.
بۇ دۇنيادا بىر بارمىكىن،
مېنىڭ يارىمدەك ئاپتاپ.

ئاپتاپ ئولتۇرادۇ
ئاي بىلەن نەپ تالىشىپ.

بىز يېتىم ئاۋارە بولدۇق،
بىۋاپانى ئەگىشىپ.

بىۋاپانى ئەگىشىپ
ھېچ ماجاللار قالمىدى.
رو چىۋىنەدەك سارغىيىپ،
ئۇچقۇنچە هاللار قالمىدى.

رو چىۋىن بولسا كىشى،
قانات يېيىپ ئۇچسا كىشى.
دۇنيانى مىڭ چۆرگىلەپ،
تەڭ خىلىنى تاپسا كىشى.

كۆزۈمنىڭ يېشىنى
ئېلىپ چىقاي هاۋاغا.
سەندەك بىۋاپاغا يىغلىغۇچە،
يىغلاي خۇداغا.

كۆككىنە كەپتەر بولۇپ
قونسام بېھىشنىڭ تالىغا.
هېچلا كىم قىلماس ئىزانى
يېڭى تۇتقان يارىغا.

كىمكى قىلسا شۇ ئىزانى
يېڭى تۇتقان يارىغا،
كىرپىكىم ئوقتەك بېرىپ،
مىختەك قادالسۇن باغرىغا.

ئاختارمىدا ئات يۈگۈرتتىم،
ئېڭىشتىم تۈزگە.
تاڭ ئالدىدا خەت ئەۋەتتىم،
مەشۇقۇم، سىزگە.

گاهى كۈلۈپ، گاهى يىغلاپ،
كۆيەرمەن سىزگە.
شۇ ئوتلاردا ئۆلۈپ كەتسەم،
ئۇۋالىم سىزگە.

ئۇۋالىمنى بىلىپ تۇرۇپ،
قىينىماڭ مېنى.
ئاللا ئىگەم نېسىپ قىلسا،
ئالۇرمەن سىزنى.

ئۇلۇغ دەريا ئوتتۇرىسىدا
ئالتۇن ئۇزۈكۈگەم.
سەپەر بېرىپ، يېنىپ كەلگەن،
كۈمۈش ئۇزۈكۈگەم.

ئالتۇن بىلەن ئۇزۇك ئەتتىم،
مۆھۈر بىلەن كۆز.
چىن كۆڭلۈمنى سىزگە بەردىم،
خالايىققا سۆز.

كۆك كەپتەرلەر ئولتۇرادۇ
ئاق جۇجەمنىڭ باشىدا.
بىزنىڭ يارلار ئولتۇرادۇ
ئېگىز تاغنىڭ باشىدا.

ئېگىز تاغنىڭ بېشىدىن
سىيرىلدىم تۇزگە.
قىزىلگۈل قىپچىسىدەك
ئېگىلدىم سىزگە.

قىزىلگۈلنىڭ قىپچىسى
باغدا ئەۋرىشىم.
مەن سىزگە نېمە قىلدىم،
جانىم ئادىشىم؟

تاختىدا تۇرغان كىتابنى
توغ بېسىپتۇ، دېدىلەر.
ئوردىدىن چۇشكەن خېنىمنى
ھارمىغايلا، دېدىلەر.

مەن يارىمغا تون كېسەرمەن،
تاختا ـ تاختا گۈل بېسىپ.

ئالدىغا بوغۇچ تۇگەرمەن،
قارا زۇلپاردىن كېسىپ.

قارا زۇلپار ئېيتىدۇ:
يارىڭىز قانداق كىشى؟
قاشلىرى قىيغان قەلەمدەك،
ئاپئاققىنا ئايدەك كىشى.

كىچىككىنە باغچا ئىچىدە
تال چۇنۇق ئىلۇندىرەك.
بۇ سېنىڭ ئىلۇالمىڭغا
گۈل نارىنجى كېرەك.

گۈل نارىنجى كىيىپسەن،
ئىچىڭدە ئوت بولسا كېرەك.
ئوت بولغاچقا سېنىڭ مېھرىڭ،
كۆيدۇردى يۈرەكنى شېشىدەك.

شېشىدىن شەربەتنى ئالدىم،
ئوتىنى ئۆچكەيمۇ دەپ.
بۇ بېيىتنى سىزگە ئېيتتىم،
ئاشىقىدىن كەچكەيمۇ دەپ.

ئاپئاققىنا چىشلىرى
ئۇنچە بىلەن مارجاندۇر.
ئوينىاپ ـ كۈلۈپ يۈرگەنلىرى
خويما كاتتا سۇلتاندۇر.

ئالتۇنمىكىن بويلىرى،
كۈمۈشمىكىن بويلىرى؟
بىر قوۋۇز لەۋزى بىلەن
كۆڭلۈمنى ئالغان ئۆزلىرى.

ئۇششاق ـ ئۇششاق ئېدىرغاندا
ئولتۇرۇپسىز، يارىم.
قاتتىق ـ قاتتىق ئاھ ئۇرغىڭىز
كېلىدۇ دائىم.

باراي دېسەم، خۇدادىن
قورقمىدۇ جانىم.
بارماي دېسەم، كۆيۈپ كەتتى
بۇ يۈرەك ـ باغرىم.

گۈل تېرىدىم، كۆرسىلە،
ئوسما تېرىدىم، كۆرسىلە.
بىر قويۇم ئوسما بېرەي،
بوينۇمنى قايرىپ سۆيسىلە.

تام بېشىدا ئولتۇرادۇ
بوينى ئالا بوز لاچىن.
مەلىكزگە كېپقالدۇق،
ھەر تەرەپكە يول ئاچماق.

مەلىكزنى سۇ بېسىپتۇ،
ئۆتكۈدەك يول بارمىكىن.
بىز پەقىرنىڭ مەيلى چۈشتى،
سۆيگۈدەك يار بارمىكىن.

يولدا ياتقان چار يىلانغا
مەن نېچۈك زەنجىر سالاي.
مېنى كۆيدۈرگەن جۇگانىنىڭ
كۆڭلىنى قانداق ئالاي؟!

يولدا ياتقان ئەسكى تېرىمەن،
مىڭنى كۆرۈپ بىر سۆيىمەن.
مەن شۇنداق يۈرگەن بىلەن،
ئايلا جۇگانىنىڭ ئېرىمەن.

بىزنىڭ يارلار شۆگىلىك،
كېتىپ بارىدۇ تۆگىلىك.
بولسا ئويناپ يۈرگۈلۈك،
بولمىسا شۇنداق يۈرگۈلۈك.

كىچىككىنە بالىمەن،
كىرپىكىڭنىڭ تالىمەن.
سىز مېنى كىچىك كۆرمەڭ،
تاقلاپ تۇرۇپ سۆيىمەن.

قوۋغىڭنىڭ قاتتىقلىقى تۆمۈردىن،
كۆڭلىڭنىڭ قارالىقى كۆمۈردىن.
بىز ئىككىيلەن نېمىلەرنى دېيىشكەن،
سىرىق قۇشقاچ بالىسىدەك يەم بېرىشكەن.
تۇغۇلۇپ تۆرۈلۈپ بىلىشمىگەندەك،
بىر ـ بىرىمىزگە دانلار بېرىشكەن.

داستىرخىنىڭ قاتى ـ قاتى گۈل، يىگىت،
سەن مېنىڭ مۇھەببىتىمنى بىل، يىگىت.
سەن مېنىڭ مۇھەببىتىمنى بىلمىسەڭ،
ئاخىرى دوزاخ ئوتىدا كۆي، يىگىت.

كۆيە ـ كۆيە كۈل بولۇرمەن،
ياغلىقىڭغا تۇگ مېنى.
ھەر زامان يادىڭغا يەتسەم،
ئاچىپ ـ ئاچىپ كۆر مېنى.

ئېچىلۇر بېھىش ماڭا،
يېپىلۇر دوزاخ ماڭا.
يەتتە دوزاخ ئوتىدەك
كۆيگەنچە كۆيدۇم ساڭا.

ئۆي يىراقى بولسا بولغاي،
كۆڭۈل يىراقى بولمىغاي.
ۋەدىسىدە تۇرمىغانلار
ھەرگىز مۇسۇلمان بولمىغاي.

كۆك كىگىزنى ئۆيگە سالدىم،
جەنتاققا[18] سالسۇن جايناماز.
شۇ خېنىمنىڭ ئەقلى بولسا،
بىزنى ئۇنچە قىينىماس.

قەلەم قىيدىم قاشىمنى،
سىياھ ئەزدىم بۇ ياشىمنى.
يەنە كۆرسەم جامالىڭنى،
پىدا ئەيلەي بۇ جانىمنى.

ھۆل بولسام ئېقىپ كەتسەم،
قۇرۇق بولسام قۇرۇپ كەتسەم.
بىۋاپا يار دەردىگە،
قۇرغۇي بولۇپ ئۇچۇپ كەتسەم.

قۇرغۇيغىنام ئۇچتى دەپ،
مەن يۇرەرمەن باغمۇباغ.
ھەر زامان يادىمغا يەتسەڭ،
ئات چاپۇرمەن تاغمۇتاغ.

قەندى پىياز قاسرىقىدەك
كۆزى قاتلىقىم.
پىشقان ئۇزۇم شەربىتىدەك
سۆزى تاتلىقىم.

باغدا پىشقان مەي ئۇزۇمنىڭ
رەڭگى تۇرلۇك، سۇيى بار.
بىز پېقىر بىچارىنىڭ
سىزدىن بۆلەك كىمى بار؟!

بېغىرتىقىم بېغىرتاق
بېغىرلاپ ئۇچتى.

ئۇستىدىكى تاسمىلىرى
تارتىلىپ ئۇچتى.

سىزنىڭ يارىڭىز يېقىن ئۇچۇن،
كۇندە كۆرۈشتى.
بىزنىڭ يارلار يىراق ئۇچۇن،
كۆزلەردىن ئۇچتى.

ئەۋۋەلى پىراق،
ۋە ھازىل ئىشتىياق.
كۆڭلىمىز يېقىن،
ئارىمىز يىراق.

يول يىراقى بولسا بولغاي،
كۆڭۈل يىراقى بولمىغاي.
شۇل قىلغان سەپىرىڭىزدىن
ئول خۇدايىم ساقلىغاي.

كەتتىلە تاشلاپ مېنى،
بەجىن دېگەن يۇرتقا قاراپ.
كۆرۈشۈپ ئالاي دېسەم،
جابدۇق قىلىپلا ئالدىراپ.

ئاخىر بىر كۇن كۆرۈشمەككە
قىلغاي خۇدا بىزنى نېسىپ.
پىراقلىرىدا كۆيگۈچە،
مەنمۇ ياناي ئۆپكەم بېسىپ.

گۇللا بولسا گۇل ئەمەس،
گۇللەرنىڭ رەڭگى بۆلەك.
يارلا بولسا يار ئەمەس،
يارلارنىڭ خۇيى بۆلەك.

گۇللا بولسا گۇل بولامدۇ،
قاتى ـ قاتى بولمىسا.
يارلا بولسا يار بولامدۇ،
ئېتىقادى بولمىسا.

گۈلمدۇ ئاچىلغىلى،
بەرگىمدۇ قايرىلغىلى.
ئاشىقى قېشىدا تۇرۇپ،
ئۆلمەي تۇرۇپ ئايرىلغىلى.

گۈلمۇ خوپ، گۈللەرمۇ خوپ،
ئېچىلدۇرۇپ قىسقانمۇ خوپ.
چوڭ بولۇپ دەرد تارتقۇچە،
چېچەك چىقىپ ئۆلگەنمۇ خوپ.

باغقا كىرمەك، كىشى بار،
گۈلنى ئۈزمەك، ئىشى بار.
ئارىمىزدا گەپ تولا،
بىرلا دۇشمەن كىشى بار.

باغدا بىر گۈل بار ئىدى،
شاخىدا بۇلبۇل سايرىدى.
يۈرىكى بىر دوستلارنى
دۇشمەن نېچۈك ئايرىدى؟

گۈل بېرىپ گۈل ئالدىم،
گۈلنى بېرىپ گۈل ئالدىم.
قاتى بار گۈلنى بېرىپ،
يالاڭ گۈلنى مەن ئالدىم.

ئاتلىرىڭ ئاراسىدا
مېنىڭكىدەك ئېتىڭ بارمۇ؟
ئەجەب تولا قارايسەن،
ئېيتقۇدەك گېپىڭ بارمۇ؟

ئالما گۈلى گۈل بولامدۇ،
باشقا ساچسا بىر قۇچاق.
خەقنىڭ يارى يار بولامدۇ،
ئۆلگۈچە جانغا پىچاق.

مەن ئولتۇرۇپ سانۇرمەن
كىرپىكىڭنىڭ تالىنى.

هېچ كىشىگە سالمىسۇن
ئاشىق كىشىنىڭ هالىنى.

بارغۇچە چاققانلا باردىم،
يولنى بىلمەي تاش بىلەن.
يانغۇچە يارىدار كېيىكتەك،
ئىككى كۆزۈم ياش بىلەن.

قارا قۇشنى قۇش دېمەڭلەر،
قارا قۇش ئالۇانچىدۇر.
يېڭى يارنى يار دېمەڭلەر،
يېڭى يار يالغانچىدۇر.

قايسى دۇشمەننىڭ سۆزىنى
كۆڭۈللىرىگە ئالدىلا.
بىر يولىغا سەۋر قىلماي،
كۆزلىرىدىن سالدىلا.

باغدا بىر گۈل بار ئىكەن،
ئالتۇن باهالىق گۈل ئىكەن.
تۇغمىسى ئاچىلمىغان،
غوجامغا لايىق گۈل ئىكەن.

دۇتتىرىم تىرىك ـ تىرىك،
ئىچىدە ماش بارمىكىن؟
بىزنى كۆيدۇرگەن خېنىمنىڭ
باغرىدا تاش بارمىكىن؟

كۆردۇڭمۇ قەلەم قاشنى،
چاپىناپ بېرىدۇ ماشنى.
ئۆلتۇرسەڭمۇ ئىچمەسمەن
يارىم ئەتمىگەن ئاشنى.

كۆردۇڭمۇ قارا قاشنى،
چاپىناپ بېرىدۇ ماشنى.
ئۆلتۇرسەڭمۇ يانماسمەن،
ئەمدى كۆرگىن ئويناشنى.

زۇتنه[19]، بۆكنىڭ گۈلى
زەرگە باسقان گۈلچە بار.
ياخشىنىڭ قىلغان خۇيى،
ئۇندىگەن قۇرغۇيچە بار.

ئۇندىسەڭ ئۇندە مېنى،
ئۇندىمىسەڭ چۈشتۈم يىراققا.
بىر ياقامنى غەمگە سالدىم،
بىر ياقامنى ئىشتىياققا.

ئىشتىياقىڭدا يۇرۇپ،
ماڭغۇچە هاللار قالمىدى.
رو چۈننەڭ سارغىيىپ،
ئۇچارغا هاللار قالمىدى.

سەن يارىم يامانلىما،
ياخشى - يامانىنى كىم بىلۇر.
ئىككى ياخشى بىر بولۇپ،
چۆلنى تېرىسا گۈل بولۇر.

سۇبهى سادىق بىلەن
كەلدىم يارىم قېشىغا.
تاڭ سەھەردە قوپسام،
قوينۇم تولۇپتۇ يېشىغا.

ئاتنى چاپساڭ يولدا چاپ،
قورقما ئۇنىڭ توغىدىن.
كۆڭلۈڭنى يېرىم قىلما،
يېنىڭدا يارىنىڭ يوقىدىن.

هاي - هاي ئاتىم يامان بولدى
ئۇيناپ قۇل بىلەن.
يۇسام - يۇسام ئېرىمەيدۇ
قىزىل گۈل بىلەن.

قىزىل - يېشىل مارجان كۆردۈم
بىلەكىڭدە.

بېلىق بولۇپ سويلاۋالاي
يۇرەكىڭدە.

ئۇيان ئۆتۈپ، بۇيان ئۆتۈپ
ئالاي كۆڭلۈڭنى.
قارچىغىنىڭ بالىسىدەك
ئېگەي بوينۇڭنى.

قۇرغۇي بولۇپ ئەگىمەن
بېغىڭدا - تېرەكىڭدە.
بېلىق بولۇپ ئويناىمەن،
مەيدەڭدە - يۇرەكىڭدە.

كەچمىگەن دەريانى كەچتىم،
ئۆلمىدىم سۇغا چېقىپ.
بولمىغان يارىم بىلەن،
بېشىمنى تاشلارغا چېقىپ.

سۇدا سۇخسۇر بولغۇچە،
كۆلدە ئۆردەك بولسىچۇ.
چاشما تونۇك بولغۇچە،
كۆڭلۈڭدە يارىڭ بولسىچۇ.

ئاتمىش ياشقا كىرگەندە،
قېرى بولۇر، ياش بولماس.
مەيدىسىنىڭ قۇۋۇتى يوق،
مانتا، پولۇ ئاش بولماس.

تاغدىن چۈشتۇق تويۇڭغا،
هەيران قالدۇق خۇيۇڭغا.
ئاتا - ئانام خۇش مازۇز
قىرچىنتالدەڭ بويۇڭغا.

تەشنالاپ جەننەتكە كىردىم،
تاپمىدىم سۇ سايىدە.
سۇ ئەگەر جەننەتتە بولسا،
تەشناغا نە پايدا؟

تاغدىن چۈشكەن لاي سۈنى
سۈزۈپ ئىچكەن ئەر بارمۇ؟
خىلسىز كىيگەن ئۆتۈكنى،
خىللاپ كىيگەن ئەر بارمۇ؟

چىشلىرىنىڭ ئاقلىقى
دىلنى يارادۇ.
ئەرنىلىرىنىڭ[20] تاتلىقلىقى
تىلنى يارادۇ.

قاشلىرى قازى بولۇپ
ئەلنى سورايدۇ.
كىرپىكلىرى جۈدا قىلىپ
جاننى ئالادۇ.

جان ـ جانغا جودا،
جاننى ئالادۇ.
ئاشىق ئوتى پەرۋانىدەك،
ئوتتىن يانامدۇ؟

ئارا ئۈزۈن بولمىسا،
كۆرۈپ تۇرارىدىم پات ـ پات.
ئارزۇلاپ تۇتقان يارىم
لەيلىگۈلدەك قات ـ قات.

لەيلىگۈل غۇنچىسىغا
ئۆگىنىپتۇ تۇمۇچۇق.
بۇ دۇنيادا بارمىكىن،
ئۆزلىرىدەك زېھنى ئوچۇق.

بىز باغداشتا يۈرگەندە،
قانماي ـ قانماي قاراشتۇق.
توي ـ تۆكۈن، مەشرەپلەردە
بىر ـ بىرىمىزنى ماراشتۇق.

بىر نەزمە ئېيتىپ كەلدۇق،
ئۆزلىرىگە تۇتايلى دەپ.

مەھەللىلىرىگە بىز كەلدۇق،
جور بولۇپ ئوينايلى دەپ.

ئۆي ئىچىدە ئولتۇرۇپ
تۇتۇلۇپ كەتتى كۆڭۈل.
كۆڭلىمىزنى ئوينىتىپ
ئېچىلدۇرايلى مودەنگۈل.

باغلىرىغا كىرىپ باقسام،
بىر تۇگۈن گۈللەپ كېتەر.
بىزنى لايىق كۆرمىسىلە،
يۈرەك ـ بېغىرغا ئوت كېتەر.

ئۆزلىرىگە قارىسام،
قىرچىنتالدەك بويلىرى.
تولۇن ئايدەك يۈزلىرى،
ئويناپ تۇرار كۆزلىرى.

تال چۈنقتەك بويلىرى،
شېكەر ـ ناۋات سۆزلىرى،
بىر بېقىپ، ئىككى بېقىپ،
جاننى ئالغان ئۆزلىرى.
ئۆزلىرىگە ئوخشىماس
جۈملە ئالەم[21] قىزلىرى.

پەرىلەرگە بۇ شەھەر لايىق بولامدۇ،
ئۇچار قۇشقا كىشى ئاشىق بولامدۇ؟
ئۇچار قۇشقا كىشى ئاشىق بولسا،
كىشى بۇ دەردلەرنى تارتامدۇ؟

ساماندەك سارغىيىپ چىقتۇق ھاۋاغا،
ئۆزلىرىگە يىغلىغۇچە يىغلاي خۇداغا.

ساماندەك سارغىيىپ تۆكتۇق يېشىمىزنى،
خۇدايىم ئوڭلىدى يالغۇز بېشىمىزنى.

قاراپ قالدىم ئۆزلىرىگە،
ئاشىق بولدۇم سۆزلىرىگە.

نادامەتلىك تىللىرىدىن
گۆھەر كەبى گۈل ئاچىلۇر.
كۆرسەم ئەگەر، شۇ زامان
خەستە كۆڭلۈم ئاچىلۇر.
سۆيسەم سىلىنى، شۇ زامان
مۇرادىم، ئىشقىم ئاچىلۇر.

سورىسىلا مېنىڭ ھالىمنى،
يىغلىماقتۇر مېنىڭ ئىشىم.
خۇدا قوشقان قارا بېشىم،
مۇڭدىشىم، قارا كۆز ئۆزلىرى.

ئاھ ئۇرۇپ قان يىغلىغان،
ھۇزۇر ئوتىدا داغلىغان.
ئۇزمىگەن زەپەر گۈلىنى،
بىز پېقىرغا ساقلىغان.
ماڭا ساقلىغان زىۋالىنى،
قىلسام ئەگەر كەرىپات،
ھۆسنى گۈلدەك قاتى قات.

سۇبھى ئەردى
ياقۇتۇ مارجان.
كۆزى ئەردى
مەۋلۇن مۇنەخشان.
يۈزى ئەردى
مەۋلۇن تولۇن ئاي.
سېنىڭدەك بولمىغۇم
ئالەمدە ھاي ـ ھاي.
سېنى كۆرسەم،
قاتار كىرپىكلىرىم،
مەۋلۇمغا نەشتەر.
ئەگەر سېنى كۆرسەم،
تامام ئەزالىرىم
ئۆرتىنەر.
قۇشتەك تولغىنىپ،
كىرسەم سېنىڭ
قاشىڭغا مەن.
شاي ئېتىپ
شەمشى قەمەردەك،
ئالسام سېنى
يانمىغا مەن.

جىمى خەلق ئاراسىدا
سۇلتان ئىكەنلا.
جېنىمنىڭ بالاسى
ئۆزلىرى ئىكەنلا.
لەۋلىرى ياقۇتۇ مارجان،
ساچلىرى كافورمۇ سىز.
يۈزلىرى شەمشىقەمەردەك
كۆز خۇمارىم سىزمۇ سىز.
سۇبھى شامدىن كېچە ـ كۈندۈز.
بىقارارىم سىزمۇ سىز.
بۇ شەرىئەت ھۆكمىدە
بەش ۋاخ نامازىم سىزمۇ سىز.

ئۆرۈلۈرمەن، تەلپۈنۈرمەن،
ئەۋۋەل ئاخشامدىن سەھەر.

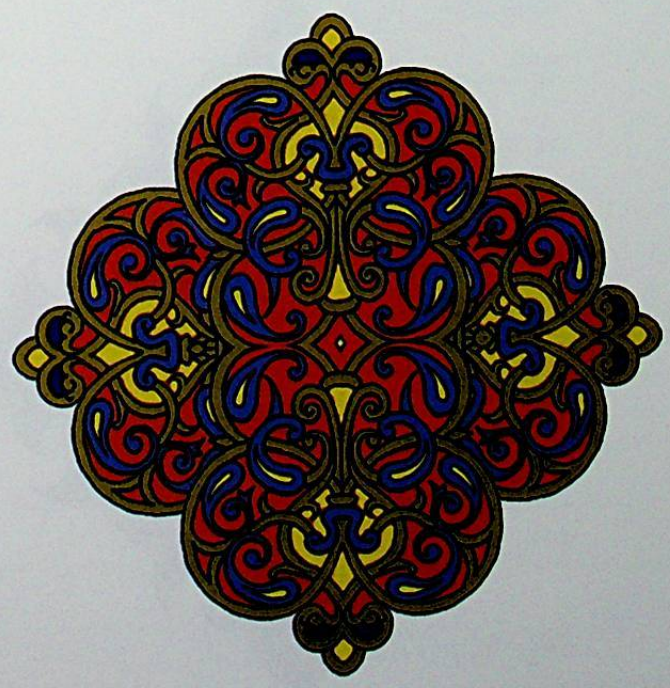
قۇدرىتىم بولسا ئىبەرسەم
قوش قاناتىمدىن خەۋەر.

كېلەر بولساڭ قېشىمغا،
ئاچىلۇر گۈللەر كېلۇر ماڭا.
يېنىپ كەتسەڭ قاشىمدىن،
قارا كۈنلەر كېلۇر ماڭا.

خەت پۈتۈپ، خالتا ئىبەردىم،
تىللا بويلۇق توتىغا.
بىر كېلىپ، ئىككى كېلىپ،
كۆيدۇرىدۇ ئوتىغا.

خەت پۈتۈپ خالتا ئىبەردىم.
مېھرىبان يارىم، ساڭا،
ئوقۇتۇپ ئىلكىڭگە ئال،
مەلۇم بولۇر ھالىم ساڭا.

خەت پۈتۈپ خالتا ئىبەردىم،
بىئەدەپلىك بولمىغاي.
بىئەدەپلىك بولسا بولغاي،
ۋەدىسى يالغان بولمىغاي،
ۋەدىسىدە تۇرمىسا،
ھەرگىز مۇسۇلمان بولمىغاي.

ئاق ـ ئاققىنا چىشلىرى
دىلغا دارادۇ[22].
قاشلىرى قازى بولۇپ
يۈرتنى سورادۇ.

كىرپىكلىرى مۆلدۈرلەپ
جاننى ئالادۇ.
جاننى جانغا ئۇلىسا،
جان جاننى جالاقدۇ[23].
ئاشىق كىشى پەرۋانىدەك
ئوتتىن يانامدۇ؟

ئېگىز ـ ئېگىز دەرەخلەرنىڭ،
قاسىرىقى سېرىق.
ئاڭا قونغان لاچىنىمنىڭ
تىرنىقى ئېرىغ.
سىزنىڭ يارىڭىز يېقىن ئۇچۇن،
چىرايىڭىز ئېرىغ.
مېنىڭ يارىم يىراق ئۇچۇن،
چىرايىم سېرىق.

چىرايىمنىڭ سېرىقلىقى
جاننىڭ پىراقى.
ياخشى يارنى كۆرسەتمىگەن
يولنىڭ يىراقى.
سوۋغات ئەۋەتتىم،
شەھىرىڭگە سالام.
بىر سالام كەلمەيدىغۇ،
مەندىن بارار مىڭ سالام،
سەندىن سالام كەلمەيدىغۇ
قاشى قارا تاش بېغىرنىڭ
كۆرگۈسى كەلمەيدىغۇ.

بېيىت مەشۇق پۈتۈلدى،
يۈز بىر مۇھەممەت نامى.
مەگەر ئۆلسەڭ، تىرىلسەڭ يادلىنارمىز.

هۆل بولساق ئېقىپ كەتسەك،
قۇرۇق بولساق كۆيۈپ كەتسەك
بىۋاپا يار دەردىدە.
لېچىن بولۇپ ئۇچۇپ كەتسەك،
مېنى ئۇچتى دەپ،
قاغىنى قوندۇرماڭ، ياىرىم،
مېنى كەتتى دەپ،
ئوزارماڭ، ياىرىم.
مەن ھەم تىرىكتۇرمەن،
ئۆلسەم سىزدىن جۇدادۇرمەن.

كاككۇك ئاغزى تون كىيىپ
يېزىغا چىققان يالغۇزۇم،
چىنمىكىن، غەلەتمىكىن،
بەتنام كۆتۈرگەن يالغۇزۇم.

يالغۇزۇم باغنىڭ ئىچىدە،
مەن تېشىدا سەبزەرەڭ.
سەبزەرەڭ قۇشقاچ بولۇپ،
ئۇچتۇم قاناتىمنى سوزۇپ،
ئانچە مەيلىڭ بولمىسا،
مەن ياناي ئۇمىد ئۇزۇپ.

ئۇمىدىڭنى ئۇزمە، ياىرىم،
مەنمۇ سۆزۈڭدە بولاي.
تاڭ سەھەر ئىشىككە چىقىپ،
زارمۇ زار يىغلاپ تۇراي.

مېنى زار يىغلايدۇ دەپ،
ئېيتساڭچۇ ياىرىمغا مېنىڭ.
ئۆچكۈسىز ئوتلارنى سالدىڭ،
خەستە جانىمغا مېنىڭ.

خەستە جانىم ساقايماس،
بۇغىنا دورا بىلەن.
بىر بولالماي كەتكۈدەكمىز
ئاخىرى ئارمان بىلەن.

تال - تالغىنا قىرچىنتالىنىڭ
ئۆچلىرى شېكەر.
قىرچىنتالدەك بويلىرىغا
ئالسىلا نۆكەر.

بارچە گۈلنىڭ سانى يوق،
تۈپلەپ ئۈزدۈم بويلىرىغا.
يالغۇز ئۆلسەكمۇ ئۆلەيلى،
ئۆزلىرىنىڭ كويلىرىغا.

يازلىقى ئورۇڭالدىم،
چۈقۇراڭنىڭ كۆكىنى.
قىشلىقى بويافقا سالدىم،
جۇگانلارنىڭ بۆكىنى.

جۇگانلار كېتىپ بارىدۇ،
ئوڭ قولىدا گۈلى بار.
توختىسىلا، جۇگانلار،
بىز غېرىبنىڭ گېپى بار.

ئۇنچىنى مارجانغا تىزدىم،
چىن سەدەپ بولغايمۇ دەپ.
چىن كۆڭلۈمنى ئۆزلىرىگە بەردىم،
مېھرىبان بولغايمۇ دەپ.

مېھرىبانمۇ ئۆزلىرى،
خۇشمۇ شېرىن سۆزلىرى.
بىر قاراپ، ئىككى قاراپ،
كۆڭلۈمنى ئالغان ئۆزلىرى.

كىچىككىنە باغچا ئىچىدە
تال دەرەخ بولدىمىكىن.
يامانلاپ كەتكەن ياىرىمغا
يار كېرەك بولدىمىكىن.

يامانلاپ كەتسەڭ كېتەرسەن،
كىمگە بولدى بۇ زىيان.

تەلىيىم بولسا تاپۇرمەن،
سەندىن ئوبدان مېھرىبان.

ئاق سارايدىن چىقتىلا
ئاق تاۋار توننى كىيىپ.
يەتتىرىدۇر زۇلپىدەك،
تال چۈشتەك ئېگىلىپ.

تال چۈشتەك زىلۋا چۈشتى،
بويلىرىغا تىل تەگمىسۇن.
ئۆزلىرىدىن باشقىنى دېسەم،
تىلىم ئىمانغا كەلمىسۇن.

ئەي هوپ، ئەي نىگارىم،
سەندىن ئۆزگە هېچ نىگارىم يوق.
جاهاندا ئېچىلغان
قىزىلگۈلدىن گازارىم يوق.
كۆيۈپ كۈل بولدۇم،
سېنىڭ بىر خەۋرىڭ يوق.
سەندىن بىر خەۋەر كەلسە،
مېنىڭ بۇندا تۇرارىم يوق.
يىراقلىقنى،
يېقىنلىقنى قوشسا جانىم،
سىزنى بىزگە قوشمىغان،
خەستە پەرمانىم.

تام بېشىدا ئولتۇرادۇ،
شاخشى بويلۇق شاه يىگىت.
ئالما بەرسەم ئۇنلىمەيدۇ،
بويلىرى ئالتۇن يىگىت.

بويلىرى ئالتۇن يىگىتنىڭ
سۇرىتى سۈلتانچە بار.
ئاي يۈزىگە نۇر يېغىپتۇ،
يېڭى ئۈزگەن گۈلچە بار.

گۈلنى ئۈزسەڭ ئۇچنى ئۈز،
شېخىدا گۈللەر قالمىغاي.
يارنى سۆيسەڭ ئۇچنى سۆي،
كۆڭلىدە ئارمان قالمىغاي.

زەر بىلەن زەنجىرسى،
ئالتۇن بىلەن پەنجىرسى.
چىڭغىراپ ئۇن كېلىدۇ،
قىز بېشىدا قاڭغۇرسى.

قاڭغۇراڭنى ماڭا بەر،
ئەلەم قىلاي، قەلەم قىلاي.
قايسى قىزنى ئالسەن،
بېرىپ ئاڭا سالام قىلاي.

قاياپ تۇرغان بۇلاقتەك،
دىلى شادلىقىم.
بىر كۆرمەككە زار بولدۇم،
قەلەم قاشلىقىم.

كىچىككىنە باغچا ئىچىدە،
ساغرا كېپىشنىڭ[24] ئىزى بار.
يارىمنىڭ بارچە يېرىدە گۈلى بار،
ئاغزىدا ئايەت ئوقۇيدۇ،
قوينىدا كىتابى بار.
قاشلىرى قىيغان قەلەمدەك،
ئاي يۈزىدە نۇرى بار.

تۆۋەنىندىن چىقىپ كېلىدۇ،
ئالىچىپارىم.
ئاستىدا ئالتۇن ئېگەر،
ئۇستىدە ياخشى نىگارىم.

ئايمۇ كېلىپ ئەگىپ ئۆتۇر
ئىشكىلىرىنى.
كۈنمۇ كېلىپ تەۋرىتىدۇ

بۆشۈكلىرىنى.
خالايمقلار ئېيتىدۇ
سۈپەتلىرىنى.
موللا بولسام، پۈتۈڭالسام
سۈرەتلىرىنى.

يۇقىرىدىن چۈشۈپ كېلىدۇ،
ئالا ئاتلىقىم.
ئۇستىنىگە مىنىپ كەلگەن،
زېڭىر قاشلىقىم.
پىشقان ئۈزۈم شەربىتىدەك
سۆزى تاتلىقىم.

ئىشكىلىرىدە تۇردۇم بىر دەم،
بىر دەمگىنە مۇختەم[25].
جان چىقمىسا تەندىن،
ئايرىلماسمەن سەندىن.

يارىمنىڭ يانچۇقىدا،
بىر جۈپ ھەقىق.
سىز بىزنى يۇرۇتمەيسىز،
خالايىققا چېقىپ.
سىز، بىز ئۆللىلىمۇ
دەريادا ئېقىپ.

بېدە كۆكى، بېدە كۆكى،
بەدەل ئېلىشتۇق.
بىز ئىككىيلەن ئەڭۈلىدە
نېمىلەر دېيىشتۇق؟
سېرىق قۇشقاچ بالىسىدەك
دانلار بېرىشتۇق.
تۇغۇلۇپ تۆرىلىپ
بىلىشمىگەندەك،
جۇدا بولۇشتۇق.

بېدە كۆكلۈك، بېدە كۆكلۈك،
چەڭىسى گۆشلۈك.
ئاۋۇال باشلاپ تېپىشقاندا،
نېمىلەر دېيىشتۇك.
قارا قۇشنىڭ بالىسىدەك
كۆڭۈل ئېلىشتۇق.
تۇغۇلۇپ كۆرۈشمەي،
جۇدا بولۇشتۇق.
قامچا ساپىقى ئىرغايدۇ.
پالتا چاپسام، تۇرمايدۇ.
قورايلاردىن يار تۇتسام،
بىر گېپىمدە تۇرمايدۇ.

بىلەكلىرىڭنىڭ ئاقلىقى،
سائەتلىرىڭنىڭ يوقلۇقى.
مۇنداقمۇ قاۋۇل بىگىت بولاملا،
ئاشنىلىرىنىڭ يوقلۇقى.

قىزىلگۈل زىننىتى بۇلبۇل ئەمەسمۇ،
مېنىڭدەك بىر يىگىت لازىم ئەمەسمۇ؟!

بۇ ئالەم باغىدا سىز بىر قىزىلگۈل،
ئىشقىڭىزدا بولۇپتۇرمەن بۇلبۇل.

سىزنى كۆرمىسەم بۇ ئىككى ھەپتە،
يۈرەك زەردابقا توشتى لەختە ـ لەختە.

سىزنىڭ بويىڭىز ئالتۇن ـ كۈمۈشتەك،
سىزگە مەن كۆيدۈم سېرىق قومۇشتەك.

ئۆزلىرىنىڭ بويلىرى
ئۇزۇن قومۇشتەك.
ئۆزلىرىنىڭ ئوبدانلىقلىرى
ئالتۇن ـ كۈمۈشتەك.

ئۆزلىرىنىڭ سۆزلىرى
شېكەرگە ئوخشايدۇ،
ھەسەلگە ئوخشايدۇ.

ئۆزلىرىنى بىر كۆرگەن كىشى
ئىككى كۆرگۈچىلىك
مۇشكۈل كېسەلگە ئۇچرايدۇ.

يارىم سېنى كۈندە كۆرگۈم كېلىدۇ،
قۇچاقىمغا ئېلىپ سۆيگۈم كېلىدۇ.

ئىلاجىم بولسا كۈندە كەلسەم قېشىڭغا،
قارا لاچىن بولۇپ قونسام بېشىڭغا.

سېنىڭ ئوبدانلىقىڭ ئالتۇن ـ كۈمۈشتەك،
ئوتۇڭغا كۆيۈپ كەتتىم كۆك قومۇشتەك.

ئېتىمنى سالمىدىم ئۆزى بىلۈر دەپ،
خالايىقلار ئاڭلىسا نەزمە قىلۇر دەپ.

ئۈكەر ئولتۇرسا، چىقىدۇ
ئىلھۇسسىم بويلۇق.
ئۇچىمگە ئوتلارنى سالغان
بېغىررەڭ تونلۇق.

يول مېڭىپ ياغلىق بېرىپ،
يارىنى كۆيدۈرگەن.
كىمنىڭ شەربەت بار
كۆيگەننى ئۆلتۈرگەن؟!

نادان بويىنى كۆرسەتتى،
كۆيۈك ئوتى يامان ئىكەن،
ئۆلمەي تۇرۇپ،
دوزاخنى كۆرسەتتى.

سېرىق قۇش سايرايدۇ
سېرىق گۈلنىڭ شاخىدا.
يارنىڭ ئوتى كۆيىدۇ
يۈرىكىمنىڭ بېغىدا.

چىننىنى چىنە دېمەيمەن،
چىنە تاۋاق بولغان بىلەن.
مەن سېنى يارىم دېمەيمەن،
سۆلىتىڭ بولغان بىلەن.

تېمىڭنى ئېگىز قىلغان
ئىككى كېسەكنىڭ قالقىنى.
كۆڭلۈڭنى ئېگىز قىلغان
سۆسۈن چۈجەمنىڭ تالقىنى.

يار يىراق يولدىن كېلىپ،
كۆزۈمدە ئارمان قالمىدى.
شۇكۇر ئاللا، يارنى كۆردۈم،
ئىچىمدە ئارمان قالمىدى.

ياغ دېسەڭ يۇپاڭغا بار،
ھاراق دېسەڭ شوپاڭغا بار.
قارا قاش يارنى دېسەڭ،
قولۇڭ سېلىپ بازارغا بار.

ياغلىقىڭنى يېشىل ئەتتىم،
كۆڭلىكىڭنى ماش رەڭ.
يەرلىرىڭنى باغلار ئەتتىم،
كۈندە كېلىپ غورا يەڭ.

ئوچاق تۈۋىڭنى ئويما،
بۆكۈڭنى قىڭغىر قويما.
مەن سېنىڭ خىلىڭ ئەمەس،
خىلىڭنى تېپىپ ئوينا.

ئىشىكىڭنىڭ ئالدىدا
بىر تۈپ دەرەخ پەيدا قىلاي.
كۈندۈزى كۆيگەن يۈرەكنى
ھاي ـ ھۇي بىلەن كەچ قىلاي.
كېچىسى كۆيگەن يۈرەكنى،
جانۇم يارىم، قانداق قىلاي؟!

ساي يەرگە تاۋۇز تېرىپ ئۈندىمىكىن،
پىلىكى پىلىكىگە يەتتىمىكىن؟

سوراڭلار ئاشقلىنىڭ ئۇستازىدىن،
مۇراد ـ مەقسىتىگە يەتتىمىكىن.
بىر قېشىڭنىڭ قارىسى ئۈچسا كېتەمدۇ،
بىر سېنىڭدەك تاجىگۈل باغدا ئۇنەمدۇ؟
بىر سېنىڭدەك تاجىگۈل ھەر باغدا بولسا،
سوراپ بېقىڭ باغۋەندىن، پۈلغا ساتامدۇ؟

بىر قېشىڭنىڭ قارىسى ئالەمگە مەشھۇر.
بىر قىزىل ئالما بېرەي، قوينۇڭ ياراشۇر.
بىر قىزىل ئالما بېرەي قوينۇڭدا تۇرسۇن،
قايرىپ ـ قايرىپ سۆيگەنلىرىم يادىڭدا تۇرسۇن.

بۇ تاغلار ئارقىسىدا
قۇرغۇي ئۆيى بار.

شۇ يارىمنىڭ يانچۇقىدا
قۇرۇق ئۈزۈمى بار.
قۇرۇق ئۈزۈمنى بېرىپ ـ بېرىپ،
ئۇنۇتتى مېنى.
زىنداندىكى گۇناھكارەك
قۇرۇتتى مېنى.

قۇرۇتسىمۇ قۇرۇتقاندۇ،
گۇناھىم باردۇر.
ئاخىرەتتە سورىغۇچى
خۇدايىم باردۇر.

ئاختارمىدا خەت ئىبەردىم،
مەشۇقۇم، سىزگە.

تالڭ شياۋتۇڭ سىزغان

مەيلى بىلمەك، مەيلى بىلمەك،
كۆيدۇم مەن سىزگە.
شۇبۇ ئوتتا ئۆلۈپ كەتسەم،
ئۇۋالىم سىزگە.

ئېگىز تاغنىڭ باشىدا،
ئالتۇن خوراز سۇلايمان.
ئىچىمگە ئوتلارنى سېلىپ،
نەدە يۇرۇيدىلا خىرامان؟

چىللايدىلا، چىللايدىلا
ئىچ گەپلىرىنى ئېيتمايدىلا.
ئەگىم يوللاردا يۇرۇپ،
شېرىن جانىنى قىينايدىلا.

ئالمىنى ئۇچ چۆرۈلۈپ،
تۇتتۇم شېخى بادام، دەپ.
سەن كۆزۈڭگە ئىلمىدىڭ،
ئەقلى كىچىك نادان، دەپ.

ئىلمىساڭمۇ سەن كۆزۈڭگە،
يارى بولغايمەن ساڭا.
تاڭنا ئۇچ كۈندىن كېيىن
زارى يىغلايسەن ماڭا.

ئايمۇ ئۆتتى، يىلمۇ ئۆتتى،
يارى سارغايتتى مېنى.
ئۆزى ئوتلۇق، كۆزى چوغلۇق
زارى قاقشاتتى مېنى.

زارى - زار قاقشاي دېسەك،
ئالەمگە مەشھۇر بولغۇدەك.
سىز خېنىمنىڭ دەردىدە
يۈرەك ئېرىپ سۇ بولغۇدەك.

سىز ئاندا يېتىپسىز، يارىم،
خىيالىمغا كىرىسىز دائىم.

باراي دېسەم يول يىراق،
كۆيۈپ كەتتى يۈرەك - باغرىم.

يول يىراق بولسا بولغاي،
كۆڭۈل يىراقى بولمىغاي.
ئىككىمىزنىڭ ئاراسىدا
ۋەدە يالغان بولمىغاي.

ئەي يارىم، سېنى كۆرمەي
كۆڭۈللەر بولدى مۇشتەك.
ئىككىمىز بىر يەردە بولساق،
چۈجە باشلىغان قۇشتەك.

ئاق ئالما قىزارغاندەك
قىزىل گۈلدەك مېنىڭ يارىم.
شېكەر بىلەن يۇغارغاندەك
شېرىن سۆزلۈك تولۇن ئايىم.

سېنى ئاندا گۈل ياراتىپتۇ،
مېنى بۇندا بۇلبۇل.
كۆزى ئوتلۇق، چېچى سۇمبۇل،
كويۇڭدا مەن بۇلبۇل.

تەستىقىڭدىن ئۆرگىلەي،
ئالتۇن تۇمارىم.
بارچە خەقلەر ئاراسىدا
كۆڭۈل خۇمارىم.

قىزىل ئەمەن قىزارمايلا
ئەجەب ئاندا تۇمان بوپتۇ.
كۆيەر ئوتقا مېنى سېلىپ،
ئۆزى يولغا راۋان بوپتۇ.

تام بېشىدا رەڭگى پاختەك،
ئاراسىدا كۆكىنەك.
ئوڭ قولۇمغا خوپ ياراشتى
يارىم بەرگەن پوستىنەك[26].

یارىم بەرگەن پوستىنەكنىڭ
ئالتۇن مىنەن[27] زەرى بار.
ياخشىنىڭ قىلغان خۇيى،
ئىچتە، يۇرەكتە دېغى بار.

داغمۇ داغ ئەتمەڭ، يارىم،
شاۋزە كۆيدۈرمەڭ، يارىم.
ئىلمە كۆڭلەكلىك ئېلىپ،
ئالدىدا دەزمال سېلىڭ.

ئۇنچىنى مارجانغا بەردىم،
زەرمۇ زەر بولغايمۇ، دەپ.
بۇ بېيىتنى ئۆزلىرىگە ئېيىتتىم،
مېھرىبان بولغايمۇ، دەپ.

مۇستاپا، يادىڭدا مەن
ئالتە ئاي، ئالتە يىلدىن.
مەن سېنىڭ كويۇڭدا مەن
ئالتە ئاي، ئالتە يىلدىن.
ئالتە كۈنچە كۆرمىدىم،
ھەر قانچە يىراق بولساڭمۇ،
ئۇمىدىمنى ئۈزمىدىم.
سايدا بېرىپ قوشۇلغان سۈنى
سۈيۈم دەمدۇ كىشى؟
سىنىماي كۆڭۈل ئېلىشقان يارنى
يارىم دەمدۇ كىشى؟!

سۈنىڭ سۈزۈكى بۇلاق،
چاچنىڭ ئۇزۇنى ئۇلاق.
سەن يىراقتىن يار تۇتساڭ،
ئاڭلاپ تۇرىدۇ قۇلاق.

بېيىت پۈتتۈم
زوتىنە تاۋاغا.
خەت ئەۋەتتىم
بەختى ناۋاغا.

قارا قاش چىقمىدى
ئۆيدىن تالاغا.
بىكارغا يىغلاپتىمەن
سەن بىۋاپاغا.
بىۋاپاغا يىغلىغۇچە،
يىغلاي خۇداغا.

خۇداغا يىغلىسام،
ئوڭلار بېشىمنى.
ساماندەك سارغىيىپ،
تۆكتۈم يېشىمنى.

ساماندەك سارغىيىپ بولماس،
بۇلۇتتەك ئاقىرىپ بولماس.
خۇدا بەرگەن ئەزىز جاننى
كىشىگە خار قىلىپ بولماس.

قارا قۇش ئۇچار بولدى،
ھاۋا ئارىلاپ.
جان ئىككى كۆزىمىز
ئۆزلىرىگە قارالاپ،
يۈرىكىمىز قالمىدى
سېرىق سۇ باغلاپ.
جېنىمىزنى ئالدىلا
چوغ بىلەن داغلاپ.

قارا قۇشلار ئۇچۇپ كەتتى
ئاسمان ئارالاپ.
ئىككى كۆزۈم ئېقىپ كەتتى
ئۆزلىرىگە قارالاپ.

ئۆزلىرىنىڭ ئوبدانلىقى
ئالتۇن ـ كۈمۈشتەك.
ئوتلىرىدا كۆيۈپ كەتتۇق
سېرىق قومۇشتەك.

ئوتلىرىدا پايلىماي
ئېقىن دەريا سىدەك ئاقسام.
مۇبادا بولمىسا،
يۇرەكنى يۇرەككە ياقسام.

ئاخىر كۆرۈشمەك ئۈچۈن،
قىلغاي خۇدايىم بىزنى نېسىپ.
پىراقلىرىدا كۆيگۈچە،
مەنمۇ ماڭاي قانات قېقىپ.

تۆۋەنىدىن كېلىۋاتىدۇ
زەپىرانداك سارغىيىپ.
مەنمۇ چىقتىم ئارقىلىرىدىن
تال چۈنقىتەك تولغىنىپ.

ئىككىمىزنىڭ ئارىسى
قىلدى يۇرەكلەرنى كاۋاپ.
شېشىدە بويۇڭنى كۆرسەم،
مەككە دەپ قىلسام تاۋاپ.

مەككىگە بارماڭ، يارىم،
مۇندىمۇ بىر مەككە بار.
ئاي يۈزۈڭنى كۆندە كۆرسەم،
مەككىگە بارغانچە بار.

مەككىنىڭ مەرۋى ئوخشاش
ئەگىم - ئەگىم قاشلىرى.
ئاخشام چىققان ئايغا ئوخشاش
خۇش مۇبارەك يۈزلىرى.

كۈندۈز چىققان كۈنگە ئوخشاش
ئوتلۇق - ئوتلۇق كۆزلىرى.
كېچە چىققان ئايغا ئوخشاش
زەپىرانداك يۈزلىرى.

بىر كۆرۈشمەستىن بۇرۇن،
جانىمنى ئالغان ئۆزلىرى.

ئۆزلىرىگە ئوخشىمايدۇ
جىمى ئالەم قىزلىرى.

ئاپئاق ئايلا، كۈمۈش ئايلام،
ئەرتىدىن ھالىم خاراب.
كېچە بولسا ئۇيقۇ يوق،
تاڭ ئاتقۇچە لىم سانap.

يار بولسام ساڭا بولدۇم.
بولمىدىم خار ئۆزگىگە.
كەس بېشىمنى، ئىچ قېنىمنى،
قول سېلىپ بار ئۆزىگە.

ئالتۇن بولسا، كۈمۈش بولسا،
سالسا بىلەككە.
يىراقتىكى يارنىڭ ئوتى
تەگسە يۇرەككە.

چاقماقتىكى چېقىپ بەرسەڭ،
تاماكا تارتسام.
يۇرەكتىكى ئېچىپ بەرسەڭ،
يۇرەكنى ياقسام.

قاتار - قاتار غاز كەلدى،
چىمەننى ئېيتىپ.
مەن يارىمغا چاي تۇتىمەن،
ئەرزىمنى ئېيتىپ.

يېمىگەننى يېگۈزىمەن،
شېكەرنى قېتىپ.
كىيىمگەننى كىيگۈزىمەن،
جېنىمنى سېتىپ.

مۇھەببەت نامىنى يازدىم،
ئاڭلىسۇن دەپ.
مېنىڭ كىيگەنلىرىمنى
چاغلىسۇن دەپ.

ئەجەب قويدۇك مېنى
ئاتەش بۇلاققا.
كېچە ـ كۈندۈز كۆيۈرمەن
ئىشتىياقتا.

كېچە بولسا كۆزۈمدىن
ئۇيقۇ قاچتى.
تامام ئەزالىرىمغا
ئوت تۇتاشتى.

كويۇڭدا بولدۇم دېۋانە،
ئىشقىڭدا بولدۇم پەرۋانە.
مېنى قىلما ۋەيرانە،
قەدىرلىكىم جانانە.

تېنىمدا قالمىدى جان،
بولۇپتۇرمەن ساڭا قۇربان.

كېچىككىنە ئېرىقىم بار چامداپ ئۆتكۈدەك،
سۇزۇككىنە سۇيى بار سۈمۈرۈپ ئىچكۈدەك.

سۇزۇككىنە سۇ ئىچىدە چىپار ئالا تاش،
كېچىكىدىلا كۆيدۈرگەن جانىم قارا قاش.

ئول يارىمنىڭ مەندە باردۇر
هالقا ـ هالقا زەنجىرى.
قاشلىرى ئۇنداق نازاكەت،
ئىككى زۇلپى ساچلىرى.

لەئەل ـ ياقۇتتىن ئەزىزدۇر
تاجى دۆلەت باشلىرى.
ئۆزلىرىگە ئوخشمايدۇ
جۈملە ئالەم قىزلىرى.

ئۆزلىرىنىڭ غەملىرىدىن،
بىر نەپسى غاپىل ئەمەسمەن.

ئۆزلىرىدىن ئۆزگىنى
هەرگىز يارىم دېمەسمەن.
مېنىڭدىن ئۆزگىنى يارىم دېسىلە،
قىيامەت دەهشىتىدە دەۋا قىلۇرمەن.

قارا ـ قارا سىلكىنىپ
مۇرەڭدە تۇرغان ساچلىرىڭ.
ئەگىم ـ ئەگىم ئېگىلىپ،
دېۋانە قىلغان قاشلىرىڭ.

ئەگىم ـ ئەگىم قاشلىرىڭنىڭ
بىر تەرىپى مەندىمەن.
كۈندۈزى كويۇڭدا مەن،
كېچىسى غېمىڭدە مەن.
سەن تولا غەم قىلمىغىن،
هەر زامان يېنىڭدا مەن.

يىراق يەرلەردىمىكىن دەپ،
جۇدا بولدۇقمىكىن، يارىم.
ئۆزلىرىنى بىزگە قوشۇرمىكىن،
ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىم؟!

جۇدا بولدۇقمىكىن دەپ،
خىيال ئەيلىمەڭ، يارىم.
ئارىمىز يىراق بولغان بىلەن،
دائىم سىزدىدۇر خىيالىم.

خەت پۈتۈپ نامە ئىبەردىم،
تىللا بويلۇق توتىغا.
ئۆز ماكانىدا تۇرۇپ،
كۆيدۈرىدۇ ئوتىغا.

قىقاس بېيتلىرى

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ كۆپىنچە چاقچاقلىرى شېئىرىي تۈس ئالغان. تۇرمۇشتىكى غەلىبە، نەتىجە، يېڭىلىق، خۇشاللىقلار، شۇنداقلا كىشىلەر ئارىسىدىكى ناچار خاھىش، ئىللەت، بەتقىلىقلىق، ئەدەپسىزلىكلەر ھازىر جاۋاب كىشىلەر تەرىپىدىن دەرھاللا قاپىيىلىك ھەزىل - چاقچاقلاردا ئۆز ئىپادىسىنى تاپىدۇ. ئەتراپتىكى كىشىلەرمۇ بۇ چاقچاقلارغا دەرھال ئىنكاس قايتۇرۇپ «قىيقاس» سېلىپ، كۈچلەندۈرۈپ تۇرىدۇ. «قىيقاس» سېلىش مەشرەپ سورۇنلىرىدا ئومۇملاشقان بولۇپ، ئۇنىڭ ئالاھىدە رەسمىيەتلىرى بار. توي - مەرىكە، مەشرەپلەردە ئويۇن - تاماشا راسا قىزىپ ئەۋجىگە چىققاندا، سورۇن ئەھلى ئاجايىپ جانلىنىپ كېتىدۇ، نەغمىچىلەر ئۆزلىرىنى ئۇنتۇغان ھالدا شوخ، شادىيانە پەدىلەرگە چالسا، ئۇسسۇلچىلار ئۆزلىرىنىڭ ئاجايىپ گۈزەل، قىزغىن ئۇسسۇل ماھارەتلىرى بىلەن كىشىلەرنى تاڭ قالدۇرىدۇ. ئەنە شۇ چاغدا بىر قىسىم قىزىقچى يىگىتلەر ئۇلارنى تەرىپلەپ ئۇنلۇك بېيىت ئېيتىدۇ. كۆپچىلىك ئۇنىڭغا ماسلاشتۇرۇپ ھەر تىنغان ئارىلىق- تا «قىيقاس» توۋلاپ بېرىدۇ. بەزىدە بەك ھاياجانلىنىپ كېتىپ مەشرەپ قائىدىسىگە خىلاپلىق قىلغانلارمۇ قىيقاسچىلارنىڭ مەسخىرىسى ئىچىدە قالىدۇ. بۇنداق چاغلاردا «ھە، باركاللا، قىيقاس» دېگەن ئاۋازلار ئۆينى بىر ئالىدۇ، ئەلنەغمىچىلەرمۇ ئويۇن - تاماشىنىڭ قىزىقىدىن ئورنىدا ئولتۇرالماي ئۆرە تۇرۇپ چېلىپ كېتىدۇ. شۇنىڭ بىلەن مەشرەپنىڭ كەيپىياتى تېخىمۇ جانلىنىپ كېتىدۇ. ئارىلىقتا مەشرەپ باشقۇرغۇچى ئۆي ئىگىسىگە ۋاكالىتەن ئۇستىگە يىپەك رەخت يېپىلغان پەتنۇسنى كۆتۈرۈپ: «پالانى ئاخۇنۇمنىڭ پالانچىغا ئاتىغىنىكەن» دەپ، پەتنۇسنى كىشىلەرنىڭ بېشىدىن ئۆرۈيدۇ. سورۇن ئەھلى ئىختىيار قىلىپ ئۆزىنىڭ ئاتىغىنىنى پەتنۇسنىڭ ئۇستىگە تاشلاپ قويىدۇ. بۇ ئۆي ئىگىسىنىڭ ۋە باشقا مەشرەپ ئەھلىنىڭ ئەلنەغمىچىلەرگە ئاتىغان ھەدىيىسى ياكى رەھمىتى بولۇپ قالىدۇ.

مەن بىر ئەر ئىدىم،
بارنى يوق قىلىدىغان،
يوقنى بار قىلىدىغان.
ئەتىدىن ئاخشامغا
تېكىنىڭ تېشىچە لاي قىلىدىغان.

كەسلەنچۈككە
يۈگەن سالماي مىنىدىغان.
تاغنى كۆتۈرۈپ،
ئوڭدىسىغا ئېلىپ ئۆرىدىغان،
ئوقيانىڭ يايىنى كەرمەي ئاتىدىغان.

قاقشالمۇ قاقشال،
چاھار باغدا باخشال.
توي ئىگىسى نەغمىچىلەرنىڭ بېشىدىن
بىر توپ تاۋار ئۆرۈپتۇ،
ھە! خالايىق، باركاللا، قىقاس!!

پولۇنى كۆرۈڭ، پادىشاھ بولدى،
بەش يۈز ئەسكەرنى باشلاپ، ھە...!
مانتىنى كۆرۈڭ، ئەلەم بولدى
قالپىقىنى قىرلاپ، ھە...

بەنشىنى كۆرۈڭ، دورغا بولدى،
قالپىقى قىلدىن يوغان، ھە...!
ھېسىپ قالدى كېيىن مەنسەپى
تايىن بولمىغان، ھە...!
ھە! كۆپچىلىك، باركاللا، قىقاس!

تۇلكە توقماقچىدى،
بۆرە چوماقچىدى،
سېغىزخان خەۋەرچىدى.
قۇيرۇقى يەردىدى،
بىر قىزى ئەردىدى،
بىر قىزى مەندىدى.
مېنىڭ بىر خوتۇنۇم باردى،
ئۇنىڭ ئېتى زوردى،
بىر سىقىم ئۇننى تارتسام،
شامالغا سوردى.
كېچىسى قوپۇپ جۆيلۇدى،
قورسىقى كۆپۈپ ئۆلدى.
قاقشالدا قاقشال
شەلۋەردە قاقشال.
ئىككى جۇگان، بىر يىگىت
ئۇسسۇل ئويناپتۇ،
گۈلزەپەرگە ئوخشار.
باركاللا! قىقاس!!

ئۇنمىگەن چىغ تۇۋىدىن
تۇغۇلمىغان توشقان چىقتى.
كەسمىگەن تاياق بىلەن ئۇرۇۋىدىم،
ماتمىغان[28] ئورنىغا چۈشتى.
ئالتە پاتمان يېغى چىقتى،
يەتتە پاتمان چاۋىسى،
ھەممە خەقلەر بىر بولۇپ يېۋىدى،
قالدى يەنە تەڭ يارتىسى.
قاقشالمۇ قاقشال،
قاقشال كۆتۈرگەن باخشال.
ئاخۇن بوۋام، ئايلا مومام،
جوۋاپ[29] ئۇسسۇل ئويناپتۇ،
سىرىق زەپەر گۈلگە ئوخشار.
قېنى خالايىق، باركاللا، قىقاس!

ئېگىز ئورتەڭنىڭ ئوتى
چاچرىغاق بولۇر.
يامان خوتۇننىڭ قىزىنى ئالساڭ،
تاتلىغاق بولۇر.
قاقشالمۇ قاقشال،
چاھارباغدا باخشال،
بىر يىگىت، بىر قىز ئۇسسۇل ئويناپتۇ،
گۈزەل پەرىگە ئوخشار.
باركاللا، خالايىق، قىقاس!

قەغەز بىلەن قازان ئەتتىم،
ئۇي بېشى پاتتى.
ئوت قالمىدىم، سۇ قۇيمىدىم،
قاينىدى، تاشتى.
كەسلەنچۈككە ئوقۇرۇق سالدىم،
ئېلىپ ئېپقاچتى.
قوڭغۇز مىنىپ قوغلاشتىم،
بەش تاپان ئاشتى.
كەسمىگەن تاياق بىلەن بىرنى سەپتىمەن،
كولىمىغان ئورنىغا چۈشتى.

سوقمىغان پىچاق بىلەن تارتىپ بوغۇزلىدۇق،
ئاغا ـ ئىنى ئىككىيلەن تەڭ سويدۇق.
ئالتە پاتمان يېغى چىقتى،
يەتتە پاتمان چاۋسى.
يېغى بىلەن يازلىدىم،
گۆشى بىلەن قىشلىدىم.
ئاغىنە، ئۇرۇق ـ تۇغقانلار بىلەن يېدىم،
ھېلىمۇ بار تەڭ يارتىسى.
قالغان ياغنى ئۆتۈكۈمگە سۈردۈم،
بىر پارچە كىگىزنى پايتىما قىلدىم،
قېقىراڭ يەرگە چىقىپ ماڭدىم، چۈش بولدى،
ئاڭا قاراپ كۆڭلۈم خۇش بولدى.
قاقشالمۇ قاقشال،
شەرۋەلدە باخشال.
بىر يىگىت، بىر جۈگانىنىڭ ئۇسسۇل ئويناشى
گۈل زەپەرگە ئوخشار.
خالايىق، باركاللا، قىقاس!

موللامنىڭ موللىسىنىڭ ئېتى
ھىدائىي خېتىپ.
ئېشەكنى ئوغرىلاپ،
بۇغداينى ئارتتى.
چىلانتوروق ئېتىنى مىنىپ،
قىزيۇغۇنغا قاچتى.
ئارقىدىن قوغلاپ بېرىپ،
تېرىسىنى چوقۇپ ئىدى،
قۇيمۇچىغا[30] تارتتى،
قاقشالمۇ قاقشال،
شەرۋەلدە باخشال.
باركاللا، قىقاس!

مەن بىر ئەر ئىدىم،
قالپىقىمنى قىرلىغان.
مۇنۇربەگنى دوربغان،
بىر شېكى كېپەكنى
يۆلەتمەي كۆتۈرىدىغان،
قوڭغۇزنى دۆڭگە تارتماي مىنىدىغان.
قاقشالدا قاقشال،
چاھارباغدا باخشال،
ھەممە خالايىق ئۇسسۇل ئويناپتۇ،
گۈل زەپەرگە ئوخشار.
ھە، يىگىتلەر، قىقاس!

پاقا تېرەككە چىقتى،
قۇيرۇقى شاختا.
بوز تونغا كىمخاب ياقا،
قوتۇر ئېشەككە ئالتۇن تاقا.
قاقشالمۇ قاقشال،
چاھارباغدا باخشال.
بىر يىگىت بىلەن بىر قىز
ئۇسسۇل ئويناپتۇ،
گۈلزەپەرگە ئوخشار.
باركاللا! قىقاس!

پاقا جەردىكەن،
قۇيرۇقى يەردىكەن،
ئۇسسۇل ئويىنىغانلار تۆردىكەن،
ئويىنىمىغانلار يەردىكەن.
جۈۋا كەستىم، جۈۋا كەستىم،
جۈۋىدىن چىقتى پۇرۇش.
بىر يىگىت، بىر جۈگان ئۇسسۇل ئويناپتۇ،
قالغانلارغا نە تۇرۇش؟!
قېنى، كۆپچىلىك، مانا كەتتى، قىقاس!

ھەلەپ بەردىم ئىنەككە،
ئالدىم سامان سېۋەتكە.
بۇ ئىككىيلەن ئۇسسۇل ئويناپتۇ،
نېچۈك چىداي بۇ دەردكە.
ئالمىنى ئاتتىم، باققالغا ساتتىم،
مەيلىگىلارچە ئويناڭلار.

كۆرەر كۆزۈمنى كۆرمەسكە سېلىپ،
مەن ئۆيگە قايتتىم.
خەير - خوش، خالايىق،
باركاللا، قىقاس!

موللام چىقتى ئۆرۈككە.
كىردى چوماق پۈرۈككە،
چىقمىسدى ئۆرۈككە.
كىرمىسدى پۈرۈككە.
قېنى، بالىلار، باركاللا، قىقاس!

قەشقەرگە ھاكىم بولدۇم،
يەكەنگە تۆرە.
ئەتىگەندە مانتا يېدىم،
ئاخشىمىغا پۆرە.
ئۆزۈم موللا بولغان بىلەن،
ئوقۇمىدىم ئۇششاق سۈرە.
باركاللا، قىقاس!

ئالتە پۇڭغا ئۇي ئالدىم،
ئاتمىش سەرگە توقماق.
ساغرىسىغا مىنىۋېلىپ،
قۇيمۇچىغا سوقماق.
باركاللا، قىقاس!

مەن بىر ئەر ئىدىم،
ئالتە ناننى ھاپ قىلىدىغان،
يېمىگەننى شوم قىلىدىغان.
يەيدىغاننى يەپ بولۇپ،
يەنە بارمۇ دەيدىغان.
ئىشتىنىمنىڭ پۇچقىقنى مەيدەمگىچە تۇرىدىغان،
كەچكىچە ئون ئىككى جىڭ كەتمەننى مۇرەمگە سېلىپ،
تېكىنىڭ تېشىچە لاي قىلىدىغان.
لاي قىلىپ بولۇپ ئۆيگە كەلسەم،
كەلمىگەن مېھمانلار كەپتۇ،
ئۆچكە ئۆلتۈرەي دېسەم چۈپۈرچىلىق،
قوي ئۆلتۈرەي دېسەم ئورۇقچىلىق،
تۆگە ئۆلتۈرەي دېسەم توقچىلىق،
شۇنداقتىمۇ تارتىپ ئېلىپ كېلىپ بىرنى بوغۇزلىدىم.
تېرىسى ئوتتۇز گەردىشكە داپ بولدى.
مۇڭگۈزى توققۇز كەتمەنگە ساپ بولدى.
گۆشىنى مېھمانلار يەپ بولالماي كۆپ بولدى.
يەنە قىرىق توققۇز داسقا چوقا ئاش بولدى.
قاقشالمۇ قاقشال،
چارباغدا باخشال.
ئوتتۇرىدا بىر خېنىم ئۇسسۇل ئويناپتۇ.
ساچلىرى سۇمبۇلدەك،
قاشلىرى قىيغان قەلەمدەك،
كىرپىكلىرى بۇغداينىڭ قىلتىرىقىدەك،
كۆزلىرى قايناپ تۇرغان بۇلاقتەك،
قاچارلىرى ئانارەك،
قوللىرى ئەۋرىشىمدەك،
بويلىرى قىرچىن تالدەك.
ھە! يىگىتلەر، باركاللا، قىقاس!

قارا قاغا قازانچى،
ئالا قاغا ئازانچى.
ئورۇندۇقتا ئولتۇرغانلار نەغمىچى،
ئوتتۇرىسىدىكىلەر ئۇسسۇلچى،
چۆرىسىدە تۇرغانلار تاماشا كۆرگۈچى.
يان يەردە ئېرىق بولماس،
قۇم يەردە تېرىق بولماس.
يان يەردە ئېرىق بولسا
سىيرىلگەك بولۇر.
قۇم يەردە تېرىق بولسا
يالغۇزەك بولۇر.
ئاياللار ئوغۇل تۇغسا،
نەغمىچى بولۇر.
قىز تۇغسا ئۇسسۇلچى بولۇر.
ھە...! يىگىتلەر، باركاللا، قىقاس!

مېهمانلار چىقسۇن دۆشكە،
تويدا ئۆلتۈرۈپتۇ ئۆچكە.
ئاياللار كېلىپتۇ ئاسقىدىكى
لوققىدە گۆشكە،
ئەر كېلىپتۇ قۇرۇقلا تۆشكە.
ھە...! مېهمانلار، باركاللا، قىقاس!

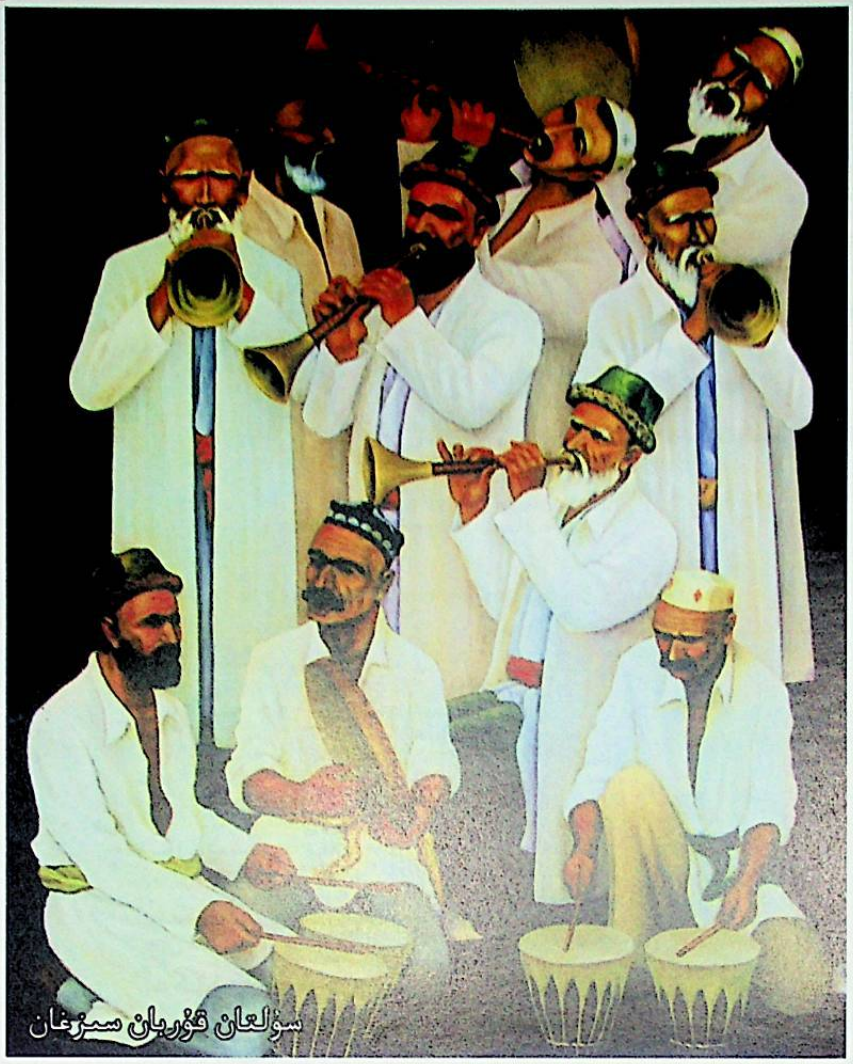
قېرى يېنىپتۇ يېشىغا،
پوسما كىيىپتۇ بېشىغا،
ئوسما قويۇپتۇ قېشىغا.
مەنمۇ كەلدىم قېشىغا،
بەش يىگىتنىڭ بېشىغا.
نەدىن كەلدى ئاچچىقىم.
تېپىۋەردىم بېشىغا.
قاچىمەن دەپ يىقىلىپ چۈشتى.
ئۆرۈۋەتتى ئىشكنى تېشىغا.
قاقشالمۇ قاقشال،
چارباغدا باخشال.
بىر جۈگان ئۈسسۈل ئويناپتۇ،
قارچىغىدەك سىلكىنىپ،
قارچىغىدەك ئېتىلىپ.
ۋاي! يىگىتلەر، قىقاس!

باغچىلارغا گۈل تېرىپ،
تۇتۇۋالدىم ھەرىنى.
ياشلىقىمغا پايلىماي
سۆيۈۋالدىم قېرىنى.
ئالتە پاتمان يېغى چىقتى،
چەلپەك ئەتتىم بەرىنى،
چەلپىكىنى يەپ بولۇپ
قوڭىغا تەپتىم قېرىنى.
قاقشالدا قاقشال، چاھارباغدا باخشال.
گۈلى زەپەر، گۈلى ۋاخشال، قىقاس!

ۋاككا ـ ۋاككاك ۋاك تاجى،
شەھەرنى ئالغان قونتاجى.
ئالتە پۇڭغا بوغۇز ئېلىپ،
يەتتە تۈلۈمغا ساتقان ساۋۇر ھاجى.
يورغا ئاتنىڭ كۆلەڭگىسىگە قارىغان
مەمتېلى ھوشۇرھاجى.
ئۈزۈن چاپان چاڭدىخىن،
كالتە چاپان دۇەندىخىن.
گەپنى قىلساڭ دودى قىلما
خودى ئاغزىڭ زاڭدىخىن.
بۇگۈن بەرگەن قۇيرۇقۇڭدىن،
ئەتىكى ئۆپكەڭ شاڭدىخىن.
قاقشالدا قاقشال، چاھارباغدا باخشال.
گۈلى زەپەر، گۈلى ۋاخشال، قىقاس!

مولالام چىقتى جۇجەمگە،
يۇگۇرۇپ چۈشتى تۈزلەڭگە.
قاشىنى ئېتىپ سۆيۈۋالاي
ئۇپا سۇرگەن يۈزۈڭگە.
مىنگىنىم جەردە ئۇلاغ،
تۇگۇرمەننىڭ قوۋۇقى سولاق.
تۇگۇرمەننىڭ قوۋۇقىنى ئاچالمىغان
بىگىسى يوق خوتۇن تالاق.
قاقشالدا قاقشال، چاھارباغدا باخشال.
گۈلى زەپەر، گۈلى ۋاخشال، بارىكاللا، قىقاس!

ئاشتۇرۇك، تاشتۇرۇك،
ياخشىنى يانداشتۇرۇك.
يامانىنى ئازغاشتۇرۇك،
داپنى چالغاچ تۇرۇك.
ناخشىنى ئېيتقاچ تۇرۇك،
ئۇسسۇلنى ئويناپ تۇرۇك،
قىقاسنى مەن سالغاچ تۇراي،
قېنى، كۆپچىلىك، بارىكاللا، قىقاس!

سۇلتان قۇربان سىزغان

سازلىرىڭنى ئالساڭچۇ،
داپلىرىڭنى چالساڭچۇ.
ناخشىلىرىڭنى ياڭراتقىچە
قىزلارنى ئۇسسۇلغا سالساڭچۇ.
يىگىتلەرنى خۇش قىلىپ،
مېنى قىقاسقا سالساڭچۇ!
... گۈلزەپەر، گۈلقىقاس!

چىنە، چىنداندىن چىقار،
غېدىر خۇمداندىن چىقار.
تاشكۆمۈر تاغدىن چىقار،
جىگىر دەك ياغدىن چىقار.
كۆيۈكى ئەمدى بېسىلدى،
دەردى ئۆلگەندە چىقار.
بارىكاللا، قىقاس!

تاماكا لەمجىندىن چىقار،
چىنە بەجىندىن چىقار.
قاقشال توغراق نومدىن چىقار،
سۆكسۆك ئوتۇن بايدىن چىقار.
ياخشى يارنىڭ كۆيۈكى
جان تالاشقاندا چىقار.
بارىكاللا، قىقاس!

جۈجەملەر پىشىپ قاپتۇ،
ئوقۇرۇق[31] بىلەن قاقايلى.
ئۇسسۇلچىلار ھېرىپ قاپتۇ،
ھەلەپ بېرىپ باقايلى.
قاقشالمۇ قاقشال،
چاھار باغدا باخشال،
ھە، يىگىتلەر! بارىكاللا، قىقاس!

كەلمىگەندىن كەلگىنىڭ ياخشى،
يىغلىغىنىڭدىن كۈلگىنىڭ ياخشى،
مەشرەپكە كېلىپ جىم ئولتۇرغاندىن،
سەكرەپ ـ سەكرەپ ئويىنىغان ياخشى...

بولمىسا كەتكىنىڭ ياخشى.
ھە! كۆپچىلىك، بارىكاللا، قىقاس!

بىرگىنە موللا كېلىپتۇ خاندۇدىن،
جۈسەي پۇرايدۇ تۆرىگە قويغان مانتىدىن.
بۇ گېپىڭ ماڭا ئېغىر تەگدى
سوقما سوققان لانتىدىن.
ئەمدى ھەرگىز يېمەسمەن
جۈسەيدە ئەتكەن مانتىدىن.
ئەتى سايدىن ئوتۇن ئالدۇق
ياخشى تاماق ئېتىشكە.
گايىت موللام ئالدىرايدۇ
ئۆيگە چاققان كېتىشكە.
بۇگۈن ئويناپ مەشرەپ،
ھودۇقتى ئۇ تەمتىرەپ.
ئۇيالدىمۇ يا خەقلەردىن،
قالدى ئەجەب ئەندىرەپ.
ھە! خالايىق، بارىكاللا، قىقاس!!!...

چۇن-چۇن سالاۋات

چۇن - چۇن سالاۋات،
بەر مۇھەممەت،
ھەر كىشى ئۆلەر،
ئىشكىنى كۆزلەر.
ئوڭدا بەگلەر،
سوڭدا ئاغچىلار.
ئاڭلاڭلار،
تىڭشاڭلار.
توي - توي بولىدۇ،
توي تويغا ئوخشىمايدۇ.
توي ئۇستىگە توي بولمىسا،
توي، مەرىكە قىزىمايدۇ.
بۇرۇن تويغا
سىلىق سالاتتى،
توي بۇزۇلاتتى
زىرىقتا، يىڭنە،
ئازغاندا، مونچاق.
پۇتىغا پوپۇچ
چىكىدە بوقۇش.
بوپا تالىشىپ،
بولاتتى سوقۇش.
تېرەككە توخۇ چىقتى،
ئۇجمىگە چىقتى پاقا.

ئاغىچىلار كۆڭلەك كىيدى،
بىر - بىرىگە باقا - باقا.
سېمىز ئىنەككە
چولاق بۇقا.
ھۇرۇن ئېشەككە
ياغاچ تاقا...
كۈل تام بولماس،
كۈل تام بولسا
تۈۋى بوش بولىدۇ.
كۈيئوغۇل بالا بولماس.
كۈيئوغۇل بالا بولسا
ئاتا - ئانىسىنىڭ
كۆڭلى خۇش بولىدۇ.
يان يەردە قوناق بولماس،
يان يەردە قوناق بولسا،
ئېچىپ ئورىغىلى بولماس.
يان يەردە بۇلاق بولماس،
يان يەردە بۇلاق بولسا،
كېچىپ ئۆتكىلى بولماس.
يان يەرگە قوناق تەرسە،
مۇندىلا بولدى.
ئازگالغا چامغۇر تەرسە،
يۇندىلا بولدى.

تاز قىزغا ئەر چىقمايدۇ،
مېنىڭ بىر دوستۇم بار،
خوتۇن چىقمايدۇ،
نېمە بالا بولدى؟
كىچىكلەر چوڭلارنى
ئىززەت قىلىڭلار.
چوڭلارغا نەزەر سېلىپ،
ھۆرمەت قىلىڭلار.
ئاياللاردا بىر ئادەت بار،
ئۆزى بىلمەيدۇ.
شۇ ئادەتنى تاشلىمىسا
توغرا كەلمەيدۇ.
مەيلى تويغا،
مەيلى نەزىرگە
بىر قېتىم ئېيتسا،
چاپسان دېمىسە،
ھال تارتىپ زادى كەلمەيدۇ.
توي قىلغۇچى ساھىبخان
ھەم قاراپ تۇرغان.
پالانچى خېنىمدەم كەلمىدى دەپ،
خجالەت بولغان.
بىر قېتىم ئېيتقانغا
رازى بولماستىن
«چاپسان دېمىدى مېنى» دەپ،
ئۇ يامانلىغان.
ئىككى خوتۇن بىر بولۇپ
غەيۋەت قىلماڭلار،
چوڭنى ئاتلاپ، كىچىكلەر
تۆرگە چىقماڭلار.
تۆرگە چىققان ئەسلىدە
تەكەببۇرلۇقتۇر.
تەكەببۇرلۇق قىلغانلاردىن
رەھىم كۈتمەڭلار.

بۇرۇن، بۇرۇن ئىكەن،
پاقا پوستەكچى،
بۇرگە تۇگمەنچى.
چار توخۇ قاقاقلىدى،
مومام قوپتى تە ـ تەلەپ
قوندۇقتا چىقتى
پايپاق خوراز.
ئۇچالمايدۇ مەللەتوخۇ.
دوستۇم: «خوتۇنغا تويۇڭ» دەيدۇ.
قېينانام قىزىنى: «قويۇڭ!» دەيدۇ.
بىر قېينانام بار،
ھەددىدىن زىيادە!
ئۇنىڭ ئالدىدا
شەيتانلار پىيادە.
مەن باردىم ئىشىك ماراپ،
ئىشىك يوچۇقىدىن قاراپ.
سىز تۇرۇپسىز باش تاراپ،
ناله ئوقۇپ ياندىم مەن،
تۇز ئىشنى ئەگرى قىلماڭ،
بىرنەچچە كۈن سەۋر قىلىڭ،
قويۇپ بېرەي سىزنى مەن.
بۇجۇ ـ بۇجۇ، بۇجۇيىڭىز،
بىزمۇ سىزنىڭ گادىيىڭىز.
نېمە مۇنچە قىينىدىڭىز؟
يوقمۇ سىزنىڭ خۇدىڭىز؟!
ئۆزىڭىز موللا يىگىت،
دۇگەت، قەلەم قېشىڭىزدا.
خەللىك تۇماق كىيىۋاپسىز،
كۆك تاۋاردا تېشى بار.
سېغىزخان چوقچايدى،
قۇيرۇقى پاخپايدى.
قۇشقاچ چاك ـ چاك
تورغاي پاق ـ پاق.

بۆدۇنه ۋېتىۋالداق.
تاختا بېشىدا سېرىق ياغ،
ئېلىپ ـ ئېلىپ يېۋېلىپ،
بولدى قورساق دوملاق.
چەيلەڭزىنىڭ يېنىدا،
سۇ ئاقىدۇ يانبۇلاق.
بىزنىڭ مەھەللىنىڭ ئاياللىرى
ئۆز چېچىنى ياراتماي،
يالغان چاچنى سېلىۋاپتۇ،
يانپاشقۇچە ساپ ئۇلاق.
مەن ئۆزۈم باتۇر ئىدىم،
تاغدا كېيىك ئاتۇر ئىدىم.
قالپىقىمنى قىردا قويۇپ،

تاغقا چىقىپ ياتۇر ئىدىم.
يېنى يوق قوڭغۇزنى
يانغا تارتماي مىنىۋىدىم،
يېرىم جىڭ كېپەكنى،
كىشىگە يۆلەتمەي ئارتىۋىدىم.
تۇتۇپ ئېلىپ باشنى،
بىر هارۋىغا قاتاتتىم.
هارۋا ئەمەس، شەيتانچاق دېسەڭلار،
بىر تۇگمەن تېشىنى
ئۇچ كۈنلۈك يەرگە چۆرەتتىم.
تۇگمەن ئەمەس، ئۇرچۇق دېسەڭلار،
كۈندە مىڭ پۇت بۇغداي تارتاتتىم.
مىڭ پۇت ئەمەس، ئون پۇت دېسەڭلار،

نۇر مۇھەممەت ئابلىز سىزغان

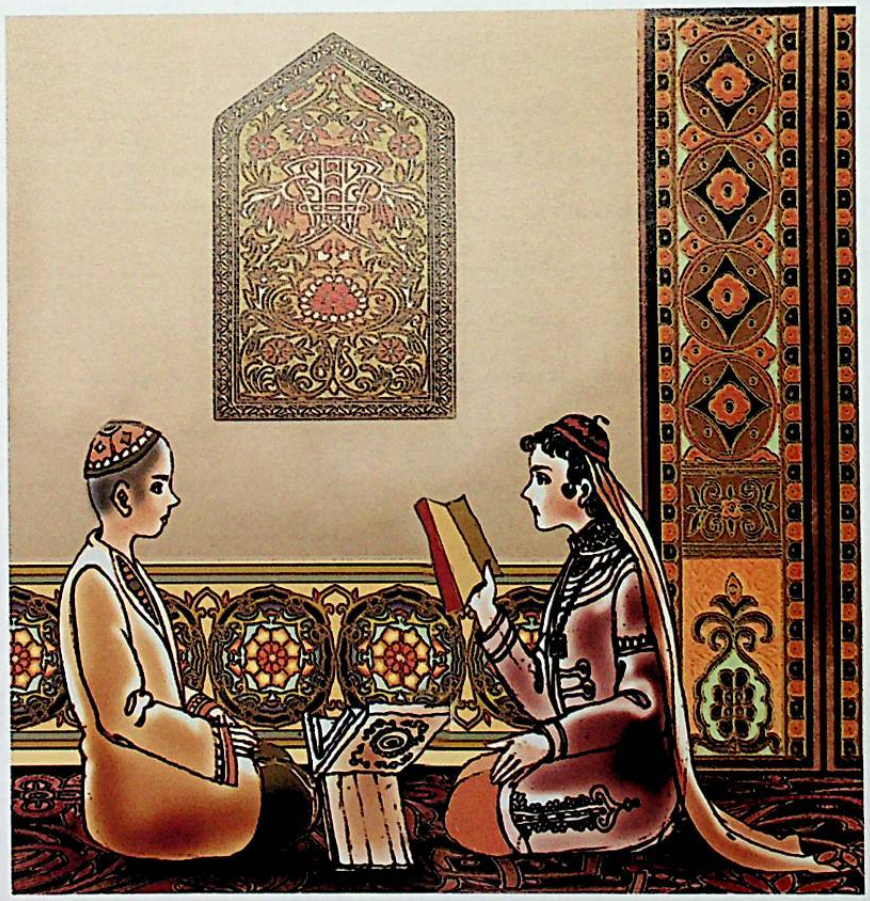
بىر پادىشاھقا بىر يىل يېتەتتى.
دەريانىڭ ئۇ قېتىغا تېرىق تېرىپ،
بۇ قېتىدا تۇرۇپ ئوراتتىم.
دەريا ئەمەس، ئېرىق دېسەڭلار،
بىر غاز ئۇچۇپ ئۆتەلمەيتتى.
غاز ئەمەس، بالىسى دېسەڭلار،
خان سارىيىغا قانىتى پاتمايتتى.
ساراي ئەمەس، ھۇجرا دېسەڭلار،
ئېشەك ھاڭرىسا تۆرگە ئاڭلانمايتتى.
ئېشەك ئەمەس، خوتەك دېسەڭلار،
توشقانغا تاپ باستۇرماي يېتەتتى.
توشقان ئەمەس، بۆجەن دېسەڭلار،
پادىشاھقا جۇۋا، تازغا قۇلاقچا ئاشاتتى.
تاز ئەمەس، ساقتۇ دېسەڭلار،
تۆت خوتۇن ئەينەك قىلاتتى.
ئەينەك ئەمەس، يالغان دېسەڭلار،
دۇربۇن قىلسا، تاغنى كۆرەتتى،
دۇربۇن ئەمەس، يالغان دېسەڭلار،
بازاردا ساتسا، چوكان كېلەتتى.
چوكان ئەمەس، مومايى دېسەڭلار،
كۈنىگە توققۇز ياڭزا كۆڭلەك يۆتكەيتتى.
ئۈنمىگەن چىغ تۇۋىدىن،
تۆرەلمىگەن توشقان چىقتى.
تۇتمىغان توقماق بىلەن ئۇرۇۋېدىم،
كولىمىغان ئورىغا چۈشتى.
ئالتە كىشىگە باستۇردۇم،
يەتتە كىشىگە سويدۇردۇم.
ئالتە پاتمان يېغى چىقتى،
يەتتە پاتمان چاۋىسى.

قىشتىن بېرى يەۋاتىمىز.
ھېلىمۇ بار تەك يارتىسى.
يالغان بولسا قاراپ باق
قوزۇقتا بار كاللىسى.
چۈن ـ چۈن سالاۋات،
ئېيتاي دېسەم، قالمىغىنى.
كۆپچىلىك ئولتۇرۇپسىلەر
چۈن ـ چۈن سالاۋات ئاڭلىغىلى.
شۇنىڭ بىلەن چۈن ـ چۈن سالاۋات
تامام بولغىنى.
ساھىبخان ئورنىدىن قوپتى،
قولۇمغا ياغلىق باغلىغىلى.
چۈن ـ چۈن سالاۋات
قىز ـ يىگىتنىڭ تاماشىسى.
چۈن ـ چۈن سالاۋات ئېيتالايدۇ،
بۇ قوشاقنى قوشقان كىشى.
بىر ياغلىق دېگەن تۆگە ئەمەس،
ياغلىق دېگەن كۆڭۈل خۇشى.
بۇ سۆزۈڭگە كۈلدى بارچە،
كۈلەي دېدى قىز ئانىسى،
قىز ئانىسى ئورنىدىن مىدىرلىدى.
بۇ سۆزۈمنى يالغان دېمەڭلار،
يانچۇقىدىن بىر نەرسىنى سۇغۇراي دېدى.
مەرد يىگىتلەر تويغا كېلىپ توشىدىكەن،
چۈن ـ چۈن سالاۋات ئېيتقان كىشى قوشىدىكەن.
ئاز بولسىمۇ، ساھىبخان، كۆپكە تەڭە،
ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ سىزگە قىلغان كۆڭلى ئىكەن.
تۈگەتتۇق چۈن ـ چۈن سالاۋاتنى
ماقال بىلەن چۈشۈرۈڭلار ئايىغىنى،
چۈقان بىلەن ئوتتۇز ئوغۇل خۇسۇسىيىتىنى،
چوڭ ـ كىچىك، كۆپچىلىك، باقمامسىلەر،
باركاللا... باركاللا!...

ئىز اھلار:

1، كېپىلە ــ كېپىنەك مەنىسىدە.
2، كېتىلە ــ كېتەيلى مەنىسىدە.
3، سېكىرىپ ــ جاي نامى.
4، تېرەك ــ ئۇلۇغچات ناھىيە تېرەك گۇڭشى.
5، شۇغۇن ــ شۇ.
6، ئۇيۇش ــ قېتىپ قېلىش، ئۇخلاپ قېلىش.
7، جابدۇق قىلىش ــ تەييارلىق قىلىش.
8، ئۇچ ئوق ــ ئۇچ كۈن مەنىسىدە.
9، خوندا ــ قەندان.
10، پىشقىن ــ ھاك.
11، ماڭدا ــ پەگاھ، تاپسا.
12، كار ــ ئىش.
13، مازۇ ــ دانە (بۇغداي دانىسى).
14، بوغۇم ــ قۇمۇلدا ئۆزىدىن كىچىكلەرنى بوغۇم دەپ ئاتايدۇ.
15، ناھا ــ ئەگەر، ناۋادا.
16، پىستان ــ مېھمان كۆرپىسى.
17، ئوۋاپ ــ جوۋاپ ــ كۆك جاپاسىنى تارتىش.
18، جەنتاق ــ يانتاق.
19، زۇتنە ــ زەيتۇنە.
20، ئەرنى ــ لەۋ، كالپۇك.
21، جۇملە ئالەم ــ جىمى ئالەم .
22، دارادۇ ــ تارتماق، مەپتۇن قىلماق، جەلپ قىلماق.
23، جالاق ــ باشقۇرۇش، بۇيرۇق.
24، ساغرا كېپىش ــ ئېشەك تېرىسىدىن ئىشلەنگەن ئاياغ.
25، مۇختەم ــ بىر ئاز تەخىر قىلماق، بىردەم .
26، پوستىنەك ــ پوستى پىياز خەمكى.
27، مىنەن ــ بىلەن.
28، ماتاش ــ كولاش.
29، جوۋاپ ــ ئىلتىماس قىلماق، ئاۋارە بولماق.
30، قۇيمۇچ ــ ساغرا.
31، ئوقۇرۇق ــ مېۋە ــ چېۋىلەرنى قاقىدىغان ئۆزۈن تاياق .

بالا قوشاقلری

بالالار قوشاقلری

مۇندەرىجە

دىكىر ـ دىكىر توشقان.....121
گۈرس.....121
ئەنى، مەنى.....121
ئۆمۈر ـ لۆمۈر بۇلاقى.....122
يامغۇر ياغلاق.....122
مېنىڭ ئاپام ئاپئاق.....122
چىڭگىل لەيلى.....123
ئەيسا ئاكام.....123
كۇن چىق.....124
بىر باستىم، ئىككى باستىم.....124
تاققا ـ تۇققا (1).....124
تاققا ـ تۇققا (2).....125
چولپاچاق.....125
تېقىرچاق.....126
قاغىلار قاق.....126
بەش پۇلۇمنى بەر، ئاداش.....126
خوپ بولۇڭ.....126
ھە دېگەنگە ھە بېرەي.....127
جاقا ـ جۇمبۇرچاق.....127
ئاسمانغا تاش ئاتتىم.....127
ئاداش ـ ئاداش بولايلى.....127
بىر بالاڭنى بەرسەڭچۇ.....128
ئېھ ـ ئېھ، مەن ئاغرىق.....128
ئاخۇنزادە ئاپئاق.....128
مەن قۇشناچىم بىلەن.....128
مەن موللام بىلەن.....128
چۆچۈرەڭ قاينايدۇ.....129
لىڭگىر تايتاق.....129
قۇربان قۇرت.....129
ئىمام ئاخۇنۇم، نەگە بارىلا.....129
كىگىزچى بىلەن شاگىرت.....130
كەتتى ـ كەتتى، خاۋازا.....130
مىياۋ ـ مىياۋ مۇشۇكۇم.....130
داد، پادىشاھىم، داد.....130
ھەر ھەپتىدە يەتتە كۇن.....130
قوتۇر ـ قوتۇر، شۇم قوتۇر.....131
جالدۇرجاقىم، جالدۇرجاق.....131
مالدىكى مەكرولار.....131
قاتار ـ قاتار تۆگىلەر.....131
ۋاسسارى.....132
ۋاتىر ـ ۋات.....132
ئۆھۆ ـ ئۆھۆ بوۋىسى.....133
تۇڭگۇر تۇڭ.....133
ئاق تەلەڭگە.....133
يىغلىماڭ، قىز.....133
مەن پاختەك.....133
ئاتاڭ نەگە كەتتى.....134
ئويىنمايمەن.....134
قاپاق.....134
بولدى ـ بولدى.....134
بەخسەم ـ بەخسەم.....134
ئالتە غاز.....135
قۇشۇم بار.....135
جىن بوپتۇ.....135
ئەتىلىككە ھېيت.....135
تۆگە ـ تۆگىلەڭ.....136
بېشىڭدىكى نېمىدۇر.....136
ئاپتاپ چىق.....136
ئاق مەخمەل پايپاق.....136
ساناق ساناش.....137
مەمەجان.....137
قارا قاش خېنىم.....137
قارلىغاچ.....138
ئاق تەلەڭگە، كۆك تەلەڭگە.....138
خان بوۋا.....138
ئانام ئايدەك.....139
ماي.....139
مەن كەلدىم.....139
دۇگا ـ دۇگا قۇشقاچ.....139
بۇرۇڭ ـ بۇرۇڭ باقى.....139
چامغۇر يۇلۇش.....140
ئەمبەل ـ چەيدو.....140
تاي مونچاق.....140
بالا ئاشلاش.....140
ئەللەي قوشاقلىرى.....141

بالىلار قوشاقلىرى

دىكىر ـ دىكىر توشقان

دىكىر ـ دىكىر توشقان،
نەگە بارسەن، توشقان؟
دىكىر ئاكام قېشىغا.
دىكىر ئاكاڭ نېمە بەردى؟
ئۆچكە سېغىپ سۈت بەردى.
ئۆچكىسىنىڭ سۈتى يوق،
ئوغلىقىنىڭ پۇتى يوق.
ئۆزى ئىچتى بىر چارا،
ماڭا بەردى بىر قوشۇق.
بىر قوشۇققا تويمىدىم،
ئۆڭۈرۈمنى[1] قويمىدىم.
يۇگۇرۇپ باردىم تۆشۈككە،
بېشىم تەگدى بۆشۈككە.

قۇرس

ئوغلاق، مولاق.
ئۆيگە كىرسەم قوۋۇق سولاق،
قوغلاپ سالدىم خوتۇن تالاق.
بىر تاي سېتىپ قىز ئالدىم،
قىزنىڭ ئېتى قىڭغىراق.
ئاش قىلدى قاپقارا،
ئۆزى ئىچتى بىر چارا.

ئەنى، مەنى

ئەنى ـ مەنى،
ئەركىن دادى،
ئاخۇر ـ ماخۇر پەمە دوست،
ھەپىس ـ كوس.
گۇپپۇل ـ گوپ، باس!

ئۆمۈر - لۆمۈر بۇلاقى

ئۆمۈر - لۆمۈر بۇلاقى،
ئۇلۇغ سۇنىڭ پۇراقى.
ئۇ بۇلاقتا بىر كەتمەن،
بۇ بۇلاقتا بىر كەتمەن.
كەتمەن بېشى پۇتۇكلۈك،
يىلان بېشى كەرتىكلىك.
كەرتىكلىكتە نېمەڭ بار؟
ئالا - بۇلا تايلار بار.
ئالا - بۇلا تايلارنى
تويلۇق سېلىپ قىز ئالدىم.
قىزنىڭ ئېتى قامقارا،
ئاشنى قىلدى قاپقارا.
ئاناڭ قايان كەتتى؟
ئاش ئەتكىلى كەتتى.
ماڭمۇ ئېلىپ قويدۇڭلارمۇ؟
ئېشىمنى تاختا بېشىدا قويسام،
قاغا ئاكام چوقۇلاپ كەتتى.
قاغا ئاكامنى قوغلاپ بارسام،
خېنىم ئاغچام ئاق چۆكەم[2] بەردى.
ئاق چۆكەمنىڭ ئېقىنى ئاقلىدىم،
ئەخمەت ئاكام كىردى،
شېخىنى شاخلىدىم.
شاخمەت ئاكام كىردى،
سېرىقىنى ساقلاپ يېدىم،
ئۆزىگە قالدى قاسرىقى.
ماڭا ئەمدى ھېچنېمە يوق.

يامغۇر ياغلاق

يامغۇر ياغلاق،
ئۆچكە ساغلاق.
ئاسماندىكى مومىلارنىڭ
ئەمچەكلىرى دومىلاق.
ئوينايدىغان بالا بارمۇ؟
مۆرەيدىغان كالا بارمۇ؟

مېنىڭ ئاپام ئاپئاق

ئاق تەلەڭگە، كۆك تەلەڭگە،
زىلى - زىلقەم.
زىلىقەمنىڭ بالىسى،
بوغۇم - بوغۇمچاق.
پىچاندىكى جۇۋانلارغا
پوتا سالسام كېلەدۇ.
تالادىكى خوتۇنلار
مېنىڭ ئاپامغا ئوخشامدۇ؟
بىر كۆزى ئاق، بىر كۆزى ساق
مېنىڭ ئاپام تولۇن ئايدەك ئاپئاق.

چىگگىل لەيلى

چىگگىل لەيلى،
چىگگىلەي،
مەن بازارغا بارماقچى.
مەن بازارغا بارغاندا
ئالتۇن يىگىنە ئالماقچى.
سىلىپ ئالتۇن يىگىنە
خان غوجامغا يارىماقچى.
چىگگىل، چىگگىلەي،
مەن بازارغا بارماقچى،
يانچۇقۇمدا بەش ئاقچى،
ئابلاخاننى ئالماقچى.
ئابلاخاننى ئالغاندا،
ئالتۇن يىگىنە سالماقچى.
ئابلاخان ئوغۇل تۇغسا
چىن تەخسىگە سالماقچى.
شۇ ئوغۇلنىڭ ئېتىنى
مەمەت ئېلى قويماقچى.

ئەيسا ئاكام

ئەيسا ئاكام ئۆلۈپتۇ،
ئاق مازارغا كۆمۈپتۇ.
ئەيسا ئاكام ئايۇاندا،
ئۇن تاسقايدۇ جاۋاندا.
ــ ئەيسا ئاكامنىڭ نېمىسى بار؟
ــ چىن تەخسىدە پىستىسى بار.
ــ پىستىنى كىم چاقىدۇ؟
ــ ھاشىم ئاكام ئۇستىسى بار.
يول بەرسەڭمۇ ئاتىمەن،
بەرمىسەڭمۇ ئاتىمەن.
ئەيسا ئاكام دەردىدە
يۇلغۇن تۇۋىدە ياتىمەن.
لىڭگىر، لىڭگىر
تاق ـ تاق،
ئەيسا، ئەيسا
پاق ـ پاق.
ئەيسا دېگەن ئۆلۈپتۇ،
شورتاڭلىققا كۆمۈپتۇ.
يىغلايدىغان ئادەم يوق،
ئۆزى قوپۇپ يىغلاپتۇ.

كۇن چىق

كۇن چىق، كۇن چىق، ئاپتاپ چىق،
خانىمنىڭ قىزى يىغلاپ چىق.

ئويناپبەرگەن بالا بارمۇ؟
مۆرەپبەرگەن كالا بارمۇ؟

بىر باستىم، ئىككى باستىم

بىر باستىم، ئىككى باستىم
چاقمىغا تانا باستىم.
سىرلىق ساندۇق چاپتۇردۇم،
مەخمەل بىلەن ياپتۇردۇم.
كىمخاب بىلەن ئاچتۇردۇم،

يىلان توغراپ ئاش ئەتتىم،
پاقلان توغراپ كۆك ئەتتىم،
ئەزىز ئاتا ـ ئانامنى
خۇدايىمغا تاپشۇردۇم.

تاققا ـ تۇققا (ا)

تاققا ـ تۇققا،
زەنجىر ھالقا،
پاقا چىقتى تېرەككە،
قۇيرۇقى شاختا،
بۆز چاپانغا كىمخاب ياقا،
قوتۇر ئېشەككە ئالتۇن تاقا.
نەمەنگاندىن بىر خوتۇن ئالسام،
سىغار يېنى دوققا،
سىغار يېنى سوققا.
ئاچچىقىم نەدىن كەلدى،
ئۇرنۇەردىم جاققا ـ جۇققا.
ئەتىسى قوپسام ئوخشاپ قاپتۇ،
ئاتقا توقۇيدىغان ئەسكى لىغىر چاققا.
چىملىتىقىم چىمچىق،
تاپىنىدا قان چىق.

تاققا ـ تۇققا،
زەنجىر ھالقا.
ھالقاڭ قايدا؟ تاغدا.
تاغ سېنىڭ، باغ مېنىڭ،
ئۇزۇم پىشتى بال ـ شېكەر،
خان قىزى!
مەن تۇرۇپ، سەن چىق،
تاپىنىڭدا قان چىق،
چىملىتىقىم چىمچىق.
تاققا ـ تۇققا، زەنجىر ھالقا،
خانىمنىڭ قىزى ھالقا بەردى.
گۈلدۇر ـ كۆمەش كەسلەنچۈك،
ئوغلاقىڭغا يەتكەنچۈك.
كەنجى بولساڭ مالىكى،
ئون توققۇزدا بىر گۈمبات.
دادام بار، دادام بار،

خان يولىدا دادام بار،
دادام ئاتتى پوزا[4]
يانچۇقىدا سوزا.
كېيىنكى ئايلار روزا،
توختىكەم، توخمالىكەم،
جانغا سوققان مالىكەم.
ھارامزادە دانىكەم.
چىملىتىقىم چىمچىق،
تاپىنىڭدا قان چىق.

تاققا ـ تۇققا (2)

تاققا ـ تۇققا،
زەنجىر ھالقا.
ھالقامبەدى لالىڭشېكەرخان قىزى،
گۈلدۇر ـ كۆمەش پىستەنچۇك.
ئۇلىغدا سۇت ئەمچەك،
دادام بار.
دادام بار.
دادام ئېتى پوزا،
يانچۇقىدا سوزا،
ئوڭ قولۇم، سول قولۇم.
چىمچىق،
كومبولكوم.
ئاپتاپتا يولغا چىقىپتۇ،
ئاپتاپسىنىمەن دەپ.
بىر قىز بالا چوڭ بوپتۇ،
ئەرگە تېگمەن دەپ.
ئاپىسى چازا بەرمەپتۇ،
بايغا بېرىمەن دەپ.
باينىڭ ئوغلى ئالماپتۇ،
ماڭقىسى بارکەن دەپ.

كىم ئوساردى
كىم ئوساردى؟
ئات ئوساردى.
ئاتنىڭ قارنى يەرگە تەگدى.
ئاپپاڭ، جاپپاڭ،
تۆمۈر ـ تەسەك، پىستەك،
دالىدىم دالچۇق،
كۆزى يامان قانجۇق.
(ئاي بېشى) يىل بېشىدا،
ئايدەك ياسانغان جۇۋان.
توڭ تېزەككە مۇدۇرۇلۇپ،
ئاتتەك ئوسارغان جۇۋان.
دالىدىم، دالچۇق،
كۆزى يامان قانجۇق.

چولىچاق

چولى ـ چولى چولىچاق،
مېنىڭ بالام ئاي مونچاق،
تەمەچ تەردىم بىر قۇچاق.
تەمىچىكنى كىم ئالدى،
مەمەت تۆمۈر ئىڭغىرچاق.

تېقىرچاق

تېقىر ـ تېقىر تېقىرچاق،
ئىچىدىكى بېقىرچاق.

ئىككى تۇلۇم ئوزۇقى،
كۆتىدىكى قوزۇقى.

قاغىلار قاق

قاق ـ قاق، قاغىلار قاق،
ئىشتىنى ئاق،
مەمەت ئاكام خوتۇن تالاق.
ئالا قاغا، نەگە بارىسەن؟
ئالا تاغقا.
ئالا تاغدا نېمەڭ بار؟
ئۇششاق ـ ئۇششاق جىگدەم بار.

كىم بەردى؟
مومام بەردى.
ئوغلۇمغا بەردىم ئورغاقچە،
قىزىمغا بەردىم قىڭراقچە.
ئۆزۈمگە قالدى تىرناقچە.
ئوغلۇم يەپ ئوۋغا چىقتى،
قىزىم يەپ قىرغا چىقتى.

بەش پۇلۇمنى بەر، ئاداش

ھاشىماخۇن قارا قاش،
ئۆتۈك تىكىدۇ.
ئۇنى ـ بۇنى سەپلەپ،
يوغان تىكىدۇ.

ھاشىماخۇن قارا قاش،
بەش پۇلۇمنى بەر، ئاداش.
بەش پۇلۇمنى بەرمىسەڭ،
شەرئىتكە يۈر، ئاداش.

شەرئىتتە نېمە بار؟
ئاخۇن بىلەن قازى بار.
ئۇلار بىزنى نېمە قىلۇر؟
ئۇلار بىزنى خۇن قىلۇر.

شەرئىتكە بارمايمەن،
قازى ئاخۇنۇمنى كۆرمەيمەن.
بەش پۇلۇڭنى ئال، ئاداش،
سېنىڭ بىلەن ئويناىمەن.

خوپ بولۇڭ

خوپ بولۇڭ، چوپ بولۇڭ،
نامازشامنىڭ ئارقىدا،

كۆتى قۇۋاق جىن بولۇڭ.

ھە دېگەنگە ھە بېرەي

ھە دېگەنگە ھە بېرەي،
يەتتە كۇنلۇك يەر بېرەي،
ھە دېگەنگە ھەدەڭگە،

توققۇز ئاتار بەردەڭگە[5]،
ئىتتىرىۋەتتىم ئۆستەڭگە.

جاقا ـ جۇمبۇرچاق

جاق ـ جاق، جاقا ـ جۇمبۇرچاق،
قوتۇر ئاتنىڭ دۇمبىسىدە،
ئەسكى ئىڭنىرچاق،
ئۆرۈلۈپ كەتكەن سۇپاڭغا،

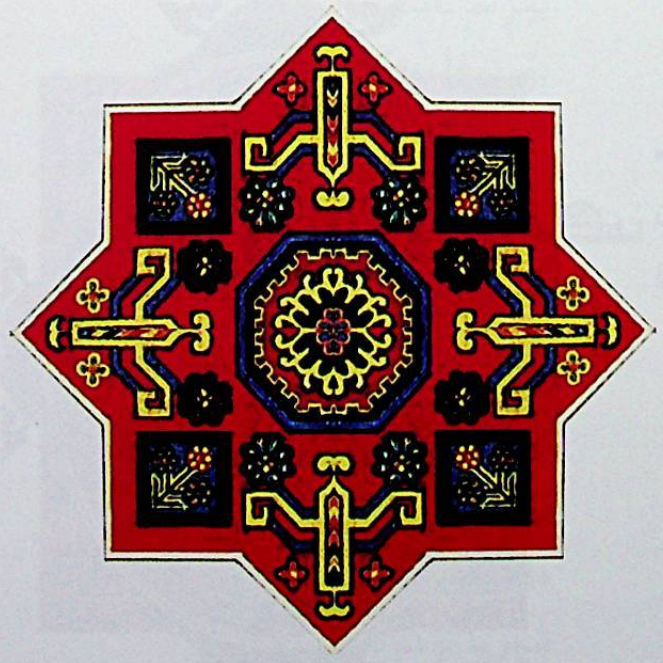
يۇگۇرۇپ چىقايمۇ؟
پۇرلىشىپ كەتكەن يۇزۇڭگە
دەزمال سالايمۇ؟

ئاسمانغا تاش ئاتتىم

ئاسمانغا تاش ئاتتىم،
مايمۇنغا قاش ئاتتىم.

ئۇخلاپ قالغان قىزچاقنى
دۇتار چېلىپ ئويغاتتىم.

ئاداش ـ ئاداش بولايلى

ئاداش ـ ئاداش بولايلى،
ئالما قېقى شورايلى.
تالىشىپ يېگەچ بىر نانىنى
دەريا بويى بويلايلى.

ئاداش ـ ئاداش بولايلى،
ئالما قېقى شورايلى.
ئۇلۇغ سۇنىڭ بويىدا،
بىر نان تاپساق تەڭ يەيلى.

بىر بالاڭنى بەرسەڭچۇ

بىر بالاڭنى بەرسەڭچۇ،
كۆچۈڭ يەتسە ئالساڭچۇ.

ئالالمىساڭ ئالالما،
يامان خۇيۇڭنى قويساڭچۇ.

ئېھ ـ ئېھ ، مەن ئاغرىق

ئېھ ـ ئېھ، مەن ئاغرىق،
داستىخاندا نان بارمۇ؟
چەينەكتە چاي بارمۇ؟
ئېھ ـ ئېھ، مەن ئاغرىق،

قازاندا ئاش بارمۇ؟
داڭقاندا شورپا بارمۇ؟
داڭقان يېرىلدى،
شورپا تۆكۈلدى.

ئاخۇنزادە ئاپئاق

ئاخۇنزادە ئاپئاق،
ئىككى كۆزى چاپاق.
مالىكى دوزاخ،

يەردىن چىققان ياپاڭزا،
پەرەڭ باققان خاۋازا.

مەن قۇشناچىم بىلەن

مەن قۇشناچىم بىلەن ئۇن تاسقاداشماقچىدىم،
تاسقاداشمىسمۇ، تاسقاداشماقچىدىم.
(قىزلار تېز سۈرئەتتە يەتتە قېتىم ئېيتىدۇ)

مەن موللام بىلەن

مەن موللام بىلەن چىغ توقماداشماقچىدىم،
چىخ توقماداشمىسمۇ، توقماداشماقچىدىم.
(ئوغۇللار يەتتە قېتىم تېز دېيىشى شەرت)

چۆچۈرەك قاينايدۇ

چۆچۈرەك قاينايدۇ،
ئانىكام بەرمەيدۇ.
ئۆزى بولسا يېمەيدۇ،
قازان تۈۋىنى يالايدۇ.
چۆچۈرەم قاينايدۇ،
ئانىكام ماڭا بەرمەيدۇ.
بەرمىسە بەرمىسۇن،
ئۆزى ئىچىۋالسۇن،
كۆڭلۈم قالمايدۇ،

ئەتكەن ئېشى قاقىرا،
قاپقارا، قاپقارا.
ماڭا بەردى بىر قوشۇق،
ئۆزى ئىچتى بىر چارا.
بىر قوشۇققا تويمىدىم،
ئېتەك ـ چۆرەمنى قويمىدىم.

لىڭگىر تايتاق

لىڭگىر تايتاق، ئايسى پايپاق،
ئايسى پايپاق ئۆلۈپتۇ،
قۇم داۋانغا كۆمۈپتۇ،
يىغلايدىغان ئادەم يوق،
ئۆزى قوپۇپ يىغلاپتۇ.

قۇربان قۇرت

قۇربان قۇرت،
ئۆشكە بۇرۇت.
تۆگە تەپكەن،
قارنى كۆپكەن،
يېرىم ناننى يەپ،
يۇرتىغا يەتكەن.

ئىمام ئاخۇنۇم، نەگە بارىلا

ئىمام ئاخۇنۇم، مەزىن ئاخۇنۇم،
نەگە بارىلا؟
تۆگە باققىلى.
تۆگىلىرى نېمە يەيدۇ؟
قوناق شېخى.
ئۆزلىرى نېمە يەيلا؟
بەتتە پولۇ.
بىر جىڭ گۆش ئالدىم،
داڭقانغا سالدىم.
داڭقان يېرىلدى،
شورپا تۆكۈلدى.
ۋاي داد، ئىمام ئاخۇنۇم، داد!

ئەڭزىچى بىلەن شاگىرت

ئاتقۇچى داڭ ـ داڭ قىلىدۇ،
ئىتلىرى غاڭ ـ غاڭ قىلىدۇ.
ئاتقۇچىنىڭ بىر قىزى بار،
قاپقارا ئاش قىلىدۇ.

ئۆزى ئىچىدۇ بىر تاۋاق،
ماڭا بەردى بىر قوشۇق.
بىر قوشۇققا تويمىدىم،
ئېتىكىنى پوقلىدىم.

كەتتى ـ كەتتى، خاۋازا

كەتتى ـ كەتتى خاۋازا،
دەرۋازىغا يەتتى،

كىرىپ كەتتى خاۋازا،
دەرۋايىغا يەتتى.

مياۋ ـ مياۋ مۇشۇكۇم

مياۋ ـ مياۋ مۇشۇكۇم،
نانىنى بەرسەم بەك يەيدۇ،

ئاشنى بەرسەم ئىچىدۇ،
يەرنى كولاپ چىچىدۇ.

داد، پادىشاھىم، داد

داد، پادىشاھىم، داد،
نېمە ئۈچۈن داد؟
ئۆيۈمگە ئوغرى كىرىپتۇ،
ئوغرىنى تۇتتۇڭلار!
داد، پادىشاھىم، داد
نېمە ئۈچۈن داد،

ئوغرىنى تۇتتۇق،
ئۇچ تۈرلۈك جازا بېرىلسۇن:
بىرىنچى، چىلان يېدۈرمەك جازاسى بېرىلسۇن؛
ئىككىنچى، پاختەك ئۇچۇرماق جازاسى بېرىلسۇن؛
ئۈچىنچى، يەتتە غېرىچ يەرنى بۇرنى بىلەن سىزىش
جازاسى بېرىلسۇن.

ھەر ھەپتىدە يەتتە كۈن

دۈشەنبە كەلدى دۈشەنبە
سەيشەنبە كەلدى سەيشەنبە.
چارشەنبە كەلدى چارشەنبە،

پەيشەنبە كەلدى پەيشەنبە.
ئۇلۇغ جۈمە، شېكەر شەنبە،
ئويناپ يەكشەنبە.

قوتۇر - قوتۇر، شۇم قوتۇر

قوتۇر - قوتۇر، شۇم قوتۇر،
قۇم قازانغا نان قاتۇر.
نان ئوتتۇرىسى پىشقۇچە،
چۆرىسىنى يەپ ياتۇر.

ئۆزى ھۇرۇن، گەپ ساتۇر،
تاڭگازىنى يەپ ساتۇر.
خوتۇنى ئەگەر پۇل دېسە،
ئولتۇرۇپ بېشى قاتۇر.

جالدۇرجاقىم، جالدۇرجاق

جالدۇرجاقىم، جالدۇرجاق.
كونا شەرىنىڭ باللارى،
يېڭى شەرىنىڭ باللارى.
پۇل بەرسەڭمۇ ئاتمەن،
بەرمىسەڭمۇ ئاتمەن.

يۇلغۇن تۇڭدە ياتمەن،
يۇلغۇن تۇڭدە ئىككى باش،
ئىككىسىنى قەلەم قاش،
جاق - جاق، جاققا - جۇمبۇرجاق.

مالدىكى مەكرولار

كى كۆزنىڭ بۇلىقى،
يۇرەكتە ئىككى قۇلىقى.
ئارقا پۇتتا قۇياڭى،
ئۇچەيدىكى يىغلاڭغى.

ئىككى قولىنىڭ قاناتى،
ئۆتى بىلەن ئالتى،
كۆتى بىلەن يەتتى.

قاتار - قاتار تۆگىلەر

قاتار - قاتار تۆگىلەر،
نەگە بارغان تۆگىلەر؟
تۇزغا بارغان تۆگىلەر.
تۇزۇڭ قېنى، تۆگىلەر.
ئۇلۇغ يولدا تۆكۈلدى،

مەستۇرخان يىقىلدى.
ھاشىماخۇن ئوسۇردى.
غانجۇغامدا تۆشۈك بار،
ماراپ تۇرغان چاشقان بار.

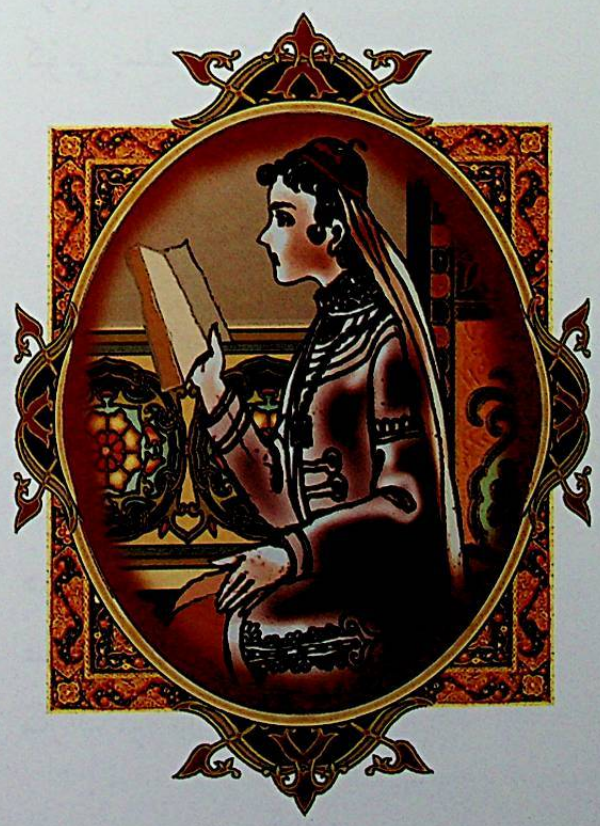
ۋاسسارى

ۋاسسارىما، ۋاسسارى،
تاقىر ـ توقۇر ۋاسسارى.
كەشكۈنمۇ كىيمەمسەن،
مايماق كېتىدۇ دەمسەن.
ياش بالاڭنى بەرمەمسەن،
قارا باتۇر قۇل دەمسەن.
قۇملۇقلاردا قۇم تولا،
يانچۇقلاردا پۇل تولا.
بەش داچەنگە ئۇپا ئالسام،
ئالتە چوكان گول بولا.
چىگىچى بۇغدايچى،
ئۆمىلەپ ناغرىچى.

رىزۋاننىڭ قايسى قىزى؟
ئەڭ كىچىك ئاپئاق قىزى.
ئۇپىلارنى نەدىن ئالۇر؟
باغۋەننىڭ بېغىدىن.
باغۋەن كىمگە تېگەر؟
قۇربان ئۇستا تازغا تېگەر.
تازلارنىڭ نېمىلىرى بار؟
ئاپئاق ـ ئاپئاق قۇشلىرى بار.
قۇشلىرىنى قۇشلايلى،
تاز بېشىغا مۇشتلايلى،
ئىككى ـ ئۈچ پۈتلۈق رەڭ ئېلىپ،
يۈزى ـ كۆزىنى بويايلى!

ۋاتىر ـ ۋات

ۋاتىر ـ ۋاتىر، ۋاتىر ۋات،
ۋاتىر ۋاتساڭ، ۋاتىر ۋات.
زالىملارنى ئۆلتۈرۈۋات،

توخۇ گۆشى گۆش ئەمەس،
بىزدەك ئەرلەر بوش ئەمەس.

ۋاتىر ۋات،
ۋاتىر ۋات،
كۆڭلى قارا،
دىلى يات،
سېنىڭ ئەمەس مېنىڭكى،
ئاكام بەرگەن ئاق ناۋات.
ساڭا ھەرگىز بەرمەيمەن،
كۆتۈرسەڭمۇ داد ـ پەر ياد،
يامان بولساڭ ئاتتۈرۈۋات،
يامان بولساڭ چاپتۇرۇۋات.
ئۈيات ـ ئۈيات!

ئۆھۆ - ئۆھۆ بوۋسى

ئۆھۆ - ئۆھۆ بوۋسى،
تاختا - خالو مومىسى.

تەتۈر كىيىپ جۈۋىنى،
تاياق تايىنىپ ئويناىدۇ.

تۈشكۈر تۈك

تۈشكۈرتۈشمۇ، تۈشكۈرتۈك،
بالىلارنى يۈگۈرتۈك.
بالىلارنى كەپسىز قىلماي،
ياخشى ئىشقا ئۆگىتىك.

ئايسىخانلار ئۆلۈپتۇ،
خالىي گىلەم يېپىپتۇ.
نامىزىدا ئادەم كۆپ،
نەۋرىلىرى كېلىپتۇ.

ئاق تەلەشگە

ئاق تەلەشگە،
كۆك تەلەشگە.
زالى - زالىخان،
زالىخانىنىك بالىلىرى بوغۇم - بوغۇمچاق.

كۈچادىكى ئايلامغا
پوتا سالسام يېتەمدۇ؟!
تالادىكى خوتۇنلارغا
مېنىك ئاپام ئوخشامدۇ؟!

يىغلىماك، قىز

قازناقتىن قىز چىقتى،
قۇلۇپنى تولاپ.
ئاغزىغا بىرنى قويدۇم،
يىغلىتىپ ئويناپ.

يىغلىماك، قىز، يىغلىماك،
ئەتە كېلەرمىز.

سىزگە ئاتاپ گولاك - شېكەر
ئېلىپ كېلەرمىز.

كىچىك - كىچىك ئۆچكىلەرنى
قويلىغلى ياخشى.
سىزمۇ كىچىك، بىزمۇ كىچىك،
ئويىنىغلى ياخشى.

مەن پاختەك

گۇ - گۇ - گۇ، مەن پاختەك،
جۇجەم پىش، ئاغزىمغا چۈش.

ئاتاڭ نەگە كەتتى

ئاتاڭ نەگە كەتتى؟
تاغلارغا كەتتى.
كېلەمدۇ، كەلمەمدۇ؟
يۇرىكىمگە ئوت كەتتى.
نېمە قىلغىلى كەتتى؟
كىگىز قىلغىلى كەتتى.
ساڭا نېمە ئەكېلىمدۇ؟
ئىشتان ـ كۆڭلەك ئەكېلىمدۇ.
سەنمۇ بارامسەن، بارمامسەن؟
يۇرىكىمگە ئوت كەتتى...

ھاۋادا ئۇچۇپ يۈرگەن
لاچىن بالىسى.
ئېگىز تاغدىن ئۇچۇپ چۈشكەن
قۇرغۇي بالىسى.
بۇ ئۆمۈرنى ئىزدەپ يۈرگەن
تۆرە بالىسى.
ئەتىگەن قوپۇپ دۇئا قىلسۇن
ئاخۇن دادىسى.
سىلاپ ـ سىيپاپ بالام قىلسۇن،
قۇشناچ ئانىسى.

ئويىنىمايمەن

ئويىنىمايمەن، چويىنىمايمەن،
ئىشتان ـ كۆڭلەك كىيمەيمەن.

ئاتام ماڭا كەمپۇت بەرمىسە،
ئاتام دېمەيمەن.

قاپاق

ئېرىق بويىغا چىقسام
ئاچمىغان قاپاق چىقتى.
قاپاقنى ئېچىپ باقسام
ھاشىخان چاپاق چىقتى.

بىر بېسىپ ئېغىز ئاچتىم،
يېنىمغا قاپاق ئاستىم.
سۇنى ئېلىپ ئىچىگە،
ھويلامغا بېرىپ چاچتىم.

بولدى ـ بولدى

بولدى ـ بولدى ـ بولدى،
بولمايدىغان نەدە بار؟

ئەسكى خوتۇن نەدە بار،
ئېشى پىشمىغان ئۆيدە بار.

بەخسەم ـ بەخسەم

بەخسەم ـ بەخسەم،

چىنە ـ تەخسەم.

ئەتە بازارغا بارارسەن،
ئەرگە، ئەرگە تېگەرسەن.
تارغاق - سۇزگۇچ ئالارسەن.
ئەرگە، ئەرگە تەگكەندە،
تارغاق - سۇزگۇچ ئالغاندا،
ئالتە بالا تۇغارسەن.
باش - كۆزۈڭنى تارارسەن.
ئالتە بالا بەرى پوق،
باش - كۆزۈڭنى تارىغاندا،
ئېرتاي دېسەڭ لاتا يوق.

ئالتە غاز

ساز - ساز، چېكىلەڭ ساز،
ئالتە غازنى كىم باقتى،
هويلاڭدىكى ئالتە غاز.
بىزنىڭ قوشنا — مەمەت نىياز.

قۇشتۇم بار

— زەينەپ، زەينەپ، زەينېپىم،
ئىككى بالا سوقۇشتى.
سەن قاياققا باربسەن؟
— بىز ئېيتايلى ئۇلارغا،
— ئالتايغا باربمەن.
سوقۇشمىسۇن يىغلىشىپ.
— ئالتايدا نېمەڭ بار؟
دوست بولۇپ ئۆتسۇن بالىلار،
— ئۇچىدىغان قۇشۇم بار.
ئۇچقان قۇشقا قارىشىپ.
— ئۇچتى، ئۇچتى، قۇش ئۇچتى،

جىن بوپتۇ

ئىككى ئادەم بىر بوپتۇ،
نامازشامنىڭ ئارقىدا،
كۆتى قۇۋاق جىن بوپتۇ.

ئەتىلىككە ھېيت

ئەتىلىككە ھېيت!
ئاپاڭغا ئېيت!
ئىشتان - كۆڭلەك ئېپىبەرگەي،
ئاتاڭغا ئېيت!

تۆگە ـ تۆگىلەك

تۆگە ـ تۆگىلەك، تۆگە ـ تۆگىلەك،
بۇغا ـ بۇغىلاك.
ـــ نەگە بارىسەن؟
ـــ تۇزغا بارىمەن.
ـــ تۇزۇك قايدا؟
ـــ يولدا قالدى.
يولدىشىكامنىك
بىر قىزى بار،
ھېكىم بەگكە تېگىدۇ.
ھېكىم بەگكە تەگكەندە،
ئالتە بالا تۇغىدۇ.

ئالتە بالا بەرى پوق،
ئېرتاي دېسە لاتا يوق.
لاتا دېگەن بازاردا،
ئالاي دېسە ئاقچا يوق.
ئاقچا دېگەن ساندۇقتا،
ئاچاي دېسە ئاچقۇچ يوق.
ئاچقۇچىكام ئۆلۈپتۇ،
ئاق مازارغا كۆمۈپتۇ.
ئاق مازارنىك چالمىسى،
ئاق توڭگۇزنىك كاللىسى.

بېشىڭدىكى نېمىدۇ

بېشىڭدىكى نېمىدۇ؟
سۇمبۇل ـ سۇمبۇل چاچلىرىم.
ئارقىڭدىكى نېمىدۇ؟
ئۇششاق ـ ئۇششاق بالىلىرىم.

بىر بالاڭنى بەرسەڭچۇ؟
ئېلاخۇندىن سورىساڭچۇ.
ئېلاخۇن، بىر بالاڭنى بەرسەڭچۇ؟
پۇلغا سېتىپ ئالساڭچۇ.

ئاپتاپ چىق

ئاپتاپ چىق، ئاپتاپ چىق،
بىر بالاڭنى قويۇپ چىق،
بەش بالاڭنى يېتىلەپ چىق.

ئاپتاپ چىق،
ئاپتاپ چىق،
خان قىزىڭنى كۆتۈرۈپ چىق.

ئاق مەخمەل پايپاق

ئاق مەخمەل پايپاق،
كۆك مەخمەل پايپاق.

(يەتتە قېتىم تېز ئېيتىلىدۇ)

ساناق ساناش

بىر دېگەن بىلەك،
ئىككى دېگەن ئىلىك.
ئۈچ دېگەن ئۈچكە،
تۆت دېگەن تۆشۈك.
بەش دېگەن بۆشۈك.
ئالتە ــ ئالما،
يەتتە ــ يەككە،
سەككىز ــ ساقا،
توققۇز ــ توقا.
ئون ــ ئويماق.
ئون بىر ــ تېپىشماق.

مەمەجان

غى ـ غى، مەمەجان
مەمەجانىڭ نېمىسى بار؟
ئالتۇن بۇيۇمى ئاتالغان،
كىچىككىنە بىر قىزى بار.

قىز قولىدا بىر قونچاق،
ئېسىۋالغان كۆپ مونچاق.
تە ـ تە قىلىپ ماڭىدۇ،
دوربىغىنى ئاق تايچاق.

كۆك ئۈستىگە ئاي چىقتى،
هويلىمىزدىن تاي چىقتى.
بۇ مەلىنىڭ ئىچىدىن
مەمەت هاجىم باي چىقتى.

باي غوجامنىڭ نېمىسى بار؟
چىن تەخسىدە پىستىسى بار.
پىستىسىنى كىم چاقىدۇ؟
هاشىمئاخۇن قارا قاش.
هاشىمئاخۇن قارا قاش،
ئون پۇلۇمنى بەر، ئاداش،
ئون پۇلۇمنى بەرمىسەڭ،
شەرىئەتكە يۈر، ئاداش.

قارا قاش خېنىم

قارا قاش خېنىم، قاراپ قويۇڭ،
يانچۇقۇمدا پۇلۇم بار،
خەجلەپ قويۇڭ.

قارلىغاچ

مەن ئۆزۈم بىر قارلىغاچ،
قاناتلىرىم ئالماچ.
تەندە ماداريم بولمىغاچ،
دائىم ئوقۇيمەن دۇرۇت.

گۈلبوستانغا بېرىۋىدىم،
قۇم شېكەرنى يېۋىدىم.

مەن بۇ يەرگە كېلىۋىدىم،
قوڭغۇز بىلەن قۇرت.

ئۆزۈم كىچىك ـ كىچىك مەن،
كېچىلىرى بەھوشمەن،
ئادەمزاتقا تونۇشمەن.

ئاق تەلەڭگە، كۆك تەلەڭگە

ئۇلۇغ، ئۇلۇغ سۇلار كەلدى،
سۇپا سېلىڭلار.
قىزىل ـ قىزىل ئالما كەلدى،
تۇتۇۋېلىڭلار.
ئاراڭلاردىن چىقىپ كەتسەم
يىغلاپ قالماڭلار.
ئاق تەلەڭگە،
كۆك تەلەڭگە،
جانىم ـ جانىم زىلەيخان.
زىلەيخانىڭغا بېغىدا
بىر تۇپ، بىر تۇپ ئانارچەك،
ئانارچەكنىڭ بالىلىرى
بوغۇم ـ بوغۇمچەك.
ئاق خالتىدا تاش،
كۆك خالتىدا ماش.
سېنىڭ ئاپاڭدىن
مېنىڭ ئاپام ياش.

يەڭگەم، يەڭگەم،
جايناماز تىكەي دەملا؟
جايناماز نى قولتۇقلاپ
ناماز ئۆتەي دەملا؟
شۇندىق، بالام، شۇندىق،
شۇندىق، بالام، شۇندىق.

خان بوۋا

خان بوۋا، ئوبدان بوۋا،
ناغرىنى چالغان بوۋا.
ناغرىنى ماڭا بېرىپ،
ئۆزى قاراپ تۇرغان بوۋا.

مەن ناغرىنى چالىمەن،
چېلىپ ـ چېلىپ يارىمەن.

خان بوۋامغا يالۋۇرۇپ،
يەنە بىرنى ئالىمەن.

خان بوۋام، ئوبدان بوۋا،
ناغرىنى چالغان بوۋا.
مېنىڭ ئاداشلىرىمنى
ناغرىچى قىلغان بوۋا.

ئانام ئايدەك

ئانام ئايدەك،
دادام ئايدەك.
مېنى باقىدۇ،
قىزىلگۈلدەك.
ئانام ئېتىدۇ لەڭمەن ئاش،
مەن يەيمەن لەڭمەن ئاش.

دادام يەيدۇ چۆچەكتە،
ئانام يەيدۇ كۆمۈچاقتا.
مەن يەيمەن پىلىچەكتە،
بەرگەن ئېشىغا تويمايمەن،
خۇدايىمغا يىغلايمەن.
ھۇ... ھۇ... ھۇ...

ماي

ماي، ماي،
قىچىنىڭ مېيى.
نېسى ساتمايمەن،
كىشىنىڭ مېيى.

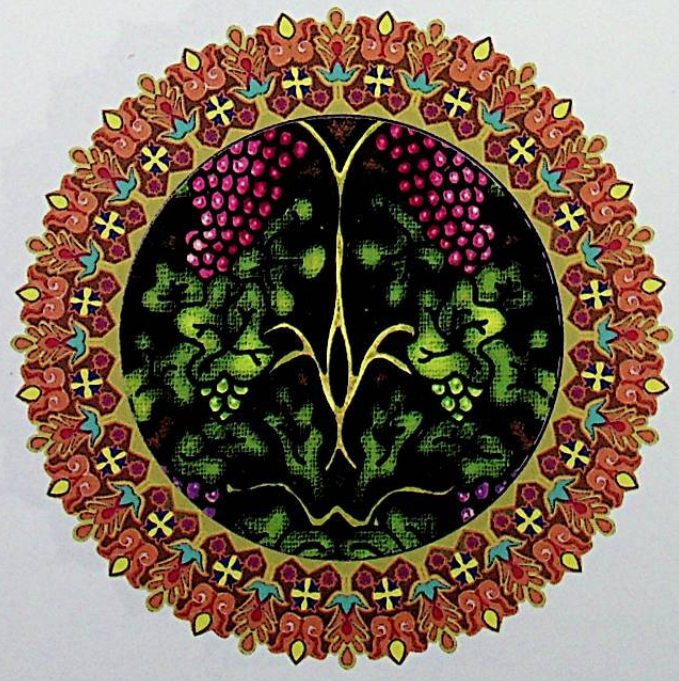
نېسى يىغقۇچە
تېشىلىپ كېتەر
كەشمىنىڭ چېمى.

مەن كەلدىم

ئىسھاقجان، مەن كەلدىم،
مۇزدەك پولۇ يەپ كەلدىم،

سىزگە بىر مۇشت ئەكەلدىم.

دۇگا ـ دۇگا قۇشقاچ

دۇگا ـ دۇگا قۇشقاچ،
قەلەم قاشنى ئېپقاچ.

بۇرۇك ـ بۇرۇك باقى

بۇرۇك ـ بۇرۇك باقى،
ئەسكى ھارۋىنىڭ چاقى.

چامغۇر يۇلۇش

— چامغۇر يۇلمىز، چامغۇر،
— چامغۇر ئالغىلى كەلدىم.
— تېرىپ قويدۇم،
— چامغۇر ئالغىلى كەلدىم.
— ئۇندۇرمە بولدى،
— چامغۇر ئالغىلى كەلدىم.
— بىر قۇلاق بولدى،
— چامغۇر ئالغىلى كەلدىم.
— ئىككى قۇلاق بولدى،
— چامغۇر ئالغىلى كەلدىم.
— ئۈچ قۇلاق بولدى،
— چامغۇر ئالغىلى كەلدىم.
— تۆت قۇلاق بولدى،
— يۇلمىزمۇ؟ يۇلمىز.

ئەمبەل ـ چەيدو

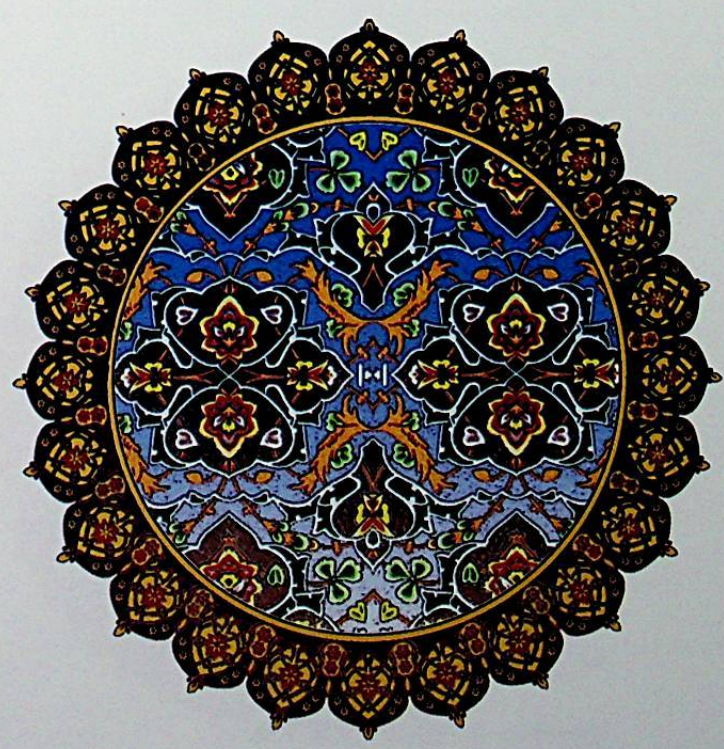
ئەمبەل،
چەيدو.
باغقا كىردىڭمۇ؟
كىردىم.
ئالما يېدىڭمۇ؟
يېدىم.
گۈلنى ئۈزدۇڭمۇ؟
ئۈزدۇم.
بوغۇن چاقتىمۇ؟
چاقتى.
نەرىڭنى؟
شىللەمنى،
شىلدىر ـ شىلدىر ـ شىلدىر.

تاي مونچاق

تاي ـ تاي، تاي مونچاق،
تايدىن كەلگەن ئاي مونچاق.

بالا ئاشلاش

(1)
ئاش بولسام ئېچىپ چىق،
قوقاق بولسام كۆچۈپ چىق.
ئاش، ئاش، ئاش.

ئاچ پاقىنىڭ ئىچىگە كىرگەن بولسامۇ چىق.
چۆل پاقىنىڭ ئىچىگە كىرگەن بولسامۇ چىق.
ئاش، ئاش، ئاش.
چوڭ قۇيرۇقلۇق قويلارغا بار،
يالغۇز دەرەخكە بار،
ئۇلۇغ سۇغا بار،
چىرايلىق باغلارغا بار،
ئېگىز تاغلارغا بار،
ئەسكى تۇگمەنلەرگە بار.
چىقسامۇ چىق،
چىقمىسامۇ ئىت تېزىكى بىلەن ئىسلايمىز،
يۇلغۇن كۆتىكى بىلەن چىتلايمىز.

(2)

ئاللاھۇمە، ئاچ،
ئاچ، ئاچ، چىق!
چۇشكۇرگەننىڭ يۇزىگە چىق.
توق بالامنى قىينىماي،
ئاچ قالغانىنىڭ كۆزىگە چىق.

ئاچ، ئاچ، ئاچ!
ئاچ بولسامۇ چىق.
چىرايلىق قىزنىڭ چېچىغا چىق،
ئاللا ھۇممە، ئاچ،
ئاچ، ئاچ، ئاچ.
ئاچ بولسامۇ ئاچلارغا چىق.
ئاچ قالغاننى قوغلىشىپ،
تاپالمىسامۇ تاشقا چىق.
ئاچ، ئاچ، ئاچ!
ئاچ بولسامۇ چىق، چىق.
باي خېنىمنىڭ بېشىغا چىق.
ئاچ، ئاچ، ئاچ!
ئاچ بولسامۇ چىق، چىق،
ئويناشماي بوزەك بىلەن،
چۆلگە، كۆلگە كېتىڭلار،
ئۇجۇقتۇراي تېزەك بىلەن.
ئاچ، ئاچ، ئاچ!
ئاچ بولسامۇ چىق، چىق.
نەدىن كىرسەڭ شۇ يەردىن چىق.

ئەللەي قوشاقلىرى

1

باغ ـ باغ ئەتكەندە بېغىرتاق،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
باراي دېسەم يول يىراق،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
يىراقتىكى تۇغقاندىن،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
تام قوشنىلار ياخشىراق،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.

سۇلار ئاقۇر ئېرىقتا،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
غىلدىر ـ غىلدىر شىرىلداپ،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
ياقا يۇرتتا غېرىبمەن،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
يۇرەك كۆيەر پىلدىرلاپ،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
قارانچۇقۇم سەن ئۆزۈڭ،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
تايانچۇقۇم سەن ئۆزۈڭ،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.

سەندىن باشقا نېمەم بار،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
كۆز قارىچۇقۇم سەن ئۆزۈڭ،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
ئاشقا قاتتىم يۇمغاقسۇت،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
تومۇرلارنى باسسۇن دەپ،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.

ساڭا ئۇمىد باغلىدىم،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
نادانلىقنى يەشسۇن دەپ،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
ئەتە چوڭلا بولارسەن،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
ئوقۇشلارغا بارۇرسەن،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.

ئادەم كۆركى ئىلىمدۇر،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
ئوقۇپ بىلىم ئالۇرسەن،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.

ئوقۇپ ئالىم بولساڭ سەن،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
ئاق سۈتۈمگە مەن رازى،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
ئېلىڭ ئۈچۈن تەر تۆكسەڭ،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
باققىنىمغا مەن رازى،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.

2

مىنگەن ئېتىڭ يورغىدۇر،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
كۆزۈڭدە يوق ئۇيقۇدۇر،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
كۆككە بېقىپ قارايسەن،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
ئويغا سالغان نېمىدۇر،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.

ئاسماندىكى تۇرنىلار،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
جەنۇب ياققا قايتىپتۇ،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
بويۇن ئېگىپ تۆۋەنگە،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
قاتار ـ قاتار ئۇچۇپتۇ،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.

سالام دەڭلار تۇرنىلار،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
ئۇچتۇرپاندىن ئۆتكەندە،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
خەۋەر ئېلىپ كېلىڭلار،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
يەنە قايتىپ كەلگەندە،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.

زامان شۇنداق تار ئىكەن،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
ئايرىۋەتتى ئانامدىن،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
ئايرىلمىغان بىرمۇ كۈن،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
ياشلىقىمدا ئاتامدىن،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.

قانات بولسا ئۇچاتتىم،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
ئۇلار بىلەن شۇ ياققا،

ئەللەي، بالام، ئەللەي.
قانات يوقكەن ياش تۆكۈپ،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
ئىچىم تولدى پىراقتا،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.

ئۇخلا قوزام، كۆز نۇرۇم،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
نىسبى بولدى تۇنلەرمۇ،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
ئۇمىد بىلەن ياشايمەن،
ئەللەي، بالام،ئەللەي.
كېلەر ئېسىل كۈنلەرمۇ،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.

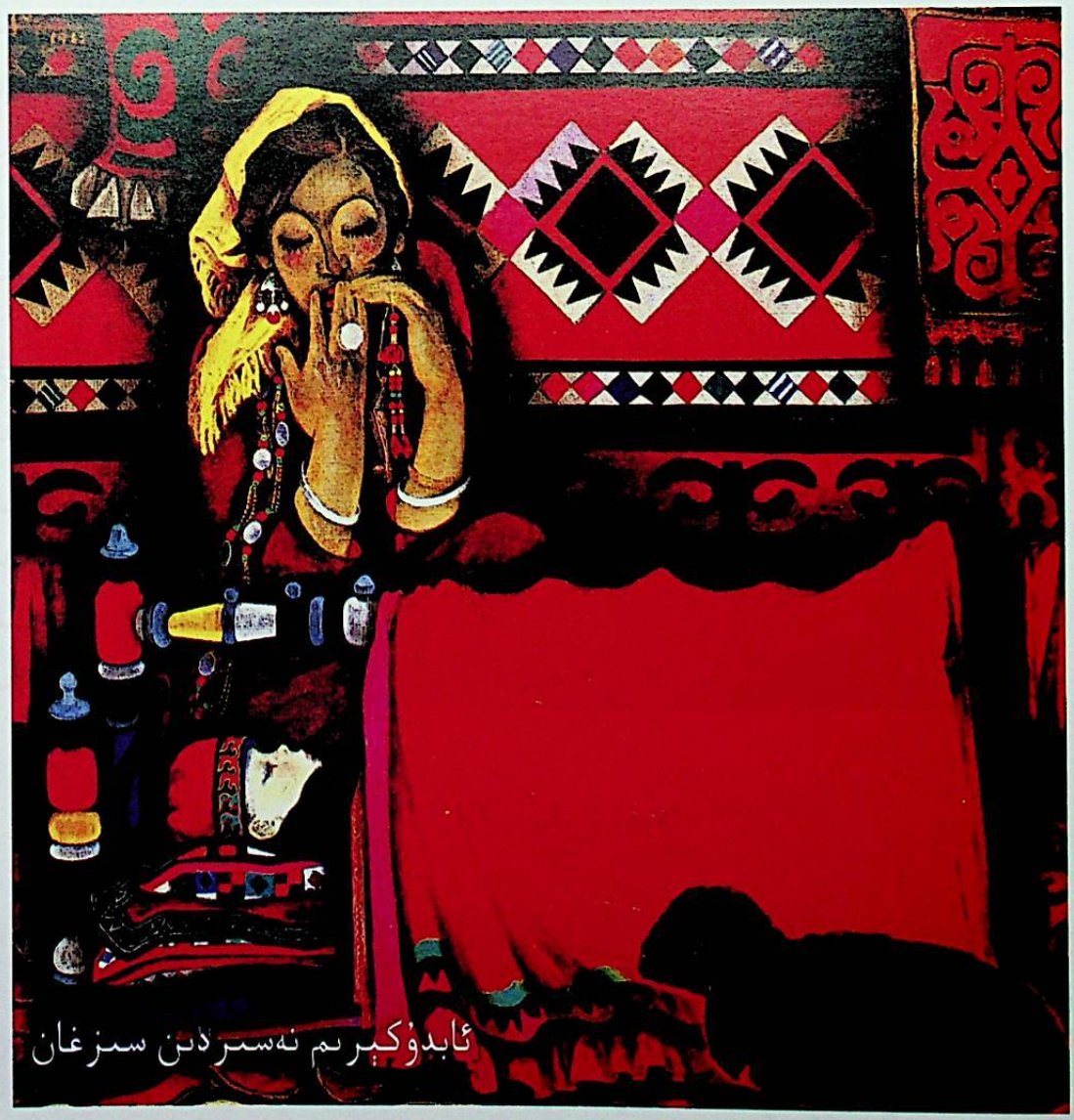
3

ۋىلىق ـ ۋىلىق كۈلدۈك،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.

تايتاق ـ تايتاق يۈردۈك،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
پۇت ـ قولۇڭدا ماغدۇر يوق،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.

ئوغۇز سۈتكە تويمىدىك،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
نېمىشقىمۇ تۇغۇلدۇك،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
ئەللەي، بالام، بوتا ـ تاي،
ئاچ قالساڭ قانداق چىداي،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.

غەملەر باستى موماڭنى،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
ئۆلۈپ كەتكەن ئاناڭنى،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.

ئابدۇكېرىم نەسىردىن سىزغان

ئەس ـ يادىمغا كەلتۈردۈڭ،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
مۇجۇلىدۇ يۈرىكىم،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
ھەر ئاڭلىسام يىغاڭنى،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.

ئاناڭ مېنىڭ قىزىمدى،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
يۈرىكىمدى، كۆزۈمدى،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
تولۇن ئايدەك ئۆزۈمدى،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
قاش ـ كىرپىكى قۇندۇزدى،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.

چېۋەر ئىدى قوللىرى،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
كۆيەر ئىدى مومىڭغا،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
سۆيەر ئىدى ئېسىلىپ،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
سادىق ئىدى بوۋاڭغا،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.

ئاتاڭمۇ يوق، ئاناڭمۇ يوق،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
يېدى ئۇنى زالىملار،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
ئۆلتۈرۈەتتى بوۋاڭنى،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.

پەيلى يامان قاۋانلار،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
گادايلارنى يىغلاتتى،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
قان شورىغۇچ زامانلار،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.

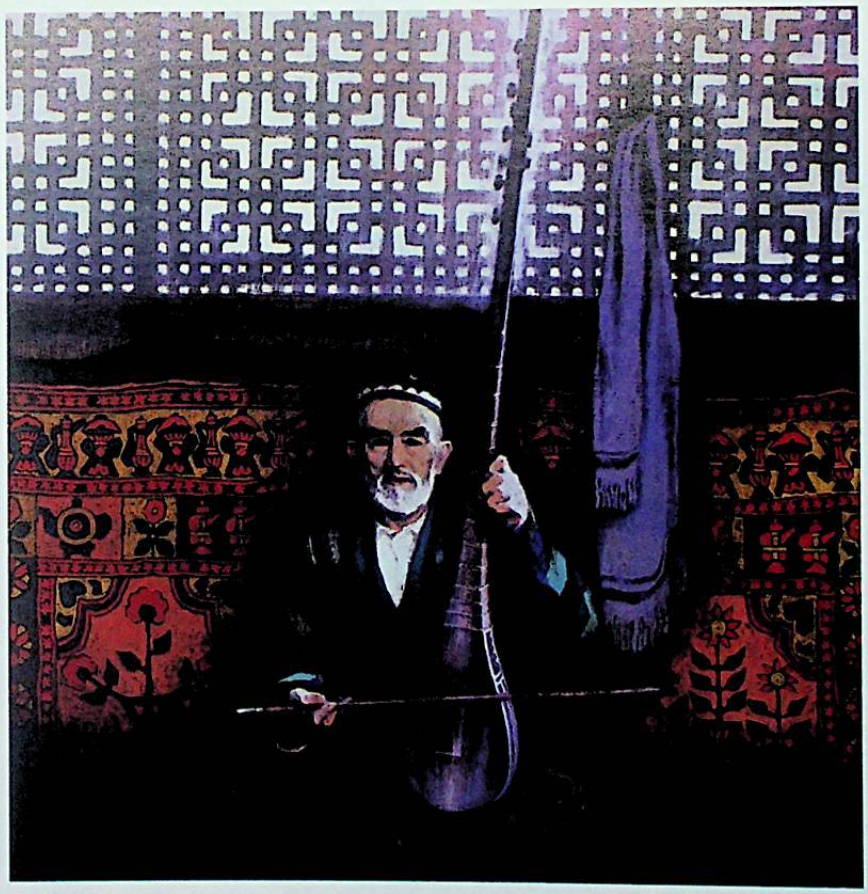
ۋاقىتسىز خازان بولدى،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
باغدا ئۆرۈك، ئالمىلار،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
ئۇخلا، قوزام، ئامرىقىم،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
مېنىڭ بىر تال يالغۇزۇم،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
مومامڭ سۆزىنى قەلبىڭگە،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
پۈكۈپ قويغىن، قۇندۇزۇم،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.

ئۇخلا بوتام، يۇلتۇزۇم،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
مەن سېنىڭدىن سۆيۈندۈم،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
سەن، سەن مېنىڭ بۆشۈكۈم،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
لاچىن بولغىن يۈرىكىم،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.
شۇدۇر مېنىڭ ئۇمىدىم،
ئەللەي، بالام، ئەللەي.

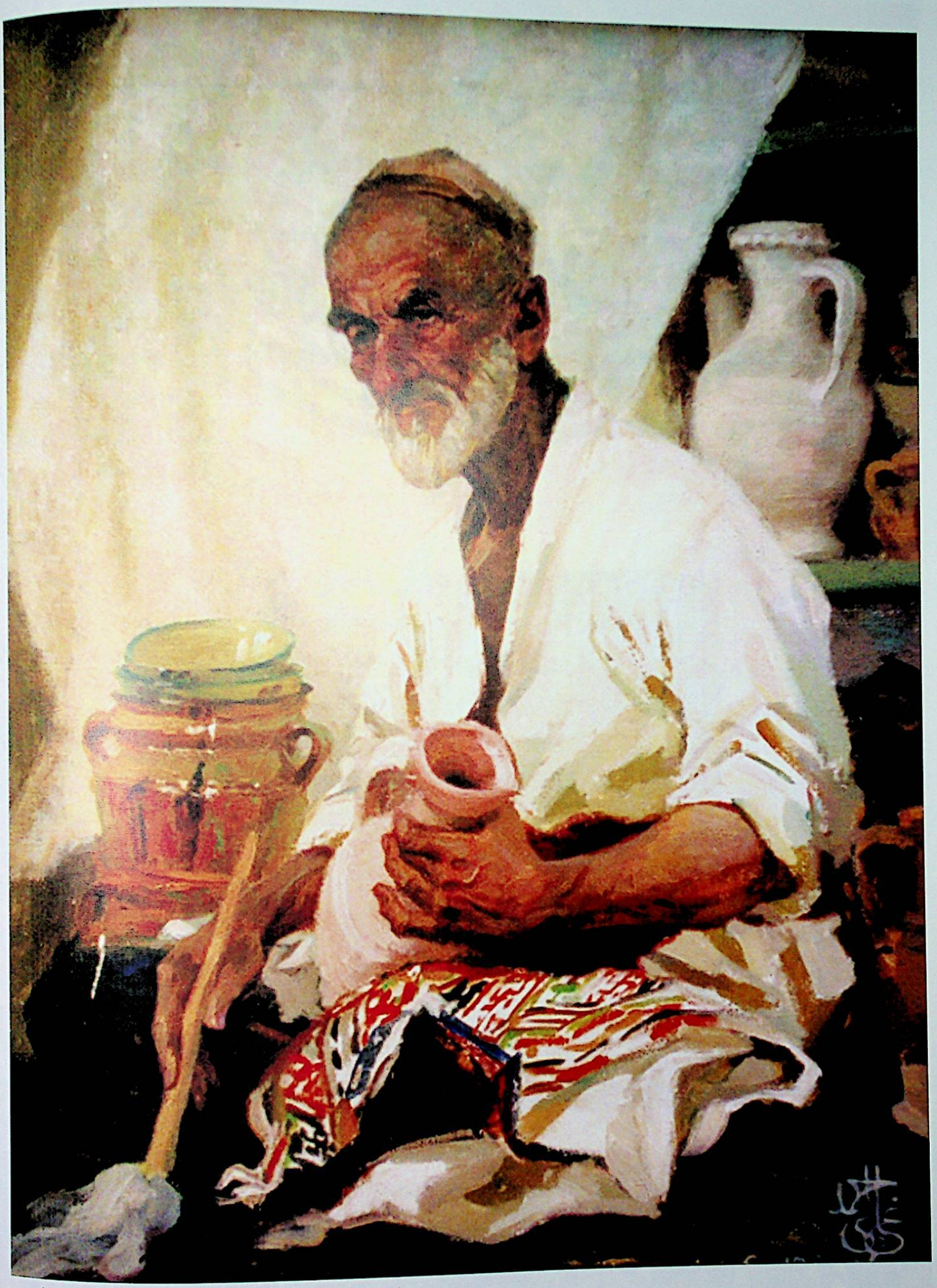
ئىزاھلار:

‹1› ئۆڭۈر — بۇغدىيەك.
‹2› چۆكەم — ئاق پۇرچاق.
‹3› يىگىنە — سىرغا، ھالقا كۆزدە تۇتۇلىدۇ.
‹4› پوزا — تۆت ئوشۇقنىڭ قىمارىدىكى ئۇتۇشى.
‹5› بەردەڭگە — توققۇز ئاتار مىلتىق.

ئەبجەش قوشاقلار

ئەبجەش قوشاقلار

غازی ئەمەت سىزغان

ئەجەش قوشاقلار

يارىمنىڭ ئېتى ئايىم،
گەپ ـ سۆزلىرى مۇلايىم.
شۇ يارىمنىڭ ئىشقىدا
ئوتتەك كۆيىمەن دائىم.

سېنىڭمەنۇ سېنىڭ مەن،
سېنىڭ بولماي كىمنىڭ مەن؟
ئاتۇشنىڭ بازارىدىن
سېتىۋالغان قۇلۇڭمەن.

ئاق چەينەككە چاي قۇيسام،
كۆك چەينەككە دەز كەتتى.
ئويىنىساق بىز ئويىنىدۇق،
ساڭا نېمە دەرد يەتتى؟

ھەرە قونماس مەغەزگە،
قاغا قونماس پەغەزگە.
قىز باللا كۆيۈپ قاپتۇ،
كويچەن دېگەن قەغەزگە.

ھويلاڭدىكى تېرەكتە
بىر جۈپ كەپتەر ئۇنلەيدۇ.
مەلەڭدىكى چوكانلار
بىزنى نېمە كۈنلەيدۇ؟

ئەتىگەندە سەھەردە،
كۈۋۈكتا دەمدەر ئۇنلەيدۇ.

ئىش ئۇقمىغان ياش باللار
خوتۇننى دائىم كۈنلەيدۇ.

ئاخشام بىر ھارامزادە
يارىم بىلەن گەپلەشتى.
كالتەكىنى ئېلىپ قويسام،
تار شورىغا كەپلەشتى.

باغمۇ شورا تۇرامدۇ،
ئانارىڭنى ئۈزگەندەك؟
لېۋىڭ زېدە تۇرامدۇ،
چىشلەپ ئۈزاق شۇمگەندەك؟

ئاتىم ئاتقا ئوخشايدۇ،
يارىم ياتقا ئوخشايدۇ.
يارىمنىڭ كۆڭلى سىڭايان،
يار تۇتقانغا ئوخشايدۇ.

ھويلاڭدىكى تېرەكتە
بىر جۈپ كەپتەر ئۇنلەيدۇ.
ئاشىنىسى يوق جۈۋانلار
خەقنى بىزدىن كۈنلەيدۇ.

شاپتۇل شاخى لىڭشىيدۇ،
شاپتۇل شاخىدا كىم بار؟
يار مېنىڭ دېگەن بىلەن،
يارىمنىڭ كۆڭلىدە كىم بار؟

دۇتار چالسام ئۇنلەيسەن،
خەقتىن مېنى كۈنلەيسەن.
كۈنلىسەڭ كۈنلەۋەرگىن،
يۆگەپ قويسام ئۇخلايسەن.

قاشىڭنى قارا قىلما،
قاشىڭغا زىيانى بار.
زىيان بولسا ماڭا بولدى،
سېنىڭ باشقا خىيالىڭ بار،

ئايۋانىڭدا ئاي ساندۇق،
سارايىڭدا سىم ساندۇق.
ئون كۈن بولدى ھېچ گەپ يوق،
سەندەك ياردىن بىز تاندۇق.

ئېرىقنى ئويۇپ قويدۇم،
ئەمدى سۇ كېلىپ ئاقسۇن.
يارمۇ بىزنى يار دېسە،
بۇياققا كېلىپ باقسۇن.

بارغۇدەكمۇ ئەمەسمەن،
بارالمغۇدەك ئەمەسمەن.

يارنىڭ سېسىق گېپىگە
چىدالمغۇدەك ئەمەسمەن.

ئارال يېزا يوللىرى
ئەگرى ئەمەس، رۇس ئىدى.
مېنىڭ قىلغان گەپلىرىم،
يالغان ئەمەس، راست ئىدى.

ئىككى تاغنىڭ ئاراسىدا
ئات يۈگۈرتكەن جايلار بۇ.
چاقىرتساڭمۇ بارمايمەن،
كۆڭۈل قالغان جايلار ئۇ.

قاشىڭنىڭ قاراسىغا،
خال بولاي ئاراسىغا.
ئەسلا رەھىمىڭ كەلمەيدۇ،
مۇسۇلمان بالاسىغا.

ئۆزى كەلسۇن دەممىدۇ،
سۆزى كەلسۇن دەممىدۇ.
ئۇلۇغ دەريا سۈيىدە،
ئېقىپ ئۆلسۇن دەممىدۇ.

سامانغا يۆگىلىپ قاپتۇ،
پايخان سورۇغان ئارى.
قىزلارغا كۆيۈپ قاپتۇ،
تراكتور ھەيدىگەن قارى.

كېتىپ باردۇ يولدا،
شايى چاپىنى قولدا.
دەپ قويۇڭلار يارىمغا
قاراپ قالمىسۇن يولغا.

يارىم بارمىغان تويغا،
مەن سورىماي بارالمايمەن.
يارنىڭ كۆڭلى بەك نازۇك،
چاي قۇيۇپ ئالالمايمەن.

تال چۆنقنى ئېگىپ - ئېگىپ،
مېنى سوقاي دەمسەن.
ئاتا - ئانىسى يوق باللا دەپ،
ئانىي تاپاي دەمسەن.

مەن بازارغا بارمىسام،
قاشىم بازارغا تارتىدۇ.
چوڭ قىزنىڭنى بەرمىسەك،
كىچىك قىزىڭ قاش ئاتىدۇ.

ئاق ئەلەم، قىزىل ئەلەم،
يارىمنىڭ قېشى قەلەم.
ھېچ كىشىگە كەلمىسۇن،
بىزگە كەلگەن دەرد - ئەلەم.

دەردى يوق دەمسەن مېنى،
دەردىم ئىچىمدە بەش تۇلۇم.
بەش تۇلۇم پۇل تاپقۇچە،
سالدىڭ ماڭا جەبرۇ زۇلۇم.

شاپتۇل ئالساڭ ئەنجۇر ئال،
سائەت ئالساڭ زەنجىر ئال.
سائەت ئون ئىككى بولغاندا،
يار قوينىدا راھەت ئال.

كىردىم سېنىڭ كەينىڭگە،
قويۇپ بەردىم مەيلىڭگە.
بىڭسىڭ بولسا ئوينىۋال،
ئازار بەرمەي دىلىمگە.

جېنىمنىڭ جانانىسى،
يامى جېنىمنىڭ يامىسى.
مېنى شۇنچە ئوينىتمىغان
يارىمنىڭكى قېپىنانىسى.

غېجىكىمنىڭ دەستى،
جۇجەم بېشى تارازىسى.

ئالتە قىز، ئالتە جۇگان
سازەندىنىڭ سەدىقىسى.

مەن بۇگۈن نېمە بولدۇم،
خىيال قىلدىم ئاخشامغا.
باغ باغلىغان چوكانلار
زوق ئەيلىدى ناخشامغا.

تاغ سايان قىلدىڭ سەپەر،
ئەمدى ھاللار نە كېچەر.
ئارىدا ئادەم تولا،
ئوينىاپ - كۈلۈپ كۈنلەر ئۆتەر.

قارلىق تاغدا قار يېغىپ،
كۈن چىقمايۇ ئېرىپ كەتتى.
ئىستىقىنا ياش باللار
يارسىز يېنىپ كەتتى.

يولاتمىساڭ يولاتما،
يولۇنۇپ قالسۇن.
ئارپا - پۇرچاق سامىنىدەك
سورۇلۇپ قالسۇن.

ئارپا - پۇرچاق سامىنىنى
شامال ئايرىيدۇ.
ئىككى ياخشى بىر بولغاندا،
دۇشمەن ئايرىيدۇ.

زەر بىلەن زەنجىرسى،
ئالتۇن بىلەن پەنجىرسى.
چىرقىراپ ئۇن كېلىدۇ،
قىز بېشىدا قاڭغۇرسى.

ئىرغاينى كېسىپ قويدۇق،
قورۇسا قالايلى دەپ.
قىزلارنى كۆرۈپ قويدۇق،
چوڭ بولسا ئالايلى دەپ.

تاغلار ئارىلاپ چاكانداڭنىڭ
مېۋىسى بولماس.
ئارچا بىلەن شەرتى بىر دۇر،
قىش - ياز قۇرۇماس.

قۇمۇللاردا خوي ياتتۇق،
ئاتامنىڭ مىراسى دەپ.
جاپانمۇ بەك تارتتۇق،
ياتقانىڭ كىراسى دەپ.

قارلىغاچ ئوبدان نېمە،
يازلىقى بار، قىشلىقى يوق.
يېڭى يارمۇ ئوبدان نېمە،
ئاغزىدا بار، كۆڭلىدە يوق.

قارلىغاچ ئۆزى قارا،
ئۇچسا ئۇنىڭ باغرى ئالا.
مورىدىن چىققان تۇتۇندەك،
يارنىڭكى كۆڭلى قارا.

قارلىغاچ، ھەي قارلىغاچ،
قاناتلىرى ئالماش.
لېۋىگە ناۋات سالاي،
بېرى كەل بولغىن ئاداش.

قارلىغاچ تۇڭلۇككە كەلدى،
ئۇيقۇدىن كۆزۈڭنى ئاچ.
ئۇيقۇدىن نېمە چىقىدۇ،
ئولتۇرۇپ كۆڭلۈڭنى ئاچ.

قارلىغاچنىڭ بالىسى،
سەنمۇ يېتىم، مەنمۇ يېتىم.
مەن سېنى يوقلاي دېسەم،
يوقتۇر مېنىڭ ئاق بوز ئېتىم.

قارلىغاچ، ھەي قارلىغاچ،
ئۇچساڭ مېنىڭ ئالدىمدىن ئۇچ.

قاناتىڭغا خەت پۈتۈرمەن،
ئاپىرىپ يارىمغا تۇت.

قارلىغاچ قېيىپ ئۇچار،
قاناتىنى يېيىپ ئۇچار.
شۇ خۇدانىڭ تەقدىرى بىلەن،
كىمنىڭ يارىنى كىم قۇچار؟

ھاراق ئىچمەي دېۋىدىم،
ئىچمەي ھاراقنى نە قىلاي؟
ئىچسەم رەنجى خۇمارى،
ئوتۇڭغا مەن قانداق چىداي؟

ئىچتى دەرلەر، ئىچتى دەرلەر،
ئىچمىگەنلەر قايدا بار؟
ياخشىلار تۇتسا ھاراق،
ئىچسە يۇرەككە پايدا بار.

ئىچسەم شەربى - شاراب،
يار ئالدىدا ھالىم خاراب.
كېچىسى كەلمەس ئۇيقۇم،
سەھەر قوپۇپ يولغا قاراپ.

ھاۋادا يوقلا بۇلۇت،
نېمە تولا شەبنەمدۇر؟
يارغىنەم ئالدىمدا يوق،
نېمە تولا بەتنامدۇر؟

سۇ قوۋۇقنىڭ ئالدىدا،
ياغاچچى پەن تارتىدۇ.
يېڭى يارنىڭ دەردىنى
كونا يار تەڭ تارتىدۇ.

ئات مىندىم ئايدەككىنە،
مىنگەن ئېتىم تايدەككىنە.
يۈزىگە سەپكۈن چۈشۈپتۇ،
بويىدا بارەككىنە.

ئېتىم ئوتلاقتا ئوتلايدۇ،
ياڕىم شوپائدا ئوينايدۇ.
چنداز ائدا پۇل بولسا،
لەۋەن يانىدا ئوينايدۇ.

كىم بىلەن كىمنىڭ ئىشى،
ئۆزىمىزنىڭ ئامانلىقى.
مەيلىمچە ئويناتمىغان
دوست ـ دۇشمەن يامانلىقى.

ئىشىك ئالدى تۇمانسىز،
كۆيۈپ قالساق تۇيامسىز؟
سىزنى بىزدىن ئايرىغان،
كۆڭلى قارا ئىمانسىز.

ئالمىخان كىيىپتۇ كۆڭلەك،
يېڭى چىققان باسمىدىن.
ئالمىخانىنىڭ كويىدا،
بېلىمنى باغلاي تاسمىدىن.

ۋاي جېنىمەي ئالمىخان،
قايسى باغنىڭ گۈلىسەن.
ۋاي ـ ۋاي جېنىم ئالمىخان،
يېڭى باغنىڭ گۈلىمەن.

ئالمىخانىنىڭ ئانىسى
خويمۇ قىلمىدۇ نەسىھەت.
ئالمىخانىنى بىرنى سۆيسە،
شېرىن جانغا خاسىيەت.

ئالمىخانلار تاغقا چىقتى،
ئاتلىرىنى تاقىلاپ.
بالىلىرى ئۆيدە قاپتۇ،
بوسۇغىنى تاتىلاپ.

ئەسكى تامنىڭ تۈۋىنى،
ئوردام، دېگەن ئالمىخان.

لەۋلىرىگە سۆيۈپ قويسام،
غوجام، دېگەن ئالمىخان.

ئايسىخانەي ـ ئايسىخانەي،
داڭقى چىققان ئايسىخان.
باللىرىنى تاشلىۋېتىپ،
ئەرگە چىققان ئايسىخان.

چاپىنىمنىڭ يېڭىنى
تاپالمىدىم ـ ساپالمىدىم.
ئايسىخانىنىڭ ئۆيىدە
مەن تېخى ياتالمىدىم.

ئوتىڭىزدا بۇ ئۆمۈر
سۈدەك ئۆتەر، قارا كۆز.
يار يولىغا سەپسېلىپ،
خۇش ئويىنىغان قارا كۆز.

بويى ئۆسۈپ ئات مىنىپ،
قوش ھەيدىگەن قارا كۆز.
جەدە ئاتقا مىنگەندە،
ياندۇرۇپ ئۆتۈڭ، قارا كۆز.

* *

جۇۋانمۇ تېگەي دەيدۇ،
چوكانمۇ تېگەي دەيدۇ.
چوكاننى ئالاي دېسەم،
ۋاقتىغا باقاي دەيدۇ.

ۋاقتقا قاراپ ھاردىم،
ھەر كۈنى ئاڭا باردىم.
بىر سۆيۈپ قويۇڭ دېسەم،
ئانامدىن سوراي دەيدۇ.

بېشىمغا قىسىپ غۇنچە،
تۇرماس دەمى سۆيگۈنچە،
كۆيسەم ئاڭا ئۆلگۈنچە،
كۆڭلۈڭنى ئالاي دەيدۇ.

بۇلبۇلدەك قىلىپ پىغان،
دائىم قىلىمەن گىريان،
ئالماققا تېنىمدىن جان،
ئىشق دېغى سالاي دەيدۇ.

* *

قاشىنىڭ قارىسى ئۆزگە،
كىشى سۆز بەردىمۇ سىزگە؟
كىشى سۆز بەرسە بەرگەندۇ،
يامانلىق قىلمىدىم سىزگە.

جۇۋانغا قاراپ يۈردۈم،
قىزلارغا قاراپ يۈردۈم.
جۇۋانلارغا باقمايمەن،
كۆڭلۈم تارتىدۇ قىزگە.

يۈزلىرى قىزىل ياقۇت،
قىزغا قىزىل ئالما تۇت.
جېنىم ئارا سالدى ئوت،
دەردىمنى ئېيتاي سىزگە.

يارىنى كۆرۈپ نازىم،
قوشلاپ قىلادۇر تەزىم.
بولدى كۆڭۈللەر بەندتە،
ئاچچىقى يامان قىزگە.

بىر سەر ئالتۇن بىر مىسقال،
بىر پۇڭ كەملەپ كەتكەن يوق.
ئاشىق - مەشۇق بىر بولۇپ،
مۇرادىغا يەتكەن يوق.

ئۇچاڭدىكى چاپانىڭ،
ئۆڭمەس دەمسەن رەڭگىنى.
ئەقلىڭ بولسا سۆيمىگىن،
ۋىجدانى يوق بەڭگىنى.

چاينى قۇيدۇم چەينەككە،
جوغىسىدىن تاشتۇرۇپ.
يېڭىياچە يار تۇتتۇم،
كونىسىدىن ئاشۇرۇپ.

ئېتىم بار، ئېگەرىم يوق،
ئۆپكەم بار، جىگەرىم يوق.
ئۆزۈڭ كەلمىسەڭ، يارىم،
بارغۇدەك مەجەزىم يوق.

بىلىكىم تېلىپ قالدى،
خېنىمنىڭ چاقىنى چۆرۈپ.
كۆڭلۈمنى ئېلىۋالدى،
باشىمدىن تۇمار ئۆرۈپ.

مەن باغقا تېرىپ قويدۇم،
كۆك پىياز بىلەن ئوسما.
بىر كېلىپ كۆرۈپ كەتسۇن،
يارىمنىڭ يولىنى توسما.

قىزىلگۈلنى ئەگمەڭ سىز،
سۇندۇرغىلى بولمايدۇ.

چىرايلىقنى سۆيمەك سىز،
چىدىغىلى بولمايدۇ.

دەريانىڭ سۇيى ئۇلۇغ،
باغلىغىلى بولمايدۇ.
كۆڭۈل دېگەن سارائنى،
چاغلىغىلى بولمايدۇ.

بېغىڭغا كىرىپ باقسام،
تېلىك بار، تېرەكنىڭ يوق.
مەيدەڭنى تۇتۇپ باقسام،
جېنىڭ بار، يۈرەكنىڭ يوق.

ئوت كەتتىيۇ، ئوت كەتتى،
بۇ يۈرەككە ئوت كەتتى.
هوشيار تۇرۇڭ، ئاسمىگۈل،
كەينىڭىزدىن خەت كەتتى.

يامغۇر چۈشكەن تونۇرغا
يۇلغۇن سالسا كۆيەمدۇ؟
سەن يارىمنىڭ دەردىدە،
ئادەم كۆيۈپ ئۆلەمدۇ؟

بۇگۈن كۈنگە دۈشەنبە،
ئەتە بولۇر سەيشەنبە.
دەردىمنى ئېيتىۋالاي،
ئاتايىن كۆرۈشكەندە.

ئۆستەڭ بويىغا چىقساق،
زىغىر چاچقىلى يەر يوق.
ئاجراشمائلار، چوكانلار،
سىلەر تەككۈدەك ئەر يوق.

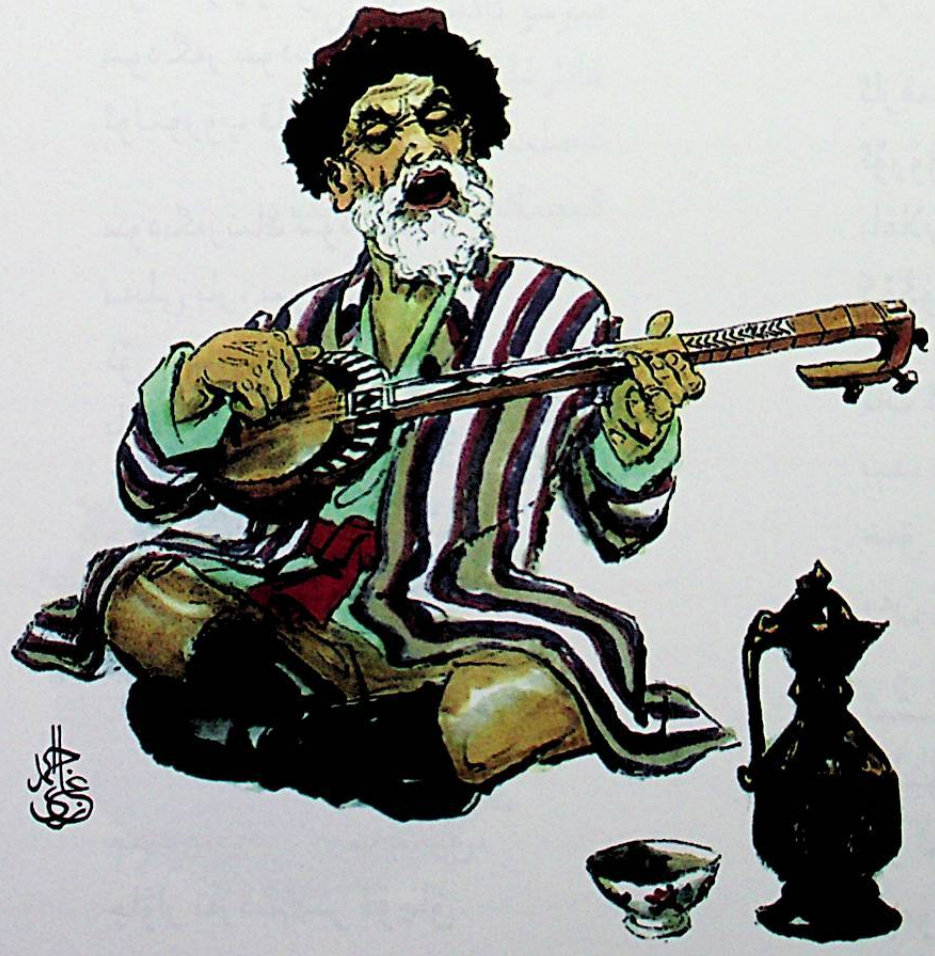
تاڭ سەھەردە بىر قاغا،
ۋاقىلدايدۇ، «قاق» دەيدۇ.
يارىمنى سۆيەي دېسەم،
ئۇنىمايدۇ، «ياق» دەيدۇ.

قاراقاش قوش هەيدەيدۇ،
تاپنى تاپقا كەلتۈرۈپ.
بىزنىلا سۆيەي دەيدۇ،
ئۇياتقۇمنى كەلتۈرۈپ.

قېچىپ كېتىدۇ لەگلەك،
ئۈزۈۋەتمە يىپىنى.
ياريم تېخى ئېيتمىدى،
كۆڭلىدىكى گېپىنى.

ئۆگزەڭگە قۇرۇۋاپسەن
كەپتەر چۈشمىگەن باسماق.
ئالدىمدىن تولا ئۆتمە،
مەن ياراتمىغان قاسماق.

دەردىم ئېشىپ يىپەكتىن،
ئىزدەپ كەلدىم يۈرەكتىن.
تەگسە دەردىم ياريمغا،
ئۆتۈپ كەتسۇن سۆڭەكتىن.

ئىشىك ئالدى كۆلچەكتە،
ئۆردەك بىلەن غاز تولا.
مەن سىزگە كۆيۈپ قالدىم،
رەھىم قىلىڭ ئاز - تولا.

قاراڭغۇدىن قورقمايمەن،
قاراڭغۇدىن قورقمەن، يارىم.
مەن سېنى ئالاي دەيمەن،
ئاناڭغۇدىن قورقمەن، يارىم.

ئېگىزگە قاراپ باقسام،
تېرەك باشىدا قاغا.
سەن نېمانچە يىغلايسەن،
ۋاپا قىلمىغان يارغا.

ۋاپا قىلمىغان يارنى
يار تۇتۇپ يۈرەرسەنمۇ؟
باغرى تاش نادان يارنىڭ
ئوتىدا كۆيەرسەنمۇ؟

مەن يېتىمغا كىم قويۇپتۇ،
سودىگەر يار تۇتقىلى.
سودىگەر سودىغا كەتسە،
ئولتۇرۇپ قان يۇتقىلى.

سودىگەرنىڭ سودىسىغا
مەيلى بار، بىزگە ئەمەس.
ئۆز غېمىڭنى يە ئۆزۈڭلا،
باشقىلار ھەرگىز يېمەس.

چاپىنىمنىڭ يېڭىنى
شاتىۋاردا ئۇشلىغان.
ئەرگە تەگمەيمەن دېسەم،
ئانام بېشىمغا مۇشتلىغان.

چىماچاچاقۇ، چىماچاچاق،
چاۋار تەردىم بىر قۇچاق.

سودىگەردىن قۇتۇلسام،
نەدىن كەلدىڭ تۇتۇچاق.

تال چۈنقىنى ئەگكۈچە،
مەيلىم يوققا تەگكۈچە،
ئۆلۈڭ ۋالسام بولمامدۇ،
شۇنداق دەردنى تارتقۇچە؟!

تاۋار كۆڭلەك كىيمەيمەن،
ئېتىكىمنى لاي قىلىپ.
قىمارۋازغا تەگمەيمەن،
يۈرىكىمنى داغ قىلىپ.

ئاتۇشنىڭ يېرى تاشلىق،
تاشلىقتا بولۇر ئاشلىق.
ئوينىڭ ئىلى، باللا،
ئۆتۈپ كېتىدۇ ياشلىق.

كۆلگە چۈشكەن ئۆردەكنى
بىلمىگەنلەر غاز، دەيدۇ.
خۇيى تۇتسا يارىمنىڭ،
مۇھەببىتىڭ ئاز، دەيدۇ.

ئارقىدىن شامال چىقىپ،
ئۆرۈڭەتتى باراڭنى.
باغلاپ قويسا تۇرمايدۇ،
كۆڭۈل دېگەن سارىڭنى.

ئات ئوقۇرغا باغلاندى،
بېدە يەمدۇ، سامانمۇ؟
خەق ئوينىسا ھېچ گەپ يوق،
مەن ئوينىسام يامانمۇ؟

ئىشىك ئالدى چىنار دۇر،
بۇلبۇل كېلىپ قونادۇر.
يار ئۇستىگە يار تۇتماق،
ئوغۇل - قىزغا گۈناھتۇر.

هویلاڭدىكى كاۋاڭنى
ئېلىپ قويدۇم باراڭغا.
ئەگەشمەيمەن، پەندىيات،
كۆڭۈل دېگەن سارايغا.

ئېگىز ئاسماندا تۇۋرۇك يوق،
ئاقار دەريادا كۆۋرۈك يوق.
جىمى ئالەم گۇۋاھ بولسۇن،
سەندىن باشقا يارىم يوق.

قانچە سۇنسام قولۇمنى،
يەتمەيدىكەن ئېگىزگە.
يېڭى تۇتقان يارىڭنى
تولا ماختىما بىزگە.
سەن مېنى گوللىغاچقا،
چىقىپ قالدىم مەن تۇزگە.

توخۇ دېگەن بەك سەگەك،
تاڭ سەھەردە سايرايدۇ.
يارنىڭ كۆڭلىدە كىم بار،
ئارقا يولغا قارايدۇ.
بۇاپالىق قىلساڭ يار،
ئەللەر سېنى قارغايدۇ.

قوينى ئەگمەپ يۇرىدۇ،
جاڭگالدىكى بۆرىلەر.
يارنى ئۇرغان قولىنى
يېسۇن قۇرت ـ كۈيىلەر.
كۆزىڭىزدە ياش كۆرسەم،
ئۇگىلادۇ ئۇگىلەر.

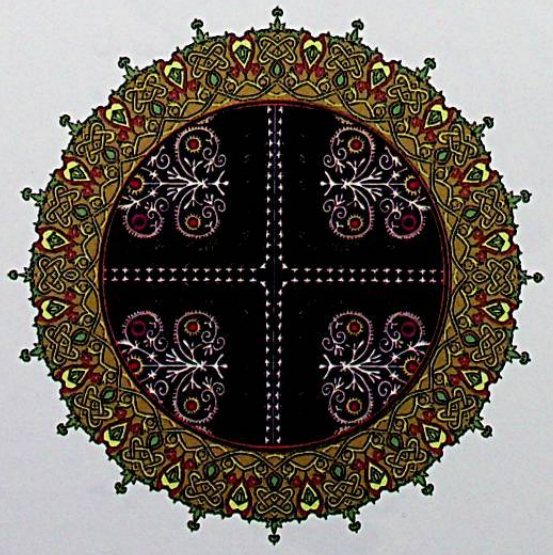
ئېچىلىپتۇ قىزىلگۈلنىڭ غۇنچىسى،
چىشلىرىڭىز دوپپىڭىزنىڭ ئۇنچىسى.
بارسام، يارىم، سىزگە بالا بولۇرمۇ؟
يامان ئىكەن ئاناڭىزنىڭ كۇنچىسى.

بىر كىشى بار كۇندە سېنى سورايدۇ،
دېرىزەڭدىن ئۆي ئىچىگە قارايدۇ.
چاكار قىلىپ ئالغىن ئۇنى، ئەي خانىم،
ئۆلگىچەمدە سېنىڭدىن ھەق ئالمايدۇ.

قورساقىمنىڭ ئاچىغا،
خام كۆمەچنى يەپتىمەن.
ئامرىقىم كۆرۈنمىسە،
سۇغا كەتتى دەپتىمەن.
چىلبۆرىنىڭ قەستىنى
قىلچىمۇ بىلمەپتىمەن.

ئويناق كۆزۈڭ ئوخشايدۇ
ئويناپ تۇرغان بۇلاققا.
ۋەدىلەشكەن گۇناھىمۇ،
قالدۇق ئەجەب سوراققا.
قىزىلگۈلۈم، چۇشتۇققۇ،
ئۆلمەي تۇرۇپ دوزاخقا.

بىزلەر تارتقان دەردلەرنى
يار تارتسا چىدالمايدۇ.
بىزمۇ ئادەم بالىسى،
قاتارغا ھېچ قاتمايدۇ.
كەملىكىم بار نەرىمدە،
كىچىك دەپ ياراتمايدۇ.

دەريانىڭ ئۇ لېۋىدە
كۆردۈم مەن سېنى.
زۇلپىڭغا زەنجىر سېلىپ،
ئۆتكۈزگىن مېنى.

زۇلپىڭغا زەنجىر سېلىپ،
ئۆتكۈزمىسەڭ سەن.
تا قىيامەت ئوتىغا
قويىمەن سېنى.

دەريانىڭ ئۇ لېۋىدە
چاچلىق توقاي تۈز كۆرۈنەر.
شايى كۆڭلەك ئىچىدە،
قېرى خوتۇن قىز كۆرۈنەر.

قېرى خوتۇننىڭ ئالدىدا
شېرى يىگىتى.
شېرى يىگىت ئالدىدا،
ئالما يېمىشى.

ئون تۆت كۈنلۈك ئالەمدە،
بىر كۆرمىدىم هالاۋەت.
ئاجىز بەندەڭ گۇناهكار،
قادىر ئىگەم، ئاسان ئەت.
توۋا قىلغىن، ياش باللا،
بۇ جان بىزگە ئامانەت.

هارۇنىي هەيدەپ ماڭدىم،
تارىمدىكى خامانغا.
گەپ قىلمىساڭ بولمامدۇ،
ماڭا ئوخشاش يامانغا.
دوست ۋە دۈشمەن ئىچىدە،
ئايلاندىم مەن سارا ئىغا.

ياغلىقىڭنىڭ ئۇچىدا
جارا ئىلايدۇ قوڭغۇراق.

ئىچىم تولۇپ ئارمانغا
باغرىم بولدى مىڭ قۇراق.
گۇناهىمنى بىلمەيمەن،
مېنى قىلدى كۆپ سوراق.

قارلەيلىسى، ئارچىلار،
قورقمىغاچقا جۇدۇندىن،
ئىشىق ئەهلى خار ئىكەن،
بۇ ئالەمدە بۇرۇندىن.
زۇلمەت سىقىپ، ۋەدەمنى
چىقىرالماس كۆڭلۈمدىن.

هاۋادىكى لاچىنىڭ
قاناتىدا توپا يوق.
بىلىپ قويغىن، جان بالىلار،
چىرايلىقتا ۋاپا يوق.

ئۇ يانمىدىن ئۆتكەنلەر،
بۇ يانمىدىن ئۆتمىسۇن.
بىزنى يامان دېگەنلەر
مەقسىتىگە يەتمىسۇن.

ئېتىمنى توقۇپ قويدۇم،
يول چىقسا ماڭارمەن دەپ.
يېڭىياچە يار تۇتتۇم،
بۇيرۇسا ئالارمەن دەپ.

بىر يارغا ئىشقى چۈشۈپ،
غەمگە پاتمىغان كىم بار؟
ئىشق ئوتى دەستىدىن
كۆيۈڭ تارتمىغان كىم بار؟

قوناق يېمىگەن ئاتلار
ئوتلاقتا هېرىپ قالدى.
ئەر تاللىغان قىزچاقلار
يىگىت يوق قېرىپ قالدى.

قارلىق تاغقا قار ياغدى،
سەيناغا يامغۇر.
بىزنىڭ يارلار ئاش ئېتىپتۇ،
گۆشى يوق چامغۇر.

باغىڭدىكى ئالماڭنى،
چىشلەپ يەيمەن، ئۈزمەيمەن.
كۆڭلۈم چۈشمىگەن يارغا،
ماقۇل دەيمەن، سۆيمەيمەن.

ئاق پوسما، يېشىل پوسما،
بازاردا سېتىلماسمۇ؟
ساڭا ئوخشاش لىڭتاسما،
ئىزدىسە تېپىلماسمۇ؟

قاش بېشىغا چىققاندا،
يامغۇر يېغىپ توختىماس.
نازلىنىپ تۇرغان بىلەن،
ئۆز يارىمغا ئوخشىماس.

مېنىڭ يارىم كەلمەيدۇ،
كېلىپ قالسا كەتمەيدۇ.
چىرايلىقنى يار دەيدۇ،
ۋىجدانلىققا يەتمەيدۇ.

يار كەلمىدى مەشرەپكە،
تارتاي دېسەم يېنىمغا.
ئەمدى كۆڭۈل بەرمەيمەن،
ۋەدىسى يالغان خېنىمغا.

چاپان ئالدىم ئۆزۈمگە،
ناۋات رەڭلىك دىكادىن.
قاراپ قويسام بىر قىزغا،
ئۆيگە كەپتۇ بىكاردىن.

يار كېلىپ ئولتۇرسۇن دەپ،
كاتقا سالدىم ئەدىيال.

يېڭى يارنىڭ ئالدىدا،
كونا يارغا نېمە ھال؟

ئالما يەپ ئولتۇرسام،
ئۇرۇق چۈشتى تەخسىگە.
يارى يوق خېنىملارنىڭ
قورۇق چۈشتى مەڭزىگە.

ئىشنى قىلساڭ پەملەپ قىل،
ھەربىر ئىشنىڭ ئېپى بار.
يارنى سۆيسەڭ پەملەپ سۆي،
دوست ـ دۈشمەننىڭ گېپى بار.

ياريم گىلەم توقۇيدۇ،
تۆمۈر ئىكەن پەنجىسى.
چوڭىنى ئالاي دېسەم،
كۆز تاشلايدۇ كەنجىسى.

ئالما دېسەڭ غۇلجىدا،
بېلىق چىقار شايارىدىن.

ھەقىقىي يار تېپىلماس،
ئىز دىگەندە بازاردىن.

ياقىلايمەن بېغىڭنى،
كۆزۈم چۈشتى ئالمىغا.
ئاپارمىغىن، يار، مېنى
دوست ـ دۈشمەننىڭ ئالدىغا.

ئۇسسۇل ئويىنىغان سەتەڭنىڭ
پىستان قويغان كەشى بار.
كۆيىمەن دېگەن بىلەن،
كەينىدە ئون بەشى بار.

مەن يارىمغا خەت يازسام،
خېتىم قالدى جاۋابسىز.
سەۋەبىنى سورىسام،
يارىم ئىكەن ساۋاتسىز.

پۇتۇمدىكى ئۆتۈكنى
قارامايدا مايلايمەن.
ئەمگەك سۆيمىگەن يارغا
مەن نېمىشقا قارايمەن؟!

ئۆرۈك شېخى ئېگىزكەن،
بولماس ئۇنى ئەگكىلى.
مېنى يامان دېدىڭمۇ،
ئاقساقالغا تەگكىلى.

يارىم كۈلۈپ تۇرۇپتۇ،
ئىشىك ئالدى قوناقلىقتا.
ماڭا ئالما ساقلايدۇ،
ئانارگۈللۈك ياغلىقتا.

ئاسمانىنى بۇلۇت باستى،
كۆرۈنمەيدۇ يۇلتۇز ـ ئاي.
قىزىلگۈلدەك يارىمدىن
ئايرىۋەتتى قازىباي.

يىراق يولدىن قورقمايمەن،
شامال يەتمەس ئېتىم بار.
خۇما يارغا ئۇچ بۇرجەك
قاتلاپ قويغان خېتىم بار.

خىيال سۈرۈپ ئولتۇرسام،
ئالما چۈشتى بېشىمغا.
يارىم، ماڭا ئەسقاتتىڭ،
كۈن چۈشكەندە بېشىمغا.

بۇغداينى ئورۇپ قويدۇم،
توشۇيدىغان خامان يوق.
يېڭى يار تۇتقان بىلەن،
ئويناىدىغان ماكان يوق.

قىزىلگۈل ئۆسمەيدىكەن،
شاخىنى كەسمەيدىكەن.
باشقا ئوت ئۆچكەن بىلەن،
يار ئوتى ئۆچمەيدىكەن.

ھويلاڭدىن موزاي چىقتى،
تەڭدىن تولىسى قاشقا.
ھېيتباقى كۆيۈپ قاپتۇ،
ئازنىخان قەلەم قاشقا.

گۈللەر ئېچىلىپ قاپتۇ،
بېرىپ كۆرىلى تاغنى.
سارىخان مېنىڭ يارىم،
شەرەت قىلىدۇ باغنى.

كۆردۈڭمۇ قارا قاشنى،
چاياپ بېرىدۇ ماشنى.
ئۆلتۈرسەڭمۇ ئىچمەيمەن،
يارىم ئەتمىگەن ئاشنى.

ئاق جۇۋان ئەجەب چاققان،
مېنى بىر نەچچە كۈن باققان.

ئايرىلىپ كېتەي دېسەم،
دەردىمنى تولا تارتقان.

ئون قولۇمدا ئون ئۈزۈك،
بىرىدىن بىرى سۇزۈك.
بۇلتۇر سۆيگەن يارىمدىن
بۇ يىل سۆيگىنىم تۇزۈك.

نەشتەر دېگەن بۇ زەھەر
ئالىدۇ قانىنى.
مۇھەببەتنىڭ كېسىلى
ئالىدۇ جانىنى.

سامان ئالدىڭ، سامان ئالدىڭ،
سامانلىقىڭدىن.
يىگىت تۇرۇپ چوكان ئالدىڭ،
يامانلىقىڭدىن.

كونا ئۆينى يىقىتسام،
ئاچچىق ئىكەن توپىسى.
يارنى مەندىن تەزدۈرگەن
ئاشۇ ۋاقىت ـ ۋاقىت ئاپىسى.

قوناقلىقنى قۇم باستى،
يار يولىنى سۇ باستى.
ئارىمىزدا دۇشمەن بار،
ئىككىمىزنى غەم باستى.

ئالما يەيسەن، غورا يەيسەن،
پايدا قىلمايدۇ ساڭا.
سۆيگىنىڭ بەكگى، قىمارۋاز،
دارى قالمايدۇ ساڭا.

يامغۇرلار تولا ياغسا،
مۇزداۋانلار پەسلەيدۇ.
يار، ئۆزۈڭگە هوشيار بول،
ياتلار بىزنى قەستلەيدۇ.

يارىمنىڭ تۇتقان ئۆيى،
تۇگمەن بېشى، قىر بېشى.
مەن كۆيسەم يارغا كۆيدۇم،
دورغىلارنىڭ نېمە ئىشى؟!

ئۇ ياياقتىن بۇ ياياققا
قانداق ياياسەن؟
يارنىڭ ئۆيى ئەپسىز يەردە،
قانداق پاياسەن؟

ئورما ئورىغان بىلەكنى،
يارىم كېلىپ سىلىدى.
سۆيۈپ قويسام قولىنى،
ئانىسى قاقۇاش تىللىدى.

بويىدا چىغىر تماق،
سايىسىدە كىم ياتار؟
يارنىڭ ئاچچىقى ياماق،
تەتۇر قاراپ دۇم ياتار.

ئالتەئاي ئىشلەپ خاماندا،
دان ئايرىدىم ساماندىن.
يار ئىشقى يامان ئىكەن،
ئايرىدى تۇل ئانامدىن.

مەن نەگە بارالايمەن،
بوينۇم قىلدا باغلاقلىق.
يار بىلەن كۆرۈشكەندە،
يات ئادەملەر پايلاقلىق.

ئاخشامقى هارامزادە
دېرىزەمدىن مارلايدۇ.
يارىم بىلەن گەپلەشسەم،
يەر تېگمدىن قارايدۇ.

ئېگىز تاغقا چىققاندا،
قاراپ قالدىم كەينىمگە.
ئېسىلىۋالما پېشىمگە،
قويۇپ بەرگىن مەيلىمگە.

ئاتقا بېدە تاشلاڭلار،
«گاچۇر ـ گۇچۇر» چاينىسۇن.

كىمنىڭ مەيلى كىمدە بولسا،
مارىماڭلار، ئويناسۇن.

بېغىمدىكى تېرەكنىڭ
شاخلىرى ماڭ بىر پۇتاق.
يارىمنى قەستلىگەننىڭ
بوينىغا خەنجەر ـ پىچاق.

ئەتلەس كۆڭلىكىم بولسا،
تاۋار ـ دۇردۇن دېمەسمەن.
كۆڭلۈمدىكى يار بولسا،
باشقىسىنى سۆيمەسمەن.

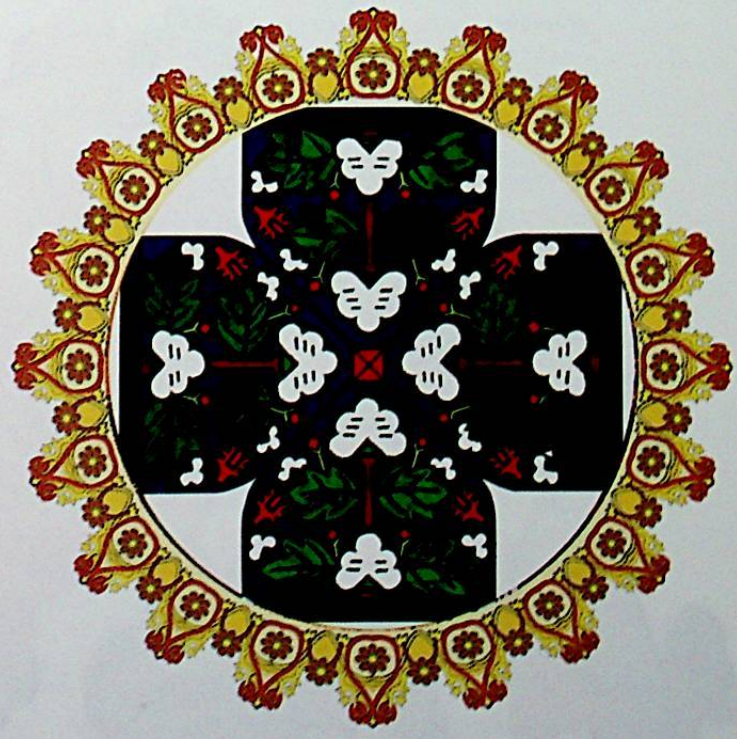
ئۆستەڭ بويىدا تاللار،
ئاللا سالىدۇ باللار.
ئاللىسىغا كۆيمەڭلار،
ئوتقا سالىدۇ باللار.

يارغا بەردىم بەش تەڭگە،
ئېسىپ قويدۇم چاچتەڭگە.
ئەسلىي مەيلىم يوق ئىدى،
ئويناپ قويدۇم قەستەنگە.

قارا ـ قارا قاغىلار،
خامانغا چۈشتى.
ئاۋۋال تۇتقان يارىمنىڭ
ئوتلىرى ئۆچتى.

گۈل غۇنچىسى ئېچىلار،
ئەتىيازنىڭ پەسلىدە.
ئوينالمىدىم يار بىلەن،
پىتىنخورنىڭ دەستىدە.

ئاق قەغەز، ئاپئاق قەغەز،
يارىمنىڭ چىرايلىرى.
يارىمنى كۆرەي دېسەم،
ئانىسى كەتمەس نېرى.

ئات بولسا ئوبدان بولسا،
ئۇزۇن قۇيرۇق، كەكە باش.
يار بولسا ئوبدان بولسا،
بۇغداي ئۆڭلۈك، قەلەم قاش.

يار بولسا ئىللىق بولسا،
گەپلىرى سىلىق بولسا.
مېھرىم شۇنچە ئاشمامدۇ،
قوينۇمدا بېلىق بولسا.

تۇنۇگۈن چۈش مەھەلدە،
بىر جۈپ چوكان چىقتى سۇغا.
قاپاقلىرى لايغا پېتىپ،
ئالمىلىرى ئاقتى سۇغا.

مېنىڭ ياريم گۈلسارەم،
يېڭى يەردە تۇغۇلغان.
گۈلسارەمنى دېگەنلەر
ياماق پۇلغا بوغۇلغان.

كەپتەرلىرىڭ ئاق دېسەم،
ئاپئاق ئەمەس، كۆك ئىكەن.
ساقال دېگەن بىر نېمە،
يىگىتلەرگە يۈك ئىكەن.

چىلان تورۇق ئېتىمنىڭ
سۆڭگۈچىدە ئالاسى.
شۇبۇ كۈندە يار تۇتسام،
چىقىپ قاپتۇ شاجاسى.

ئاشىقى دەيدۇ مېنى،
چىن ئاشىقى دەيدۇ مېنى.
ئاشىقى يوق نېمىدەك،
خەقلەر ياراتمايدۇ مېنى.

يولدا ئۆتكەن شۇ كېيىكنىڭ
ئىزى بولغاي ـ بولمىغاي.

يار ئۇچۇن يېگەن تاياقنىڭ
زەخمى بولغاي ـ بولمىغاي.

گۈل بىلەن ئۇرسام تىكەننى،
گۈل بولۇر، گۈللەر بولۇر.
باشقا قونغان قاغىلار
يار ئالدىدا بۇلبۇل بولۇر.

مەن كىچىك نادان چېغىمدا،
ئاشنا بولدۇمغۇ ساڭا.
سىنىماي كۆڭۈل بېرىپ،
خارۇزار بولدۇم ساڭا.

تەلۈلەرنىڭ شانىمۇ،
ھەردەم پەرىشان سۆزلىمەك.
بۇ ساڭا ئادەت بولۇرمۇ،
ئۆتكەن ئىشنى تەگمەك؟

ئاينى ئەينەك يېگۈدەك،
سەرۇەڭدە يايلاپ يۈرگۈدەك.
يەنە سەرۇەڭ گۈلىنى،
ئايلا خېنىمنىڭ دېگۈدەك.

مەنمۇ باردىم پەرھادقا،
ئۇچىمىز مىندۇق بىر ئاتقا.
بالىسى ئويۇن بىلەن،
ئاتىسى قاپتۇ ئۇياتقا.

ھەممە ئىشنىڭ چېغى بار،
يۇرەكنىڭمۇ بېغى بار.
ئويلىماستىن يار تۇتساڭ،
ئاخىرىدا دېغى بار.

ئېگىز دەھلىز باشىدا،
لەتتە قويدۇم مەن سېنى.
ئادىتىڭنى تارتىۋېلىپ،
دەردتە قويدۇم مەن سېنى.

ئويلارەي، ئويلار،
تاغ بېشىدا تويلار.
كەشتە كىيىمگەن قىزلار
بىر ياغلىق ئۈچۈن يىغلار.

ئېگىز ئايۇان، پەس ئايۇان،
ئولتۇرامدۇ تەيتەيخان؟
مەن ئەقلىمدىن ئازمايتتىم،
قانداق شەيتان ئازدۇرغان.

دەردى تولىكەن يارنىڭ،
كۆڭۈلنىڭ ئارامى يوق.
ئويىنىۋېلىڭلار، ياش باللار،
بۇ ئىشنىڭ يامانى يوق.

پىيازلىقتا كۆك ئوسما،
سۇنى كۆروپ سولاشما.
بىز ئىككىيلەن ئوينايلى،
ئېرىڭ بىلەن بولاشما.

ئۆگزىڭگە مەن چىقسام،
توخۇڭنىز پالاقشىيدۇ.
بىز ئىككىمىز گەپلەشسەك،
ئانىڭنىز ۋالاقشىيدۇ.

ئەيساكامنىڭ ئۆگزىسىگە
يامىشۋاپتۇ چىڭگىلىك.
سۆيسەڭ تاللاپ سۆيگۈلۈك،
بولمىسا مەندەك يۈرگۈلۈك.

قاراپ ئولتۇرۇڭ بىزگە،
راۋاب چېلىپ بېرەي سىزگە.
ئېرىڭنىزدىن ئاجراشماڭ،
كاۋاپ ئېلىپ بېرەي سىزگە.

ئۇجمىلەر پىشىپ قاپتۇ،
شاخ ـ شاخىدا مەي باغلاپ.

چوكانلار ھېرىپ قاپتۇ،
يىگىتلەرگە قول باغلاپ.

دەريا بويى چۆڭگۈنلۈك،
چۆڭگۈنلۈكتە يۈرگۈلۈك.
سۆيسەڭ تاللاپ سۆيگۈلۈك،
سۆيمىسە بىزدەك يۈرگۈلۈك.

كېچىسى تام ياقىلاپ،
چۈجە خوراز بولدى كىشى.
ئۆزىدىن چوڭ يار تۈتۈپ،
كۈلكىگە قالدى كىشى.

ياريمنىڭ خامانىدىن
ئالدىم تۆگەمگە سامان.
ئاشىق بىلەن مەشۇقتا،
قاراڭغۇدىن ئايدىڭ يامان.

قىزىلگۈل ئاراسىدىن
گۈلنى تاللاپ ئۈزگۈلۈك.
ۋىجدانسىزدا ۋاپا يوق،
يارنى تاللاپ سۆيگۈلۈك.

لاي بىلەن سالغان ئىمارەت
بولمىغاي مىڭ يادىلىق.
ئاغرىتىپ ئالغان كۆڭۈلدە،
بولمىغاي ئازادىلىق.

ئاتايمۇ شېغىل تاشنى،
ئاتمايمۇ شېغىل تاشنى؟
دوستلىرىم دۈشمەن بولدى،
ئەمدى كۆرسۈن ئوينىشنى.

تاغقا چىقتىم شىكارغا،
روزىۋاي پالۋان بىلەن.
كەتتى ياشلىق بىكارغا،
ئېرى بار جۈۋان بىلەن.

تۇگمىنىڭنىڭ نورى ساز،
چۆرگىلىمەيدۇ، سۈيى ئاز.
مەن يارنى ئالاي دېسەم،
قويۇپ بەرمەيدۇ ئېرى تاز.

ئۆستەڭ چاپساڭ چوڭقۇر چاپ،
ئۆتەلمىسۇن ياش باللا.
ياش باللىنىڭ دەردىدە
ئۆلۈپ كەتسۇن چوكانلار.

ئاتلىرىڭىز قوش ئىكەن،
بۇلبۇلىڭىز خۇش ئىكەن.
ئوغۇللار ئەجەب چاققان،
سېكىلەكلەر بەك بوشكەن.

ياريم بەردى تاماكا،
دەردى بولسا تارتسۇن دەپ.
قېينانام سولاپ قويدى،
تاڭ ئاتقۇچە ياتسۇن دەپ.

بۈگۈن ئاخشام قار ياغدى،
ئويۇنغىلى بولمايدۇ.
ئويۇنىساقمۇ ئويۇندۇق،
بالدۇرقىدەك بولمايدۇ.

سۈزۈك سۇنى لاي قىلغان،
تاختا كۆۋرۈك توپىسى.
قىز بالىلارنى ئۇز قىلغان
پىيازلىقنىڭ ئوسمىسى.

ئورمىنى تولا ئورۇپ،
باغ، باغلايمىز ئايدىڭدا.
بالدۇر سۆيگەن يارىڭنى
ساقلا دائىم يادىڭدا.

باش تۇگمەنگە نو قويدۇم،
ئاياغ تۇگمەنگە گۈلدۇرمە.

ھەرقانچە يامان بولساڭ،
دۇشمىنىڭگە بىلدۇرمە.

كەتمەن بولسا پولاتتىن،
چاپقان بىلەن قايرىلماس.
ياريڭ بولسا ۋاپادار،
تا ئۆلگۈچە ئايرىلماس.

ئاشنا تۇتساڭ جۇۋان تۇت،
بىلمىگەننى بىلدۇرەر.
پاقلان گۆشتە كۆمەچ ئېتىپ،
راست تويغۇچە يېدۇرەر.

يار مىنگەن تورۇق ئاتنىڭ
ئوڭ قۇلىقىدا ئەن بار.
قورقماي چىققىن تالاغا،
ئىشىڭ تۇۋدە مەن بار.

نامرات بىلەن ئويناىمەن،
باي مېنىڭ خىلىم ئەمەس.
پۇل تاپسا ئۆزى تاپقان،
تېڭىنى بۆلۈپ بەرمەس.

ئاخشامقى ھارامزادە،
ياريم بىلەن گەپلەشتى.

گەپ قىلماي قويۇپ بەرسەم،
ئويناپ ھەددىدىن ئاشتى.

ئېتىم ئۇركۈپ كىرمەيدۇ،
غازى بارمىكىن كۆلدە؟
قىچقىرسامۇ چىقمايدۇ،
ئېرى بارمىكىن ئۆيدە.

ئات مىنسەمۇ ئوينايمەن،
مىنمىسەمۇ ئوينايمەن.
قىزنىڭ ھەشىمى تولا،
جۇۋان بىلەن ئوينايمەن.

لەيلىقازاق قىسماڭلار،
توزۇپ كېتىدۇ يەرگە.
قىزنى ئاشىق تۇتماڭلار،
تېگىپ كېتىدۇ ئەرگە.

جۇۋانمۇ تېگەي دەيدۇ،
چوكانمۇ تېگەي دەيدۇ.
ئانىسى يامان خوتۇن،
شايىدىن چاپان دەيدۇ.

ئىشىك ئالدى قۇم بولسا،
قاپاق تېرەك ئۆسمەمدۇ.
ئاشنام يېنىمدا بولسا،
كۆڭلۈم تاغدەك ئۆسمەمدۇ؟!

تام تۆپىسىگە تام سالدىم،
غۇلاچىمغا كەلتۈرۈپ.
قىز بالا كۆيۈپ قاپتۇ،
ئۇياتقۇمنى كەلتۈرۈپ.

قولۇمدىكى قۇشۇمنى
پىشايۇانغا ئۆگەتتىم.
ئىچىمدىكى دەردلەرنى
ناخشا بىلەن تۆگەتتىم.

ئاياغىمدا ماداريم يوق،
ئەل بىلەن ماڭالمايمەن.
ئەزەلدىن تەقدىرىم شۇنداق،
مەن كىمدىن يامانلايمەن؟!

ئۆستەڭنىڭ تېگى قاتتىق،
چاپاي دېسەم كەتمەن يوق.
دەردىمنى ئېيتاي دېسەم،
ئۆزۈم ئوخشاش دەردمەن يوق.

تاشكەنت دوپپاڭ كىمنىڭكى،
مەن بىلەن شۇنىڭكى.
ئويىنىغىلى قويمامسەن،
ئەمدى نۆۋەت بىزنىڭكى.

كۆڭلىكىڭدە قوش تۇغمە،
دۇشمەنگە بېلىڭ ئەگمە.
خۇدايىمغا تاپشۇردۇم،
مەندىن ئۆزگىگە تەگمە.

زىبادۇر سېنىڭ بويۇڭ،
ئەجەب ياخشىدۇر خۇيۇڭ.
جېنىم ئۇكام، ياتلارغا
بولمىسۇن سېنىڭ تويۇڭ.

تورۇق يورغا يۈرۈشلۈك،
قامچا سالماس ئۆزىگە.
قىز ـ چوكانلار تەلمۈرەر
يىگىتلەرنىڭ كۆزىگە.

ئاتايمىكىن بۇ تاشنى،
ئاتمايمىكىن بۇ تاشنى؟
ئاناڭ جادۇ قارغايدۇ،
ئەمدى كۆرسۇن ئويناشنى!

ئالمىلار پىشىپ قاپتۇ،
شاخ ـ شېخىدا مەي بولۇپ.

يار بىزدىن يامانلاپتۇ،
بۇلۇت توسقان ئاي بولۇپ.

تۇنۇگۈن بۇ چاغدا،
چاي قاينار ئوچاقدا.
ئۆلتۈرسەك مېنى ئۆلتۈر،
ياربمنىڭ قۇچاقدا.

ئاختامدا ئاق داڭگال
تاش بولالمىدىم، دەيدۇ.
ئويناپ قانمىغان كۆڭلۈم،
ياش بولالمىدىم، دەيدۇ.

ئۆرۈك شېخىمۇ كۆككەن،
ئالما شېخىمۇ كۆككەن.
ئەلنىڭ ئاغزىدىن ئۇقسام،
يارنىڭ ئاشىقى كۆپكەن.

ئاسماندىكى بەش يۇلتۇز
ئوكەر بولۇپ ئۆرلەيدۇ.
ئاتا ـ ئانامدىن سوراپ باق،
مېنى قاچان ئۆيلەيدۇ؟

هاراق ئىچتىم، بوزا ئىچتىم،
دانىخان داڭلىق بىلەن.
ئاچچىقى كەلسە ئۇرادۇر،
قەلىقەي ياغلىق بىلەن.

ئات مىنىدىم دېگەنبىلەن،
ئېگەرى بولمىسا بىكار.
يار تۇتتۇم دېگەنبىلەن،
كۆڭلى بولمىسا بىكار.

موللىنى قايدىن بىلۇرسەن،
سەللىسىدە قەلىمى.
يېڭى يارنىڭ ئوتى يامان،
كونا يارنىڭ ئەلىمى.

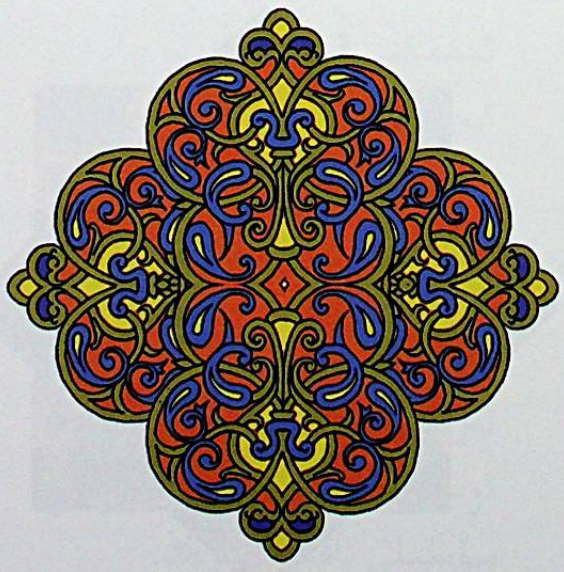
بۇگۈن ئايغا ئون يەتتە،
ياربم كېلەر ئەلۋەتتە.
يارغا يۈز كېلەلمەستىن،
يۈرىمەن خجالەتتە.

بۇ هويلا يوغان هويلا،
ئەتراپى غازاڭ هويلا.
ئاكام سېنى ئالارمۇ،
ئولتۇرۇپ تازا ئويلا.

تام ئۈستىگە تام قويدۇم،
شامالدىن دالدا بولسۇن دەپ.
يار ئۈستىگە يار تۇتتۇم،
يۈرەككە پايدا بولسۇن دەپ.

بۇ دۇنيادا هەممە نەرسە
تۇگەيدۇ قۇرۇپ.
پاك مۇھەببەت قالىدۇ
مەڭگۈلۈك بولۇپ.

باغقا بۇغداي تېرىسام،
يالاڭ بۇدۇشقاق بولغۇدەك.

ئۆيده چاي، تۇز تۇگمسه،
خوتۇن ئۇرۇشقاق بولغۇدەك.

ئىشىك ئالدىدا قۇدۇق،
قۇدۇق تۇۋىده تۇردۇق.
شۇنچه چوڭلار ئويناپدۇ،
بىزمۇ ئويىنىغاچ تۇردۇق.

بىر ياخشى ئېتىم بولسا،
تاغدا ئويىنىمايمەنمۇ؟
كۆڭلۈمدىكى يار بولسا،
يېتىپ ئۇخلىمايمەنمۇ؟

يار بىلەن بارايمۇ مەن،
يولدا قالايمۇ مەن؟
يامانلىغان شۇ يارنىڭ
كۆڭلىنى ئالايمۇ مەن؟

ئالما گۈلى قىسماڭلار،
توزۇپ كېتىدۇ يەرگە.
چىرايلىقنى سۆيمەڭلار،
تېگىپ كېتىدۇ ئەرگە.

يارىمنىڭ قارا چېچى
چۈشۈپتۇ ياڭاقىغا.
يارىمنى سۆيۈپ قويۇپ،
ئۆلەيمۇ تاياقىغا؟

ئۆگزىگه چىقىپ تۇرسام،
چار توخۇ پالاقلايدۇ.
قىزىنى سۆيۈپ قويسام،
ئانىسى ۋالاقلايدۇ.

قاراڭغۇدىن قورقمايمەن،
ئوڭ قولۇمدا تېشىم بار.
چۈلۈقايغا بارمايمەن،
چوقۇردا ئاداشىم بار.

قاش قارىسى بولمىسا،
قەشقەر دېگەن قانچه يىراق.
ئۇپا ـ ئەڭلىك بولمىسا،
ئايدەك جۇۋان ئىتقا يالاق.

قارا قاش كىردى بازارغا،
قېشىنى بازارلىتىپ.
ئۆزى خۇشال يۈرەمدۇ،
بىزنى سەرگەردان ئېتىپ.

قارا ـ قارا قاشلىقىم،
ئۇزۇن ـ ئۇزۇن چاچلىقىم.
قارا قاشنى دەپ يۈرۈپ،
قارىغا قالدى ئاشلىقىم.

قېشىڭنىڭ قارىسى
ئوسمىنى پەيدا قىلۇر.
چېچىڭنىڭ ئۇزۇنى
يىگىتنى شەيدا قىلۇر.

قاشنى قاشقا ئۇلىسا،
يېتەمدۇ قاشنىڭ بويىغا؟

خۇدايىم سېلىپ قويۇپتۇ،
قارا قاشىنىڭ كويىغا.

قاشلىق ئەتمىسەڭ، ياردىم،
قېشىڭ ساڭا يەتمەمدۇ؟
ئىككى ئۆيناش تۇتقۇچە،
بىر ئويۇنىشىڭ يەتمەمدۇ؟

مەن ئېيتارمەن كۆڭۈل ئۈز دەپ،
بۇ كۆڭۈل ئۈزۈلمەيدۇ.
كۆڭۈل ئېيتۇركى، ئەي نادان،
كۆڭۈل بەرگى ئۈزۈلمەيدۇ.

ساربخان تىلى تاتلىق،
كۆڭلىدۇر ئەجەب قاتتىق.
ئىشكتىن چىقالمايدۇ،
مەن كەلسەم كېچە ئاتلىق.

ساربخان كىچىك ياشلىق،
ئاي يۈزلۈك، قارا قاشلىق.
ئىشككە چىقالمايدۇ،
ئاتا ـ ئانىدىن باشلىق.

يار ئىشكىدىن ئۆتتۈم،
ئالما شېخىنى تۇتۇپ.
سەن ئۆيۈڭدىن چىقمايسەن،
مەن تالادا قان يۇتۇپ.

توپ تېرەكنىڭ تۈۋىدە،
توپ ئويىنىغان قارا كۆز.
مېھرىبانىنى كەلدى دەپ،
مەش ئويىنىغان قارا كۆز.

ئاندا ـ ساندا گەپ قىلىپ،
ئالداپ يۈرگەن قارا كۆز.
بىر قارىسام كۆزىڭىز،
يۇلتۇز ئوخشاش، قارا كۆز.

چېچىڭىزمۇ قاپقارا،
قۇندۇز ئوخشاش، قارا كۆز.
ئېرىقىڭىز ئىچىدىن
ئۆردەك ئۆتەر، قارا كۆز.

چاپىنىمنىڭ يېڭى تار،
ساپسام قولۇم قانداق پاتار؟
بىزنى كۆيدۈرگەن ئايسىخان
ئۆيىدە قانداق ياتار؟

باغقا كىردىم كېچىلەپ،
ئايسىخاننى يېتىلەپ.
ئايسىخاننى سۆيۈۋالدىم،
گۈل تۈۋىدە پەپىلەپ.

ماش رەڭ ياغلىق سېلىپسىز،
يېڭى ئايدەك شولىتىپ.
رەۋىخاننى تاشلىۋەتتۇق،
ئايسىخاننى ئۆگىتىپ.

جىغىر ـ جىغىر قارلىغاچ،
قاناتلىرى ئالماش.
ئىشكىڭگە مەن كەلدىم،
ئايسىخان، ئىشكىنى ئاچ.

ئىشكىنى قىيا ئېچىپ،
ئېچىپ كەينىگە قېچىپ،
نېمە ئانچە قىينايسەن،
يۈرىكىمگە ئوت يېقىپ؟

قارا قۇش قۇشلىغىلى،
ئەرلەر كېرەك، بىلەك كېرەك.
ئوسمىسى چارەك جۇگانىنى
سۆيگىلى تاقەت كېرەك.

قارا غوللارنىڭ سۇيى
قاراڭغۇ باغلارغا ئاقۇر.

ئوسمىسى چارەك جۇگان
يۇرەككە ئوتلارنى ياقۇر.

پاشاخان، ئۆيۈڭ نەدە،
سايۇاغدىكى لەڭگەردە.
چۇشۇمگە كىرىپ قاپسەن،
چاھارشەنبە سەھەردە.

پاشاخاننى ئېلىۋالسام،
يۇرىكىمگە تېڭىۋالسام.
ئۆلۈپ كەتسەم ئارمان يوق،
مۇرادىمغا يېتىۋالسام.

پاشاخان بەرگەن بىلەزۈكنى
سېلىۋالسام بىلەككە.
يار جامالىنى كۆرۈپ،
ئوتلار كەتتى يۇرەككە.

سىرلىق ساندۇق سىرلايمىز،
يېلىم بىلەن ھىملايمىز.
ئالدىرىمىسىلا، پاشاخان،
ئەتە ئۆيگە چىللايمىز.

ۋاپايىڭ بارمۇ دەپ،
چەندان يۈگۈردۇم.
ۋاپايىڭ يوق ئىكەن،
ئەمدى تۆگۈندۇم.

ۋاپايىڭ بولسا يار،
چامداپ يۈگۈرسەم.
تىلىمىڭ ئۇچىدا،
ئىمان ئىبەرسەم.

ئىمانىمنى ئوقۇپ،
كەلسە قېشىمغا.
دۇئا دەڭلار مېنىڭ،
تەلەي قېشىمغا.

قارا ساچىم ئۆسۈپ،
قېشىمغا چۈشتى.
ئېغىر كۈنلەر مېنىڭ
بېشىمغا چۈشتى.

چىنىلەر سۇنۇپ كەتتى،
چەينەكلەرگە دەز كەتتى.
ئۆستەڭ ياقىلاپ يار تۇتسام،
بىر سۆيۈپلا داڭ كەتتى.

دوستلىرىمنى سەيلىتىپ،
ئارغامچا بولدۇم داربغا.
دۈشمىنىمنى چىقمىسۇن دەپ،
چىقمىدىم ئاشكارىغا.

چىرايىڭمۇ كېلىشكەن،
قامىتىڭمۇ جايىدا.
ۋاقىت يەتتى، تويدۇڭمۇ،
سەنمۇ قالما سايىدا.

بەگ ـ غوجاملار سىرلاپتۇ،
ئېگىز ئوردا، تەختىنى.
خالايىقلار، تىلەڭلار،
ئىككىمىزنىڭ بەختىنى.

بارغۇدەك باغ بولسىچۇ،
ئولتۇرغىلى جاي بولسىچۇ.
يار بىلەن ئات چاپقىلى
تۈپتۈز بىر ساي بولسىچۇ.

سەن مېنى يارىم دېسەڭ،
كۈندە كۆرۈشسەك.
كۆڭلىمىزنىڭ دەردىنى
شۇندا بىلىشسەك.

ئاسماندىكى بىر يۇلتۇز،
ئاينىڭ نۇرىمەن دەيدۇ.

يېنىمدىكى بىر چوكان،
ئاشنا بولىمەن دەيدۇ.

ئاشنا بولىمەن دەيدۇ،
جانغا كۆيسە بولمامدۇ؛
ئادەم بالىسى تولا،
قەدىرىنى بىلسە بولمامدۇ؛

رەڭمۇرەڭ گۈللەر ئېچىلدى،
ئەتىيازدىن كۈزگىچە.
ھەر كىشى يارىنى تاپسا،
شۇنقەدىرى شۇ كېچە.

تاشار يولى تاشلىقەكەن،
جۇگانلىرى قاشلىقەكەن.
تاشارنىڭ جۇگانلىرى
قۇمۇللۇقتا ئاشىقەكەن.

ھاي ـ ھاي تېرەك، ھاي تېرەك،
خانىم، سىزگە كىم كېرەك؟
ئېگىز بويلۇق يىگىتكە
ئوتتۇرا بويلۇق قىز كېرەك.

تاغ يوللىرى شېغىللىق،
ھارۋىلىرى رېغىر ـ رېغىر.
يېڭى يارنى يار دېمەڭلار،
كونا يار يۈرەك ـ بېغىر.

يېڭى يارنى يار دېمەڭلار،
يېڭى يار يالغانچىدۇر.
كونا يارنى تاشلىماڭلار،
يېڭى يار ئالۋانچىدۇر.

گۈل بىلەن سوقسام تىكەننى،
گۈل بولۇر، گۈللەر بولۇر.
باشقا قونغان قارغىلار،
يار ئالدىدا سەرسان بولۇر.

يىگىتلىك باشقا دۆلەتتۇر،
قەھرىلىق جانغا مەينەتتۇر.
يىگىتلەر، ياخشى ئوينىماڭلار،
بۇگۈن، تاڭنا قىيامەتتۇر.

يارىم، ئىشلىرىڭ يامان،
ئالدىم قولۇمغا تاشنى.
دۇشمەن ئارىلاپ قاپتۇ،
ئەمدى كۆرۈڭ ئوينىشنى.

ئېيتىڭلار مېنى يارغا،
چېقىڭلار مېنى يارغا.
چېچىمدىن ئۇچ تال ئېلىپ،
ئېسىڭلار مېنى دارغا.

ھاۋادا پارچە بۇلۇت،
ئاسمانىنى تۇمان قىلىدۇ.
بىرگىنە پەيلى يامان
ياخشىنى يامان قىلىدۇ.

شۇر ـ شۇرغىنا سۇ كېلىدۇ،
تۇگمەنلەر جۇرغاسىدىن.
خۇدايىم پاناھ بولسۇن،
چوكانلارنىڭ جۇداسىدىن.

يارىڭ بەرگەن مارجانىنى
تاشلىما تۇمانلارغا.
خۇدا بەرگەن جانىڭنى
خار قىلما يامانلارغا.

دەريا‌غا تاشقىن كەلگۇدەك،
تاشنى ئېلىپ توغانىنى تۇت.
ياخشىغا بولسا مەيلىڭ،
يامانىنى قويۇپ ياخشىنى تۇت.

ئات بويىندا جوغلار،
بېشىدا يۇگەن ـ نوختا.
ئاچچىقىڭ تولا كەلسە،
سەۋر قىل، بىزە توختا.

ياخشىلارغا دوست بولساڭ،
ھەردەم ئاغزىغا ئالۇر.
يامانلارغا دوست بولساڭ،
كوچىدا غەيۋەت قىلۇر.

گۇل ئاچىلۇر گۇلستاندا،
توزۇيدۇ زىمىستاندا.
ئۆزۈڭنى ئېگىز تۇتما،
يارىڭمۇ گۆرىستاندا.

ئەتىيازنىڭ سوغىدا
ئۇششۇپ قاپتۇ غورىلار.
ئادىشىنىڭ قويىندا
ئۇخلاپ قاپتۇ ياش باللا.

ئەتىيازنىڭ پەسلىدە،
ئۇزۇم سۈيى بەلغەم قىلۇر.

ھەرقانچە قاشاڭ جۇگانىنى،
ئاشىنىسى ئىلدام قىلۇر.

بەش داۋان راۋان چىقسام،
داۋان يولى تۇز كۆرۈنەر.
شاھى كۆڭلەك ئىچىدە،
قېرى مومايى قىز كۆرۈنەر.

ھاۋادىكى ئىككى قۇش،
بىرى باغلاق، بىر بوش.
ئاخشىمى ياتسام كۆڭلۈم خۇش،
ئەتىسى قوپسام قوينۇم بوش.

كېۋەز تېرىدىم تۇزگە،
ئاچىلدى كەچ كۈزدە.
سىزنىڭ كۆزىڭىز بىزدە بولسا،
بىزنىڭ كۆزىمىز سىزدە.

تال چۈشىنى ئېگىپ ـ ئېگىپ،
مېنى سوقالمايسەن.
ئاتا ـ ئانىسى يوق بالا دەپ،
ئانىي تاپالمايسەن.

سايراڭ، بۇلبۇلۇم،
گۈلىڭگە بەرگىدە.
جانلار قاقشىسۇن،
يارىڭگە دەردىدە.

ئاخشىمى تولا مېڭىپ،
قالدى ئۆتۈكىڭگە پاشىنىسى.
بىر ئەمەس، ئىككى ئەمەس،
ياش باللارنىڭ ئاشىنىسى.

بېغىڭدىكى شوخ گۈلنى
قولۇم يەتمەس ئۈزۈشكە.
مۇرادىغا يەتكەن يار
ئۆلسە كىرەر بېھىشكە.

دوست بولايلى دېسەممەن،
قېچىپ كەتتى شۇ قىزچاق.
قاچسىمۇ قېچىۋەرسۇن،
شۇ قىزچاققا مەن ئامراق.

تاماكا سالاي دەيدۇ،
خالتىنى تاپالمايدۇ.
كۆڭلۈمنى ئېلىك دەيدۇ،
خالىي جاي تاپالمايدۇ.

سازلىقتىكى ئۆردەكنى
بىلمىگەنلەر غاز دەيدۇ.
دەرد ئۇستىگە دەرد قوشۇپ،
تويىنىڭ ۋاقتى ياز دەيدۇ.

قارچىغىنى قۇشلايمەن،
تۇلكىگە قاپقان قۇرۇپ.
يارىم بىلەن ئويناپمىز،
دۇشمەننى داغدا قويۇپ.

تۇگمىنىمنىڭ نورى ساز،
چۆرگىلەيدۇ قىشمۇ ياز.
توي تارتىپ باراي دېسەم،
يانچۇقۇمدا پۇلۇم ئاز.

تاياقنى سۇندۇرۇۋېلىپ،
مىلتىق سۇمبە راسلايمەن.
دۇشمەن كۆڭلىنى تىندۇرۇپ،
ئاخىر ئۆزۈم ئوينايمەن.

ھېيتتا ناغرا چالغاندا،
تەڭكەش بولىدۇ سۇناي.
يار بىلەن تېپىشقاندا،
دۇشمەن كۆزىدە ئويناي.

سۇلار كەلدى شارقىراپ،
مۇز ئۇستىدە غارقىراپ.

يېڭى چىققان چوكانلار
تاز ئۆچكىدەك ۋارقىراپ.

مەن ئاتمىنى مىنمەيمەن،
تۆت پۇتىنى تاقىلاپ.
چوكانلار كېلەر بولدى،
كېچىدە تام ياقىلاپ.

ئۇيقۇم كەلدى كېچىسى،
كۆزۈم يۇمۇلدى.
بوينۇمدىكى تۇمارنىڭ
بېغى ئۈزۈلدى.

رو چۈننىڭ ھالىنى
يولدا رەۋەندىدىن سوراڭ.
ياش يىگىتنىڭ ھالىنى
سېكىلەك جۇگانلاردىن سوراڭ.

قاراقاشقا تولا بارماڭ،
قاراقاش ئالۋانچىدۇر.
كونا يارنى تاشلىماڭلار،
يېڭى يار يالغانچىدۇر.

يېڭى يار باشلاپ بېرىپ،
كىشىنى ئىزاغا ئۆلتۈرەر.

كونا يار باشلاپ بېرىپ،
تاۋاق ـ تاۋاق گۈل كەلتۈرەر.

كونا يارنىڭ تۇرۇشى
ئالما، ئۆرۈك بوستان تۇۋى.
يېڭى يارنىڭ تۇرۇشى
كونا سامانلىق، چىن تۇۋى.

ئىشىك ئالدىدا بىر توپ چىنار،
ئولتۇرار بوز قارچىغا.
پۇتلىرى بوغۇم ـ بوغۇمدۇر،
كۆزلىرى بوز توماچا.

مەن ئاكامغا خەت ئەۋەتتىم،
ئالتۇن توگۈچ كاتاچا.
ئاكام ماڭا نېمە ئەۋەتسۇن،
ئايغا ئوخشاش ئاغاچا.

مەن ئاكامغا تون پىچۈرمەن،
تاختا ـ تاختا گۈل بېسىپ.
نېمىدە باغلىق ئېتەرمەن،
قارا زۇلپىمنى كېسىپ.

زۇلپىكەش، ئاھ زۇلپىكەش،
كەل، خېنىم، زۇلپىڭنى يەش.
ئىككى دەردىمەن بىر بولۇپ،
ئىچىڭدىكى رەنجىڭنى يەش.

بازارغا بارسام،
يول بولسۇن دەلا.
يېرىم سەر چاي ئىلىپ،
ئالغاچ كېلەلا.

يېرىم سەر چايلىرى
چۆگۈندە تۇرسۇن.
سېنىڭ قىلغانلىرىڭ
يادىمدا تۇرسۇن.

دەريا ئىچىدە
قارا چىپار تاش.
تاشقا دەسسىسۇن،
زالىم قارا قاش.

قارا قاش ئولتۇرار،
ھۇجرا ئىچىدە.
قىزىلگۈل ئېچىلۇر،
باغچا ئىچىدە.

قىزىلگۈل ئېچىلىپ،
چىمەنە بولدى.
ساڭا كۆيگەن كىشى
دىۋانە بولدى.

دىۋانىلەرنىڭ
يوقتۇر ماكانى.
ھەرجايغا بارسا
ۋەيرانە خانى.

تام تۆپىسىدە ئولتۇرار،
ئىككى دانە گۈزگىتەك.
ئوڭ قولۇمغا يارىشار،
يارىم بەرگەن شاختەك.

شاختەكنى بەك توتۇڭ،
ئالتۇن ئۈزۈككە باغ بولار.
يارىڭنى چىك توتۇڭ،
يۈرىكىڭگە ياغ بولار.

ياخشى خۇيۇم، يامان خۇيۇم،
بىلىپ قېلىڭلار.
ئاراڭلاردىن چىقىپ بېرەي،
قويۇپ بېرىڭلار.

سەندەك شۇڭگىلتاق،
مەيداندا ياتۇرمۇ؟

سوراپ باققىن تاشتۆموۇردىن،
پۇلغا ساتۇرمۇ؟

سەندەك شىكگىلىتاق،
مەيداندا ياتامدۇ؟
ئۇچ داچەنگە، تۆت داچەنگە،
نەشە ساتامدۇ؟

ساتسا ئالارمىز،
سانسىز گۆھەرگە.
ئەرزىمنى ئېيتاي،
بىر بار ئىگەمگە.

سەندەك شىكگىلىتاق،
ھېچ باغدا يوقتۇر.
ھەرجايدا بولسا
سېنىكچە يوقتۇر.

دۆلەت شۇكچارى،
ئىلكىمدە ئۆچتى.
تورغاينى قوغلاپ،
باغچامغا چۈشتى.

باغچامغا چۈشسە،
قانداق ئالۇرمىز؟
چۆللەرگە كەتسە،
قايدىن تاپۇرمىز؟

ئۆرگەلدى پەلەك،
چۆرگەلدى پەلەك.
كىمنىڭ يارىسەن،
مايماق سېكىلەك؟

ئۆرگەلدى پەلەك،
چۆرگەلدى پەلەك.
نېمانچە ئۇزسەن،
دومباق سېكىلەك؟

كىمنىڭ قىزىسەن،
ناياق سېكىلەك؟

ئېگىز تاغقا چىقماڭ، خېنىم،
ئۇچۇپ ئۆلەرسىز.
چىرايلىققا كۆكۈل بەرمەڭ،
كۆيۈپ ئۆلەرسىز.

ئېگىز تاغنىڭ ئۇيانىدا،
قامچام قېلىپتۇ.
قامچا بويلۇق يىلۇا گاداي،
بۇغداي تېرىپتۇ.

بۇغدىيىنى ئورا ـ ئورا،
بېلى تېلىپتۇ.
ئورغىقىنى قىرغا تاشلاپ،
ئۇخلاپ قېلىپتۇ.

ئويغىتايمۇ، ئويغاتمايمۇ،
راسا ھېرىپتۇ.
ئويغاتمىسام دېمەسمۇ ئۇ،
مەندىن تېنىپتۇ.

تاغدا ئۇلاغ ئوتلايدۇ،
باغدا كاككۇك سايرايدۇ.
بىز ئىككىمىز سۆيۈشسەك،
ماراقچىلار مارايدۇ.

ئاق ئۇنۇڭنى يېمەيمەن،
ئاق ئۇنۇڭدا مىتە بار.
يېڭى يارنى سۆيمەيمەن،
كونا يارنىڭ ئوتى بار.

ئالا ئاتنىڭ بالىسى،
سۆڭگۈچىدە ئالىسى.
يېڭى تۇتقان يارىمنىڭ
قۇچىقىدا بالىسى.

ئات بېشىدا ئارغامچى،
ماڭمىسا ئۇرار قامچى.
كونا يارنى تاشلىماڭ،
يېڭى يارلار يالغانچى.

يۇلغۇننى قىيىپ قويدۇق،
قۇرۇسا قالارمىز دەپ.
قىز بالا كۆرۈپ قويدۇق،
چوڭىسا ئالارمىز دەپ.

بۇلۇت ئايغا دالدا بولدى،
چىقمىدى ئاي پارىسى.
يار بىلەن شىپا تاپار،
بۇ يۈرەكنىڭ يارىسى.

بۇ تېرەك ئېگىز تېرەك،
قاغا قونمىغان تېرەك.
باشقا دەرد ـ ئەلەم كەلگەچ،
يارغا قانمىغان يۈرەك.

چۆلدىن چىققان چىلبۆرە
قۇم باغرىدا ياتىدۇ.

دۇشمەن سالغان قۇلۇپنى،
يارىم ئۆزى ئاچىدۇ.

ئايدىڭ بولدى كۈندۈزدەك،
قويلار ياتتى يۇلتۇزدەك.
يار يېنىغا مەن بارسام،
دۇشمەن ياتتى توڭگۈزدەك.

بازارغا بارلى دەيسىز،
بارساق خەجلەر پۇل نەدە؟
كۆڭلەك ئالىلى دەيسىز،
ئالساق خەجلەر پۇل نەدە؟

كونا ئۆينى چۈۋۈسام،
ئاچچىق ئىكەن توپىسى.
بار ھۈنەرنى ئۆگەتكەن،
پىشىپ كەتكەن ئاپىسى.

ئالما يېگۈم كېلىدۇ،
نەگە بېرىپ ئالما يەي؟
ھاشىخان يامانلاپتۇ،
قېينانامغا نېمە دەي؟

مەن پوتامنى باغلىدىم،
گەزلەپ قىزىل تاۋاردا.
تېخى تۇتمىغان يارغا
گەپ بولۇپتۇ تالادا.

ماڭا نېمە ھال قوندى،
چاپان يەتمەي تىزىمغا؟
ساڭا نېمە ھال قوندى،
يىگىت چىقماي قىزىڭغا؟

تام ئۈستىگە لىم قويسام،
لىم توختىماي لىڭشىيدۇ.
يارنى كەچتە كەل دېسەم،
بويۇن تولغاپ غىڭشىيدۇ.

چاي ئىچىپسىز بىر چۆگۈن،
ماڭا قاپتۇ شامىسى.
مېنى ياردىن ئايرىغان،
قورۇق باسقان ئانىسى.

پىشىلدايدۇ كۆيمەيدۇ،
ھۆل سۆگەتنىڭ ئوتۇنى.
بوپقالماڭلار، چوكانلار،
پۇلى جىقنىڭ خوتۇنى.

ئەسلىي يۇرتىمىز باغچى،
ھۇنەر ـ كەسپىمىز تاغچى.
تاغچى دەپ ياراتماپتۇ،
يارنىڭ دادىسى ياغچى.

ئۇخلىمايدۇ كېچىسى،
مەلىدىكى چارلامچى.
يىراق تۇرۇڭ قېشىمدىن،
گەپ توشۇغاچ جالامچى.

دورا قىلساڭ بولماسمۇ،
مەيدەڭدىكى چالاشقا؟
نېمىشقىمۇ تەگكەنسەن،
ئۆزۈڭدىن چوڭ چار باشقا؟

توختاخۇن كەپتەر،
تاماكا سەپ بەر.
تاماكاڭنى چەكمەيمەن،
يارىمنى تەپ بەر.

يارىم نەگە كەتتى،
كېرىسىگە كەتتى.
ئەتە ـ ئۆگۈن كېلەمدۇ،
يۈرەككە ئوت كەتتى.

ئاق كەپتەرمۇ ئۇنلەمچى،
كۆك كەپتەرمۇ ئۇنلەمچى.

چۈشەنمەيدۇ كۆڭلۈمنى،
ئېرىم دېگەن كۈنلەمچى.

توقمچاق شاپتۇل،
سوقمچاق شاپتۇل.
تاز خوتۇننىڭ ئاشنىسى
كەپشەرۋاش ئابدۇل.

دىلمىنىڭ ئاقلىقى ياخشى،
بېشىمنىڭ ساقلىقى ياخشى.
سېنىڭدەك بۇۋاپا ياردىن
ئۆزۈمنىڭ ئاقلىقى ياخشى.

بىلمەيمەن نېمە بولدى،
ئاغزىم تاتلىشىپ كەتتى.
دۇشمەننىڭ گېپى بىلەن،
يارىم ياتلىشىپ كەتتى.

تاجىخانغا كۆيمىگەن
خوتەنده ئامبال قالمىدى.

تاجىخانغا كۆيگەننىڭ
قوڭىدا تامبال قالمىدى.

تاغنىڭ باغرىدا يايلاق،
يايلاقتا تۆگە - تايلاق.
يار ماڭا ئىشەنمەيدۇ،
ئارقامدا شۇڭا پايلاق.

كېچە ئۆتتى سەھەر بولدى،
ياريم ماڭا تە بولدى.
ئارىدىكى گەپلەرنى
ئانىسىغا دە بولدى.

يارنىڭ چاپىنى مەللە،
ئېسىۋالغىنى تەللە.
ئارىمىزنى بۇزماقچى،
ھېڭگاي چىش قېرى دەللە.

تەكلىمات كىگىز سېلىپ،
ئايۇاننى گۈلزار ئەتتىلە.
قىزلىرىنى ئانىكوملاپ،
نېمانچە ھالدار ئەتتىلە؟

تاۋىكا تۇزەر بولدۇم،
ئەسكى تامنىڭ تۇۋىگە.
كۆڭۈل بېرىپ يۈرمەيمەن،
ئەر چىقمىغان بۇۋىگە.

يەمىلەي دېسەم چۆگۈننى،
تۇگەپ قاپتۇ دانىكا.
مەيلىم يوققا تەگمەيمەن،
زورلىمىغىن، ئانىكا.

سېنىڭ يارىڭ تامچىمۇ،
مېنىڭ ياريم خامچىمۇ؟

مەيلى يوقنى سۆيگىنىم،
باشقا تەگكەن قامچىمۇ؟

تۇتقان يارىڭ يوغانچى،
بەرگەن گۆشى توغرامچى.
ئاشۇنچىلىك ھالىغا
چوڭ سۆزلەيدۇ نېمانچى؟

ياريم بەرگەن ئالمىنى،
پەشتاختىغا ئېلىپ قويدۇم.
ئاپىسىنىڭ پەيلىنى
سىڭلىمغا دەپ قويدۇم.

ئانار سالساڭ ھۆلگە سال،
ياڭاق سالساڭ كۆلگە سال.
مەيلىڭ بولمىسا، ياريم،
ئوچۇق ئېيتىپ يولغا سال.

بىر بالاغا سالدىلا،
ئىككى بالاغا سالدىلا.
پۇتى باغلاق بوز لىچىندەك،
ئىنتىزارغا سالدىلا.

بارغانلاردىن، يانغانلاردىن
سېنى سورايمۇ؟
سېنىڭ ھالىڭ نە كەچتى،
ئۆزۈم بارايمۇ؟

باغدا قىزىلگۈل،
سايرايدۇ بۇلبۇل.
ھەر جايدا بولماس،
سەندەك قىزىلگۈل.

ھەرجايدا بولسا،
سېنىڭچە بولماس.
شاخدا بۇلبۇل،
نازىڭچە بولماس.

ئامان بولسۇن، ئامان بولسۇن،
دوستلىرىم ئامان بولسۇن.
دوستلىرىمغا قەست قىلغان،
يەر بىلەن يەكسان بولسۇن.

سېرىق سەبدە تولۇن ئايىم،
يۈزۈڭگە نۇر ياراشىپتۇ.
سېنىڭ ئوتۇڭ ـ پىراقىڭدا،
يۈرەككە ئوت تۇتاشىپتۇ.

باغ ئىچىدە بوستانلار،
يارىشىپتۇ چوكانلار.

ساربخانىڭ دەردىدە،
ئاقتى كۆزۈمدىن قانلار.

گۈلزارىڭ ئارا چۈغلۇق،
گۈلزار ئىچى بۈلبۈللۇق.
گۈلنىڭ گۈلى ساربخان،
سىزگە سېغىنىپ قۇللۇق.

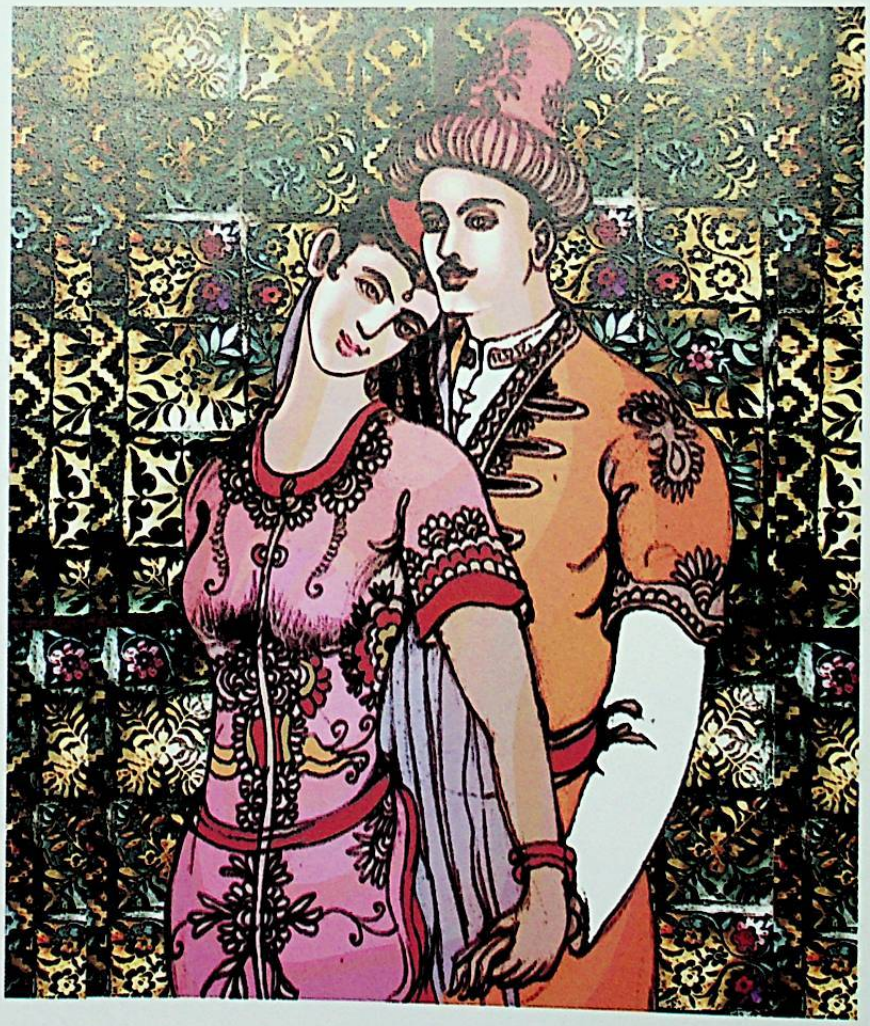
ساربخان قىزىلگۈلدەك،
بىز ئىشقىدا بۈلبۈلدەك.
ساربخان كۈلۈپ قويسا،
خىزمەت قىلىمىز قۇلدەك.

مەمەت سىزغان

عاطفه خان
تولدش مبارک
۱۳۹۳ بل در طلایی

بيتلەر

بيتلەر

ئابدۇشۈكۈر كېرىم سىزغان

بېيتلەر

ئۇ مەلەكتىن بۇ مەلەكتىگە
ئىزدەرمەن سېنى.
خەلقىمىالەم چوكان دېسە،
قىز دەرمەن سېنى.

قىزىل ـ يېشىل مارجان كۆردۈم
بىلەكتىزدە.
بېلىق بولۇپ ئويناۋالاي،
يۇرەكتىزدە.

گەپ ئاڭلىماڭ، يامان ئىكەن
ياردىن ئايرىلغان.
سۆيگەن ياردىن جان ئايرىلىپ،
سەۋدايى بولغان.

ياندا بۇلاق قاينىغاندەك،
يارىمنىڭ كۆزى.
قەندۇ ناۋات شورىغاندەك
سۆزلىگەن سۆزى.

قەنت ـ ناۋات ئاغزىڭدىدۇر،
شېكەر لېۋىڭدە.
سېرىق زەپەر قات ئاچىلۇر،
باسقان ئىزىڭدە.

تەقدىر ئاللا، سۇبھان ئاللا،
ھالىم تەخ بولدى.

يار قېشىمغا باراي دېسەم،
توخۇ چىللادى.

سېرىق زەپەر قات ئاچىلۇر،
ئۇچ كۈن ئاچىلۇر.
مەن يارىمنى كۈندە كۆرسەم،
كۆڭلۈم ئاچىلۇر.

پەس ـ پەسكىنە ياپىلاق ئۆرۈك،
سارغايدى، پىشتى.
كېلەمدىكىن، كەلمەمدىكىن،
قەرەلى توشتى.

قارا دەيدۇ، قارا دەيدۇ،
قاراتماڭ بىزنى.
جاڭگالدىكى ئاچ بۆرىدەك
ماراتماڭ بىزنى.

قانداق قىلاي، نېچۈك قىلاي،
كېتىپ بارىسىز.
كۆيەر ئوتقا سېلىپ قويۇپ،
تاشلاپ سالىسىز.

قانداق كىشى كېتەرىكىن،
يارىنى تاشلاپ؟
مەيلى بولسا ئېلىپ كېتەي،
شەھرىگە باشلاپ.

تاشلاپ ـ تاشلاپ كەتكىنىڭنى
ئۇنۇتمىغايمەن.
ئەمدى كەلسەڭ قېشىمغا،
يولاتمىغايمەن.

ئاپئاق سۇلتان، جىنازاڭغا
بۇلبۇل قونۇپتۇ.
چولپان كۆزۈڭ، ئاي يۈزۈڭگە
تۇپراق توزۇپتۇ.

بىرلا كۆرسەم، سېنى كۆرسەم،
كويۇڭدا ئۆلسەم.
سېنى دەپلا چىقسا جېنىم،
ئەجەلدىن كۆرسەم.

سېنىڭ جانىڭ، مېنىڭ جانىم،
بىر جان ئەمەسمۇ؟
سېنىڭ ئۇچۇن مېنىڭ جانىم،
قۇربان ئەمەسمۇ؟

ئالتۇن تارتقان تارازاڭدا
تاشنى تارتايمۇ؟
قەلبىم قاشلىق سەن يار ئۇچۇن
جاننى ساتايمۇ؟

كىم يۈرمەيدۇ بۇ كېچىدە،
ئايدىڭ كېچىدە.
بىرمۇنچىلار مۇشۇ تاپتا
ئۇيقۇ ئىچىدە.

ئۇيقۇم كەلدى، ئۇيقۇم كەلدى،
كۆزۈم سۈزۈلدى.
بوينۇمدىكى تۇمارىمنىڭ
بېغى ئۇزۇلدى.

بىز ئىككىيلەن ئەۋۋەلدە،
نېمىلەر دېيىشتۇق؟

سېرىق قۇشقاچ بالىسىدەك،
دانلار بېرىشتۇق.

ئۇلۇغ ـ ئۇلۇغ سۇ بويىدا،
مەن ئاتلىق ئىدىم.
مەن يارىمنى سېغىنغاندا،
قاناتلىق ئىدىم.

ئىچ ئۆرۈكنىڭ مېغىزىنى
يېمەي ساقلايمەن.
سەن يارىمنىڭ ئەقىدىسىنى
چوقۇم ئاقلايمەن،

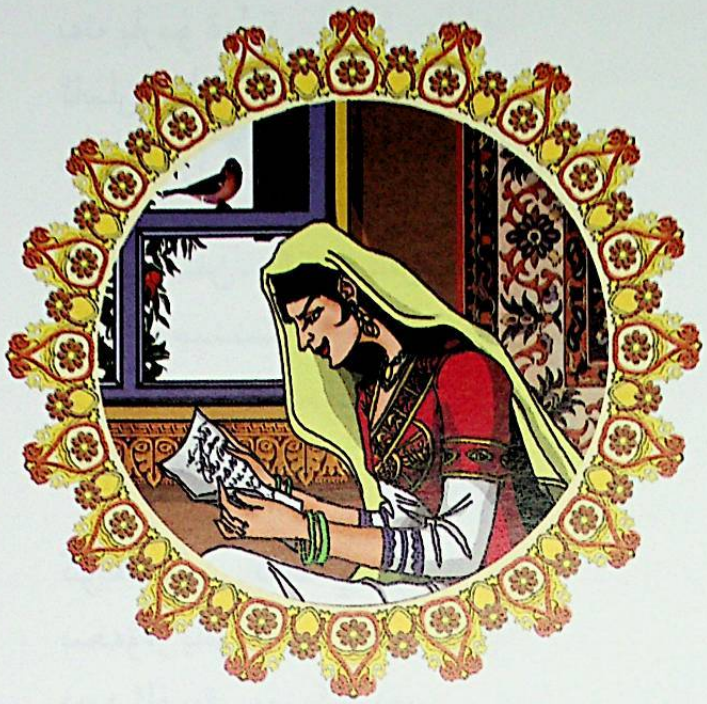
ئاللا يارىم، سەن بۇ يەردە
بار ئىكەنسەن.
دەملىككىما، دەمسىزگىما
يار ئىكەنسەن.

ئايلار بولدى، يىللار بولدى،
پەرياد قىلساڭچۇ.
مېنىڭ ئاندا يارىم بار دەپ،
خىيال قىلساڭچۇ.

تاڭ سەھەردە ناغرا چالدى،
ئاڭلاندى ئۈنى.
ئاستىندا كۆك ئارغىماق،
يەتكەندۇ كۈنى.

بارغانىڭدىن، تۇرغانىڭدىن،
كەتكىنىڭ ياخشى.
يارغا ئۇۋال سالغانىڭدىن،
ئۆلگىنىڭ ياخشى.

بارغانلاردىن، تۇرغانلاردىن،
سېنى سورايمۇ؟
سېنىڭ ھالىڭ نە كەچتى دەپ،
ئۆزۈم بارايمۇ؟

ئېيتىپ - ئېيتىپ ئېۋەرگۈنچە،
كەلمەسمۇ ئۆزى؟
كۆيەر ئوتقا مېنى سېلىپ،
كۆيمەسمۇ ئۆزى؟

كېلەرمۇ دەپ تەمە قىلما،
كەتكىنى شۇدۇر.
ئاشىق ئويناپ مۇرادىغا
يەتكىنى شۇدۇر.

قىزىل - يېشىل تون كىيىپسىز،
يېشىلدا ئىزما.
كېلەمدىكىن، كەلمەمدىكىن،
كۆڭلۈڭنى بۇزما.

ئېيتىپ - ئېيتىپ كىردىم چۆلگە،
قولۇمنى سېلىپ.
بىزنى دېگەن ياخشى يارلار،
شەھرىدە غېرىب.

قانداق قىلاي، نېچۈك قىلاي،
كېتىپ بارسىلا.
كۆيەر ئوتقا سېلىپ قويۇپ،
تاشلاپ ماڭسىلا.

يارىمسەن سەن - سەن، يارىمسەن،
قايدا بارارسەن؟
قاشىنى ئېتىپ، كۆزنى سۇزۇپ،
جاننى ئالامسەن؟

ئاۋازىڭنى ئاڭلاپ - ئاڭلاپ،
بولدۇم ھەيران.
ئاشىق ئوتى يامان ئىكەن،
قىلدى دىۋانە.

قەلەم قاشلىق ئىكەن،
جاننىڭ پىراقى.

ئەجەب دىشۋار ئىكەن،
يولنىڭ يىراقى.

ئالا ئاتىم سەمرەلمەيدۇ،
ئېڭىز ئوتىغا.
يۈرەك - باغرىم پايلىمايدۇ،
يارنىڭ ئوتىغا.

ئېتىم جەدە، ئېتىم جەدە،
ئالا ئېتىم جەدە.
غانجۇغامدا بەش جىڭ ھاراق،
ئىچكەنىم نەدە؟

ئالتە قاغا، يەتتە قاغا،
قايرىلدى خانغا.
قاتتىق - يىرىك بولۇشمايلى،
كەتكۈسى جانغا.

يېقىن بولۇپ، يىراق بولۇپ،
داۋانى يوقتۇر.
ئىككى ياخشى بىر بولغاندا،
ئارمانى يوقتۇر.

مەن كەچمىگەن غول قالمىدى،
يەنە بارمۇ غول؟
ئاسان قىلىڭ، پەرۋەردىگار،
مەن يالغۇز ئوغۇل.

ئاللادۇرسەن، رازىدۇرمەن،
ئالساڭ جېنىمنى.
بىر ئاللادىن تىلەدۇرمەن،
كۆڭۈل شادىمنى.

كۆيگىنىمنى بىلمەي ياردىم،
بىخەۋەر ياتۇر.
دەرد ئاغرىقى يۇرەكتىدۇر،
ئۇنى كىم تاتۇر؟

نېمە بولۇر، جېنىم خېنىم،
يېنىمغا كەلسەڭ؟
چاڭقاپ تۇرغان يۈرىكىمگە
ئۇسسۇلۇق بەرسەڭ.

ئىرغايلىقتىن ئىرغاي كەسسەم،
ئىرغاينىڭ شاخى.
شامال چىقىپ يەلپۇنەمدۇ،
ياردىمىڭ ساچى؟

ياردەمكىن، ئەمەسمىكىن،
كاڭشاڭدا ياتقان؟
قاشنى ئېتىپ، كۆزنى سۈزۈپ،
جاننى قاقشاتقان.

قىزىلگۈلنىڭ غۇنچىسى،
باغدا ئەۋرىشىم.
مەن سىزگە نېمە قىلدىم،
جېنىم ئاداشىم.

نامازدىگەر، شام ئارىلاپ،
گۈل باغدا ياتسام.

چولام تەگسە يار قاشىغا
بارۇرمەن ئاخشام.

بىزنىڭ يارلار ئۆزى كىچىك،
چىرايى كۈلگەچ.
مەن شۇ ياقتا دارىپ ئۆتەي،
ياردىمنى كۆرگەچ.

تاللاپ ـ تاللاپ تاللىۋالدىم،
تالدىن چوكاننى.
باغ ئارىلاپ ئىلغىۋالدىم،
سېرىق زەپەرنى.

سېرىق زەپەر بىر دانە گۈل،
كەچ كۈز ئاچىلۇر.
مەن ياردىمنى سۆيۈپ ئالسام،
كۆڭلۈم ئاچىلۇر.

سېنىڭدەك ياخشى گۈل،
باغدا ياتامدۇ؟
مەن سورايمۇ باغۋەنلەردىن،
پۈلغا ساتامدۇ؟

ئامبىلىغا كۆزۈم،
ياخشىغا سۆزۈم.
چىرايلىققا قاراپ،
تويمايدۇ كۆزۈم.

ئاللا ياردىم، سەن كېۋەز بول،
مەن يۆگەي بولاي.
ئىرمالىشىپ ـ چىرمالىشىپ،
شاخىڭغا قونماي.

ئىرمالىشىپ ـ چىرمالىشىپ،
شاخىڭغا قونماي.
مەن كەينىڭدىن قوغلاپ بېرىپ،
لېچىندەك ئالاي.

ئېگىز - ئېگىز تاغ باشىدا
قۇرغۇي ئەگىيدۇ.
قۇرغۇي ئەمەس، تاغ باشىدا
يارىم ئەگىيدۇ.

خاھى بىلمەك، خاھى بىلمەك،
مەن كۆيدۇم سىزگە.
ئوتتىكىزدا ئۆلۈپ كەتسەم،
ئۇۋالىم سىزگە.

خەقلەر مېنى يامان دەيدۇ،
مەن يامان ئەمەس.
كويغا سالسا خۇدا ساپتۇ،
مەن سالغان ئەمەس.

قانداق كىشى كېتەر ئىكەن،
شەھەرنى تاشلاپ؟
كەتكەن بولسا كېتەر ئىدى،
يارىنى باشلاپ.

ئېگىز يەرگە چىقماك، يارىم،
كۆرۈشتى دەيدۇ.
تال بويۇنى ئەگمەك، يارىم،
سۆيۈشتى دەيدۇ.

ئېگىز يەرگە چىققاندا مەن،
كۆرۈشكەن ئەمەس.
تال بويۇنى ئەگكەن بىلەن،
سۆيۈشكەن ئەمەس.

دەردىك بىلەن پىراقتىدا،
ئۆلگۈدەك بولدۇم.
شۇ ھالەتتە بولساك، يارىم،
سۆيگۈدەك بولدۇم.

ھاۋامىكىن، بۇلۇتمىكىن،
يامغۇر تامچىلۇر.

يارنىك قوينى بېھىشمىكىن،
كۆڭلۈم ئاچىلۇر.

ھاي - ھاي تېرەك بېشىدا،
كاككۇك ئوينار.
ئايلا چوكان قوينىدا،
يىگىت ئوينار.

گۈل قاشىدا چىمەننىك
مۆھلەتى بار.
مۇرادىغا يەتكەننىك
دۆلەتى بار.

گۈل بارەي، گۈل بار،
زاراڭزىدا گۈل بار.
گۈللەر شېخى ئىرغاڭلايدۇ،
يارنىك قېشىدا كىم بار؟

گۈل بارەي، گۈل بار،
شاختا بۇلبۇل بار.
ئىككى قولىدا كەشتە ياغلىق،
ھارامزادە قىز بار.

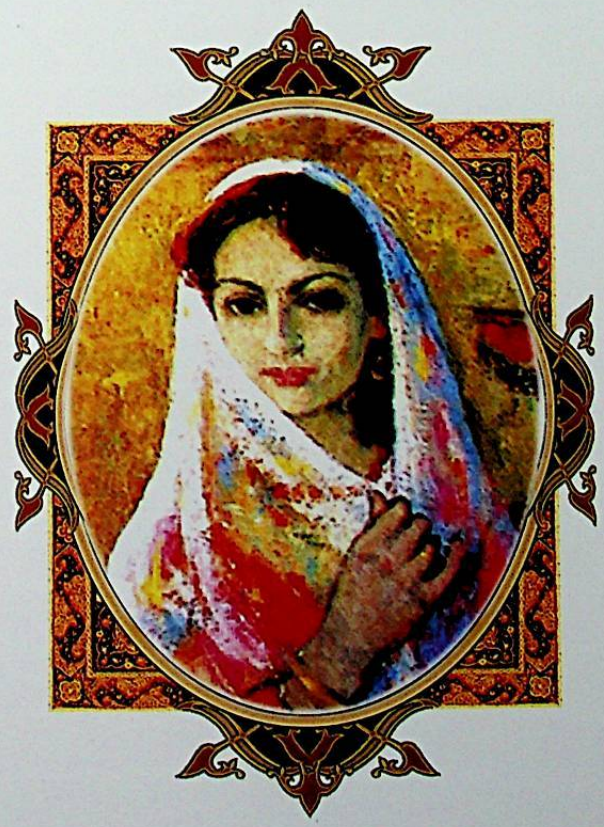
ئاللا يارىم، جامالىڭغا
بولدۇم ۋەيرانە.
ئىشق ئوتى يامان ئىكەن،
قىلدى سەرسانە.

ئاللا يارىم، ياغلىقىڭنى
پۇراپ قاتلىدىم.
ئاق ئۆرۈكنىڭ مېغىزىنى
چاقماي ساقلىدىم.

بېلىق ئۇزۇپ ئويناپدۇ،
كۆزۈم يېشىدا.
قانات ياساپ ئۇچمامسەن،
يارنىڭ قېشىغا.

ئاللا يارىم ئۆزگىلەرگە
قاراپ باقمىدىم.
ساڭا ئوخشاش ياخشى يارغا
كۆڭۈل ساقلىدىم.

ئېتىمنى يېزىۋالدىم،
زەيتۇن تاۋارغا.
قاراقاش چىقمايدۇ،
ئۆيدىن تالاغا.

قاراقاش چىققۇچە،
يىغلاي خۇداغا.
قاراقاش چىقمىسا،
قالدىم بالاغا.

ھەر ئازنىدە كېلىمەن،
خۇمار كۆزنى كۆرگىلى.
بوستان سۆگەت ئاستىدا،
لەۋلىرىگە سۆيگىلى.

ئېرىقلارغا سۇ كەلدى،
بېلىقلارغا يەم.
ئەلنىڭ يارى ئويناپدۇ،
بىزگە نېمە غەم؟

ئېگىز تاغنىڭ بېشىدا،
يايلىدى قويۇم.
سۆيەي دېسەم يارنى مەن،
يەتمىدى بويۇم.

قارا قۇشۇمنى قوندۇرمىغان
تاغلار قالمىدى.
يارىم بىلەن ئويىنىمىغان
باغلار قالمىدى.

ئېگەر ـ توقۇم سەرگەن يەردە،
قامچا قېلىپتۇ.
بىزنىڭ يارلار باغچىسىغا
خېنە تېرىپتۇ.

ئاق بوز ئېتىم، كۆك ئېتىم،
يايلىڭنى ئۈزات.
بىر كېچىدە يار قېشىغا،
يەتكۈزگىن تېز ـ پات.

ئاتىم بولسا، ئاتىم بولسا،
ئالا ئاتىم بولسا.

سەن یارىمنى سېغىنغاندا،
قاناتسىم بولسا.

سىم ـ سىم ئارىلاپ ياغدى يامغۇر،
تاغلارنى بويلاپ.
ئىككى كۆزۈم كۆرمەس بولدى،
يولۇڭغا قاراپ.

باراي دېسەم مەن كەينىدىن،
ئوقەتنىڭ ۋاقتى.
كېلەر بولسا چاققان كەلسۇن،
غېرىبلىق يەتتى.

ئەتىگەندە كۈن قىزىلى
بۇلۇتنى تاتۇر.
سېغىنغاندا قوش يۈرەكلەر،
كۆزدىن ياش ئاقۇر.

ئارپا، بۇغداي ساماندا
ئاتنى توقلىدىم.
ۋاپادارىم ياندا بولغاچ،
غەمسىز ئۇخلىدىم.

قاپاق تېرەك شېخىدا
كاككۇك سارايدۇ.
يارنىڭ ئۆيىگە كىرسەم،
مەزىن مارايدۇ.

مارىسىمۇ مارىسۇن،
گۇناھ يوق بىزدە.
بىز يار بىلەن كېلىشتۇق،
توي بولار كۈزدە.

يارىم بەرگەن ياغلىقنىڭ
ئانارگۈلى بار.
شۇ ياغلىقنى پۈرىسام،
يارنىڭ ھىدى بار.

دۇشمەن ماراپ نەگە بارار،
پەرۋايىم پەلەك؟
بۇ دۇنيادا مۇڭداشسىم يوق،
سېغىنىدىغان بۆلەك.

تاغاق سالسام چاچلىرىمغا،
يۇلۇندى چېچىم.
يارىم، سىزنى تولا ئويلاپ،
ئاقاردى بېشىم.

ئىككى تاغنىڭ ئاراسىدا
مەپە كېلىدۇ.
مەپە بىلەن بىزنىڭ يارلار
ئويناپ كېلىدۇ.

يۈرىكىمگە ئوتلار ياقتى
ئاھۇ كۆزلىرىڭ.
دەردلىرىمگە شىپا بولدى
شېرىن سۆزلىرىڭ.

مەن سېغىنسام ئايغا باقتىم،
سەن كۈنگە قارا.
يۈرىكىمنى تۇتۇپ باقساڭ،
مىڭ يەردە يارا.

سېنى دېدىم، سېنى دېدىم،
كەچتىم بۇ جاندىن.
يۈرەك باغرىم پارە ـ پارە،
كۆز يېشىم ئاندىن.

مەن بارايمۇ، سەن كېلەمسەن،
سېغىنىدىم سېنى.
ئالتە ئاي ياز ئۆتۈپ كەتتى،
قىينىدىڭ مېنى.

كۆل بويىدا ئولتۇرار،
سۇمبۇل ساچلىقىم.

ئۆلتۈرەمدۇ، كۆيدۈرەمدۇ،
قارا قاشلىقىم؟

باغدىن چىقىپ تاغدا قونغان،
سارالىك كەكلىكىم.
يۈرىكىمنى قاندۇرغان
مېنىڭ ئەپلىكىم.

ئۇزۇن كۆلده جۇپ ئۆردەك
بېلىقنى يەيدۇ.
مېنىڭ يارىم كېچە ـ كۈندۈز
غېمىمنى يەيدۇ.

يارىم كەلدى، يارىم كەلدى،
قۇلاقتا گۈلى.
يارىم زىلۇا كېلىشكەن،
چۆمەچتەك بېلى.

كالامواللا ژارىقمەك،
كۆزى قاتلىقىم.
شېكەر بىلەن يۇغارغاندەك،
سۆزى تاتلىقىم.

سايدا قاينىغان بۇلاقلاردەك
يارىمنىڭ كۆزى.
ناۋات قوشۇپ يۇغارغاندەك
بەك تاتلىق سۆزى.

ئېگىز تاغنىڭ كۆلەڭگىسى
ساينى تالىشۇر.
چىرايلىقنى يار تۇتسا،
ياغدەك يارىشۇر.

تولۇن ئايغا تىل تەگمىسۇن،
پۈتەي تىلتۇمار.
ماڭا قاراپ كۈلدى تىنماي،
كۆزلىرى خۇمار.

تاڭ سەھەردە تەييارلاپتۇ،
ماڭا سۇتلۇك چاي.
شۇ يارىمنىڭ كۆڭلى ئاپئاق،
ئاسماندەكى ئاي.

يىراق تاغدىن سۇلار كەلدى،
تاشقا ئۇرۇلۇپ.
غۇنچە بويلۇق يارىم كەلدى،
ئايدەك نۇرلۇنۇپ.

خەقنىڭ يارى تولا ئىكەن،
كاۋا چېچىكى.
بىزنىڭ يارلار يېگانەدۇر،
جاننىڭ چېچىكى.

سۇ چېچىكى، سۇ چېچىكى،
سۇنىڭ چېچىكى.
كېچە ـ كۈندۈز ئېچىلامدۇ،
ياڭاق چېچىكى؟

تەم ـ تەم گۈلنىڭ نۇر چېچىكى
باردۇر يۈزىدە.
مۇھەببەتنىڭ نۇر چېچىكى
يانۇر كۆزىدە.
تەم ـ تەم گۈلدەك ئاشۇ يارىم،
تۇرار سۆزىدە.

تەم ـ تەم دەيدۇ، تەم ـ تەم دەيدۇ،
تەم ـ تەم گۈلنى.
ئۇنتالمىدىم شۇ چاغقىچە،
يارىم ھۆرنى.

ئالتۇن، ناۋات ئاغزىڭدىدۇر،
شېكەر تىلىڭدا.
گۈلزەپەرلەر ئېچىلىپ قاپتۇ،
باسقان ئىزىڭدا.

تەم - تەم گۈلنىڭ چېچەك داغى
باردۇر يۈزىدە.
مۇھەببەتنىڭ نۇرى باردۇر،
چولپان كۆزىدە.

تىلما كارىز بويىدا،
ياربمنى كۆردۈم.
يېڭى ياربم چىرايلىقكەن،
تۇمار ئۆرۈدۈم.

ياققا كارىز بويىدىن
ياربم كېلىدۇ.
قارا كۆزنى ئويىنىتىپ،
باغربم كېلىدۇ.

نۇر - چىراغنىڭ پەرۋانىسى
ئوتتىن يانارمۇ؟
سۆيگەن كىشى ياربدىن
جانىنى ئايارمۇ؟

ئاتام كەچسە مەن كەچمەيمەن،
سەن نىگاربمدىن.
سېنىڭ ئۈچۈن راست كېچىمەن،
ئەزىز جانىمدىن.

ئاخشام بېربىپ كۆرۈپ كەلدىم،
سۆيگەن ياربمنى.
ئاتىۋەتتىم ئاشۇ يارغا
مالۇجانىمنى.

بىزنىڭ يارلار ئوبدان يارلار،
مىلىس ئويىنايدۇ.
شۇنداق ئوبدان يىگىتلەرگە
پوتا سالمايدۇ.

غازى ئەمەت سىرغان
1991

كۆچەت ئىدى، لىم بوپتۇ
باغدىكى تېرەك.
كىچىك چاغدىن ساڭا ئاشىق،
بىلسەڭ بۇ يۈرەك.

ئىككى دۇنيا دوست بولغانلار،
بەختىيار ياشار.
باشقا كۈلپەت كەلگەندىمۇ،
داۋانلار ئاشار.

كۆيدۈرسىمۇ، ئۆلتۈرسىمۇ،
ياربم ئۆزۈمنىڭ.
دەردى بولسا تەڭ تارتىمىز،
شورى ئۆزۈمنىڭ.

شايى كۆڭلەك كىيگەنلەر،
يارى دەمدىكىن؟
مېنىڭ سالغان چېچىمنى
تارى دەمدىكىن.

تەقدىر ئاللا، تەقدىر ئاللا،
تاغنى ياراتتى.
تاغ بېشىنى قاراڭغۇ دەپ،
ئاينى ياراتتى.

ئاينى يالغۇز قالمىسۇن دەپ،
قىزنى ياراتتى.
قىزنى يالغۇز ياتمىسۇن دەپ،
بىزنى ياراتتى.

سەنمۇ ئادەم، مەنمۇ ئادەم،
باقسا بولمامدۇ؟
مۇنداق جاننى قىينىغۇچە،
ئالسا بولمامدۇ؟

ئاتام مېنى، ئانام مېنى،
بالام دېمەسۇن.
خۇدا سالدى شۇبۇ كويغا،
يامان دېمەسۇن.

قارا دەيدۇ، قارا دەيدۇ،
قارا مەندە يوق.
قارامۇقنىڭ قاسىر نەدەك
گۈناھ مەندە يوق.

قاراڭغۇدا قارىياغاچ
مېنىڭ يولداشىم.
يوپۇرمىقى شىلدىر ئەتسە،
تۆكۈلەر ياشىم.

ئاتام بولسا، ئانام بولسا،
ئۆلۈم بولمىسا.
بۇ دۇنيادا راھەت بولسا،
زۇلۇم بولمىسا.

ئۆلگەنلەرگە قىيامەتتە
سوراق بولمىسا.
مۆمىنلەرگە بېھىش بولسا،
دوزاخ بولمىسا.

بەشكېرەمدىن ئەنجۇر ئالدىم،
يەركەندىن راۋاب.
ئاتىڭنى ئەلچى قويسام،
بەرمەيدۇ جاۋاب.

باراي دېسەم كىرگۈزمەيدۇ،
ئىتىڭنى قاۋاپ.
ئوتىڭدا بولدى شۇ تاپ
يۈرىكىم كاۋاپ.

ئاكام سالغان باراڭدا،
تۆت دانە تۇۋرۇك.
مەن يارىمغا ئېلىپ كەلدىم،
بازاردىن ئۆرۈك.

ئۇچكە چېقىپ مەن سۇنسام،
ياڭرىمغا مېڭىز،
قارسىلدايدۇ بىر ئەپلىك،
ئاغزىدا سېغىز.

ئەمدى بىلدىم بار ئىكەن،
سېغىز بەرگەنلەر.
مېنىڭسىزمۇ ياڭرىمغا
مېڭىز بەرگەنلەر.

مېنىڭ دادام دامواللا،
قولىدا تەسۋى.
بىزنىڭ يارغا كېزىكتە
چىقىپتۇ ئەسۋى.

تېۋىپ كەلسە يىگىنىدە،
ئۇنى ئىلغۇدەك.
لېكىن شىپا بولماپتۇ،
پايدا قىلغۇدەك.

كىرپىكىمنى شۇ يار ئۇچۇن،
يىگىنە قىلىمەن.
شۇ ئەسۋىنى، توختاڭلار،
ئۆزۈم بىلىمەن.

ئات ئالساڭلار تاي ئالماڭلار،
يولغا يۈرمەيدۇ.
چېچى ئۇزۇن، قاۋۇل جۇۋان
قولغا كىرمەيدۇ.

ئۇ يايلاقتىن بۇ يايلاققا
ئۆزۈڭ يايلامسەن؟
سېمىز قوينىڭ قوزىسىدەك
سەكرەپ ئويناممسەن؟

ئۇ مەلىدىن بۇ مەلىگە
ئويناي دەپ كەلدىم.

ياخشى دەمسىز، يامان دەمسىز،
سىناي دەپ كەلدىم.

يار ئاغرىقى بولغانلارنىڭ
دورىسى مەندە.
ئەتە قوپۇپ تاڭ سەھەردە،
يارنى سۆيگەندە.

قارچىغىنىڭ بالىسى بار،
ئالتۇن ئۇۋىدا.
ئەمدى بارسام تونۇمايدۇ،
ئەسكى جۇۋىدا.

ئەمدى مېنى كەتتى دەپ،
چەكمە قېشىڭنى.
غورۇلاينىڭ بالىسىدەك
تۆكمە يېشىڭنى.

يىغلىما، قىز، يىغلىما، قىز
تاڭلا كېلۇرمىز.
بىر قۇتىدا ئۇنچە ـ مارجان،
ئېلىپ كېلۇرمىز.

بىر قۇتىدا ئۇنچە ـ مارجان
ئۆزۈڭدە تۇرسۇن.

ئىككى قاراپ، بىر سۆيگىنىم
ئىسسىقىدە تۇرسۇن.

ئىرغايلىقتىن ئالغان تاياق
قامچىسىز بولسۇن.
ئۆزۈن يولغا ئاتلانغاندا،
يولىسىز بولسۇن.

قارىسام كۆرۈنمەيدۇ
ئالەمنىڭ ئۇچى.
بۇ ئالەم بىر كونا رابات،
بىزلەر ئۆتكۈچى.

قارىسام كۆرۈنمەيدۇ
ئابرالنىڭ تېغى.
ئوتتا كۆيۈپ ئادا بولدى
يۈرەكنىڭ داغى.

يار دەردىدە سارغايدىم مەن
زەپىرەڭ سۈپەت.
كۆز ۋاقتىدا سارغايغاندەك
تېرەك ياپرىقى.

ئارا ئۆستەڭ توغراقلىقتۇر،
ياردىمىڭ جايى.
قاراپ يارغا ئەسىر بولدى،
كۆزنىڭ قاراقى.

ئۇلاغمنىڭ يوقلۇقىدىن،
كۆرمىدىم يارنى.
كۆرۈر ئىدىم ناله ـ زارنىڭ
بولسا ئۇلاغى.

ئاتلىرىنى ھەيدەيدىكەن
مۇزداۋان بىلەن.
بىر ياخشىنى قىينايدىكەن
بىر يامان بىلەن،

بارادۇرمىز، بارادۇرمىز،
ياخشى قېلىڭلار.
ئېگىز داۋان ئاشادۇرمىز،
شوتا سېلىڭلار.

ئۇ تېغىڭدىن بۇ تېغىڭغا
قۇرغۇي سېلىشتۇق.
قىزىلگۈلنىڭ غۇنچىسىدەك
كۆڭۈل ئېلىشتۇق.

قىزىل ـ قىزىل قىياقلىقتا
قىينالدىم سىزگە.
قىزىلگۈلنىڭ غۇنچىسىدەك
ئېگىلدىم سىزگە.

ئارپىلىقتىن نېرى، دوستلار،
ئەگىكەن بۇغدىيىم.
بىر ياخشىنى بىر يامانغا
قاتقان خۇدايىم.

سىم ـ سىم دەيدۇ، سىم ـ سىم دەيدۇ،
سىم ـ سىم قوينۇمدا.
زەررە گۇناھ مەندە بولسا،
قىلىچ بوينۇمدا.

ئۇيان ئۆتەي، بۇيان ئۆتەي،
چىشىڭغا تېگەي.
ماڭا بەرگەن ئالمىڭنى
ئاپىڭنىڭ يېگەي.

ئۇ قاتتا سەن، بۇ قاتتا مەن،
قاچان كۆرەرمەن؟
خۇدا بەرسە سېنى، يارىم،
بىر كۈن سۆيەرمەن.

ئاللا يارىم، باشىڭدىكى
ئەنجانچە بۆكمۇ؟

كىچىكلىكتە ئوينار ئىدۇق،
ئەمدى يول يوقمۇ؟

جانىم بوز ئات، جانىم بوز ئات،
بوينۇڭنى ئۈزات.
بۇگۈن كېچە يار قېشىغا،
يەتكۈزگىن بوز ئات.

بۇگۈن كېچە يار قېشىغا،
يەتكۈزسەڭ بوز ئات.
بېشىڭدىكى يۇگىنىڭدىن،
قىلارمەن ئازاد.

تەقدىر ئاللا، تەقدىر ئاللا،
ھالىم قالمىدى.
يارلار قېشىغا بارار ئىدىم،
توخۇ چىللىدى.

سورىساڭلار شۇ توخۇدىن،
نەدىن چىللىدى؟
قوندىقىدىن يېقىلىپ چۈشۈپ،
بوينى سۇنمىدى.

قىزىل سۇنىڭ بېلىقلىرى
قازاندا قاينار.
ھارامزادە باينىڭ قىزى
قوينۇمدا ئوينار.

ئاتلىرىمنى قويۇۋەتتىم،
كوكۇ بۇلاقتا.
بىزنىڭ بالىلار چىقتىمىكىن،
جىگدە بۇلاقتا.

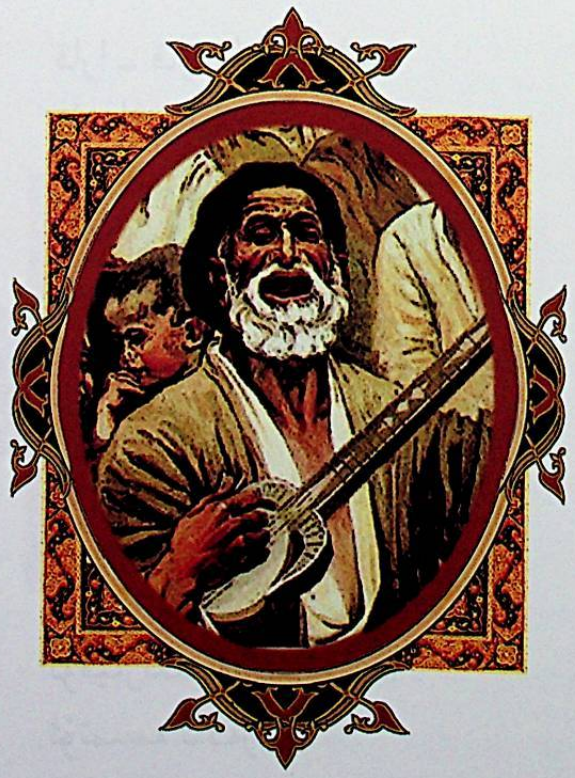
بۇ يوللاردا ئۆكسۈمەيدۇ
توققۇزتارالىق.
مەن يارىمدىن ئايرىلغىلى،
كۆڭلۈم قارالىق.

ئوي ئويلايسەن، ئوي ئويلايسەن،
ئويچىمىدىكسەن،
يانباغرىدا يېتىۋاپسەن،
قويچىمىدىكسەن؟

قويچى بولساڭ،
قويلارىڭنى بىللە باقايلى.
كونا يارنىڭ يۈرىكىگە
ئوتلار ياقايلى.

سەن بىرنى دەپ، مەن بىرنى دەپ،
قالدىم بالاغا.
ئەسلىي رەھىمىم كەلمەيدىكەن
كۆڭلى قاراغا.

كېچىلىرى گۈلزار ئارا
سايرايدۇ بۈلبۈل.
شۇ بۈلبۈلنىڭ سايرىغىنى
گۈلزار ئۈچۈندۇر.
سەن يار ئۈچۈن بولمىغىنىم
قالغان ئەمەستۇر.
خاھى پۈتۈڭ، خاھى پۈتمەڭ،
يالغان ئەمەستۇر.

باردى دەيدۇ، ياندى دەيدۇ،
مېنىڭ ياربمنى.
ئېگىز داۋان ئاشتى دەيدۇ،
بويى تالمنى.

ئېگىز داۋان ئاشمىغۇنچە،
قارا كۆرۈنمەس.
قارا يورغا مىنمىگۈنچە،
چۆللەر كېزىلمەس.

قارا يورغامنىڭ باربدا،
قاناتلىق ئىدىم.
تاغدا كېيىك ياياق بولسا،
مەن ئاتلىق ئىدىم.

قارا يورغامنى يوقاتتى،
قارا ـ ئالا ئارغامچى.
ئېگەر ـ توقۇم يولدا قالدى،
بېلىمده قامچى.

خاھى پۇتۇڭ، خاھى پۇتمەڭ،
خۇشتارمەن سىزگە.
پۇل ـ مېلىمنى بەربات بېرىپ،
قۇل بولاي سىزگە.

قارا ـ قارا قاشلىرىڭغا
قاتسامچۇ مېنى.
قاراقاشىڭ بازاربدا
ساتسامچۇ مېنى.

قاراقاشىڭ بازاربدا
ياربمسام مەن.
كىرپىكىڭنى ئوقيا قىلىپ،
ئاتسامچۇ مېنى.

ئوقيارىڭنىڭ ئوتى ماڭا،
ئۆتمىسە ئەگەر.

چاچلىرىڭنى قىلىچ قىلىپ،
چاپسامچۇ مېنى.

ئىشق ئوتى تۇتاشتۇرۇپ،
كۆيدۇردۇڭ مېنى.
جىلۋە قىلىپ غەمزە بىلەن
ئۆلتۈردۇڭ مېنى.

لۇتفى قىلىپ، باخ ـ باخ ئېتىپ،
قۇچسامچۇ مېنى.
بىر ئورۇندا قۇچاقلىشىپ،
سۆيەردىم سېنى.

گۈل غۇنچىسى ئېچىلغاندەك
لەۋلىرىڭ سېنىڭ.
ئۆمرۇم ئۆتتى لەۋلىرىڭگە
سۆيەلمەي مېنىڭ.

ئۇيان ئۆتۈپ، بۇيان ئۆتۈپ،
كۆڭلۈڭنى ئالاي.
قارچىغىنىڭ بالىسىدەك،
قولۇڭغا قونماي.

قارىسام كۆرۈنمەيدۇ،
سەمەندىن قوغان.
ئەجەب قاتتىق ئەلەم ئىكەن،
ياردىن ئايرىلغان.

ئاۋۋال بېقىپ كۆڭلۈم ئېلىپ،
ئەمدى باقمايدۇ.
مەن ساددىمەن، يار باقار دەپ،
ئۈمىدته تۇرغان.

يار ئايرىلىپ چىدار ئىكەن،
بىز چىدالماسمىز.
ھېچ ئايرىلىپ چىدارمىكىن،
كۆڭۈل ئالدۇرغان.

شۇ يارىمنى بىر كۆربان،
كۆڭۈل ئالدۇردۇم.
ھېچ مېنىڭدەك بارمۇ يارغا
ئاۋارە بولغان؟!

ئۇنچىنى مارجانغا تىزدىم،
چىن سەدەپ بولغايمۇ دەپ.
بۇ كۆڭۈلنى سىزگە بەردىم،
مېھرىبان بولغايمۇ دەپ.

مېھرىباندۇر ئۆزلىرى،
شېرىن ـ شېكەردۇر سۆزلىرى.
ھەرقانچە گۇناھ قىلسامۇ،
پادىشاھتۇر ئۆزلىرى.

بېيىت پۈتۈپ ئالدىم زەيتۇنە تاۋارغا،
قاراقاش چىقمىدى ئۆيدىن تالاغا.
بويۇڭغا تەلمۈرۈپ تۇرغان يېرىمدە،
بويۇڭنى بىر كۆرۈپ قالدىم بالاغا.

ئېگىز ـ ئېگىز دۆڭلىرىمدىن
سىيرىلدىم سىزگە.
قىزىلگۈلنىڭ غۇنچىسىدەك،
ئېگىلدىم سىزگە.

بىلەمسىزكىن؟ بىلمەمسىزكىن،
خۇشتارمەن سىزگە.
خۇشتارلىقتا ئۆلۈپ كەتسەم،
ئۇۋالىم سىزگە.

تام تۆپىسىدە ئولتۇرادۇر،
شوخشۇ بويلۇق شول يىگىت.
ئالما بەرسەم ئۇندىمەيدۇ،
بىباھا ئالتۇن يىگىت.

بىباھا ئالتۇن يىگىتنىڭ،
سۆلتانچە بار.

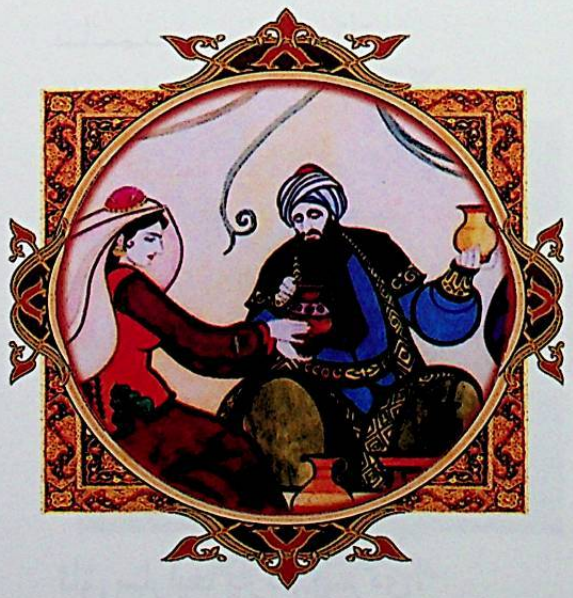
ئاي يۈزىگە خال چۈشۈپتۇ،
يېڭى ئۈزگەن گۈلچە بار.

يانتۇ يەرگە قوغۇن تېرىدىم،
چۆنەكلىرىم تۇز.
قوغۇنلىرى پىشىپ قاپتۇ،
ئۆزۈڭ بېرىپ ئۇز.

سېنى دېدىم، تاياق يېدىم،
ئۇچ مىڭ ئالتە يۈز.
يەنە يېسەم شۇنچە يەرمەن،
ئۆرۈمەسمەن يۈز.

باغدىكى زىبا تېرەكتەك
بويىڭنىڭ تۈزلۈكى.
شاپ ئۈزۈمنىڭ سۈيىدەك،
ئاغزىڭنىڭ تاتلىقى.

چىشىڭنىڭ ئاقلىقى ئونچە تۇرادۇر،
لېۋىڭنىڭ تاتلىقى تىلنى يارادۇر.
قېشىڭ قازى بولۇپ يۈرتنى سورايدۇ،
كۆزىڭ ئويناپ تۇرۇپ جاننى ئالادۇر.

هەرکۇنى سىزنى يەنە
كۆرگۈم كېلەدۇر.
قۇچاغىمغا ئېلىبان
سۆيگۈم كېلەدۇر.

بەگلەر كېلىپ چۈشۈپتۇ،
ئويمان بۇلاققا.
ئاتلىرىنى قويۇپ بېرىپ،
كۆرپە قىياققا.

كىشى ئۇچۇن كىشى ئۆلمەس،
ئوتى پىراققا.
سىز ئۇچۇنلا ئۆلۈپ كۆرەي،
خەنجەر ـ پىچاقتا.

ئاق سارايدىن چىقتى ياريم،
چىن تاۋارنى پۈركىنىپ.
قولىدا زەيتۇنە ياغلىق،
تال چۈنقىتەك تولغىنىپ.

چاچلىرى بەلگە چۈشۈپتۇ،
بەللىرى بىر قىلچە يوق.
مەيلىمىز سىزگە چۈشۈپتۇ،
ئۆزگىسى بىر پۇلچە يوق.

ئاق سارايغا ۋاسا تىزدىم،
سانىمىدىم جۇپىمۇ، تاق.
ئاق سارايدىن ياريم چىقتى،
مەڭزى قىزىل، يۈزى ئاق.

مەڭزى قىزىل يۈزى ئاققا،
ئاشنا بولسا كىشى.
قارچىغىنىڭ بالىسىدەك،
قولىغا قونسا كىشى.

ئاق سارايغا ياريم كىردى،
زەيتۇنە تونىنى كىيىپ.

ئارقىسىدىن مەنمۇ كىردىم،
بىر تۇتام گۈلنى ئېلىپ،

ئەقلى بولسا گۈلنى ئالار،
پەمى بولسا غۇنچىنى.
غۇنچىدەك ياري تۇرۇپ،
گۈلدىن بەتتەر قىلدى مېنى.

ئاق دادام، ئاپئاق دادام،
قەشقەرگە بارغۇم كېلىدۇ.
ئاق سارايىڭ ئالدىدا،
تاماكا تارتقۇم كېلىدۇ.

ئاق سارايىڭ قىزلىرى،
لاچىنمىكىن، قۇرغۇيمىكىن؟
قولىدا ئالتۇن ئۇزۈك،
ئاشىقلىرى زەرگەرمىكىن؟

ئاققىنا كۆڭلەك كىيىپسىز،
ئاق تىكەنلەر ئىلمىسۇن.
كۆككىنە كۆڭلەك كىيىپسىز،
كۆك تىكەنلەر ئىلمىسۇن.

ئىككىمىز ئاشىق بولايلى،
ئۆيدىكىلەر بىلمىسۇن.
ئۆيدىكىلەر بىلسە ـ بىلسۇن،
ۋەدە يالغان بولمىسۇن.
ۋەدىسىدە تۇرمىغان
ھەرگىز ئىنسان بولمىسۇن.

ئۇزلۇقىيۇ ئۇزلۇقى،
شۇ خېنىمنىڭ ئۇزلۇقى.
چىرايىنى ھەش قىلىپتۇ
قىلىقىنىڭ مۇزلۇقى.

ئۇز چىرايى بولمىسا،
خۇش چىراي بولسا كىشى.

قىلىقىدىن ياشىرىپ،
جان پىدا بولسا كىشى.

كۆك ئاسماندا پىلىلدىغان
ئايىنىڭ چېچىكى.
مېنىڭ يارىم بىرلا بولغاچ
جانىنىڭ چېچىكى.

دەرەخ بولسا، ئېگىز بولسا،
ئېگىلمەس بولسا.
كۆپكۆك يېشىل يوپۇرمىقى،
تۆكۈلمەس بولسا.

ياخشى ئادەم يامانلارنى
دورىماس بولسا.
بىر ياخشىغا بىر يامانىنى
بۇيرۇماس بولسا.

ئاي تۇغقاندا، تۇغقانمىدى،
مەشۇقۇم، سىزنى؟
كۈن پاتقاندا تەۋرەتكەنمۇ،
بۆشۈكىڭىزنى؟

ئاق بۇلۇتتىن ياسىغانمۇ
تۆشەكىڭىزنى؟
بىھوش قىلىپ تۇگەشتۇردى،
ئوتىڭىز بىزنى.

پولات نەيزە، ئالماس قىلىچ،
يەردە ياتامدۇ؟
ساڭا ئوخشاش تازا گۈل
سولۇپ ياتامدۇ؟

ساڭا ئوخشاش تازا گۈل،
سولىشىپ ياتسا.
سوراپ بېقىڭ باغۋەندىن،
ماڭا ساتامدۇ؟

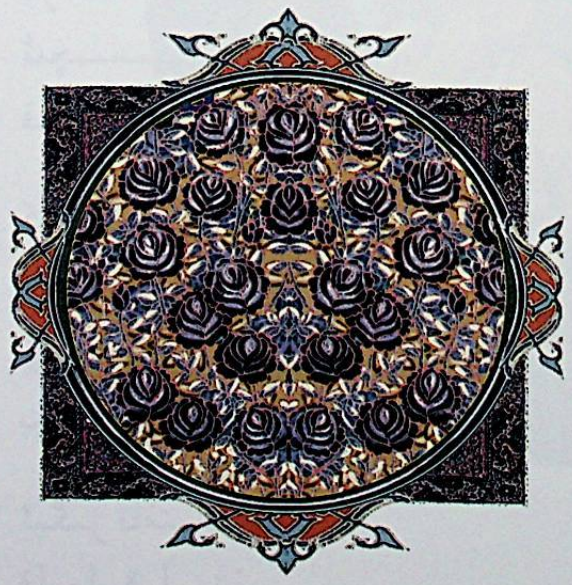
قارا ـ قارا قاغىلارنىڭ
قاناتى بولسام.
ئېگىز ـ ئېگىز چىنارلارنىڭ
بېشىغا قونسام.

جان ئالغۇچى ئەزرائىلنىڭ
شاگىرتى بولسام.
ئاشىقلارغا قەست قىلغانىنىڭ
جېنىنى ئالسام.

ئاق تونۇڭنى نېمە كىيدىڭ،
زەيتۇنە تونۇڭ تۇرۇپ؟
بۇ مەلىگە نېمە كەلدىڭ،
ئالمىدەك يارىڭ تۇرۇپ؟

بۇ مەلىگە كەلمەس ئىدىم،
يار كەلتۇردى مېنى.
ئوتقا سالسام كۆيمەس ئىدىم،
يار كۆيدۇردى مېنى.

ئاققىنا قۇشقاچ بولۇپ،
تال بويۇڭغا قونمىدىم.
ئارزۇلۇق ئاشنا تۇتۇپ،
بىر سۆيۈپمۇ قويمىدىڭ.

ئىشىك ئالدىڭغا گۈل تېرىپ،
بىر گۈلۈڭنى ئۈزمىدىم.
بىۋاپا ئەمەسقۇ دەپ،
ئەقىدەمنى ئۈزمىدىم.

ئۆرۈۋاپسەن ئىككى تال،
سېكىلەكلىك چېچىڭنى.
ئالتۇن بىلەن قاپلايسەن،
بىر جۈپ ئۈدۈل چىشىڭنى.

ئەمدى ئېيتقىن ئاناڭغا
ئوڭلاپ قويسۇن بېشىڭنى.
يەر تېگىدىن قارايسەن،
چۈشەنمىدىم ئىشىڭنى.

ئېگىز ئاسماندىن چۈشۈپتۇ،
مۇشتەك ئالا تاش.
كۆيدۈرىدۇ جېنىمنى
زالىم قارا قاش.

قىزىلگۈللەر ئېچىلىپتۇ،
باغچا ئىچىدە.
قاراقاش يار ئولتۇرادۇر،
ھۇجرا ئىچىدە.

قاراقاشقا سىنچاي تۈتتۇم،
كۆڭلىگە بېقىپ.
ئىچمىسىمۇ ئىچكۈزەرمەن،
قەنت ـ شېكەر سېلىپ.

كۈلمىسىمۇ كۈلدۈرەرمەن،
غىدىقلاپ بېقىپ.
گەپ قىلمىسىمۇ سۆزلىتەرمەن،
بېيىتلەر ئېيتىپ.

ئېگىز تاغنىڭ ئۇ يېنىدا،
قامچام قېلىپتۇ.

قامچا بويلۇق زىلۋا يىگىت،
بۇغداي تېرىپتۇ.
بۇغدايىنى ئورا ـ ئورا
بېلى تېلىپتۇ.
ئورغىقىنى قىردا قويۇپ،
ئۇخلاپ قېلىپتۇ.
مەن ئويغاتسام ئاچچىقلاندى،
مەندىن چىنىپتۇ!

دۆڭ يەرگە ساراي سالدىم،
تۇۋرۇك قويۇقلۇق.
ئاتلارنى توقۇپ قويدۇم،
ئېگەر ـ توقۇملۇق.

ئات قېشىدا يالىلدىغان
يالقۇن ئەمەسمۇ؟
يار بىلەن تۇققەن تۇغۇچ
ئالتۇن ئەمەسمۇ؟

ئىككى تاغنىڭ ئۇ يېنىدا،
بىر توپ قارا قات.
شۇ يارىمنىڭ مىنگەن ئېتى
چىلان تورۇق ئات.

ئۈزەڭگىسى ئالتۇن ئىكەن،
قامچىسى پولات.
كۆزلىرى خۇمار ئىكەن،
لەۋلىرى ناۋات.

قويلىرىمدىن ئايرىپ باقتىم
ساغلىقلىرىنى.
يۈرىكىمگە تېڭىپ ياتتىم
ياغلىقلىرىنى.

كۆزلىرىگە سۈرمە تارتىپ،
قارا قىلىپلا.

باي يىگىتنى تاپقاندا،
بىزدىن تېنىپلا.

ئەتىيازنىڭ شامالىدا
ئېرىدى توڭلار.
ئىككىمىزنىڭ بېشىنى
خۇدايىم ئوڭلار.

ئەتىگەندە نامازدا
تىلاۋەت قىلدىم.
كۆڭلىڭىز بۆلەك ئىكەن،
ئەمدىلا بىلدىم.

مەشرەپكە بارايلى دەپ،
كىنو كۆرۈپلا.
باشتا مېنى سۆيىمەن دەپ،
خەقنى سۆيۈپلا.

مېۋىلەرگە زىيانلىق
ياندىكى شاخلار.
كۆيۈپ قالدىم دەپ قويسام،
ھال تارتىپ قاپلا.

كۆزەينەكنى تارتمىسلا،
يىراقنى كۆرمەملا؟
كۈندۈزى چول تەگمىسە،
كەچتە كەلمەملا.

ۋېلىسىپىتنى مىنەلمەپلا،
ئېگىرى يوقمۇ؟
ئاشقىلارنى قىينىۋەرسە،
سورىقى يوقمۇ؟

باغ ئىچىگە باغ ياسىدىم،
چۆرىسى ئۈزۈم.

يار دەردىدە تولا يىغلاپ،
كۆرمەيدۇ كۆزۈم.

قاشلىرىڭنىڭ قاراسىنى
سۈرەتكە ئالدىم.
بىر كۆرۈپلا قەلبىم قاشنى
ئوتىدا قالدىم.

ياريىاردا توشۇدۇق
خاماندىن سامان.
كۆيۈك ئوتى بېسىلاتتى
بىر سۆيگەن هامان.

ئۆيۈمنىڭكى ئالدىدا
سامانلىقىم يوق.
مېنىڭ سىزگە قىلچىمۇ
يامانلىقىم يوق.

ياخشىمىكىن، يامانمىكىن،
سىناپ باقسىلا.
ئەسقاتارمىز ئاخىرى،
بىزدىن قاچمىسىلا.

كۆيۈك ئوتىنىڭ دەردىنى
كۆيگەنلەر بىلۈر.
ياريم چىقىپ ئالدىمغا،
ناز بىلەن كېلۈر.

نازى بولسا بولسۇنكى،
خاپا بولمىسۇن.
ئىككىمىزنىڭ مۇھەببىتى
ساختا بولمىسۇن.

چىگگىلەكتەك ياماشسام،
نازۇك بېلىگگە.
قانغۇچە سۆيەرمەنمۇ،
سۈزۈك لېۋىگگە؟

سېۋەتتىكى ئەنجۈرنى
باققالغا ساتتىم.
مەن يارنى تولا ئىزدەپ،
ئاخىرى تاپتىم.

قاشلىرىغا ئوسما قويۇپ،
چىقىپ قالدىلا.
پەرىزاتتەك ياسىنىپ،
جاننى ئالدىلا.

ئاتلىرىنى ياخشى دەيدۇ،
سىناپ كۆرەيمۇ؟
لەۋلىرىنى تاتلىق دەيدۇ،
تېتىپ كۆرەيمۇ؟

ئالتە شەھەرنى ئايلىنىپ،
تاۋاپ قىلدىلا.
ئوتلىرىغا سەپ قويۇپ،
كاۋاپ قىلدىلا.

قاتارلىشىپ مېڭىشىپلا،
سومكىنى ئېسىپ.
سۆيەرمەنمۇ شۇ يارىمنى
يۈرەككە بېسىپ.

سۆگەت چوكان بولۇپتۇ،
ئات ئېتەلمەمۇ؟
كۆزدىن يىراق بولغاندا،
ياد ئېتەلمەمۇ؟

ئەنجىگىزنى باغلىماپسىز،
يوقمىدى باغلىق؟
يانچۇقۇمدا ساقلاقلىق،
سىز بەرگەن ياغلىق.

چاپىنىمنىڭ تۈگمىسى
ئۈزۈلۈپ قاپتۇ.

خۇمار كۆزنىڭ چىرايى
تۇزۇلۇپ قاپتۇ.

هويلىدىكى تېرەكنى
چاتىۋەتمىسىلە.
ئۇۋالمىغا قالىلا،
تاشلىۋەتمىسىلە.

پىنتوزىدىن ئالغاندىكىن،
لەڭمەن ئېتەلا.
قەمرىت ياغلىق ئالغاندىكىن،
بىللە كېتەلا.

ئارقىدىكى بۇغداينى
ئاخشام ئورغانمۇ؟
كېتىپ قاپلا گەپ قىلماي،
خاپا بولغانمۇ؟

كېۋەزلىكنىڭ ئالىسىغا
تېرىپ قويدۇم ماش.
خەۋەر ئېلىڭ هالىمدىن،
جانىم قارا قاش.

خوپ چىرايلىق تون كىيىپلا،
ياقىسى گۈلخان.
ئەجەب يامان يىگىتكەنلا،
ۋەدىسى يالغان.

ئۈچ ئايدا كېلىمەن دەپ،
ئۈچ يىلغا قالغان.
يۈرەككە ئوتنى سېلىپ،
جېنىمنى ئالغان.

ئىشىك ئالدى بىر تۇپ سۆگەت،
قۇرغۇي قونالماس.
مېنىڭ يارىم گۈلگە ئوخشاش،
بۇلبۇل قونالماس.

قونغان بىلەن سايرىيالماس،
ئۇنىڭ شېخىدا.
ئالغان ئىدىم يار كۆڭلىنى
كىچىك چېغىدا.

سىم ـ سىم بىلەن ياغاچ كەسسەم،
ئاراشتا قالدى.
خۇمار كۆزنى ئاشنا تۇتسام،
تالاشتا قالدى.

يالغانچىنىڭ ۋەدىسى كۆپ،
ئىشىنىپ كەتمە.
ئىشەنچىگىنى كۈلگە كۆمۈپ،
كاۋاپمۇ ئەتمە.

ئەگرى ـ بۈگرى كوچىلاردىن
كارۋان ئايلىنار.
ۋاقتى كەلسە ئۆز تەختىدىن
خانمۇ ئايرىلار.

قىزىلگۈلنىڭ غۇنچىسىدەك
كۆرۈنگەن يارىم.
ئاتەش بولۇپ يۈرىكىمنى
كۆيدۈرگەن يارىم.

يەرگە چۈشكەن ئالمىلاردىن
بىر جۈپنى ئالدىم.
قىزىلنى ساڭا ئاتاپ،
قوينۇمغا سالدىم.

سۇمبۇل چېچىڭ ياراشىپتۇ،
زىلۋا بويۇڭغا.
ساۋاب بولۇر مەن غېرىبنى
ئالساڭ قوينۇڭغا.

سىم ـ سىم ئارىلاپ يامغۇر ياغدى،
تاغنىڭ بېشىغا.

يىقىلىپ ـ قوپۇپ ئاران كەلدىم،
يارنىڭ قېشىغا.

ئالىيېشىل كۆرۈنەدۇر
ساينىڭ تۈلكىسى.
جاننى ئېلىپ جان بېرەدۇر
قىزنىڭ كۈلكىسى.

كۈلگەنلەرنى كۆرگىنىمدە
كۈلگۈم كېلىدۇ.
ياريم بىلەن گىرەلىشىپ
يۈرگۈم كېلىدۇ.

بىلسە ـ بىلسۇن ۋاپادارىم،
مېنىڭ ھالىمنى.
قادىر ئاللا ئۆزى بىلۈر،
ئاھۇ زارىمنى.

سىنايمىكىن، سىلايمىكىن،
بويى تالىمنى؟

بويى تالىم بىلەرمىكىن،
مېنىڭ ھالىمنى؟

ئالا قاغا، قارا قاغا
ساينىڭ قاغىسى.
قارا كۆزگە مېنىڭ باغرىم
قانداق قانغۇسى؟!

ئۇ قاشتا سەن، بۇ قاشتا مەن،
قاچان كۆرەرمەن؟
ئەزىز باشىم ئامان بولسا،
بىر كۈن سۆيەرمەن.

بۇ بېيىتنى پۈتتۈردۈم،
سەيدىن ئاللاغا.
زادى چىقمايسىز،
ئۆيدىن تالاغا.

بولسا ئىدى قاناتىم،
ئۇچسام ھاۋاغا.

سۇ شىكەجىياك سىزغان

سىزگە يىغلىغۇچە،
يىغلاي خۇداغا.

خۇدايىمغا يىغلىسام،
ئوڭلار بېشىمنى.
سامانىدەك سارغىيىپ،
تۆكسەم يېشىمنى.

ئالتۇن بولسا، كۈمۈش بولسا،
سالسام بىلەككە.
يىراقتىكى يارنىڭ ئوتى
تەگدى يۈرەككە.

كۈن ئالدىمدا، ئاي كەينىمدە،
دەردىم ئىچىمدە.
چىقماس ئوتلار كىرىپ قاپتۇ،
كۆيەر ئىچىمدە.

سۆگەت، سۆگەت، سېرىق سۆگەت،
شاخىنى پۈتاي.
يار ئېغىزدا سۇ بەرسە،
ھەسەل دەپ يۈتاي.

بىر يۈتاي، ئىككى يۈتاي،
كۆڭلىنى ئۈتاي.
كىچىكىمدىن سۆيگەن يارنى
قانداقمۇ ئۇنتاي؟!

ئېگىز ـ ئېگىز تاغ باشىدا
ئاسمان چىراغى.
يار قاشىغا باراي دېسەم،
يولىنىڭ يىراقى.

ناخشا ئېيتسام جاراڭلايدۇ،
تاغنىڭ ئاراسى.
ماڭسام ـ ماڭسام كۆرۈنمەيدۇ،
يارنىڭ قاراسى.

ئېگىز تاغدىن ئات يۈگۈرتتۇم،
مەشۇقۇم، سىزگە.
ئات يالىدا خەت ئەۋەتتىم،
ئامرىقىم، سىزگە.

ئىشىك ئالدى قارىياغاچ،
پالتا چاپسام تېگى تاش.
بىر تەكشىدە ئىككى باش،
جاننى ئالغان قارا قاش.

كىشى ئۈچۈن كىشى ئۆلمەس،
ئىشق ـ پىراقتا.
مەن يار ئۈچۈن ئۆلۈپ كېتەي،
خەنجەر ـ پىچاقتا.

قۇربانلىققا قۇربان قىلساڭ،
قوينى قۇربان قىل.
مەن ئاشىقنى سۆيەر بولساڭ،
يولدا ھەمراھ قىل.

ئاللا يارىم، كەڭ يايلاقتا
ئۆزۈڭ يايلايسەن.
سېمىز قوينىڭ قوزىسىدەك
سەكرەپ ئوينايسەن.

ئۇ مەلىدىن بۇ مەلىگە
كەلگەن يارمىكىن؟
يار ئاغرىقى بولۇپ قالدىم،
دورا بارمىكىن؟
يار ئاغرىقى بولغانلارنىڭ
دورىسى مەندە.
ئەتە قوپۇپ تاڭ سەھەردە
يارنى سۆيگەندە.

سەن مېنى دەپ، مەن سېنى دەپ،
قالدىم بالاغا.

ئەسلىي رەھمىڭ كەلمەيدۇ،
كۆزى قاراغا.

ياخشى - يامانلىقىڭنى
بىلىپ تۇرىمىز.
ئوينىۋالسۇن بىچارە دەپ،
كۇلۇپ يۇرىمىز.

ئاكام سالغان ھۇجرىنىڭ
تۆڭلۈكى تىللا.
بىزنى كۆيدۈرگەن خېنىمنىڭ
ئاشىقى موللا.

باغدا شاپتۇل پىشىپتۇ،
تەرگىلى كەلدۇق.
يارىم سالغان ھۇجرىنى
كۆرگىلى كەلدۇق.

سەن تالىشىپ، مەن تالىشىپ،
ئاق چوكان يوقمۇ؟
بوينىڭنى تولغايسىزغۇ،
مەيلىڭىز يوقمۇ؟

ئىتلىرى يامان ئىكەن،
باغلاپ قويماپلا.
بىزدەك چاققان گۈل يىگىتنى
چاغلاپ قويماپلا.

ئانام بىلمەس، دادام بىلمەس
مېنىڭ ھالىمنى.
ئاۋۋال خۇدا، ياريم بىلمەس
سارغايغىنىمنى.

كۆز پەسلىدە سارغىيىپتۇ،
باراڭدا ئۈزۈم.
يار كەتكەنگە ئىشەنمەيمەن،
كۆرمىدى كۆزۈم.

چىللاڭ توخۇم، چىللاڭ توخۇم،
ياريم ئويغانسۇن.
لەۋلىرىنى چىشلىۋالاي،
چۆچۈپ ئويغانسۇن.

تال چىۋىقتەك بويلارىڭغا
زوقۇم كېلىدۇ.
ئاخشاملىققا باراي دېسەم،
قورققۇم كېلىدۇ.

باغدا باغۋەن نوتىلارنى
سەھەردە پۈتار.
يار ئاغزىغا سۇ تېمىتسا،
ھەسەل دەپ يۈتار.

بىر پۈتار، ئىككى پۈتار
كۆڭلىدە ئۈتار.
كىچىكىدە سۆيگەن يارنى
كىممۇ ئۇنۇتار؟

ئېگىز تاغدىن تاشقىن كەلسە،
ئاقىدۇ سايغا.
دەرد ئاغرىقى بولۇپ قالدۇق،
مەشۇقۇم قايدا؟

يېشىل - يېشىل يوپۇرمىقىم
ياشاردى، كەتتى،
يېشىل تونلۇق مېنىڭ ياريم
نەلەرگە كەتتى؟

كىچىككىنە ئېرىق چاپتىم،
ئاتلاپ ئۆتكۈدەك.
سۇزۇككىنە سۇ كېلىپتۇ،
سۇزۇپ ئىچكۈدەك.

سۇزۇككىنە سۇ ئىچىدە،
ئالىچىپار تاش.

يۇرىكىمنى كۆيدۈرگىنى
زالىم قارا قاش.

ئۇزەتكىسى ئالتۇن ئىكەن،
قامچىسى پولات.
كۆزلىرى خۇمار ئىكەن،
لەۋلىرى ناۋات.

ئەقلىدىن ھەيران بولۇپتۇرمەن،
شۇبۇ كۈنلەردە.
كېچە يېتىپ ئۇيقۇم كەلمەس،
ئۇزاق تۈنلەردە.

كېچە يېتىپ ھارۋاڭدا،
سانارمەن يۇلتۇز.
ياريم مېنى سېغىنمىسا،
ئولتۇرسۇن يالغۇز.

ئەقلىم دەيدۇ، ئەقلىم دەيدۇ،
ئەقلىم ئىماندىن.
يار كەلگۈچە يىغلاپ ـ يىغلاپ،
كۆز ياشىم قاندىن.

ئاتلىق مېڭىپتۇ،
قالدۇق پىيادە.
قانداق قىلارمىز،
تەقدىر ـ ئىرادە.

قارىياغاچ قاشتا بولۇر،
چاچ، كۆيەك ياشتا بولۇر.
يارنىڭ دەردى ھەر قاچان
بۇ غېرىب باشتا بولۇر.

قارلىق تاغقا قار يېغىپتۇ،
بوستانغا تۇمان.
يارغا باشقىنى سايە قىپتۇ،
كۆڭلۈمدە گۇمان.

ياريم ئاشۇ ئەمەسمۇ،
شىپاڭدا ياتقان؟
قاش ئېتىپ، كۆز ئويناتتىپ
جاننى قاقشاتقان.

قانداق كىشى كېتىدىكەن،
يارىنى تاشلاپ؟
مەيلى بولسا ئېلىپ كەتسۇن،
بىللىلا باشلاپ.

ئەجەب يۇمشاق يەر ئىكەن،
قوغۇن ـ تاۋۇز تېرىغۇدەك.
بىزنىڭ يارنى ئانىسى
باشقا ئەرگە بەرگۈدەك

قوشاق قېتىپ ئىزھار قىلدىم،
يۈرەك سۆزۈمنى.
يار ھۆسنىگە نەزەر تاشلاپ،
تىكتىم كۆزۈمنى.

كۆرۈپ قالدىم مەڭزى قىزىل،
ئېگىز خېنىمنى.
كۈلۈپ قويۇپ قىينىمىغىن،
شېرىن جېنىمنى.

غەم قىلمىغىن ئۆمۈر بويى،
ۋاپادارلىق مەن.
ئاتاپ قويدۇم سېنىڭ ئۈچۈن
يۈرەك قېنىمنى.

ياردىم ئۈچۈن ھەسرەت چېكىپ،
كىرپىك قاقمىدىم.
ياردىم بىلەن بىللە يەي دەپ،
ئالما ساقلىدىم.

ھويلامدىكى چوڭ كۆلگە
سۇنى باشلىدىم.
ياردىم ئۆيىدىن چىقارمۇ دەپ،
يولدا ساقلىدىم.

شېرىن ـ شەربەت قوغۇنلار،
چۈشتى پىلەككە.
ياردىم كېلىپ تۇتاشتۇردى،
ئوتنى يۈرەككە.

ئالتۇن ئۈزۈك، كۈمۈش ئۈزۈك،
سېلىڭ بىلەككە.
كۆڭلۈم زادى يۇگۇرمىگەن
سىزدىن بۆلەككە.

ھاۋامدۇ، بۇلۇتمدۇ،
قارنى ياغدۇرغان؟
جۇۋانمدۇ، سېكىلەكمدۇ،
ئاخشام ئازدۇرغان؟

سېنى دېدىم، سېنى دېدىم،
ئۆزۈمگە دېدىم.
سەندىن باشقا قەنت ۋە ناۋات
بەرسە يېمىدىم.

سەككىز ئالما ساناپ بەردىم،
قىز ئاداشمگە.
دەردىڭ بولسا شۇندا ئېيتقىن،
كەلمەي قاشمگە.

ئاتام سوريسا، ئانام سوريسا،
ئوينايدۇ دەڭلار.
قولى داپتا، كۆزى ياشتا،
يىغلايدۇ دەڭلار.

ئاسمىنىڭدا غاز كېلۈر،
چىمەننى تارتىپ.
سۆيمىسەممۇ سۆيدۈرەر،
قولۇمنى تارتىپ،

ئېگىز ـ ئېگىز تاغ بېشىڭدا
قارى ياخشى.
يار ـ يار دەپ يىغلىغاندىن
بارى ياخشى.

دۇتار، راۋاب چالساڭ، ئۇنىڭ
تارى ياخشى.
چىرايلىقىڭ گۈل يۈزىدە
خالى ياخشى.

ئاللا ياردىم، بۇ مەلىدە،
ئۆزۈڭ ئوينامسەن؟

كىرپىكىڭنى ئوقيا قىلىپ،
بەتلەپ قويامسەن؟

بارسام ئەگەر، كۆز ئوقۇڭدا
چەنلەپ ئاتامسەن؟
مەن بۇياندا، سەن ئۇياندا،
ئۇخلاپ ياتامسەن؟

قارا قاشىڭ ئېگىلىپتۇ،
ئىككى تەرەپكە.
ئىككى ئۇچى كېلىپ تەگدى
دەردىمەن يۇرەككە.

يار مەلىسى يىراق ئەمەس،
يولى بارمىكىن؟
يار ئاغرىقى بولۇپ قالدىم،
دورا بارمىكىن؟

ئەتە قوپۇپ تاڭ سەھەردە،
يارنى سۆيگەندە.
دېدىم مۇنداق ئاغرىقلارنىڭ
دورىسى سەندە.

ئېگىز داۋان ئاشتى دەيدۇ،
ئاشۇ يارىمنى.
ئېيتماقچىدىم، ئېيتالماس بولدۇم،
قايغۇ ـ زارىمنى.

چىلان تورۇق ئاتىم بولسا،
قېيىندا ئېگەر.
يىراقتىكى يارنىڭ ئوتى
مەيدەمگە تېگەر.

كىچىككىنە دېرىزەڭدىن
ئىككىمىز پاتتۇق.
بۆرتمە شالنى سىز ئالسىڭىز،
دەردنى بىز تارتتۇق.

كەتكەن كىشى قانداق كەلسۇن،
يارىنى تاشلاپ؟
مەيلى بولسا ئالغاچ كەلسۇن،
ئۆيلەرگە باشلاپ.

تەم ـ تەم گۈلنىڭ نۇر چېچەكى
باردۇر ئۆزۈڭدە.
مۇھەببەتنىڭ ھۆرلەر باغى
باردۇر يۈزۈڭدە.

ئاسماندا تورغاي
قەپەستە بولغاي.
چوكانلارنى سىز ئالسىڭىز،
قىز بىزگە تۇرغاي.

ۋاي هاي ـ هاينى، هاي ـ هاينى،
ۋاي هاينى قىلاي.
خەنجەر ئېلىپ يۈرەكنى
مىڭ پارە قىلاي.

ئانام مېنى ئەللەيلىسە،
ئاق بالام دەيتتى.
كېچە ـ كۈندۈز يالغۇز يېتىپ،
غېمىمنى يەيتتى.

گۈل شېخىدىن نەم قېچىپتۇ،
توپىسى قۇرۇپ.
كېلىڭ، يارىم، بۇ مەلىگە،
ئاي چىقتى يورۇپ.

ئاسمانلاردا هاڭلايدۇ،
بىر قاتار كەپتەر.
بىزنىڭ يارنىڭ ۋاپاسى يوق،
بىر مىسقال، بىر سەر.

توپ بۇلۇتلار، توپ بۇلۇتنى
قوغلاپ يۈرىدۇ.

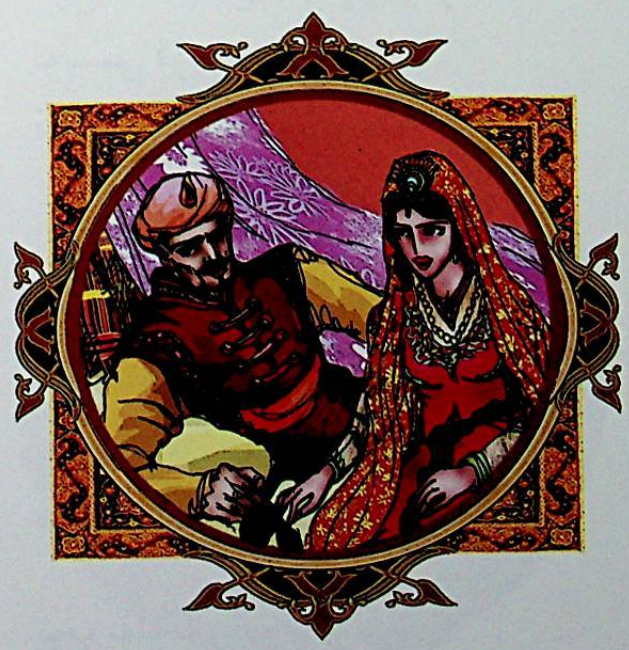
نادان باللا ۋاپاسىزنى
يادلاپ يۈرىدۇ.

ئات قېنىدەك قىزىق قىلىپ،
دەملىدىم چاينى.
قېنىپ ـ قېنىپ ئىچەرمۇ دەپ،
سىز تولۇن ئاينى.

كىچىكى چوڭ بولۇپتۇ،
باغدىكى تېرەك.
يارنى كەتتى دېسە،
قوزغالدى يۈرەك.

يازلار ئۆتۈپ قىش كېلىپتۇ،
سوغۇق بۆلەكچە.
يارىم ئۆيگە قەدەم باسسا،
پۇراق بۆلەكچە.

كەلسەم يەنە كېتەرمەن،
قىشلىۋالماسمەن.
قاچۇرمىغىن ئۆزۈڭنى،
چىشلىۋالماسمەن.

ئۇۋا سالسام كەپتەرگە،
كەپتەر ياتمىدى.
يار دەردىدە مەن سەۋدانى
بىر كىم ساتمىدى.

ئېرىققا سۇ پاتماپتۇ،
قاشلىۋاتمەن.
يار مىجەزگە ياقمىسا،
تاشلىۋاتمەن.

ئېگىز تاغنىڭ باشلىرىدا
بۇلۇت ئەگىدۇ.
يارنى كۆرسەم باغرىم قېنىپ،
يۈرەك سەگىدۇ.

زىرە سالغان يارىم كۈندە
چۈشۈمگە كىرە.
قاچان سالار ئۆڭۈمدىمۇ
بوينۇمغا گىرە؟

سېسىپ قاپتۇ زىندېپاي
توپىغا يېتىپ.
ئەڭلىك ئەتكەن سارىۋاي،
ئۇپىغا قېتىپ.

نېمە ئىشى ئۇنىڭغا
ئۇپا ـ ئەڭلىكنىڭ؟
ئەر چىقمىسا جۇۋانغا،
چوڭى تەڭلىكنىڭ.

ھەي سارىۋاي، سارىۋاي،
باش ـ كۆزۈڭنى تارىۋاي.
كېتىپ قالدى ياش باللا،
چىرايىڭغا قارىماي.

يارىم بەك زېرىپ،
كۆڭلىكى گىرىپ.

سۆيسه لېۋىمگه،
كېتىمەن ئېرىپ.

ياريم بەك زېرىپ،
كەپتۇ كۆك تېرىپ.
چۆچۈره ئىچەي،
قېشىغا كىرىپ.

ياريم بەك زېرىپ،
مەن كەلسەم ھېرىپ.
كۈلۈپ قويمايدۇ،
چىشىنى يېرىپ.

شۇ زېرىپ يارغا
كۆڭلۈمنى بېرىپ،
خەقنىڭ شەھرىده،
ئاھ، بولدۇم غېرىب.
ياری خىل، خېنىم،
تاۋى زىل، خېنىم.
مېنى خارلىماي،
كۆزگه ئىل، خېنىم.

ئاھ خېنىم، ۋاھ، خېنىم،
كۆڭلى زىل، خېنىم.
ئوت كەتتى جانغا،
ئادىل قىل، خېنىم.

قولۇڭدىكى ئۈزۈكنى
زەرگەر ئۈستام سوققانمۇ؟
مەن ساقلىسام ئۆزۈڭ يوق،
سېنى لاپچى تۇتقانمۇ؟

تويلۇقۇڭغا ئېلىپ قويدۇم
بەش مىسقال زىرە.
ئالتۇن ئۈزۈك، بىلەزۈكنى
خۇدايىم بېرە.

باغدا شاپتۇل پىشىپتۇ،
تەرگىلى كەلدۇق.
ئاكام سالغان ھۇجرىنى
كۆرگىلى كەلدۇق،

ئاكام سالغان ھۇجرىنىڭ
تۆڭلۈكى تىللا.
بىزنى كۆيدۈرگەن خېنىمنىڭ
ئاشىقى موللا.

موللا بولسا قولىدا كىتاب،
يانىدا قەلىمى.
شۇنچه يامان بولارمۇ،
يارنىڭ ئەلىمى.

كاككۇكلارنىڭ قونار جايى،
كۆپكۆك باغ بېشى.
بىزنىڭ يارنىڭ ئوينار جايى
كۈمۈش تاغ قېشى.

مەن يارىمغا خەت ئەۋەتتىم،
كۆڭۈلنىڭ ئىشى.
بەللىرىگه ئالما تۇگۇپ،
كېلەر ئۇ كىشى.

غىپ ـ غىپ كىرىپ،
غىپ ـ غىپ چىقادۇر،
تۆڭلۈكۈڭدىن قارىغاچ.
قايغا بارساڭ، قايدا تۇرساڭ،
قولتۇقۇڭدا ئاق توقاچ.

ماڭا ئوخشاش بەختسىزنىڭ
قايغا بارسا قارنى ئاچ.
بەرمىسەڭمۇ توقمىچىڭدىن،
چىرايىڭنى ياپما، ئاچ.

ياپيېشىل بوستان ئىچىده
ئاھ ئۇرارمەن، ياريم يوق.
يار سېنىڭ ھىجران ئوتۇڭدا،
سارغىيارمەن چاريم يوق.

يوللىرىڭغا ئىنتىزار بوپ،
كۆزلىرىمدىن كەتتى ھال.
يەتمىدىڭ ھالىمغا سەن ھەم،
خورلىنىپ بولدۇم ئۇۋال.

ئىشىك ئالدىڭدىن ئۆتۈپ،
قىلدىم بوسۇغاڭنى مازار.
گەرچە مەيلىڭ بولمىسا،
قىلما مېنى كۆپ ئىنتىزار.

بارمىقىمنى تىلىۋالدى
قىل بىلەن قىياق.
يۈرىكىمنى كۆيدۈرۈپتۇ،
ئوت بىلەن پىراق.

جامالىڭنى بىر كۆرۈپ،
ئوتلار تۇتاشتى.
كۆيدۈرۈپ جاننى ئوتىڭىز،
ھەددىدىن ئاشتى.

مەجنۇنتالىنىڭ ئارىسىدا،
قالدى ئۇزۇكۇم.
قاياقتىن چىقىپ كەلدىڭ،
لەيلى سۇزۇكۇم؟

تاش ئەينەكتىن قاراپ
كۆرگۈم كېلىدۇ.
شېكەر لەۋلىرىڭنى شوراپ
سۆيگۈم كېلىدۇ.

مەن يارىمغا خەت ئەۋەتتىم،
مۇشۇ ئايدا كەلسۇن دەپ.

دۇلدۇل كەبى ئات ئەۋەتتىم،
مۇشۇ ئايدا مىنسۇن دەپ.

بىر چەينەكتە چاي ئەۋەتتىم،
ئۇسسىغاندا ئىچسۇن دەپ.
كۆكچى قوغۇن ساقلىدىم مەن،
كەلسە ئۆزى پىچسۇن دەپ.

باغدا جىغان سارغىيىپتۇ،
يار سارغايتتى مېنى.
ئۆزى ئوتلۇق، سۆزى چوغلۇق،
زار يىغلاتتى مېنى.

زار ـ زار يىغلايدۇ دەپ،
ئېيتىڭلار يارىمغا مېنىڭ.
ئۆچمەس ئوتلارغا سالدى،
خەستە جانىمغا مېنىڭ.

خەستە جېنىم سارغىيارمۇ،
دەردۇ دەرمانى بىلەن.
ئىككى ئاشىق ئايرىلارمۇ،
ئاخىرى ئارمان بىلەن.

باغدا توغاچىڭ بولاي،
لاپاستا قارلىغاچىڭ بولاي.
بوسۇغاڭغا گۈل تېرىپ،
رەڭمۇرەڭ ئېچىلدۇراي.

باشقا قىسساڭ خۇش پۇراقلىق
گۈل بىلەن غۇنچەڭ بولاي.
ئۆيگە كىرسەڭ ئولتۇرغىنى
تۆردىكى زىلچاڭ بولاي.

ئات مىنىپ بىر جايغا بارساڭ،
تۇتقىلى قامچاڭ بولاي.
ئۆزگە يارىڭ بولمىسا،
كۆڭلۈڭدىكى يارىڭ بولاي.

ئۆرگىلىپ توققۇزنى سۆيسەك،
چۆرگىلىپ تەزىم قىلاي.

باغ ئىچىدە سارغىيىپتۇ،
دەرەخلەردىكى ياپراق.
ئون بەش ياشتىن باشلاپ تارتتىم،
سۆيگۈ دەردى، ئىشتىياق.

گۈل بولمىسا ساچىلارمۇ،
ھەر تەرەپكە خۇش پۇراق؛
يار كەلمىسە بېسىلارمۇ؟
يۈرەكتكى ئوت ـ پىراق.

ئۆزى ئاقنىك بولسا ئىدى،
يۈرەك ـ باغرى، دىلى ئاق.
دىلى ئاق بولغانلارنىڭ
ھەر قاچاندۇر كۆڭلى چاق.

مەڭزى قىزىل، ئۆزى ئاققا،
ئاشنا بولسا كىشى.

قارچىغىنىڭ بالىسىدەك،
قولىغا قونسا كىشى.

ياغلىقىڭىز قوينۇمدا،
تۇمار قىلىپ پۈتۈكلۈك.
سىز بەرگەنسىز، مەشۇقۇم،
بۇنى ماڭا ئۆمۈرلۈك.

ئۆمۈرلۈكۈ، ئۆمۈرلۈك،
ئۇنۇتماستىن سۆيگۈلۈك.
كۆڭلىڭىزدە بارمىكىن،
مېنى يامان كۆرگۈلۈك؟

سىزنى، ياريم، بىر سۆيۈپ،
كۆرسەم مەيلى كۆرگۈلۈك.
ئۆلۈپ كەتسەم مەيلىتى،
ھامان بىر كۇن ئۆلگۈلۈك.

سەن يارىمغا ئاتاپ مەن،
مېۋە ئەكتىم بېغىمغا.

ئەككەن مېۋەم پىشىپتۇ،
سېنى كۈتەر چېغىمدا.

كەلگىن ئەمدى، جانگىنەم،
مېۋە تەمى تېتىپ كەت.
مېۋە ئەككەن بېغىمدا،
راھەتلىنىپ يېتىپ كەت.

ھېچ بولمىسا، جانگىنەم،
تاشقىرىدىن كۆرۈپ كەت.
مەن چىققاندا ئالدىڭغا،
تارتىنماستىن سۆيۈپ كەت.

كۈن چىقىشتىن كۈن چىقار،
ھەممە يەردە تاك ئاتار.
غەمدە ئۇيقۇدا ياتسام،
قايسى ياڕىم ئويغىتار؟

دىلبىرىم بولسا مېنىڭ،
يېنىمدا ئولتۇرماسمىدى؟
دائىما باقىپ ماڭا،
كۆڭلۈمنى خۇش قىلماسمىدى؟

بۇندا بىر يىگىتنى كۆردۈم،
ماھى تاباندۇر ئۆزى.
يەتتە ئىقلىم باھاسىدۇر،
شېرىن ـ شېكەردۇر سۆزى.

قامىتى شەمشادقا ئوخشار،
چىرايىدۇر گۈل كەبى.
قەنت ـ شېكەردىن لەززەتلىكتۇر،
ئۇنىڭ ئېيتقان ھەر سۆزى.

تاغ بېشىدا يۈلتۈزۈم،
چولپان قېشىدا قۇندۇزۇم.
يۈمران ماموق ياستۇقۇم،
دۇنيادا سەن يالغۇزۇم.

يالغۇزۇمنىڭ باغچىسىدا
گۈل ئېچىلدى رەڭمۇرەڭ.
ھەممە گۈلگە كۆڭۈل بەرمەي،
بىر كېلىشكەن گۈلنى دەڭ.

ئەتىگەندە ئاچىلىپ،
پېشىن بىلەن سولىمىسۇن.
يىپقا تىزغان مەرۋايىتتەك
كۆزىدىن ياش ئاقمىسۇن.

سۆيگىنىڭ قەدرىن بىلەيلۇق،
بىۋاپالىق بولمىسۇن.
ۋەدىمىزگە چىن بولايلۇق،
سۆزىدىن ئاداشمىسۇن.

كۆيدۇرۇپ كۈل قىلدىڭىز،
بىزنى بۇلبۇل قىلدىڭىز.
ئەجەب شېرىن سۆز بىلەن،
ئۆلگۈچە قۇل قىلدىڭىز.

قاشلىرىڭ بەرگى قىياق،
كۆزلىرىڭ مەشئەل ئىكەن.
ئۆسكىلەڭ كىرپىكلىرىڭ
يۈرەككە نەشتەر ئىكەن.

گۈل ئىچىدە ئولتۇرساڭ،
رەڭ تالىشىپ گۈل بىلەن.
ئايدىن يورۇق، كۈندىن روشەن
زۇمرەتتەك نۇر بىلەن.

ئاق كۆڭلەكلىك چىقتىڭ سەن،
ئاق بۇلۇتتەك ئاقىرىپ.
ئىز قوغلىشىپ مەن يۈردۈم،
زەپىرەڭدەك سارغىيىپ.

ئاي بىلەن كۈننى قوشۇپ،
ۋەدە بەرگەن سەن ماڭا.

مېنى شۇ دەردلەرگە قويۇپ،
قاچماقچمۇ سەن يانا؟

ئېرىقمدىن ئاتلايسەن،
يۇقىرى - تۆۋەن قاتنايسەن.
ئىشىك ئوڭغا تارتمىسا،
ماڭا نېچۈن باقمايسەن؟

ساچىڭنى ئۇزۇن دەيسەن،
ئۇچىدا پۆپۈكى بار.
مەنمۇ ئەمدى بارمايمەن،
قورساقنىڭ كۆپۈكى بار.

گۈللەر ئەكسەم يولۇڭغا،
كەلمىدىڭ سارايىمغا.
سەن قىلساڭ يامانلىقنى،
مەن قويدۇم خۇدايىمغا.

ئاق بۆدۈنەم، كۆك بۆدۈنەم،
لەرزان يۈرۈشلۇك.
يېڭى باغنىڭ ئىچكىرىسىدە
نېمە يېيىشتۇق؟
بىر ئالمىنى ئىككىمىز
چىشلەپ يېيىشتۇق.
ئەركىن كېيىك باللىرىدەك
سەكرەپ يۈرۈشتۇق.

ئىشقىڭىزدا دەريا غا
ئېقىپمۇ كۆردۈم.
زەي يەرلەرگە باغرىمنى
يېقىپمۇ كۆردۈم.
دەردىڭىزگە چىدىماي،
هوشۇمدىن كېتىپ.
تاشقا ئۇرۇپ بېشىمنى
چېقىپمۇ كۆردۈم.

كۆيدۈرۈشتە كۆيدۈرۈپ،
چارىلىرى يوق.
ئىشق دەردى، بالاغا
دورىلىرى يوق.

هاي - هاي يۆلەن، هاي يۆلەن،
گۈل قايدا بار، يار - يار؟
بىر ياخشىغا بىر يامان،
هەر جايدا بار، يار - يار.

شىلدىر - شىلدىر قومۇشقا
سىرغام چۈشتى يار - يار.
سىنالمىغان يىگىتكە
سىڭلىم چۈشتى يار - يار.

ئاپئاق - ئاپئاق توشقانلار
سايدا تولا، يار - يار.
ئۆيلەنمىگەن يىگىتلەر
يۈرتتا تولا، يار - يار.

قارا - قارا قاغىلار
خاماندىدۇر، يار - يار.
ئۆيلەنمىگەن يىگىتلەر
ئارماندىدۇر، يار - يار.

هاي ـ هاي يۆلەن، هاي يۆلەن،
مەن نە قىلاي؟
خەنجەر ئېلىپ يۈرەكىمنى
پارە قىلاي.

هاي ـ هاي يۆلەن، هاي يۆلەن،
قار كېلىدۇ.
سېرىق سەبدە تونىنى كىيىپ،
يار كېلىدۇ.

سېرىق سەبدە تونىنىڭ
ئىچلىرى قات ـ قات.
ئۇنداق قىلماي كەپ تۇرسىلا،
بېغىمغا پات ـ پات.

هاي ـ هاي يۆلەن، هاي يۆلەن،
باشلادىلا.
گۈلنى ئېلىپ چىمەنگە
تاشلادىلا.

هاي ـ هاي يۆلەن، هاي يۆلەن،
كۆيىدۇ يۈرەك.
تۇتقان يارىم ئۆزلىرىدۇر،
يوقتۇر بۆلەك.

هاي ـ هاي يۆلەن، هاي يۆلەن،
ئىز كېلىدۇ.
قىزىل تونىنى پۈركىنىپ،
قىز كېلىدۇ.

پۈركەنمە، قىز، پۈركەنمە،
كىم كۆرىدۇ؟
مەندىن باشقا جامالىڭغا
كىم كۆيىدۇ؟

يىغلىما، قىز، يىغلىما،
تويۇڭ بولدى.

ئالتۇن گۈللۈك كۆشۈگە
ئۆيۈڭ بولدى.

يىغلىما، قىز، يىغلىما،
خۇش بولۇرسەن.
قارچىغىدەك يىگىتكە،
دوست بولۇرسەن.

يىغلىما، قىز، يىغلىما،
تويلىشىڭدۇر.
ئالتۇن بويلۇق گۈل يىگىت
سىردىشىڭدۇر.

يىغلىما، قىز، يىغلىما،
باغرىم يارا.
سۆيگىنىگە تەگمىگەنىنىڭ
بەختى قارا.

ئاناڭ سېنى پۇلغا سېتىپ،
شەھەر ئالامدۇ؟
سېنى شۇنداق سىرداشمىغان
ئەرگە بېرەمدۇ؟

قىزىلگۈللەر ئىچىدە،
غۇنچىسىنى ساقلىدۇق.
شۇنچە ئەلچى كېلىۋىدى،
هېچقايسىغا باقمىدۇق.

كىچىككىنە قارا كۆز،
ۋاي بالام، ۋاي بالام.
تىلى تاتلىق شېرىن سۆز،
ۋاي بالام، ۋاي بالام.

مەن بالامنى بەرمەيتتىم،
ۋاي بالام، ۋاي بالام.
تويلۇقىنى ئالمايتتىم،
ۋاي بالام، ۋاي بالام.

مەن بالامدىن ئايرىلدىم،
ۋاي بالام، ۋاي بالام.
قىز مېھرىدە يانۇرمەن،
ۋاي بالام، ۋاي بالام.

غايىب بولدى كۆزۈمدىن،
ۋاي بالام، ۋاي بالام.
خۇدايىمغا تاپشۇردۇم،
ۋاي بالام، ۋاي بالام.

ئېلىپ بويلۇق يار سەنەم،
ئاتىڭ نەدۇر، يار سەنەم؟
ئاتقۇنەڭنى بىلمەيمەن،
زاتىڭ نەدۇر، يار سەنەم؟

بەردى سېنىڭ مۇبالىڭ،
سەدىپارىدۇر، يار سەنەم.
مەگەش كۆزى، دىلبىرىم،
مەستانىدۇر، يار سەنەم.

ھاي ـ ھاي، ئېتىم بارىدا،
خۇش كۆرىمەن، يار سەنەم.
رۇخسارىڭنى سېغىنسام،
چۇش كۆرىمەن، يار سەنەم.

تاغنى تۇمان ـ چاڭ باستى،
قار كېلىدۇ، يار سەنەم.
بەرگى غازاڭ تونىنى كىيىپ،
يار كېلىدۇ، يار سەنەم.

تاغ ئارقىسى مەلىدىن
تويلاپ چۇشتۇم، يار سەنەم.
بېشىم پاتماس تۇڭلۇكتىن
سەكرەپ چۇشتۇم، يار سەنەم.

سىڭلىم، سېنىڭ ساچباغىڭ،
يەرگە تېگەر، يار سەنەم.

قىز بويىغا يەتكەندە،
ئەرگە تېگەر، يار سەنەم.

يىراق يەردىن مەن كەلدىم،
خان ئەركىسى، يار سەنەم.
ئۇزۇكۇڭنى ماڭا بەر،
يول خەجىسى، يار سەنەم.

قىز كېلىدۇ خىرامان،
ياڭى بىلەن، يار سەنەم.
قىز ئانىسى يىغلايدۇ،
زارى بىلەن، يار سەنەم.

سەكرەپ يۈرگەن بېغىرتاق،
يول ئادىشىم، يار سەنەم.
باراي دېسەم يول يىراق،
قېرىندىشىم، يار سەنەم.

ئىشقى ئوتى ئۇلاردىن
قالغان ئىكەن، يار سەنەم.

يۇسۇپ بىلەن زۇلەيخا،
قەرىدىلار، يار سەنەم.

ئىشق ئوتىنى ئالەمگە
تەرىدىلا، يار سەنەم.
جەبىر - زۇلۇم بەندىگە
خۇدا، سالما، يار سەنەم.
بىر ياخشىنى يامانغا
ھېچ بۇيرۇما، يار سەنەم.

سىرلىق ساندۇق سىرى سىز،
پەرىلەرنىڭ بىرى سىز.
ئويناي دەيدۇ كۆڭلىڭىز،
ئەمما قورقۇپ تۇرىسىز.

مۇھەببەتنامە قىلدى،
بۇ گادايىڭ.
دېگەچ قۇللۇق سالام
بىرلە دۇئايىڭ.

مېنىڭدە قالمىدى
سەبرى - قارارىم.
سېنىڭ ھالىڭ نېچۇك،
ئەي مېھرىبانىم؟

بايان قىلسام ساڭا،
بۇ ئارزۇ - ھالىم.
قېشىڭغا بارماقتۇر،
پىكىر - خىيالىم.

ئۆزۈم مۇندا،
كۆڭلۈم سەندىدۇر دائىم.
ساڭا مەلۇم ئەمەس
بۇ مېنىڭ ھالىم.

ئەگەر بىلسەڭ،
بۇ ھالىمنى، نىگارىم.

سامانىدەك ساپسېرىق
بولدى چىرايىم.

سىزنىپ كەتتى بۇ تەنده
ئۇستىخانىم.
ساڭا يەتسە بولۇر،
ھاسىل مۇرادىم.

سېنىڭدەك بىناۋا
ئالەمگە كەلمەس.
ناگان كەلسە كېلۇركى،
جاھانغا كەلمەس.

مەن ساڭا كۆيۇپ،
بالاغا قالدىم.
رەھمى ئەتمىسلە،
خۇداغا سالدىم.

ساڭا، ئەي دىلبەر،
ھالىمنى ئېيتاي.
تۇمەن مىڭ دەرد بىلەن،
نالىمنى ئېيتاي.

ئىچىمدە يۇز تۇمەن
دەردى - غېمىم بار.
دادىمغا يېتەر
يوقتۇر غەمگۇزار.

ئەجەب دىشۋاركەن
ياردىن جۇدالىق.
ماڭا كۇن يوقكەن
ئارامخۇدالىق.

سېنى مۇندا،
مېنى مۇندا يارالتى.
قارا دۇشمەن بىزنى
يەرگە قارالتى.

ئىشق ئوتۇڭدا،
ئۆلدۇم، نىگارىم.
بۇ ئوتنى ساڭىمۇ
سالغاي خۇدايىم.

سېنىڭ دەردىڭ مېنى
دىۋانە قىلدى.
يۈرەكنى ھەر كۈنى
مىڭ پارە قىلدى.

سېنىڭدەك نازىنىن
قېشىمدا بولسا.
پەقىردەك قۇللىرىڭ،
خىزمەتتە بولسا.

قەلەمدەك قاشلىرىڭ،
ئايدەك جامالىڭ.
مېنى ئوتقا سېلىپ،
نەدۇر خىيالىڭ؟

مەلىكەم مېھرىبان،
مېھرى نىگارىم.
جۇدا بولغاچ، سېرىق
بولدى چىرايىم.

بىرگە كەتمەي قېپقالدىڭ،
جۇدالىقىم، ياخشى قال.
ھاياتىمنىڭ باھارى،
خۇمارلىقىم، ياخشى قال.

سۆزى شېرىن، خۇماركۆز،
ئىپارلىقىم، ياخشى قال.
جۇدالىقتىن دەرد چەككەن،
ۋاپالىقىم، ياخشى قال.

بۇ ئالەمدە يېگانە،
تۇمارلىقىم، ياخشى قال.

ئەل ئاغزىغا تىل تېتىق،
بال ـ شېكەرىم، ياخشى قال.
يۈرىكىمنىڭ پارچىسى،
جانجىگەرىم، ياخشى قال.

ئامرىقىم، سەن ئۆمۈرلۈك،
لەۋزى ھەسەل سۆيۈملۈك.
كۆڭۈل خۇشى كۆيۈملۈك،
ئاي نىگارىم، ياخشى قال.

زىل كۆڭۈلنى خار قىلما،
كەڭ قوينۇڭنى تار قىلما.
ئۆزگىلەرنى يار قىلما،
دىل مادارىم، ياخشى قال.

سۇ كېلىدۇ تاش ئۈستىدە،
ئۆركەشلەيدۇ قاش ئۈستىدە.
سەن يارىمنى ئويلاپ ـ ئويلاپ،
يىغلىۋەتتىم ئاش ئۈستىدە.

سۇ كېلىدۇ ئەگىپ ـ ئەگىپ،
يار كېلىدۇ ئۆيدىن چىقىپ.
كۈلۈپ قويۇپ كىرىپ كەتتى،
يۈرىكىمگە ئوتنى يېقىپ.

سۇ كېلىدۇ لاختا ـ لاختا،
ساندۇقۇمنىڭ تېگى تاختا.
كۆيۈك نېمە بىلمەپتىمەن،
كۆرمىگەندە سېنى باشتا.

سۇ كېلىدۇ گۈلدۈر ـ گۈلدۈر،
سۆيگىنىم بىر قىزىلگۈلدۇر.
ئايرىلغىلى ئۇچ ئاي بولدى،
چىرايىم سېرىق گۈلدۇر.

ئىككى ئېرىققا سۇ كەپتۇ،
ئۇنچە ـ مارجان ساي بىلەن.

مېنىڭ ياردىم قاچان كېلەر،
يېڭى چىققان ئاي بىلەن؟

ئاي چىقىپ پەيمانغا يەتتى،
كۇن تېخى پەرمان بىلەن.
ئاشنا بولساق تەڭ بولايلى،
ئىشتىياق، ئارمان بىلەن.

ئىشتىياقنىڭ دەردىدە،
ھېچ ماداريم قالمىدى.
رو چۈشەندەك سارغىيىپ،
ئۇچارغا ھالىم قالمىدى.

رو چۈشەن بولسا كىشى،
ئۇچسا قاناتىنى سۇزۇپ.
راست گېپىڭنى ئېيت، ياردىم،
مەن كېتەي ئۇمىد ئۇزۇپ.

باغدىكى بۇنجا تېرەكتەك،
بويلىرىڭنىڭ تۇزلۇكى.
تالدا سارغايغان ئۇزۇمدەك،
لەۋلىرىڭ سۇزۇكلۇكى.

تالدا سارغايغان ئۇزۇمنىڭ
ھەسەل ئوخشاش سۇيى بار.
مەن يېتىم بىچارىنىڭ،
سەندىن ئۆزگە كىمى بار؟!

كۆككىنە كەپتەر ئەمەسمەن،
كۇندە ـ كۇندە كەلگىلى.
ئايدا، يىلدا بىر كېلۇرمەن،
ئاي يۇزۇڭنى كۆرگىلى.

ئاي يۇزۇڭنىڭ شولىسى
چۇشتى چىنە ـ پىيالىگە.
ئۆرگىلىپ بىر قارىمايسەن،
مەن يېتىم بىچارىگە.

زەپ چىرايلىق كىيىنىپلا،
ياقىسى گۇلخان.
يالغانچى بىر يىگىتكەنلا،
ۋەدىسى يالغان.

ئۇچ ئايدا كېلىمەن دەپ،
ئۇچ يىلغا قالغان.
بۇ يۇرەككە ئوتنى يېقىپ،
جېنىمنى ئالغان.

كىچىكىمدە ئوقۇۋدىم
كالا موللىنى.
چوڭ بولۇپ بىلمەپتىمەن،
مەككە تىللانى.

مەككە تىللا ئىچىدە،
بىر تۇپ قىزىلگۇل.
قىزىلگۇلنىڭ ئىچىدە،
مەختۇمخان بۇلبۇل.

مەختۇمخاننىڭ بېغىدا
ئالما پىشىپتۇ.
شاخلىرىدىن ئايرىلىپ،
يەرگە چۈشۈپتۇ.

مەختۇمخاننىڭ ئالمىسى
قوينىدا تۇرسۇن.
بېيىتلىرىم تۇمار بولۇپ،
بوينىدا تۇرسۇن.

ئوتنى كۇلگە بەردىلە،
گۇلنى تىكەنگە بەردىلە.
گۇل خىلىنى تاپقۇچە،
قېرى بوۋايغا بەردىلە.

قېرى بوۋاي قانداق كىشى،
ئاغزىدا يوقتۇر چىشى.

قورسىقىم ئاچتى دېسە،
چاياناپ بېرەر مەزلۇم كىشى.

قارا قاشىم بار مېنىڭ،
قوشما قاش لازىم ئەمەس.
بىر ئاداشىم بار مېنىڭ،
ئىككى ئاداش لازىم ئەمەس.

كۆڭرۈكنىڭ تېگى تاختا،
سۇلار ئاقمدۇ لاختا.
سەندىن باشقىنى دېسەم،
قان قۇساي ئۆلەر ۋاختا.

ئالما گۈلى گۈل بولامدۇ،
باشقا قىسسا بىر قۇچاق.
كىشىنىڭ يارى يار بولامدۇ،
ئۆلگۈچە جانغا پىچاق.

ئارپا، بۇغداي مايسا بولدى،
قول سېلىپ كەلسەڭچۇ، يار.
جان چىقار ھالەتكە يەتتى،
بىر كېلىپ كۆرسەڭچۇ، يار.

ئىشق ئوتىدا سارغىيىپ،
تۇرارغا ھالىم قالمىدى.
لوقمان بولۇپ تومۇرۇمنى
بىر كېلىپ تۇتساڭچۇ، يار.

بۇ سەۋدايى ئوت كۆيەككە،
مۇپتىلا قىلدىڭ ئۆزۈڭ.
مېنى مۇنچە قىينىماستىن،
بىر داۋا بولساڭچۇ، يار.

ئېچىپ قويسام كىتابنى،
چاڭ بېسىپتۇ دەيدۇلا.
شۇ مۇلايىم يىگىتنى
غەم بېسىپتۇ دەيدۇلا.

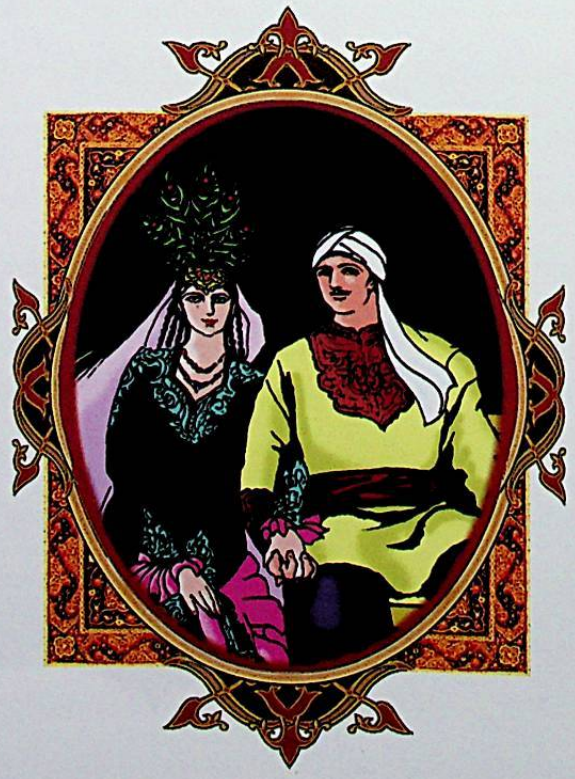
شۇ مۇلايىم يىگىتنىڭ
سۈرىتى سۇلتانچە بار.
شۇ يىگىتتىن باشقىسى
مەن ئۈچۈن ئۇلتانچە بار.

لاينىڭ ئېتى لايلىق،
سۇنىڭ ئېتى سايلىق.
ئىشىك ئالدىغا جىرىم سالدىم،
ئەمدى بولدى بىر ئايلىق.

مەن جاھاندا كۆرمىدىم،
ئۆزلىرىدەك چىرايلىق.
كېچە چىقسام تونۇمايلا،
قارىمىسلا خۇمارلىق.

خويمۇ تاتلىق سۆزلىرى،
خۇش مۇبارەك ئۆزلىرى.
ئۆزلىرىگە ئوخشىمايدۇ،
خەلقىئالەم قىزلىرى.

ئىشىك ئالدى تاختا كۆۋرۈك،
سۇدا پارە بولمىسا.
ھەر كىشىنىڭ يارى بولسا،
كۆڭلى قارا بولمىسا.

كۆڭۈلنىڭ قارالىقى
بىزگىمۇ مەلۇم ئىدى.
بىز چىلىك ياڭى تۇرۇپ،
يار تۇتۇش لازىمىدى؟

ئانار يۈزۈڭگە
مەستانە بولدۇم.
ئەقىل ـ ھوشۇمدىن
بىگانە بولدۇم.

ئايدەك جامالىڭ،
سەرۋى نىھالىڭ،
كۆيدۇردى مېنى،
سەرسانە بولدۇم.

ئىشقىڭ ئەقلىمنى
بەربات ئەيلىدى.
سارغىيىپ سولدۇم،
زەردانە بولدۇم.

ھىجرىڭ ئوتىدا
داغلاندىم قانچە.
پىراق دەستىدىن
دىۋانە بولدۇم.

لالە يۈزۈڭنى
سېغىنىپ ئەسلەپ.

بۇلبۇل مىسالى
گىريانە بولدۇم.

كېلەر يولۇڭغا
باش قويۇپ يېتىپ،
تەلپۈندىم ساڭا،
پەريانە بولدۇم.

تاشلار سۇ بولۇپ
ئاقتى ئاھىمگە.
دەردىڭدە شۇڭا
غەمخانە بولدۇم.

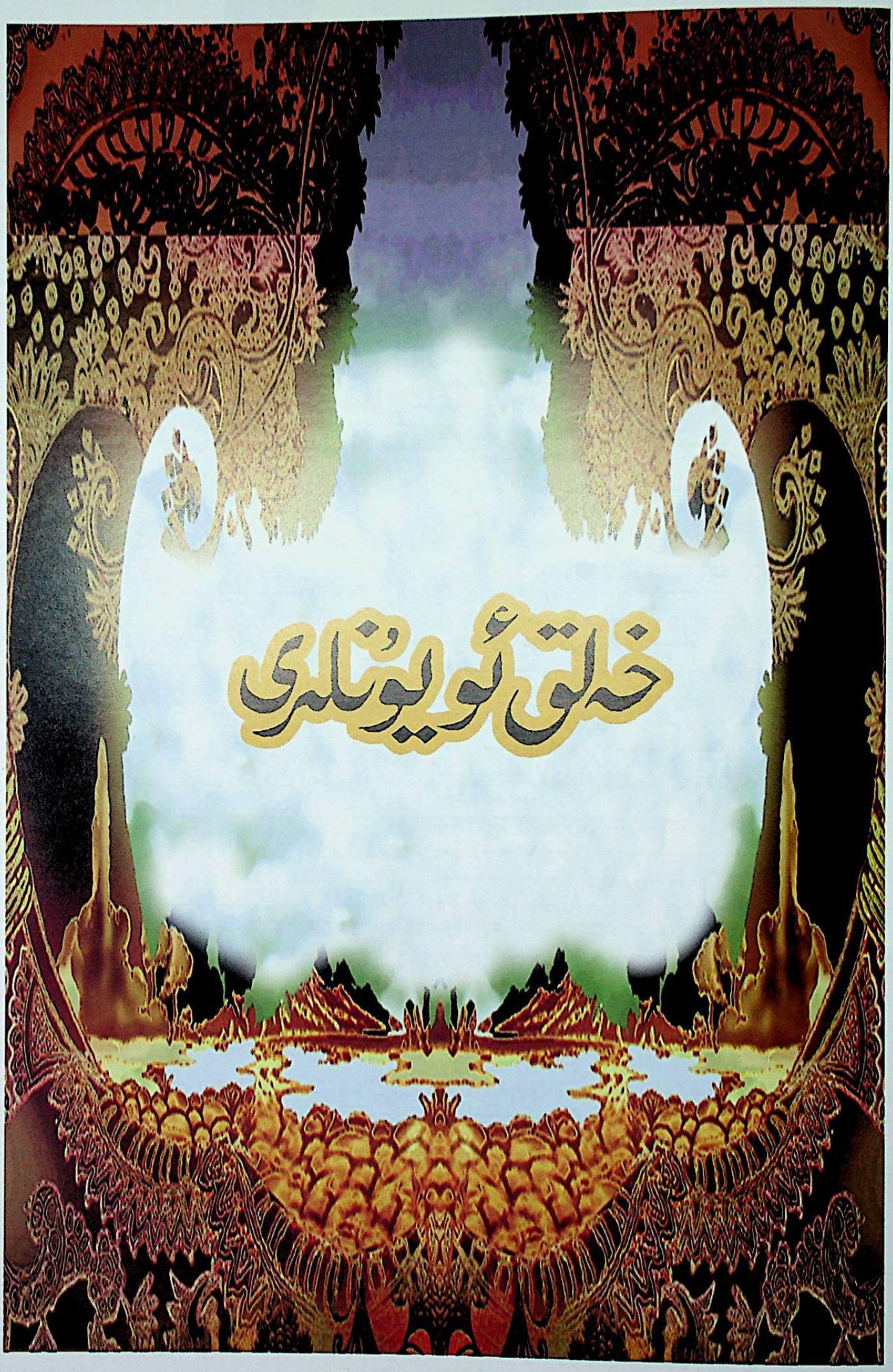
گۈللەر ئېچىلدى
باغچا ئىچىدە.
ياردىم ئولتۇرار
ھۇجرا ئىچىدە.

ئاھ ئۇرۇپ يىغلاپ،
كىردىم ھۇجرىغا.
ھۇجرىدىن يېنىپ،
چىقتىم ھويلىغا.

باغدا ئېچىلغان،
ئەي گۈل نىگارىم.
دىلغا ئوت سالغان،
جان مېھرىبانىم.

كېچە ۋە كۈندۈز
قان يىغلىغانىم.
سېنى كۆرەلمەي،
جان قىينىغانىم.

يىغلىغان بىلەن
ساقايماس بېشىم.
سارغايتما مېنى،
ئاقمىسۇن يېشىم.

خەلق ئويۇنلىرى

مۇندەرىجە

ئات بەيگىسى 223
«ئات ئۇستىدە ماھارەت كۆرسىتىش» ئويۇنى 223
«ئات يورغىلىتىش» ئويۇنى 225
«ئات توقۇش» ئويۇنى 225
«ئات ئوقۇرى» ئويۇنى 226
«ئاداش ـ ئاداش» ئويۇنى 228
«ئارغامچا تارتىشىش» ئويۇنى 229
«ئاق سۆڭەك» ئويۇنى 230
«ئاق تېرەك، كۆك تېرەك» ئويۇنى 231
«ئاق تاش، كۆك تاش» ئويۇنى 232
«ئانار باغدا» ئويۇنى 233
«ئەللەي بالام» ئويۇنى 234
«بۇقا سوقۇشتۇرۇش» ئويۇنى 237
«بارات كەلدى» ئويۇنى 238
«بالا بەزلەش» ئويۇنى 239
«ئالتە ـ ئالتە، ئوتتۇز ئالتە» ئويۇنى 241
«پاتما قوزۇق» ئويۇنى 242
«بېشىغا قۇم خالتا قويۇپ يۈگۈرۈش» ئويۇنى 242
«پەن تارتىش» ئويۇنى 243
«تاققا ـ تۇققا» ئويۇنى 244
«پوتا» ئويۇنى 245
«تاشتەرمەك» (بەش تاش) ئويۇنى 247
«تاماق ئېتىش» ئويۇنى 248
«تامپاس» ئويۇنى 250
«پېرە» ئويۇنى 251
«توپ» ئويۇنى (1) 253
«توپ» ئويۇنى (2) 254
«تەپكۈچ» ئويۇنى 255
«توپۇق» ئويۇنى 257
«توقسان قولۇم» ئويۇنى 257
«توققۇز قاتار» ئويۇنى 258
«توخۇ سوقۇشتۇرۇش» ئويۇنى 259
«تۇماق ئۇرۇش» ئويۇنى 260
«تۆگى ـ تۆگىلەك» ئويۇنى 260
«چاچ كېسىش» ئويۇنى 261
«چاچ ئۆرۈش» ئويۇنى 262
«تۇپەك» ئويۇنى 262
تارتما تارتىشماق 264
«ساقا» ئويۇنى 264
«چاقپەلەك» (سارغايدى) ئويۇنى 265
«چامغۇر يۇلۇش» ئويۇنى (1) 267
«چامغۇر يۇلۇش» ئويۇنى (2) 268
«چوق» ئويۇنى 269
«چەۋگەن» ئويۇنى 270
«چوماق توپ» (ياپوز) ئويۇنى 271
«چىمچاچاق» ئويۇنى 273
«چېلىشىش» ئويۇنى 274
«يەر ئۇستى» ماھارىتى 276
«دار ئۇستى» ماھارىتى 278
«سۆڭەك سۈندۇرۇش» ئويۇنى 278
«دارۋازلىق» ئويۇنى 279
«رامزان ئېيتىش» ئويۇنى 281
«دوككاك ـ دوك» ئويۇنى 282
«دۇمدۇم» ئويۇنى 283
«زادەن بوتىلاق» ئويۇنى 284
«سالغا ئېتىش» ئويۇنى 285
«شەيتان» ئويۇنى 286
«شىلدىركوپ» ئويۇنى 286
«غۇررەك» ئويۇنى 287
«غىغاق» ئويۇنى 288
«قاچ ـ قاچ» (كويلا توپ) ئويۇنى 290
«قارا ـ قارا قۇشلارىم» ئويۇنى 291
«قارىغۇ چاشقان» ئويۇنى 292
«قارلىق» ئويۇنى 293
«قونچاق» ئويۇنى 293
«قوزا ھەيدەش» ئويۇنى 294
«قوشماق ئاداش» ئويۇنى 295
«قوچقار سوقۇشتۇرۇش» ئويۇنى 296
«قوچقار چىلاپ ئېلىشىش» ئويۇنى 297
«قول تارتىشىش» ئويۇنى 298
«كالتەك» ئويۇنى 298
«كۆز بېقىشىش» ئويۇنى 300
«مۆڭگۈز ـ مۆڭگۈز» ئويۇنى 301
«كەكلىك سوقۇشتۇرۇش» ئويۇنى 304
«كىم ئوسۇردى» ئويۇنى 304
«گىرده يېيىش» ئويۇنى 305
«گۈل تۇتتۇق» ئويۇنى 306
«لام ـ جىم» ئويۇنى 307
«گىمەك» ئويۇنى 308
«مەن ئاغرىق» ئويۇنى 308
«مۆكۈشمەك» ئويۇنى 309
«مېھماندارچىلىق» ئويۇنى 310
«ئۆپكە بىلەن ئۇرۇش» ئويۇنى 311
ئوغلاق تارتىشىش 311
«ھاشىم ياتىلاق، قاسىم تاپىلاق» ئويۇنى 313
«ھاشماخۇن قارا قاش» ئويۇنى 315
«ھە دېگەنگە ھە بېرەي» ئويۇنى 317
«ئوردىكام» ئويۇنى 318
«ئوشۇق» ئويۇنى 320
«ئوقيا» ئويۇنى 321
«ئوينىمايمەن...» ئويۇنى 324
«ياغلىق تاشلاش» ئويۇنى 325
«ۋاللەي» ئويۇنى 325
«ئۇچتى ـ ئۇچتى» ئويۇنى 327
«ياڭاق» ئويۇنى(1) 328
«ياڭاق» ئويۇنى (2) 329
«يامغۇر ياغدى، قار ياغدى» ئويۇنى 329
«يېتىلدۇرۇش» ئويۇنى 330
«يىڭنەم يىتتى» ئويۇنى 331
«ئىت تالاشتۇرۇش» ئويۇنى 332
«ئېشەك توپ» ئويۇنى 334
«ئىلەڭگۈچ» ئويۇنى 334

ئات بەيگىسى

ئات بەيگىسى مۇسابىقە شەكلىدىكى كۆڭۈل ئېچىش ئويۇنلىرىدىن بىرى بولۇپ، شەكلى ئىككى خىل بولىدۇ: بىرىنچى، ئۇزۇن مۇساپىگە ئات چاپتۇرۇش. بۇ ئادەتتە كۈزگى يىغىمدىن كېيىن، يىغىم ھاردۇقىنى چىقىرىش مەقسىتىدە ئۆتكۈزۈلۈپ، قاۋۇل، يۈگۈرۈك ئاتلار باھالىنىدۇ. ئىككىنچى، يورغا ئات مۇسابىقىسى. بۇ مۇسابىقە ئادەتتە قىش كۈنلىرى مۇز ئۈستىدە ياكى تۇز يولدا ئۆتكۈزۈلىدۇ. بۇنىڭدا ئاتنىڭ يورغىلاش تېزلىكى، سىلىقلىقى بويىچە مۇسابىقىلىشىش ئاساس قىلىنىدۇ. مۇسابىقىگە چۈشكۈچىلەر ئاتنىڭ يۈگەن، ئېگەر، يوپۇق، قۇشقۇن، ئېيىل، ئۈلەڭلىرىنى چىرايلىق بېزەپ، بوينىغا 20 ــ 30 دانە كىچىك سىرىق تۇچ قوڭغۇراق ئاسىدۇ. مۇسابىقە باشلانغاندا، ئاتنىڭ يورغىلىشىدىن ھاسىل بولغان رېتىملىق سىلكىنىشتىن رېتىملىق قوڭغۇراق ساداسى چىقىپ، ئاتلارغا جۈشقۇنلۇق، تاماشىبىنلارغا ئالاھىدە شادلىق تۇيغۇ بەخش ئېتىدۇ.

«ئات ئۈستىدە ماھارەت كۆرسىتىش» ئويۇنى

ئات ئۈستى ماھارىتى ــ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇزاق تارىخقا ئىگە، قويۇق مىللىي تۈس ئالغان ئەنئەنىۋى ئويۇنلىرىنىڭ بىرى.

ئات ئۈستىدە ماھارەت كۆرسىتىش پائالىيىتىنىڭ تارىخى ھەققىدە «تۈرك مىللىي مەدەنىيىتى» دېگەن كىتابتا: «دالا يۈرۈشلىرى تۈرك خەلقلىرى ئارىسىدا داۋاملىق ئېلىپ بېرىلىدىغان پائالىيەتلەر بولۇپ، ئۇ شۇ ۋاقىتتىكى ئۇرۇش ھازىرلىقى سۈپىتىدە بولغان دائىمىي ئويۇنلىرى ئىدى. ئاتقا مىنىش، ئات ئۈستىدە ئوق ئېتىش ھەممە كىشىنىڭ تەبىئىي مەشغۇلاتلىرى بولغان» دېيىلگەن.

ئات ئۈستى ماھارىتى تولىمۇ قىزىقارلىق ھەم سەلتەنەتلىك ھەرىكەت. بۇ ئويۇن بەدەنىنىڭ ئەتراپلىق تەرەققىي قىلىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. ئات ئۈستى ماھارىتى تۆۋەندىكىدەك بىرقانچە تۈرگە بۆلۈنىدۇ:

1. ئاتنى تېز چاپتۇرۇپ كېتىۋېتىپ، ئاتنىڭ بىرە ئوڭ، بىرە سول تەرىپىدىن يەرگە ئىگىپ چۈشۈپ، يەنە سەكرەپ چىقىپ ئاتقا مىنىش.

2. ئاتنى تېز چاپتۇرۇپ كېتىۋېتىپ، ئۇستىگە دەسسەپ تىك تۇرۇش.

3. ئاتنى تېز چاپتۇرۇپ كېتىۋېتىپ، ئاتنىڭ ئۈزەڭگە بېغىنى تۇتۇپ، ساڭگىلاپ ئۆزىنى يوشۇرۇش.

4. ئات چاپتۇرۇپ كېتىۋېتىپ، بېشىنى ئاتنىڭ يالىسىغا قويۇپ، پۇتىنى يۇقىرىغا كۆتۈرۈپ، بېشى بىلەن تىك تۇرۇش.

5. ئىككى قولى بىلەن ئۈزەڭگە بېغىنى تۇتۇپ، پۇتىنى يۇقىرى قىلىپ، تەتۈر تىكلىنىپ ئات چاپتۇرۇش.

6. ئات چاپتۇرۇپ كېتىۋېتىپ، ياغاچ خادىنىڭ ئۈستىگە ئېسىپ قويۇلغان يامبۇنى ئېتىپ چۈشۈرۈش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

«ئات يورغىلىتىش» ئويۇنى

ئات يورغىلىتىش ــ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ياخشى كۆرىدىغان ئەنئەنىۋى ئويۇنلىرىنىڭ بىرى. بۇ ھەربىرىدە ئۇزاق تارىخقا ئىگە. بۇ ھەقتە ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇلۇغ تىلشۇناسى مەھمۇت قەشقەرى ئۆزىنىڭ «تۈركىي تىللار دىۋانى»دا: «يورغا ئات چاپقاندا، ئۇنىڭ تۇياقلىرىدىن ئوت چاقناپ قۇرۇق ئوت ـ چۆپلەر كۆيۈپ كەتتى» دەپ ئىزاھ بەرگەن. يورغىنى ماختاپ، مەدھىيىلەپ يېزىلغان بۇ ئىزاھاتتىن قارىغاندا، «ئات يورغىلىتىش» پائالىيىتىنىڭ ئات بەيگىسىگە ئوخشاشلا ئۇزۇن تارىخقا ئىگە ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ئات يورغىلىتىش مۇسابىقىسى توي ـ تۆكۈن، ھېيت ـ بايرام كۈنلەردە ئات بەيگىسى بىلەن بىرلىكتە ئېلىپ بېرىلىدۇ. بۇ ئويۇنغا ئەر ـ ئاياللار بىردەك قاتنىشالايدۇ. ئات يورغىلىتىش مۇسابىقىسى بۇرۇنقى ۋاقىتلاردا ئات بەيگىسىگە ئوخشاشلا تۈز، كەڭ دالىدا ئېلىپ بېرىلاتتى. ئەڭ ئۇزۇن مۇساپىسى 20 كىلومېتىردىن ئاشمايتتى. ھازىر بۇ ئو-يۇن يېڭىچە قائىدىگە چۈشۈرۈلۈپ، ئايلانما مەيداندا 1000 مېتىرغا، 2000 مېتىرغا، 3000 مې-تىرغا، 5000 مېتىرغا ۋە ئون مىڭ مېتىرلارغا ئات يورغىلىتىش بويىچە مۇسابىقە ئېلىپ بېرى-لىدىغان بولدى.

يورغا ــ ئادەتتە يۈمشاق يورغا، قوي يورغا، ئۇچ ئاياغ يورغا، چاچما يورغا، تۆگە يورغا قاتار-لىقلارغا بۆلۈنىدۇ. ئات يورغىلىتىش مۇسابىقىسىدە ئاتنىڭ يورغىلىشى بۇزۇلسا ياكى چېپىپ ماڭسا، نەتىجىسى ئىناۋەتكە ئېلىنمايدۇ. پەقەت مۇسابىقىدە بەلگىلەنگەن ئارىلىققا قائىدە بويىچە يورغىلاپ ئۇزۇپ چىققان ئات بىرىنچى بولغان بولۇپ ھېسابلىنىدۇ ھەمدە نەتىجىگە ئېرىشكۈچى-لەرگە مۇكاپات بۇيۇملىرى تارقىتىپ بېرىلىدۇ.

«ئات توقۇش» ئويۇنى

ئادەتتە «دوقۇ ـ دوقۇيلى»، «دىكىر ـ دىكىر» دەپمۇ ئاتىلىدىغان بۇ ئەنئەنىۋى ئويۇن تۆت پەسىلنىڭ ھەممىسىدە پاكىز مەيدانلاردا ئون ياشتىن يۇقىرى ئوغۇللار تەرىپىدىن ئوينىلىدۇ. ئۇ-نىڭغا قاتناشماقچى بولغان بالىلاردىن يەتتە ـ سەككىزى بىر يەرگە يىغىلىپ، تۈز سىزىق ياكى چەمبەر شەكلىدە زوڭ ئولتۇرىدۇ، ئاندىن ھەر خىل ئاھاڭ ۋە رىتىمدا تۆۋەندىكى قوشاقلارنى ئو-قۇيدۇ:

دوقۇ ـ دوقۇيلى،
ئاتنى توقۇيلى.
نەگە بارايلى؟
تاغقا بارايلى.
تاغدا نېمە بار؟
تاغدا ئادىشىم بار.
ئادىشىڭ كىمدۇر؟
بۇۋى سارە.
بۇۋى سارە
ئاش ئېتىدۇ
ئون چارا،
ماڭا بېرىشى بىر قوشۇق،
ئۆزى ئىچىدۇ بەش چارا.
بىر قوشۇققا تويمىدىم،
ئالما كەپلەپ قويمىدىم.
چالما كەپلەپ قويمىدىم،
ئۇنى گوللاپ قويمىدىم.

بۇرگەم ـ بۇرگەم بىر باتۇر،
مەخمەل كۆرپىدە ياتۇر.
بۇرگەمگە تاغار ئارتسام،
قارا پاتقاقتا ياتۇر.
«هوش» دېسەممۇ قوپمايدۇ،
«چۇھ» دېسەممۇ قوپمايدۇ.
بىزنىڭ ھۇرۇن بۇرگە باي
تاياقتىنمۇ قورقمايدۇ.
ئون بىر كالتەك ئۇرغاندا،
ئۆلۈپ قالسا قوپمايدۇ.

قاق ـ قاق، قاغىلار قاق،
ئالا قاغا نەگە بارىسەن؟
ئالا تاغقا.
ئالا تاغدا نېمە بار؟
ئۇششاق ـ ئۇششاق جىگدەم بار.
كىم بەردى؟
مومام بەردى.
ئوغلۇمغا بەردىم ئورغاقچە،
قىزىمغا بەردىم قىڭغاقچە،
ئۆزۈمگە قالدى تىرناقچە.
ئوغلۇم يەپ ئوڭغا چىقتى.
قىزىم يەپ قىرغا چىقتى.
...

ئويۇن يۇقىرىقى ئۇچ بۆلەك قوشاقنىڭ تەكرار ئوقۇلۇشى بىلەن داۋاملىشىدۇ. ئويۇن ئوينىغۇچىلار مەيداننىڭ قائىدە ـ تۈزۈمىگە رىئايە قىلىشى، قوشاقلارنى ئەسلىي ئاھاڭى بويىچە بىر خىل رىتىمدا يادقا ئوقۇشى، ئىلگىرى ـ كېيىنلىكىگە دىققەت قىلىشى، مەزمۇنلارنى ئارىلاشتۇرۇۋەتمەسلىكى، ھەربىرىنى قوشاق مەزمۇنىغا ماسلاشتۇرۇشى لازىم.

«ئات ئوقۇرى» ئويۇنى

ئاتقا ئالاقىدار نۇرغۇن ئويۇنلارغا ئوخشاش، «ئات ئوقۇرى» ئويۇنى ـــ ئۇيغۇر ئۆسمۈرلىرىگە جاسارەت ئاتا قىلىپ، ئالاھىدە قىزىقىشىنى قوزغاپ كەلگەن مەنىلىك ئويۇن تۈرى بولۇپ، ئۇ ياز كۈنلىرى ئوغۇللارنىڭ ئوينىشىغا باب كېلىدۇ.

ئويۇنغا ھەۋەس قىلغان بالىلار (قاتناشقۇچىلارغا سان چەكلىمىسى قويۇلمايدۇ. ئەمما، مەيدان ۋە ۋاقىت چەكلىمىسى بولىدۇ) ئاۋۋال ئېتىز - ئېرىق بويلىرىدا ئۆسكەن يەرلىك پىچانلاردىن ئىمكانىيەتكە قاراپ مەلۇم مىقدارىدا تەييارلىۋالىدۇ (پىچاننىڭ قانچە ئۇزۇن ئۆسكىنى شۇنچە ياخشى)، ئاندىن ئويۇن باشقۇرغۇچىسىنىڭ ئىجازىتى بىرىشى بىلەن شۇ كۈنلۈك ئويۇنغا قاتناشقۇچىلار ئىككى تالدىن پىچاننى قولىغا ئېلىپ «+» بەلگىسى شەكلىدە قويۇپ، ئالماپ توقۇشقا باشلايدۇ. توقۇش جەريانىدا:

ياخشى ئات ئوقۇردا كىشنەر،
يامان ئات تېزىكىنى چىشلەر.
ياخشى خوتۇن ئۆيدە ئىشلەر،
يامان خوتۇن «ئاشىق» ئىزدەر.

مېنىڭ بالام بىرگىنە،
قىزىل ئالما گۈلگىنە.
مىنگەن ئېتى تايگىنە،
ئاسماندىكى ئايگىنە.

ھاي بولۇر... ھاي بولۇر،
ئاتىنىڭ بالىسى تاي بولۇر.
گاداي بالىسى باي بولۇر،
بەگنىڭ بالىسى لاي بولۇر.

ئۇنچە - مارجان چېچىلدى،
بالام، بالام، بالام.
تېرىۋالالماي كەچ قالدۇق،
ئات قۇيرۇق يېيىلدى.
توشۇۋالالماي كەچ قالدۇق،
بالام، بالام، بالام.

دېگەن قوشاقلارنى ئېيتىشىدۇ. بۇنىڭدا ئوقۇر توقۇش بىلەن قوشاق ئېيتىشنى بىرلەشتۈرۈش (ئېغىز بىلەن قول بىردەك ھەرىكەتلىنىش) شەرت قىلىنىدۇ. پىچاننىڭ سۈپەتلىك ئۇزۇنلىرىنى تاللاپ سان - سۈپەتكە كاپالەتلىك قىلىش ئاساسىدا تېز، كۆپ توقۇش، توقۇش قائىدىسىگە تولۇق رىئايە قىلىش، باشقىلارنىڭ توقۇشىغا كاشىلا بولماسلىق، ھەرىكەت شەكلىگە ئەھمىيەت بېرىپ، بىر ئوقۇر توقۇشقا ئاتىغان ئىككى تال پىچاننىڭ ئۇچىنى ئەڭ ئاخىرىدا ئەپچىللىك بىلەن ئىككى يانغا تارتىش ئارقىلىق ئوقۇرنى پۈتتۈرۈپ چىقىش تەلىپى قويۇلىدۇ. ئويۇن ھەربىر بالىنىڭ ئېلىپ كەلگەن پىچىنى تۇگىگەنگە قەدەر داۋام قىلىدۇ. ئاخىرىدا ئوقۇرنى سۈپەتلىك، تېز، كۆپ، قالىدىلىك توقۇغانلار تاللىنىپ، بالىلارغا خاس ماددىي نەرسىلەر بىلەن مۇكاپاتلىنىدۇ. بۇ بۇيۇملارنى ئويۇندا يېڭىلگەنلەر ھازىرلايدۇ (شۇ كۈنلۈك ئويۇنغا قاتناشماقچى بولغان ھەربىر بالا ھەر ئېھتىمالنى كۆزدە تۇتۇپ، ئىمكانىيەتكە يارىشا ماددىي نەرسە ئالغاچ كېلىدۇ).

«ئاداش ـ ئاداش» ئويۇنى

بۇ ئويۇن ئوغۇللار تەرىپىدىن قىش پەسلىدە مەھەللە ـ كوچىلاردا ئوينىلىدۇ.

ئويۇن دەسلەپتە ئۇچ بالا تەرىپىدىن باشلىنىپ، بارا ـ بارا زورىيىدۇ. ئويۇنغا قاتناشماقچى بولغان بالىلار ئارقىمۇ ئارقا رەتكە تىزىلىپ، بىر ـ بىرىنىڭ دولىسىنى ئىككى قولىلاپ تۇتۇپ، بىر پۇتلاپ تاقلاپ سەكرەپ:

ئوينايدىغان بالا بارمۇ؟ — بۇ مەھەللىدە بىز بىلەن،
مۆرەيدىغان كالا بارمۇ؟ — ئاداش بولار بالا بارمۇ؟

دېگەن قوشاقنى ئېيتىپ، مەھەللە ئارىلاپ باشقا دوستلىرىنى ئويۇنغا چاقىرىدۇ. بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقان بالىلار ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن سەپكە قوشۇلۇپ، ئويۇنىنىڭ تەرتىپىگە باشتىن ـ ئاخىر رىئايە قىلىدۇ. ھەرقايسى باسقۇچلاردىكى شەكىللەرگە ماسلىشىدۇ، بۇ ئارقىلىق ئويۇننى قىزىتىشقا بىر ئۇلۇش ھەسسە قوشىدۇ. شۇ نۆۋەتلىك ئويۇنغا قاتناشماقچى بولغان بالىلار ئاساسەن قاتارغا قوشۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، ھەممەيلەن بىر دەك:

ئاداش ـ ئاداش بولايلى، — ئاداش ـ ئاداش بولايلى،
ئالما قېقى شورايلى. — نېمە تاپساق تەڭ يەيلى.
تالىشىپ يېگەچ بىر ناننى، — ئورتاق بولۇپ ھەر ئىشتا،
دەريا بويى بويلايلى. — گەپ ـ سۆز بولسا تەڭ دەيلى.

ئاداش ـ ئاداش بولايلى، — كېلىڭ، دوستلار، ئوينايلى،
ئالما قېقى شورايلى. — ئاداش ـ ئاداش بولايلى.
ئۇلۇغ سۇنىڭ بويىدا، — بىر نان تاپساق تەڭ يەيلى،
بىر نان تاپساق تەڭ يەيلى. — ئايرىلماس دوست بولايلى.

دېگەن مەزمۇندىكى قوشاقلارنى ئۇنلۇك، تەرتىپلىك ئوقۇپ، قوشاق بىلەن بىر پۇتلاپ تاقلاش ھەرىكىتىنى ماسلاشتۇرىدۇ. بۇ ئويۇنىنىڭ مەزمۇنى كۆپرەك، بالىلارنىڭ ئايلىنىش مۇسابىسى ئۇزۇنراق بولغاچقا، ئويۇن ئارىلىقىدا يېرىم سائەتچە ئارام ئېلىۋېلىش ۋاقتى بولىدۇ، ئاندىن ئويۇن يەنە داۋاملىشىپ، بەلگىلەنگەن ئارىلىق ۋە ۋاقىت چېكىگە يەتكەندىن كېيىن ئاخىرلىشىدۇ.

«ئارغامچا تارتىشىش» ئويۇنى

«ئارغامچا تارتىشىش» ھەربىر ئۇزاق تارىخقا ئىگە ئەنئەنىۋى ئويۇن. XI ئەسىردە ياشىغان مەھمۇت قەشقەرىنىڭ «تۈركىي تىللار دىۋانى» دېگەن كىتابىدا: «ئۇ ماڭا ئارغامچا تارتىشىپ بەردى. تارتىشىتا بەسلىشىشكىمۇ مۇشۇ سۆز ئىشلىتىلىدۇ» دېيىلگەن.

بۇ ئويۇن ئۇسكۇنە تەلەپ قىلمايدۇ. ئۆتكۈزۈشكە ئەپلىك، ئۇنىڭغا قېرى ـ ياش، ئەر ـ ئايال بىرەڭ قاتنىشالايدۇ. بۇ ئويۇنغا قاتناشقۇچىلارنىڭ سانى، ياش قۇرامى، جىنسىي ئايرىمىسى چەكلەنمەيدۇ. ئىككى تەرەپ بولۇپ مۇسابىقىگە چۈشسە بولىۋېرىدۇ.

«ئارغامچا تارتىشىش» ئويۇنى چوڭ يىغىلىش ۋە مىللىي بايراملاردا ئېلىپ بېرىلىدۇ. بۇ ئويۇندا ئىككى تەرەپ تەڭ بۆلۈنۈپ، قارىمۇ قارشى ھالدا مۇسابىقە قىلىدۇ.

مۇسابىقە ئۇسۇلى: مۇسابىقىگە چۈشكۈچىلەر ئىككى گۇرۇپپىغا تەڭ بۆلۈنگەندىن كېيىن، ئارغامچىنىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر قىزىل لېنتا باغلىنىدۇ. ئاندىن بىر تۈز يەرگە ئارىلىقى بىر مېتىردىن پاراللېل ئۇچ سىزىق سىزىلىدۇ. ئارغامچىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى باغلانغان قىسمى ئوتتۇرىدىكى سىزىققا توغرىلىنىدۇ. ئىككى تەرەپ ئەزالىرى ئوتتۇرا سىزىقنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى سىزىقلاردىن ئۆتمەي، ئارغامچىنىڭ ئىككى تەرىپىدىن چىڭ تۇتۇپ، تارتىشقا تەييارلىنىدۇ. مۇسابىقە باشقۇرغۇچى باشلاش ئىشارىسى بەرگەندىن كېيىن، ئۆز سىزىقىنى دەسسەپ تۇرۇپ، ھەر ئىككى تەرەپ ئۆز تەرىپىگە كۈچەپ تارتىدۇ. بىر تەرەپ قارشى تەرەپنىڭ ئالدىدىكى ئەزالىرىنى ئوتتۇرا سىزىقتىن ئۆتكۈزۈۋەتسە، شۇ تەرەپ يەڭگەن ھېسابلىنىدۇ. ئۇچ قېتىملىق تارتىشىش جەريانىدا، بىر تەرەپ ئىككى قېتىم يەڭگەن بولسا، شۇ تەرەپ غەلىبە قىلغان بولىدۇ. مۇسابىقە جەريانىدا، باشقۇرغۇچى باشلاش ئىشارىسى بەرمەي تۇرۇپ تارتسا، يەرنى ئويۇپ پۈت تىرەيدىغان قىلىۋالسا، ھېسابنى بولمايدۇ ھەمدە قائىدىگە خىلاپلىق قىلغانلىق بولىدۇ.

«ئاق سۆڭەك» ئويۇنى

«ئاق سۆڭەك» ئويۇنى ــ ئۇيغۇر ياشلىرى ئايدىك كېچىلەردە ئوينايدىغان بىر خىل ئويۇن. بۇ ئويۇننىڭ كۆزىنىڭ ئۆتكۈرلۈكىنى، يۆگۈرۈش تېزلىكىنى ئاشۇرۇشتا رولى چوڭ. بۇ قارىمۇ قارشى ئوينىلىدىغان بىر خىل ئويۇن.

«ئاق سۆڭەك» توغرىسىدا مەھمۇت قەشقەرىنىڭ «تۈركىي تىللار دىۋانى»دا: «ياغاچتىن چىقىدىغان تارغاق سۆڭىكىگە ئوخشاش تارىشا. بۇنىڭ ئۈچىنى ياندۇرۇپ، كېچىسى كىشىلەر بىر - بىرىگە ئېتىپ ئوينايدۇ» دېيىلگەن. بۇ ھەقتە مۇنداق قوشاق بار:

ئوغۇل - قىزلار توپلىشىپ،
تەتۈرسىگە قارىشار.
تۆت ئىلىك ئاق سۆڭەكنى
يىراقلارغا ئېتىشار.

تۈيدۇرماستىن قېچىشىپ،
كويلىغا تېز بېرىشار.
تۈتۈۋالسا قاچقانىنى،
بەس - بەس بىلەن تالىشار.

بۇ ئويۇن ئايدىڭ كېچىلەرنىڭ ھەممىسىدىلا ئوينىلىۋېرىدۇ. كۆپىنچە تۈي - تۆكۈنلەردە چوڭلار تويى بولغان ئۆيگە يىغىلىپ تۈن يېرىمغىچە غەزەل ئېيتىشىپ ئولتۇرۇش قىلىدۇ. بالىلار بۇنداق تويى - تۆكۈن سورۇنىغا قاتنىشىشقا سازاۋەر بولالمىغانلىقى ئۈچۈن، ئايدىڭ كېچىسە ئاق سۆڭەك ئويۇنى ئوينايدۇ.

ياشلار ۋە بالىلار مەھەللىلەر بويىچە مەلۇم بىر جاينى ئۆزئارا پۈتۈشۈپ، خالىغان ئايدىڭ كېچىلىرى بۇ ئويۇننى ئويناۋېرىدۇ.

ئويناش ئۇسۇلى: ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 15 سانتىمېتىر، توملۇقى بىر سىقىم كېلىدىغان سۆڭەك ياكى ئاق ياغاچ ناھايىتى سىلىق قىلىپ ياسىلىدۇ. ئويۇننى باشلاشتا ئاۋۋال قىز - ئوغۇل ئارىلاش ئىككى گۇرۇپپىغا بۆلۈنىدۇ. ئاندىن ئاق سۆڭەكنى ئېلىپ قېچىپ كېلىش ئورنى بېكىتىلىدۇ. ئىككى تەرەپتىن بىردىن ئىككى كىشى چەك ئالىدۇ ياكى باشقا ئۇسۇل ئارقىلىق ئاق سۆڭەكنى ئېتىش ھوقۇقىنى تالىشىدۇ. ئېتىش ھوقۇقى بەلگىلەنگەندىن كېيىن، ئېتىش ھوقۇقىغا ئىگە بولغان تەرەپنىڭ بىر ئەزاسى ئاق سۆڭەكنى ئالدى تەرەپكە قارىتىپ كۈچەپ ئاتىدۇ. كىرىۋېلىش رايونىدا توپلىشىپ تۇرغان ئىككى تەرەپنىڭ ئەزالىرى ئاق سۆڭەكنى ئېتىلغان تەرەپكە قاراپ يۈگۈرۈشۈپ بارىدۇ ۋە ئۇنى ئىزدىشىدۇ.

بۇ جەريانىدا قايسى تەرەپتىن بولسۇن، ئاق سۆڭەكنى تېپىۋالغان ئەزا «ئاق سۆڭەك» دەپ ۋارقىرايدۇ - دە، ئېلىپ قاچىدۇ. خۇپيانە، ئاۋازسىز ئېلىپ قېچىشقا بولمايدۇ. ئېلىپ قاچقان ئەزا قارشى تەرەپكە ئۆزىنى تۇتقۇزماي قېچىش رايونىغا كىرىۋالسا، شۇ تەرەپ ئۇتقان بولىدۇ. ئەگەر ئاق سۆڭەكنى ئېلىپ قاچقان ئەزانى قېچىش جەريانىدا قارشى تەرەپ ئەزالىرى

قوغلاپ تۇتۇۋالسا، قاتتىق تالىشىش باشلىنىپ، ئاق سۆڭەكنى بىر - بىرىدىن تالىشىدۇ. ئەگەر تالىشىش جەريانىدا قايسى تەرەپ تارتىۋالسا، يەڭگەن بولىدۇ ھەمدە ئاق سۆڭەك ئېتىش ھوقۇقىغا ئىگە بولىدۇ. تالىشىش داۋامىدا بىر - بىرىگە پاس بېرىشكە ياكى ئۆز تەرىپىدىكى يۇگۇرۈكچىلەرگە بېرىۋېتىشكىمۇ بولىدۇ. ئاخىردا، قايسى تەرەپنىڭ ئەزالىرى ئاق سۆڭەكنى ئېلىپ قېچىش رايونىغا كۆپ ئېلىپ كىرىۋالسا، شۇ تەرەپ يەڭگەن بولىدۇ.

بۇ ئويۇندا ئادەم سانى چەكلەنمەيدۇ، ئويۇن ۋاقتى بەلگىلەنمەيدۇ. ئىككى تەرەپ قاچان ئاخىرلاشتۇرۇشنى خالىسا، ئويۇن شۇ چاغدا ئاخىرلىشىدۇ.

«ئاق سۆڭەك» ئويۇنىنىڭ ئىككىنچى بىر خىل ئوينىلىش ئۇسۇلىمۇ بار بولۇپ، بۇنىڭدا ئاق سۆڭەكنى تېپىۋالغۇچى ئەزا خۇپيانە ئېلىپ قاچىدۇ. بەلگىلەنگەن ئېلىپ قېچىلىدىغان رايوندا، ھەر تەرەپتىن بىردىن ئىككى «ئانا» تۇرىدۇ، ئاق سۆڭەكنى ئېلىپ قاچقان ئەزا قارشى تەرەپكە ئۆزىنى تۇتقۇزماي قېچىپ كىرىۋېلىش رايونىدىكى ئانىغا بېرىدۇ. ئېلىپ قاچقۇچى كويلىغا كىرىشكە بولمايدۇ. ئانىسى كويلا ئىچىدىن چىقماي تۇرۇپ ئەزالىرى بەرگەن ئاق سۆڭەكنى ئالىدۇ ھەمدە قارشى تەرەپنى بىر قېتىم ئۇتقان ھېسابلىنىپ، ئاق سۆڭەكنى ئېتىش ھوقۇقىغا ئىگە بولىدۇ.

بۇ ئويۇننى ئويناش جەريانىدا بەلگىلەنگەن قائىدە - تەرتىپلەرگە رىئايە قىلىنىدۇ. خالىغانچە بىر - بىرىنىڭ قولىنى تولغاش، قايرىش، كىيىملىرىنى تارتىپ يىرتىش قاتارلىق قوپال ھەرىكەتلەرنى ئىشلەشكە بولمايدۇ. ئەگەر بۇنداق ھەرىكەتلەر يۈز بەرسە، قائىدىگە خىلاپلىق قىلغانلىق ھېسابلىنىدۇ.

«ئاق تېرەك، كۆك تېرەك» ئويۇنى

بۇ ئويۇننى كۆپىنچە ئايدىڭ كېچىلەردە ئۇيغۇر ياشلىرى ۋە ئۆسمۈرلىرى بىر يەرگە يىغىلىپ، ئىككى تەرەپكە تەڭ بۆلۈنۈپ قارىمۇ قارشى مۇسابىقىلىشىپ ئوينايدۇ.

بۇ ئويۇندا ئادەم سانى چەكلەنمەيدۇ، بىراق ئويۇنغا چۈشكۈچىلەر بەك ئاز بولۇپ قالسا، ئويۇن قىزىقارلىق بولماي قالىدۇ. مەيدان: ئادەتتىكى بىر تۈز مەيدان بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 50 — 60 مېتىر ئەتراپىدىكى ئارىلىقتا ئىككى تەرەپ ئەزالىرى توغرىسىغا قاتار تىزىلىپ تۇرىدۇ.

ئويناش ئۇسۇلى: ئىككى تەرەپ ئەزالىرى توغرىسىغا قاتار تىزىلىپ تۇرغاندىن كېيىن، رامباتچىلار (باش بولغۇچىلار) نۆۋەت بىلەن قارشى تەرەپ ئەزالىرىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ چاقىرىدۇ.

چاقىرغۇچى تەرەپ:

ئاق تېرەك، كۆك تېرەك،
بىزدىن سىزگە كىم كېرەك؟

ئىككىنچى تەرەپنىڭ رامباتچىسى:

ئۆزى ئەقىللىق، قولى ئەپچىل،
ھەر ئىشتا بەك ياخشى كېرەك.

دەيدۇ. ئىسمى ئاتالغان بالا ئۆز توپىدىن يۇگۈرۈپ بېرىپ، ئالىقانلىرىنى ئېچىپ تۇرغان قارشى تە-رەپنىكى خالىغان ئەزاسىنىكى ئالىقىنىغا بىرنى ئۇرۇپ، ئۆز سېپىگە قاراپ قاچىدۇ. ئالىقىنىغا ئۇ-رۇلغان ئەزا ئۇرۇپ قاچقۇچىنى ئۆز توپىغا كىرىۋالغۇچە قوغلاپ تۇتۇۋالالمىسا، شۇ توپقا قوشۇلـ-دۇ. ئۆز توپىغا كىرىۋالغۇچە ئارىلىقتا تۇتۇۋالسا، ئۇنى ئۆز توپىغا ياندۇرۇپ كېلىدۇ. ئويۇن شۇ تەرىقىدە داۋاملىشىپ، ئاخىر قايسى تەرەپنىكى ئەزاسى قارشى تەرەپكە قوشۇلۇپ تۇگىسە، شۇ تەرەپ يېڭىلگەن بولۇپ ئويۇن ئاخىرلىشىدۇ.

بۇ ئويۇننىكى ئىككىنچى بىر خىل ئوينىلىش ئۇسۇلىمۇ بولۇپ، قاتار تىزىلغان بالىلار بىر - بىرىنىكى قولىنى مەھكەم تۇتۇشىدۇ. ئاندىن بىرىنچى خىل ئويناش ئۇسۇلىغا ئوخشاش چاقىرىلغان ئەزا ئۆز توپىدىن يۇگۈرۈپ كېلىپ، قوللىرىنى مەھكەم تۇتۇشۇپ قاتار تىزىلىپ تۇرغان قارشى تەرەپ توپىدىكى قايسىبىر ئەزانىكى قولىنى بوسۇپ ئوتۇپ كەتسە، قولى بوشتىلغان بالىنى ئۆز توپىغا ياندۇرۇپ كېلىدۇ، بوسۇپ ئوتەلمىسە، ئۆزى قارشى تەرەپ توپىغا قوشۇلىدۇ.

بۇ ئويۇغۇر ئوسمۇرلىرى تولىمۇ ياقتۇرۇپ ئوينايدىغان، بولۇپمۇ قىش پەسلىدە ياغقان خاسىيەتلىك قاردىن پومزەك ياساپ، ئۆزئارا بىر - بىرىگە ئېتىپ ئوينىشقا باب كېلىدىغان ئويۇن تۇرلىرىنىكى بىرى.

ئادەتتە بۇ ئويۇننى ئوغۇل بالىلار قىش پەسلىنىكى قار ياغقان كۈنلىرىدە كەڭ دالا، ئېتىزلىق ۋە ئازادە مەيدانلاردا ئوينايدۇ.

ئويۇن رەسمىي باشلىنىش ئالدىدا ئۇچ - تۆت بالا بىر يەرگە توپلىشىپ:

ئاق تاش، كۆك تاش،
دەريادىكى سۈزۈك تاش،
بوينۇڭدىكى ئۇنچە تاش،
ئوينايدىغان بالا بارمۇ؟
ئېغىلدىكى كالا بارمۇ؟

ئاق تاش، كۆك تاش،
دەريادىكى سۈزۈك تاش،
ماڭا كېرەك كۆپ ئاداش،
ئوينايدىغان بالا بارمۇ؟
مۆرەيدىغان كالا بارمۇ؟

بولسا ماڭا ئۇ كېرەك،
ھەم ئاچا - سىڭلىدەك،
ئۇرۇشمايلى خورازدەك،
ئوينايدىغان بالا بارمۇ؟
ئېغىلدىكى كالا بارمۇ؟

ئادىشىڭنىڭ بىرىمەن،
ئويناىدىغان بالا مەن،
كۆپ ئويۇننى بىلىمەن،
ئويناىدىغان بالا بارمۇ؟
مۆرەيدىغان كالا بارمۇ؟

ئۇ قاش، بۇ قاش،
دەريا بويىدا سۇزۇك تاش.
خانىمنىڭ قىزى قەلەم قاش،
ئۇنىڭ بىلەن مەن ئاداش.
ئويناىدىغان بالا بارمۇ؟
مۆرەيدىغان كالا بارمۇ؟
مۆ...

ئاق تاش، كۆك تاش،
دەريادىكى سۇزۇك تاش،
سېنىڭ بىلەن مەن ئاداش،
ئويناىدىغان بالا بارمۇ؟
ئېغىلدىكى كالا بارمۇ؟

ئاق تاش، كۆك تاش،
دەريادىكى سۇزۇك تاش.
بىر تەكىيىدە ئىككى باش،
ئىككىلىسى قەلەم قاش.
قەلەم قاشنى ئويناتقان،
ھاشىماخۇن قاراقاش.
ئويناىدىغان بالا بارمۇ؟
ئېغىلدىكى كالا بارمۇ؟

دېگەن قوشاقلارنى مەھەللە ئايلىنىپ ئېيتىش ئارقىلىق، ئويۇنغا مەيلى بار بالىلارنى قارىلىق مەيدانغا جەلپ قىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن يىغىلغان بالىلار «ئاق تاش، كۆك تاش» ئويۇنىنىڭ قوشاقلىرىنى پۈختا بىلىۋېلىش ئاساسىدا شۇ كۈنى ئۆزلىرى ئويناشنى خالىغان (قار ئۈستىدە ئويناشقا ماسلىشىدىغان) تارماق ئويۇنلاردىن «توشقان قوغلىشىش»، قاردا پومزەك ياساپ، ئىككى تەرەپ بولۇپ «سوقۇشۇش»، «قار بوۋاي» ياساش، قار ئۈستىدە چېلىشىش، قارغا خەت يېزىش قاتارلىقلارنى ئويناىدۇ.

«ئانار باغدا» ئويۇنى

«ئانار باغدا» ئويۇنى ئۇيغۇر ئۆسمۈرلىرى ئارىسىدا خېلىلا شۆھرەتكە ئىگە، مىللىي ۋە ئەنئەنىۋى ئويۇن تۈرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

بۇ ئويۇن كۈز پەسلىدە ئوغۇللار تەرىپىدىن ئوينىلىدۇ. 10 ــ 15 بالا بەلگىلەنگەن ئورۇنغا يىغىلغاندىن كېيىن A، B گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنىدۇ، ئاندىن بەش ـ ئالتە مېتىر ئارىلىق تاشلاپ ئىككىلىسى قەلەم قاش. بۇ قاتار مەلۇم تام ياكى موما (دەرەخ بولسىمۇ مەيلى)نى مەركەز قىلغان بولىدۇ. چۈنكى، ئويۇن باشلانغاندا، قاتارنىڭ بېشىدا تۇرغان بالا بىر قولىدا يېنىدىكى بالىنىڭ قولىنى، يەنە بىر قولىدا ئاشۇ تام ياكى مومنى تۇتۇۋالىدۇ. ئويۇن A گۇرۇپپا ئەزالىرى تەرىپىدىن باشلىنىپ:

A گۇرۇپپا ئانا: ئانار باغدا،
B گۇرۇپپا ئانا: قويۇم تاغدا.
A گۇرۇپپا ئانا: نېمە يەيدۇ؟
B گۇرۇپپا ئانا: پىچان يەيدۇ.

A گۇرۇپپا ئانا: نېمە سيمدۇ؟
B گۇرۇپپا ئانا: ياغ سيمدۇ.
A گۇرۇپپا ئانا: نېمە مايقلايدۇ؟
B گۇرۇپپا ئانا: ياڭاق مايقلايدۇ.

دېگەنگە ئوخشاش سوئال ـ جاۋاب شەكلىدە داۋام ئېتىپ مەلۇم باسقۇچقا كەلگەندە، B تەرەپ ئانا A گۇرۇپپا ئانىدىن:

ـــ تۇنجى بالاڭنىڭ ئىسمى نېمە؟ ـــ دەپ سورايدۇ.

A گۇرۇپپا ئانا دەرھال يېنىدا قولىنى تۇتۇپ تۇرغان بالىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ «X» دەيدۇ. ھەر ئىككى گۇرۇپپىدىكى قالغان بالىلار ئاشۇ ئىسمىنىڭ باش ھەرپىنى تەكرارلاش بىلەن بىرگە، ئۆز سەپلىرىنى بۇزماسلىق، ئۆزئارا قول تۇتۇشۇش ھاسىل قىلغان «زەنجىر» نى ئۇزمەسلىك شەرتى ئاستىدا، ئىككى گۇرۇپپا ئەزالىرى گىرەلىشىپ بىر ـ بىرىنىڭ قولتۇقىدىن ئۆتىدۇ. نەتىجىدە، باشتا ئۆزئارا روبىرو تۇرغان قاتارلار ئىككى تەرەپكە قارىشىپ تولىمۇ قىزىقارلىق شەكىل ھاسىل بولىدۇ.

تەلەپ: ئىككى گۇرۇپپىغا «ئانا» بولغان ئىككى بالا ئۆز بۇرچىنى ئوبدان ئادا قىلىپ، سوئال ـ جاۋابلاردا ئۇتۇپ چىقىش، «بالا» لىرىنى ئوبدان مۇھاپىزەتلەش، ياراملىق تەربىيىلەش، «قول» بـ ـلىسلىق (ئويۇنغا قاتناشقۇچى ھەربىر بالا ئانىسىنىڭ قولىنى تۇتۇپ، ئۇنىڭ يېنىدا تۇرۇش نۆۋـ ـتىگە ئىگە بولۇشنى كۆرسىتىدۇ) ئورنىغا ئۆز نۆۋىتى بويىچە ئالماشتۇرۇش، ھەربىر بالىنىڭ ئىسمىنى ئېسىدە ساقلاش، ئىككى تەرەپ ئارا سوئال ـ جاۋاب داۋاملىشىۋاتقاندا بالىلارمۇ تۆۋەن ئاۋازدا تەكرارلاش، بۇ ئارقىلىق سوئال ـ جاۋاب مەزمۇنىنى چۈشىنىپ مېڭىش، گۇرۇپپىلار ئورۇن ئالماشتۇرغاندىن سىرت، ھەربىر ئەزامۇ ئورۇن ئالماشتۇرۇپ ئويۇن كۆرسىتىش، ئۆزئارا بىر ـ بىرىنىڭ قولتۇقىدىن ئۆتۈشكەندە كاشىلا بولماسلىق، ئويۇن تەلىپىگە ئۇيغۇن، كۆركەم شەكىل پەيدا قىلىش، ئويۇننىڭ باش ـ ئاخىرىنى ماسلاشتۇرۇش لازىم.

«ئەللەي بالام» ئويۇنى

«ئەللەي بالام» ئويۇنى باشتىن ـ ئاخىر قوشاق ئېيتىشنى ئاساس، باشقا پائالىيەتلەرنى قوـ ـشۇمچە قىلىدىغان ئويۇن بولۇپ، ئۇنى ئۆي، ھويلا ياكى ئازادە، تىنچ سورۇنلاردا مەخسۇس قىزلار ئويناىدۇ. بۇ ئويۇن بىر يىلنىڭ ھەممە پەسلىدە ئويناشقا ماس كېلىۋېرىدۇ. ئويۇن باشلىنىشتىن ئاۋۋال قىزلار (بۇ ئويۇننىڭ مەزمۇن جەھەتتىكى سالمىقى بىرئاز ئېغىر بولغاچقا، يەتتە ـ سەكـ ـكىز ياشتىن يۇقىرى قىزلار قاتنىشىدۇ) تەڭ ئىككى گۇرۇپپىغا ئايرىلىدۇ. ھەر گۇرۇپپىدا بەش

ياكى ئالته بالا بولۇش تەلەپ قىلىنىدۇ. ئاندىن ئىمكانىيەتكە قاراپ ھەر گۈرۈپپىغا بىردىن «بۆ-شۇك» تەييارلىنىدۇ. ئۇ بالىلارنىڭ ئىمكانىيىتىگە قاراپ ياسلىپ، باشقا نەرسىلەر بىلەن جا-ھۇلسىمۇ بولىدۇ. پەقەت شەكلى «بۆشۈك» كە ئوخشىسىلا كۈپايە قىلىدۇ. چۈنكى، بۇ ئويۇندا «بۆ-شۇك» ئەللەي بالام قوشقىنى ئېيتىشتا ماسلاشتۇرۇش رولىنى ئويناىدۇ. شۇڭا، گېزى كەلگەندە بىر بالا «ئانا» بولغۇچىنىڭ (زوڭ ئولتۇرغان يەنە بىر قىزنىڭ) تىزىغا بېشىنى قويۇپ دۇم يېتىپ «بۆشۈك» لۈك رولىنى ئويناسىمۇ بولىۋېرىدۇ.

ئويۇن باشلاش نۆۋىتىنى ئالغان گۈرۈپپىدىن بىر قىز بۇ ئويۇنغا تەۋە قوشاقنى ئېيتىدۇ، ھەر ئىككى گۈرۈپپىدىكى باشقا بارلىق ئەزالار قوشاق ئېيتقۇچىنى چۆرىدەپ ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ سۆز - ھەرىكىتىنىڭ توغرا - خاتالىقىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئويۇنغا تەۋە قوشاق بىرئاز كۆپ بول-غاچقا، ھەر مەيدان ئويۇندا بىرنەچچە بالا (ئىككى گۈرۈپپىدىن تەڭ نىسبەتتە) ئېيتىشقا توغرا كې-لىدۇ.

شەرت شۇكى، قوشاق ئېيتقۇچىلار قوشاقنى توغرا، ئېنىق، تەمكىن، ھېسسىياتلىق ئېيتى-شى، قوشاق مەزمۇنى بىلەن بۆشۈك ھەرىكىتىنى ماسلاشتۇرۇشى، ئاڭلىغۇچىلار گەپ - سۆز قى-ماي، تەرتىپلىك ئولتۇرۇپ نۆۋەت ساقلىشى لازىم. قايسى گۈرۈپپا ئەزالىرى قوشاقنى تەمتىرە-مەي، باشقىلارنىڭ ياردىمىسىز، ئۆلچەملىك ئوقۇيالىسا، ئويۇن نەتىجىسى شۇلارغا مەنسۇپ بولىدۇ.

«ئەللەي بالام» ئويۇنى قوشىقى:

تاغدىن چىنار ئېپ چۈشۈپ،
بۆشۈكىنى رۇسلاڭلار.
قۇلۇنجاننى ئۆلتۇرۇپ،
شۇمىكىنى رۇسلاڭلار.
ئۆللەللەي بالامنى، ئۆللەللەي.

بالام - بالام بالىشۇر،
ئاللىچە كۆڭلەك يارىشۇر.
ئاللىچە كۆڭلەك ياراشسا،
بەگلەر ئوغلى تالىشۇر.
ئۆللەللەي بالامنى، ئۆللەللەي.

بالام - بالام تېقىرچاق،
ئىچىدىكى بېغىرچاق.
ئىككى تۇلۇم ئوزۇقى،
كۆتىدىكى قوزۇقى (شۇمەك)
ئۆللەللەي بالامنى، ئۆللەللەي.

ئاق يۇزلۈك ئاپئېقىم،
دۇمباق چاقار تاتلىقىم.
خۇش خۇيۇڭنى كۆرگەندە،
كېلەر ساڭا مەستلىكىم.
ئۆللەللەي بالامنى، ئۆللەللەي.

تېقىرچاق، تېقىرچاق،
بۆشۈكتىكى بوۋاقچاق.
ئۇندا ئوبدان چوڭ بولساڭ،
ئوبدان ئوينا بوۋاقچاق.
ئۆللەللەي بالامنى، ئۆللەللەي.

ئەلقامۇر - ئەلقامۇر،
ئالما يېسە چىش قامۇر (قامار).
ئالما يېگەن خانلارنىڭ،
چىرايىدىن قان تامۇر.
ئۆللەللەي بالامنى، ئۆللەللەي.

مېنىڭ بالام قايىدۇر،
بالىلار بىلەن باغدۇر.
باغدا نېمە قىلىدۇ؟
بادام تېرىپ يۈرىدۇ.
ئۆلۈلەي بالامنى، ئۆلۈلەي.

باغدا بادام پىشىپتۇ،
تۇڭگە توك ـ توك چۈشۈپتۇ.
مېنىڭ بالام بۇ باغدىن،
بادام تېرىپ يۈرۈپتۇ.
ئۆلۈلەي بالامنى، ئۆلۈلەي.

باغدا بادام پىشىپتۇ،
تۇڭگە توك ـ توك چۈشۈپتۇ.
مېنىڭ بالام بۇشۇكتە،
تولۇن ئايدەك يېتىپتۇ.
ئۆلۈلەي بالامنى، ئۆلۈلەي.

تاغدا قۇلان تېرىسى،
قېيىش بولۇر، كۆن بولماس.
ياخشى ئاتا بالىسى،
غېرىب بولۇر، قۇل بولماس.
ئۆلۈلەي بالامنى، ئۆلۈلەي.

بۇ ئويۇندىكى قوشاقلارنىڭ يەنە مۇنداق ۋارىيانتىمۇ بار:

هاي بولۇر... هاي بولۇر،
قۇللار ئوغلى خان بولۇر.
بالام خانلار چوڭ بولسا،
ئاسماندىكى ئاي بولۇر.

هاي بولۇر... هاي بولۇر،
قارلىغاچنىڭ بالىسى.
ئۇچۇپ كەتكەن ئانىسى،
كېلەمدىكىن، كەلمەمدىكىن،
يېتىم قاپتۇ بالىسى.

ئۆلۈلەي ـ ئۆلۈلەي بالىسى،
سايدا قالغاچ ئاتىسى،
بىر كېچىدە مىڭ قوپۇپ،
ئاق سۈت بەرگەن ئانىسى.
ئۆلۈلەي بالامنى.

ئېگىز تاغنىڭ بېشىدا،
چېدىر تىككەن بوۋىسى.
ئاق شۇڭقارنىڭ يۈڭىنى،
پىلىك سوزغان مومىسى.
بالامنى ئۆلۈلەي.

هەربىر ئىشتا يەتكەندۇ،
داداڭ ئىشقا كەتكەندۇ.
شىكار قىلىپ كەلسە ئۇ،
ئاڭا خۇشلۇق يەتكەندۇ.
بالامنى ئۆلۈلەي.

كىچىككىنە ئاي بۇلاق،
چۆرىسىدە ئوينىماق.
سەن ئاجايىپ چوڭ بولساڭ،
خەنتەكتەك يۇمىلاق.
بالامنى ئۆلۈلەي.

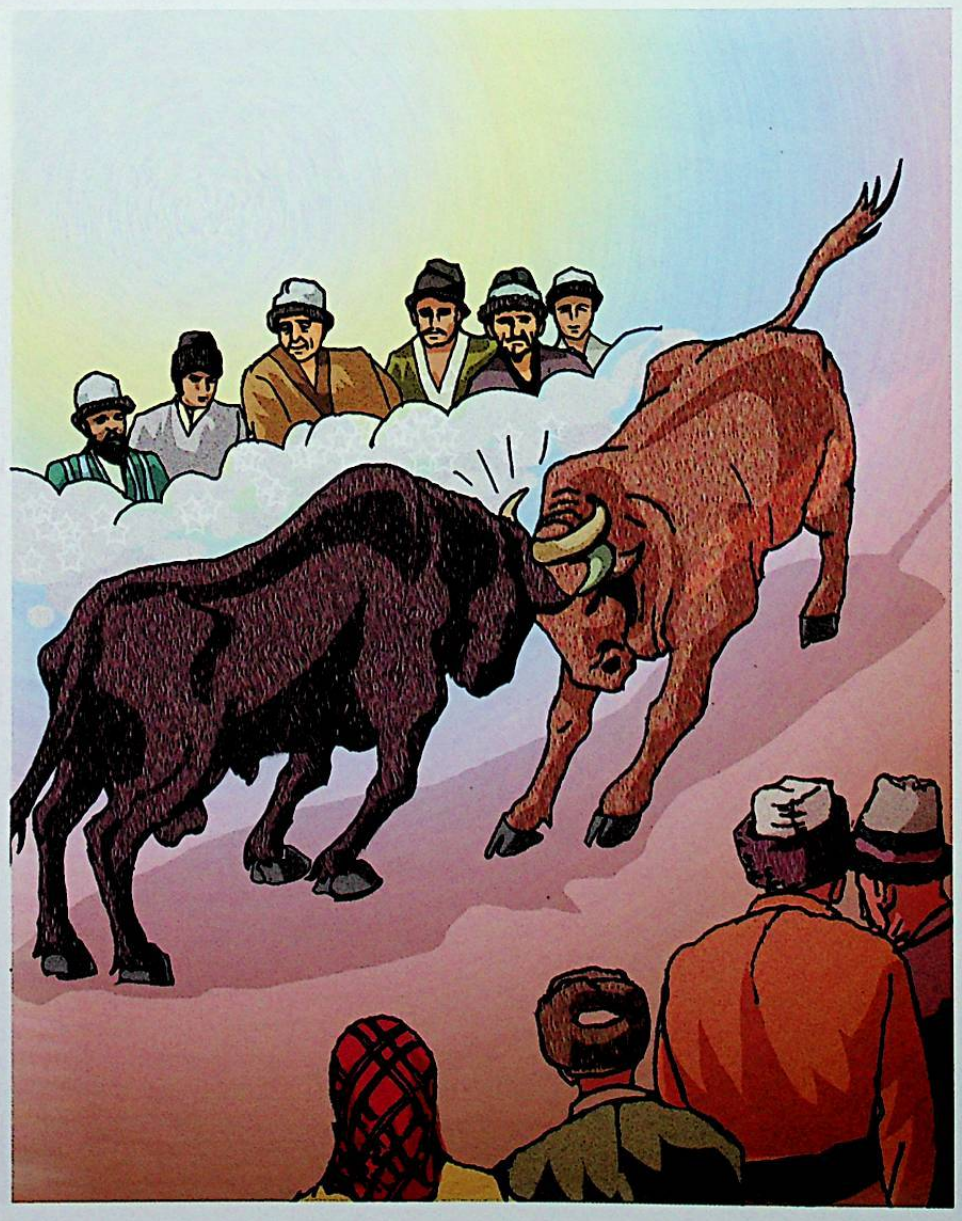
ئۆلۈلەلەينىڭ بالىسى،
سايدا ياتقان ئانىسى.
سارغانلىقتا قۇشقاچتەك،
ئۇچۇپ كەتكەن ئانىسى.
بالامنى ئۆلۈلەلەي.

«بۇقا سوقۇشتۇرۇش» ئويۇنى

بۇقا سوقۇشتۇرۇش — ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەنئەنىۋى كۆڭۈل ئېچىش ئويۇنلىرىنىڭ بىرى. بۇ ئويۇن جامائەت يىغىلغان سورۇنلاردىكى بازار كۈنلىرى، ھېيت ـ بايراملاردا ئېلىپ بېرىلىدۇ.

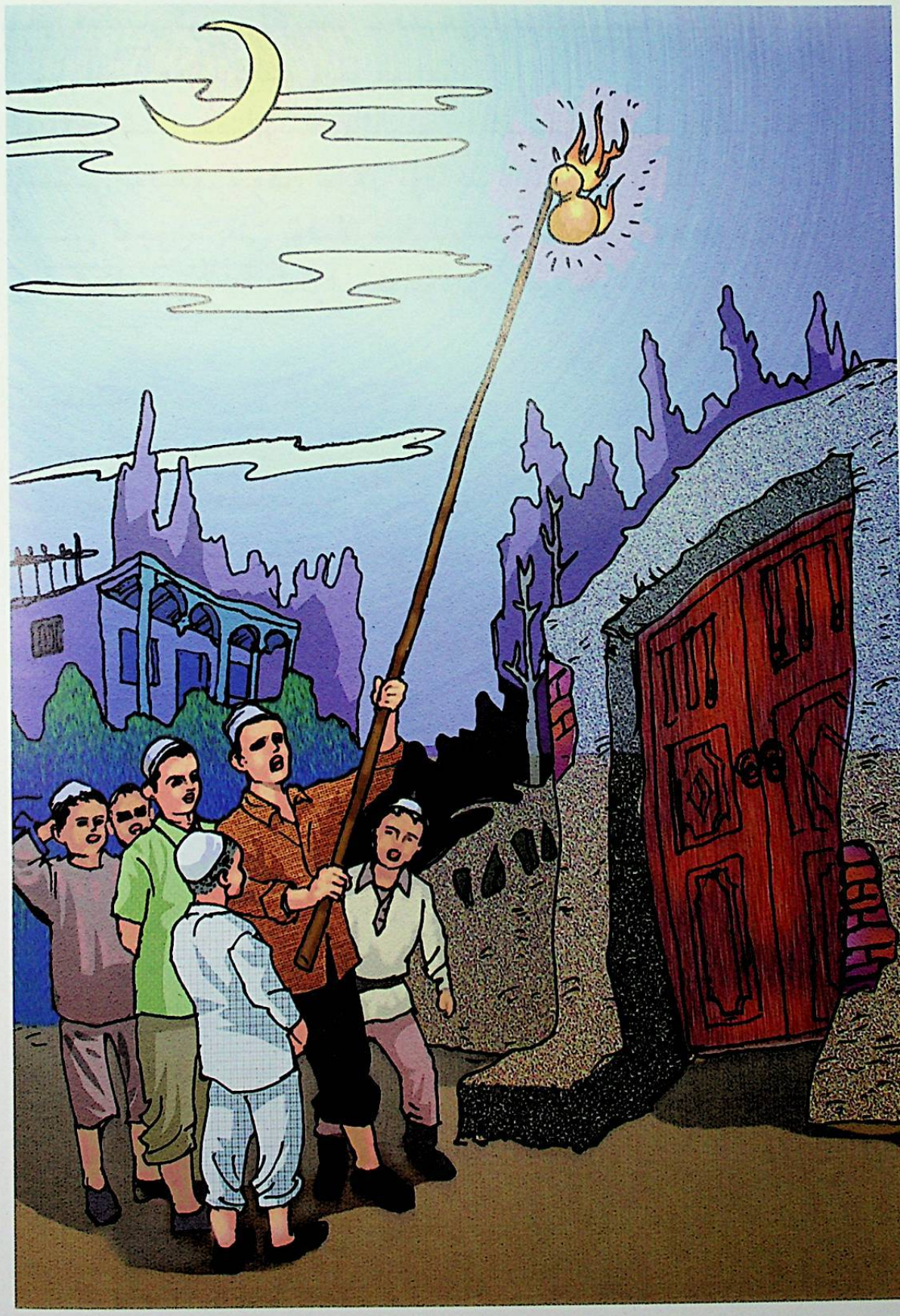
بۇقا سوقۇشتۇرۇشتا، ئىككى بۇقا مەيدانغا قويۇپ بېرىلىدۇ. مەيدانغا چۈشكەن ئىككى بۇقا بىر ـ بىرىگە باش قويۇپ، كۈچ بىلەن بىر ـ بىرىنى ئۇسۇپ تۇرتىدۇ. كۈچلۈك بۇقا رىقابەتچىسىنى ئۇسۇپ پۈكلىۋېتىدۇ، ھەتتا ئۆلتۈرۈپمۇ قويىدۇ.

بۇقا سوقۇشتۇرۇشتا، بۇقىلارنىڭ پائالىيەت دائىرىسى بەكمۇ كەڭ، سوقۇشۇشى بەكمۇ جىددىي ھەم ۋەھشىي بولىدۇ. شۇڭا، جايلار بۇقا سوقۇشتۇرۇش ئېلىپ بارغاندا خەتەر چەقىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، يەنى بۇقىلارنىڭ تاماشىبىنلارنى ئۇسۇپ قويۇشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن كەڭرەك سورۇندا، ئەتراپى توسۇقلۇق مەيدانلاردا ئېلىپ بارىدۇ.

«بارات كەلدى» ئويۇنى

بۇ ئويۇننىڭ ئۇيغۇر ئۆسمۈرلىرى ئارىسىدا پەيدا بولۇش تارىخى خېلىلا ئۇزاق ھەم بىرقەدەر مۇرەككەپ. بۇ ئويۇننىڭ نامىدىكى «بارات» سۆزى ھىجرىيە يىل ھېسابىدا 8 ـ ئاينىڭ نامىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇيغۇرلاردا ھىجرىيە 8 ـ ئاينىڭ، يەنى بارات ئېيىنىڭ 14 ـ كۈنى كېچىنى ئۇخلىماي ئۆتكۈزۈش ئادىتى زامان ـ زامانلاردىن بېرى مۇراسىم شەكلىدە داۋاملىشىپ كەلگەن.

بارات كېچىسىدە چوڭلار تائەت ـ ئىبادەت بىلەن تۇنەپ چىقسا، ياشلار يېغىش قىلىپ بىر-ىر مال سويۇپ، بىر سورۇنغا جەم بولۇپ، نەغمە ـ ناۋا قىلىپ، ناخشا ئېيتىپ، ئۇسسۇل ئويناپ يېڕ-ىم كېچىگىچە ئولتۇرۇش قىلىدىغان بولغان. ئۆسمۇرلەر كونا ياغلىق قاپاقتىن بىرنى خادىغا بېڕ-كىتىپ، ئوت يېقىپ كۆيدۈرۈپ، مەھەللە ئارىلاپ، ھەربىر ئۆينىڭ ئالدىغا كەلگەندە:

بارات كەلدى بۇگۈن كېچە،
ئۇخلىماڭلار تاڭ ئاتقۇچە.
بارات كەلدى، تۇيدۇڭلارمۇ؟
قازانغا ياغ قۇيدۇڭلارمۇ؟
پوشكال ـ قۇيماق سالدىڭلارمۇ؟
بىزگە ئاتاپ قويدۇڭلارمۇ؟

بارات ئامەت، ھايات ئامەت،
ئەجەب ياغدى بۇگۈن رەھمەت.
بارات كەلدى تۇيدۇڭلارمۇ؟
يامان ئىشنى قويدۇڭلارمۇ؟
باراتۇللا، ھەببۇللا،
مۇھەممەدۇن روسۇلىللا.

بارات كەلدى، ئۇيۇماڭلار[1]،
باشنى ياستۇققا قويماڭلار.
باشنى ياستۇققا قويساڭلار،
قەلەم چالۇر بېرىڭ قالماي،
باراتۇللا، ھەببۇللا،
مۇھەممەدۇن روسۇلىللا.

بارات كەلدى ئاجايىپ تۇن،
قەدىر بولدى شۇبۇ تۇنده.
ئۇخلىماي ئولتۇرۇڭ ئەمدى،
شۇبۇ سوۋمەن[2] ئۇزاق تۇنده.
باراتۇللا، ھەببۇللا،
مۇھەممەدۇن روسۇلىللا.

دېگەندەك بارات قوشاقلىرىنى ئېيتىپ، قاپاقلىرى كۆيۈپ تۈگىگەندە بىر يەرگە جەم بولۇپ، ھەر-قايسى ئۆيلەردىن سوۋغات قىلىنغان پوشكال ـ قۇيماق قاتارلىق يېمەكلىكلەرنى يېگەچ، ھېكايە، تېپىشماق ئېيتىشىپ يېڕىم كېچىگىچە ئويناىدۇ.

«بالا بەزلەش» ئويۇنى

«بالا بەزلەش» ئويۇنى يېشى ئوخشاش بولمىغان قىز ـ ئوغۇل ئۆسمۇرلەرنىڭ ئويناشقا ماس كېلىدىغان، پەسىل ئايرىمايى ئويناىدىغان ئويۇن. بۇ ئويۇن ئاز بولغاندا ئىككى بالا تەرىپىدىن ئويناىدۇ. چوڭ ـ كىچىك بالىلار خالىغان مەيدانغا يىغىلىپ، ئۆز ئىختىيارى بويىچە گۇرۇپ-پىلارغا بۆلۈنىدۇ، ئەمما گۇرۇپپا ئەزالىرىنىڭ ياش پەرقى چوڭ بولماسلىق تەلەپ قىلىنىدۇ. ئويۇن جەريانىدا ياشتا چوڭ بالىلار ئاساسلىق ئويۇن كۆرسىتىدۇ. ئۇلار ئويۇن باشلىنىشتىن ئاۋۋال شۇ قېتىملىق ئويۇندا سۆزلىنىدىغان مەزمۇننى ئۆگىنىۋېلىپ، ئاندىن ئويۇن جەريانىدا ئۆزىدىن كېچىك بالىلارغا ئۆگىتىدۇ، ئۇلارغا ئولگە بولۇپ، شۇ مەيدانىدا تەربىيىلەيدۇ. ئويۇن باشلانغاندا ياشتا

كىچىك بالا: «ئانا، مەنمۇ بارىمەن، مەن تويغا بارىمەن، مەنمۇ بارىمەن... ھۇ... ھۇ...» دەپ يىغلاپ، بىر تەرەپكە (ئۆي ئىچىدە بولسا ئىشىك تەرەپكە) يۈگۈرىدۇ. ياشتا چوڭ بالا ئۇنىڭ ئالدىنى توسۇپ، قولىنى مەھكەم تۇتۇۋېلىپ: «ئوبدان ئۇكام، ياخشى بالا دېگەن گەپ ئاڭلايدىغان، چوڭلارغا ئەگەشمەيدىغان، ئۇلار ھېلىلا قايتىپ كېلىدۇ...» دەپ ئۇنى بەزلەيدۇ ھەمدە ئۇنىڭ دىققىتىنى چېچىپ، چوڭلارنى ۋاقىتلىق ئۇنتۇلدۇرۇش ئۈچۈن تۆۋەندىكى قوشاقنى ئوقۇيدۇ:

باش بارماق،
بادام تىرناق.
ئوتتۇرا ئىلىك،
قۇللەلىي بوۋاق.
ئىپتىشمەك يۆللەلىي بوۋاق.

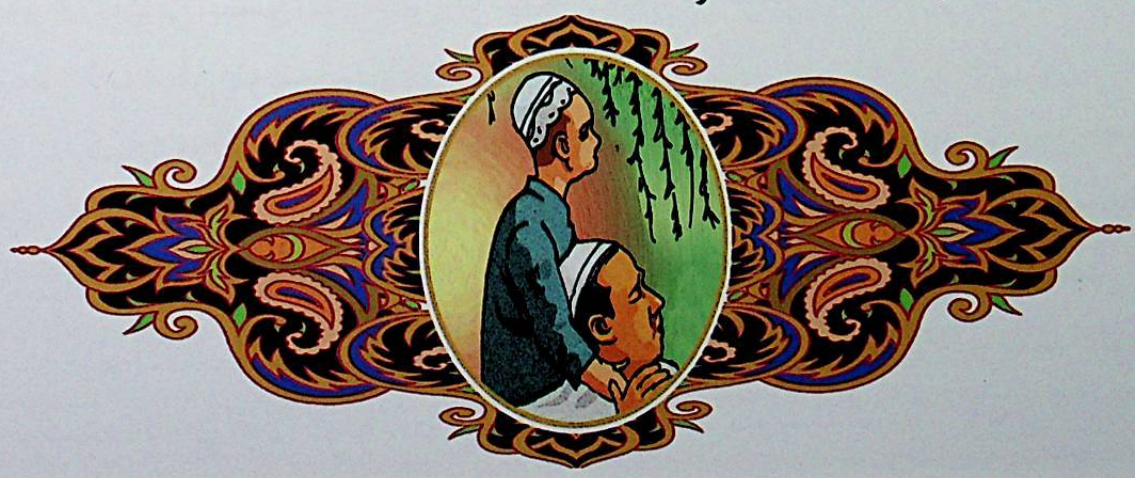
باش بارماق تويغا بارىمەن دەيدۇ،
بادام تىرناق مەنمۇ بارىمەن دەيدۇ.
ئوتتۇرا ئىلىك داستىخان كۆتۈرۈپ بارىمەن دەيدۇ،
قۇللەلىي بوۋاق چاي كۆتۈرۈپ بارىمەن دەيدۇ.
ئىپتىشمەك قۇللەلىي ئۆيدە قېلىپ
كۆندۈككە چۈشۈپ ياتىمەن دەيدۇ.

بۇ قوشاقلارنىڭ باش ـ ئاخىرىنى تۇزۇك چۈشەنمىگەن كىچىك بالا ئانىسىنىڭ خەقىشىنى تېخىمۇ قىلىپ، ئۆزىنى يەرگە تاشلاپ يېتىۋالىدۇ، يەردە ئۆمىلەپ كىيىملىرىنى پاسكىنا قىلىشقا باشلايدۇ. بۇنداق چاغدا چوڭراق بالا يىغلاۋاتقان بالىنى تەتقىدلەش، خىجىل قىلىش مەقسىتىدە يەنە قوشاق ئوقۇيدۇ:

بالام ـ بالام كۆتى پوق،
ئىپتاي دېسەم لاتا يوق.
لاتا دېگەن ئۆگزىدە،
چىقاي دېسەم شوتا يوق.
شوتا دېگەن دەرەختە،
كېسەي دېسەم پالتا يوق.

پالتا دېگەن بازاردا،
ئالاي دېسەم پۇلۇم يوق.
پۇلۇم دېگەن ساندۇقتا،
ئاچاي دېسەم ئاچقۇچ يوق.
ئاچقۇچ دېگەن ئاكامدا،
ئەكىلەي دېسەم چارە يوق.

قوشاق ئوقۇلۇپ بولغۇچە ھېلىقى كىچىك بالا يىغىسىنى توختىتىپ، ئاتا ـ ئانىسىنى ۋاقىتلىق ئۇنتۇپ ئۇيقۇغا كېتىدۇ ياكى باشقا ئويۇن بىلەن مەشغۇل بولىدۇ. ئاندىن چوڭ ياشتىكى بالىلار كىچىكلەرنى ئۆز ئىختىيارىغا قويۇپ بېرىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئويۇنلىرىنى ئوينايدۇ. لېكىن، ئۆزىدىن كىچىكلەرنىڭ قىلىقلىرىغا دىققەت قىلىپ، ئورۇنسىز ھەرىكەتلىرىگە چەك قويىدۇ، ئامان ـ ئېسەنلىكىگە كاپالەتلىك قىلىدۇ.

«ئالتە ـ ئالتە، ئوتتۇز ئالتە» ئويۇنى

قۇمۇل رايونىدا بىرقەدەر كەڭ تارقالغان بۇ ئويۇن ئۆسمۇر ئوغۇل ـ قىزلارنىڭ ئوينىشىغا ماس كېلىدۇ.

بالىلار بۇ ئويۇننى ئويناش ئۈچۈن مەيدانغا يىغىلىدۇ، ئاندىن ئوڭ پۇتىنى كاسىسىغا تەگكۈدەك ئېگىپ، ئوڭ قولىدا ئوڭ پۇتىنىڭ ئوشۇقىنى قامالالاپ تۇتۇپ، بىر پۇتلۇق دىڭگوسلاپ ماڭغاچ چەمبەر هاسىل قىلىپ:

ئالتە ـ ئالتە، ئوتتۇز ئالتە،
ئوتتۇز ئالتىنى كىم يازدى؟
ئاكام بىلەن مەن يازدىم.
يالغان بولسا سوراپ باق،
پىشانەمدىن قان ئېپىباق.

ئالتە ـ ئالتە، ئوتتۇز ئالتە،
ئوتتۇز ئالتىنى كىم يازدى؟
ئىشەنمىسەڭ كۆرۈپ باق،
سەنمۇ ئۆزۈڭ ئويناپ باق.

ئالتە ـ ئالتە، ئوتتۇز ئالتە،
ئوتتۇز ئالتىنى كىم يازدى؟
يېقىن دوستلار بىز يازدۇق.
بىرنى بىرچە كۆرۈپ باق،
ئۆز مەيلىڭچە بىلىپ باق.

دېگەن قوشاقنى تەكرار ئوقۇپ چۆرگىلەيدۇ. بۇ جەريانىدا بىر ـ بىرىگە سوقۇلۇپ كەتمەسلىك، يەنە قىلىپ كەتمەسلىك ئۈچۈن، هەربىر بالىنىڭ ئالدى ـ كەينىدىن مەلۇم ئارىلىق قالدۇرۇلىدۇ، ئويۇنىڭ مەزمۇن ۋە شەكىل تەلىپىگە ريئايە قىلىنىدۇ، قەستەنلىك ئارىلاشتۇرۇلمايدۇ. پۇتى بەك تېلىپ كەتكەن بالىنىڭ سەپتىن چۈشۈپ قالماسلىق شەرتى ئاستىدا، ئىككى پۇتىنى نۆۋەتلەشتۈرۈشىگە يول قويۇلىدۇ.

قوشاق ئوقۇپ چۆرگىلەش جەريانىدا كىم بەرداشلىق بېرەلمەي پۇتىنى بۇرۇن قويۇۋەتسە، شۇ يېڭىلگەن هېسابلىنىدۇ، قالغان بالىلار ئويۇننى توختىتىپ، هېلىقى بالىنىڭ پىشانىسىگە بارمىقى بىلەن چېكىش ئارقىلىق ئۇنى جازالايدۇ. ئاندىن ئويۇن يەنە داۋاملاشتۇرۇلىدۇ.

«پاتما قوزۇق» ئويۇنى

«پاتما قوزۇق» ئويۇنى ــ ئۇيغۇر ئۆسمۈرلىرى ئالاهىده ياقتۇرۇپ ئوينايدىغان، بىرقەدەر ئو-مۇملاشقان ئەنئەنىۋى ئويۇن تۈرلىرىنىڭ بىرى.

بۇ ئويۇن كەچ كۈز ياكى قىش پەسىللىرىده قىز - ئوغۇللار تەرىپىدىن مۇڭاپىق مەيدانلاردا ئويىنىلىدۇ. هەر مەيدان ئويۇنغا سەككىز - ئون بالا قاتنىشىدۇ. بالىلار بىر يەرگە جەم بولغاندىن كېيىن، ئاۋۋال شۇ كۈنلۈك ئويۇن رىياسەتچىسىنى تەيىنلەيدۇ، ئاندىن باش ياغلىقىنىڭ بىر ئۇ-چىنى توقماق قىلىپ چىگىپ تەخلىۋالىدۇ. ئويۇن رەسمىي باشلىنىش ئالدىدا رىياسەتچى تەيـ-يارلانغان ياغلىقنى خالىغان بىر بالىغا تۇتقۇزىدۇ ۋە ئويۇنغا قاتناشماقچى بولغان بالىلارغا (ئۆزى بۇنىڭ سىرتىدا) مېۋە - چېۋىلەرنىڭ نامى بىلەن «ئويۇن ئىسمى» قويۇپ چىقىدۇ. مەسىلەن، ئۆ-رۈك، ئالما، ئەنجۈر، ئانار، ياڭاق دېگەنگە ئوخشاش. بالىلار بۇ يېڭى ئىسىمنى پۇختا بىلىۋالغاندىن كېيىن، چەمبەر هاسىل قىلىپ ئالدىغا ئېڭىشكىنىچە زوڭ ئولتۇرىدۇ. دەل شۇ چاغدا ئويۇن رە-ياسەتچىسى چەمبەر سىرتىدا ياغلىق تۇتۇپ تۇرغان بالىغا ئويۇننى باشلاش هەققىده ئىشارەت قە-لىدۇ. ئۇ ياغلىقنى ساڭگىلىتىپ نورمال يۈگۈرۈش بىلەن چەمبەر سىرتىنى ئايلانغاچ، رىياسەتچە-نىڭ قايسى بالىنىڭ ئويۇن ئىسمىنى ئاتىشىنى كۈتىدۇ. رىياسەتچى خالىغان بالىنىڭ «ئويۇن ئىسمى» نى ئاتىغان هامان، چەمبەر چۆرگىلەۋاتقان بالا ياغلىقنى ئالدىغا ئېڭىشىپ ئولتۇرغان با-لىلار ئارىسىدىكى ئىسمى ئاتالغان بالىنىڭ ئارقىسىغا چاندۇرماستىن قويىدۇ. بۇنىڭدىكى شەرت ــ رىياسەتچى ئۇنىڭ چىرايىغا قاراپ سالماسلىق كېرەك. ئىسمى ئاتالغان بالىنىڭ ئارقىسىغا ياغلىق دەل قويۇلغان بولسا، ياغلىق قويغۇچى بىلەن ئىسمى ئاتالغۇچى ئورۇن ئالماشتۇرىدۇ. ئەگەر ياغ-لىق باشقا بالىلارنىڭ ئارقىسىغا قويۇلۇپ قالسا، ياغلىقنى خاتا قويغان بالا چەمبەرنى ئايـ-لىنىۋېرىدۇ.

«بېشىغا قۇم خالتا قويۇپ يۈگۈرۈش» ئويۇنى

بېشىغا قۇم خالتا قويۇپ يۈگۈرۈش ــ ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ قىزغىنلىق، تەنتەربىيىۋىلىكى كۈچلۈك مىللىي ئەنئەنىۋى ئويۇن پائالىيەتلىرىدىن بىرىدۇر. بۇ ئويۇنغا بىرقانچە ياش - ئۆسمۈر ياكى كىشى سانى ئوخشاش بولغان بىرقانچە گۇرۇپپا قاتنىشىپ ئۆزئارا مۇسابىقىلەشسىمۇ بولىدۇ.

مۇسابىقىدىن بۇرۇن ئېغىرلىقى ئىككى - ئۈچ كىلوگرامغىچە ئېغىرلىقتىكى باشقا قويسا سەل كىيىلىپ تۇرغۇدەك قۇم قاچىلانغان خالتا تەييارلىنىدۇ.

مۇسابىقە ئۇسۇلى: تەييارلانغان خالتا قانچە بولسا، مۇسابىقىگە شۇنچە بالا قاتنىشىدۇ. مۇسابىقىگە قاتناشقۇچىلار باشلىرىغا قۇم قاچىلانغان خالتىنى قويغان ھالدا مەيدانىنىڭ چىقىش پەللەسىدە تەييار بولۇپ تۇرىدۇ. مۇسابىقە باشقۇرغۇچى مۇسابىقە باشلاش ئىشارىسى بەرگەن ھامان قۇمنى بېشىدىن چۈشۈرمەي يۈگۈرۈپ، بەلگىلەنگەن ئاخىرقى پەللىگە كىم بۇرۇن بارالىسا، شۇ كىشى مۇسابىقىدە ئۇزۇپ چىققان ھېسابلىنىدۇ. ئەگەر يۈگۈرۈش جەريانىدا خالتا بېشىدىن چۈشۈپ كەتسە، ئۇ ھالدا خالتىنى قايتا بېشىغا قويۇۋېلىپ يۈگۈرسىمۇ بولىدۇ. خالتىنى قولىدا كۆتۈرۈپ يۈگۈرۈشكە ياكى بېشىدىكى خالتىنى قولىدا تۇتۇۋېلىپ يۈگۈرۈشكە بولمايدۇ. گۇرۇپپىلار بويىچە مۇسابىقە ئېلىپ بارغاندا، باش پەللىدىن 20 مېتىر يىراق جايغا بىر سىزىق سىزىلىدۇ ھەمدە سىزىق ئۈستىگە قاتناشقان ھەرقايسى گۇرۇپپىنىڭ ئۇدۇلىغا بىردىن بەلگە قويۇلىدۇ. بىر گۇرۇپپا بەشتىن يەتتىگىچە كىشى بولسا ئەڭ مۇۋاپىق بولىدۇ. مۇسابىقە باشلىنىشتىن بۇرۇن ھەر قايسى گۇرۇپپا ئۇزۇنسىغا سەپ بولۇپ باش پەللە سىزىقىنىڭ كەينىدە تىزىلىپ تۇرىدۇ. ئويۇن باشلاپ سىگنال بېرىلگەن ھامان سەپنىڭ ئەڭ ئالدىدا تۇرغان كىشى بېشىغا قۇم خالتىنى كىيىپ يۈگۈرۈپ بېرىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئۇدۇلىغا قويۇلغان بەلگىنى چۆرگىلەپ يۈگۈرۈپ قايتىپ كېلىپ، ئۆز گۇرۇپپىسىدىكى ئىككىنچى بالىغا قۇم خالتىنى بېرىدۇ. ئۇ بالىمۇ قۇم خالتىنى بېشىغا كىيىپ يۈگۈرۈپ بېرىپ بەلگىنى چۆرگىلەپ يۈگۈرۈپ قايتىپ كېلىپ ئۆچىنچى بالىغا بېرىدۇ. ئۇنۇن مۇشۇ تەرتىپتە داۋاملىشىپ، قايسى گۇرۇپپا بالدۇر يۈگۈرۈپ بولسا، شۇ گۇرۇپپا غەلىبە قىلغان بولىدۇ. ئويۇندا سىگنال بەرمەي تۇرۇپ پەللىدىن چىقىپ كەتسە، باش پەللىدە تۇرغۇچىلار قۇم خالتىنى ئالماي تۇرۇپ باش پەللە سىزىقىدىن چىقىپ كەتسە ياكى دەسسەۋالسا، قويۇلغان بەلگىنى ئايلانماي يۈگۈرۈپ قايتىپ كەلسە، نەتىجىسى ئىناۋەتكە ئېلىنمايدۇ. مۇسابىقىلىشىش ئارىلىقى 20 ـ 30 مېتىر ئەتراپىدا بولسا بولىدۇ.

«پەن تارتىش» ئويۇنى

بۇ ئويۇن «شال تىلىش»، «ۋاسا توغراش» دېگەندەك ناملار بىلەن ئۇزاق يىللاردىن بۇيان مەۋجۇت بولۇپ، خوتەن رايونىدا بىرقەدەر كەڭ تارقىلىپ، بۇگۈنگە قەدەر داۋاملىشىپ كەلگەن.

بۇ ئويۇن قىش، ئەتىياز مەزگىللىرىدە ئوغۇللار تەرىپىدىن مەيدانلاردا ئوينىلىدۇ. بالىلار ئىككى ياكى تۆتتىن بولۇپ گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنىدۇ. ھەربىر گۇرۇپپا ئۆز ئالدىغا بىر مېتىر ئۇزۇنلۇقتا ئىككى تانا تەييارلايدۇ. ئويۇن كۆرسىتىدىغان ھەربىر گۇرۇپپىدىكى بالىلار قولىدىكى ئىككى تانىنى «+» شەكلىگە كەلتۈرۈپ ئۆرە تۇرىدۇ.

تەييارلىق پۈتكەندىن كېيىن ئويۇن رىياسەتچىسى «شال تىلىش باشلانسۇن» دەپ ئىجازەت بەرگەن هامان ئويۇن كۆرسىتىدىغان گۇرۇپپىلاردىكى بالىلار قولىدىكى تاننى بىر خىل رىتىمدا ئىتتىرىپ ـ تارتىپ هەردە شال تىلغاننى دورايدۇ. ئەتراپتا قاراپ تۇرغان بالىلار:

غات ـ غۇت، پەن تارتۇر،
پەننى ئىگىمىز تارتۇر.
مېهمانلارغا چاي تارتۇر،
مېهمان ئىچمەي هال تارتۇر.

غات ـ غۇت، پەن تارتۇر،
ئالدى ـ ئارقىغا بەك تارتۇر.
كۆچتۇكگۈرنى خۇش قىلىپ،
ئاجىزلارنى يىغلاتۇر.

دېگەن قوشاقنى تەكرار ئوقۇپ، ئويۇن كۆرسەتكۈچىلەرنىڭ هەرىكىتىگە ماسلىشىدۇ، قايسى بالىنىڭ ياكى قايسى گۇرۇپپا ئەزالىرىنىڭ غالىب كېلىشىنى تىلىسە، شۇ بالىنىڭ ياكى شۇ گۇرۇپپا ئەزالىرىنىڭ يېنىدا تۇرۇپ مەدەت بېرىدۇ. بۇنىڭدا ئويۇن كۆرسىتۈاتقان بالىلارنىڭ راۋۇرۇس ئۆرە تۇرۇشى، قول هەرىكىتىنى قوشاقنىڭ رىتىمىغا ماسلاشتۇرۇشى، تاننى يەڭگىل تارتىپ، قول هەرىكىتىنى توختىتىپ قويماسلىقى، تاننى ئۇزۇۋەتمەسلىكى، ئويۇن باشلىنىشتا بەلگىلەنگەن دائىرىدىن چىقىپ كەتمەسلىكى شەرت قىلىنىدۇ.

«تاققا ـ تۇققا» ئويۇنى

بۇ ئويۇن بالىلاردا باتۇرلۇقنى قەدىرلەش، باتۇرلۇق روهىنى يېتىلدۇرۇش رولىغا ئىگە ئويۇن بولۇپ، تۆت ياشتىن ئالته ياشقا قەدەر بالىلار ئىچىده ئومۇملاشقان. بۇ ئويۇن ئادەتته ئاتا ـ ئانىلار ياكى بىرەر توققۇز ـ ئون ياشلىق بالىنىڭ يېتەكچىلىكىده ئويىنىلىدۇ. ئويۇن بالىلارنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلىش يۈزىسىدىن پۈتلىرىغا «تاق ـ تۇق» قىلىپ ئۇرۇش بىلەن باشلانغاچقا، «تاققا ـ تۇققا» دەپ ئاتالغان، ئويۇن مۇنداق ئويىنىلىدۇ: بالىلار ۋە يېتەكچىلىك قىلغۇچى پۈتلىرىنى ئوتتۇرىغا سۇنۇپ يۇمىلاق بولۇپ ئولتۇرۇشىدۇ. ئاندىن يېتەكچى بولغۇچى يېنىدا ئولتۇرغان بالىنىڭ پۈتىدىن باشلاپ تا ئۆزىنىڭ پۈتىغا كەلگۈچه هەربىر پۈتنىڭ پاچىقىنىڭ ئۈستىگه «تاققا ـ تۇققا» دېگەن قوشاقنى ئېيتىشقاچ بىردىن بوش ئۇرۇپ چىقىدۇ. قوشاقنىڭ ئاخىرى كىمنىڭ پۈتى ئۇرۇلغاندا ئاخىرلاشسا، شۇنىڭ پۈتى «چىقتى» هېسابلىنىپ، ئۇ شۇ پۈتىنى يىغىپ ئولتۇرىدۇ، پۈتلارنىڭ هەممىسى «چىقتى» بولغۇچه ئويۇن شۇ تەرتىبده داۋاملىشىدۇ. ئەگەر بىر ئۆيده بىر ياكى ئىككى بالا بولغان تەقدىردىمۇ ئاتا ـ ئانىلار بالىسى بىلەن مۇشۇ ئويۇننى ئويناىدۇ. بۇ ئويۇنىڭ قوشىقى مۇنداق:

تاققا ـ تۇققا، زەنجىر ھالقا،
ئاخشام باردىم ئەنجانغا.
قوينۇم تولدى مارجانغا،
مارجان سېتىپ پۇل قىلدىم،
سانىخاننى گۈل قىلدىم.

سانىخاننىڭ سانىمەن،
باغدا باققان غازىمەن.
دۈشمەن بىلەن جەڭ قىلىپ،
ئۆلۈپ كەتسەم رازىمەن.

بۇ ئويۇن قوشقىنىڭ باشقا ۋارىيانتلىرىمۇ بار.

«پوتا» ئويۇنى

قۇمۇل خەلقىنىڭ مەشرەپ قائىدىلىرى مۇكەممەل، رەسمىيەتلىرى قاتتىق بولۇپ، خەلق ئىچىدە بىردەك ئومۇملاشقان، بولۇپمۇ بۇنىڭ ئىچىدە «پوتا» ئويۇنى ئۆزگىچە گەۋدىلىنىپ تۇ-رىدۇ، قۇمۇل مەشرەپلىرىدە ئالدى بىلەن يېنىك مۇڭلۇق مۇقام ناخشىلىرى ئورۇندىلىدۇ. ئاندىن سورۇن كەيپىياتىغا ماسلاشقان ھالدا ناخشا ـ مۇزىكىلارنىڭ رىتمى تېزلىشىپ، يې-نىك ئويناشلىدىغان سەنەم كۈيلىرى باشلىنىدۇ. ئۇنىڭغا ئۇلىنىپلا شوخ، قىزغىن كەيپىياتقا تولغان مەشرەپ ناخشىلىرى ئېيتىلىدۇ. ئادەتتە مۇقام تۇغىش بىلەنلا مەشرەپ ئەھلىدىن بىر ياكى بىرقانچە كىشى (مەيداننىڭ كەڭ ـ تارلىقىغا قاراپ) ئورنىدىن تۇرۇپ چاچما گۈللۈك قولياغلىقتىن ئۆرۈگەن كىچىك پوتىنى ئەكېلىپ، ئۆزلىرى خالىغان كىشىنى ئۇسسۇلغا تار-تىدۇ. قولىغا پوتا ئېلىپ ئالدىدا مەيدانغا چۈشكەن كىشىدىن كېيىن ھېچقانداق كىشىنىڭ ئۆز مەيلىچە مەيدانغا چۈشۈۋېلىشىغا يول قويۇلمايدۇ ۋە ئۇ بەك ئەيىب ئىش ھېسابلىنىدۇ. ئاندىن پوتىغا تارتقۇچى بىلەن پوتىغا تەكلىپ قىلىنغۇچى بىر ـ بىرىگە ئۇدۇلمۇ ئۇدۇل قا-رىشىپ بېيىت ئوقۇشىدۇ. بېيىتنى ئاۋۋال پوتىغا تارتقۇچى باشلايدۇ. پوتىغا تەكلىپ قىلىن-غۇچى جاۋابەن بېيىت ئوقۇيدۇ.

بېيىت ئاخىرلاشقاندىن كېيىن ئىككى تەرەپ ئوڭ قول تەرىپىنى بېسىپ قارشىسىغا ئۆتۈشۈپ يەنە ئايلىنىپ بىر ـ بىرىگە قارىشىدۇ ۋە ئەدەپ بىلەن بىر قېتىم تەزىم قىلىشىدۇ. بۇ خىل ھە-رىكەت ئۇدا ئۈچ قېتىم تەكرارلانغاندىن كېيىن پوتىغا تەكلىپ قىلىنغۇچى ئەر ياكى ئايال ئالدى بىلەن ئۇسسۇل باشلايدۇ. ئۇسسۇلچىلار نەغمىنىڭ رىتمىغا ماسلاشقان ھالدا ئۇسسۇلغا چۈشىدۇ. ئۇسسۇل جەريانىدا پوتىغا تەكلىپ قىلغۇچى بىلەن پوتىغا تەكلىپ قىلىنغۇچى بېقىشىپ ئويناىدۇ. ئۇسسۇل ئوينىلىۋاتقاندا، باشقا كىشىلەر بىلەن ئالمىشىپ ئويناشقا بولمايدۇ. ئۇسسۇلنى ئاخىرلاش-تۇرۇشنى ئىختىيار قىلغان تەرەپ ئۆز جورىسى دەققەتتە تۇرغان پەيتتە ئىككى قولىنى كۆكسىگە

قويۇپ تەزىم قىلىپ ئۇسسۇلدىن توختاش مەقسىتىنى بىلدۈرىدۇ. ئاندىن ئىككى تەرەپ دەسلەپتە- كىگە ئوخشاش ئوك تەرەپنى بېسىپ، ئوچ قېتىم ئايلىنىپ بىر - بىرىگە تەزىم قىلىشقاندىن كې- يىن، ئۇسسۇلغا تەكلىپ قىلغۇچى پوتىنى ئۆزى تەكلىپ قىلغان كىشىگە ئىككى قوللاپ ئۆتكۈزۈپ بېرىپ ئولتۇرۇپ قالىدۇ. پوتىنى ئالغۇچى ئالدىن مەشرەپ ئەھلى ئىچىدىن ئۆزى ئىختىيار قىلغان كىشىنى پوتىغا تەكلىپ قىلىپ، يۇقىرىقى رەسمىيەتلەرنى ئادا قىلىپ بولۇپ ئۇسسۇلغا چۈشىدۇ ياكى ئۇسسۇل ئويناشنى خالىمىسا، ئوچ قېتىم تەزىمدىن كېيىنلا پوتىنى ئۆتكۈزۈپ بېرىپ ئولتۇرۇپ قالىدۇ. پوتىنى ئالغان كىشى پوتىنى يەنە داۋاملاشتۇرىدۇ. پوتا ئويۇنى جەريانىدا ئەگەر پو- تىغا تەكلىپ قىلىنغۇچى ئۇسسۇل ئويناشنى بىلمىسە، ئۇ ھالدا ئۇ كىشى سورۇن تەلىپى بويىچە كۆپچىلىككە بىيىت ئوقۇپ بەرسىمۇ بولىدۇ، بىيىت ئېيتىپ بېرەلمىسە، ئۆزى خالاپ بىرەر قە- زىقچىلىق، دورامچىلىق قىلىپ بەرسىمۇ بولىدۇ، ئۇنىمۇ قىلىپ بېرەلمىسە، يول قويۇلىدۇ. ئەما، شۇنداق چاغدا ئۇ كىشىنى چاقچاقچى يىگىتلەر قىقاسقا كۆمۈۋېتىدۇ. مەشرەپ جەريانىدا پوتىغا تەكلىپ قىلىنغان كىشى پوتىنى باشقا كىشىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىپ مەلۇم ئارىلىق ئۆتكەندىن كېيىن پوتا يەنە ئۆزىگە قايتىپ كەلسە، ئۇ كىشى يەنە ئۆزىنى دەسلەپ پوتىغا تارتقان كىشىنى تەكلىپ قىلىپ پوتىنى قايتۇرىدۇ. بۇ خىل ئالمىشىش بىر ئاخشام داۋاملىشىش جەريانىدا قايتا - قايتا تەكرارلىنىپ، ئاخىر سورۇندىكى ھەممە كىشى ئالدى ئون قېتىمدىن، كەينى بەش - ئالتە قېتىم- غىچە مەيدانغا چۈشىدۇ. شۇ ئەھۋالدا بىر قىسىم كىشىلەر ئۆزىگە كەلگەن پوتىنى قايتۇرالماي قا- لىدۇ، ئەما ئۇنى كېيىنكى مەشرەپ پۇرسىتىدە ئىمكان بار قايتۇرىدۇ. ئەگەر پوتىنى قايتۇرمىسا، پوتىغا تەكلىپ قىلغۇچىغا نىسبەتەن بەھۆرمەتلىك بولىدۇ.

«تاشتەرمەك» (بەش تاش) ئويۇنى

«تاشتەرمەك» (چاكۇم) ئويۇنى — ئۇيغۇر قىز - چوكانلىرى ئارىسىدىكى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە ئەنئەنىۋى ئويۇنلارنىڭ بىرى.

بۇ ئويۇننى ئىككى - ئۈچ قىز سىلىقلىتىلغان بەش دانە شاپتۇل ئۈچكىسى ياكى بەش تاش بىلەن ئوينايدۇ. تاشلارنىڭ بىرى يوغانراق بولۇپ، ئۇ ئانىچۇق، كىچىكرەك تۆتى بالىچۇق بولىدۇ. بۇ ئويۇن ئالتە باسقۇچقا بۆلۈنىدۇ. ئالدىنقى بەش باسقۇچتا تاشلارنى بىر قولىدا سەمداپ تۇرۇپ، ئانىچۇقنى بارماقنىڭ ئۈچى بىلەن يۇقىرى ئېتىپ بالىچۇق تاشلارنى يەرگە چاچىدۇ. يۇقىرى ئاتقان ئانىچۇق تاشنى يەرگە چۈشۈرمەي تۇتۇۋېلىش كېرەك. ئانىچۇق تاش يەرگە چۈشۈپ كەتسە ياكى بالىچۇق تاشنى يەردىن ئالغۇچە مىدىرلىتىۋەتسە، ياكى قولغا ئالغان بالىچۇق تاش ئانىچۇق تاشنى تۇتقۇچە چۈشۈپ كەتسە، ئۇنىڭ ئويناش نۆۋىتى باشقىلارغا ئايلىنىدۇ. ئىككىنچى قېتىم نۆۋەتنى كەلگەندە، توختاپ قالغان يېرىدىن داۋاملاشتۇرىدۇ. بۇ ئويۇندا ھەربىر باسقۇچنىڭ ھەربىرىگە ماسلاشتۇرۇپ ئېيتىلغان قوشىقى بولىدۇ.

بىرىنچى باسقۇچتا، بەش تاشنى ئوڭ قولىدا سەمداپ تۇرۇپ، ئانىچۇق بارماق ئۇچى بىلەن يۇقىرى ئېتىپ تۆت بالىچۇقنى يەرگە چاچىدۇ ۋە ئانىچۇق تاشنى يۇقىرى ئېتىپ، چۈشكۈچە بالىچۇق تاشتىن بىرنى يەردىن چىمدىپ ئېلىپ ئانىچۇق تاشنى يەرگە چۈشۈرمەي تۇتۇۋالىدۇ. باشقا تاشلارمۇ مۇشۇنداق ئويىنىلىدۇ. بۇنىڭ قوشىقى مۇنداق:

چاكۇم تاماكۇم،
كىچىكى كېلىنچىكى.
كۇمىكى كۇمۇچىكى،
بۆلىكى بىلەزۈكى.

ئىككىنچى باسقۇچ بىرىنچى باسقۇچتەك باشلىنىپ، بالىچۇق تاش ئىككىدىن ئېلىنىدۇ ۋە بۇ ھەربىرىگە ماس قوشاق ئېيتىدۇ.

چوڭ ئۇزۇم، چولپان كۆزۈم،
چوڭ خاتا قىلغان ئۆزۈم.
چوڭ بولاي، چوكان بولاي،
ياخشى يارغا يار بولاي.

ئۈچىنچى باسقۇچتا، يەردىكى چېچىلغان تاشلاردىن بىرىنچى قېتىم ئۈچنى، ئىككىنچى قېتىم ئاخىرقى بىرىنى ئالىدۇ. بۇنىڭ قوشىقى مۇنداق:

ئۈچ ئۇزۇم،
ئۈچىنى مەن تولدۇرمەن.
ئۈچىنى مەن تولدۇرغۇچى،
سىزنىڭ كېتەر قارا كۆشۈم.

تۆتىنچى باسقۇچتا، بالىچۇق تاشنى يەرگە توپ قويۇپ توپ ئالىدۇ. بۇنىڭ قوشىقى مۇنداق:

توك ـ توك، قوش توك ـ توك،

بۇ ئويۇندا ئۇتتۇرۇپ، باشقىدىن ئويناشقا بولمايدۇ.

بەشىنچى باسقۇچتا، بەش تاشنى بىراقلا چاچىدۇ ۋە ئانچۇق تاشنى ئايرىۋالىدۇ ـ دە، ئۇنى يۇقىرى ئاتىدۇ. چۈشكۈچە بالىچۇق تاشتىن بىرنى سول قول ئاستىغا كىرگۈزۈۋالىدۇ ـ دە، ئاندىن چۇق تاشنى تۇتۇۋالىدۇ. سول قول ئاستىغا بىر تاشنى ئېلىش، باشقا تاشنى مىدىرلاتماسلىق شەرت. قالغان ئۈچ تاشمۇ سول قول ئاستىغا بىر ـ بىرلەپ كىرگۈزۈلىدۇ.

بۇنىڭ قوشىقى مۇنداق:

هويلا، هويلا، بىر هويلا، هويلا، هويلا، ئۈچ هويلا،
هويلا، هويلا، ئىككى هويلا. هويلا، هويلا، تۆت هويلا.

دەپ تۆت تاشنى يەردىن تولۇق تېرىۋالىدۇ ـ دە، «چىككا ـ چىككاڭ بىرشە (شەھەر)» دەيدۇ. بۇ ئۇتقانلىق ــ شەھەر ئالغانلىق بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئالتىنچى باسقۇچ ئاياغلىشىدۇ.

«تاماق ئېتىش» ئويۇنى

«تاماق ئېتىش» ئويۇنى ــ ئۇيغۇر قىز ئۆسمۈرلىرى ئەڭ ياقتۇرۇپ ئوينايدىغان ئەنئەنىۋى ئويۇن تۈرى.

بۇ ئويۇن ئومۇمەن ئەتىياز، ياز، كۈز كۈنلىرى ئازادە مەيدان ياكى هويلىلاردا قىزلار تەرىپىدىن ئوينىلىدۇ. ئويۇنغا قاتناشقۇچىلار ئالدى بىلەن سېغىز لايدىن پايدىلىنىپ «قازان»، «ئوچاق»، «تاۋاق ـ قوشۇق»، «چۆمۈچ»، «پىچاق»، «ئاشتاختا ـ نوغۇچ» قاتارلىق تاماق ئېتىشكە كېرەكلىك سايمانلارنى تەييارلىۋالىدۇ، ئىمكانىيەتكە قاراپ هەر خىل «سەي ـ كۆكتاتلار» دىنمۇ ئاز ـ تولا تەخلەيدۇ، ئاندىن ئىختىيارىي هالدا گۈرۈپپىلارغا ياكى ئىككى گۈرۈپپىغا ئايرىلىپ، نۆۋەت بىلەن «تاماق ئېتىش» كە كىرىشىدۇ. مەيلى قايسى ئۇسۇل قوللىنىلسۇن، بىر ـ ئىككى بالا ئويۇن كۆرسەتسە، قالغان بالىلار پۈتۈن دىققىتى بىلەن «تاماق ئەتكۈچى» نىڭ هەرىكەتلىرىنى كۆزىتىپ، كۆڭۈللىرىدە باهالايدۇ، ئويۇن كۆرسەتكۈچى «قازان ـ قومۇچ»، «سۈپرا ـ ئاشتاختا» ۋە باشقا لازىمەتلىكلەر هازىرلانغان جايدا ئەپچىللىك بىلەن ئولتۇرۇپ، شۇ نۆۋەت ئەتمەكچى بولغان تاماقنىڭ پۈتكۈل باسقۇچلىرىنى بىر ـ بىرلەپ ئورۇندايدۇ. مەسىلەن، پولۇ ئەتمەكچى بولسا،

سەۋزە قەلەملىگەن، گۈرۈچ يۇغان، ياغ چۇچۇتكەن، پىياز - سەۋزە سالغان، سۇ قۇيغان، گۆش - گۈرۈچ سالغان، دۇملىگەن، دۇملىنىش ئارىلىقىدا «قىرىق تۆگە»نىڭ ئۆتكەنلىكىنى سانىغان، لېكىن - كەپكۇر تەييارلىغان، پولۇنى ئۇسۇپ داستىخانغا ئېلىپ كەلگەنگە ئوخشاش ھەربىر كەتلەرنى ئورۇندايدۇ. ئەتراپتا قاراپ تۇرغان بالىلار دەرھال باداشقان قۇرۇپ رەتلىك ئولتۇرۇپ، قولى بىلەن پولۇ يېگەن شەكىلنى كۆرسىتىدۇ.

«تاماق ئېتىش» ئويۇنىنىڭ قۇمۇل قاتارلىق جايلاردا «ئېشىڭ نېمە تېتىيدۇ؟» دېگەن ۋاريىانتى بار. بۇ خىل ئويۇندا كۆپچىلىك بىر بالىنى ئاش ئېتىشكە بۇيرۇيدۇ. ئۇ ئوتتۇرىغا چۈشۈپ ئاشقا تەييارلىق قىلىدۇ ۋە كۆپچىلىكنىڭ تەلىپىنى ئورۇنداشقا كىرىشىدۇ. ئەتراپتىكىلەر ئۇنى چۆرىدەپ بىر - بىرىنىڭ قوللىرىنى تۇتۇشۇپ چۆرگىلەيدۇ.

كۆپچىلىك سورايدۇ:

— نېمە قىلىۋاتىسەن؟

— خېمىر يۇغۇرۇۋاتىمەن.

كۆپچىلىك خېمىر يۇغۇرغانغا تەقلىد قىلىدۇ:

— چىلىق - چىلىق - چىلىق.

كۆپچىلىك:

— ئەمدى نېمە قىلىۋاتىسەن؟

— خېمىر يېيىۋاتىمەن.

كۆپچىلىك:

— تاقاراق - تاقاراق - تاقاراق.

كۆپچىلىك:

— ئەمدى نېمە قىلىۋاتىسەن؟

— ئاش كېسىۋاتىمەن.

كۆپچىلىك:

— كىرت - كىرت - كىرت.

كۆپچىلىك:

— ئەمدى نېمە قىلىۋاتىسەن؟

— ئاشنى قازانغا سېلىۋاتىمەن.

كۆپچىلىك:

— شالاق - شالاق - شالاق.

كۆپچىلىك:

— ئەمدىچۇ؟

— ئوت قالاۋاتىمەن.

كۆپچىلىك:

گۇپ - گۇپ - گۇپ.

كۆپچىلىك:

— ئەمدىچۇ؟

— قازان قاينىۋاتىدۇ.

كۆپچىلىك:

— پاراق - پۇرۇق، پاراق - پۇرۇق.
كۆپچىلىك:
— ئەمدى ئېشىك پىشتىمۇ؟
— ئېشىم پىشتى. سىلەرمۇ ئىچىپ بېقىڭلار.
كۆپچىلىك ئاش ئىچكەننى دوراپ «شالاپ - شۇلۇپ» قىلىشىدۇ.
— ئېشىم ئوخشاپتىمۇ؟
كۆپچىلىك:
— ئېشىك پوق تېتىيدۇ، — دەپ، يۇگۇرگەن پېتى تارقىلىپ قاچىدۇ. ئاش ئەتكەن بالا ئۇلارنى قوغلايدۇ.

ئويۇن شۇ كۈنى قاتناشقان قىزلار بىر - بىرلەپ ئويۇن كۆرسىتىپ بولغاندىن كېيىن ئاخىرلىشىدۇ. كىم قايسى خىل «تاماق» نى ئېتىپ ئويۇن كۆرسەتسۇن، ئەتكەن «تامىقى» نىڭ خاسلىق ۋە ئومۇملۇق جەھەتتىكى قائىدە ۋە تەرتىپىگە بىردەك ئەمەل قىلىشى شەرت. بۇ ئويۇن ئاساسەن ئۆزئارا ماھارەت كۆرسىتىش مەقسىتىدە ئوينىلىدۇ.

«تامپاس» ئويۇنى — ئاتۇش ئېكساق كەنتىدە دېھقانلار، ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلار ئوينىغان كەلگەن ئويۇن. بۇ ئويۇندا، ئويۇنغا چۈشكۈچىلەر ئىككى تەرەپكە تەڭ بۆلۈنۈپ قارىمۇ قارشى مۇسابىقىلىشىدۇ.

ئادەم سانى: ھەر تەرەپتە بەشتىن جەمئىي ئونغىچە ئادەم قاتنىشىدۇ.

مەيدانى: ئۇزۇنلۇقى 25 مېتىر، كەڭلىكى 12 مېتىر ئەتراپىدا بىر توز مەيدانىنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئاقارتىلغان ئىككى توغرا تام بولىدۇ. بۇ تامنىڭ ئوتتۇرىغا، ئىككى مېتىر ئېگىزلىكتىكى جايىغا قارا سىزىق بىلەن رادىئۇسى 30 سانتىمېتىرلىق ئىككى چەمبەر سىزىلىدۇ. بۇ چەمبەرنىڭ ئىچىگە يەنە رادىئۇسى ئون سانتىمېتىر بولغان ئىككى كىچىك چەمبەر سىزىلىدۇ.

ئويناش ئۇسۇلى: ئويۇنغا چۈشكۈچىلەر بىر يەرگە يىغىلغاندىن كېيىن، ئىككى تەرەپكە بۆلۈنۈپ، ئويۇن باشلاش ھوقۇقى تالىشىدۇ. قايسى تەرەپ ئالدى بىلەن ئويۇن باشلاش ھوقۇقىغا ئىگە بولغان بولسا، شۇ تەرەپ ئۆز تېمىنىڭ ئوتتۇرىسىدىن توپنى ئۆزئارا پاسلىشىپ قارشى تەرەپ تېمىغا سىزىلغان چوڭ چەمبەرگە ئېتىپ كىرگۈزسە، بىر نومۇرغا، كىچىك چەمبەرگە كىرگۈزسە، ئىككى نومۇرغا ئېرىشىدۇ.

ئەگەر ئېتىلغان توپنىڭ ئاز قىسمى چەمبەر سىزىقىنى باسسا، يېرىم نومۇرغا ئىگە بولىدۇ.

توپنی چەمبەرنىڭ ئىچىگە كىرگۈزگەن تەرەپ توپ باشلاش ھوقۇقىغا ئىگە بولىۋېرىدۇ. توپ باشلىغان تەرەپ توپنى چەمبەرگە ئېتىش جەريانىدا توپنى سىرتقا چىقىرىۋەتسە، توپ باشلاش ھوقۇقى قارشى تەرەپكە ئۆتىدۇ.

ئەگەر توپ باشلىغۇچى تەرەپ ئۆزئارا پاسلىشىش جەريانىدا، توپ قارشى تەرەپ ئەزالىرىنىڭ قولىغا چۈشۈپ قالسا، ئۇ چاغدا توپ باشلاش ئورنىدىن توپ باشلىماي، ئۆزئارا پاسلىشىپ، قارشى تەرەپ تېمىنىڭ چەمبىرىگە ئېتىۋەرسە بولىدۇ. ئاخىر پۈتۈشكەن توپ سانىغا قايسى تەرەپ بۇرۇن يەتكۈزسە، شۇ تەرەپ يەڭگەن بولىدۇ.

بۇ ئويۇن جەريانىدا بىر - بىرىنى تۇتۇۋېلىشقا، قولىدىن توپنى تارتىۋېلىشقا، پۈتلاشقا بولمايدۇ. بۇ خىل ھەرىكەتلەر قائىدىگە خىلاپلىق ھەرىكەت ھېسابلىنىپ، ئۇچ قېتىم قائىدىگە خىلاپلىق قىلغۇچىلار مەيداندىن چىقىرىۋېتىلىدۇ. بىراق، ئورنىغا ئادەم تولۇقلانمايدۇ.

بۇ ئويۇنغا چوقۇم بىرىدىن ئىككىگىچە قائىدە ئىجرا قىلغۇچى بولۇشى كېرەك.

«پېرە» ئويۇنى

«پېرە» ئويۇنى ئەسلىدە شامان باخشىلىرىنىڭ سېھىرگەرلىك يولى بىلەن كېسەل داۋالاش پائالىيىتى بولۇپ، كېيىنكى تەرەققىياتى داۋامىدا ئۇنىڭدا ئىسلامىي تەركىبلەر ۋە خەلق ئويۇنى خۇسۇسىيەتلىرى كۆپەيگەن.

«پېرە» ئويۇنىدا كېسەل كىشىنىڭ بېشى ئاق رەخت بىلەن تېڭىلىپ، بېلىگە ئاق پوتا باغلىنىپ، قېلىن كىيىم كىيگۈزۈلۈپ، تۇغ ئالدىغا تىزلاندۇرۇپ ئولتۇرغۇزۇلىدۇ. ئاندىن پېرىخون ئوڭ قولىغا خەنجەر، سول قولىغا قامچا تۇتقان ھالدا «ئەرۋاھ پېرە»، «مۇسۇلمان پېرە»، «ئۇمۇزەبىيان پېرە»، «زىياندىاش تەرسا پېرە» ۋە 41 چىلتەنلەرنىڭ ئىسىملىكىنى بېشارەت كەلتۈرۈپ، جىن - ئالۋاستىلارنى قوغلاپ، ئۇركۈتۈپ، دۇرۇت، ئەپسۇن، قەسىدىلەرنى ئوقۇيدۇ. ئۇنىڭ ھەممە پائالىيىتىگە بەش - ئالتە داپچى تەڭكەش قىلىپ ئۇسسۇلغا چۈشىدۇ. پېرىخونلار مانا مۇشۇنداق سۇرلۇك ۋە دەبدەبىلىك ئويۇن ئارقىلىق بىمارنى روھىي جەھەتتىن چۆچۈتۈپ، ئۇنى ساقايتىش مەقسىتىگە يەتمەك بولىدۇ. «پېرە» ئويۇنىدا پېرە قوشقى بىلەن تەڭ خەلق ناخشىلىرىدىن «شەمشۇا تەركىب»، «ئاللا يارىم» قاتارلىق ئاھاڭلارمۇ تەڭكەش قىلىنىدۇ.

ئەلھەمدۇلىللا ئوقۇيمەن،
جىنغا توقۇم توقۇيمەن.
ياھۇ ئاللاھۇ ھەي ! ياھۇ ئاللاھۇ.

جىن سەكرىسە سەكرىسۇن،
مەن سەكرىمەي ئوقۇيمەن.
ياھۇ ئاللا ھۇ ھەي ! ياھۇ ئاللا ھۇ.

جىن پىرىما، جىن پىرىم،
قىچقارغاندا كەل، پىرىم.
ياھۇ ئاللاھۇ، ھەي! ھەي ئاللاھۇ.

ئادا بولدۇم ئىزارتىپ،
قارا تۆمۈرنى قىزارتىپ.
ياھۇ ئاللاھۇ، ھەي! ھەي ئاللاھۇ.

يېشىل تونلۇق شەنجىرخان،
قوللىرىدا خەنجىرخان.
ياھۇ ئاللاھۇ، ھەي! ھەي ئاللاھۇ.

ئوبدان ئوينا، ئەي باللا،
ياخشى ئوينا، ئەي موللا.

ياھۇ ئاللاھۇ، ھەي! ھەي! ئاللاھۇ.

پىلدىراپ ئوينا!
چۆرگىلەپ ئوينا!
ياھۇ ئاللاھۇ، ھەي! ھەي ئاللاھۇ.
ۋەرۇ، ھۇ بۇ ھۇپ، بەينەر ۋاھابى،
جەررى ئەببۇبى، شەرۇل مەھبۇنى.

بەينەر ۋاھۇبى، شەررۇ ھەببۇبى،
سەببۇرە ھىبۇھۇ، ئەينەل ماھابۇ.
ياھۇ ئاللاھۇ، ياھۇ ئاللاھۇ،
ھەي - ھەي! ياھۇ ئاللاھۇ...

«توپ» ئويۇنى (1)

توپ — ئۇيغۇرلاردا ئومۇملاشقان ئەنئەنىۋى ئويۇن تۈرلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇنى ئاساسەن قىزلار ئويناپدۇ.

ئۇيغۇر قىزلىرى توپنى ئۆزلىرى ياسايدۇ. ئۇلار قۇرۇغان شاپتۇل ئۇچكىسىگە پاختا يىپىنى يۆگەپ ئالمىدەك بولغاندا ئۇستىنى ھەر خىل گۈللۈك يىپلار بىلەن تورلاپ بېزەيدۇ. بۇنداق توپ يەرگە ئۇرۇلغاندا تېز ئۆرلەيدۇ ۋە توپ ئىچىدىكى شاپتۇل ئۇچكە مېغىزى شىرىقلىغان بىر خىل ئاۋاز چىقىرىپ دىققەتنى جەلپ قىلىدۇ.

توپ ئويناش ئۇيغۇرلاردا بالا ئۆمىلىگەندىن باشلىنىدۇ. (1) بالا ئۆمىلىگەندە، ئاتا ـ ئانىلار توپنى دومىلىتىپ، بالىنىڭ ئۆمىلەش ھەرىكىتىنى تېزلىتىدۇ. (2) بالا تۇرغاندا، بالىغا مېڭىشنى ئۆگىتىش ئۈچۈن توپنى دومىلىتىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بالا توپقا قىزىقىپ تېز مېڭىشقا ئادەتلىنىدۇ. (3) بالىنىڭ تىلى سۆزگە راۋانلاشقاندا، چوڭلاردىن بىرى «بىر، ئىككى، ئۈچ» دەپ توپنى يەرگە ئۇرۇپ سانايدۇ. بۇنىڭ بىلەن بالا ساناقنى ئۆگىتىلىدۇ ۋە توپنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەن ئۆرلىشىگە قاراپ كۆزى چېنىقىدۇ. بۇلار ھەممە ئۇيغۇر ئائىلىسىگە ئومۇملاشقان ئادەت. يۇقىرىقىلار بىلەن چېنىققان بالا مەكتەپ يېشىغا يەتكەندە، مۇستەقىل توپ ئويناش باسقۇچىغا كۆچىدۇ. بۇ چاغدا، بىرقانچە قىز بالا بىرلىشىپ شەرتلىك توپ ئويناپدۇ. ئۇنىڭ قوشاقلىرى مۇنداق:

ئىككى سەككىز ئون ئالتە،
ئۈن ئالتىنى كىم يازدى؟
ئاكام بىلەن مەن يازدىم.

ئىشەنمىسەڭ سوراپ باق،
ھەسەل ئېلىپ يالاپ باق.

ئۇنىڭدىن كېيىن «لام ـ جىم» دەپ، ئوينىغۇچى توپنى تۇتۇۋېلىپ جىم تۇرىدۇ. باشقىلارمۇ گەپ ـ سۆزسىز مىدىر قىلماي تۇرۇشى شەرت. كىم خىلاپلىق قىلسا، ئويۇندىن قالىدۇ ياكى ئالقىنىغا بىر ـ ئىككى شاپىلاق يەيدۇ. تېخى ياتلىق بولۇش يېشىغا يەتمىگەن قىزلار ئارىسىدا بۇ خىل توپنى ناخشا ـ قوشاقنىڭ رېتىمىغا ماسلاشتۇرۇپ ئويناش ئادىتى ئومۇملاشقان. ئويۇنىڭ شەرتى سۈپىتىدە، توپنى قاچۇرماسلىق، قوشاق ئوقۇغاندا دۇدۇقلىماسلىق، قوشاق توپنىڭ ئۆرلەش ـ چۈشۈشىگە ماسلىشىپ ئېيتىلىشى لازىم، بولمىسا ئويناش نۆۋىتىدىن قېپقالىدۇ. توپ ئويناش ماھىرلىرى قوشاقنى ياخشى ئېيتىش ئۈچۈن، توپنى ئالقان بىلەن يەرگە ئۇرۇپ، ئۆرلەگەندە قول دۇمبىسىدە توختىتىپ، سىيرىلدۇرۇپ ئالقانغا چۈشۈرۈپ، قايتا يەرگە ئۇرىدۇ. خەلق ئارىسىدا «توپ قوشىقى»نىڭ تۈرلىرى كۆپ بولۇپ، بىرقەدەر ئومۇملاشقانلىرى مۇنداق ئېيتىلىدۇ:

چىگىچى، بۇغدايچى،
خەسكى دوغدايچى.
كېچىلەپ زوۋانى قوي،
زوۋىننىڭ قايسى قىزى.
ئەڭ كىچىك ئوپپا قىزى،

ئوپپىنى نەدىن ئالۇر
چىگىچە مىنىڭ باغىدىن

چىگىچەم كىمگە تېگۈر
ئۇستا قۇۋان تازغا تېگۈر.

ئۇستا قۇۋاننىڭ نېمىسى بار،
ئالتۇن ـ ئالتۇن قۇشلىرى.
قۇشلارنى قۇشلايلى،
تاز بېشىغا مۇشتلايلى.
تاز بېشى قاناپ كەتسە،
ئەسكى مازنى ياقايلى.

«توپ» ئويۇنى (2)

بۇ ھەر خىل شەكىل چىقىرىپ ئوينىلىدىغان ئويۇن بولۇپ، ئادەتتە ئىككى ياكى تۆت ـ بەش بالا ئوتتۇرىسىدا ئوينىلىدۇ. ئوينىلىدىغان توپ خۇددى «ھويلا» ئويۇنىدا ئوينىلىدىغان توپقا ئوخشاش، ئەمما ئۇنىڭدىن خېلى كىچىك بولىدۇ. بۇ ئويۇن ۋاقىت، مەيدان چەكلىمىسىگە ئۇچرىمايدۇ، كىچىككىنە تۆز يەر بولسىلا ئوينىلىۋېرىدۇ. جەريانى مۇنداق: ئوينىغۇچىلار ئالدى بىلەن توشقۇزىدىغان سانىنى مەسلىھەتلىشىپ بەلگىلەيدۇ، ئاندىن توپنى يەرگە ئۇرۇپ ئېگىز قاققىتىش بويىچە ئويۇن باشلاش ھوقۇقىنى تالىشىدۇ. كىمنىڭ ئۇرغان توپى ئېگىز قاققىسا، شۇ ئويۇن باشلايدۇ. توپ ئۆرە تۇرۇپ ۋە ئولتۇرۇپمۇ ئوينىلىدۇ. مەيلى قايسى شەكىلدە ئوينالسۇن، توپ ئالقان بىلەن ئۇرۇلۇپ، قولنىڭ دۈمبىسىگە چۈشۈرۈلۈپ، قول تارتىۋېلىنىپ ئالقان بىلەن يەنە ئۇرۇپ ئوينىلىدۇ. بەزىلەر ساناق سان بويىچە ساناپ تۇرۇپ ئوينايدۇ. بەزىلەر بىردىن يەتتىگە قەدەر ساناق سان بىلەن ساناپ، ئاندىن قوشاق ئېيتقاچ ئۇرغان سانىنى خاتىرىلەپ تۇرىدۇ. ھەر ئون قېتىم ئۇرغاندا بىر قېتىم پىرقىراپ تۇرۇپ ئۇرۇش ياكى بەش قېتىم ئىككى قوللاپ ئۇرۇش قاتارلىق شەكىللەر چىقىرىلىدۇ. بۇ جەريانداغ ئۇرۇلغان توپ قاققماي قالماسلىقى ياكى قول دۈمبىسىدىن چۈشۈپ كەتمەسلىكى شەرت. چۈشۈپ كەتسە ياكى قاققماي قالسا، ئوينىغۇچىنىڭ شۇ قېتىمقى نۆۋىتى تۈگەپ قايتا نۆۋەت كۈتىدۇ. ئويۇن شۇ تەرىقىدە داۋاملىشىپ بەلگىلەنگەن سانىنى كىم بۇرۇن توشقۇزسا، شۇ ئۇتقان بولىدۇ.

توپ ساناش ئۇسۇلى:

بىررا، ئىككا، ئۈچچا، تۆتا،
بەششا، ئالتە، يەتتە، سەككىز،
توققۇزا، ئوننا، ئون بىر، ئون ئىككى.

* * * *

بىرلەپ، ئىككىلەپ، ئۈچلەپ، تۆتلەپ،
بەشلەپ، ئالتىلەپ، يەتتىلەپ، سەككىزلەپ،
توققۇز، ئونلاپ.
سەكرەپ چۈشتۇم دەريادا،
ئۈچۈپ چىقتىم ھاۋادا.
دەريا سۈيى قۇيۇلدى،
پاتمىچۈقلار بويالدى.
بىرنىمىڭ ئېتى كۇچۇلا،
بىرنىمىڭ ئېتى چۇچۇلا.

ئاپئاق ساقال بوۋىلار،
بوۋىلار گەپدان كېلۈر.
بوۋايلارنىڭ بىر تال تۈكى،
ئېشەككە ئارغامچا بولۇر.
يەڭگەم، يەڭگەم،
شاھ يەڭگەم.
ئىشتان پىچاي دېدىلمۇ؟
ئىشتانلىرىنى قولتۇقلاپ.
نامار ئۆتەي دېدىلمۇ؟
چىكىلاك ـ چىكىلاك پىشىشە!

«تەپكۇچ» ئويۇنى ئاساسەن بالىلار ئويۇنى بولۇپ، بۇ ئويۇننىڭ ئۇيغۇر بالىلىرى ئىچىدە ئويـ
نىلىش تارىخى بىرقەدەر ئۇزۇن.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بۈيۈك مۇتەپەككۇرى، دانىشمەن تىلشۇناسى مەھمۇت قەشقەرى ئۆزىنىڭ «تۈركىي تىللار دىۋانى» ناملىق ئەسىرىدە: «تەپكۇچ بالىلار تېپىپ ئويناىدىغان ئويۇنچۇق. تەپكۇچ دۇگىلەك قوغۇشۇننىڭ تۆشۈكىگە ئۆچكە چۈپۈرى ئۆتكۈزۈپ ياسىلىدۇ» دەپ يازغانىدى (بىرىنچى كىتاب، 501 ـ بەت). بۇنىڭدىن تەپكۇچ ئويۇنىنىڭ ئۇيغۇر خەلقى ئىچىدە XI ئەسىردىنمۇ بۇرۇن بارلىقىنى، تارىخىنىڭمۇ بىرقەدەر ئۇزۇن ئىكەنلىكىنى قىياس قىلىشقا بولىدۇ. شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، تەپكۇچ ھەممە دەۋرلەردە ئويىنىلىپ، تا ھازىرغا قەدەر ساقلىنىپ كەلمەكتە.

تەپكۇچ قوغۇشۇننىڭ تۆشۈكىگە ئۆچكە چۈپۈرى ئۆتكۈزۈلۈپ ياسىلىدىغانلىقىغا قارىغاندا، چارۋىچىلىق، دېھقانچىلىق ۋە قوشۇمچە قول ھۈنەرۋەنچىلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ كېلىۋاتقان ئۇيغۇر مىللىتى ئىچىدە كۆپرەك ئويىنالغان مىللىي ئەنئەنىۋى ئويۇندۇر.

تەپكۇچ ئادەتتە چوڭراق تۈگمە ۋە قوغۇشۇننىڭ تۆشۈكىگە ياكى داچەن ـ يارماقلارنىڭ تۆشۈـ
كىگە ئۆچكە چۈپۈرى، توشقان تىۋىتى ياكى خورازنىڭ بويۇن پېيى ئۆتكۈزۈلۈپ ياسىلىدۇ. تەپكۇچ ئويۇنىغا قاتناشقۇچىلارنىڭ سانى چەكلەنمەيدۇ. قانچە ئادەم قاتناشسا بولىۋېرىدۇ. تەپكۇچ ئويۇنى بىرنەچچە كىشى بىر تەرەپ بولۇپ، كوللېكتىپ ياكى يەكمۇ يەك ئويىنىلىدۇ.

تەپكۇچ تېپىشنىڭ شەكىللىرى ــ ئۇزمەي ئالدىچە تېپىش، ئارقىچە تېپىش، بىر پۇتىنى

يەرگە تىرەپ يەنە بىر پۇتنىڭ دۈمبىسى بىلەن تېپىش، يۆتكىلىپ بىر پۇتنىڭ دۈمبىسى بىلەن تېپىش، پۇتنىڭ ئىچ يېنى بىلەن تېپىش، پاچاق ئۇستىدە تېپىش، ئىككى پۇتنىڭ ئىچ يېنى ۋە سىرت يېنى بىلەن نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېپىش، سەكرەپ چىقىپ پۇتنىڭ ئىچ يېنى ۋە دۈمبىسى بىلەن تېپىش، ئىككى ياكى ئۈنىڭدىن ئارتۇق ئادەم ئۇدۇل تۇرۇپ نۆۋەتلەشتۈرۈپ تېپىش قاتارلىقلاردۇر.

مۇسابىقىلىشىش ئۇسۇلى: بۇرۇن بۇ ئويۇن مۇسابىقىسىدە ۋاقىت چەكلىمىسى بولمايتتى. قانچە خىل تېپىش ئۇسۇلى بويىچە مۇسابىقىلىشىشنى ئويۇنغا قاتناشقۇچىلار كېڭىشىپ بەلگىلەيتتى، دائىرە سىزىق چەكلىمىسىمۇ بولمايتتى. ھازىر ئىككى خىل مۇسابىقە شەكلى قوللىنىلىپ كەلمەكتە.

1. ۋاقىتقا قاراپ نۆۋەت بىلەن تېپىش: ھەر قېتىملىق مۇسابىقە بەلگىلەنگەن ۋاقىتقا قەدەر داۋاملىشىدۇ. بۇنىڭدا بىر پۇت بىلەن تېپىشكىمۇ، ئىككى پۇت بىلەن تېپىشكىمۇ بولىدۇ. لېكىن، ھەر قېتىم تەپكەندە، تەپكۈچ تەپكەن پۇت يەرگە بىر قېتىم چۈشۈشى كېرەك، ئېسىلدۇرۇپ تېپىشكە بولمايدۇ. تېپىشتە تىز ھەم تىزنىڭ تۆۋەنكى قىسمىدا تېپىلسە كۈچكە ئىگە بولىدۇ. مۇسابىقە مەلۇم دائىرە ئىچىدە ئېلىپ بېرىلىدۇ. پۇتنى يەرگە تەگكۈزمەي تېپىش، قول بىلەن تۇتۇۋېلىش، دائىرە سىزىقىدىن پۇتى چىقىپ كېتىشلەرنىڭ ھەممىسى بىر قېتىم ئۇتتۇرۇپ قويغانلىق ھېسابلىنىدۇ. ئاخىرىدا تېپىش قېتىم سانى كۆپ بولغان تەرەپ ئۇتقان ھېسابلىنىدۇ.

2. ۋاقىتقا قارىماي تېپىش: بۇنىڭدىمۇ نۆۋەت بىلەن تېپىش ئۇسۇلى قوللىنىلىدۇ. لېكىن، ۋاقىت چەكلىمىسى بولمايدۇ. بىر ئايلانما مۇسابىقىدە، تېپىش قېتىم سانى كۆپ بولغان تەرەپ ئۇتقان ھېسابلىنىدۇ.

«توپۇق» ئويۇنى

«توپۇق» ئويۇنى — شەرتى ئېغىر، مەسئۇلىيەتچانلىقى كۈچلۈك، مۇددىتى ئۇزۇن، ئەر - ئايال، قېرى - ياش ھەممىگە تەڭ ئومۇملاشقان ئويۇن. بۇ ئويۇنمۇ دوستلۇقنىڭ ئۇزاق سىناقلار - دىن ئۆتەلەيدىغان، ئۇنتۇلماس، ساداقەتمەن بولۇشىنى سىناش ئويۇنى بولۇپ، قوي ياكى ئۆچكىنىڭ توپۇقى لازىم. توپۇق قوي ياكى ئۆچكىنىڭ ئارقا پۇت سېنىدىن چىقىدۇ. ئۇنىڭ ئالاھىدىلىكى مۇستەھكەم ئۇيۇللۇققا ئىگە بولۇپ، گۆش بىلەن توپۇق سۆڭىكى ئارىسىدىكى ئۇيۇللۇققا سىمۇزول قىلىنغان.

«توپۇق» ئويۇنىنىڭ ئويىنىلىشى: توپۇق ئويىنىغۇچى ئىككى كىشى بىر يەردە تۇرغان بولسۇن ياكى يىراق يەردە بولسۇن، ئۆزلىرىنىڭ دوستلۇق سەممىيىتىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن، بىرى يەنە بىرىگە پاكىزلانغان توپۇقنى تېشىپ يىپ ئۆتكۈزۈپ بېرىدۇ. توپۇقنى قوبۇل قىلغان دوستى ئۇنى ئېلىپ يېنىدا ساقلايدۇ. توپۇق بەرگۈچى خالىغان مەزگىلدە تۇيۇقسىز توپۇقنى سورايدۇ. توپۇق ئالغۇچى دەرھال چىقىرىپ بېرىشى لازىم، شۇندىلا ئۇ ئۇتقان بولىدۇ. شۇ چاغدا، توپۇق بەرگۈچى قوي، كالا، ھەتتا تۆگە سويۇپ چاي (مەشرەپ) بېرىپ، دوستىنىڭ ساداقىتىگە رەھمەت ئېيتىدۇ. مۇبادا دېگەن ۋاقتىدا توپۇقنى چىقىرىپ بېرەلمىسە، توپۇق ئالغۇچى ئۇتتۇرغان بولۇپ، ئۇتقۇچى تەرەپكە مەشرەپ - چاي بېرىدۇ.

«توقسان قولۇم» ئويۇنى

ئادەتتە «بارماق ساناش ئويۇنى» دەپمۇ ئاتىلىدىغان بۇ ئويۇن ئون نەچچە ئەسىرلىك ئۇزاق تا-رىخقا ئىگە بولۇپ، «توقسان قولۇم» ئويۇنى تەڭ ياشلىق ياكى مەلۇم ياش پەرقىگە ئىگە بالىلار ئارا ئوينىلىدۇ. ئادەتتە بىرنەچچە بالا بىر يەرگە جەم بولۇپ، ئوڭ قولىنىڭ بىگىز بارمىقى بىلەن سول قول بارماقلىرىنى نۆۋەتلەشتۇرۇپ ساناپ مۇنداق قوشاق ئوقۇيدۇ:

A: بىر قولۇم، بىر - بىر قولۇم؛
B: ئاقامىدى - ساغامىدى توقسان قولۇم.
قوشاق ئوقۇش جەريانىدا قول ھەركىتى بىلەن ئىنتوناتسىيە ماسلىشىش تەلەپ قىلىنىدۇ.
ئادەتتە تەڭ ياشلىق بالىلار ئارا ئوينىلىدىغان بۇ خىل شەكىل ئانچە كۆپ قوللىنىلمايدۇ.

كۆپرەك ئومۇملاشقان ئويۇن شەكلى ۋە ئويناش جەريانى مۇنداق بولىدۇ:

بالىلار ئىچىدىكى يېشى چوڭراق بىرى ئويۇن ئىشتىراكچىلىرى (ئوغۇل - قىز ئارىلاش)نى بىر يەرگە يىغىپ، ئۇلارنىڭ ئەقلىي قابىلىيىتىنى سىناپ بېقىش مەقسىتىدە، سول قولىنىڭ بەش بارمىقىنى كۆرسىتىپ: «بۇ نەچچە؟» دەپ سورايدۇ. بالىلاردىن بىرى بارمىقىنى ساناپ بەش ئىكەنلىكىنى بىلگەندىن كېيىن، دەرھال «بەش!» دەپ جاۋاب بېرىدۇ. شۇ چاغدا، سوئال سورىغۇچى بالا بارماقلىرىنى: «بىر قولۇم، بىر - بىر قولۇم، ئاقامىدى - ساغامىدى توقسان قولۇم» دەپ تەرتىپ بويىچە ساناپ، بەش بارمىقىدىن «90» نى چىقىرىدۇ ھەمدە ئارقىدىنلا ئىككىنچى بالىدىن سورايدۇ. ئەگەر ئۇ بالا «90» دەپ جاۋاب بەرسە، سورىغۇچى بارمىقىنى «بىر، ئىككى...» دېگەن تەرتىپ بويىچە ساناپ «بەش» چىقىرىدۇ. بۇ خىل ھەرىكەتنىڭ تەكرارلىنىشى بىلەن بالىلار قانغۇچە كۈلۈشۇپ، ئويۇننى جانلاندۇرۇۋېتىدۇ.

«توققۇز قاتار» ئويۇنى

«توققۇز قاتار» ئويۇنى — ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ ئۇزۇن تارىخقا ئىگە ئەنئەنىۋى ئويۇن تۈرلىرىنىڭ بىرى. ئۇ كىشىلەرنىڭ پىكىر ئىقتىدارىنى ئۆستۈرۈش، زېھنىنى ئېچىش جەھەتتە ياردىمى زور بولغان كۈچلۈك رىقابەتچىلىككە ئىگە قىزىقارلىق ئويۇن ھېسابلىنىدۇ.

«توققۇز قاتار»نىڭ مەيدان شەكلى ئەپلىك سۇپىلارغا ياكى تەكشى يەر يۈزىگە بۇر بىلەن كۋادرات شەكلىدە سىزىلىدۇ. چوڭ - كىچىكلىكى ئوخشاش ھەجمىدە بولغان ئاق - قارا تاشلارنى تاللاپ ئېلىپ «ئۇرۇق» قىلىشقا بولىدۇ. ئويىنىغۇچى ئىككى تەرەپ توققۇز دانىدىن ئۇرۇق تەييارلايدۇ.

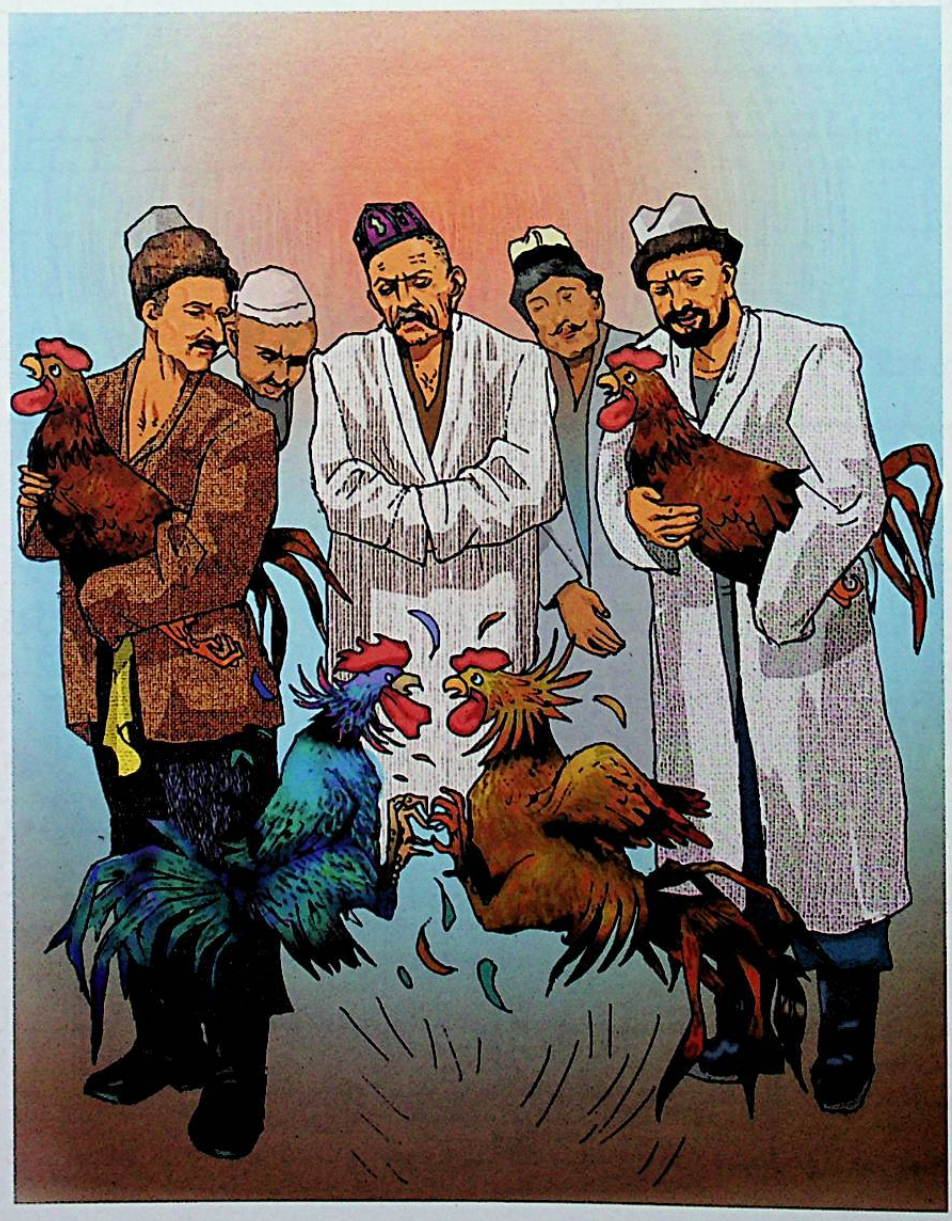
ئويناش ئۇسۇلى: توققۇز قاتار مۇسابىقىسىنى باشلاشتىن ئىلگىرى، ئىككى تەرەپ قاتارغا بالدۇر ئۇرۇق بېسىش نۆۋىتى تالىشىدۇ. ئاندىن ئۇرۇقنى نۆۋەت بىلەن بىر - بىردىن قاتار ئىچىدىكى بۇرجەكلەرگە، كېسىشكەن نۇقتىلارغا باسىدۇ. ئالدى بىلەن ئۇرۇق بېسىش نۆۋىتىنى ئالغان كىشى بىر ئۇرۇقنى قاتار ئىچىگە باسسا، ئارقىدىن ئىككىنچى كىشى بىر ئۇرۇقنى باسىدۇ. قالغان ئۇرۇقلىرىنىمۇ شۇ تەرىقىدە ئىككى تەرەپ جەمئىي 18 دانە ئۇرۇقنى بېسىپ تۈگىتىدۇ. مۇسابىقىلەشكۈچىلەردىن بىرى نۆۋەت بىلەن ئۇرۇق يۆتكەپ مېڭىپ، ئۇرۇقىدىن ئۇچنى بالدۇر بىر قاتار قىلىۋالسا، قارشى تەرەپنىڭ بىر ئۇرۇقنى يەيدۇ.

مۇسابىقىلەشكۈچىلەردىن قايسىبىرى بولسۇن، قارشى تەرەپنىڭ ئۇرۇقىنى بۇرۇن يەپ تۈگەتسە ياكى قارشى تەرەپنىڭ ئۇرۇقىنى قاماپ، يۇرۇش يولىنى قويمىسا، شۇ يەڭگەن بولىدۇ.

«توخۇ سوقۇشتۇرۇش» ئويۇنى

توخۇ سوقۇشتۇرۇش — ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەدىمدىن تا ھازىرغىچە ئۇزۇلدۇرمەي داۋاملاشتۇ-رۇپ كېلىۋاتقان، مەنىۋى تۇرمۇشىنى جانلاندۇرىدىغان قىزىقارلىق ئويۇنلىرىنىڭ بىرى. توخۇ سو-قۇشتۇرۇش ئادەتتە يېزىلاردىكى بازار كۈنلىرى، ھېيت - بايراملاردا مەھەللىلەردىكى كىشىلەر توپلاشقان سورۇنلاردا ئېلىپ بېرىلىدۇ. سوقۇشتۇرۇلىدىغان توخۇلار تاللىنىدۇ.

«توخۇ سوقۇشتۇرۇش» ئويۇنى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ قىزىلسۇ، خوتەن، قەشقەر، ئاقسۇ ۋىلا-يەتلىرىدە، شىمالىي شىنجاڭنىڭ ئىلى ۋىلايەتلىرىدە كۆپرەك ئېلىپ بېرىلىدۇ. توخۇلار ئادەتتە يېرىم سائەتتىن بىر سائەتكىچە، ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ ئۇزاقراق ۋاقىت سوقۇشىدۇ. بىر - بىرىنى چوقۇپ تاجلىرىنى قانغا بوياپ، پەيلىرىنى يۇلۇۋېتىدۇ. مۇشۇنداق بىر - بىرىنى چوقۇپ، بارماق-لىرى بىلەن قامىشىپ سوقۇشۇش جەريانىدا قاچقىنى، بېشىنى ئېچىگە تىقىپ جىم تۇرۇۋالغىنى يېڭىلگەن ھېسابلىنىدۇ.

«تۇماق ئۇرۇش» ئويۇنى

«تۇماق ئۇرۇش» ئويۇنى ــ ئۇيغۇر خەلقنىڭ ئاتلىق ئوينايدىغان ئەنئەنىۋى ئويۇنلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، بۇ ئويۇنمۇ ئۇيغۇر خەلقنىڭ توي ـ تۆكۈن، جامائەت سورۇنلىرىدا ئوينىلىدۇ. تۇماق ئۇرۇش ناھايىتى قىزىقارلىق ۋە كۆلكىلىك بولغاچقا، قاتناشقۇچى ۋە كۆرگۈچىلەرمۇ ناھايىتى كۆپ بولىدۇ.

ئويناش ئۇسۇلى: بىر تۈز يەرگە باشلاش نۇقتىسىدىن 20 مېتىر يىراقلىققا ئات بويى ئېگىز-لىكىدە بىر دانە موما ياغاچ قادىلىپ، ياغاچنىڭ چوققىسىغا بىر دانە تۇماق كىيدۈرۈلىدۇ. قاتناش-قۇچىلار مەيدانغا يىغىلغاندىن كېيىن، ئىككى نەپەر ئويۇن باشقۇرغۇچى ئۇلارنى رەتكە تىزىپ، رەت بويىچە تۇماق ئۇرغۇچىلارنىڭ كۆزىنى تېڭىشقا مەسئۇل بولىدۇ. ئويۇن باشلاش كومانىسى بېرىل-گەندىن كېيىن، كۆزى باغلانغان، قولىغا قامچا تۇتقان ئويۇن ئىشتىراكچىسى ئاتقا مىنىپ 20 مې-تىر ئارىلىقنى بېسىپ كېلىپ، كەينى ـ كەينىدىن ئوچ قېتىم تۇماقنى ئۇرىدۇ. ئوچ قېتىم تۇماقنى قامچا بىلەن توغرا چەنلەپ ئۇرالمىغىنى غەلىبە قىلىدۇ ھەمدە مۇسابىقە ئۇيۇشتۇرغۇچى ياكى توي ئىگىسى تەرىپىدىن مۇكاپاتلىنىدۇ، ئۇرۇپ چۈشۈرەلمىگەنلەر مەيدان ئىچىدە ئويۇن كۆرسىتىدۇ.

مۇسابىقىدە كۆز باغلىقىنى قولى بىلەن خۇپيانە ئېچىۋېلىپ تۇماق ئۇرۇشقا بولمايدۇ. ئەگەر كۆز باغلىقىنى ئېچىۋېلىپ تۇماق ئۇرسا، نەتىجىسى ئىناۋەتكە ئېلىنمايدۇ.

«توگى ـ توگىلەك» ئويۇنى

«توگى ـ توگىلەك» ئويۇنى بىر يىلنىڭ قىش پەسلىدىن باشقا ھەممە پەسلىدە، يەنى ئالاھىدە سوغۇق ۋە پەۋقۇلئاددە ئىسسىق بولمىغان ئەھۋال ئاستىدا تالا ـ تۈزدە، دەل ـ دەرەخ سايىسىدە قىز ـ ئوغۇللار بىرلىكتە ئوينايدىغان بىر خىل قوشاقلىق ئويۇن. بۇ ئويۇنغا قاتناشماقچى بولغان بالىلار ئۆزلىرى ئارىسىدىن تەينىلەنگەن ئىككى «ئانا» نىڭ تاللاپ بۆلۈشى ئارقىلىق ئىككى گۇرۇپ-پىغا بۆلۈنىدۇ (ھەربىر گۇرۇپپىدا سەككىزدىن توققۇزغىچە بالا بولسا بولىدۇ). ئۇلاردىن بىر گۇرۇپپا قول تۇتۇشۇپ چەمبەر ياسايدۇ. يەنە بىر گۇرۇپپا ئەزالىرى «ئانا» سىنى باشقا ئېلىپ بويسۇرى قاتار بولۇشۇپ، بىر ـ بىرىنىڭ ئارقا پېشىنى تۇتۇشۇپ، خۇددى يىراق ـ يىراقلارغا يولغا چىقىش ئالدىدا تۇرغان توگە كارۋىنىغا ئوخشاش سەپ تۈزۈشىدۇ. شۇڭلاشقا ئۇلار «قاتار توگىلەر» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ بالىلار ئۆز سېپىنى بۇزماستىن، دۇگىلەك بولۇپ تۇرغان بالىلارنىڭ ھەربىرىنىڭ قولتۇقىدىن بىر ـ بىرلەپ ئۆتۈشىدۇ ـ دە، بۇ ئىككى گۇرۇپپا بالىلىرى ئارىسىدا قوشاق ئېيتىشىش باشلىنىدۇ.

دۇگىلەك بولۇپ تۇرغان بالىلار:

— قاتار ـ قاتار تۆگىلەر، نەگە ـ نەگە ماڭدىڭلار؟

تۆگە بولۇپ تۇرغان بالىلار:

— تۇزغا ـ تۇزغا ماڭدۇق بىز.

— تۇزۇڭ نەگە تۆكۈلدى؟

— ئارا يولغا تۆكۈلدى.

— تاسقاپ ـ تاسقاپ ئالساڭچۇ؟ تاغىرىڭغا سالساڭچۇ؟

— تاغىرىمدا تۆشۈك بار. ماراپ تۇرغان مۇشۇك بار.

بۇ ئويۇن ئىككى گۇرۇپپىنىڭ ئالمىشىشى بىلەن يۇقىرىقى مەزمۇندا داۋاملىشىدۇ.

«چاچ كېسىش» ئويۇنى

«چاچ كېسىش» ئويۇنى ئادەتتە ياز پەسلىدىكى يامغۇر ياغقان كۈنلىرى يامغۇر توختاپ ئاسماندا ھەسەن ـ ھۈسەن كۆرۈنگەن چاغلاردا (ئايرىم ھاللاردا ھەسەن ـ ھۈسەن كۆرۈنمىسىمۇ مەيلى، ئەمما يامغۇر ياغقان بولۇشى شەرت) قىزلار تەرىپىدىن ھويلا ـ ئارامىلاردا ئوينىلىدۇ. چۈنكى، بالىلارنىڭ چۈشەنچىسىدىمۇ ئۇنىڭ پەقەت ئۆينىڭ بوسۇغىسى ئەتراپىدىلا ئوينىلىدىغانلىقى ئېنىق.

بۇ ئويۇننى ئويناشتا، قىزلار يامغۇر يېغىشقا باشلىغان ھامان چاچلىرىنى پاكىز يۇيۇپ، تارغاق ـ سۈزگۈچ سېلىپ تاراپ، ئالدىن ئاز ـ تولا تەييارلىق كۆرۈۋالىدۇ. ئاندىن مەھەللىنىڭ بىرلىك قىلىپ مەلۇم بىر قىزنىڭ ھويلىسىغا يىغىلىدۇ ـ دە، يامغۇرنىڭ توختىشىنى، ھېچبولمىغاندا بىرئاز پەسلىشىنى كۈتكەچ «ياغاچ ئايپالتا» ياسايدۇ (قانچە گۈرۈپپىغا بۆلۈنۈپ ئويناش پىلانلانغان بولسا، شۇنچە ئايپالتا تەييارلىنىدۇ). ئۆزلىرى خالىغانچە گۈرۈپپىلارغا بۆلۈنگەندىن كېيىن، ئويۇن كۆرسىتىش نۆۋىتىنى تالىشىدۇ. ئويۇن باشلاش نۆۋىتىنى ئالغان قىز ئوڭ قولىدا «ئايپالتا» نى، سول قولىدا تال ـ تال ياكى بىر جۈپ ئۆرۈلگەن چېچىنىڭ ئۇچىدىن بىر ـ ئىككى سانتىمېتىر كېلىدىغان قىسمىنى تۇتۇپ بوسۇغىغا ئېگىشىدۇ. ئويۇن كۆرىدىغان باشقا قىزلار ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئولىشىپ، دىققىتىنى يىغىپ جىمجىت تۇرىدۇ. ئويۇن كۆرسىتىدىغان قىز ئۆزىگە ئوڭ كەلگەن تەرەپنى ئاساس قىلغان ھالدا چېچىنى بوسۇغىغا ئوڭ ـ سول ياندىن قويۇپ، كۆڭلىدە «چېچىم تېز ئۆسسۇن، ئاۋۇسۇن، توم بولسۇن» دەپ، كەسكەندەك شەكىل پەيدا قىلىدۇ. بۇ خىل شەكىلدىكى ھەربىرىگە يۇقىرىقى تەرتىپ بويىچە شۇ كۈنى ئويۇنغا قاتناشقان قىزلار تەرىپىدىن تەكرارلىنىدۇ. ھەممىسى بىر قېتىمدىن «كېسىپ» بولغاندىن كېيىن، كېسىلگەن «چاچ» لىرىنى ھويلا ۋە باغلاردىكى گۈللەرنىڭ تۈۋىگە كۆمۈۋېتىپ، ئۆزئارا «چېچىڭ ئۇزۇن، كۆپ، ئاۋۇشلۇق، توم بولسۇن» دەپ تەكرارلىشىدۇ، چىرايلىرىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ شادلىنىدۇ.

«چاچ ئۆرۈش» ئويۇنى

«چاچ ئۆرۈش» ئويۇنى ــ ئۇيغۇر قىز ئۆسمۈرلىرى ئوينايدىغان، روشەن خاسلىققا ئىگە بىر خىل ئويۇن تۈرىدۇر.

بۇ ئويۇن ياز ۋە كۈز پەسىللىرىنىڭ ھاۋا ئوچۇق (ھۆل ـ يېغىنسىز) كۈنلىرى ئېرىق ـ ئۆستەڭ بويلىرىدا قىزلار تەرىپىدىن ئوينىلىدۇ. ئويۇنغا قاتناشماقچى بولغان يەتتە ـ سەككىز قىز بىر يەرگە جەم بولۇپ، ئۆز ئالدىغا چاچلىرىنى چۈۋۈپ ـ تاراپ تەييارلىنىدۇ. ئۇلار ئىچىدىن بىر قىز ئويۇن رىياسەتچىسى قىلىپ سايلىنىدۇ، رىياسەتچى قىز باشقا ئىش قىلماي، ئويۇن كۆرسىتىدىغانلار ـ نىڭ ھەربىرىنى كۆزىتىپ، ئاخىرىدا لىللا دەپ بىرىگە ئايرىيدۇ؛ چېچىنى تەلەپكە لايىق ئۆرۈيەلمىگەنلەرنى بەلگىلىك مۇددەت ئىچىدە قايتا ئۆرۈشكە بۇيرۇيدۇ، يەنىلا ئۆرۈيەلمىسە «جازا» بېرىدۇ. ئويۇن رىياسەتچىسى قىزنىڭ ئىجازىتى بىلەن باشلىنىپ، قىزلار بەس ـ بەستە چاچ ئۆرۈيدۇ.

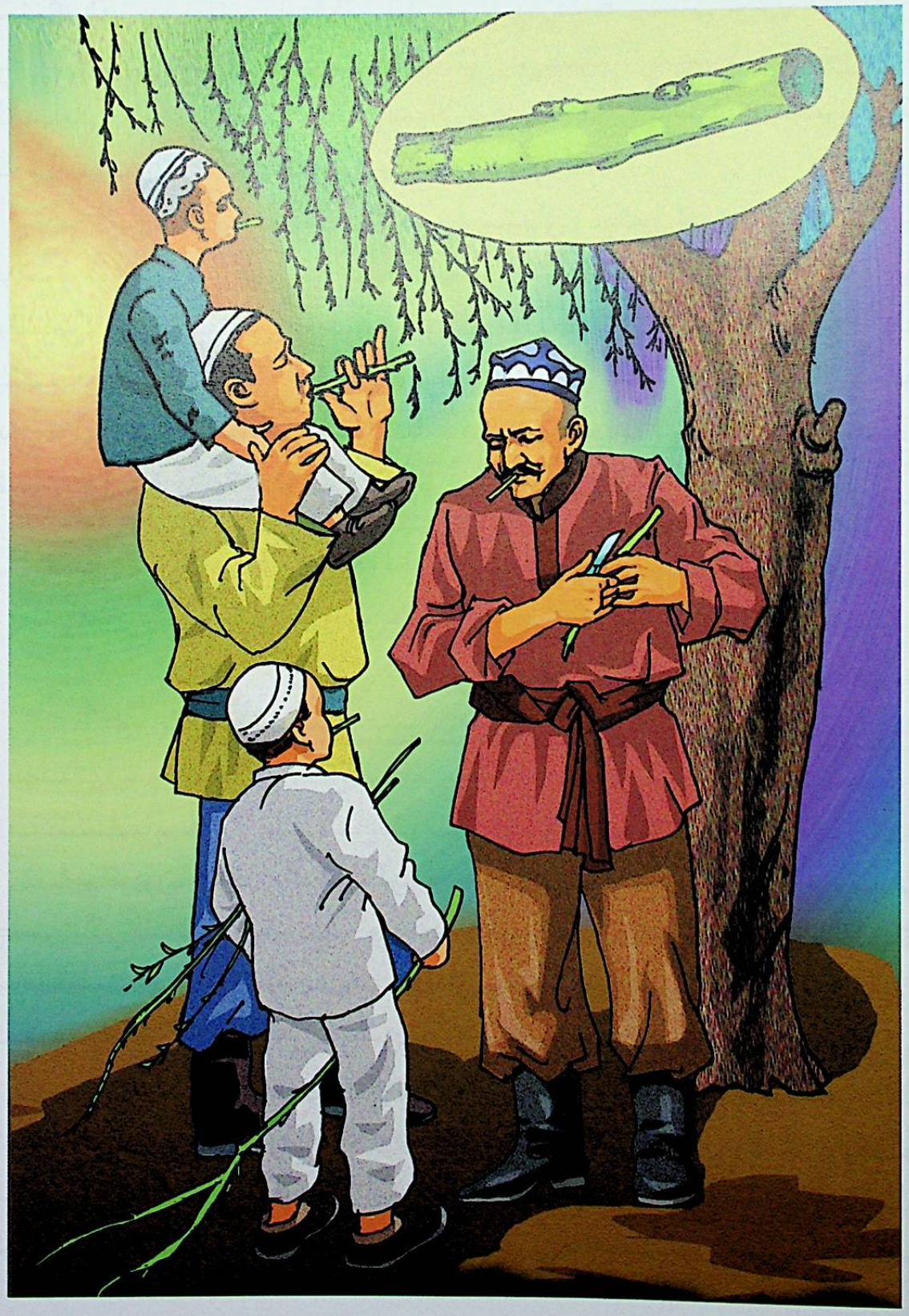
شەرت: چاچ چوڭ ـ كىچىكلىكى ئوخشاش قىرىق تال (ئويۇن باشلىنىشتىن ئاۋۋال قاتـ چە تال ئۆرۈش بېكىتىلگەن بولسا، شۇ بويىچە بولسىمۇ بولىدۇ) ئۆرۈلۈشى، چاچ ئۆرۈگۈچىـ نىڭ ھەربىرى تېز، قائىدىلىك، كۆركەم بولۇشى، ئۆزئارا پاراڭ سېلىشماسلىقى، چاچ ئۆرۈۋاتقان قىزلار بىر ـ بىرىگە قاراپ رەتلىك ئىككى سەپ تۈزۈپ ياكى ئىككى قىز بىر ـ بىرىگە قاراپ ۋە ياكى چۆرىدەپ ئولتۇرۇشى؛ قانداق ئولتۇرۇشتىن قەتئىينەزەر، چاچ ئۆرۈۋاتقان تەرەپكە سەل ـ پەل ئېگىلىپ، قىزلارغا خاس ئەۋرىشىملىكنى نامايان قىلىشى، تازىلىققا ئەھمىيەت بېرىپ، ئۇچىسىدىكى كىيىم ـ كېچەكنى پاكىز تۇتۇشى لازىم.

ۋاقىت جەھەتتىن، ئويۇن رىياسەتچىلىكى ھەربىر قىزغا بىر قېتىمدىن ئايلانغانغا قەدەر داۋاملىشىپ، يېڭىلگەنلەرگە «جازا» بېرىش بىلەن تاماملىنىدۇ.

«تۇپەك» ئويۇنى

«تۇپەك» ئويۇنى قەدىمكى ئۇيغۇر بالىلار ئويۇنلىرىدىن بىرى بولۇپ، بۇ ھەقتە مەھمۇت قەشـ قەرىنىڭ «تۈركىي تىللار دىۋانى»دا بىرقەدەر تەپسىلىي مەلۇمات قالدۇرۇلغان. «دىۋان»دىكى خاتـ رىلەرگە ئاساسلانغاندا، تۇپەك ــ سۆگەت ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش دەرەخلەرنىڭ نوتىسىدىن ياسىلىدىـ غان بىر خىل ئويۇنچۇق مىلتىق بولۇپ، بالىلار نوتىنىڭ ياغىچىنى پوستىدىن سۇغۇرۇۋېلىپ، نەيچىسىگە كۈمىلاچ تىقىپ، ئۇنىڭ بىلەن قۇشقاچ ئېتىپ ئوينايدۇ. قۇشقاچ ئېتىشتا ئىشلىتىلـ

دىغان تۇپەك يەنە ياغاچنىڭ ئىچىنى كاۋاك قىلىپ ئويۇش يولى بىلەنمۇ ياسىلىدۇ. ھازىر بۇ ئو-يۇنىنىڭ ئەسۋابى (تۇپىكى) ۋە جەريانىدا بەزى ئۆزگىرىشلەر يۈز بەرگەن. ھازىر ئادەتتە بالىلار ئە-تىيازلىقى سۇ تۇپەك ياكى سۇ مىلتىقى بىلەن سۇ چېچىشىپ ئويناىدۇ. تۇپەك ئادەتتە قارا سۆگەت نوتىسىدا ياسىلىدۇ، ئالدى بىلەن سۆگەت نوتىسىنىڭ پوستىنى تولغاپ يۇمشىتىپ ئۇنىڭ ياغىچى چىقىرىۋېلىنىدۇ. ئاندىن ئۇنىڭ ئۇچىدىن ئۇچ - تۆت سانتىمېتىر ئۇزۇنلۇقتا بىر پارچە ياغاچ كېسىۋېلىنىپ، ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزەك قىسمى ئىنچىكە زىخچا بىلەن كولاپ چىقىرىلىدۇ، يەنە شۇ ياغاچنىڭ قالدۇق قىسمىدىن توققۇز - ئون سانتىمېتىر ئۇزۇنلۇقتا بىر پارچىسى كېسىپ تاشلە-نىدۇ. ئاندىن ھېلىقى تۆشۈك چىقىرىلغان، كىچىك پارچە ياغىچى چىقىرىۋېتىلگەن سۆگەت پوس-تىنىڭ بىر بېشىغا كىرگۈزۈلىدۇ، ھېلىقى كېسىپ تاشلانغان قىسمى يەنە بىر بېشىغا كىرگۈزۈ-لۈپ، سۆگەت پوس-تىنىڭ ئالدىدىكى پۈتەي قىسمىدىن تۆت سانتىمېتىردەك ئا-رىلىق مەلۇم كەڭ-لىكتە قاتار - قاتار تىلىپ تاشلىنىدۇ. بۇ تۇپەكنىڭ ساپ قىسمى ئالدىغا ئىت-تىرىلگەندە قاتلە-نىپ، ئارقىغا تار-تىلغاندا تۇرلىنىش رولىنى ئويناپ، خۇددى شىپىرىسقا ئوخشاش سۇنى سۇ-مۇرۇپ - چىقىرىپ بېرىدۇ. بالىلار تۇپەك (سۇ مىلتىقى)نىڭ بۇ قائىدىسىدىن پاي-دىلىنىپ، بىر - بە-رىگە سۇ چېچىشىپ ئويناىدۇ.

تارتما تارتىشماق

تارتما تارتىشماق ئويۇنىدا ئون بالا بولسا، ئاۋۋال ھەربىرىنى ئۆزىنىڭ باراۋىرىگە جۈپ قىلىپ، ئاندىن كېيىن ئون بالىنىڭ ئىچىدىن ئىككى چوڭ بالا ئايرىلىپ چىقىلىدۇ، بۇ ئىككىسى قالغان سەككىز بالا قاتارىدىكى ھەربىر جۈپ بالىدىن بىردىن بۆلۈپ ئالىدۇ، يەنى ئىككى چوڭ بالىنىڭ كەينىدە تۆتتىن سەككىز بالا بىر - بىرىنىڭ بېلىنى تۇتۇپ تۇرىدۇ. ئالدىدا ئىككى چوڭ بالا بىر - بىرىنىڭ قوللىرىنى تۇتۇپ ئۆز تەرىپىگە تارتىدۇ. ئىككى تەرەپ شۇنداق تارتىشىپ، ئالدىدىكى چوڭ بالىنى قالغان تۆت بالا بىلەن قوشۇپ تارتىپ نىشاندىن ئۆتكۈزۈۋالسا يېڭىۋالىدۇ. كۈچى يەتمەي تارتىلىپ كەتكەن بالىلار مات بولىدۇ.

بۇ ئويۇننىڭ يەنە «ئۆتۈشمەك»، «تارتىشاق» دېگەن ئىسىمىمۇ بار بولۇپ، بۇ ئويۇننىڭ تارىخى تولىمۇ ئۇزاق، يەنى «تۈركىي تىللار دىۋانى»دا بۇ ئويۇن ھەققىدە مۇنداق مەلۇمات قالدۇرۇلغان: «ئۆتۈش: ئويۇندا ئۆتۈش. بۇ ئويۇن مۇنداق بولىدۇ. بالىلار ھالقا شەكلىدە ئولتۇرۇپ، ئاردىدىن بىرى يېنىدىكىسىنى تۇرتىدۇ ۋە ئۇنىڭغا ئۆتۈش، ئۆتۈش دەيدۇ، يەنى سەنمۇ يېنىڭدىكى بالىنى تۇت،دەيدۇ. ئۇمۇ شۇنداق قىلىدۇ. ھالقىنىڭ تاكى ئاخىرىغىچە شۇنداق داۋام قىلىدۇ.» تارتما تارتىشاق ئويۇنى ھازىرقى شەكىلدە ئۆزە تۇرۇپ يۇقىرىقىدەك ئويناىدىغان بولۇپ ئۆزگەرگەن.

« ساقا » ئويۇنى

بۇ ئويۇن بالىلارنىڭ كۆپ ئوينايدىغان ئويۇنلىرىدىن بىرى بولۇپ، شاپتۇل ياكى گۈلە ئۇرۇق-چىسى ياكى ياڭاقتا ئوينىلىدۇ. ئۇرۇقچىدا ئوينالغاندا خىشتا ياسالغان ساقا، ياڭاقتا ئوينالغاندا ياڭاق ساقا قىلىنىدۇ. ئويۇنىڭ جەريانى مۇنداق: يەتتە - سەككىز بالا بىر گۇرۇپپا بولۇپ تۇز بىر ئورۇنىنى تاللايدۇ. ئورۇن تاللانغاندىن كېيىن تۇز سىزىق بويىچە ھەربىر چامدام يەرگە ئىككىدىن ئۇرۇقچا ياكى ياڭاق جۈپ قىلىپ قويۇلىدۇ. بۇ «گەن» دەپ ئاتىلىدۇ. ئاندىن نۆۋەت بىلەن گەنگە قارىتىپ ساقا يۇمىلىتىلىدۇ. بىرىنچى بولۇپ ساقا يۇمىلاتقانىنىڭ ساقىسى گەنلەرنىڭ بىرەرىگە تەگسە، ئۇ داۋاملىق ئويناۋېرىدۇ. شۇ ئويناش بىلەن گەنلەرنىڭ ھەممىسىنى سوقۇۋەتسە، شۇ نۆۋەتلىك ئويۇن شۇنىڭ ئۇتۇقى بىلەن ئاخىرلىشىپ، ئويۇن يەنە قايتىدىن باشلىنىدۇ. ئەگەر ساقا گەنلەرگە تەگمەي، يۇمىلاپ

بىرىپ بىر يەردە توختاپ قالسا، شۇ يەردىن مىدىرلىتىلمايدۇ، ئۇنىڭ شۇ قېتىمقى نۆۋىتى تۈگەپ نۆۋەت كۈتىدۇ. ئەگەر بىر - ئىككىسىگە، ھەتتا مۇتلەق كۆپىگە تېگىپ كېيىنكىلىرىدە تەگمىسە، ئۇمۇ نۆۋەت كۈتۈشكە مەجبۇر بولىدۇ. مۇنداق ئەھۋال كۆرۈلگەندە، كېيىنكى ساقا يۇمىلاتقۇچى «ساقا - پاقا ئارىلاش» دەپ ساقىسىنى يۇمىلاتسا، ئۇنىڭ ساقىسى مەيلى گەنگە تەگسۇن ياكى سا-قىلارغا تەگسۇن، ئۇ ئويۇننى داۋاملاشتۇرۇۋېرىدۇ. ساقىسى سوقۇلۇپ كەتكەن، شۇ قېتىمقى ئويناش ھوقۇقىدىن مەھرۇم بولۇپ ئۇتقان گەنلىرىنى ئۇنىڭغا بېرىشكە مەجبۇر بولىدۇ. ئويۇن شۇ تەرىقە-دە ئىككى - ئۈچ مەيدان داۋاملىشىپ ئاخىرلىشىدۇ.

«چاقپەلەك» (سارغايدى) ئويۇنى

«چاقپەلەك» ئويۇنى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەڭ ياخشى كۆرىدىغان مىللىي ئەنئەنىۋى ئويۇنلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇ قەدىمدىن تارتىپ ھەر يىلى دېھقانلار كالېندارى بويىچە باش باھار پەسلى (1 - ئاي)دىكى يېڭى بىر يىلغا قەدەم قويغان كۈندە ــ ھېيت - بايرام كۈنلەردە ئۆتكۈزۈلۈپ كەلگەن. بۇ كۈنلەردە دېھقان - چارۋىچىلار ئانچە ئالدىراش بولمىغاچقا، ئەنە شۇنداق توي - مەرىكە كۈنلىرىدە بۇ ئويۇن بىرنەچچە كۈن، ھەتتا ئون نەچچە كۈنگىچە قىزغىن داۋام قىلىدۇ.

چاقپەلەك تەخمىنەن 15 ــ 20 مېتىر ئېگىزلىكتىكى خادا ياغاچقا ھارۋا چاقىنى كىيگۈزۈپ، چاقنىڭ ئوستىگە ئىككى تال ياغاچ بىرگە جۈپلىنىپ باغلىنىپ ياسىلىدۇ. بۇ ياغاچ چاقنىڭ خادا ئوس-تىدە مەزمۇت تۇرۇشىنى كاپالەتلەندۈرىدۇ. ئويۇنچىلار ئېسىلىپ تۇرىدىغان ئىلەڭگۈچ ئارغامچىلار شۇ چاق ئوستىدىكى جۈپلىمە ياغاچقا مۇقىم بېكىتىلگەن بولىدۇ.

چاقنى ئايلاندۇرىدىغان يەنە بىر ياغاچ خادىنىڭ ئاستىغا توغرىسىغا قىلىپ مۇقىم ئورۇنلاشتۇ-رۇلغان بولۇپ، بۇ توغرا ياغاچنىڭ ئىككى چىشى چاققا ئارغامچا بىلەن تۇتاشتۇرۇلىدۇ. توغرا ياغاچ-نىڭ ئىككى تەرىپىدە تۆتتىن سەككىزگىچە ئادەم تۇرۇپ، بىر خىل تېزلىك بىلەن ئوڭ يۆنىلىشكە قاراپ ئىتتىرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئىككى چاقمۇ بىللە ئايلىنىپ، چاققا باغلانغان ئىلەڭگۈچتىكى ئىك-كى «ئۇچقۇچى» ئاستا - ئاستا كۆككە كۆتۈرۈلىدۇ. چاق قانچىلىك تېز ئايلانسا، ئۇچقۇچىلارمۇ شۇ-چىلىك تېزلىكتە ئېگىزگە كۆتۈرۈلىدۇ. ئۇچۇش ئەۋجىگە چىققاندا، ئۇچقۇچىلار قىزغىن شاد - خۇراملىققا چۆمىدۇ. ئويۇن ئوينىغۇچىلار ئالمىشىپ تۇرىدۇ.

بۇ خىل ئويۇننىڭ ئۆزىگە خاس قائىدە - تەرتىپى بولۇپ، يىگىتۈپشى تەرىپىدىن باشقۇرۇلىدۇ. ئەگەر ئويۇن تەرتىپىنى بۇزغۇچىلار چىقىپ قالسا، قائىدە - تەرتىپكە ئاساسەن كۆرسىتىلگەن سەۋەب-لىكنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ، يىگىتۈپشى تەرىپىدىن جازاغا تارتىلىدۇ. ئېغىر خىلاپلىق قىلغۇچىلار مەيداندىن ھەيدەپ چىقىرىلىدۇ.

«چاقپەلەك» ئويۇنى ھەربىلى ھېيت - بايرام كۈنلىرى ئوغلاق تارتىشىش، چېلىشىش قاتارلىق ھەربىر كەتلەر بىلەن بىرلىكتىمۇ ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا، بۇ ئويۇن مەخسۇس تۇي - تۆكۈن-لەردىمۇ ئويناپلىدۇ. تۇي قىلغۇچى ئۆزى خىراجەت قىلىپ بۇ ئويۇننى ئويۇشتۇرىدۇ.

«چاقپەلەك» ئويۇنىنىڭ ھازىرقى ئويناپلىش ئۇسۇلىدىن باشقا، تارىخى بىرقەدەر ئۇزۇنراق بولغان يەنە بىر خىل ئويناپلىش ئۇسۇلىمۇ بار. بۇ خىل ئۇسۇلدا چاقپەلەكنىڭ خادا ياغىچى تەخمىنەن ئالتە مېتىردىن سەككىز مېتىرغىچە بولۇپ، بۇ خادا ياغاچ يەرگە تىك قىلىپ مۇستەھكەم ئورنىتىلىدۇ. بۇ خادا ياغاچنىڭ ئۈچىغا يەنىلا ھارۋا چاقى ياكى شارەكلىك چاق كىيگۈزۈلىدۇ. چاقنىڭ ئۇستىگە «+» شەكىللىك ئىككى باستۇرۇق ياغاچ باغلانغان بولىدۇ. چاقنىڭ چەمبىرىگە ئوخشاش ئارىلىق قويۇپ، تۆت دانە ھالقا مۇستەھكەم بېكىتىلىپ، بۇ ھالقىلاردىن تۆت تال ئېسىلىپ ھەربىرىگە ئارغامچا چىسى چۈشۈرۈلىدۇ. بۇ ئارغامچا 80 — 100 كىلوگرامغا كۈچىنىشكە بەرداشلىق بېرەلەيدىغان بولۇپ، خادا ياغاچتىن 30 — 50 سانتىمېتىر قىسقا بولىدۇ. ئارغامچىنىڭ تۆۋەنگە چۈشۈرۈلگەن ئۈچى ھەربىرىگە ئۈچقۇچىنىڭ يوتىسى پاتقۇدەك ئىلمەك قىلىپ چىگىلىدۇ. ئۈچقۇچىلار ئەك كۆپ بولغاندا تۆت كىشىدىن ئاشمايدۇ. بۇلار سول پۇتىنى ئارقانىنىڭ ئىلمىكى ئىچىگە سېلىپ، سول قولىدا ئارغامچىنى مەھكەم تۇتىدۇ. يۇقىرىقى تەييارلىقلار پۈتكەندىن كېيىن، ھەربىرىگە تۆرۈلىدۇ ۋە ئايلىنىش ھاسىل قىلىدۇ. چۈشۈشكە توغرا كەلگەندە، چاقپەلەكتە ئۈچقۇچىلار ئۈچۈش سۈرئىتىنى ئاستىلىتىپ يەرگە چۈشىدۇ.

«چامغۇر يۇلۇش» ئويۇنى (1)

بۇ ئاساسەن ئۇيغۇر يېزا ياشلىرى كوللېكتىپ ئويناپلىدىغان بىر خىل ئويۇن بولۇپ، ئۇنىڭ كۆڭۈل ئېچىش خاراكتېرىدىن تاشقىرى مەلۇم ئىجتىمائىي تۈسىمۇ بار.

بۇ ئويۇندا بىر توپ ياشلار بىر تال موما ياغاچ ياكى دەرەخنى نۇقتا قىلىپ، بىرى ئۇنى قۇ-چاقلاپ ئولتۇرىدۇ. قالغانلىرى بىرىنىڭ بېلىگە بىرى گىرە سېلىپ قۇچاقلاپ ئولتۇرۇپ، بىر ئۇ-زۇن گىرەلەشمە سەپ ھاسىل قىلىدۇ. بۇ ئۇزۇن سەپ بىر ئادەمنىڭ چامغۇرلۇقى بولۇپ يەنە بە-رەيلەن «خانىنىڭ ئەلچىسى» بولىدۇ.

«ئەلچى» سەپنىڭ ئارقا تەرىپىدىن بىر پۇتىنى كۆتۈرۈپ ئاقساپ كېلىپ «چامغۇر ئىگىسى» دىن: «خانىنىڭ قىزىنىڭ تويى بوپتىكەن. بىر باش چامغۇر بەرسۇن دەيدۇ» دەپ سورايدۇ. «چامغۇر ئىگىسى» بەرمەسلىكنىڭ ئامالىنى قىلىپ: «چامغۇر ئەمدى تۆت قۇلاق بولدى، باش تارتقاندا كەل-سىلە» دەيدۇ. «ئەلچى» ئاقسىغان پېتى قايتىپ كېتىپ، يەنە شۇ ھالەتتە قايتىپ كېلىدۇ ۋە بايىقى سۆزنى تەكرارلايدۇ. «چامغۇر ئىگىسى» ئىمكانقەدەر بەرمەسلىكنىڭ ئامالىنى قىلىپ يەنە قايتۇرۇ-

ۋېتىدۇ. كېلىپ ـ كېتىش بىر قانچە قېتىم تەكرارلانغاندىن كېيىن «چامغۇر ئىگىسى»: «ئوتاپ، سۇلاپ ئۆزلىرى يۇلۇۋالسىلا» دەيدۇ. «ئەلچى» بىر ـ بىرىنى قۇچاقلاپ ئولتۇرغانلارنىڭ قېشىغا كېلىپ، ئۇلارنىڭ سۇنۇپ ئولتۇرغان پۇتىنى تۇتۇپ قويۇپ: «ئوتتىدىم ـ سۇلىدىم، ئوتتىدىم ـ سۇ ـ لىدىم» دەپ تەكرارلىغىنىچە ھەممە كىشىنىڭ پۇتىنى بىر قېتىمدىن تۇتۇپ سىلاپ چىقىدۇ، ئاندىن ئەڭ ئاخىرقى ئادەمدىن (چامغۇر)دىن باشلاپ «يۇلۇشقا» باشلايدۇ.

قۇچاقلىشىپ ئولتۇرغانلاردىن كىمنىڭ قولى ئاجراپ كېتىپ «يۇلۇنۇپ» كەتسە، شۇ كىشى ئاقساق ئەلچى بولۇپ، چامغۇر تىلەپ كېلىدۇ. باشقىلار يەنە «چامغۇر» يۇلىۋېرىدۇ. ئويۇن زېرىكىكۇچە شۇ تەرىقىدە داۋاملىشىۋېرىدۇ.

«چامغۇر يۇلۇش» ئويۇنى (2)

بۇ ھەر خىل ئوتياش ـ كۆكتات تۇرلىرىنى تېرىش، ئىستېمال قىلىش، بولۇپمۇ سەۋزە، چامغۇر قاتارلىق يەرلىك ئوتياشلار بىلەن چوڭقۇر تونۇش بولغان ئۇيغۇر ئۆسمۈرلىرى ئارىسىدا ئۇزاق يىللاردىن بۇيان ئوينىلىپ كېلىۋاتقان، كۇچلۇك يەرلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە ئەنئەنىۋى ئويۇن ھېسابلىنىدۇ.

بۇ ئويۇن ياز، كۇز پەسىللىرىدە، سەۋزە، پىياز، چامغۇر قاتارلىق ئوتياشلار يېتىشكەن مەزگىللەردە قىزلار تەرىپىدىن ئوينىلىدۇ. ئادەتتە ئالتە ـ يەتتە قىز بالا بىر يەرگە جەم بولۇپ (يېزىلاردا ئېتىز ـ ئېرىق بويلىرىدا، شەھەرلەردە دەل ـ دەرەخ بار يەرلەردە) قاتار تىزىلىدۇ. باشتا تۇرغان بالا دەرەخ ياكى تۇتقىلى بولمىغان مەلۇم بىر نەرسىنى چىڭ تۇتۇپ (قۇچاقلاپ) چامغۇر يۇلغان تەرزدە زوڭ ئولتۇرىدۇ. قالغان قىزلار ئۇنىڭ قولتۇقىدىن تۇتقىنىچە ئارقىمۇ ئارقا زوڭ ئولتۇرۇشىدۇ. قاتارنىڭ قۇيرۇق قىسمىدا تۇرغان ئەڭ ئاخىرقى قىز:

تەبىئەتنىڭ قۇدرىتى بىرلە،
بىرلا كۆكەردى شۇ كۆكۇم.
شاھى رەڭلىك، غۇنچە مەڭلىك،
دەرمەھەل ئۆستى كۆكۇم.

قىشلىقى ئۇنگەن سىچەكنىڭ،
كۆكلىرى نازۇك تۇرۇر.
كۆتۈرسىلە خۇشبۇيلۇقىدىن،
بويلىرى پۇراپ تۇرۇر.

گۇل زىمىستاندا ئۇنەر،
سەۋزە باھارنىڭ ئەركىكى.
ياخشىلارنىڭ ھېيلىسىدىن،
سىچەك[3] ئۇندى قىشلىقى.

بۇ سىچەكنىڭ تەرىپىنى،
موم بىلەن نامە ئەيلىدۇق.
بۇ سىچەكنى ھەممىلىرىگە،
كۆڭۈلدىن تۆھپە ئەيلىدۇق.

بۇ سىچەكنىڭ سايىسىدە ئولتۇرسىلا،
ھەردەم كۆڭۈللەر ئاچىلۇر.
بۇ سىچەكنى ئالغان كىشىنىڭ،
بېشىغا گۈللەر ساچىلۇر.

كۆڭۈللەرنىڭ خۇشلۇقىدىن،
بۇ ئويۇننى باشلىدۇق.
بارچە ئادەمنىڭ ئىچىدىن،
ئۆزلىرىنى تاللىدۇق.

بارچە گۈللەردىن ئىلگىرى،
بۇ سىچەك كۆكلەپ تۇرۇر.
بۇ سىچەكنىڭ سايىسى،
كۆڭۈللەرگە راھەت بېرۇر.

بۇ سىچەكنىڭ تەرىپى،
خەقلەر ئارا مەشھۇر تۇرۇر.
بۇ سىچەكنى ئېلىشقا،
قىز ـ يىگىتلەر ئاشىق تۇرۇر.

دېگەندەك قوشاقلارنى سۆزلىرى ياكى تاقلاپ يادقا ئوقۇغاچ، ئۆزىنىڭ ئالدىدا زوك ئولتۇرغان قىزلار ـ نى بىر ـ بىرلەپ چامغۇر يۇلغاندەك تارتىشقا باشلايدۇ.

بۇ ئويۇنغا قاتناشقان ھەربىر بالا بىر نۆۋەتتىن ئويۇن كۆرسىتىپ، ئويۇننى بىر ـ بىرىنى قوچاقلىشىپ قاتار ئولتۇرغان بالىلارنى تارتىپ تۇرغۇزۇپ بولغۇچە داۋاملاشتۇرىدۇ. ئۆز نۆۋىتىدە «چامغۇر» لارنى سۆزلىرى يۇلۇۋېتىلمىگەن بالىغا «جازا» بېرىلىدۇ. ناۋادا بىر باشلىغانچە ھەممىنى يۇلۇۋېتىلسە «چامغۇر» بولۇپ ئولتۇرىدۇ.

ئويۇن شۇ كۈنى قاتناشقان ھەربىر بالا بىر نۆۋەتتىن «چامغۇر» ۋە «يۇلغۇچى» بولۇپ ئويۇن كۆرسىتىپ بولغۇچە داۋاملىشىدۇ.

« چوق » ئويۇنى

بۇ ئويۇن «چۇك ـ چۇك» ئويۇنىمۇ دېيىلىدۇ. ئۇنىڭدا بەش ـ ئالتە بالا ھەربىرى چوق ئويـ ناشنى ئوبدان بىلسە، بىر ـ بىرىگە قوشۇلماي چوق ئويناىدۇ. ئەگەر بەش بالا چوق ئوينىماقچى بولسا، بۇ بەش بالىنىڭ ئىچىدىن ئۇچى ئوبدان بىلسە، ئىككىسى ئوبدان بىلمىسە، ئىككىسىنى بىر قىلىپ قويىدۇ، يا بىرى ئوبدان بىلمىسە، ئوبدان بىلمەيدىغىنىغا ئىككى كىشىلىك چوق بېـ رىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ قوشۇلۇپ ئۇچ كىشىلىك چوق ئاتىدۇ. بۇ دېگىنىمىز، چوق ئويناشنى بىلمەيدىـ غان بالىغا چوقنى ئۇچ مەرتەم ئېتىشقا قالغان چوق ئويناشنى بىلىدىغان بالىلار ئىجازەت بېرىـدۇ، دېگەن گەپ.

ئاندىن كېيىن، بەش يۈزدە مات يا مىڭدە مات دەپ چوق ئويناىدۇ. بىرى چوقنى ئاتىـدۇ. بالا چوق بېرىپ بىر يەرگە چۈشىدۇ. بىرى بېرىپ بالا چوقنى ئېلىپ، ئانا چوققا تەگكۈزگىلى قەستـ لەپ ئاتىدۇ. بالا چوق كېلىپ ئانا چوققا تەگسە يا كاتەكنىڭ ئىچىگە چۈشسە، چوق ئاتقۇچى قولـ لىرىغا ئانا چوقنى ئېلىپ ئاتىدۇ، باشقا بىرى بېرىپ بالا چوقنى قولىغا ئېلىپ بالدۇرقىغا ئوخـ

شاش ئاتىدۇ. بالا چوق كېلىپ ئانا چوققا تەگمەي ياكى كاتەككە كىرمەي باشقا يەرگە چۈشسە، چوق ئاتقۇچى ئانا چوقنى قولىغا ئېلىپ بالا چوقنى: «بىر چوقارمەن، ئىككى چوقارمەن، ئۈچ چوقار-مەن، تۆتتە بالىسى» دەپ، بالا چوقنىڭ ئۈچىغا ئۇرۇشقا باشلايدۇ. مۇبادا بالا چوق ئورنىدىن ئۈس-تىگە سەكرەپ چىقسا، ئانا چوق بىلەن بالا چوقنى يەرگە چۈشۈرمەي ئۇرىدۇ. بالا چوق بىر-بىر ئون - يىگىرمە قەدەملىك بىر يەرگە چۈشىدۇ. ئاندىن كېيىن، چوق ئاتقۇچى بىرىپ بالا چوقنى قولىغا ئېلىپ: «بىر، ئىككى، ئۈچ» دەپ، كاتەكنىڭ قېشىغا كەلگۈچە قەدەملەپ، ھەربىر قەدەمنى ساناپ كېلىدۇ. كاتەكنىڭ قېشىغا كەلگەندە، ئوتتۇز قەدەم يا ئوتتۇز بەش قەدەم چىقسا: «مانا مېنىڭ ئوت-تۇز بەش بولدى» دەپ، يەنە چوقنى ئاتىدۇ.

شۇ تەرىقىدە چوق ئويناشنى ئوبدان بىلمەيدىغان، ئۈچ كىشىلىك چوق ئۇرۇش ئىجازىتىنى ئالغان بالا ئۇ چوقنى بىر قېتىم ئاتىدۇ. ئانا چوق بىلەن بالا چوقنى ئۇرالمايدۇ. يەنە ئىككىنچى قېتىم ئاتىدۇ، يەنە ئۇرالمايدۇ. ئۈچىنچى نۆۋەتتە ئانا چوق بىلەن بالا چوقنى ئۇرىدۇ. بالا چوق بې-رىپ يېقىنغا چۈشىدۇ. ئاندىن بالا چوقنى ئېتىشقا نۆۋەت كەلگەن بالا بىرىپ بالا چوقنى ئېلىپ ئېتىپ، ئانا چوققا تەگكۈزىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ھېلىقى چوق ئاتقۇچى بالا ھېچنېمە قىلالماي قالى-دۇ. ئويۇن شۇ تەرىقىدە داۋام قىلىپ، چوق ئويناۋاتقان بالىلارغا نەچچە قاتاردىن بالا چوق ئېتىشقا نۆۋەت كېلىدۇ، ئاخىر بىرىنىڭ ئىككى يۇز، بىرىنىڭ ئىككى يۇز يىگىرمە بەش، بىرىنىڭ تۆت يۇز بولىدۇ، يەنە بىرى بەش يۇز قىلىدۇ. بەش يۇز قىلغىنى قالغان تۆت بالىنىڭ ھەممىسىنى مات قىلىدۇ.

«چەۋگەن» ئويۇنى

چەۋگەن — تۈركىي تىللىق خەلقلەرنىڭ، بولۇپمۇ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇزاق تارىخقا ئىگە، يا-شاش شارائىتىغا زىچ ماسلاشقان، ئۆزىگە خاس مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە ئات ئۈستى ئويۇنىدۇر.

XI ئەسىردىكى قاراخانىيلار تارىخىدا ھەر خىل تەنھەرىكەتلەر قاتارىدا چەۋگەننىڭ بارلىقى ھەمدە قاراخانىيلار خانلىقىدا ئەلچى ۋە ھەربىي ئەمەلدار بولۇش ئۈچۈن، چەۋگەن ئويناشنى بىلىشى شەرت ئىكەنلىكى يېزىلغان. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇلۇغ ئالىمى يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ «قۇتادغۇ بە-لىك» داستانىدا:

يەنە دامكا ـ شاھماتنى ئۇ بىلسۇن خوپ،
ئۇ بىلسۇن چەۋگەننى، ئاتار بولسۇن ئوق،
ئويۇنغا چۈشكۈچىنى ئالسۇن ئۇتۇپ.
يەنە قۇشچى ۋە ئوۋدا تەڭدىشى يوق.

دەپ يېزىلغان.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇلۇغ تىلشۇناسى مەھمۇت قەشقەرىنىڭ «تۈركىي تىللار دىۋانى»دا: «ئۇ

ماڭا چەۋگەن ئېگىپ بەردى» دەپ يېزىلغان.

«تۈرك قامۇسى»دا: «بۇگۈنكى ئات ئۈستىدە ئويناپدىغان چەۋگەن ئويۇنى ئوتتۇرا ئاسىيادىكى تۈركىي قوۋملارنىڭ قەدىمكى زاماندىكى ئات ئۈستىدە ئويناپغان ئويۇنلىرىنىڭ بىرى ئىدى. چەۋگەن ئويۇنى ئوتتۇرا ئاسىيادىن ھىندىستانغا كەلتۈرۈلدى. ئۇ يەردە ئىنگلىزلار كۆرۈپ ياۋرو-پاغا ئاپىرىشتى. پولو (Polo) نامى بىلەن دۇنياغا تونۇلدى» دەپ يېزىلغان.

«تۈرك مىللىي مەدەنىيىتى»دە، چەۋگەن ھونلاردىن تارتىپ تۈركلەرگىچە ئوينالغان بولۇپ، كۆك تۈركلەر دەۋرىدە جۇڭگوغا تارقالغان، ئاتقا مىنىش، ئات ئۈستىدە ئوق ئېتىش ھەربىر كىشىنىڭ تەبىئىي مەشغۇلاتلىرى ۋە دائىمىي تەنتەربىيە ھەرىكەتلىرى ئىدى، دېيىلگەن.

ھىجرىيە 445 - يىلى شەمشۇل ماننىڭ غەرب ھەققىدە يازغان ئەسىرىدە: «چەۋگەن ئويناش-تا، ھەممە كىشى يىراقتا ئاتلانماسلىقى كېرەك. مەيدانغا سەككىزدىن ئارتۇق ئادەم چۈشمەسۇن. بىر ئادەم مەيداننىڭ يېنىدا تۇرسۇن، يەنە بىر ئادەم مەيداننىڭ ئايىغىدا تۇرسۇن، ئالتە كىشى مەيدانغا چۈشۈپ توپ سوقسۇن» دېيىلگەن.

XV ئەسىردە ياشىغان ئەڭ مەشھۇر ئۇيغۇر شائىرلىرىنىڭ بىرى بولغان لۇتفى ئۆزبىنىڭ غەزەللىرىدە: «ئەي چېچى چەۋگەن گۈزەل يار، بېشىمنى كېسىپ توپ قىلىپ، مېنى سەرگەردان قىلماي، يېنىڭدىكى كىشىلەرنىڭ ئايىغىغا تاشلا» دەپ يازغان.

ئويناش ئۇسۇلى: چەۋگەن مەيداننىڭ ئۇزۇنلۇقى 300 مېتىر، كەڭلىكى 100 مېتىر ئەتراپىدا بولىدۇ. 80 سانتىمېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى بىر ئۇچى ئەگرى چوماق شەكىللىك كالتەك بىلەن قاتتىق ياغاچتىن ياكى كۆندىن ياسالغان توپنى ئات ئۈستىدە ئىككى تەرەپ قارىمۇ قارشى بولۇپ، قاپقىغا ھەيدەپ كىرگۈزۈپ ئوينايدۇ. قايسى تەرەپ توپنى كۆپ كىرگۈزگەن بولسا، شۇ تەرەپ يەڭ-گەن ھېسابلىنىدۇ. بۇ ھەرىكەتكە قاتنىشىدىغان ئادەم ئوندىن كەم بولمايدۇ.

«چوماق توپ» (ياپوز) ئويۇنى

«چوماق توپ» ئويۇنى — ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇزۇن تارىخقا ئىگە بولغان ئەنئەنىۋى ئويۇن تۈرلىرىنىڭ بىرى. بۇ ئويۇن قىزىقارلىق، ھەرىكەتچانلىقى يۇقىرى، رىقابەتچانلىقى كۈچلۈك بولغان مۇسابىقە خاراكتېرىدىكى ھەرىكەت. بۇ ھەرىكەت مۇرەككەپ مەيدان ۋە ئۇسكۇنە تەلەپ قىلمايدۇ.

«چوماق توپ» (ياپوز) ئويۇنى كۆپىنچە دېھقانچىلىقنىڭ ئالدىراش مەزگىللىرىدىكى دەم ئېلىش كۈنلىرىدە جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ يېزىلىرىدا ئوينىلىدۇ.

توپ ۋە كالتەك: بۇ ھەرىكەتنىڭ توپى چىدامچانلىقى كۈچلۈك بولغان ئالمىدەك يۇمىلاق قى-

لىپ ياسىلىدۇ. ياغاچتىن ياسالغان بۇ خىل توپ «شاقشاق» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئادەتتىكى خام يىپنى تورلاپ، يۇمىلاق قىلىپ ياساشقىمۇ بولىدۇ.

ياپوز كالتىكى 80 سانتىمېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى قاتتىق ياغاچتىن ياسىلىدۇ. توپ ئۇرىدىغان ئۇچى 15 ــ 20 سانتىمېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى ئېگىلگەن چوماق شەكلىدە بولۇپ، ھازىرقى مۇز توپ تايىقىغا ئوخشاپ كېتىدۇ.

مەيدان: ياپوز مەيدانىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 80 مېتىر، كەڭلىكى 40 مېتىر، قاپقا ئېگىزلىكى بىر مېتىر، كەڭلىكى 1.30 مېتىر ئەتراپىدا بولىدۇ.

ئادەم سانى، مۇسابىقە ۋاقتى: ھەربىر كومانىدا يەتتىدىن توققۇزغىچە ئادەم بولىدۇ. مۇسابىقە ۋاقتى 40 مىنۇت بولىدۇ. ھەر يېرىم مەيدان 20 مىنۇت بولۇپ، ئارىلىقتا بەش مىنۇت دەم ئېلىش ۋاقتى بولىدۇ.

مۇسابىقە ئۇسۇلى: مۇسابىقە مەيدانىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا دىئامېتىرى 20 سانتىمېتىر بولغان بىر كىچىك چەمبەر سىزىلىدۇ. مۇسابىقە شۇ چەمبەر ئىچىدە توپ تالىشىش بىلەن باشلىنىدۇ.

مۇسابىقىگە چۈشىدىغان ئەزالار توپ ھەيدەيدىغان كالتەك تۇتىدۇ. مۇسابىقىلىشىدىغان ئىككى كومانىدىن بىردىن ئىككى كىشى چەمبەر يېنىدا قارىمۇقارشى تۇرۇپ توپنى چەمبەردىن ئۇرۇپ چىقارغاندىن كېيىن، ھەرقايسى تەرەپ ئەزالىرى توپنى قارشى تەرەپنىڭ قاپقىسىغا ھەيدەيدۇ. مۇسابىقە ئەنە شۇ ئاساستا داۋاملىشىپ، قايسى

تەرەپ توپنى قاپقىغا كۆپ كىرگۈزسە، شۇ تەرەپ يەڭگەن ھېسابلىنىدۇ. ئەگەر ئىككى تەرەپ تەڭ بولۇپ قالسا، ۋاقىت ئون مىنۇت ئۇزارتىلىدۇ. بەش مىنۇتتىن كېيىن مەيدان ئالمىشىدۇ. ئويۇن داۋامىدا توپ يان سىزىق ياكى توغرا سىزىقتىن چىقىپ كەتسە، ئىككىنچى تەرەپ شۇ توپ چىقىپ كەتكەن جايدىن توپ باشلايدۇ.

دىققەت قىلىنىدىغان ئىشلار: ئويۇن جەريانىدا كالتەك بىلەن قارشى تەرەپنىڭ ھەرقانداق بىر بىرگە ئۇرۇۋېتىشكە، توپنى تۇتۇشقا، پۇت بىلەن تېپىشكە بولمايدۇ. پەقەت ياپوز كالتىكى بىلەنلا توپنى قاپقىغا ھەيدەشكە بولىدۇ. ئۇنداق قىلمىسا، قائىدىگە خىلاپلىق قىلىنغان دەپ ھۆكۈم قىلىنىدۇ.

بەزى رايونلاردا بۇ ھەربىر تەنى مۇزدىمۇ ئويناىدۇ. ئىشلىتىلىدىغان كالتەك، توپ ۋە ئويناش ئۇسۇلى قۇرۇقلۇقتىكىگە ئوخشاش بولىدۇ. مۇزدا ئويىنىغاندا كانكىسىز ئويناىدۇ. مۇزدىكى ئويۇن مەيدانىنىڭ ئۇزۇنلۇقى قۇرۇقلۇقتىكى مەيداندىن ئۇزۇن ھەم كەڭرى بولىدۇ.

«چىمچاچاق» ئويۇنى

«چىمچاچاق» ئويۇنى بىر ياشتىن يىگىرمە ياشقىچە قىزلار تەرىپىدىن ئويىنىلىدۇ.

«چىمچاچاق» ئويۇنى ئادەتتە يالغۇز كىشىلىك ۋە ئىككى كىشىلىك بولىدۇ، سەگەنچۇك ئارقىلىق ئويىنىلىدۇ. ئۇنى ئۆسمۈر بالىلار ئويىنىماقچى بولغاندا، ئۇچ ـ تۆت ياشلىق قىز بالىدىن بىرى سەگەنچۇككە ئولتۇرغۇزۇلۇپ، چوڭراق (سەككىز ـ ئون ياشلىق) ئىككى قىز سەگەنچۇكنىڭ ئىكى يېنىدا تۇرۇپ، بايىقى قىزنى ئۇچۇرغاچ تۆۋەندىكى قوشاقنى ئېيتىدۇ:

چىمچاچاق چىم ئويغاق،
چىمچاچاق چۆمۈلدۈرىمەن،
ئۇكام بىلەن كىم ئويناق؟
ئېرىقتىن قۇم ئالدۇرىمەن.
كۆردۈڭلارمۇ ئوماقلار،
چىمچاچاقنى تەڭرىتىپ،
مېنىڭ ئۇكام سەل ئويغاق.
ئۇكامنى دەم ئالدۇرىمەن.
...

بۇ ھەقتىكى قوشاقلار كۆپ بولۇپ، ھەر قېتىم ئويۇن كۆرسەتكەن قىزلارنىڭ قولى تېلىپ، ئۆزى ھارغۇچە ئوقۇشقا يېتىپ ئاشىدۇ. شۇڭا، ھەر مەيدان ئويۇن شۇ نۆۋەت ئويۇن كۆرسەتكۈچى ھارغۇچە داۋاملىشىدۇ. ئويۇن كۆرۈپ تۇرغان قىزلارمۇ قوشاق ئوقۇشقا يارىدەملىشىدۇ. بۇ ياشتىكى قىز بالىلارنىڭ ئويۇنى ئاشۇ شەكىلدە داۋاملىشىدۇ.

ئەگەر «چىمچاچاق» ئويۇنى ياش قىزلار تەرىپىدىن ئوينالسا (ئىككى كىشىلىك ياكى يالغۇز كىشىلىك ئوينالغاندا)، يالغۇز كىشىلىك سېلىنغان ئىلەڭگۈچكە دەسسەپ تۇرۇپ ئۇچۇش شەكلى قوللىنىلىدۇ. ئىككى ئادەم ئويىنىغاندا، ئىككى تۈپ دەرەخكە ئىككى ئىلەڭگۈچ سېلىنىپ، ئوتتۇ-

رىسىغا بىر تاختا توغرا قويۇلىدۇ، تاختاينىڭ ئىككى بېشى ئىلەڭگۈچكە مەھكەم چىگىلىدۇ. ئۇچ-قۇچىلارنىڭ بىرى بۇ بېشىغا، يەنە بىرى ئۇ بېشىغا دەسسەپ تۇرۇپ ئوچىدۇ. ئىلەڭگۈچ ئوچۇشتا، ئاساسەن ئېگىز ئوچۇش مەقسەت قىلىنىدۇ. مۇسابىقىلەشكەندە ئېيتىلىدىغان قوشاق بىردىن ئوز-غىچە بولغان ساناق سانىنىڭ ئېتى بىلەن باشلىنىپ، ھەر بىرىگە شۇ سان ئېتىنىڭ باش ھەرپى بىلەن باشلىنىدىغان يەر - جاي ناملىرى قوشۇپ ئېيتىلىدۇ (ئىلەڭگۈچتە ئوچقۇچى سۆز ئويۇنى شەكلىدىكى مۇنۇ قوشاقنى ئېيتىپ تۇرۇپ ئوچىدۇ).

بىر بېدىلىك،
ئىككى ئېكساق،
ئوچ ئۇزۇملۇك،
تۆت تۆرى باغ،
بەش بەشكېرەم،
ئالتە ئاۋات،
يەتتە يەكەن،
سەككىز سەمەن،
توققۇز توققۇزاق،
ئون ئويماق.

ئوچۇش «بەشكېرەم» دېگەن مىسراغا كەلگەندە يۇقىرى پەللىسىگە چىقىپ، ئاندىن بارا - بارا ئاستىلاپ، «ئويماق» دېگەن تۆگەنچىگە كەلگەندە توختايدۇ. ئاندىن يەنە بىرى ئوچىدۇ.

ياش قىزلار ئويناىدىغان «چىمچاچاق» ئويۇنىنىڭ يەنە بىر مۇھىم شەكلىدە، ئويۇن كۆرسەتمۇاتقان ۋە كۆرۈۋاتقان قىزلار بىرلىكتە ئويۇنغا ماس تۆۋەندىكىدەك قوشاقلارنى ئوقۇيدۇ:

ئانام بولسا كۆرسەممەن،
ئاتام بولسا كۆرسەممەن.
ئاتام بىلەن ئانامنىڭ
ئاياغىدا ئۆلسەممەن.

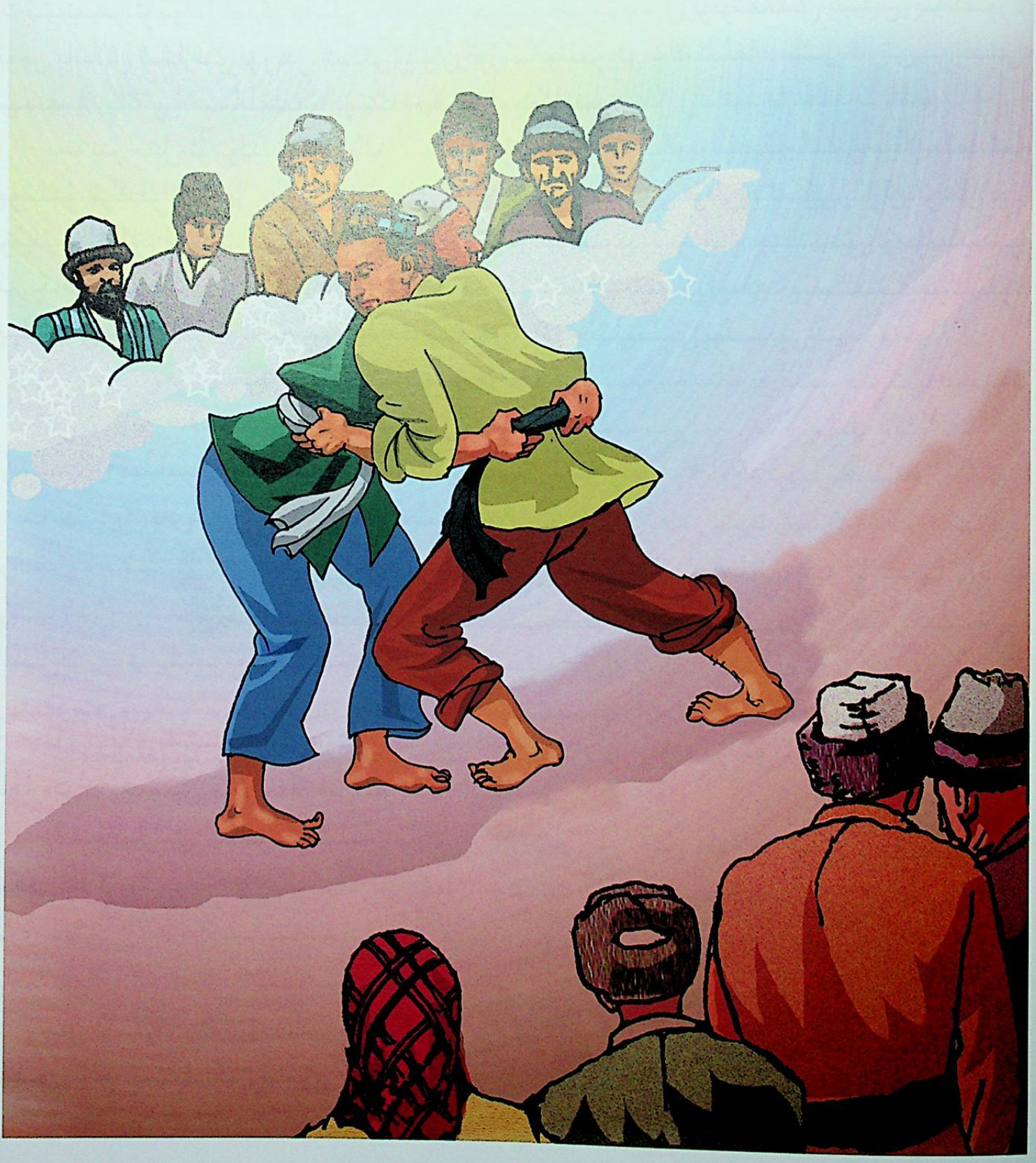
دېمەك، بۇ ئويۇندا قوشاق ئېيتىپ شەكىل كۆرسىتىش، ئۆزئارا مۇسابىقىلىشىش ئاساس قىلىنىدۇ.

«چېلىشىش» ئويۇنى

«چېلىشىش» ئويۇنى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇزاق تارىخقا ئىگە ئەنئەنىۋى ئويۇنلىرىنىڭ بىرى. بۇ ئويۇن ھېيت - ئايەم، زاراخەتمە، سەيلە - سایاھەت، توي - تۆكۈن ۋە خۇشاللىق چوڭ يىغىلىشلاردا مەھەللە بىلەن مەھەللە، يۇرت بىلەن يۇرت ئارا ئېلىپ بېرىلىدۇ، كۈچلۈك پالۋانلار ئارا كۈچ سىناش-تۇرۇلۇپ، بىر - بىرىنىڭ غەيرەت - شىجائىتى دەڭسىلىپ، ئۇلارنىڭ باتۇرلۇقى نامايان قىلىنىدۇ.

چېلىشىشتا رايونلار ئارا ئوخشىماسلىقمۇ بار. مەسىلەن، قەشقەر شەھىرى، ئاتۇش، كونىشەھەر، يېڭىشەھەر ناھىيىلىرىدە بەل تۇتۇشۇپ ئېگىز كۆتۇرۇپ تاشلاش، يانپاشقا ئېلىش، چۆرۈپ تاشلاش، ئارقىسىغا ئىتتىرىپ يىقىتىش، بېشىدىن ھالقىتىپ تاشلاش قاتارلىق ئۇسۇللار بولۇپ، بۇ ئۇسۇلۇبتا

چەمەك سېلىشقا، چاتراقلا پۈت تىقىشقا بولمايدۇ. بۇ ئۇسۇلغا خوتەن، يەكەن، قاغىلىق، مەكىت، يو-
پۇرغا قاتارلىق جايلارنىڭ چېلىشىش ئۇسۇلى ئانچە ئوخشاپ كەتمەيدۇ. تۇرپان، قۇمۇل قاتارلىق
رايونلارنىڭ چېلىشىش ئۇسۇلىمۇ ئوخشمايدۇ. «چېلىشىش» ئويۇنى ئادەمنىڭ ئاز - كۆپلۈكىگە قاراپ
توپلىق ياكى يۇمشاق يەردە ئېلىپ بېرىلىدۇ. تاماشىبىنلار سورۇننى چۆرىدەپ دۇگىلەك ھاسىل قى-
لىپ ئولتۇرىدۇ. چېلىشقۇچى پالۋانلار يۇمشاق كىيىم كىيىپ، قىزىل رەختتىن پوتا باغلاپ مەيدانغا
چۈشىدۇ. پېشقەدەم پالۋاندىن بىر - ئىككى كىشى سورۇننى باشقۇرىدۇ. چېلىشىش ئىككى خىل بولى-
دۇ. بىرى، ئىختىيارىي چېلىشىش بولۇپ، بۇنىڭدا ئالدى بىلەن يېشى كىچىك پالۋانلار چېلىشىشقا
چۈشۈپ، ئاستا - ئاستا چوڭىيىدۇ. كىم يىقىلسا، ئۇنىڭ تۇغقىنى ياكى يېقىن دوستى ئۇنىڭ ئورنىغا
ئىختىيارىي چۈشىدۇ. بۇ خىل چېلىشىش كۆپ ھاللاردا يۇرت ئىچىدە ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئىككىنچى

خىل چېلىشىش بىر يۇرت بىلەن يەنە بىر يۇرت، بىر مەھەللە بىلەن يەنە بىر مەھەللە ئوتتۇرىسىدا مۇسابىقىلىشىش خاراكتېرىنى ئالغان بولۇپ، بۇنىڭدا ئىككى يۇرت ئۆز پالۋانلىرىنى ئاجايىپ ھەيۋەتلىك كۆرسىتىدۇ.

چېلىشىشقا چۈشكەن ئىككى پالۋان پوتا (بەلۋاغ) باغلاپ مەيدانغا چۈشكەندىن كېيىن، سورۇن باشقۇرغۇچىلار پالۋانلارنى ئۆزئارا كۆرۈشتۇرۇپ، ئۇلارنى بىر - بىرىنىڭ بېلىدىن تۇتۇشقا رۇخسەت قىلىدۇ. ئۇلار بەلۋاغدىن ئوبدان تۇتۇشقاندىن كېيىن باشلاش ئىشارىتى بېرىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن پالۋانلار ئۆز ماھارىتىنى كۆرسىتىپ قايسى تەرەپ قارشى تەرەپنى يىقىتىپ تاغىقىنى يەرگە تەگكۈز - سە، شۇ تەرەپ يەڭگەن بولىدۇ. بۇ خىل چېلىشىشتا چىرماق سېلىشقا، توسما ئۇرۇش ھەرىكەتلىرىنى ئىشلىتىشكە بولمايدۇ.

يەنە بىر ئۇسۇلدا ئىككى پالۋان پوتا باغلاپ مەيدانغا چۈشۈپ بەل تۇتۇشقاندىن كېيىن، باشقۇر - غۇچى باشلاش ئىشارىتى بېرىدۇ. ئىككى پالۋان قول - پۇتلىرىنى تەڭ ئىشقا سېلىپ قارشى تەرەپنى يىقىتسىلا، يەڭگەن ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭدا ھەرىكەت چەكلەنمەيدۇ.

يەنە بىر خىل ئۇسۇلدا ئىككى پالۋان بېلىگە پوتا، ئوڭ پۇتىنىڭ يوتىسىغا ياشلىق باغلاپ مەيدانغا چۈشىدۇ. ئوڭ قولى بىلەن بەلنى، سول قولى بىلەن باغلانغان پوتىنى تۇتىدۇ. ئىككى پالۋان ئوبدان تۇ - تۇشۇپ بولغاندىن كېيىن، باشقۇرغۇچى باشلاش ئىشارىسى بېرىدۇ. بۇ خىل چېلىشىش ئۇسۇلىدىمۇ ھەرىكەت چەكلىمىسى بولمايدۇ. پالۋان قانداق ھەرىكەت قوللانسا مەيلى، پەقەت يىقىتسىلا بولىدۇ. چېلىشىش شەكىللىرىدە ئاساسەن بەدەن ئېغىرلىقى، ياش چەكلىمىسى بولمايدۇ.

«يەر ئۇستى» ماھارىتى

(1) موللاق ئېتىش: يەرنى تۇتماي موللاق ئېتىش، يەرنى تۇتۇپ موللاق ئېتىش، تەپكە تاختىدا ماھارەت كۆرسىتىش قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپىدۇ.

(2) جانبازلىق: يەكمۇيەك ئېلىشىپ كۆرسىتىدىغان بىر خىل ماھارەت بولۇپ، جانبازلىقتا ئىككى ۋە ئۇنىڭدىن ئارتۇق كىشىلەرنىڭ قول، پۇت، باش قاتارلىق ئەزالىرىنىڭ ئىقتىدارى تولۇق جارى قىلدۇرۇلۇپ، ئۆز ماھارىتىنى نامايان قىلىدۇ. بۇ خىل ھەرىكەت يېقىنقى زامانلاردىن بۇيان چامباشچىلىق دەپمۇ ئاتىلىپ كېلىۋاتىدۇ.

«يەر ئۇستى» ماھارىتىدە جانبازلىق مۇھىم ھەرىكەت تۈرى بولغان، جانبازلىقتا يەنە ئۇچ ئا - چىلىق ياغاچ دەستىلەنگەن تەلۋەر ئارقىلىق ماھارەت كۆرسىتىلىدۇ. تەلۋەردە ئىككى قولىدا پىر -

قىرىتىش، بويۇن، دۈمبە قاتارلىق ئەزالار ماھارەتلىرى كۆرسىتىلىدۇ.

(3) قىلىچۇازلىق: رەقىبى بىلەن قىلىچۇازلىق قىلىش ھەرىكەتلىرىدە ئاساسىي ماھارەت ئىپادىلىنىدۇ، شۇنىڭدەك ھەرخىل چېپىش، سانجىش، قىلىچ مۇداپىئەسى قاتارلىق ھەرىكەتلەر كۆرسىتىلىدۇ.

(4) تاش چېقىش: يەل گۈمپىسىنى نامايان قىلىدىغان ماھارەت بولۇپ، بۇ ماھارەتكە ئىگە بولغان كىشى تاشنى مەيدىسىگە قويۇپ بازغان بىلەن ئۇرۇپ چاقىدۇ.

(5) پىچاقۇازلىق: بەش دانە پىچاقنى بەلگىلەنگەن نىشانغا قارىتىپ ئاتىدۇ. پىچاق ئېتىش جەھەتتىكى تەلەپ: بەش دانە پىچاق باشنىڭ يۇقىرى، يان، قۇلاقنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەن تەرەپلىرىگە قادىلىشى شەرت قىلىنىدۇ.

(6) توپبازلىق: دىئامېتىرى بەش سانتىمېتىر كېلىدىغان، ياغاچتىن قىرىپ ياسالغان تۆت دانە ياغاچ پومزەكنى ئاسمانغا ئېتىپ يەرگە چۈشۈرمەي تۇتۇش.

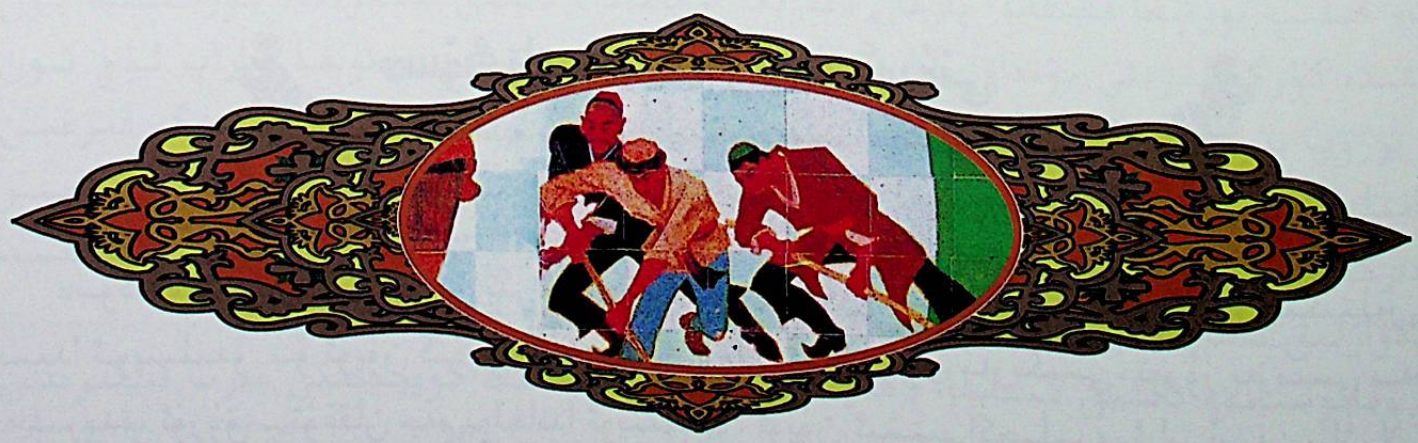
(7) غىڭ ـ غىڭ ئويناتىش: 80 سانتىمېتىرلىق ئىنچىكىرەك كەلگەن ئىككى دانە تاياقنى چوكا بىلەن بوشلۇقتا چۆرۈپ يەرگە چۈشۈرمەي پىرقىرىتىش.

(8) ئاتەشۇازلىق: ئاتەش ماھىرى بىر چىنىگە ئىسى تۇتىگەن چوغنى ئېلىپ، ئاغزىغا سېلىپ چاياش بىلەن بىللە ئاغزىدىكى چوغنى سىرتقا پۈركۈيدۇ. پۈركۈش جەريانىدا پەيدا بولغان ئوت يالقۇنى ئېغىزنىڭ سىرتىدا يورۇق چىقىرىدۇ.

(9) چىنە ئويناش: بىر مېتىرلىق ئىنچىكە ئۇچ تال تاياقنى بىر ـ بىرىگە تىرەپ، ئاندىن ئۈستىگە تۆت دانە چىنە قويۇلىدۇ. چىنە تاياقنىڭ ئۇچىغا كىيدۈرۈلۈپ ئويناتىلىدۇ.

(10) كۆز باغلاش: ھەر خىل نەرسىلەر كۆز باغلاش ئارقىلىق يوق قىلىنىدۇ.

(11) سەنئەتكارلىق: دارۋازلار «ئون ئىككى مۇقام» مۇزىكىلىرىنى چالغۇ ئەسۋابلىرى بىلەن ئورۇنداپ، دارۋازلارنىڭ نەپىس ماھارىتىگە تەڭكەش قىلىدۇ، شۇنداقلا ئۇلار ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى ئۇسسۇل ھەرىكەتلىرىنى نامايان قىلىپ، كىشىلەرنىڭ دارۋازلىق ھەرىكىتىگە بولغان قىزىقىشىنى قوزغايدۇ. دارۋازلىق مۇزىكىسى تۆت خىل ئاھاڭدىن تەشكىل تاپقان. دارۋازلىق مۇزىكىسى دارۋازنىڭ مەيدانغا كىرىپ دارغا چىقىشتىن دار ئۈستىدىكى ئۇچ پەللىدىن ئۆتۈپ چىغرىق ھەرىكىتىنى تاماملاشقا قەدەر ئورۇندىلىدۇ. ئۇ ھەرقايسى دار پەللىسى، چىغرىق ھەرىكىتى قاتارلىق ئەملىي ماھارەتلىرىنى ئېلىپ بارغاندا، ھەرىكەت ئۆزگىرىشى بويىچە ئورۇندىلىدۇ.

«دار ئۇستى» ماھارىتى

«دار ئۇستى» ماھارىتى 22 ــ 30 مېتىر ئېگىزلىكتىكى ھاۋا بوشلۇقىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ. 82 مېتىرلىق توم ئارقان دار ئارقا قوزۇقىغا باغلىنىپ 40 ــ 45 گرادۇسلۇق ھاۋا بوشلۇقىدا كۆرسىتىلىدىغان ماھارەتتۇر.

دارۋازلىق ماھارىتى ئارقان ئۇستىدە يالاڭ ئاياغ ئالدى ـ كەينىگە مېڭىش، ئولتۇرۇش، ئار-قىغا مېڭىش، ئارقان ئۇستىدە ياغاچ توپنى تېڭىپ مېڭىش، داردىن سىيرىلىپ چۈشۈش قاتارلىق ماھارەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

چىغرىق ماھارىتى: چىغرىق ماھارىتى يالاڭ چىغرىق ۋە ئۇچاما چىغرىق دەپ ئىككىگە بۆلۈ-نىدۇ. چىغرىق ماھارىتى 22 ــ 30 مېتىر ئېگىزلىكتە كۆرسىتىلىدۇ. چىغرىق ھازىرقى زامان تەنتەربىيىسىدىكى تورنىك دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ ھازىرقى زامان گىمناستىكا ھەرىكىتىدە-كى ئاساسىي ماھارەت شەكىللىرىگە ئوخشاپ كېتىدۇ. ھالقىلىق تاسما ھەرىكىتى، يالاڭ تورنىك ھەرىكەتلىرى چىغرىق ھەرىكىتىدە ئىپادىلىنىدۇ.

يالاڭ چىغرىق: چىغرىقنى تۇتۇپ پىرقىراش، بەلنى چىغرىققا قويۇپ ئۆزىنى تۆۋەنگە تاشلاش، چىغرىقنى قولتۇقىغا قىسىپ تۇرۇش، چىغرىقنى بىر قولتۇقىدىن يەنە بىر قولتۇقىغا يۆتكەش، چىغرىقنى گەدىنىدە قىسىپ تۇرۇش، قولىنى قويۇپ بېرىپ ساڭگىلاش، بوشلۇقتا شۇڭغۇش ھالىتىدە تۇرۇش قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئۇچاما چىغرىق: ئۇچاما چىغرىقنىڭ بىر ھالقىسىغا بىر پۇتىنى، يەنە بىر ھالقىسىغا قولىنى كىرگۈزۈپ پىرقىراش، ئىككى ھالقىغا ئىككى پۇتىنى سېلىپ، يەنە بىر ھالقىنى بىر قولى بىلەن تۇتۇپ پىرقىراش، ئەۋجىگە چىققاندا، قولىنى قويۇپ بېرىپ پىرقىراش قاتارلىق ھەرىكەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

«سۆڭەك سۇندۇرۇش» ئويۇنى

«سۆڭەك سۇندۇرۇش» ئويۇنى بىر خىل ئەنئەنىۋى ئويۇن بولۇپ، ئۇ كۆپىنچە قىران يىگىتلەر ئا-رىسىدا ئوينىلىدۇ. بۇ ئويۇن كۆپىنچە كەچلىك ئولتۇرۇش، تويى مەرىكىسى، نورۇز بەزمىسى مەش-رەپلىرىدە، ئۇرۇق ـ تۇغقان جەم بولغاندا ئوينىلىدۇ. ئويۇن ئىشتىراكچىلىرى ئاساسەن ياشلار ۋە

پېشقەدەملەردىن بولىدۇ.

ئويۇندا ئاساسەن قوينىڭ پاچىقىنىڭ سۆڭىكى سورۇندا ئولتۇرغانلارنىڭ ئالدىدىن ئۆتكۈزۈلىدۇ. سۆڭەك ئۇستىدىكى گۆش پاك ـ پاكىز قىرىۋېتىلىپ سۇندۇرغۇچىغا بېرىلىدۇ. سۆڭەك سۇندۇرۇش مۇشت بىلەن ئۇرۇپ سۇندۇرۇش، سۆڭەكنى ئىككى ئۇچىدىن تۇتۇپ تولغاپ سۇندۇرۇش دەپ بېكىتىلىدۇ. سۆڭەك سۇندۇرۇشتا كۈچ بولغاندىن سىرت، پەم بولۇش كېرەك. بۇ ئويۇن پەمى بارلار ئۈچۈن ئاسان، پەمى يوقلار ئۈچۈن قىيىن. سۆڭەك سۇندۇرۇشتا ھەربىر كىشىنىڭ بىر قېتىم ئۇرۇش ياكى تولغاش، ياكى ئۈچ قېتىم ئۇرۇش، تولغاش نۆۋىتى بولىدۇ. ھەربىر كىشى نۆۋىتىدە سۇندۇرالمىسا، سۆڭەكنى يېنىدىكى كىشىگە ئۆتۈنۈپ بېرىدۇ. سۆڭەكنى سۇندۇرۇشتا قولغا ياغلىق، لۆڭگە ئورىۋال-سىمۇ بولىدۇ. بىراق، قاتتىق نەرسىنى لۆڭگە ئارىسىغا ئوراپ ئۇرۇشقا بولمايدۇ. تولغاپ سۇندۇرۇشتا سۆڭەكنىڭ ئىككى بېشىغا قولياغلىق ئوراپ تولغاپ سۇندۇرسىمۇ بولىدۇ، لېكىن تىزغا ئۇرۇپ سۇندۇرۇشقا بولمايدۇ.

«دارۋازلىق» ئويۇنى

دارۋازلىق ئۇيغۇرلارنىڭ ئەۋلادتىن ئەۋلادقا داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان، ئۇزاق تارىخقا ۋە مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە ئەنئەنىۋى ئويۇنلىرىنىڭ بىرى.

ئۇلۇغ ئالىم، تىلشۇناس مەھمۇت قەشقەرىنىڭ «تۈركىي تىللار دىۋانى»دا: «ئادەم دارۋازلىق قىلدى، يەنى ئارغامچا ئۇستىدە ئويىنىدى» دېگەن مەلۇمات بار. ئاقسۇنىڭ باي ناھىيىسىدىكى قىزىل مىڭئۆيىنىڭ 77 ـ غارىدىكى تام سۈرەتلىرى ئىچىدە دارۋازلىق قىلىۋاتقان كۆرۈنۈشلەر بار. Ⅶ — Ⅷ ئەسىرگە مەنسۇپ بولغان تۇرپان خارابىلىرىدىن تېپىلغان ھەيكەللەر ئىچىدە تەڭشەك خادىسىنىڭ ئۇچىدا پۇتىنى ئاسمانغا قىلىپ تۇرغان بىر جۈپ ھەيكەل بار. شەرقىي خەن دەۋرىدىن تاڭ سۇلالىسىگە قەدەر بولغان دەۋرلەردە غەربىي دىيار سېھىرگەرلىرى ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك ۋە چاڭئەنلەرگىچە بېرىپ دار باغلىغان. يۈەن سۇلالىسىدە ئۆتكەن چاڭچۈننىڭ ئۆلىماسى چيۇچۈجى 1221 ـ يىلىدىن 1223 ـ يىلىغىچە «غەربكە سايا-ھەت» قىلىپ يۈرتىغا قايتقاندا يازغان «غەربكە سایاھەت» ناملىق ئەسىرىدە، ئۆزىنىڭ يول ئۈستىدە كۆرگەنلىرىنى مۇنداق بايان قىلغان: «شىمالدىن غەربىي جەنۇبقا قاراپ ئۈچ كۈن يول يۈرۈپ بىر شەھەرگە كەلدۇق. بۇ شەھەرنىڭ پادىشاھى ئۇيغۇر ئىكەن. ئۇ بىزگە قىزغىن مۇئامىلە قىلىپ سوۋغات بەردى. بىزنى شورپا، قاتلىما نان بىلەن مېھمان قىلدى، يەنە بىر شەھەرگە كەلسەك، بىر كىچىك ئۇيغۇر بالىسى موما ياغاچنىڭ ئۈستىگە يامىشىپ چىقىپ، پىچاقۋازلىق ماھارىتىنى كۆرسەتتى».

«قامۇسنامە» ناملىق كىتابتا: «ھەر خىل سېركچىلىكنىڭ كۆپچىلىكى غەرب ئەللىرىدىن كەلگەن، خەنزۇلار ئويىنىغان دارۋازلىقمۇ غەرب ئەللىرىدىن كەلگەن» دېيىلگەن. شى لىڭ يا-

غان «شىنجاڭغا سایاهەت» ناملىق كىتابىدا: «يەكەن رايونىدىكى خوتۇن ـ قىزلار ناخشا ـ ئۇسسۇلغا ماهىر ئىكەن. سېركچىلىك، موللاق ئېتىش، سىم ئارغامچىدا ماهارەت كۆرسىتىش بەك قىزىپ كېتىدىكەن» دەپ خاتىرە قالدۇرغان. سەيجى يازغان «خەنيى» ناملىق كىتابتا: «غەربتىن كەلگەن راهىبلار بىر زالدا ئويۇن كۆرسىتىپ بەردى. ئۇلار بىردەم بېلىق بولۇپ ئۆزگەرسە، بىردەم سېرىق ئەجدىها بولۇپ ئۆزگىرىدىكەن. ئىككى تۇۋرۇككە تارتىلغان ئارىلىقى بىرقانچە گەز كېلىدىغان ئارغامچىدا ئىككى ئۇسسۇلچى قىز ئۇسسۇل ئويناپ، ئۆزئارا بەمالال ئۆتۈشىدىكەن» دېيىلگەن. كۆرۈنۈپ تۇرۇپتۇكى، دارۋازلىقنىڭ خەن سۇلالىسى دەۋرىدە غەربىي يۇرت ئارقىلىق ئوتتۇرا تۇزلەڭلىككە تارقالغانلىقىدا شەك ـ شۇبهە يوق.

ئۇيغۇرلارنىڭ يېقىنقى زامان تارىخىرىغا قارىغاندا، ئۇيغۇر دارۋازلىرى چەت ئەلگە چىقىپ دار ئۇستى هەربكىتى كۆرسەتكەن، ئوتتۇرا ئاسىيا، سەئۇدى ئەرەبىستانى قاتارلىق جايلارغا بېرىپ

دار باغلاپ، ئۆزلىرىنىڭ ماهارىتىنى نامايان قىلىپ دارۋازلىقنى دۇنياغا تونۇتقان.

دارۋازلىق هەرىكىتى هاۋا بوشلۇقىدا ئېلىپ بېرىلىدىغاچقا، ماهارەتچىنىڭ تەڭپۇڭلۇق مەركىزىنى توغرا ئىگىلىشى دارۋازلىق هەرىكىتىنىڭ هەل قىلغۇچ ئامىللىرىنىڭ بىرى. شۇڭا، بۇ خىل تەنھەرىكەتنىڭ خەتەرلىك دەرىجىسى يۇقىرى بولىدۇ.

دارۋازلىق يەر ئۇستى ماهارىتى، دار ئۇستى ماهارىتى، چىغرىقتا كۆرسىتىدىغان ماهارەت، سەنئەتكارلىق، سېهىرگەرلىك قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

«رامزان ئېيتىش» ئويۇنى

رامزان ئېيتىش — ئۇيغۇر ئۆسمۈرلىرى ئۆز كۆڭلىدە تولىمۇ مۇقەددەس سانايدىغان، بەلگىلىك بىلىم خاراكتېرى ۋە تەربىيەۋى ئەھمىيىتى بار، قىزىقارلىق، ئەنئەنىۋى ئويۇن تۈرى.

«رامزان ئېيتىش» ئويۇنى ئادەتتە رامزاننىڭ ئون بەشىدىن كېيىن مەھەللىنى بىرلىك قىلغان ھالدا ئوينىلىدۇ، 10 — 15 بالا قاتنىشىدۇ. ئۇلار ئاۋۋال بىرجايغا يىغىلىدۇ، ئاندىن ئۆزلىرى نىشانلىغان ئۆيلەرنىڭ دەرۋازىسى ئالدىغا بېرىپ ياكى ئىشىك چېكىپ ھويلىسىغا كىرىپ، تەرتىپلىك ئاساستا، تۆۋەنرەك ئاۋازدا:

رامزان ئېيتىپ كەلدۇق
ئىشىك تۈۋىگە.
قوچقاردەك بالا بەرسۇن
بۆشۈكۈڭگە.

ئۆيۈڭنىڭ ئارقىسىدا
قوينىڭ ئىزى.
ناننى جۈپلەپ بېرىدۇ
بايىنىڭ قىزى.

تۆگىلۈكۈڭنىڭ بېشىدا
ئاي كۆرۈنەر.
ھەممە ئۆيدىن مۇشۇ ئۆي
باي كۆرۈنەر.

رامزان ئېيتىپ كەلدۇق
ئىشىك تۈۋىگە.
قوچقاردەك بالا بەرسۇن
بۆشۈكۈڭگە.

دېگەن قوشاقنى ئېيتىدۇ.

ناۋادا «رامزان ئېيتىش» ئويۇنى ئويناپ ئىشىك ئالدىغا بارغان بالىلارنىڭ دىلىغا ئازار بەرگۈچىلەر، ئۇلارنى قوروق قول قايتۇرغۇچىلار چىقىپ قالسا، دەرھال قايتىپ كېتىش بىلەن بىر چاغدا، ئۇنداق ئائىلىنىڭ بالىلىرىنى كېيىنكى قېتىملىق ئويۇنغا قاتناشتۇرمايدۇ ياكى ئاتا ـ ئانىسىغا «تەربىيە» بېرىش تەكلىپىنى بېرىدۇ، بۇنداق ئائىلىنىڭ بالىلىرىمۇ بۇ ئىشقا جىددىي قاراپ، ئاتا ـ ئانىلىرىغا بالىلارنىڭ ئەھمىيەتلىك ئويۇنلىرىغا ئېتىبار بېرىش مەجبۇرىيىتى بارلىقىنى تونۇتىدۇ.

بۇ ئويۇن يۇقىرىقىدەك مەزمۇن ئاساسىدا تۇرلۇك شەكىللەر بىلەن ئون بەش كۈن داۋاملىشىدۇ، كۆپىنچە ئىپتار پەيتىنى تاللاپ ئوينىلىدۇ.

«دوككاك ـ دوك» ئويۇنى

«دوككاك ـ دوك» قەدىمكى ئۇيغۇرلار قول ھۈنەرۋەنچىلىكنىڭ مۇھىم بىر تۈرى بولغان سەگەكچىلىك ۋە رەختىلەرگە گۈل بېسىشتا ئىشلىتىلىدىغان سايمان ــ ياغاچ بولقىنىڭ ئاۋازىنى ئىپادىلەيدىغان تەقلىد سۆز بولۇپ، ئويۇنىڭ ئويناش جەريانىمۇ ۋە ئاتالمىشىمۇ شۇنىڭدىن كېلىپ چىققان.

بۇ ئويۇن ئادەتتە پەسىل ئايرىمايدۇ، تالا ـ تۈزدە ئومۇمەن، بەزىدە قىز ـ ئوغۇللار ئارىلاش، كۆپىنچە ئوغۇللار تەرىپىدىن ئوينىلىدۇ. قاتنىشىدىغانلارنىڭ سانى مەيدان ئەھۋالىغا قاراپ بەلگىلىنىدۇ. بالىلار مەيدانغا توپلىنىپ، بىر ـ بىرىنىڭ قولىنى مەھكەم تۇتۇپ چەمبەر ھاسىل قىلىدۇ. ئاندىن شۇ نۆۋەتتىكى ئويۇننى باشقۇرغۇچى بالىنىڭ باشلاپ بېرىشى بىلەن تەڭ:

دوك ـ دوك، دوككاك ـ دوك،
ئەتىسى قوپسام بىر خام يوق.
ئۇ بىر خامنى كىم ئالدى؟
زۇمۇرە قېرى ئالدى.
زۇمۇرەنىڭ نېمىسى بار؟
ئالتۇن ـ ئالتۇن قۇشلىرى بار،
چىنە ـ تاۋاقتا ئاشلىرى بار.
قۇشلارنى قۇشلايلى،
ئەتىۋارلاپ باقايلى.
ئۇچۇپ چىقتىم ھاۋاغا،
سەكرەپ چۈشتۈم دەريا‌غا.
دەريا سۈيى قويالدى،
پاتمىچۇقلار بويالدى.
بىرىنىڭ ئېتى كۈچۈلا،
ئاپئاق ساقال بوۋىلار.
ئۆتۈكۈم دەستە ئۆتۈك،
مېڭىشىم تاراق ـ تۇرۇق.
ئاينىڭ ئون بەشىدە،
چۈشتى غازاڭ شاراق ـ شۇرۇق.
ئاق تىكەن، ئاپئاق تىكەن،
چۆرىسىدە گۈل بار ئىكەن.
گۈلنى ئۈزۈپ يامغا سالدىم،
يامدا بايراق بار ئىكەن.
ئوڭ قولۇمغا بايراق ئالدىم،
سول قولۇمغا شام چىراغ.
شام چىراغنى كۆرگۈچە،
ئاكامنى كۆرگەن ياخشىراق.

دېگەن قوشاقنى ئوقۇپ، پۈتلىرىنى قوشاق رىتىمىغا ماسلاشتۇرۇپ ئاستا ئايلىنىدۇ. بۇ كۆپىنچە قىز ـ ئوغۇللار ئارىلىشىپ ئويىنىغاندا قوللىنىلىدىغان ئۇسۇل بولۇپ، خۇسۇسەن ئوغۇللار ئويىنىغاندا بىر ـ بىرىنىڭ قولىنى ئوڭ قولىدا سول كۆكسىگە، سول قولىدا ئوڭ كۆكسىگە يەڭگىل ئۇرۇپ، يۇقىرىقى قوشاقنى ئوقۇغاچ ئايلىنىدۇ. ئويۇن قايسى ئۇسۇلدا ئويناشىدىن قەتئىينەزەر، باشلىنىش، داۋاملىشىش، ئاخىرلىشىش ۋاقتى رىياسەتچى بالا تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. باشقا بالىلار ئۇنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا بويسۇنغان ئاساستا قوشاقنى ھەرىكەتكە ماس ھالدا ئۇدارغا كەلتۇ-

رۇپ، رىتسملىق، توغرا ئېيتىپ، ئويۇننىڭ قەدەم - باسقۇچلىرىنى تولۇق ئورۇندايدۇ. قوشاق بىر قەتىم ئوقۇلۇپ تۈگىگەندىن كېيىن ئويۇنمۇ تەكرارلىنىدۇ. ھەر ئىككى ئۇسۇلدا بالىلار خام (ماتا) تۇقۇش ھەرىكىتىنى دوراپ ئوينايدۇ، ئەمما ھەرىكەت ھەرقايسى باسقۇچلاردا پەرقلىق ئورۇندىلىدۇ.

«دۇمدۇم» ئويۇنى

بۇ «مۆكۈشمەك» «مۆكمۆكىلەك» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ ئويۇن بالىلار ئويۇنى بويىچە بىرقەدەر كەڭ ئومۇملاشقان ئويۇنلاردىن بولۇپ، ئادەتتە كەچقۇرۇن قاراڭغۇ چۈشكەندە ئوينىلىدۇ. ئادەم سانى چەكلەنمەيدۇ. ئويۇن جەريانى مۇنداق: ئۆيلىرىدىن ئوينىغىلى چىققان بالىلار بىر يەرگە توپلىشىپ ئىچىدىن چوڭراق بىرىنى «ئاتامان» قىلىشىدۇ. «ئاتامان» ئالدى بىلەن بالىلارنى تىزىلدۇرىدۇ، ئۆزى ئىشىك ئالدىدىكى سۇپىچاق ياكى شۇنداق ئەپچىل يەردە ئولتۇرۇپ باشتا تۇرغان بالىنى ئالدىغا چاقىرىدۇ. بۇ بالا بىرىنچى بولۇپ «دۇمدۇم» بولۇپ بېرىدۇ. ئويۇن شۇنىڭ بىلەن رەسمىي باشلىنىدۇ. ئاتامان «دۇمدۇم» بولغۇچى بالىنىڭ بېشىنى تىزىغا قويدۇرۇپ، ئىككى پېشى بىلەن پۈكەپ، دۇمبىسىگە بوش ئۇرۇپ تۇرۇپ سوئال سورايدۇ، ئۇ جاۋاب بېرىدۇ، ئاتامان ئۇنىڭدىن سوئال سورىغۇچە بالىلار كېلىپ ئۇنىڭ دۇمبىسىگە «دۇم» قىلىپ بىردىن ئۇرۇپ قويۇپ ئەتراپقا تارىلىپ مۆكۈنىدۇ. شۇڭا، بۇ ئويۇن «دۇمدۇم»، «مۆكۈشمەك» دەپ ئاتالغان. سوئال - جاۋاب مۇنداق:

— دۇمدۇم - دۇمدۇم،
— ئاش ئېتىۋاتىدۇ.
— لەببەي، لەببەي،
— ماڭا قېنى؟
— ئاناڭ نەدە؟
— تاختا بېشىدىن قاغا چۇقۇلاپ كېتىپتۇ،
— ساماناىلىقتا.
— ماڭ، ئەمىسە تۇتۇپ كەل!
— نېمە قىلىۋاتىدۇ،

دەپ بۇيرۇق قىلىدۇ ۋە «بولدىمۇ؟» دەپ ۋارقىرايدۇ. مۆكۈنگەنلەرنىڭ بىرى «بولدى!» دەپ جاۋاب بېرىدۇ، ئاندىن «دۇمدۇم» بولغۇچى بېشىنى چىقىرىپ ئورنىدىن تۇرۇش بىلەن ئەتراپنى كۆزىتىدۇ. ئەگەر بىرىنىڭ مۆكۈنگەن يېرىنى سېزىۋالسا، شۇنىڭدەك ئۇنى تۇتۇۋېلىشقا كۆزى يەتسە، ئېتىلىپ بېرىپ تۇتۇۋالىدۇ يا بولمىسا ئۇنىڭ يولىنى توسۇپ كۈتۈپ تۇرىدۇ. بۇ ئارىلىقتا بالىلار مۆكۈنگەن يېرىدىن يۈگۈرۈپ چىقىشىپ «ئەسسالام» دەپ ئاتامان ئالدىغا يېتىپ كېلىدۇ، «دۇمدۇم» بولغۇچى ئاتامان ئالدىغا يۈگۈرگەنلەردىن بىرنى تۇتۇۋالسىمۇ بولىدۇ، قانداقلا قىلىپ بولسۇن بىرنى تۇتۇۋالسا، ئۇ «دۇمدۇم» لىكتىن قۇتۇلىدۇ. بولمىسا، داۋاملىق دۇم بولىدۇ. ئويۇن شۇ تەرىقىدە مەلۇم ۋاقىت داۋاملاشقاندىن كېيىن ئاخىرلىشىدۇ.

«زادەن بوتىلاق» ئويۇنى

«زادەن بوتىلاق» ئويۇنى ــ كۆز، ئەتىياز پەسىللىرىدە كەڭرى مەيدانلاردا قىز ـ ئوغۇللار (ئارىلىشىپ ياكى ئۆز ئالدىغا) ئوينايدىغان، مول مەزمۇنلۇق، شەكلى مۇرەككەپ ئەنئەنىۋى ئويۇن تۈرى.

بالىلار ئويۇننى باشلاشتىن ئاۋۋال قوش مۇشتۇمچىلىك يۇمىلاق تاش تەييارلايدۇ ۋە چەمبەر هاسىل قىلىپ ئولتۇرىدۇ، خالىغان بىر بالىنى رىياسەتچىلىككە كۆرسىتىدۇ. ئاندىن بىرەيلەن ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن مەلۇم بىر سانىنى دەيدۇ، قالغانلار شۇ هامان بىردىن باشلاپ ساناپ، بايقى سانغا كېلىشكە ئالدىرايدۇ. ئويۇنغا رىياسەتچىلىك قىلىۋاتقان بالا چەمبەر مەركىزىدە تۇرۇپ بايقى تاشنى («زادەن بوتىلاق»نى) خالىغان تەرەپكە ئاتىدۇ. بەلگىلەنگەن سان چېكىگە بالدۇر يەتكەن بالا تاشنى تاپىدۇ. باشقا بالىلار تارقىلىپ، يېقىن ئەتراپقا مۆكىدۇ. تاش ئىزدىگۈچى ئۇنى تاپقان هامان دەرهال ئەكېلىپ چەمبەر مەركىزىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ قويىدۇ ـ دە، مۆككۈچىلەرنى ئىزدەشكە كىرىشىدۇ. ئۇنىڭ هەربىكىتىنى پايلاپ تۇرغان بالىلاردىن بىرى بۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، بايقى تاشنى جايىدىن يۆتكىۋېتىدۇ. هېلىقى بالا ناۋادا بىرەر بالىنى تېپىۋالسا، X «زادەن بوتىلاق» دەيدۇ ـ دە، يەنە باشقىلارنى ئىزدەشكە كىرىشىدۇ. تاشنى يوشۇرۇپ قويغان بالىلار Y «زادەن بوتىلاق» دەپ (بايقى بالىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ) ۋارقىرايدۇ.

ئويۇن كۆرسىتىۋاتقان ئىككى بالا (يوشۇرۇنغان ۋە تاشنى ئىزدەۋاتقانلار) شۇ قېتىم ئويۇنغا قاتناشقان بالىلارنىڭ هەممىسىنى بىر نۆۋەتتىن تېپىشى، تاش چەمبەر مەركىزىدىن قانچە قېتىم ئەتراپقا تاشلانسا، شۇنچە رەت قايتۇرۇپ كېلىشى، بالىلارنى يوشۇرۇنغان يېرىدىن تاپقان هامان ئۇنىڭ ئىسمىنى يۇقىرى ئاۋازدا جاكارلىشى، بالىلار چەمبەردىن ئانچە يىراق بولمىغان جايلارغا مۆكۈشى، تاشنى پەملەپ تۇرغان بالىلار ئۇنى كەلسە ـ كەلمەس ئورۇنغا تاشلىۋەتمەسلىكى، قەستەن ئاۋارىگەرچىلىك تۇغدۇرماسلىقى، ئويۇنىڭ مەزمۇن ۋە شەكىل دائىرىسىدىن هالقىپ كەتمەسلىكى لازىم.

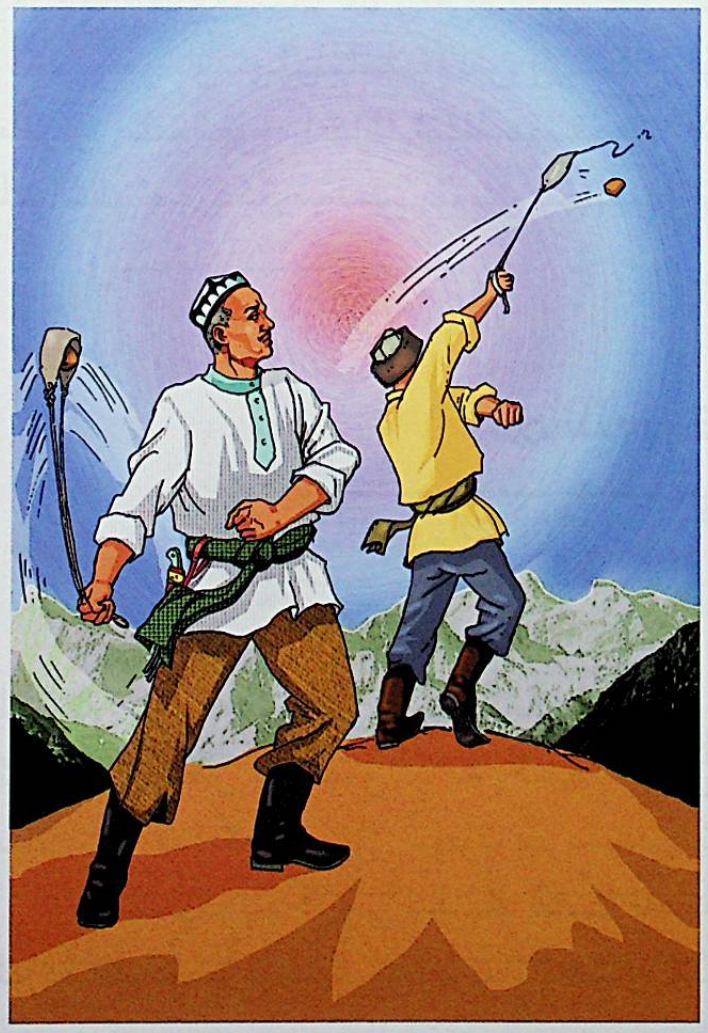
ئويۇن بېشىدا «تاپقۇچى» بولغان بالا ئويۇنغا قاتناشقان باشقا بالىلارنى تېپىپ، تاش قانچە قېتىم تاشلانغان بولسا، شۇنچە قېتىم قايتۇرۇپ كەلگەندە، ئاندىن «تاپقۇچى» ئالماشسا بولىدۇ.

«سالغا ئېتىش» ئويۇنى

سالغا ــ قەدىمكى تاش ئېتىش قوراللىرىدىن بىرى بولۇپ، ئۇ ئالقاندەك چوڭلۇقتا رەخت ياكى تېرە، كۆن - خۇرۇم پۇرۇچلىرىنىڭ ئىككى بېشىغا بىر مېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى ئىككى تال تا- نا (قۇ)نىڭ چىگىلىشى (تىكىلسىمۇ بولىدۇ) ئارقىلىق ياسىلىدۇ. ئۇيغۇر ئۆسمۈرلىرى ئەنە شۇ سالغىدىن ئويۇنچۇق ئورنىدا پايدىلىنىپ، «سالغا ئېتىش» ئويۇنىنى كەشپ قىلغان.

بۇ ئويۇن سالغا بىلەن يىراقتا تاش ئېتىش بويىچە مۇسابىقىلىشىش شەكلىدە ئوينىلىدۇ، مەخسۇس ئوغۇللارنىڭلا ئوينىشىغا ماس كېلىدۇ. كەڭرى مەيدان ياكى ياياق، دالىلاردا يىلنىڭ ھەممە پەسلىدە ئويناشقا بولىدۇ. ئويۇن باشلىنىشتىن بۇرۇن بالىلار ئۆزلىرىگە كېرەكلىك سالغىلارنى ئالدىن تەييارلىۋالىدۇ. سالغىنىڭ تانىسى ھەربىر بالىنىڭ بوي ئېگىزلىكى ئۆل- چەم قىلىپ بېكىتىلىدۇ (ئىككى ئۇچىدىن تۇتۇپ تاش بىلەن ئايلاندۇرغاندا، يەرگە تېگىپ قالمىسا كۇپايە). ئاندىن ھەر بىر بالا تۇخۇم چوڭلۇقىدىكى تاش ياكى چالمىدىن بىرنەچ- چە داندىن تېپىپ كېلىدۇ، بۇ تەييارلىقلار پۈتكەندىن كېيىن، مۇڭاپىق دۆڭنى ياكى ئۆگزە (ئويۇننى مەيداندا ئويناشقا توغرا كەلگەندە، سالغا تېشىنى يىراقتا ئېتىش ئۈچۈن ئۆگزە ياخشى) نى تاللاپ ئويۇننى رەسمىي باشلاشقا بولىدۇ. ئادەتـ

تە ئويۇنغا قاتنىشىدىغانلار تەڭ ئىككى كومانىدىغا بۆلۈنۈپ ماھارەت كۆرسەتسىمۇ، يەككە ياكى كۇل- لېكتىپ ئوينىسىمۇ بولىدۇ.

ئويۇن كۆرسەتمەكچى بولغان بالا تاش ياكى چالمىنى سالغىنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى «قاپچۇق» قا سېلىپ، تانىنىڭ ئىككى ئۇچىنى تۇتۇپ، ناھايىتى تېزلىكتە باشتىن ئىككى - ئۇچ ئايلاندۇرۇپ، بىر تەرەپتىكى تانىنىڭ ئۇچىنى قويۇپ بېرىدۇ. بۇ چاغدا قاپچۇقتىكى تاش ئوقتەك ئۇچۇپ چىقىپ مەلۇم ئارىلىققا بېرىپ چۈشىدۇ. ئويۇن ئەنە شۇنداق «سالغا تېشى» ئېتىش بويىچە بەسلىشىش ئاساسىدا داۋاملىشىدۇ، قايسى بالا قائىدىلىك ھەم يىراقتا ئاتالىسا ماھىر بولۇپ تاللىنىدۇ. ئويۇن بارغانسېرى ئەۋجىگە چىقىپ، بالىلار زېرىككەندە ياكى چارچىغاندا ئاخىرلىشىدۇ.

«شەيتان» ئويۇنى

«قول» ئويۇنى دەپمۇ ئاتىلىدىغان بۇ ئويۇن قىز - ئوغۇللار تەرىپىدىن ھەممە پەسلىدە ئوينىلىدۇ.

بۇ ئويۇندا ئوتتۇرا بارماق، كۆرسەتكۈچ بارماق ۋاستە قىلىنىدۇ. بالىلار بىر يەرگە جەم بولغاندىن كېيىن، ئۇلاردىن بىرى ئادەتتە ئوڭ قولىنىڭ ئوتتۇرا بارمىقىنىڭ تىرنىقىنى قارا بويىپ، ئوڭ قولىنىڭ بىگىز بارمىقى بىلەن ئوتتۇرا بارمىقىنى سول قولىنىڭ ئالقىنىغا قويۇپ، بىر-نەچچە خىل ھەرىكەت ئارقىلىق ئوڭ قولىنىڭ ئوتتۇرا بارمىقىنى ھېلى بىگىز بارمىقىنىڭ ئوڭ تەرىپىگە، ھېلى سول تەرىپىگە ئۆتكۈزۈپ ئويۇن كۆرسىتىدۇ.

ئويۇن كۆرسەتكۈچى بالا كۆرگۈچىلەرنىڭ دىققىتىنى بۇراش ئۈچۈن، ئويۇن داۋامىدا تۆۋەندىكى قوشاقنى ئوقۇيدۇ:

دومىلاپ كەلدى دۇشەنبە، پايلاپ كەلدى پەيشەنبە،
سايراپ كەلدى سەيشەنبە، ئۇلۇغ جۈمە، شىكەر شەنبە،
چارلاپ كەلدى چارشەنبە، ئويناپدىغان يەكشەنبە.

بۇ قوشاق ئويۇن باشلانغاندىن تارتىپ، ئويۇننى كۆرۈپ تۇرغان بالىلارنىڭ بىرەرى ئويۇندىكى سىرنى بىلىۋالغۇچە تەكرار ئوقۇلىدۇ. قايسى بالا ئويۇن كۆرسەتكۈچىنىڭ ھۈنىرىنى ئاۋۋال بىلىۋالسا، ئويۇن كۆرسىتىش نۆۋىتى شۇ بالىغا ئۆتىدۇ.

«شىلدىركوپ» ئويۇنى

«شىلدىركوپ» ئويۇنى ئۇيغۇر قىز - ئوغۇل ئۆسمۈرلىرى نەچچە ئەسىردىن بۇيان ئوينىپ كېلىۋاتقان يەرلىك، مىللىي ئالاھىدىلىكى كۈچلۈك ئەنئەنىۋى ئويۇن تۈرى. «شىلدىركوپ» ئۇنىڭدا ئىشتىراك قىلىدىغان ئويۇنچۇق — باش كىيىم (تۇماق، دوپپا، ياغلىق)نى ئويۇن ئوينىغۇچىلارنىڭ بىر - بىرىگە يوشۇرۇن سۇنۇپ بېرىشىدىن چىققان «شىلدىر - شىلدىر» ئاۋازغا قارىتىلغان.

«شىلدىركوپ» ئويۇنى يىلنىڭ ھەممە پەسىللىرىدە (ياز، كۈز كۈنلىرى تالا - تۈزدە، مەھەللىدە، ئېرىق - ئۆستەڭ بويلىرىدا، ئەتىياز، قىش كۈنلىرى ئۆي ياكى ھويلىلاردا) ئوغۇل -

قىزلارنىڭ ئارىلىشىپ ئويىنىشىغا ماس كېلىدۇ. ئادەتتە ئويۇنغا قاتنىشىدىغان بالىلار سان چەكلەمىسىگە ئۇچرىمايدۇ.

ئويۇنغا قاتناشماقچى بولغان بالىلار پەسلىگە ماس باش كىيىملەرنى كىيىشىپ بىر يەرگە توپلىنىدۇ. ئارىدىن خالىغان بىر بالا «تاپقۇچى» بولۇپ ئوتتۇرىغا چىقىدۇ. قالغان بالىلار (قىز - ئوغۇللار ئارىلاش) ئىككى پۇتىنى جۈپلەپ، ئارىلىق قالدۇرماي بىر تۈز سىزىق بويىچە رەتلىك تىزىلىپ، زوڭ ئولتۇرۇپ، ئىككى قولىنى پۇت سىرتىدىن تۆۋەن ساڭگىلىتىدۇ. قاتارنىڭ ئالدىغا چىققان بالا (شىلدىركوپنى تاپقۇچى) ئۆرە تۇرىدۇ. شۇ كۈنكى ئويۇن ئۇچۇن تاللانغان ئويۇنچۇق (تۇماق، دوپپا ياكى باش ياغلىق) زوڭ ئولتۇرغان بالىلارنىڭ بىرىدە بولىدۇ.

ئويۇن قاتارنىڭ ئوڭ ياكى سول تەرىپىدىن باشلىنىدۇ. ئويۇن باشقۇرىدىغان بالا («ئاتا» ياكى «ئانا») قاتارنىڭ ئىككى بېشىدا ئولتۇرۇپ رىياسەتچىلىك قىلىدۇ. ئۇ: «ئويۇن باشلاندى» دېگەن هامان، قاتار ئولتۇرغان بالىلار: «شىلدىركوپپاك - شىلدىركوپ، شىلدىركوپپاك - شىلدىركوپ» دېيىشكىنىچە، پۇتىنىڭ كەينىگە ساڭگىلىتىۋالغان قوللىرىنى هەركەتلەندۈرۈپ، ئالدىدا قاراپ تۇرغان بالىنىڭ كۆزىنى ئالاچەكمەن (غەلەت) قىلىپ، ئويۇنچۇقنى بىر - بىرىگە سۈنۈپ بېرىدۇ. ئويۇنچۇق قاتارنىڭ بۇ بېشىدىن ئۇ بېشىغا بىر - بىرلەپ ماڭغۇزۇلسىمۇ، ئاتلىتىپ سۈنۈلسىمۇ، قاتارنىڭ خالىغان يېرىدىن ياندۇرۇلسىمۇ بولىۋېرىدۇ. ئەمما، بىر بالىنىڭ قولىدا توختاپ قالماسلىقى كېرەك. قاتار ئالدىدا تۇرغان بالا زېهنىنى يىغىپ، زوڭ ئولتۇرغان بالىلارنىڭ هەركىتىنى كۆزىتىشى، گۇمان قىلىدىغان بىرەرسىگە تايىنىپ ئويۇنچۇقنى تېپىشى، ئورۇنسىز گۇمان قىلىپ ۋاقىتنى ئۆتكۈزمەسلىكى شەرت. ئۆرە تۇرغان بالا قاچانكى ئويۇنچۇقنى تاپالىسا، شۇ چاغدا قاتارغا كىرىپ ئولتۇرۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا ئۆزىدە ئويۇنچۇق بارلىقىنى چاندۇرۇپ قويغان بالا ئالمىشىپ «تاپقۇچى» بولىدۇ. ناۋادا ئۆرە تۇرغان بالا ئويۇنچۇقنى تاپالمىسا، داۋاملىق «تاپقۇچى» بولۇپبېرىدۇ. ئويۇن مۇشۇ يوسۇندا تەكرارلىنىۋېرىدۇ. ئادەتتە بۇ ئويۇن كەچتە ئوينىلىدىغان بولغاچقا، ئويۇنچۇقنى كۆرۈپ تېپىش تەسكە توختايدۇ. شۇڭا، بالىلار ئويۇنچۇقنى بىر - بىرىگە سۈنۈپ بېرىش جەريانىدا ئۇنىڭدىن چىققان «شىلدىر - شىلدىر» ئاۋازغا ياكى پەرەز كۈچىگە تايىنىپ تېپىشى مۇمكىن.

«غۇررەك» ئويۇنى

خوتەن، قاغىلىق قاتارلىق رايونلاردا كەڭ تارقالغان، هازىرغىچە داۋاملىشىپ كەلگەن بۇ ئويۇن «ياڭاق» ئويۇنى، «غۇر - غۇر» ئويۇنى دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

بۇ ئويۇن ئۇيغۇر ئوغۇل ئۆسمۈرلىرىنىڭ يەككە ئوينىشىغا باب كېلىدىغان قىزىقارلىق هەم مۇرەككەپ ئويۇن بولۇپ، ئۇنىڭدا ئىككى ياڭاق، سەككىز ئون سانتىمېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى ئىنچە-

كه، قۇرۇق يۇلغۇن ياغىچى ۋە پىششىق ئېشىلگەن 40 سانتىمېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى يىپ ئىشلىتىلمىدۇ.

كۇز كېلىپ ياڭاق مېۋىسىنىڭ كۆك پوستى ئاجرىغان مەزگىلده، ئىككى ياڭاقنىڭ ئوتتۇرا سىدىن بىر - بىرىگە ئۇدۇل قىلىپ تۆشۈك تېشىلىدۇ، تۆشۈكنىڭ دىئامېترى يۇلغۇن ياغىچىنىڭ دىئامېترىدىن سەل چوڭ بولىدۇ. ئاندىن بۇ ئىككى ياڭاقنىڭ بىرى يان تەرەپتىن تېشىلىپ، ئىلگىرى تېشىلگەن تۆشۈككه تۇتاشتۇرۇلىدۇ. يۇلغۇن ياغىچىنىڭ ئىنچىكه تەرەپ ئۇچتىن بىر قىسىم ئورنى پىچاقتا ئازراق ئويۇلۇپ بەلدەم چىقىرىلىدۇ. يۇلغۇن ياغىچىنىڭ ئىنچىكه ئۇچى ئىككى تەرىپى تېشىلگەن ياڭاققا ئۆتكۈزۈلىدۇ. يىپنىڭ بىر ئۇچى يۇلغۇن ياغىچىدىكى بەلدەمگه چىڭ چىگىلىدۇ، يەنه بىر ئۇچى ئۇچ تەرىپى تېشىلگەن ياڭاقنىڭ ئاستى تەرەپ تۆشۈكىدىن كىرگۈزۇلۇپ، يان تۆشۈكىدىن چىقىرىلغاندىن كېيىن، يۇلغۇن ياغىچىنىڭ ئىنچىكه ئۇچى ئۇچ تەرىپى تېشىلگەن ياڭاقنىڭ ئۇدۇل ئىككى تۆشۈكىدىن ئۆتكۈزۈلىدۇ. ئۇچ تەرىپى تېشىلگەن ياڭاقنىڭ يان تۆشۈكىدىن ساڭگىلاپ تۇرغان يىپنىڭ ئۇچىغا ئىلىنغۇچ بېكىتىلىدۇ. مۇشۇنداق قىلىنسا، يىپ تارتىلغاندا قولدىن چىقىپ كەتمەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئويۇنچۇق پۈتىدۇ.

ئويۇن كۆرسىتىدىغان بالىلار سول قولىدا ئىككى تەرىپى تېشىلگەن ئاستىنقى ياڭاقنى سىقىمداپ تۇتۇپ، ئوڭ قولىدا ئۇچ تەرىپى تېشىلگەن ئۈستۈنكى ياڭاقنى يىپ يۇلغۇن ياغىچىغا تولۇق يۆگىلىپ بولغانغا قەدەر ئايلاندۇرۇپ، ئاندىن يىپنى ئىلىنغۇچتىن تۇتۇپ غاچچىده تارتىدۇ. بۇ چاغدا ئۈستۈنكى ياڭاق بىلەن يۇلغۇن ياغىچى تېز سۈرئەتته پىرقىرايدۇ، بىردەمدىن كېيىن ئەسلىدىكى يۆنىلىشىنىڭ ئەكسىچه پىرقىرىغاندا، يىپ يۇلغۇن ياغىچىغا ئۆزلۇكىدىن يۆگىلىدۇ. يىپنى تارتىش بىلەن ئۆز يۆگىلىشىگه قويۇپ بېرىش ياڭاقنىڭ ئايلىنىشىغا ماسلاشتۇرۇلسا، ياڭاق ئوڭغا، سولغا ئايلىنىپ، «غۇر - غۇر» ئاۋاز چىقىرىدۇ.

«غىغاق» ئويۇنى

بۇ ئۇيغۇر ئۆسمۈرلىرى ئۇزاق يىللاردىن بۇيان ئۇزۇلدۇرمەي ئويناپ كېلىۋاتقان ئۆزىگه خاس شەكىل ۋە مەزمۇنغا ئىگه ئەنئەنىۋى ئويۇنلاردىن «چۆچۈره قاياق» (ئانىكام چۆچۈره)، «قارا - قارا قۇشلارىم» قاتارلىق ئويۇنلارغا يانداش ئىجاد قىلىنغان قەدىمكى ئويۇنلارنىڭ بىرى بولۇپ، يازكۇز پەسىللىرىنىڭ ئايدىڭ ئاخشاملىرى ئېتىز - ئېرىق بويلىرىدا، كەڭرى مەيدانلاردا ئوغۇللار تەرىپىدىن ئوينىلىدۇ. بۇ ئويۇنغا ئىشتىراك قىلغان بالىلار (سانى چەكلەنمەيدۇ) بىر يەرگه جەم بولۇپ، بىر - بىرىنىڭ قولىنى تۇتۇپ چەمبەر شەكىللەندۈرگەن هالدا:

چۆچۈرە قاينايدۇ،
ئانام ماڭا بەرمەيدۇ.
بەرمسە بەرمسۇن،
كۆڭلۈم يېرىم بولمايدۇ.
...
...
چىم چۆچەك، چىم چۆچەك،
ئوتتۇرىسى كۆلمەنچەك.
سۇ قۇيسام تېشىپ كەتتى،
ئۆمىلەپ قېچىپ كەتتى.

چۆچۈرەمۇ چۆچۈرەم،
ئانام ماڭا بەرمەيدۇ.
بەرمسە يەنە مەيلى،
كۆڭلۈم يېرىم بولمايدۇ.

كېلىڭ، دوستلار، ئوينايلى،
ئاداش - ئاداش بولايلى.
بىر نان تاپساق تەڭ يەيلى،
ئايرىلماس دوست بولايلى.
...

دېگەن قوشاقلارنى ئېيتىپ ئاستا چۆرگىلەيدۇ.

قوشاق بىر نۆۋەت ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن، ئۇلار ئارىسىدىن مەلۇم بالا (شۇ ئاخشاملىق ئويۇنغا رياسەتچىلىك قىلىدىغان بالا، ئادەتتە ھەر قېتىملىق ئويۇندا باشقۇرغۇچى بولىدىغان بالا شۇ كۈنلۈك ئويۇن باشلىنىشتىن ئاۋۋال تەيىنلىنىدۇ) «غىغاق» دەپ توۋلاپ ئىككى تەرىپىدىكى بالىلارنىڭ قولىنى قويۇپ بېرىدۇ. ئاندىن باشقا بالىلارمۇ بىر - بىرىنىڭ قوللىرىنى قويۇپ بېرىپ، ئەتراپقا مۆكۈشكە باشلايدۇ.

ئارىدىن تەخمىنەن ئىككى - ئۈچ مىنۇت ئۆتكەندىن كېيىن، ئويۇن رياسەتچىسى — باشقى «غىغاق» دېگۈچى يەنە بىر قېتىم «غىغاق» دەۋېتىپ بالىلارنى ئىزدەيدۇ. بۇ چاغدا، مۆككەن بالىلار «ئويغاق» دەپ جاۋاب قايتۇرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئىزدىگۈچى بالا مەلۇم يىپ ئۈچىغا ئىگە بولۇۋالىدۇ، لېكىن مۆككۈچى بالىلار «ئويغاق» دەپ بولۇپلا نىشانىنى ئۆزگەرتىپ باشقا يەرگە يۆتكىلىدۇ. بۇنىڭدا مۇمكىنقەدەر «تۇتۇلۇپ قالماسلىق» قا تىرىشىدۇ. ئىزدىگۈچى «غىغاق - غىغاق» دېگەن سۆزنى پات - پات تەكرارلاپ تۇرىدۇ. مۆككۈچىلەرمۇ «ئويغاق - ئويغاق» دەپ جاۋاب قايتۇرۇپ تۇرىدۇ. ئويۇن مۇشۇ مەزمۇن ۋە شەكىلدە داۋاملىشىپ، مۆككۈچى بالىلارنىڭ ھەممىسى قولغا چۈشۈپ بولغانغا قەدەر ئويناپلىدۇ. بىر - بىرلەپ «تۇتۇلۇپ قالغان» بالىلار ئويۇن رياسەتچىسىگە يارەملىشىپ باشقا بالىلارنى تۇتۇشۇپ بېرىدۇ. بۇنىڭدىكى مۇھىم بىر شەرت شۇكى، ئويۇنغا قاتناشماقچى بولغان ھەرقانداق بالا ئاۋۋال ئويۇنغا تەۋە قوشاقلارنى يادقا بىلىشى، ئويۇنىنىڭ قائىدە - تۈزۈملىرىگە تولۇق رىئايە قىلىشى، ئويۇن مەزمۇنىغا قەستەنلىك بىلەن باشقا ئىشلارنى ئارىلاشتۇرۇۋالماسلىقى، ئۆزئارا شېرىك بولۇۋېلىپ باشقىلارنى بوزەك قىلماسلىقى، ئويۇنىنىڭ كەيپىياتىغا تەسىر يەتكۈزمەسلىكى، ئويۇن رياسەتچىسىنىڭ «غىغاق» سۆزىگە ماس ھالدا مۆككۈچىلەر «ئويغاق» دېگەن سۆزنى ئايماسلىقى (ھەر ئىككى سۆزنىڭ ئېيتىلىش قېتىم سانى تەڭ بولۇشى)، ئويۇن ۋاقتى قەستەن قىسقىراپ ياكى ئۇزىراپ كەتمەسلىكى كېرەك.

«قاچ ـ قاچ» (كويلا توپ) ئويۇنى

«قاچ ـ قاچ» ئويۇنى ـــ ئۇيغۇرلارنىڭ مىللىي ئەنئەنىۋى تەنتەربىيە ئويۇنلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇ ئادەتتىن تاشقىرى تېزلىك، چېۋەرلىك، قەيسەرلىك ۋە هوشيارلىقنى تەلەپ قىلىدۇ.

بۇ ئويۇنمۇ ئىككى تەرەپ بولۇپ مۇسابىقىلىشىش شەكلىدە ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئويۇنغا قاتناشقۇچىلار كۆپرەك بالىلار ۋە ياشلار بولۇپ، ئالدى بىلەن ئۇلار ئىككى سەپكە ئايرىلىدۇ. ئادەم سانى چەكلەنمەيدۇ، ئەمما هەربىر سەپكە قاتناشقانلارنىڭ سانى توققۇزدىن ئېشىپ كەتمەيدۇ.

«قاچ ـ قاچ» ئويۇنى ئۇچۇن يۇگۇرۇشكە ئەپلىك تۇزلەڭ يەر ياكى ئېتىزلىق مەيدان قىلىنىدۇ. ئويۇن مەيدانىنىڭ چوڭ ـ كىچىكلىكى قاتناشقۇچىلارنىڭ سانىغا قاراپ سىزىلىدۇ. مەيدانىنىڭ ئىككى تەرىپىگە چەمبەر شەكلىدە سىزىلغان توپ ئۇرۇش ئورنى ۋە قېچىپ باردىغان ئورنى ئادەتتە «كويلا» دەپ ئاتىلىدۇ.

«قاچ ـ قاچ» ئويۇنى ئۇچۇن بىر دانە توپ ۋە ئۇزۇنلۇقى 90 سانتىمېتىر، توملۇقى كەتمەن سېپىدەك، توپ ئۇرۇش قىسمى ياپىلاق شەكىلدىكى توپ ئۇرۇش كالتىكى هازىرلىنىدۇ. كالتەك ئورنىدا قول بىلەن توپنى ئۇرۇپ ئوينىسىمۇ بولىدۇ.

ئويۇن باشلاشتا ئىككى تەرەپنىڭ باشلىقلىرى ئالدى بىلەن توپ باشلاش هوقۇقىنى تالىشىدۇ. توپ ئۇرۇش كويلىسى ئىچىدە رەتلىك تىزىلىپ تۇرىدۇ. قارشى تەرەپ ئەزالىرى مەيداندا توپنى تۇتۇۋېلىش ئۇچۇن ئەپلىك جاي تاللاپ، خۇددى ۋالىبولچىلاردەك ئورۇن ئىگىلەيدۇ. توپ ئۇرغۇچى تەرەپكە مۇداپىئە كۆرگۈچى قارشى تەرەپنىڭ باشلىقى توپنى كالتەككە توغرىلاپ تاشلاپ بېرىدۇ. كومانداغا ئەزالىرىنىڭ بىر قېتىم، گۇرۇپپا باشلىقى (رامباتچى)نىڭ ئىككى قېتىم توپ ئۇرۇش هوقۇقى بولىدۇ. توپ ئۇرغۇچى ئۇرۇلغان توپ بىلەن تەڭ مەيدانىڭ قارشى تەرىپىدىكى بەلگىلەنگەن نۇقتا ئىچىگە قاراپ يۇگۇرىدۇ. ئەگەر بۇ كىشى نۇقتا ئىچىگە كىرىۋالغۇچە قارشى تەرەپ توپنى تۇتۇۋېلىپ، توپ بىلەن ئۇنى ئۇرۇۋالسا، مۇداپىئەدە تۇرغان قارشى تەرەپ ئەزالىرى ناهايىتى چەبدەسلىك بىلەن گۇررىدە يۇگۇرۇپ بېرىپ توپ ئۇرۇش كويلىسى ئىچىگە كىرىۋېلىشى شەرت، ئەگەر بەلگىلەنگەن مەيدانغا كىرگۈچە ئارىلىقتا قارشى تەرەپ توپ بىلەن ئۇلارنىڭ بىرەر ئەزاسىنى ئۇرۇۋالسا، ئۇلار توپ ئۇرۇش هوقۇقىغا ئىگە بولالمايدۇ.

توپ ئۇرۇش هوقۇقى بار تەرەپنىڭ ئەزالىرىدىن بىرى توپ ئۇرغاندىكى كالتىكى توپقا تەگمەي ياكى يىراقتا ماڭماي، قېچىشنى لايىق كۆرمىسە، كويلىغا كىرىپ تۇرۇپ، ئىككىنچى ئەزا ئۇرغاندىن كېيىن شۇ كىشى بىلەن بىرگە قاچسىمۇ بولىدۇ ياكى كېيىنكى ئۇچىنچى،

تۆتىنچى توپ ئۇرغۇچى بىلەن بىللە قاچسىمۇ بولىدۇ. ئىشقىلىپ، توپ ئۇرغان كىشى چوقۇم بەلگىلەنگەن رايونغا قېچىپ بېرىۋېلىشى شەرت. ئۇ يەنە پۇرسەت كۈتۈپ ئۆزىنىڭ گۇرۇپپىدىكى باشقا بىرى توپ ئۇرغان زامان توپ ئۇرۇش گۇرۇپپىسىغا قېچىپ كېلىۋالسا «ئەسىرلىكتىن» قۇتۇلۇپ، توپ ئۇرۇش هوقۇقىغا قايتا ئىگە بولىدۇ. توپ ئۇرغۇچى تەرەپ ئەزالىرى توپنى بەلگىلەنگەن مەيدان ئىچىدە خالىغان يېراقلىققا ئۇرسا بولىۋېرىدۇ. لېكىن، ئارقا تەرەپكە ئۇرسا ياكى مەيدان سىزىقىدىن چىقىپ كەتسە «كۆيگەن توپ» («سېسىق توپ») ھېسابلىنىپ، توپ ئۇرۇش هوقۇقى ئالمىشىدۇ. مۇسابىقە جەريانىدا توپ ئۇرغۇچى تەرەپنىڭ توپ ئۇرۇش نۆۋىتى تۈگەپ، ھەممىسى قاچالماي قامىلىپ قالسا، ئۇ هالدا مۇداپىئە قىلغۇچى قارشى تەرەپنىڭ ئىككى ئەزاسى مەيدان ئىچىدە ئۆزئارا توپ پاسلىشىپ، توپ ئۇرغۇچى تەرەپنىڭ بەلگىلەنگەن رايونغا قېچىپ بېرىۋېلىشىغا پۇرسەت يارىتىپ بېرىدۇ. بۇ پۇرسەت ئىچىدىمۇ قېچىپ بېرىۋالالمىسا ياكى قېچىش جەريانىدا قارشى تەرەپ توپ بىلەن ئۇرۇۋالسا، يەنە ئىلگىرىكىدەك بولۇپ توپ ئۇرۇش هوقۇقى ئالمىشىدۇ.

«قارا ـ قارا قۇشلارىم» ئويۇنى

بۇ ـــ ئۇيغۇرلارنىڭ ئەنئەنىۋى بالىلار ئويۇن تۈرلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، بۇ ئويۇننى قىز ـ ئوغۇللار توپلىشىپ ئويناىدۇ، ئادەم سانى چەكلەنمەيدۇ. ھېچقانداق ئۇسكۇنە تەلەپ قىلىنمايدۇ، ئادەتتىكى كىچىككىنە بىر تۈز مەيداندا ئوينىلىۋېرىدۇ.

ئويناش ئۇسۇلى: ئويۇنغا چۈشكۈچى بالىلار بىر يەرگە يىغىلغاندىن كېيىن، چوڭراق ئىككى بالا «رامباتچىلار» چەك تاشلاش ئارقىلىق ئانا بولۇش هوقۇقى تالىشىدۇ. «ئانا» بەلگىلەنگەندىن كېيىن، ئانا رەتنىڭ بېشىدا تۇرىدۇ. قالغان بالىلار بويىغا قاراپ، ئاننىڭ كەينىگە تىزىلىدۇ ھەممىدە بىر ـ بىرىنىڭ پېشىنى تۇتۇپ ئۇزۇلمەس زەنجىر هاسىل قىلىدۇ. بۇ ۋاقىتتا «بۆرە» بولغان بالا چەتتە تۇرىدۇ. «ئانا» بىلەن «بۆرە» ئوتتۇرىسىدا تۆۋەندىكىدەك قوشاق ئېيتىشىش باشلىنىدۇ.

بۆرە: ئاللا ـ ئاللا قۇشناچىم،
ئارقاڭدىكى نېمىلەرنىڭ؟
ئانا: قارا ـ قارا قۇشلارىم.
بۆرە: ماڭا بىرنى بەرسەڭچۇ؟
ئانا: كۆچۈك يەتسە ئالساڭچۇ!
بۆرە: كۆچۈم نەگە كېتىپتۇ؟

ئانا: ئالا تاغقا كېتىپتۇ.
بۆرە: ئالا تاغدا نېمە بار؟
ئانا: ئالىيېشىل قۇشلار بار.
بۆرە: قۇشنىڭ بىرنى تۇتايچۇ!
ئانا: كۆچۈك يەتسە تۇتساڭچۇ!

قوشاقلار ئېيتىلىپ بولغاندىن كېيىن، بىرەر بالا سوراپ ئېلىشقا كۆزى يەتمىگەن «بۆرە» ئا-
نىنىڭ كەينىدىكى بالىلارنى قوغلايدۇ. تارتىشماق باشلىنىدۇ. قاتار تىزىلغان بالىلار ئانىنىڭ كەي-
نىدە، بىر - بىرىنىڭ پېشىنى قويۇۋەتمەستىن ئۇيان - بۇيان قاچىدۇ. «ئانا» «بۆرە» نىڭ ئالدىنى
توسۇپ، ئۆز بالىلىرىنى جان تىكىپ قوغداپ، قانىتى ئاستىغا ئالىدۇ. بالىلارمۇ ئانىنىڭ پېشىنى
قويۇۋەتمەستىن «ئانا» قايسى ياققا سىلجىسا، شۇ ياققا سىلجىشىدۇ. «بۆرە» ئانىنىڭ كەينىگە تە-
زىلغان بالىلارنىڭ هوشيار تۇرماي سەپتىن ئۇزۇلۇپ قالغىنىنى تۇتۇۋالىدۇ ياكى ئەڭ ئاخىرىسىدىكى
بالىدىن باشلاپ قوغلاپ تۇتۇپ ئۇزۇۋېلىپ، تا «ئانا» يالغۇز قالغۇچە بالىلارنى بىر - بىرلەپ تار-
تىۋالىدۇ. «ئانا» يالغۇز قالغاندىلا ئويۇن ئاخىرلىشىدۇ ياكى «بۆرە» «ئانا» بولۇپ، «ئانا» «بۆرە»
بولۇپ ئويۇن داۋاملىشىدۇ.

«قارىغۇ چاشقان» ئويۇنى

بۇ ئويۇن كۆزى تېڭىقلىق بالىنىڭ ئىككىنچى بىر بالىنى پەم بىلەن تۇتۇشى بويىچە ئويىنا-
لىدىغانلىقى ئۈچۈن «قارىغۇ چاشقان» دەپ ئاتالغان. ئويۇن مۇنداق ئويىنىلىدۇ: بالىلار (سان چەك-
لىمىسىگە ئۇچرىمايدۇ) هالقا بولۇپ ئولتۇرىدۇ، شۇ كۈنكى ئويۇن تەشكىللىگۈچىنىڭ رىياسەتچە-
لىكىدە ئويۇن باشلاش نۆۋىتى بەلگىلىنىدۇ. رىياسەتچىلىك قىلغۇچى ئالقىنىغا ئىككى ياكى بىر
تال تاش (قوناق، قۇمىلاق، سەرەڭگە، كېسەك پارچىسى)نى ئېلىپ يۇمۇپ تۇرۇپ، ئۇدۇل كەلگەن
ئىككى بالىدىن «تاقمۇ، جۈپمۇ» دەپ سورايدۇ. قايسىسىنىڭ هۆكمى خاتا بولسا، شۇ قارىغۇ چاشقان
بولىدۇ - دە، ياغلىقتا كۆزى تېڭىلىدۇ. هەمراهى ئۇنىڭ پېشانىسىگە بىرنى چېكىپ ئارقىغا ياكى
يانغا داجىۋالىدۇ. «قارىغۇ چاشقان» قولىنى كېرىپ هاۋانى سىيپىلاپ ئۇنى تۇتماقچى بولۇپ، ئالدى -
كەينىگە مېڭىپ تىمىسقىلاپ كېتىدۇ. بۇ جەريانىدا نەچچە قېتىم هاۋانى قۇچاقلاپ سەنتۇرۇلۇپ
كېتىدۇ، هەتتا بالىلارنىڭ بېشىنىمۇ تۇتۇۋالىدۇ. بۇنىڭ بىلەن مەيداندا قاتتىق كۈلكە ساداسى
ياڭرايدۇ. ئەگەر «قارىغۇ چاشقان» چېۋەر، پەملىك بولسا، قارشى تەرەپنىڭ ئاياغ تىۋىشى ۋە قولنىڭ
شەپىسىگە ئاساسەن ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئۇنى تۇتۇۋالىدۇ. قارشى تەرەپ تۇتۇلۇپ قالسا، ئىككىسى ئو-
رۇن ئالمىشىدۇ. ئىككىسىدىن كېيىن يەنە ئىككىسى چۈشىدۇ. ئويۇن شۇ تەرتىپتە داۋاملىشىپ،
بىر - ئىككى مەيدان ئويىنىلىپ ئاخىرلىشىدۇ.

«قارلىق» ئويۇنى

«قارلىق» ئويۇنى ئۇيغۇرلارنىڭ ئالاھىدە خاراكتېرىگە ئىگىدۇر. ئۇيغۇر خەلقى قارنى «خۇدا-نىڭ رەھمىتى» دەپ بىلىدۇ. شۇڭا، تۇنجى ياغقان قار خۇشاللىقىدا «قارلىق» ئويۇنىنى باشلايدۇ. بەزىلەر تۇنجى قار يېغىشتىن بۇرۇنلا «قارلىق» تاشلىنىدىغان ئۆينى نىشانلاپ قويىدۇ. تۇنجى يې-غىۋاتقان ياكى تۇنجى قار يېغىپ توختىغان ھامان:

قاردا قارلىق تاشلىدۇق،
بۇ ئويۇننى باشلىدۇق.

يېڭى قارنىڭ خۇشلۇقىدا،
سىزگە قارلىق تاشلىدۇق.

دەپ باشلانغان ۋە

قارلىق ئاپارغان كىشىنى
پەم بىلەن تۇتسىلا.

يۈزلىرىگە قارا سۈركەپ،
ئالدىمىزغا كەلسىلە.

دەپ ئاخىرلاشقان قارلىقنى يېزىپ، نىشانلانغان ئۆيگە يېقىن بولسا پىيادە، يىراق بولسا ئۇلاغلىق بېرىپ، قارلىقنى ئۆينىڭ بەلگىلىك بىر يېرىگە تىقىپ قويۇپ، ئۆيدىن چىقىۋېتىپ: «پالانى يەردە قارلىق قويۇپ قويدۇم» دەپلا قاچىدۇ. قارلىق تاشلانغان ئۆيدىن بىر ئادەم ئۇنى قوغلايدۇ. ئەگەر ئۇنى تۇتۇۋالسا، ئۇنىڭ يۈز ـ كۆزىنى بويياپ، جۇۋىنى تەتۈر كىيگۈزۈپ مەھەللىمۇ مەھەللە ئايلاندۇرىدۇ. تۇتۇلۇپ قالغان تەرەپ ئالاھىدە مېھمان چاقىرىپ «قارلىق چېيى» ئۆتكۈزۈپ بېرىدۇ. ئەگەر قارلىق ئەكەلگۈچى تۇتۇلماي قېچىپ كەتسە، قارلىق تاشلانغان ئۆي قارلىق چېيى بېرىدۇ. شۇنداق قىلىپ، مەھەللىدە قىش بويى «قارلىق چېيى» ئۇزۇلمەيدۇ.

«قونچاق» ئويۇنى

قونچاق ئويناش كىچىك قىزلار ئىچىدە كەڭ ئومۇملاشقان ئەھمىيەتلىك ئويۇنلاردىن بولۇپ، كىچىك قىزلارنىڭ بالىغا قارىتا تۇغما ھېرىسمەنلىك ئىقتىدارىنىڭ يېتىلىش جەريانىنى ئىلگىرى سۈرۈش رولىغا ئىگە.

«قونچاق» ئويۇنىنىڭ جەريانى ئاددىي بولۇپ، يەككە ياكى ئىككى - ئۈچ بالا ئوتتۇرىسىدا ئويـ-
نىلىدۇ. بالىلار بۇ ئويۇننى ئويىنىغاندا، ھەر بىرى بىردىن قونچاق ۋە ئۇنىڭ «ياستۇق - كۆرپە -
يۆگەك» لىرىنى ئېلىپ كېلىپ بىر يەرگە جەم بولىدۇ، تام ياكى دەرەخ تۈۋىنى «ئۆي» قىلىدۇ.
ئاندىن شۇ يەردە ئۆز ئالدىغا «بالىسى» نى يۆگەكلىرىگە يۆگەپ، قۇچاقلىرىغا ئېلىپ پەپلەپ ئەل-
لەي قىلىشىدۇ، ئۇخلىتىشىدۇ، «بالىسى» نى قورسىقى ئاچقان قىلىپ، يىغلىغانىنى دوراپ، ئەمدۇ-
رۇشىدۇ، تەرەتكە توسۇشىدۇ، يەككە ئويىنىغۇچىلار ئاساسەن ئۆز ئۆيىدە ئويىنايدۇ، كىچىك قىزلار بۇ
ئويۇنغا شۇنداق قىزىقىدۇكى، بەزىلىرى «بالىسى» نى پەپلەپ ئەللەي قىلىپ ئولتۇرۇپ، ئۆزىمۇ
ئۇنىڭ بىلەن تەڭ ئۇخلاپ قالىدۇ، بەزىلىرى ئولتۇرسا - قوپسا «بالىسى» دىن ئايرىلمايدۇ.

قونچاقنىڭ ياسىلىشى بالىلارنىڭ چوڭ - كىچىكلىكىگە قاراپ ھەر خىل بولىدۇ. كۆپىنچە
ئون - ئون بەش سانتىمېتىر ئېگىز ۋە شۇنىڭغا مۇناسىپ چوڭلۇقتا بولۇپ، شۇ ئۇزۇنلۇقتىكى
ئاچماق ياغاچتا ياسىلىدۇ، ياغاچنىڭ ئاچماق ئايرىلغان قىسمىدىن ئۇستى قىسمى خېلى ئۇزۇن
كېلىدۇ. ياغاچنىڭ بۇ قىسمى لاتا يۆگەپ تولىشتۇرۇلىدۇ. ئىچىگە پاختا ئېلىپ يۇمىلاق شەكىلده
باش ياسىلىپ، ياغاچنىڭ ئۇچىغا كىيدۈرۈلىدۇ، ئاندىن كونا - يېڭى رەخت پۈرۈچلىرىدا «پاختـ-
لىق» قىلىپ كالتە چاپان، ئاچماققا يالاڭ ئىشتان كىيدۈرۈلىدۇ. باشنىڭ يۇزىگە قارا سىياھ ياكى
ئوتۇن كۆمۈرىدە قاش - كۆز، ئېغىز - بۇرۇن سىزىلىدۇ. قىز بالا بولسا ــ قارا يىپ ياكى ئا-
يالارنىڭ چۈشكەن چاچلىرىدىن چاچ ياساپ، ئوغۇل بالا بولسا، دوپپا كىيدۈرۈپ تىكىپ قويىدۇ.
بەزى قونچاقلار ئىچىگە پاختا ئېلىپ پۇتۇنلەي لاتا بىلەن ياسىلىدۇ. بەك كىچىك قىزلارنىڭ قون-
چاقلىرىنى ئانىسى ياساپ بېرىدىغانلىقىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، باشقىلىرى ئۆزلىرى ياسايدۇ. بەزى
ئاتا - ئانىلار كىچىك قىزلىرىنىڭ قونچاق ئويۇنى ئۈچۈن مەخسۇس كىچىك بۆشۈك ياساپ بېرە-
دۇ. بالىلارنىڭ بۇ ئويۇنغا چوڭلار ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلىدۇ. ياغاچچى ئۇستاملار بالىلار ئۈچۈن
مەخسۇس كىچىك بۆشۈك ياساپ ساتىدۇ.

«قوزا ھەيدەش» ئويۇنى

«قوزا ھەيدەش» ئويۇنى ــ ئۇيغۇر ئوغۇل ئۆسمۈرلىرى ئالاھىدە قىزىقىپ ئويناىدىغان، روشەن
خاسلىققا ئىگە ئەنئەنىۋى ئويۇن تۈرلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇ قىش، ئەتىياز پەسىللىرىدە ئازادە
مەيدانلاردا ئويىنىلىدۇ، 10 ــ 12 بالا قاتنىشىدۇ.

ئويۇنغا ئىشتىراك قىلغان بالىلار ئاۋۋال ئىككى «ئانا» نىڭ رەمبات ئېلىشى بىلەن ئىككى
گۇرۇپپىغا بۆلۈنىدۇ. ھەربىر گۇرۇپپا ئەزالىرى ئۆز ئىچىدىن يەنە A ۋە B گۇرۇپپىلارغا ئايرىلىدۇ
(گۇرۇپپا باشلىقى سايلانغان «ئانا» لار ھېچقايسى گۇرۇپپىغا تەۋە بولمايدۇ)، ئاندىن ئۇزۇنلۇقى

بىر مېتىر، توغرا كەسمە يۈزى 12 ــ 13 سانتىمېتىر كېلىدىغان ياغاچ تۈۋرۈكتىن سەككىز ــ ئون دانە، يىپتىن ئىشلەنگەن، چوڭلۇقى چوڭ كىشىنىڭ قوش مۇشتۇمىچىلىك توپتىن تۆت ــ ئالتە دانە تەييارلىنىدۇ.

ئويۇنغا كېتەرلىك ئويۇنچۇقلار تەخ بولغاندىن كېيىن، 15 مېتىر ئارىلىق تاشلاپ ئىككى پاراللېل سىزىق سىزىلىدۇ. سىزىقلارنىڭ ئوتتۇرىسىغا ياغاچ تۈۋرۈكلەر ئىككى قۇر قىلىپ بېكىتىلىدۇ (ھەربىر قۇردا ئۇچتىن بەشكىچە تۈۋرۈك بولىدۇ). بۇ ئويۇنغا قاتنىشىدىغانلار پاراللېل سىزىقنىڭ سىرتىدا بىر ـ بىرىگە قارىشىپ تۇرىدۇ. بۇيرۇق بېرىلگەن ھامان ھەر گۇرۇپپىدىن بىردىن بالا ئىككىدىن توپنى پۇتىدا دومىلىتىپ ياغاچ تۈۋرۈكتىن ئايلاندۇرۇپ ئۆتكۈزىدۇ.

شەرت: ئويۇن كۆرسىتىدىغان بالىلار باشتىن ـ ئاخىر ئويۇن قائىدىسىگە ئەمەل قىلىپ، قول ـ پۇت ھەرىكىتىنى كۆركەم، سىلىق، چاققان ئورۇندىشى، دومىلىتىپ بېرىۋاتقان بىر جۈپ توپنىڭ ئۆزئارا ماسلىشىشىغا كاپالەتلىك قىلىشى، بەلگىلەنگەن سىزىقتىن چىقىرىۋەتمەسلىكى، ياغاچ تۈۋرۈكنى ئۆرۈۋەتمەسلىكى، مەيدانغا كىرىۋېلىپ پۇتلىكاشاڭ بولماسلىقى، مەيدان سىرتىدا ئويۇن كۆرۈۋاتقانلارمۇ مەيداننىڭ تەرتىپىنى ئوبدان ساقلىشى، توپ ئويناۋاتقانلارنىڭ ھەرىكىتىنى كۆزىتىپ، گۇرۇپپا باشلىقلىرىنىڭ لىلا باھا بېرىشىگە يېقىندىن ماسلىشىشى، تولۇق تەييارلىنىپ، نۆۋەت كۈتۈپ تۇرۇشى، كەلسە ـ كەلمەس ئارىلىشىۋالماسلىقى لازىم.

ئويۇننىڭ تەلىپى ــ ھەرىكەتلەرنى ئۆلچەملىك ئورۇنداپ، مەيداننىڭ بىر بېشىدىن يەنە بىر بېشىغا بۇرۇن چىقىشتىن ئىبارەت. ئەگەر ئويۇن جەريانىدا ياغاچ تۈۋرۈك ئۆرۈلۈپ كەتسە، ئۆرۈۋەتكۈچى دەرھال جايىغا تۇرغۇزۇپ قويۇپ، ئويۇننى داۋاملاشتۇرۇش لازىم. ئويۇن ھەرقايسى گۇرۇپپا ۋەكىلىگە تەۋە گۇرۇپپىلاردىكى بارلىق ئەزالارنىڭ ئۆزئارا قارىمۇ قارشى ئوينىشىدىن كېيىن، يەڭگەن ـ يېڭىلگەنلەر ئايرىلىپ ئاخىرلىشىدۇ.

«قوشماق ئاداش» ئويۇنى

ئۇيغۇرلار ئۆرۈك ۋە قاق (گۈلە) يېگەندە، ئۇرۇقچىسىنى ئۇدۇللۇق چېقىپ مېغىزىنىمۇ قوشۇپ يېيىشكە ئادەتلەنگەن. ئۇرۇقچا چېقىپ يېيىلگەندە، بەزىدە ئۇرۇقچىلار ئىچىدىن قوش مېغىز چىقىپ قالىدۇ. ئەنە شۇنداق قوش مېغىز نېسىپ بولغۇچى «تەلەيلىك» ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئويۇن شۇنداق «تەلەيلىك» بولغانلىق شەرىپىگە كۆڭۈل ئېچىش ئاساسىدا شەكىللەنگەن. ئويۇن جەريانى مۇنداق: قوش مېغىز نېسىپ بولغۇچى كۆڭلى خالىغان بىرىنى قوشماق ئويناشقا تەكلىپ قىلىدۇ، ئەگەر ئۇ تەكلىپنى قوبۇل قىلسا، قوشماقنىڭ بىرىنى قولىغا ئالىدۇ ـ دە، قوشماق يېيىش شەرتى توغرىسىدا كېڭىشىپ، ئاندىن ئىككىسى تەڭ ئاغزىغا سېلىپ يەيدۇ. قوشماق يېيىش شەرتى

چوڭلار ئارا بولسا، ئۇتتۇرغۇچى بىرەر كىيىملىك رەخت قويۇش ياكى بىر قېتىم مەشرەپ بېرىش، بالىلار ئارا بولسا، دوپپا ياكى قولياغلىق قاتارلىق نەرسىلەرنى تۇتۇشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

قوشماق يېگۇچىلەر ناھايىتى ھوشيار بولۇشقا توغرا كېلىدۇ. سەللا بىخۇدلۇق قىلسا ئۇتتۇ-رۇپ قويىدۇ. شۇڭا، ئىككى تەرەپ مۇمكىنقەدەر ھەر خىل چارىلەرنى قوللىنىپ قارشى تەرەپنى بىخۇدلاشتۇرۇپ ئۇتۇۋېلىشقا تىرىشىدۇ. مەسىلەن، بىر تەرەپ قوشماققا مۇناسىۋەتسىز بىرەر ئىش بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرغاندا، گەپ ئارىلاپ قارشى تەرەپنىڭ ئىسمىنى چاقىرىدۇ (ئاتايدۇ)، شۇ-نىڭدەك ھەر خىل باھانە بىلەن ياكى بىر نەرسە يەۋېتىپ قارشى تەرەپكە بىر نەرسە (يەۋاتقان نەر-سىدىن) سۇنىدۇ. قارشى تەرەپ ھوشيار بولسا «ئېسىمدە» دەيدۇ، ئەگەر بىخۇدلۇق قىلىپ «ھە» دېسە ياكى سۇنغان نەرسىنى قول سۇنۇپ ئېلىپ قويسا، يەنە بىر تەرەپ شۇئان «ئەسسالامۇئەلەي-كۇم، قوشماق ئاداش» دەيدۇ، بۇنىڭ بىلەن «ھە» دېگۈچى (ئالغۇچى) ئۇتتۇرغان بولىدۇ. قوشماق ئويىنىغۇچىلار بىر ئائىلىدىكىلەردىن بولسا، كىم ئەتىگەن تۇرۇپ «ئەسسالامۇئەلەيكۇم، قوشماق ئاداش» دەۋالسا، شۇ ئۇتقان بولىدۇ. مەھەللە ئىچىدىكىلەر بولسا، بىر ـ بىرىنىڭ ئۆتەر يولىدا يا-كى ئۆيىنىڭ ئىشىك يېنىدا مۆكۈنۈپ تۇرۇپ، قارشى تەرەپ ئۇدۇلىغا كېلىش ياكى ئۆيىدىن چىقە-شىغا «ئەسسالامۇئەلەيكۇم، قوشماق ئاداش» دەپ ئۇتۇۋالىدۇ. ئەگەر ئۇتتۇرغۇچى كېلىشكەن شەرت-نى ئورۇندىمىسا «چىدىماس» دەپ ئەيىبلىنىپ، تەڭتۇشلار ئىچىدە يېتىم ھالغا چۈشۈپ قالىدۇ، ھەتتا «چىدىماس» دېگەن لەقەمۇ سىڭىپ قالىدۇ.

«قوچقار سوقۇشتۇرۇش» ئويۇنى

قوچقار سوقۇشتۇرۇش ــ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇزاق تارىختىن بۇيان ھېيىت ـ بايرام، بازار كۈنلىرى جامائەت سورۇنلىرىدا قىزىقىپ كۆرۈپ، كۆڭۈل ئاچىدىغان ئويۇنلىرىنىڭ بىرى.

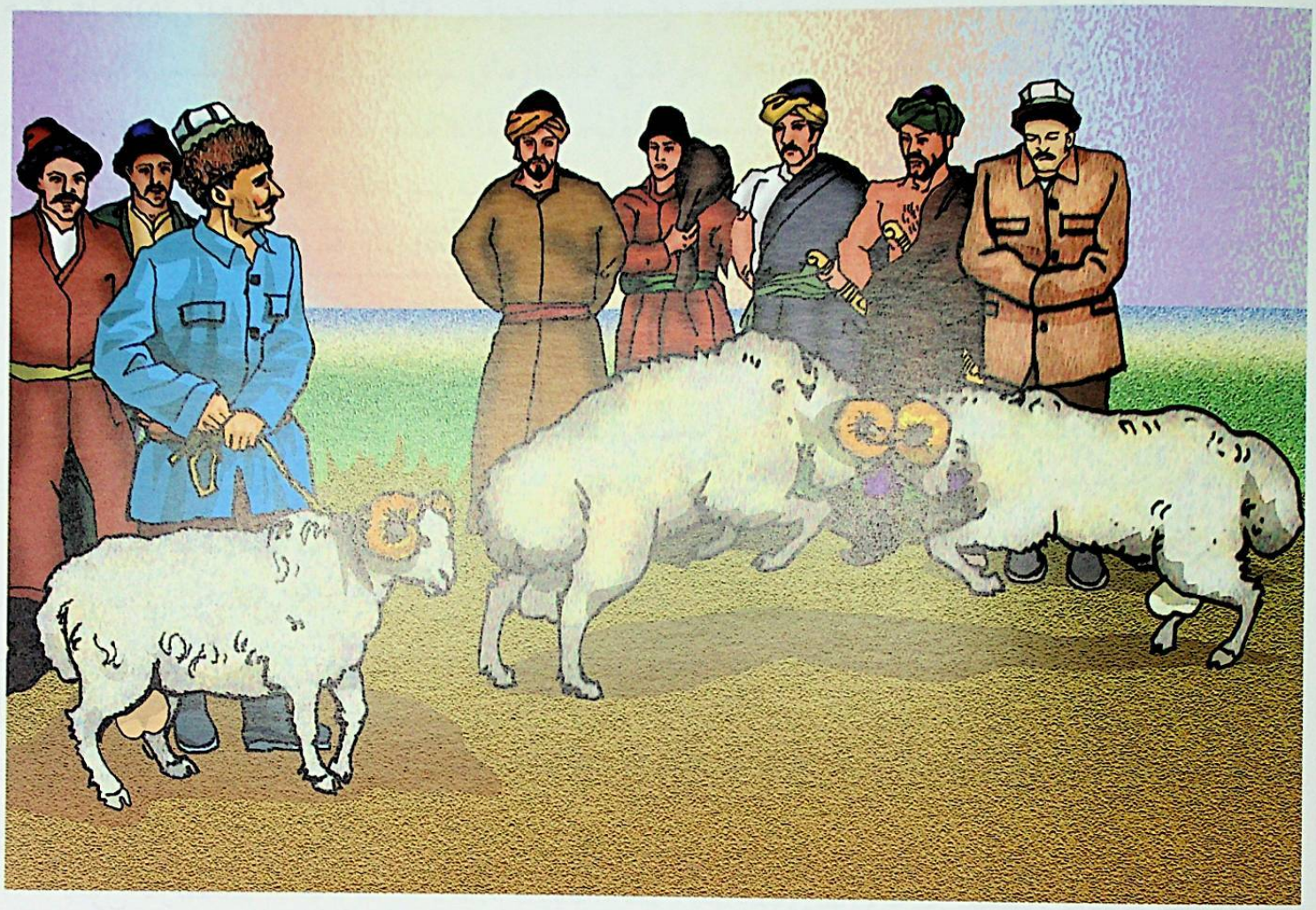
قوچقار سوقۇشتۇرغۇچىلار كۈچلۈك، كۆركەم، مۇڭگۈزلۈك، سوقۇشقا ماھىر قوچقارلارنى تاللاپ باقىدۇ. ئويۇن باشلانغاندا مەيدان باشقۇرغۇچى سوقۇشماقچى بولغان ئىككى قوچقارنى قويۇپ بەرگۈزىدۇ. مەيدانغا چۈشكەن قوچقارلار ھەر قېتىم ئۇسۇشكەندىن كېيىن، كەينىگە بىرقانچە قەدەم داجىپ، يەنە ئالدىغا كۈچ بىلەن يۈگۈرۈپ ئۇسۇشىدۇ. مۇشۇ خىلدا سوقۇ-شۇپ، ئاخىرىدا قاچقىنى، بەدىنىنى يالاپ، بېشىنى سىلكىپ تۇرۇۋالغىنى، ئارقىغا يېنىپ سوقۇشۇش ھەرىكىتى ئىشلىمىگىنى يېڭىلگەن ھېسابلىنىدۇ.

يۇقىرىقىدەك يېڭىلگەنلىك ئىپادىلىرى كۆرۈلگەن قوچقارنى يەڭگۈچى قوچقار ھەرگىزمۇ ئۇسىمەيدۇ.

ئەگەر سوقۇشتۇرۇش ئۇچۇن سورۇنغا ئېلىپ كېلىنگەن قوچقارنىڭ سانى كۆپ بولسا، ئۇ ھالدا ئۇچ قوچقارنى يەڭگەن قوچقار مۇكاپاتقا ئېرىشىدۇ. بەزىدە تاللانغان ئىككى قوچقارنى

سوقۇشتۇرىدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا، قايسى قوچقار يەڭسە، شۇ قوچقار داڭلىق قوچقار نامىغا ئېرىشىدۇ.

قوچقار سوقۇشتۇرۇش پائالىيىتى جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ قىزىلسۇ، قەشقەر، ئاقسۇ، خوتەن ۋىلايەتلىرىدە كۆپرەك ئېلىپ بېرىلىدۇ.

«قوچقارچىلاپ ئېلىش» ئويۇنى

قوچقارچىلاپ ئېلىش — ئۇيغۇرلارنىڭ تۇلۇمچىلاپ سويۇلغان مۆڭگۈزلۈك قوچقار تېرىدىن كىيىپ، ئۆزئارا قوچقاردەك ئۇسۇشۇپ كۈچ سىنىشىدىغان بىر خىل ئىپتىدائىي ئېلىش ئويۇن تۈرلىرىنىڭ بىرى.

ئېلىش ئۇسۇلى: سورۇن ئىچىدىن ئىختىيارىي ھالدا ئىككى كىشى چىقىپ، تۇلۇمچىلاپ سويۇلغان مۆڭگۈزلۈك قوچقار تېرىسىنى كىيىشىدۇ. قوچقار تېرىسىگە كىرىش تەييارلىقى پۈتكەندىن كېيىن، مۇسابىقە باشقۇرغۇچى ئېلىش بېشارىتى بەرگەن ھامان ئىككى كىشى قوچقار بولۇپ ئېلىشىدۇ. قايسىبىرى يەنە بىرىنى قوچقاردەك باش قويۇپ ئۇسۇپ ئۆرۈۋەتسە، شۇ كىشى

يەڭگەن بولىدۇ. بۇ خىل قوچقارچىلاپ ئېلىشىش مۇسابىقىسى بىر تەرەپ يەنە بىر تەرەپنى ئۇسۇپ ئۆرۈۋەتكەنگە قەدەر داۋاملاشتۇرۇلىدۇ. بۇ ئويۇن خەتەرلىكرەك بولغىنى ئۈچۈن، ئىككى «قوچقار» ئوتتۇرىسىدىكى ئېلىشىش پەقەت بىر مەيدان ئېلىشىش ئارقىلىقلا ئاخىرلاشتۇرۇلۇپ، يېڭىش ـ يېڭىلىش بەلگىلىنىپ چىقىلىدۇ. يەڭگەن تەرەپ يەنە ئېلىشىشنى تەلەپ قىلسا، سورۇندىن باشقا بىرەيلەن چۈشۈپ ئېلىشىدۇ. قوچقارچىلاپ ئېلىشىش ئاشۇ تەرىقىدە داۋاملىشىپ، يېڭىپ چىققۇچىلارغا ماددىي مۇكاپات بېرىلىدۇ.

«قول تارتىشىش» ئويۇنى

«قول تارتىشىش» ئويۇنى ــ ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ تەنتەربىيىۋىلىكى، رىقابەتچىلىكى كۈچلۈك بولغان كۈچ سىنىشىش ئويۇنلىرىنىڭ بىرى.

ئويناش ئۇسۇلى: قول تارتىشىش ئويۇنىدا مەيدان تاللانمايدۇ. خالىغان تۈز، تەكشى جايدا ئېلىپ بارغىلى بولىدۇ. ئالدى بىلەن قول تارتىشماقچى بولغان ئىككى كىشى سىزىقنىڭ ئىككى يېنىدا قارىمۇ قارشى تۇرۇپ، بىردىن پۇتنى توغرىسىغا تىركەپ، بىر قولىنى تۈتۈشۇپ تۇرىدۇ. مۇسابىقە باشقۇرغۇچى تارتىشىشنى باشلاش ئىشارىتى بەرگەن ھامان ھەرقايسىسى ئۆز تەرىپىگە كۈچەپ تارتىدۇ. مۇسابىقىلەشكۈچى ئىككى كىشى ئۆزئارا تارتىشىپ، بىرى يەنە بىرىنى ئۆز تەرىپىگە تارتىۋالسا، تارتىۋالغان كىشى يەڭگەن بولىدۇ.

«قول تارتىشىش» ئويۇنىدا، باشلاش كومانىسى بېرىلمەي تۇرۇپ تارتىشسا، نەتىجە ئىناۋەتكە ئېلىنمايدۇ. قول تارتىشقۇچىلار بىر قېتىم تارتىشىپ ياكى ئۈچ قېتىم تارتىشىپ يەڭگەن ـ يېڭىلگەنلىكىنى بېكىتىشنى مۇسابىقىلىشىشتىن بۇرۇن كېڭىشىپ بەلگىلىشىدۇ.

«كالتەك» ئويۇنى

ئۇيغۇر ئوغۇل ئۆسمۈرلىرى ئارىسىدا كەڭ ئومۇملىشىپ، دەۋردىن دەۋرگە، ئەسىردىن ئەسىرگە، ئەۋلادتىن ئەۋلادقا ئىجادىي داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان «كالتەك» ئويۇنى ئادەتتە كۈز، قىش پەسىللىرىدە كەڭ ئېتىزلاردا، بېدىلىكلەردە ئوينىلىدۇ.

بۇ ئويۇندا بالىلار ئىككى گۇرۇپپىغا بۆلۈنىدۇ. بىر گۇرۇپپىدا ئىككىدىن تۆتكىچە بالا بولىدۇ.

دۇ. ئويۇن باشلىنىشتىن ئاۋۋال ھەربىر گۇرۇپپىدىكى بالىلار ئۆز ئالدىغا ئۇزۇنلۇقى 70 سانتىمېتىر ئەتراپىدا، دىئامېتىرى تەخمىنەن ئىككى سانتىمېتىر كېلىدىغان ئانچۇقتىن بىرنى؛ ئۇزۇنلۇقى 25 سانتىمېتىر ئۆچۈرىلىدە بولغان، دىئامېتىرى 2.2 ــ 2.5 سانتىمېتىر كېلىدىغان بالىچۇقتىن بەشنى تەييارلايدۇ. ئاندىن ئىككى گۇرۇپپىغا تەۋە ئىككى بالا ئويۇن باشلاش نۆۋىتىنى تالىشىدۇ: بىر بالا ئانچۇقتىن بىرنى يەنە بىر بالىغا قارىتىپ تىك تاشلايدۇ، قارشى تەرەپتە تۇرغان بالا ئانچۇقنىڭ مەلۇم يېرىنى سېقىمداپ تۇتىدۇ. ئانچۇقنى تاشلاپ بەرگەن بالا ئانچۇقنى دەسلەپ تۇتقان بالىنىڭ سېقىمى ئۇستىدىن ئارىلىق قالدۇرماي تۇتىدۇ. شۇنداق قىلىپ، ئىككى بالا ئانچۇقنى نۆۋەت بىلەن ئۇستى ـ ئۇستىلەپ تۇتۇشنى داۋاملاشتۇرىدۇ. ئاخىر ئانچۇقنىڭ ئۇستۇنكى ئۇچىنى تۇتقان بالىدا تۇتۇش توختايدۇ. بۇ چاغدا يەنە بىر بالا قولىغا بالىچۇقتىن بىرنى ئېلىپ، ھېلىقى بالىنىڭ قولىدىكى ئانچۇققا ئاستىدىن ـ ئۇستىگە قارىتىپ كۇچەپ ئۇچ قېتىم ئۇرىدۇ، مۇشۇ ئۇچ قېتىم ئۇرۇشتا ئانچۇقنى چۈشۈرۈۋېتەلمىسە، ئويۇننى بالىچۇقنى ئانچۇققا ئۇرغان بالىنىڭ گۇرۇپپىسىدىكى بىر بالا باشلايدۇ. ئەگەر ئانچۇقنى چۈشۈرۈۋېتەلمىسە، ئويۇننى ئانچۇقنى تۇتۇپ تۇرغان بالىنىڭ گۇرۇپپىسىدىكى بىر بالا باشلايدۇ. بۇ «رەمبۇت ئېلىش» دەپ ئاتىلىدۇ.

بۇ ئويۇن ئوينىلىدىغان مەيداننىڭ ئۇزۇنلۇقى 20 مېتىر بولىدۇ، مەيداننىڭ ئوتتۇرىسىغا بىر مېتىر ئۇزۇنلۇقتا توغرا سىزىق، ئىككى بېشىغا بىردىن تىك تۆت بۇلۇڭ سىزىلىدۇ.

بۇ ئويۇن ئۆزگىچە شەكىلگە ئىگە بەش باسقۇچ بويىچە ئوينىلىدۇ.

بىرىنچى باسقۇچتا: ئىككى گۇرۇپپا ئەزالىرى مەيداننىڭ ئىككى بېشىغا سىزىلغان تىك تۆت بۇلۇڭنىڭ سىرتىدا قارىمۇ قارشى تۇرىدۇ ھەمدە بەش تالدىن بالىچۇقنى تىك تۆت بۇلۇڭنىڭ مەيدان تەرەپتىكى سىزىقنىڭ ئوتتۇرىسىغا يېقىنلاشتۇرۇپ تۇكچە شەكلىدە تىكلەپ قويىدۇ. بۇ كۆرۈنۈش «توپ تۇر» دەپ ئاتىلىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئويۇن باشلاش نۆۋىتىنى ئالغان گۇرۇپپا ئەزالىرىدىن بىرى ئۆز مەيداننىڭ بېشىدا تۇرۇپ، ئۆز گۇرۇپپىسىنىڭ ئانچۇقنى قارشى تەرەپتىكى تىك تۆت بۇلۇڭدا تىكلەكلىك تۇرغان بالىچۇقلارغا قارىتىپ ئاتىدۇ. بۇنىڭدا قارشى تەرەپنىڭ بەش تال بالىچۇقنى سوقۇپ مەيدان سىرتىغا چىقىرىۋېتىش مەقسەت قىلىنىدۇ. ئانچۇقنى بىرىنچى نۆۋەت ئاتقان بالا تۇنجى ئېتىشىدا بەش بالىچۇقنىڭ ھەممىسىنى مەيدان سىرتىغا چىقىرىۋېتەلمىسە، نۆۋەت ئۆز گۇرۇپپىسىدىكى يەنە بىر بالىغا كېلىدۇ؛ ئەگەر ئانچۇقنى تۇنجى ئېتىشىدا بالىچۇقتىن بىرنەچچىنى مەيدان سىرتىغا چىقىرىۋېتىپ، بىرنەچچىنى چىقىرىۋېتەلمىسە، ئىككىنچى قېتىمدا مەيداننىڭ ئوتتۇرىسىدىكى توغرا سىزىقنىڭ قېشىغا كېلىپ، ئانچۇق ئېتىشنى قالغان بالىچۇقلارنى سوقۇپ مەيدان سىرتىغا چىقىرىۋەتكەنگە قەدەر داۋاملاشتۇرىدۇ. ناۋادا ئانچۇقنى تۇنجى ئېتىشىدا بالىچۇقتىن بىرىنمۇ مەيدان سىرتىغا چىقىرىۋېتەلمىسە، ئانچۇقنى ئېتىش نۆۋىتى قارشى گۇرۇپپا ئەزالىرىغا ئۆتۈپ كېتىدۇ. بۇ باسقۇچتا قايسى گۇرۇپپا ئەزالىرى قارشى تەرەپنىڭ تىك تۆت بۇلۇڭىدىكى بالىچۇقلارنى مەيدان سىرتىغا بالدۇر چىقىرىۋېتەلمىسە، ئىككىنچى باسقۇچقا ئۆتۈپ بېرىدۇ. ئويۇن جەريانىدا بىر گۇرۇپپىدىكى بالىلار كۆچ ئۇلاپ ئوينايدۇ.

ئىككىنچى باسقۇچتا: بالىچۇقلارنىڭ ئىككىسى تىك تۆت بۇلۇڭنىڭ مەيدان تەرەپتىكى

سىزىقىنىڭ ئوتتۇرىسىغا تاقاپ دېگۈدەك ئۇزۇنىسىغا جۈپلەپ قويۇلىدۇ، ئىككىسى ئۇنىڭ ئۈستىگە توغرىسىغا جىپسىلاشتۇرۇپ ياتقۇزۇلىدۇ، بىرى قۇيرۇق باستۇرۇپ ئۇزۇنىسىغا تىزىلىدۇ. بۇ ھالەت «تەكىيە ياتتى» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ باسقۇچتىكى ئويۇن تەرتىپى ۋە مەقسەت بىرىنچى باسقۇچتىكىگە ئوخشاش بولىدۇ.

ئۈچىنچى باسقۇچتا: بالىچۇقتىن ئىككىسى تىك تۆت بۇلۇڭنىڭ مەيدان تەرەپتىكى سىزىقىنىڭ ئوتتۇرىسىغا يېقىنلاشتۇرۇلۇپ ئۇزۇنىسىغا جۈپلەپ قويۇلىدۇ، ئىككىسى ئۇنىڭ ئۈستىگە توغرىسىغا جىپسىلاشتۇرۇپ تىزىلىدۇ، يەنە بىرى ئەڭ ئۈستىگە توغرىسىغا ياتقۇزۇلىدۇ. بۇ باسقۇچ «سامان ئارتتى» دېيىلىدۇ. ئويۇننىڭ كېيىنكى تەرتىپى ئالدىنقى باسقۇچنىكىگە ئوخشىشىدۇ.

تۆتىنچى باسقۇچتا: بالىچۇقتىن ئىككىسى تىك تۆت بۇلۇڭنىڭ مەيدان تەرەپتىكى سىزىقىنىڭ ئوتتۇرىسىغا تەگكۈزۈلۈپ ئۇزۇنىسىغا، ئىككىسى بايىقى بىر جۈپ بالىچۇقنىڭ مەيدانغا قارىغان ئۇچ تەرىپىگە توغرىسىغا، بىرى ئالدىنقى تۆت بالىچۇق تېگىشكەن قاپ ئوتتۇرىغا تىك قويۇلىدۇ. بۇ شەكىل «قۇيرۇق تىكتى» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ باسقۇچتىكى ئويۇن جەريانى ئالدىنقى باسقۇچنىكىگە ئوخشاش بولىدۇ.

بەشىنچى باسقۇچتا: ئويۇن مەزمۇن ۋە شەكىل جەھەتتە ئۆزگىرىدۇ. ئالدىنقى باسقۇچلاردا ئويۇن كۆرسەتكۈچى بالا ئانچۇقنى بىرىنچى ئېتىشىدا بىرەر بالىچۇقنى سوقۇۋالىسا، ئون مېتىر ئىچكىرىلەپ (مەيداننىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا كېلىپ) ئانچۇقنى ئېتىپ، قالغان بالىچۇقلارنى سوقاتتى. بۇ باسقۇچتا ئويۇن كۆرسىتىۋاتقان بالا ئويۇننى باشلىغان ئورنىدىلا تۇرىدۇ. بالىچۇقلار ئىككى تەرەپتىكى تىك تۆت بۇلۇڭنىڭ تۆت بۇلۇڭىغا بىردىن، قاپ ئوتتۇرىغا بىردىن تىك تۇرغۇزۇلىدۇ. بالىچۇقلارنى بۇنداق تىكلەپ تىزىش «تارام تۇر» دەپ ئاتىلىدۇ. كېيىنكى مەزمۇن ئالدىنقى باسقۇچتىكى بىلەن ئوخشاش بولىدۇ.

بۇ ئويۇننىڭ ھەرقايسى باسقۇچلىرىدا ئورتاق ۋە خاس مەزمۇنغا ياكى شەكىللەرگە ئالاھىدە دىققەت قىلىنىدۇ. ئويۇن جەريانىدا ئويۇن كۆرسىتىۋاتقان ياكى كۆرۈۋاتقان بالىلاردىن ئويۇن ئويناش ۋە كۆرۈش قائىدىسىگە رىئايە قىلىش تەلەپ قىلىنىدۇ.

ئويۇن خۇلاسىلەنگەندە، يېڭىلگەن گۇرۇپپا ئەزالىرىنىڭ كۆزى تېڭىلىپ، مەلۇم ئارىلىقتىكى مەلۇم بىر ئورۇن ياكى نىشاننى تېپىشى شەرت قىلىنىدۇ.

«كۆز بېقىشىش» ئويۇنى

«كۆز بېقىشىش» ئويۇنى قىز ـ ئوغۇللارنىڭ ئوينىشىغا ماس كېلىدۇ. يىلنىڭ قايسى پەسلىدە بولسۇن، ھەر قانداق ئورۇندا ئويناشقا بولىۋېرىدۇ. ئويۇنغا قاتنىشىدىغانلار سانى جەھەتتىن چەكلەنمەيدۇ. ئىككىدىن كۆپ بالا بولسىلا ئويناۋېرىش مۇمكىن.

ئويۇنغا قاتناشقۇچىلار ئاۋۋال ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئىككىدىن ـ ئىككىدىن (قىز ـ ئوغۇل دېمەي) گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنىدۇ. ئاندىن ئىككى ـــ بەش مېتىر ئارىلىق تاشلاپ بىر ـ بىرىگە قاراپ تۇز تۇرىدۇ. ئويۇنىنىڭ شۇ قېتىم قانچە مەيدان ئويناپىدىغانلىقى بېكىتىلگەندىن كېيىن، بالىلار ئۆزئارا «باشلاندى» دېيىشىپ، كۆزلىرىنى بىر ـ بىرىگە تىكىدۇ. تەلەپ: بەلگىلەنگەن ۋاقىت ئىچىدە ئىككى بالا ئىككى قولىنى يېنىغا ساڭگىلىتىپ ئىككى پۇتىنى جۈپلەپ راۋۇرۇس تۇشى، پۇت ـ قولىنى قالايمىقان ھەرىكەتلەندۈرۈپ ياكى ئېغىز ـ كۆزلىرىنى غەلىتە ھالەتكە كەلتۈرۈپ قارشى تەرەپنىڭ دىققىتىنى بۇزماسلىقى، قەستەن كىرپىك قېقىشقا مەجبۇرلىماسلىقى، ئۆزئارا بىر ـ بىرىنىڭ (بولۇپمۇ ئوغۇللار قىزلارنىڭ) كۆزىگە غەلىتە قارىماسلىقى، قەستەن گەپ قىلىشقا ياكى ئۇ يەر، بۇ يەرگە قاراشقا زورلاپ «يېڭىۋېلىش» غەرىزىدە بولماسلىقى، بىر ـ بىرىنىڭ ھەرىكىتىنى ئوبدان كۆزىتىپ، بەلگىلەنگەن ۋاقىت توشقۇچە راۋۇرۇس تۇرۇشى لازىم.

ئۆزئارا بىر گۇرۇپپا بولغان ئىككى بالا ئويۇنىنىڭ بېشىدا شۇ كۇنلۇك ئويۇن ۋاقتى، يېڭىلىگۈچىنىڭ تۆلەيدىغان بەدىلى قاتارلىقلارنى ئېنىق بېكىتىۋېلىپ، ئاندىن رەسمىي مەيدانغا چۈشىدۇ. بەلگىلىك ۋاقىت ئىچىدە قايسى بالا كۆزىنى قاچۇرسا، يۈزۈالسا ياكى مىتىلداتسا شۇ يېڭىلگەن سانىلىدۇ، بىرىنچى قېتىمدا ئۆز گۇرۇپپىسىدا يەڭگەن بالا باشقا گۇرۇپپىلاردىكى يەڭگۈچىلەر بىلەن مۇسابىقىگە چۈشىدۇ. ئاخىرىدا شۇ كۇنلۇك ئويۇنغا قاتناشقان بالىلار ئىچىدىن پەقەت بىرلا «چېمپىيون» لۇقا تاللىنىپ، چوڭ گۇرۇپپا بويىچە مۇكاپاتلىنىدۇ، بۇ ئويۇن ئادەتتە «كۆز بېقىشىش ئويۇنى» دېيىلگەچكە، «قاچتى ـــ ئۇنىڭ كۆزى قاچتى»، «قاچۇردى ـــ ئۇ كۆزىنى قاچۇردى» دېگەنگە ئوخشاش خاس ئىبارىلەرنى ئىشلىتىشكە بولىدۇ.

«مۇڭگۇز ـ مۇڭگۇز» ئويۇنى

«مۇڭگۇز ـ مۇڭگۇز» ئويۇنى قەدىمكى ئۇيغۇر بالىلار ئويۇنلىرىدىن بىرى بولۇپ، بۇ ئويۇن «تۇركىي تىللار دىۋانى»دا تەپسىلىي خاتىرىلەپ قالدۇرۇلغان.

ئويۇن جەريانى: بالىلار دەريا بويىدا تىزلىنىپ ئولتۇرىدۇ، پۇتلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىنى ھۆل قۇم بىلەن تولدۇرۇپ، ئاندىن قوللىرى بىلەن ھۆل قۇمنى شاپىلاقلايدۇ، ئۇلاردىن بىرى «مۇڭگۇز ـ مۇڭگۇز» دەيدۇ. باشقا بالىلار «نېمە مۇڭگۇز» دەپ سورىشىدۇ. ئارىدىن بىر بالا ئارقا ـ ئارقىدىن مۇڭگۇزلۇك ھايۋانلارنى ساناپ كېتىدۇ، قالغان بالىلارمۇ ئۇنىڭ دېگەنلىرىنى تەكرارلايدۇ. ئاندىن مۇڭگۇزلۇك ھايۋانلارنى ئاتاپ سانىغۇچى بالا ئاشۇ ھايۋانلارنىڭ نامى ئارىسىغا تۆگە، ئېشەك قاتارلىق مۇڭگۇزسىز ھايۋانلارنىڭ ئىسمىنى قوشۇپ قويىدۇ. بىرەر بالا ئۇنىڭغا ئەگىشىپ مۇڭگۇزسىز ھايۋاننىڭ ئىسمىنى ئاتاپ قويسا، بالىلار ئۇنى سۇغا ئىتتىرىۋېتىدۇ. ئويۇن يەنە شۇ تەرتىپتە داۋاملىشىدۇ. بۇ ئويۇن ھازىرقى «ئۇچتى ـ ئۇچتى» ئويۇنىغا مەلۇم دەرىجىدە ئوخشاپ كېتىدۇ.

«كەكلىك سوقۇشتۇرۇش» ئويۇنى

ئۇيغۇر خەلقى ئارىسىدا كەكلىك بېقىش ھەۋەسكارلىرى خېلى كۆپ. كەكلىك ئۆزى چىرايلىق، سايرىشى يېقىملىق قۇش. بەزىلەر كەكلىكنى سايرىتىپ ھۇزۇرلانسا، يەنە بەزىلەر ئۆز كەكلىكنى ئۆزئارا سوقۇشقا سالىدۇ. كەكلىك سوقۇشقا كەلگەندە ئىنتايىن مەرد ۋە مەردانە كېلىدۇ. ئىككى كەكلىك ئۆزئارا سوقۇشقاندا، مەلۇم بىر كەكلىك يېڭىلىپ ئارقىغا چېكىنگەندە، يەڭگۈچى كەكلىك ھەرگىزمۇ نامەردلىك قىلىپ، چېكىنگەن كەكلىكنى قوغلىمايدۇ ۋە چوقۇمايدۇ.

يەنە كەكلىك بىلەن توخۇنى سوقۇشتۇرىدىغانلارمۇ بولىدۇ. توخۇ بىلەن كەكلىك سوقۇشقاندا، كەكلىك توخۇغا قارىغاندا چاققان ھەم ئۇچالايدىغان بولغاچقا، توخۇنى ھاردۇرۇپ يېڭىۋالىدۇ. ئەگەر توخۇ كەكلىكنى پۈتى بىلەن بېسىپ چوقۇۋالسا، توخۇنىڭ يېڭىش ئېھتىمالى چوڭ بولىدۇ.

«كىم ئوسۇردى» ئويۇنى

«كىم ئوسۇردى» ئويۇنى — يۇمۇرىستىك خۇسۇسىيىتى قويۇق، روشەن ئىندىۋىدۇئاللىققا ئىگە قەدىمىي ئويۇنلارنىڭ بىرى بولۇپ، قىش پەسلىدە، ھويلا ـ ئارام ياكى كۈن نۇرى ئوبدانراق چۈشىدىغان دالدا جايلاردا، قىز ـ ئوغۇللار تەرىپىدىن ئوينىلىدۇ.

بۇ ئويۇنغا 15 — 20 ئەتراپىدا بالا قاتنىشىدۇ. ئۇلار مۇڭاپىق بىر يەرگە جەم بولغاندىن كېيىن، ئۆز ئىچىدىن پائالىيەتچانلىقى كۈچلۈك، قىزىقچى، بەدىئىي دىتلىق ھەم بەلگىلىك ناتىقلىقا ئىگە بىرەيلەننى «ئانا» لىققا بېكىتىدۇ. «ئانا» بولغان بالا شۇ قېتىملىق ئويۇنغا ئىشتىراك قىلغۇچىلارنى تەرتىپلىك ئولتۇرغۇزۇپ (قىز ـ ئوغۇل ئارىلىشىپ خالىغان يەردە ئولتۇرسا بولىدۇ)، بىر باشتىن ھەر بىر بالىنى كۆرسىتىپ ئۇنىڭ تىزىغا قولىنى ئاستا قويۇپ:

كىم ئوسۇردى؟
ئات ئوسۇردى.
ئاتنىڭ قارنى يەرگە تەگدى،
ئاپئاق ـ چاپپاق،
تۆمۈر ـ تەسەك، پىستەك،
دالىدىم ـ دالچۇق،
كۆزى يامان قانجۇق.
(ئاي بېشى، يىل بېشىدا،
ئايدەك ياسالغان جۇۋان.
توڭ تېزەككە مۇدۇرۇلۇپ،

ئاتتەك ئوسۇرغان جۇۋان.
دالىدىم ـ دالچۇق،
كۆزى يامان قانجۇق).
ياكى:
كىم ئوسۇردى؟

پىت ئوسۇردى.
پىت قېنى؟
ياغقا چۈشتى.
دەستەك ـ پىستەك
پاقىم ـ پۇس.

دېگەن قوشاقنى ئېيتقاچ، ئايلانما خاراكتېرده ئويۇننى داۋاملاشتۇرىدۇ. ئويۇن يۇقىرىقى قوشاقنىڭ بىرىنچى مىسرا، بىرىنچى سۆزى تەلەپپۇز قىلىنىش بىلەن تەڭ باشلىنىپ، ئەڭ ئاخىرقى كۈپلېت-نىڭ ئاخىرقى سۆزىدىن كېيىن (ئاخىرقى سۆز كىمگە كېلىپ تۇگىسە) بىر نۆۋەت ئاخىرلىشىپ، ئەڭ ئاخىرقى سۆز كېلىپ توختىغان بالا شۇ قېتىملىق ئويۇندىن قالدۇرۇلىدۇ ياكى ۋاقىتىنچە مەيداندىن چېكىندۇرۇلىدۇ. ناۋادا بۇ ئويۇنغا تەۋە قوشاق تۇگىمەي مۇشۇ قېتىم ئويۇنغا قاتناشقان بالىلارغا بىر نۆۋەتتىن ئايلىنىپ بولغان بولسا، تۇگىگەنگە قەدەر داۋاملاشتۇرۇلسا بولىدۇ.

شەرت: بالىلار «ئانا» نىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا بويسۇنۇپ، بەلگىلەنگەن ئورۇندا تەرتىپلىك ئولتۇرۇشى، «ئانا» نىڭ باشقۇرۇش دائىرىسىدىكى ئىشلارغا ئارىلىشىۋالماسلىقى (بولۇپمۇ بۇ ئويۇنغا تەۋە قوشاق ئوقۇلۇۋاتقاندا)، يېڭىلگەنلەرنى مازاق قىلماسلىقى، «ئانا» نىڭ ھەرىكىتىگە ئالا-ھىدە نەزەر سېلىپ، ئۇنىڭ سورۇن باشقۇرۇش، ئويۇن ئويناش، قوشاق بىلەن ھەرىكەتنى ماسلاشتۇرۇش ئۇسۇلى قاتارلىقلارنى ئوبدان ئىگىلىۋېلىشى؛ «ئانا» بولغۇچى «قوشاق ئوقۇش ھەرىكىتى» نى چىرايلىق، رېتىملىق، ئوبرازلىق، چاققان، ئەينەن ئورۇندىشى؛ سۆزنى پارچىلىۋەتمەسلىكى، سۆز ئاتلاپ كەتمەسلىكى (بالىلارنىمۇ تاقلاپ كەتمەسلىكى)، پەرقلىق مۇئامىلىدە بولماسلىقى، ئۇيۇنىڭ بىر پۈتۈنلۈكىگە كاپالەتلىك قىلىشى لازىم.

«گىرده يېيىش» ئويۇنى

بۇ ئويۇننى ئۇيغۇر ئوغۇل ئۆسمۈرلىرى ئاساسەن ياز، كۈز پەسىللىرى، ئايرىم چاغلاردا ئەتە-ياز پەسلىدىكى ئايدىڭ كېچىسى قۇملۇقتا ئويناپدۇ. ئويۇنغا قاتنىشىدىغان بالىلارنىڭ سانىغا چەك قويۇلمايدۇ. بۇ ئويۇننى ئويناشنى خالىغان بالىلار ئۆيلىرىدىن بىردىن گىرده ئېلىپ چىقىپ، ئۆز-ئارا ئويۇن كۆرسىتىش، مۇسابىقىلىشىش مەقسىتىده قۇملۇققا جەم بولىدۇ، ئاندىن ئويۇن رىيا-سەتچىسىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە قۇم ئۈستىده پۈت ـ قوللىرىنى ئۇزىتىپ ئوڭدىسىغا يېتىپ، پۈتۈن گىرده-دىن بىرنى چىشلەپ تۇرىدۇ، رىياسەتچى ئويۇن باشلاشقا كومانداۋېرگەن ھامان گىرده يېيىش مۇسابىقىسى باشلىنىدۇ.

ئەتراپتا ئۆره تۇرۇپ ئويۇن كۆرۈۋاتقان بالىلار:

قوتۇر ـ قوتۇر، شۇ قوتۇر،
قۇم قازاندا نان قاتۇر.
نان ئوتتۇرىسى پىشقۇچە،
چۆرىسىنى يەپ ياتۇر.

ئۆزى ھۆرۈن گەپ ساتۇر،
تاڭگازىنى يەپ ياتۇر.
ئىنىسى ئاڭا پۇل دېسە،
ئولتۇرۇپ بېشى قاتۇر.

دەپ قوشاق ئوقۇپ ئويۇنغا ماسلىشىدۇ. تەييارغا ھەييار، يەپ يېتىشىلا بىلدىغان ھۆرۈن بالىلار ـ نىڭ رولىنى ئېلىپ ئويۇن كۆرسىتىۋاتقان ئاشۇ بالىلارنىڭ ھەربىرىنى مازاق قىلىدۇ.

بۇ ئويۇندا بالىلاردىن پۇت ـ قولىنى سوزۇپ يېتىش، چىشلىگەن گىردىنى يەرگە چۈشۈرۈ ـ ۋەتمەسلىك، ئۇۋۇتىۋەتمەسلىك، گىردىنىڭ گالدا تۇرۇپ قېلىشىدىن ئېھتىيات قىلىش، ئېغىزدىن باشقا ئەزاغا تايانماسلىق ئاساسىدا، گىردىنى ھەم تېز، ھەم پاكىز يەپ بولۇش تەلەپ قىلىنىدۇ.

«گۈل تۇتتۇق» ئويۇنى

«گۈل تۇتتۇق» ئويۇنىنى سەككىز ـ ئون بالا ئويناىدۇ. بىرى گۈلنى ياكى گۈل دەپ ئات قو ـ يۇپ قويغان بىر نەرسىنى قولىغا ئېلىپ يەنە بىرىگە:

ـــ گۈل تۇتتۇم! ـــ دەپ بېرىدۇ.

ئۇ بالا قولىغا گۈلنى ئېلىپ:

ـــ بۇ گۈلنىڭ ئېتى نېمە؟ ـــ دەپ سورايدۇ.

گۈل تۇتۇپ بەرگەن بالا:

ـــ بۇ گۈلنىڭ ئېتى ئەنبەرگۈل، ـــ دەيدۇ.

ئۇ گۈلنى يەنە بىرىگە تۇتۇپ بېرىدۇ. ئۇ بالا گۈلنى قولىغا ئېلىپ:

ـــ گۈلنىڭ ئېتى نېمە؟ ـــ دەيدۇ.

ـــ گۈلنىڭ ئېتى قىزىلگۈل، ـــ دەپ جاۋاب بېرىپ، گۈلنى يەنە بىرىگە تۇتۇپ بېرىدۇ. ئۇ بالا گۈلنى قولىغا ئېلىپ:

ـــ بۇ گۈلنىڭ ئېتى نېمە؟ ـــ دەپ سورايدۇ.

ـــ گۈلنىڭ ئېتى ئەتىرگۈل، ـــ دەپ جاۋاب بېرىدۇ.

ھاسىل كالام، شۇنداق ئويناپ، شۇ ئويۇنىنىڭ ئىچىدە بالدۇر دېگەن گۈلنىڭ ئىسمىنى بىرى دەپ سالسا، ئويۇندىكى بالىلارنىڭ چوڭى:

ـــ بولدى، بولدى، ئۇ بالىنى توشقان تەپتى قىلىڭلار! ـــ دەپ بۇيرۇيدۇ.

بىر بالا قوپۇپ بەش قېتىم «توشقان تەپتى» قىلىدۇ. شۇ قاتاردا يەنە بىرى ئېزىقىپ كەتسە:

ـــ سۈرىتىنى تامغا تارتىڭلار، ـــ دەپ بۇيرۇيدۇ.

بىرى ئاغزىغا سۇ ئېلىپ، ئېزىقىپ كەتكەن بالىنى يالىڭاچلاپ، تامغا كەينىنى قىلىپ تۇرغۇ-زۇپ سۇ پۈركۈيدۇ. تامغا «سۇرىتى» تارتىلغان بالىنىڭ سۇرىتى تامغا چۈشىدۇ. شۇ تەرىقىدە ئېزىپ كەتكۈچىلەرگە بالىلار ئۆزلىرى بىلمىدىغان جازالارنى بېرىدۇ.

«لام - جىم» ئويۇنى

«لام - جىم» ئويۇنى ـــ نەچچە ئەۋلاد ئۇيغۇر ئۆسمۈرلىرى ئارىسىدا كەڭ تارقالغان، مەزمۇن ۋە شەكىل ئۆزگىچىلىكى، يۇمۇرىستىك خاراكتېرى، ساغلاملىقى، قىزىقتۇرۇش كۈچى، بەلگىلىك تەربىيىۋى ئەھمىيىتى بىلەن بۈگۈنگىچە ساقلىنىپ كېلىۋاتقان ئەنئەنىۋى ئويۇن تۈرى. ئۇ، ۋاقىت، ئورۇن، قاتنىشىدىغان ئادەم سانى جەھەتتە چەكلىمىگە ئۇچرىمايدۇ. يىلنىڭ قايسى پەسلى بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، مۇۋاپىق مەيدان ۋە ۋاقىتتا قىز - ئوغۇللار ئارىلىشىپ ياكى ئايرىم - ئايرىم ئوينىسا بولىۋېرىدۇ.

ئويۇنغا قاتنىشىدىغان بالىلار پاكىز، رەتلىك كىيىنىپ، بەلگىلەنگەن جايغا توپلانغاندىن كېيىن، خالىغان يەردە ئولتۇرۇشىدۇ ياكى ئۆرە تۇرۇشىدۇ. ئاندىن ئۆزلىرى ئىچىدىن بىر «ئانا» تەيىنلەيدۇ. «ئانا» ئويۇن باشلىنىشتىن ئاۋۋال رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك تەرتىپ - قائىدە ۋە خىلاپلىق قىلغۇچىلارغا بېرىلىدىغان ھەر خىل «جازا» لارنى ئېلان قىلىدۇ. «لام - جىم» ئىجازىتى بېرىلىش بىلەن تەڭ ئويۇن باشلىنىدۇ. ئويۇنىنىڭ قانداق شەكىلدە داۋاملىشىشىدىن قەتئىينەزەر، بالىلار چەمبەر شەكىللەندۈرۈپ زوڭ ئولتۇرۇپ ياكى ئۆرە تۇرۇپ، بىر - بىرىگە چېكەتكىدەك تەكىلدۇ، لېكىن ئاغزىنى مەھكەم يۇمۇش تەلەپ قىلىنىدۇ. بۇ جەھەتتە ھەممەيلەن بىر - بىرىنى قاتتىق كۆزىتىدۇ.

تەلەپ: ئويۇنغا قاتناشقان بالىلار (قىز ياكى ئوغۇل بولسۇن) تەرتىپكە، ئويۇنىنىڭ ھەر خىل بەلگىلىمىلىرىگە ئەمەل قىلىش، ئويۇن جەريانىدا باشقىلارنى گەپكە تۇتماسلىق ۋە كۈلمەسلىك، ئېغىز، بۇرۇن، قۇلاق، كۆز قاتارلىق ئەزالىرىنى ئىشقا سېلىپ قىلىق چىقارماسلىق، ئۆزئارا پەيچىلاشماسلىق، ھەتتا «ئىشارە تىلى» مۇ ئىشلەتمەسلىك قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. بۇلارغا خىلاپلىق قىلغۇچىلارنى سەزگەن ھامان «ئانا» بولغۇچىغا مەلۇم قىلىپ، ئويۇنغا يېڭى مەزمۇن بېغىشلاش ھەممەيلەنىڭ مەجبۇرىيىتى ھېسابلىنىدۇ. «ئانا» بولغۇچى دىققىتىنى مەركەزلەشتۈرۈپ، ئويۇن ئىشتىراكچىلىرىنىڭ ئىنكاسىغا قۇلاق سېلىشى ۋە ئادىل «ھۆكۈم» چىقىرىشى كېرەك.

ئويۇن باشلىنىپ بىرەر بالىنىڭ غەيرىي قىلىقى سېزىلگەنگە قەدەر بىر خىل تەرزدە داۋاملىشىدۇ. «قىلمىش» نىغا يارىشا «جازا» غا تارتىلغۇچى شۇ مەيداندىلا بالىلار يۇمۇرىدىن بىرنەچچىنى دەپ ياكى بىرەر قىسقا ھېكايە سۆزلەپ بېرىپ، ئويۇنداشلىرىنىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئارقىلىق «گۇناھ» نى يۇيىدۇ. ئاندىن ئويۇن يەنە يېڭىۋاشتىن ئوينىلىدۇ.

«كىيەك» ئويۇنى

بۇ ئويۇندا 30 دانە تەڭگە بىر تۈز سىزىق ئۈستىگە ئۈچ - تۆت سانتىمېتىر ئارىلىق قويۇپ، توپا يۆلەپ قاتار قىلىپ تىك تىزىلىدۇ. ئاندىن ئويۇنغا قاتناشقۇچى سەككىز — ئون مېتىر يىراق-لىقتا تۇرۇپ يۇمىلاق شارسىمان تاش بىلەن تەڭگىنى چەنلەپ ئۇرىدۇ. ئەگەر بىر قېتىمدا قاتار تىزىلغان تەڭگىنى باشتىن - ئاياغ يېقىتىۋەتسە، ئۇ كىشى ئۇتقان ھېسابلىنىدۇ. تولۇق يېقىتال-مىسا ئۇتتۇرغان بولىدۇ. مۇسابىقىلەشكۈچى ئىككى تەرەپ شۇ تەرتىپتە نۆۋەت بىلەن ئويناىدۇ.

«مەن ئاغرىق» ئويۇنى

قىزلارغا خاس بولغان بۇ ئويۇن بىر يىلنىڭ ھەرقايسى پەسىللىرىدە ھويلا، ئۆي ياكى باغلاردا ئويىنىلىدۇ. قىزلار مەھەللە ئارا نۆۋەت بىلەن بىر قىزنىڭ ئۆيىگە يىغىلىدۇ، ئۆي ئىگىسى قىز رەت-لىك سېلىنغان يوتقان - كۆرپىگە يۆگىنىپ، بېشىنى ياغلىقتا مەھكەم تېڭىپ، «ئاغرىق» سىياقىدا ياتىدۇ. باشقا قىزلار «ئاغرىق» نىڭ ئەتراپىدا پەرۋانىدەك چۆرگىلەپ، پۇت - قول ۋە پېشانىسىنى سىلايدۇ. «نېمە يېگۈڭىز، نېمە ئىچكۈڭىز بار، نەرىڭىز ئاغرىۋاتىدۇ؟ كۆڭلىڭىزنى يېرىم قىلماڭ، شىپالىق تاپىسىز...» دېگەندەك گەپلەر بىلەن كۆڭلىنى ئاۋۇندۇرىدۇ. بۇ چاغدا «ئاغرىق» قىز:

ئىھ - ئىھ مەن ئاغرىق،
داستىخاندا نان بارمۇ؟
چەينەكتە چاي بارمۇ؟

ئىھ - ئىھ مەن ئاغرىق،
يۆلەيدىغان ئانا بارمۇ؟
قارايدىغان بالا بارمۇ؟

ئىھ - ئىھ مەن ئاغرىق،
قازاندا ئاش بارمۇ؟
داڭقاندا شورپا بارمۇ؟

ئىھ - ئىھ مەن ئاغرىق،
ئەلەشكە دورا بارمۇ؟
ئوتلاشقا سۇ بارمۇ؟

دېگەن «مەن ئاغرىق» قوشىقىنى سوئال شەكلىدە ئوقۇيدۇ.

ئەتراپتا قاراپ تۇرغان قىزلار خىجىل بولۇپ، بىر - بىرىگە قاراپ قويۇپ، ناھايىتى تۆۋەن ئاۋازدا:

داڭقان يېرىلدى،
شورپا توڭكۇلدى.

پىياله چېقىلدى،
دورا چېچىلدى.

دەپ جاۋاب بېرىپ، «ئاغرىق» قىزنى تۇشمۇ تۇشتىن يۆلەپ تۇرغۇزۇپ، مېڭىشقا، ھەرىكەت قىلىشقا دەۋەت قىلىدۇ. «ئاغرىق قىز» بۇنىڭدىن روھلىنىپ ئورنىدىن تۇرىدۇ، بۇ ئويۇن شۇنىڭ بىلەن ئاخىرلىشىدۇ.

«مۆكۈشمەك» ئويۇنى

«مۆكۈشمەك» ئويۇنى ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ مەھەللىلەردە توپلىشىپ ئوينايدىغان ئۇزۇن تارىخقا ئىگە ئويۇن پائالىيەتلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، بۇ پائالىيەت چەبدەسلىكنى، يۇگۇرۇش تېزلىكىنى، چىداملىقنى، كوللېكتىۋىزملىق روھنى ئۇرغۇتۇشقا ئەھمىيىتى ناھايىتى زور.

«مۆكۈشمەك» ئويۇنى كۆپىنچە ھاللاردا ئايدىڭ كېچىلەردە ئوينىلىپ، مەيدان تاللىنايدۇ. ئويۇنغا قاتناشقۇچىلارنىڭ چەكلىمىسى بولمايدۇ. خالىغان بىر جايدا ئوينالسا بولىۋېرىدۇ. ئويناشتا ئالدى بىلەن ئىككى كىشى باش بولۇپ رامباتلىشىش ئارقىلىق ئادەملەرنى ئىككى گۇرۇپپىغا بۆلىنىدۇ ھەمدە بىر ئورۇننى نۇقتا قىلىپ بەلگىلەيدۇ. مۆكۈش نۆۋىتى ئالغان تەرەپ ئالدى بىلەن مۆكىدۇ. يەنە بىر تەرەپ پەللىدە قالىدۇ. مۆككۇچىلەر مۆكۈپ بولغاندىن كېيىن، پەللىدە قالغان تەرەپنىڭ بىرقانچىسى (پەللىنى ساقلاپ قالغانلىرى) مۆككەنلەرنى ئىزدەيدۇ. ئىزدىگۈچىلەر مۆككۇچىلەرنى مۆكۈۋالغان يەر - دىن تېپىۋالسا، بىر - بىرلەپ تۇتىدۇ، ئەگەر تۇتۇۋالالمىسا، مۆككۇچىلەر پەللىگە ياكى باشقا تەرەپكە قاراپ قاچىدۇ. پەللە ساقلىغۇچىلار پەللىنى قوغداپ، مۆككۇچىلەرنى پەللىگە كىرگۈزمەي تۇتۇۋېلىش - قا كىرىشىدۇ. مۆككۇچىلەر بولسا مۇۋاپىق پۇرسەت ئىزدەپ تۇتقۇزماي، پەللىگە كىرىشكە تىرىشىدۇ. ئويۇن جەريانىدا پەللە باققۇچىلار مۆكۈۋالغان جايدىن ياكى پەللىگە كىرىۋېلىشقا ئۇرۇنۇش ۋاقتىدا تۇ - تۇۋالالمىسا، پەللە باققۇچىلار مۆكۈپ، مۆككەن تەرەپ پەللە باقىدۇ. ئەگەر مۆككۇچى تەرەپنىڭ بىر ئەزاسى بولسىمۇ تۇتۇق بەرمەي پەللىگە كىرىۋالالمىسا، يەنىلا مۆككۇچى تەرەپ مۆكۈنۈپ، پەللە باققۇچى تەرەپ پەللە باقىدۇ. ئويۇن شۇ تەرتىپتە داۋاملىشىۋېرىدۇ. ئەگەر پۈتۈن بىر ئاخشام مۆككۇچىلەرنى تا - پالماي قالسا، ئەتىسى ئاخشىمى داۋاملاشتۇرۇشقا بولىدۇ. لېكىن، بۇ خىل ئۇسۇلدا ۋاقىت ئۇزىراپ كېتىدۇ. شۇڭا، مۆككۇچىلەردىن بىر - ئىككىنى تۇتۇشنى شەرت قىلسىمۇ بولىدۇ.

«مېھماندارچىلىق» ئويۇنى

بۇ بولۇپمۇ تۆت ـ بەش ياشلىق قىزلارنىڭ ئەڭ قىزىقىپ ئوينايدىغان ئويۇنى. بۇ ئويۇننىڭ پۈتۈن جەريانىغا ئۇيغۇرلاردا كىشىلىك مۇناسىۋەت بويىچە بولۇشقا تېگىشلىك ئەخلاق، ئادەت ـ قائىدىلەر سىڭدۈرۈلگەن. جۈملىدىن، ئۇنىڭدا قىزلارنىڭ ئۆزىگە خاس پسىخىكىلىق ئالاھىدىلىكى ئىپادىلەنگەن. بۇ ئويۇن شۇنداق ئومۇملاشقانكى، مەيلى يېزا، مەيلى شەھەردە بولسۇن، بىر ـ ئىككى قىز بالا بارلا يەردە (بىر يىلنىڭ تۆت پەسلىدە) ئويناپلا ئۇيناپ بېرىدۇ. قىش كۈنلىرى ئۆيدە ئويناپلىدۇ، ئويۇن جەريانى مۇنداق بولىدۇ: ئادەتتە ئىككى قىز بالا ئۆزئارا مېھمان بولۇشۇپ بىر ـ بىرىنى ئۆيگە چاقىرىشىپ ئوينايدۇ. ئويناغۇچىنىڭ سانى ئىككىدىن ئېشىپ كەتسىمۇ بولىدۇ، ئېشىپ كەتكەنلەر مېھمان بولغۇچىنىڭ تۇغقانلىرى سۈپىتىدە «مۇئامىلە» قىلىنىدۇ. بۇ ئويۇن ئۇچۇن بالىلار ئۆز ئالدىغا «چىنە ـ قاچا» (سۇنغان چىنىنىڭ تۈۋى ياكى چوڭراق پارچىلىرى)، «قازان ـ قومۇچ» (سېپى سۇنغان كونا چۆمۈچ، تاشلىنىپ كەتكەن سىرلىق تۇنكە قاچا)، «داستىخان ـ سۈپرا» (كونا ـ يېڭى بىر پارچە چاسا لاتا)، «دۆشە ـ ئەمبەل» (ئالىقاندەك كىچىك تاختا)، «كۆرپە ـ يېكەنداز» (كونا ـ يېڭى ئۇزۇنراق لاتا)، «قاچا ـ ئىۋرىق» (سۇنغان نوگاي سېپى، چەينەك جۇغلىرى)... قاتارلىق بىر يۈرۈش ئۆي سايمانلىرىنى هازىرلايدۇ، بالىلار بۇ «سايمانلار» نى ئادەتتىكى چاغلاردا مەخسۇس ئىزدەپ يۈرۈپ تەييارلاپ ساقلايدۇ، ئوينايدىغان چاغدا، شۇ «جابدۇق ـ سايمان» لارنى ئۆيلىرىدىن ئېلىپ چىقىپ، ئالدى بىلەن قوللىرىدا توپىنى قىرلاپ ئىككىسى پاتقۇدەك تۆت چاسا شەكىلده «ئۆي» ياسايدۇ، كىرىپ ـ چىقىدىغان «ئىشىك» قويىدۇ، ئاندىن «كۆرپە ـ يېكەنداز» لىرىنى سېلىپ، «داستىخان» لىرىنى يېيىپ، مېھماندارچىلىققا ئاتاپ بىر ـ ئىككى كۈن بۇرۇن ياققان (لاي) «توقاچ» لىرىنى قويىدۇ. قاچا ـ قۇچىلىرىنى «قازان بېشى» غا رەتلىك تىزىدۇ. كۆكتات ياكى دەرەخ قۇلاقلىرىنى توغراپ «تاماق» هازىرلىقىنى كۆرىدۇ. تەييارلىقلىرى پۈتۈپ بولغاندىن كېيىن، بىر ـ بىرىنى ئۆيگە چىللىشىدۇ: ساھىبخانا «ئىشىك» ئالدىدا تۇرۇپ مېھمانىنى قىزغىن قارشى ئېلىپ، «هال ـ ئەھۋال» سورىشىپ ئۆيگە باشلايدۇ. مېھمان تۆرىگە چىقىرىلىغاندىن كېيىن قولغا سۇ ئېلىنىپ، چاي قۇيۇلىدۇ. پاراڭ بولىدۇ، ئاخىردا «تاماق» تارتىلىدۇ. ساھىبخانا «ئېشىم ئوخشىمايمۇ قالدى، شۇنداق بولسىمۇ كۆڭلۈمگە يارىشا، كۆپرەك ئېلىشسىلا...» دەپ مېھمانىنى تاماققا تەكلىپ قىلىدۇ. مېھمانمۇ لايىقىدا بىر ـ ئىككى ئېغىز تەكەللۇپ سۆز قىلىپ تاماققا ئېغىز تەگكەن بولىدۇ، شۇنداقلا «بېقىشسىلا، ئېلىشسىلا»، «ۋاي تازا ئوبدان ئالدۇق، ئاش ئوخشاپتۇ» دېگەندەك تەكرار زورلاش ۋە تەكەللۇپ ئىچىدە ئاش يېيىلىدۇ. ئاخىردا «دۇئا» قىلىپ «داستىخان» يىغىلىدۇ، مېھماندارچىلىق ئاخىرلىشىدۇ.

«ئۆپكە بىلەن ئۇرۇش» ئويۇنى

ئۆپكە بىلەن ئۇرۇش — خوتەن ۋىلايىتىدىكى ئۇيغۇر خەلقى ئەينى زامانلاردىكى ھەر يىلى سەيلە، تاۋاپ قىلىش ۋاقتىدا باشقا پائالىيەتلەر بىلەن بىرگە ئېلىپ بارىدىغان ئويۇن بولۇپ، ئىكى كىشى قارىمۇ قارشى بولۇپ ئۇرۇشىدۇ. بۇ ئويۇننىڭ رىقابەتلىشىشچانلىقى كۈچلۈك بولۇپ، چاققانلىق، كۈچلۈكلۈك ۋە چەبدەسلىك تەلەپ قىلىنىدۇ.

ئويناش ئۇسۇلى: ئىككى كىشى ئىختىيارىي ئاساستا بەلنىڭ يۇقىرى قىسمى يالىڭاچ، باش كىيىمسىز، ئىشتىننىڭ پۇچقىقى تۇرۇلگەن ھالەتتە سورۇنغا چۈشۈپ، تەييارلانغان كالىنىڭ ئۆپكىسىدىن بىردىن ئالىدۇ. مۇسابىقە باشقۇرغۇچى مۇسابىقىلەشكۈچىلەرنى تەكشۈرۈپ بولغاندىن كېيىن، ئۆپكە بىلەن ئۇرۇشنى باشلاش ئىشارىسى بېرىدۇ.

مۇسابىقىلەشكۈچىلەر كالىنىڭ كانىيىنىڭ ئۆپكىگە يېقىن يېرىدىن تۇتۇشۇپ، بىر - بىرىنىڭ يۇقىرى گەۋدە قىسمىغا ئۇرىدۇ. ھەرقايسىسى چەبدەسلىك بىلەن توسۇپ، يۇقىرىقى گەۋدە ۋە باش قىسمىغا تەگكۈزمەسلىككە تىرىشىدۇ. ئۆپكە يۇمشاق بولغىنى ئۈچۈن ئادەتتىكىچە ئۇرۇلغانغا كىشى ئۆرۈلۈپ كەتمەيدۇ. بۇ ئويۇندا يۇقىرىقى گەۋدە ۋە باش تەرەپكە ئۇرالمىغىنى يەڭگەن، يەنە ئۈچ كىشىنى يەڭسە باتۇر ھېسابلىنىدۇ.

بۇ ئويۇندا ئۆپكە بىلەن ئۇرماي مۇشت بىلەن ئۇرۇشقا، ئۆپكىنىڭ كانىيىنىڭ ئۈچ قىسمىدىن تۇتۇپ ئۇرۇشقا، يىقىلغان كىشىنى يەنە ئۇرۇشقا بولمايدۇ.

ئوغلاق تارتىشىش

ئوغلاق تارتىشىش — ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ياخشى كۆرىدىغان، ھەركەتچانلىقى كۈچلۈك بولغان، قەيسەرلىك ۋە چەبدەسلىك تەلەپ قىلىنىدىغان ئەنئەنىۋى ئات ئۇستى ئويۇنى. بۇ ھەركەت توي - تۆكۈن، ھېيت - بايرام ۋە خۇشاللىق چوڭ يىغىلىشلاردا ئېلىپ بېرىلىدۇ ۋە ئىككى تەرەپ قارىمۇ قارشى مۇسابىقىلىشىدۇ. ئىگىلەنگەن مەلۇماتلارغا ئاساسەن، بۇ ھەرىكەتنىڭ تارىخى ئۇستىدە تۆۋەندىكىچە توختىلىمىز.

«تۈرك قامۇسى» دا: «تۈركىي قوۋملاردا تەنتەربىيە ئوتتۇرا ئاسىيا دالالىرىدا كۆچمەن قەبىلە

هایاتی کەچۈرۈلۈۋاتقان زامانلاردىن ھېسابلىغاندا ئۇزۇن بىر تارىخقا ئىگىدۇر. ئوتتۇرا ئاسىيا يايلاقلىرىدا ياۋايى پادىلار ھالدا ياشاۋاتقان ئاتنى تونۇغان ۋە ئۇنى ئۆزلەشتۈرگەن تۈركىي قوۋملار ئۇنى يالغۇز بىر جەڭ ۋاستىسى قىلىپلا قالماستىن، يەنە تەنتەربىيە پائالىيەتلىرىگمۇ سالغان ئوغلاق تارتىشىش قەدىمكى تەنتەربىيە ئويۇنلىرىدىن ھېسابلىنىدۇ». دەپ يېزىلغان.

«بوز قىر ئىمپېرىيىلىرى» دېگەن كىتابتا تۈركىي قوۋملارنىڭ ئوغلاق تارتىشىشى يېزىلغان ھەمدە ئوغلاق تارتىشۋاتقان رەسىم بېرىلگەن. بۇ مىلادىيەدىن كېيىنكى ۷ ئەسىردىن XIV ئەسىر-گە قەدەر بولغان ئىشلاردۇر.

خەلق ئارىسىدا مۇنداق بىر قوشاق بار:

« يىگىتلەرنىڭ ئىچىدىن،
چەۋەندازلار تاللىنار.
تەييارلانغان ئوغلاقنى،
ئوتتۇرىغا تاشلىشار.
ئاتلىرىنى چاپتۇرۇپ،
يەردىن ئۇزۇپ ئېلىشار.

چەۋەندازلار توپلىشىپ،
ئات ئۈستىدە تالىشار.
تۇتقۇزماستىن پەللىگە،
ئۇلار ئېلىپ قېچىشار.
تاشلىۋالسا قايسى تەرەپ،
ئولجا بۆلۈپ ئېلىشار.»

ئوغلاق تارتىشىش ئۇسۇلى: ئوغلاق تارتىشىشنى باشلاشتىن بۇرۇن ئاتاپ قويغان ئوغلاقنى سويۇپ، باش ۋە پاچاقلىرى ئېلىۋېتىلىپ، ئۈچىينى بوغۇپ قويىدۇ. بەزىدە ئىچ - قارنى ئېلىپ تاشلىنىپ، سۇغا چىلاپ قويۇلىدۇ. ئوغلاق تەييارلانغاندىن كېيىن مەيدانغا تاشلاپ بېرىلىدۇ. ئېتى

غازى ئەمەت سىزغان

يۇگۇرۇك چەۋەندازلار ئالدىن كېلىپ ئوغلاقنى يەردىن ئېلىپ ئۇزەڭگە ئاستىغا ياكى تېقىمىغا بېسىپ ئېلىپ قاچىدۇ. باشقىلار قوغلاپ تالىشىدۇ. ئادەتتە يېقىن دوستلارمۇ مۇسابىقىدە ھەرگىز بىر - بىرىگە يول قويۇشمايدۇ. كۆرگۈچى ئامما ۋارقىرىشىدۇ. پۈتۈن مەيدان جىددىيلىشىپ، كىشى قەلبىنى ھاياجانلاندۇرىدۇ. ئېلىپ قاچقان ئوغلاققا باشقىلار قوغلاپ يېتىۋالسا، نەچچە ئونلىغان چەۋەندازلار غۇۋزمەك بولۇۋېلىپ تەرەپ - تەرەپتىن قىستىلىپ كىرىدۇ. ئوغلاقچىلارنىڭ بىر قىسمى ئېلىپ قېچىش يۆنىلىشىنى توسىدۇ. غۇۋزمەك بولۇشۇۋالغان ئوغلاقچىلار توپنى بۆسۈپ چىقىشقا تىرىشىدۇ. بەزىدە بىر توپ كىشىلەر بىرلىشىۋېلىپ، قوغداش، تېقىمىغا ئېلىپ قېچىش ۋە قوغلاپ كەلگەنلەرنى توسۇش قاتارلىق جەھەتلەردە ئىش تەقسىم قىلىشىۋالىدۇ. كۇچلۇك ئات مىنگەن قاۋۇل يىگىتلەر ئوغلاقنى تارتىپ چىقىشقا مەسئۇل بولىدۇ. ئوغلاقنى تارتىپ ئېلىپ قاچقۇچىلار قوغدىغۇچىلارنىڭ ماسلىشىشى بىلەن ئوغلاقنى توپ ئىچىدىن ئېلىپ چىقىشغىلا، ئېلىپ قاچقۇچى شۇئان ئوغلاقنى ئالىدۇ - دە، ئېلىپ قېچىش جەريانىدا باشقىلارنى يەتكۈزمەي، ئوغلاقنى قايسى ئۆيگە تاشلىسا ياكى بەلگىلەنگەن پەللىگە ئاتسا، شۇ تەرەپ غەلىبە قىلغان بولىدۇ. ئوغلاقمۇ شۇلارغا مەنسۇپ بولىدۇ.

بۇنىڭدىن باشقا، يەكمۇ يەك تارتىشىش ئۇسۇلىمۇ بولۇپ، تەييارلانغان ئوغلاق مەيدانغا تاشلىنىدۇ. بۇ چاغدا، ئۆز ئورۇنلىرىغا ۋەكىللىك قىلىدىغان ئىككى چەۋەنداز ئوغلاقنى يەردىن ئېلىپ تارتىشقا باشلايدۇ. كىمنىڭ كۇچى كۆپ، ئېتى كۇچلۇك بولسا، شۇ كىشى ئوغلاقنى تارتىۋالىدۇ. بۇ خىل ئوغلاق تارتىشىش ئۇسۇلىدا قاتناشقان ئادەم سانىنىڭ ئاز - كۆپلۇكىگە قاراپ، يېڭىلگەنى قالدۇرۇش ياكى ئالماشتۇرۇش تۈزۈمى قوللىنىلىدۇ.

يەنە بىرخىل ئوغلاق تارتىشىش ئۇسۇلى بولۇپ، بۇمۇ ھەربىكەت جەھەتتە ئاساسەن يۇقىرىدەكىلەرگە ئوخشاپ كېتىدۇ. بۇنىڭدا ئوغلاقچىلار بەشتىن بولۇپ ئوغلاق تارتىشىدۇ. ئوغلاقنى تارتىپ ئېلىپ چىققۇچى بەلگىلەنگەن جايغا تاشلايدۇ. بۇ خىل تارتىشىش ئۇسۇلىدا خەۋپ - خەتەر ئازراق بولىدۇ. ئادەم ۋە ئات زەخمىلىنىپ جاراھەتلىنىشتەك ئەھۋاللار ئانچە كۆرۈلمەيدۇ.

«ھاشىم ياتلاق، قاسىم تاپلاق» ئويۇنى

بۇ ئويۇن تۆت پەسىلنىڭ ھەمىسىدە ئويناشقا ماس بولۇپ، بالىلار (قىز - ئوغۇللار ئايرىم - ئايرىم ياكى ئارىلاش ھالدا)نىڭ ئوينىشىغا باب كېلىدۇ. ئويۇنغا قاتنىشىدىغان بالىلارنىڭ سانى چەكلىمىگە ئۇچرىمايدۇ، ئادەتتە ئىككىدىن كۆپ بولسا بولىۋېرىدۇ.

ئويۇن باشلىنىشتىن ئاۋۋال شۇ كۇنلۇك ئويۇن باشلامچىسى بېكىتىلىدۇ. ئاندىن ئويۇن

باشلامچىسى باشقىلارنى جىم ئولتۇرۇشقا دەۋەت قىلغاندىن كېيىن، «ھاشىم ياتىلاق، قاسىم تا-پىلاق» ئويۇنىنىڭ باشلانغانلىقىنى ئېلان قىلىدۇ، بۇنىڭغا ئۇلاپلا ئويۇنىنىڭ «مۇكاپات» ۋە «جازا»سىنى بېكىتىپ چۈشەندۈرىدۇ. بالىلار بۇ ھەقتە بەلگىلىك ساۋاتقا ئىگە بولغاندىن كېيىن، باشلامچى:

«يۇقىرىسى قاسىمكام ئۆيى، ئايىغى تاھىركام ئۆيى، بىر ئوغۇل، ئىككى قىز كىمنىڭ ئۆيىدە بار؟ ئانىسى بار، بالىسى يوق؛ بالىسى بار، ئانىسى يوق؛ دادىسى بەتتىگە، ئانىسى سەت يەتتىگە كىمنىڭ ئۆيىدە بار؟...» دېگەندەك سوئاللارنى قويىدۇ.

باشلامچىنىڭ سوئالىغا كىم بۇرۇن، توغرا جاۋاب بېرەلىسە، ئويۇنىنىڭ داۋامىغا شۇ بالا باشلامچى بولىدۇ.

ئويۇن مانا شۇ تەرىقىدە داۋاملىشىپ، ئاخىرىدا بىرنەچچە قېتىملىق سوئالغا بىرەر قېتىممۇ جاۋاب بېرەلمىگەن ياكى ئويۇن داۋامىدا زادىلا باشلامچى بولالمىغان بالىغا «جازا» بېرىلىشىكە باشلايدۇ.

بالىلار بىردەك ئاۋازدا:

ئاق باش كالا تۇغۇپتۇ،
ئوبدان كالىكەن.
تېپىشماقنى تاپالمىغان،
تېخى بالىكەن.

تۇرقىغۇ بىر ئوبدان،
ئەقلى چالىكەن؛
ئوبدان قاراپ بېقىڭلار،
بېشى چالىكەن.

ئاق باش، ئالا باش،
ئانىسىمۇ قاقۇاش،
دادىسىمۇ قاقۇاش،
ئۆزى كىچىك ساق باش.

دېگەن يەرگە كەلگەندە توختاپ، «جازا» غا تارتىلغان بالىنىڭ قۇلىقىنى يەتتىگىل سوزۇپ قويىدۇ - دە، يەنە:

ھاشىمكامنىڭ بېغىدا
يوغان سېدە بار.
سېدىلىكنىڭ يېنىدا
كۆپكۆك بېدە بار.

دەيدۇ. شۇ ئارىدا باشلامچى بالا:

— ھە، قېنى يەنە باشلاندى، — دەيدۇ.

بالىلار تەتىلا ئېيتىدۇ:

چوڭ قىزنىڭ قۇلىقىدا زىرە بار،
كەنجىسىنىڭ سول مەتىزىدە زېدە بار.

باشلامچى:

— كىم تاپىدۇ؟ — دەپ سورايدۇ.

بۇ خىل تېپىشماقنى تاپالمىغان بالا يەنە تەنقىد نىشانى بولىدۇ - دە، بالىلار:

ئاق باش، ئالا باش،
ئانىسىمۇ قاقۋاش،
دادىسىمۇ قاقۋاش،
ئۆزى يوغان قاپاق باش.

دەپ تەكرارلاپ، «جازا» ئىجرا قىلىشقاندىن كېيىن، ئويۇن يەنە شۇ تەرزدە داۋاملىشىدۇ.

«ھاشماخۇن قارا قاش» ئويۇنى

«ھاشماخۇن قارا قاش» ئويۇنى ــ تارىخى ئەڭ ئۇزاق، قويۇق يەرلىك پۇراق، روشەن مىللىي خاراكتېر ۋە بەلگىلىك تەنقىدىي كۆچكە ئىگە ئەنئەنىۋى ئويۇن تۈرى ھېسابلىنىدۇ.

بۇ ئويۇننى ئومۇمەن كەچ كۈز ۋە قىش پەسىللىرىدە، خۇسۇسەن قىش بىلەن ئەتىياز مەۋسۇملىرىدا ئازادە رەستە ياكى ھۇنەرۋەن ـ كاسىپلار (بولۇپمۇ موزدۇزلار) كۆپرەك ئو-رۇنلاشقان بازارلاردا ئوغۇللار ئويناپدۇ.

ئويۇنىڭ ئىشتىراكچىلىرى بولغان 10 ــ 15 بالا ئۆزئارا بىر ـ بىرىنى توۋلىشىپ، ئۇششاق قول ھۇنەرۋەنلەر دۇكانلىرى ئورۇنلاشقان كوچا ئېغىزلىرىغا توپلاشقاندىن كېيىن، يېڭىدىن ھەر خىل ئاياغ كىيىملەرنى تىكىپ سېتىۋاتقان ياكى كونا ئاياغلارنى يامىماش ـ رې-مونت قىلىش بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان ھۇنەرۋەن ـ كاسىپلارغا ھەر خىل باھالارنى بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئارتۇقچىلىقلىرىنى مەدھىيىلەش، ئاجىزلىقلىرىنى تەنقىدلەش بىلەن، ئىبرەت ئې-لىش، دەققەت قىلىش، ھۇنەرگە ھېيلە ئىشلەتمەسلىككە ئۇندەپ، ئۇلارنىڭ ئۆزىنى خار قىل-ماسلىق، ئۆزگىلەرنى ئالدىماسلىقلىرى ئۈچۈن، «بىرگە زەربە، مىڭغا تەربىيە» نى كۆزدە تۇ-تۇپ، تۆۋەندىكى قوشاقلارنى كوچا ئايلىنىپ يۈرۈپ يېقىملىق ئاۋازدا ئوقۇيدۇ:

ھاشماخۇن قارا قاش
ئۆتۈك تىكىدۇ،
ئۇنى ـ بۇنى سەپلەپ،
يوغان تىكىدۇ.

شەرىئەتتە نېمە بار؟
ئاخۇن بىلەن قازى بار.
ئۇلار بىزنى نە (نېمە)قىلۇر؟
ئۇلار بىزنى خۇن قىلۇر.

ھاشماخۇن قارا قاش،
بەش پۇلۇمنى بەر ئاداش.
بەش پۇلۇمنى بەرمىسەڭ،
شەرىئەتكە يۈر ئاداش.

شەرىئەتكە بارمايمەن،
قازى ئاخۇنۇمنى كۆرمەيمەن.
بەش پۇلۇڭنى ئال ئاداش،
سېنىڭ بىلەن ئوينايمەن.

* *

ئەششاپتوُل، ئەششاپتوُل،
داچىنىڭگە بەش شاپتوُل.
پوُلى بارغا نەق ساتتىم،
پوُلى يوققا گەپ ساتتىم.
بىز نىڭ باغدا بەش قاغا،
بەشلىسى ياش قاغا.
خوُدايىم قانات بەرسە،
ئوُچوُپ كەتسەم قەشقەرگە.
قەشقەر دېگىنىڭ نېمە دېگىنىڭ؟
ئەنجان دېگىنىڭ نېمە دېگىنىڭ؟
ئەنجانلىقنىڭ نېمىسى بار؟
چىن تەخسىدە پىستىسى بار.
پىستىسىنى كىم چاقىدوُ؟
هاشىم توكوُر ئوُستىسى بار.
هاشىم توكوُر ئوّلوُپتوُ،
ئاق مازارغا كوّموُپتوُ.
يىغلىغىلى ئادەم يوق،
ئوّزى قوپوُپ يىغلاپتوُ.
ئاق مازارنىڭ چالمىسى،
قارا توڭگوُزنىڭ كاللىسى.
هاشىماخوُن قارا قاش،
بەش پوُلوُمنى بەر ئاداش.
بەش پوُلوُمنى بەرمىسەڭ،
شەرىئەتكە ماڭ ئاداش.

* *

ئەششاپتوُل، ئەششاپتوُل،
داچىنىڭگە بەش شاپتوُل.
قارىغىنىڭغا بەرمەيمەن،
بىز نىڭ باغدا بەش قاغا،
بەشلىسى ياش قاغا.
خوُدايىم قانات بەرسە،
ئوُچوُپ كەتسەم قەشقەرگە.
قەشقەر دېگىنىڭ نېمە دېگىنىڭ؟
ئەنجان دېگىنىڭ نېمە دېگىنىڭ؟
قەشقەرنىڭنى كوّپ ئەسلەپ،
ئىسىت دېگىنىڭ نېمە دېگىنىڭ؟

قەشقەرنىڭنى داڭلايسەن،
قەشقەرنىڭدە نېمە بار؟
يېڭى ئوّسكەن بېدە بار،
كوُموُش ياپراق جىگدە بار.

بېدە ـ بېدە ئوخشامدوُ؟
جىگدە ـ چىلان ئوخشامدوُ؟
خاڭدەن تاوُار كىيسىموُ،
جان دوستوُمغا ئوخشامدوُ؟

قەشقەردە بار ئاداشىم،
ئەسلەپ تۆكوُلەر ياشىم.
يولوُمنى توسوُۋالما،
خوُدا بەندىسى هاشىم.

هاشىماخوُن قارا قاش،
ئون پوُلوُمنى بەر ئاداش.
ئون پوُلوُمنى بەرمىسەڭ،
شەرىئەتكە يوُر ئاداش.

شەرىئەتتە نېمە بار؟
قازى بىلەن بېدە بار.
بېدىلىكنىڭ قىرىدا
يېڭى ئوّسكەن سېدە بار.

پوُلى بارغا قارايدوُ،
پوُلى يوقنى جايلايدوُ.
دەردىڭ بولسا ئوّزوُڭگە،
كىم دوُنيادا ئاڭلايدوُ؟

مېنىڭ ئاكام رەۋەندە،
ئوُن تاسقايدوُ جەۋەندە.

بېلىده شايى بەلۋاغ،
ئالغان خوتۇنى قەلەندەر.

ئات ئوروق، خوتۇن ئوروق،
پۇتىدا يىرتىق چوروق.
ئۆگزەكىدە تۆكلۈك بولسا،
ئايدىكىدا چۇشەر يوروق،

گۆشگىردە يۇ، گۆشگىردە،
بىللە يەك ئاداش بىللە.
قەشقەردىن خەۋەر كەپتۇ،
يۇروك كېتىلى بىللە.

دوستلار دوستلىشىپ چىقتى،
بىللە قوشۇلۇپ چىقتى.
قىش كەتتى، باهار كەلدى،
بالىلار توۋلىشىپ چىقتى.

بالىلار بۇ قوشاقلارنى ئېيتىش ئارقىلىق، بىر تەرەپتىن، كەك ھۇنەرۋەن ـ كاسىپلارغا ھېسداشلىق، جاپالىق ئەمگىكىگە ھۆرمەت ـ مەنىۋى سوۋغات تەقدىم قىلىپ، ئۇلارنى چېۋەر قولـ لىرى بىلەن تۇرمۇشنى گۈللەندۈرۈشكە رىغبەتلەندۈرسە، يەنە بىر تەرەپتىن، «قىزىم ساڭا ئېيـ تاي، كېلىنىم سەن ئاڭلا» دېگەندىن پايدىلىنىپ، «ھاشىماخۇن قارا قاش» قا ئوخشاش ھۇنەرگە ھېيلە ئىشلىتىدىغان ئاز ساندىكى كاسىپلاردىن قاتتىق ساۋاق ئېلىشقا ئۇندەيدۇ؛ ھۇنەرگە ھېيلە ئىشلەتكەن ھەر قانداق كىشىنىڭ ئاخىرى خارلىنىپ ۋەيران بولىدىغانلىقى، خەلقىئالەم ۋە ئۆز ۋىجدانى ئالدىدا تۆگەتكۈسىز ئازابقا قالىدىغانلىقىنى ئاق كۆڭۈللۈك بىلەن ئەسكەرتىدۇ. ئويۇن كونكرېت ئەھۋالغا قاراپ بىر ياكى بىر نەچچە قېتىم تەكرارلانغاندىن كېيىن ئاخىرلىشىدۇ.

«ھە دېگەنگە ھە بېرەي» ئويۇنى

بىر ـ بىرىنى «ئېزىقتۇرۇش» ئويۇنى، «قوغلاش» ئويۇنى دەپمۇ ئاتىلىدىغان، ئويىنىلىش شەكـ لى جەھەتتىن ئاددىي بولسىمۇ، زېرەكلىك، چەبدەسلىك، چىدامچانلىق، ئېغىر ـ بېسىقلىق تەلەپ قىلىدىغان بۇ ئويۇن قىز ـ ئوغۇللار تەرىپىدىن ھەممە پەسلىدە ئويىنىلىدۇ. ئويۇنغا قاتناشقان بالىلار پاكىز، ئازادە مەيدانداً چەمبەر بولۇپ ئۆرە تۇرىدۇ. بىر بالا ئويۇن كۆرسەتكۈچى بولۇپ، چەمبەر سىرتىدا ئۆرە تۇرۇپ، ئولتۇرغان بالىلارنىڭ ئىسمىنى بىرمۇ بىر، ئارقا ـ ئارقىدىن چاقىرىدۇ. چەمبەر شەكلىدە ئولتۇرغان بالىلار دىققەت قىلىپ ئاڭلاپ، ئۆز ئىسمى چاقىرىلغان بولسىمۇ، زۇۋان سۈرمەي تۇرۇشقا تىرىشىدۇ. لېكىن، ئىسىم چاقىرىش ھەم تېز، ھەم تەكرار داۋاملىشىۋېر ـ گەچكە، ۋاقىتتىنىڭ ئۆتۈشىگە ئەگىشىپ بىرەر بالا «ھە» دەپ سالىدۇ. بۇنداق چاغدا ئويۇن كۆرسەتـ كۈچى بالا:

ھە دېگەندە ھە بېرەي،
يەتتە كۈنلۈك يەر بېرەي.

ھە دېگەنگە ھەر دەڭگە،
توققۇز ئاتار بەردەڭگە.

توققۇز ئاتار مىلتىق،
ئىتتىرىۋەتتىم ئۆستەڭگە.

تويمىغانغا دان بېرەي،
تاپقان ـ تۆككەن بارى شۇ،
قالدىسىغا جان بېرەي.

ھە دېگەنگە ھە بېرەي،
يەتتە پۇللۇق نان بېرەي.

دېگەن قوشاقنى ئوقۇپ، ئولتۇرغان بالىلارنى ئايلىنىپ يۈگۈرىدۇ. ئۆزىنىڭ «ھە» دەۋەتكىنىگە پۇ-شايمان قىلىپ تۇرغان بالا ئۇنى قوغلاپ تۇتۇپ، ئۆز ئورنىغا تۇرغۇزۇپ قويۇشقا تىرىشىدۇ. ناۋادا قاچقان بالىنى بىرنەچچە مىنۇتتا تۇتۇۋالالمىسا، يەنىلا بۇرۇنقى ئورنىدا تۇرۇشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئەگەر تۇتۇۋالالىسا، ئۇنىڭ بىلەن ئورۇن ئالماشتۇرۇپ، ئويۇننى يېڭىدىن باشلايدۇ.

«ئوردىكام» ئويۇنى

«ئوردىكام» (ئوردا كۆچ) ئويۇنى ـــ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇزاق تارىخقا ئىگە، قەدىمىي ئو-يۇن تۈرلىرىنىڭ بىرى. بۇ ئويۇن جەنۇبىي شىنجاڭ ۋە شەرقىي شىنجاڭدىكى دېھقانلار، ياشلار ۋە ئۆسمۈرلەر ئىچىدە كەڭ ئومۇملاشقان بولۇپ، ئۇ چاققانلىق، چەبدەسلىك ۋە چەنلەش قابى-لىيىتىنى ئاشۇرۇش رولىغا ئىگە.

مەيدان: ئويۇن ئوينىغۇچىلار بىر يەرگە يىغىلغاندىن كېيىن، ئويۇنغا چۈشكۈچىلەرنىڭ سانى-غا قاراپ، تۇز يەرگە ئىككى مېتىر ئەتراپىدا بىر چەمبەر سىزىلىدۇ. ئەگەر ئويۇنغا چۈشكۈچىلەر سانى كۆپرەك بولسا، چەمبەرنىڭ رادىئۇسىنى ئۇزارتىشقا بولىدۇ. ئويۇنغا چۈشكۈچىلەرنىڭ ھەر بىرى ئۇچۇن چەمبەر سىزىقى ئۈستىگە بىردىن ئورەك كولىنىدۇ. لېكىن، ئادەم سانىدىن بىر ئو-رەك كەم بولىدۇ. چەمبەر مەركىزىدە توپ ھەيدەپ كىرگۈزىدىغان بىر دانە ئوردا ئورىكى بولىدۇ. كولانغان ئوردا ئورىكى ئىگىسى بار ئورەكلەرگە قارىغاندا چوڭ بولىدۇ.

سايمان: ئويۇنغا چۈشكۈچىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇزۇنلۇقى بىر مېتىر ئەتراپىدا، تومۇقى كەت-مەن سېپىدەك بولغان بىردىن چوماق كالتەك تۇتىدۇ. بۇ كالتەكلەرنىڭ چوماق قىسمى كولانغان ئورەكلەرگە بىمالال پاتقۇدەك بولىدۇ.

توپ: كالا ئوشۇقى توپ قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ ياكى قاتتىق ياغاچتىن چوڭراق ئالمىدەك قى-لىپ ياسىلىدۇ.

مەيداننىڭ شەكلى

ئادەم: ئويۇنغا چۈشكۈچىلەرنىڭ سانى چەكلەنمەيدۇ. بىراق، ئادەم سانى بەك كۆپ بولۇپ كەت-سە، چەمبەر ئايلانما سىزىقى ئۈستىدە ئويۇنچىلار بەك زىچ ئورۇنلىشىپ قېلىپ، توپ ھەيدىگۈچى-

نىڭ ئوردا ئورىكىگە توپ كىرگۈزۈشى قىيىن بولۇپ قالىدۇ ـ دە، ئويۇن قىزىمايدۇ.

ئويۇن تەرتىپى: ئويۇن باشلاشتىن بۇرۇن، ئورەكلەرگە ئىگە بولۇش چېكى تاشلىنىدۇ. چەك ئارقىلىق ئورەكلەرگە ئىگە بولالماي قالغان كىشى چەمبەر سىرتىدا «مالاي» بولۇپ، چوماق كال-تىكى بىلەن توپنى ئوتتۇرىدىكى ئوردا ئورىكىگە ھەيدەيدۇ. بۇ ۋاقىتتا باشقا ئويۇنچىلار توپنى ئوردا ئورىكىگە كىرگۈزمەسلىك ئۈچۈن تىرىشىدۇ. توپنى ھەيدىگۈچى ئورەككە كىرگۈزۈش ۋە باشقىلارنىڭ ئورىكىگە چومىقىنى سېلىۋېلىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىدۇ. ئەگەر «مالاي» بولغۇچى توپنى ھەيدەپ ئوردا ئورىكىگە كىرگۈزۈۋالسا، ئۇ ھالدا ئورەك ئىگىلىرى بىر ئايلىنىپ ئورەك ئالمىشىدۇ، يەنى بىرىنچى ئورەك ئىككىنچىگە، ئىككىنچىسى ئۈچىنچىگە... يۆتكىلىدۇ. بۇ چاغدا يەنە توپ ھەيدىگۈچى ئورەك تالىشىدۇ. ئەگەر ئۇ بىرەر ئورەككە ئورەك ئىگىسىدىن بۇرۇن چومىقىنى سېلىۋالسا، ئورەكسىز قالغان كىشى مالاي بولىدۇ. مالاي بولغۇچى توپنى ئوردا ئورىكىگە ھەيدەيدۇ. باشقىلار توپنى ئورەككە كىرگۈزمەسلىك ئۈچۈن چومىقى بىلەن ئۇرۇپ تۇرىدۇ. مالاي بولغان كىشى شۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، چومىقىنى بىرەرىنىڭ ئورىكىگە سېلىۋالسا، ئۇ ھالدا ئورەكسىز قالغان كىشى مالاي بولىدۇ. ئەگەر ئورەك ئالمىشىش داۋامىدا، ئىككى كىشىنىڭ چومىقى بىر ئورەككە سېلىنىپ قالسا، ئۇ ھالدا قايسىسىنىڭ چومىقى ئورەككە بالدۇرراق چۈشكەن بولسا، ئورەك شۇ كىشىنىڭ بولىدۇ. مالاي بولغۇچى توپنى ئوردا ئورىكىگە ھەيدىگەندە، باشقىلار توپنى چەمبەر سىرتىغا، ھەتتا ئۇنىڭدىنمۇ يىراقتا ئۇرۇۋەتسىمۇ بولىدۇ. بۇ ۋاقىتتا مالاي بولغۇچى شۇ جايدىن توپنى چومىقى بىلەن ھەيدەپ كېلىدۇ. دېمەك، ئويۇن مۇشۇ تەرىقىدە داۋاملىشىدۇ.

بۇ ئويۇننىڭ جەريانىدا، ئويۇنچىلار چوماق بىلەن بىر ـ بىرىنىڭ پۇتىغا ۋە باشقا جايلىرىغا ئۇرۇشقا، توپنى قولى بىلەن تۇتۇشقا بولمايدۇ. ئەگەر مۇنداق ھەرىكەتلەر سادىر بولىدىكەن، قائىدىگە خىلاپلىق قىلغان ھېسابلىنىدۇ.

بۇ ئويۇننىڭ تارىخىغا كەلسەك، «قاراخانىيلارنىڭ قىسقىچە تارىخى» دېگەن كىتابنىڭ 120 ـ بېتىدە: «تارىخىي ھۆججەتلەردىن قارىغاندا، بۇندىن 1000 يىل ئىلگىرى ئۇيغۇر خەلقى ئۆز زېمىنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىنى جارى قىلدۇرۇپ، ئۆزىنىڭ ھېس ـ تۇيغۇلىرىنى ئىپادىلەيدىغان خىلمۇ خىل سەنئەت ئويۇنلىرىنى ئىجاد قىلدى. قەدىمدىن تارتىپ داۋام قىلىپ كەلگەن ھەر خىل ئويۇنلار ئۇيغۇرلارنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرىغا قالدۇرغان قىممەتلىك مىراسىدۇر. قەدىمكى ئويۇنلاردىن ياشلار ۋە ئۆسمۈرلەر ئىچىدە ئومۇملاشقان ‹ئۆتۈش› ئويۇنى، ‹ئوردىكام› ئويۇنى، ‹چەۋگەن› ئويۇنى ‹كولاپ› ئويۇنى قاتارلىقلارنى مىسال كەلتۈرۈش مۇمكىن» دەپ يېزىلغان.

مەھمۇت قەشقەرىنىڭ «تۈركىي تىللار دىۋانى»دا: «ئودىكام: كولۇپ» دەپ يېزىلغان (بىرىنچى كىتاب، 73 ـ بەت)

بۇنىڭدىن «ئوردىكام» ئويۇنىنى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇزاق تارىخقا ئىگە ئەنئەنىۋى ئويۇنى دەپ قاراشقا بولىدۇ.

«ئوشۇق» ئويۇنى

«ئوشۇق» ئويۇنى ئۇيغۇرلاردا تارىخى بىر قەدەر ئۇزاق ئويۇن تۈرلىرىدىن بىرى بولۇپ، ئۇ- نىڭدا قوينىڭ ئوشۇق سۆڭىكى ئويۇن ۋاستىسى قىلىنىدىغان بولغاچقا، شۇ نام بىلەن ئاتىلىدۇ. «ئوشۇق» ئويۇنى ئۇيغۇرلار ئارىسىدا چوڭلار ۋە قىز - ئوغۇللار تەرىپىدىن ھەرخىل مەقسەتتە ئوي- نىلىپ كەلگەن. «ئوشۇق» ئويۇنى ئادەتتە قىمار ۋە كۆڭۈل ئېچىشتىن ئىبارەت ئىككى خىل مەق- سەت ئۈچۈن ئوينىلىدۇ. ئوشۇقنىڭ قىمار ئويۇنلىرىدىن بىرى ئىكەنلىكى ھەققىدە مەھمۇت قەش- قەرى «تۈركىي تىللار دىۋانى»دا خېلى كۆپ مەلۇمات قالدۇرغان. مەسىلەن، «دىۋان»دا «پوككا» دې- گەن سۆزگە: «ئويۇندا ئوشۇقنىڭ دۇم چۈشۈشى»، بۇ «چىككا - پۈككا دەپمۇ ئېيتىلىدۇ» دەپ ئىزاھ بېرىلگەن. «ئوشۇق» ئويۇنى چوڭلار ئارىسىدا قىمار مەقسىتىدە ئوينالغان بولسا، بالىلار تە- رىپىدىن ئاساسەن كۆڭۈل ئېچىش ئويۇنى تەرزىدە ئوينىلىدۇ.

«ئوشۇق» ئويۇنىنىڭ ئوغۇل بالىلار ئارىسىدىكى ئوينىلىش شەكلى ئاساسەن ئىككى خىل بو- لىدۇ. بىرىنچى خىل ئۇسۇلدا، «ئوشۇق» ئويۇنىنى ئوينىماقچى بولغان ئوغۇل بالىلار بىر سىزىق سىزىپ، ئوشۇقلارنى سىزىق ئۈستىگە تىزىپ قويىدۇ. ھەربىر بالىدا بىردىن ساقا (باشقا ئو- شۇقلاردىن سەل چوڭ ئوشۇق) بولىدۇ. بالىلار ساقلىرىنى بىر - بىرلەپ يەرگە تاشلايدۇ، قايسى بالىنىڭ ساقىسى بۇرۇن ئۆرە چۈشسە، شۇ بالا ئويۇن باشلايدۇ، قالغان بالىلارمۇ مۇشۇ ئۇسۇل بو- يىچە نۆۋەت ئالىدۇ. ئويۇندا كىمكى بەلگىلەنگەن يىراقلىقتا تۇرۇپ، قارشى تەرەپنىڭ ئوشۇقىنى ئۆز ساقىسى ئارقىلىق سوقۇپ ئۈچ تاپان نېرىغا كەتكۈزۈۋەتسە، شۇ ئۇتقان بولىدۇ. «ئوشۇق» ئو- يۇنىنىڭ بۇ خىل شەكلى «ئۈچ تاپان» دەپ ئاتىلىدۇ. يەنە بىر خىل ئۇسۇلدا، ئوغۇل بالىلار بىر دۇگىلەك سىزىپ، ئوشۇقلىرىنى دۇگىلەكنىڭ ئوتتۇرىسىغا تىزىپ قويىدۇ، ئاندىن دۇگىلەك مەركە- زىدىن بىر يېرىم - ئىككى مېتىرچە يىراقلىققا بىر توغرا سىزىق سىزىپ، ئاشۇ توغرا سىزىقنى چېگرا قىلىپ تۇرۇپ، دۇگىلەك ئىچىدىكى ئوشۇقلارنى قولىدىكى ساقا ئارقىلىق نۆۋەت بويىچە سوقىدۇ. ئوشۇقنى دۇگىلەك سىرتىغا سوقۇپ چىقىرىۋېتەلىگەن بالا شۇ ئوشۇقنى ئۇتقان بولىدۇ.

«ئوشۇق» ئويۇنى يەنە قىزلار ئەڭ قىزىقىپ ئوينايدىغان تاشتەرمەك تۈرىدىكى بىر خىل ئويۇن ھېسابلىنىدۇ. ئادەتتە قىزلار بۇ ئويۇننى باشلاشتىن بۇرۇن قوينىڭ ئوشۇقىدىن بەشنى تېپىپ، ئوشۇقلارنىڭ گۆشىنى پاكىز چىقىرىۋېتىپ، چۇ تەرىپىنى تاشقا ياكى پىششىق خىشقا سۈركەپ سىلىقلايدۇ. شۇ قېتىملىق ئويۇننىڭ مەيدان سانى، نومۇر چېكى، يېڭىلگۈچىنىڭ قانداق تەلەپلەر- نى ئورۇندايدىغانلىقى بېكىتىلىدۇ. ئاندىن ئىككى قىز بىر - بىرىگە قارىشىپ يۈكۈنۈپ، بىر پۇ- تىنى يانغا سەل سوزۇپ ئولتۇرۇپ، ئويۇننى باشلايدۇ. ئويۇن باشلاش نۆۋىتىنى ئالغان قىز تۇت

ئوشۇقنى چاچىدۇ. بىر ئوشۇقنى ئۆزىنىڭ ئولتۇرغان چاغدىكى بوي ئېگىزلىكىدە يۇقىرىغا چۆ-رۈپ، يەرگە چۈشۈرمەي تۇتۇش ئارىلىقىدا يەردىكى تۆت ئوشۇقنى سىيا شەكلىگە كەلتۈرۈش ئۈچۈن تىرىشىدۇ. ئەگەر بۇ قىز بىر ئوشۇقنى يۇقىرىغا ئۇچ قېتىم تاشلاپ، ئۈچىلى قېتىم يەرگە چۈ-شۈرمەي تۇتۇۋېلىش ئارىلىقىدا يەردىكى تۆت ئوشۇقنى سىيا شەكلىگە كەلتۈرەلمىسە، ھەربىر ئو-شۇققا بەش نومۇردىن جەمئىي 20 نومۇرغا ئېرىشىپ، ئويۇننى داۋاملاشتۇرىدۇ؛ ئۇنداق قىلالمىسا، نومۇر ئالالمايدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئوشۇق ئويناش نۆۋىتى يەنە بىر قىزغا ئۆتۈپ كېتىدۇ. ئويۇن جەريانىدا، ماھارەت كۆرسىتىۋاتقان قىز بىر ئوشۇقنى بەش نومۇردىن ھېسابلاپ، ئۆزى سىيا شەك-لىگە كەلتۈرگەن ئوشۇقلارنىڭ سانىغا قاراپ « بەش»، «ئون»، «ئون بەش»، «يىگىرمە» دەپ توۋلاپ تۇرىدۇ. يەرگە چېچىلغان تۆت ئوشۇقنىڭ بىرەرى سىيا چۈشكەن بولسا، سىيا چۈشكەن ئوشۇقنى قول تەگكۈزۈلمەي، قالغان ئوشۇق سىيا شەكلىگە كەلتۈرۈلىدۇ. ئويۇن مۇشۇ تەرتىپ ۋە شەكىلدە داۋاملىشىدۇ. ئاخىرىدا خۇلاسە قىلىنغاندا، قايسى قىز ئېرىشكەن نومۇر بەلگىلەنگەن چەككە بۇرۇن يەتسە، شۇ قىز ئۇتقان بولىدۇ. يېڭىلگەن قىز ئۆزىنى يەڭگەن قىزنىڭ تەلىپىنى ئورۇندايدۇ.

«ئوقيا» ئويۇنى

«ئوقيا» ئويۇنى قارىغا ئېتىش تۇرىدىكى بىرخىل ئويۇن بولۇپ، ئۇ بالىلار ئۈچۈن ئويۇن، چوڭلار ئۈچۈن تەنھەرىكەت ۋە ئەمەلىي مەشغۇلات ھېسابلىنىدۇ.

ئوقيا ــ ئورتاق تارىخقا ئىگە ئوۋچىلىق قورالى بولۇپ، ئۇ ئىپتىدائىي جەمئىيەت باسقۇچ-ىدىلا ئىنسانلارنىڭ ئوۋچىلىق، ئۇرۇش ۋە مۇداپىئە پائالىيەتلىرىدە كەڭ كۆلەمدە ئىشلىتىلگەن.

ئوقيا ئوق ۋە يادىن ئىبارەت ئىككى قىسىمدىن تەركىب تاپقان. ئوقيانىڭ شەكلى بەكمۇ ئاد-دىي بولۇپ، قاتتىق ياغاچ نوتىلىرىدىن ئوق ياغىچى ياسىلىپ، ئۇنىڭ ئۈچىغا سوڭگەك ياكى تاشنى ئۇچلاپ ئوق ئۇچى قىلىپ بېكىتكەن. بۇ «ئوق» دەپ ئاتالغان. يا بولسا قاتتىق توم ياغاچ نوتىلىرىنى يېرىم ئاي شەكلىدە ئېگىپ، ئۇنىڭغا ھايۋان تېرىسىدىن تىلىپ ئىشلەنگەن كىرىچ تارتىلغان، بۇ «يا» دەپ ئاتالغان.

ئۇيغۇرلا ۋە ئۇلارنىڭ ئەجدادلىرى قەدىمدىن تارتىپ چارۋىچىلىق، ئوۋچىلىق ئىشلەپچىقىرە-شىدا ئوقيادىن كۆپ پايدىلانغان، ئۇنى مۇھىم ئۇرۇش قورالى ۋە تەنتەربىيە ئەسۋابى سۈپىتىدە پاي-دىلانغان. ئۇيغۇر ئەجدادلىرىنىڭ ئوقيا ئېتىش ماھارىتىگە پىششىق ئىكەنلىكى ھەققىدە تارىخىي ئارخېئولوگىيىلىك پاكىتلار تولىمۇ كۆپ.

قۇمۇل ناھىيە تاشمىلىق رايونىنىڭ شەرقىدىن ئۇچ كىلومېتىر يىراقلىقتىكى ئۇزۇن كەتكەن ئاقتاش تېغىدىن ئات ئۇستىدە ئوقيا ئېتىپ ئۇرۇش قىلىۋاتقان، ئوقيا ئېتىۋاتقان، ئوقيا بەتلەۋات-

قان قىيا تاش سۈرەتلىرى تېپىلغان. يەنە شۇ ئورۇننىڭ شەرقىي جەنۇبىدىن 12 كىلومېتىر يىراق-لىقتىكى بىر جىلغا سايىدىن قورام تاشلارغا چېكىپ ئويۇلغان سۈرەتلەر تېپىلغان. بۇ سۈرەتلەردە ئاتلىق نەيزە سانجىۋاتقان، ئوقيا ئېتىپ ئۇرۇش قىلىۋاتقان، بىر تۆگىگە قارىتىپ ئوقيا بەتلەۋاتقان كۆرۈنۈشلەر بار. ئىلمىي تەكشۈرۈش ئارقىلىق خۇلاسىلەنگەندىن كېيىن، بۇ دەۋر مىلادىيىدىن بۇ-رۇنقى قەدىمىي دەۋرلەرگە توغرا كېلىدۇ، دېيىلگەن.

1959 - يىلى خوتەن ۋىلايىتى(تەكلىماكان ئېچىدىكى) نىيە خارابىسىنىڭ قەبرىستانلىقىدىن ئۆز زامانىسىدا ئۆلگەن ئەر - ئايال بىلەن بىللە دەپنە قىلىنغان ياغاچ ساندۇق ئېچىدىن مۇڭگۈز بىلەن كىرىچتىن ناھايىتى مەزمۇت قىلىپ ياسالغان ئوقيا بىلەن ئوقدان چىققان. بۇ ئوقيا ا ئەسىرنىڭ ئالدى - كەينىگە توغرا كېلىدۇ، دەپ خۇلاسە چىقىرىلدى. 1984 - يىلى 1 - ۋە 11 - ئايلاردا خوتەن ۋىلايىتى لوپ ناھىيىسى سامپۇل يېزىسىنىڭ سايباغ خارابىسىدىن ئارخېئولوگىيە-لىك قېزىش ئارقىلىق تاۋۇت بىلەن كۆمۈلگەن ئوقيا چىققان. بۇ ئوقيالار مىلادىيىدىن بۇرۇنقى III ئەسىردىن مىلادىيىنىڭ III ئەسىرگە قەدەر بولغان ئارىلىقتىكى ئوقيا دەپ خۇلاسىلەنگەن.

«تۈرك قامۇسى» دا: «ئوق ۋە يا تۈركىي قوۋملارنىڭ قارىشىچە، مۇقەددەس بىر مەنە قازانغا-نىدى. شۇڭلاشقا، تۈركىي قوۋملاردا ئوچ ئوق، ئون ئوققا ئوخشاش ئاتالمىلار كۆپ ئوچرايدۇ. مىلا-دىيىدىن بۇرۇنقى 1000 - يىللارغا مەنسۇپ ئىكەنلىكى ئىسپاتلانغان تىبەت رايونىدىكى بىر يار-لىقتىن تۈركىي قوۋمنىڭ ئات ئوستىدە ئوقيا ئېتىۋاتقان تاشقا ئويۇلغان بىر سۈرىتى تېپىلغان. بۇنىڭ 5000 يىللىق تارىخى بارلىقى ئىسپاتلانغان. بۇ سۈرەت تۈركىي قوۋمنىڭ بۇ ھەرىكەت بە-لەن شۇغۇللانغانلىقىنىڭ قانچىلىك ئۇزۇن بولغانلىقىنى كۆرسىتىدۇ» دەپ يېزىلغان.

ئۇيغۇر خەلقنىڭ ئۇلۇغ تىلشۇناسى مەھمۇت قەشقەرىنىڭ «تۈركي تىللار دىۋانى» دا: «ماڭا يۈزلەنگەندە ساداقتىن قىسقا ئوقلارنى يامغۇردەك ياغدۇردۇم. ئەمدى سېنىڭ يېلىنىپ ـ يالۋۇرۇ-شۇڭمۇ پايدىسىز» دېيىلگەن.

«تۈركي تىللار دىۋانى»دا يەنە مۇنداق ئىزاهلار بېرىلگەن: «ئوقيا خالتىسى ـــ ئوق ۋە يانى سالمىدىغان قاپ» (بىرىنچى توم، 579 ـ بەت). «ئوقلۇق، ساداق، ئوقدان» (بىرىنچى توم، 136 ـ بەت).

يەنە شۇ كىتابتا: «ئوقيا ئوقنىڭ ياغاچتىن قىلىنغان قۇيرۇقى. ئۇ مۇنداق ياسىلىدۇ: بىر پارچە ياغاچ ئۇچى ئۇچلۇق، تۈۋى توم قىلىپ يونۇلۇپ، ئىچى كاۋاك قىلىنىدۇ ۋە ئوچ تەرىپىدىن تېشىپ ئوقيا كىيدۈرۈلىدۇ، شۇنىڭ بىلەن ئوق ۋېڭىلداپ ئۇچمىدىغان بولىدۇ» دېيىلگەن (بىرىنچى توم، 517 ـ بەت).

«چىڭگىزنامە»دە: «سۇلتان سەئىدخان تېرەندازلىق (ئوقيا ئېتىش ماهارىتى) ۋە چابۇكسوۋارلىق (ئات مىنىش ماهارىتى)دە بىمىسىل ۋە بىمانەند ئىدى. ئەمما، ئابدۇرەشىتخان تېرەندازلىق ۋە چابۇكسوۋارلىقتا ئۇلۇغ خاندىن ئاشۇردى» دېيىلگەن.

يۇقىرىقىلاردىن باشقا، يەنە نۇرغۇن تارىخىي يازما مەنبەلەردە ئۇيغۇر ئەجدادلىرىنىڭ ئوقيا ئېتىشقا ماهىر ئىكەنلىكى ۋە بۇ تەنھەرىكەت ـ ئويۇن تۈرىگە تولىمۇ ئېتىبار بەرگەنلىكىگە ئائىت مەلۇماتلار بار.

ئوقيا تەنھەرىكەت ۋە ئويۇن تۈرلىرىنىڭ بىرى بولۇش سۈپىتىدە، ئۇنىڭدا ئوقنى مەلۇم نىشانغا تەگكۈزۈش مەقسەت قىلىنىدۇ، ئوق ئاتقاندىكى سىياقمۇ هەرخىل بولىدۇ. «تۈركي تىللار دىۋانى»دا مۇئەللىپ «چۇرام» دېگەن بىر سۆزنى ئىزاهلىغاندا شۇنداق دەيدۇ: «چۇرام: يېنىك ئوق ئېتىش، بۇ ئۇسۇلدا ئېتىلغان ئوق ئادەتتىكى ئوقلاردىنمۇ يىراققا بارىدۇ. ئاتقان ئادەم ئوڭدىسىغا يېتىپ ئاتىدۇ. مۇنداق ئېتىلغان ئوق ‹چۇرام ئوقى› دېيىلىدۇ». ئەنئەنىۋى «ئوقيا» ئويۇنىدا ئوقنى ئوڭدىسىغا يېتىپ ئېتىش ئۇسۇلىدىن باشقا، يەنە ئۆره ۋە تۈز تۇرۇپ ئېتىش، يانتۇ تۇرۇپ ئېتىش، ئارقىچىلاپ ئېتىش، كۆزنى تېڭىپ ئېتىش، ئات ئۈستىدە ئېتىش قاتارلىق شەكىللەرمۇ بولغان ۋە هازىرمۇ بار. قارىغا ئېلىنىدىغان نىشانلار ئادەتتە تۈر-لۈك ياۋايى هايۋانلار، ياۋايى قۇشلار ۋە باشقا بەلگىلىك نەرسىلەر بولىدۇ. «تۈركي تىللار دىۋانى»دا «قېرىن» سۆزىگە ئىزاه بېرىلگەندە، قەدىمكى ئۇيغۇرلاردا قېرىننى قارىغا ئېلىپ ئېتىش ئويۇنىنىڭ بارلىقى، بۇنىڭدا سويۇلغان مالنىڭ قېرىنى نىشان قىلىنىپ، ئۇنىڭغا ئوق ئېتىلىدىغانلىقى، تەككۈزەلىگەن كىشىنىڭ مال گۆشىدىن بىر پارچە ئالىدىغانلىقىدەك ئويۇن خاتىرىلەنگەن.

ئۇيغۇرلار جەمئىيىتىدە زور ئۆزگىرىشلەرنىڭ يۈز بېرىشىگە، چارۋىچىلىق ۋە ئوۋچىلىقنىڭ ئاساسىي ئىشلەپچىقىرىش ئىگىلىكى بولماي قالغانلىقىغا ئەگىشىپ، «ئوقيا» ئويۇنى خاس تەنھەرىكەت ساهەسىدە ساقلىنىپ قالدى هەمدە بالىلار ئويۇنى تەرىقىسىدە داۋام قىلدۇرۇلماقتا.

بالىلار ئوينايدىغان «ئوقيا» ئويۇنىدا، بالىلار ئېگىلىسىمۇ سۈنمايدىغان سېرىق سۆگەت، يۇل-غۇن، ئەينۇلا، گىلاس قاتارلىق دەرەخنىڭ شاخلىرىنى تاللاپ قىسماق شەكلىدە چوڭراق قىلىپ ئېگىدۇ. ئىككى ئۇچىنى ئىككى سانتىمېتىردىن قالدۇرۇپ بەلدەپ، شوينا ياكى رېزىنكە بىلەن يې-

ىرىم چەمبەر شەكلىگە كەلتۇرۇپ ئېگىپ ئۆزئارا چاتىدۇ. يا تەييارلانغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ بويىدىن 10 ــ 15 سانتىمېتىر ئۇزۇنراق قىلىپ ئوق ياسلىدۇ. بۇ ئوق ئۆرۈك، شاپتۇل دەرىخىگە ئوخ- شاش قاتتىق، تۈز شاخچىلاردىن نەيزە شەكلىدە ياسلىدۇ. ئوقنىڭ پاينىكى (كىرىچكە دەسسەيدىغان يېرى)گە ئېرىقچە ئويىدۇ. ئاندىن تۈرلۈك زىيانداش ھاشاراتلارنى ۋە باشقا بەلگىلىك نەرسىلەرنى چەنلەپ ئېتىش ئارقىلىق مۇسابىقىلىشىپ ئوينايدۇ.

«ئوينىمايمەن...» ئويۇنى

بۇ ئويۇن ئادەتتە «بۇزدۇڭ» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇنى ئېرىق ـ ئۆستەڭ بويلىرىدىكى نەم قۇم ئۈستىدە ئوغۇللار ئوينايدۇ. ئەتىياز، ياز، كۈز پەسىللىرىدە ئويناشقا ماس كېلىدۇ. ئويۇنغا قاتناشماقچى بولغان بالىلار يېڭىدىن قۇم چىقىرىلغان ئازادە بىر جايغا يىغىلغاندىن كېيىن، ھەر قايسىسى ئۆز ماھارىتىنى ئىشقا سېلىپ، قۇمدا كالا، قوي، ئۆي، تۈگمەن، دوپپا، پىچاق، تاغ، ئات، مەپە قاتارلىق ئۆزلىرىگە تونۇشلۇق ھەم ياخشى كۆرىدىغان ھەر خىل نەرسىلەرنىڭ مودېلىنى ياساپ، ھەجىم، تۈر ۋە شەكلىنىڭ ئاددىي ـ مۇرەككەپلىكىگە قاراپ ئويۇن مەيدانىنىڭ مۇۋاپىق يېرىگە ئورۇنلاشتۇرىدۇ، ئاندىن ئۆزئارا بىر ـ بىرىنى تەكلىپ قىلىپ كۆرسىتىپ «ئىجادىيەت» لىرى ئۈستىدە پىكىر ئالماشتۇرىدۇ، بۇ خىل كۆرگەزمە ئارقىلىق ئارتۇقچىلىقلىرىنى نامايان قى- لىشىدۇ. شۇ كۈنلۈك ئويۇنغا قاتنىشىپ ماھارەت كۆرسىتىپ بولغان بالىلار ئويۇن جەريانىدا ھەر خىل شەيئىلەرنىڭ مودېللىرىنى ياساشتا ئىشلەتكەن قۇم ـ توپىلارنى ئاۋۇالقى ئىسكەتكە كەلتۈ- رۈپ قويۇش (ئاتا ـ ئانىلىرىغا ئاۋارىچىلىك كەلتۈرمەسلىك) ئۈچۈن ئويۇن ئاخىرلاشقانلىقىنى جاكارلاپ مۇنداق دەيدۇ:

ئوينىمايمەن، چوينىمايمەن،
ئىشتان ـ پايپاق كىيمەيمەن.
ئاتام ماڭا كەمپۈت بەرمىسە،
ئۇنى ئاتام دېمەيمەن.

بۇگۈن شۇنچىلىك ئوينايمەن،
ساڭىمۇ يول قويمايمەن.

بوش ۋاقىتتا سەن بىلەن،
ھەر نېمە ياساپ ئوينايمەن.

ئوينىمايمەن، چوينىمايمەن،
ئىشتان ـ پايپاق كىيمەيمەن.
ئۆي ئىشىكىنى تۈگەتسەك،
بالدۇر كېلىپ ئوينايمەن.

بۇ قوشاق شۇ كۈنلۈك ئويۇننىڭ خاتىمىسى بولۇپ، ئويۇن قايسى ۋاقىتتا ئوينالسۇن، ئوخ- شاشلا يۇقىرىقى تەرتىپ ۋە مەزمۇنلار بىلەن چەكلىنىدۇ. زۆرۈر تېپىلسا، قىزلار ئوينىسىمۇ بولىدۇ.

«ياغلىق تاشلاش» ئويۇنى

ياغلىق تاشلاش — ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ ياش - ئۆسمۈرلىرى ئىچىدە ئېلىپ بېرىلىدىغان تېزلىك، هوشيارلىق تەلەپ قىلىدىغان قىزىقارلىق ئەنئەنىۋى ئويۇنلارنىڭ بىرى. بۇ ئويۇنغا ئاز بولغاندا 15 تىن ئارتۇق ئوغۇل - قىز قاتناشسا بولىدۇ. قاتناشقۇچىلارنىڭ سانى بۇنىڭدىن ئاز بولسا، ئويۇن قىزىمايدۇ.

ئويناش ئۇسۇلى: ئويۇنغا قاتناشقۇچىلار بىر يەرگە يىغىلغاندىن كېيىن، ئۇلار ئىچىدىن ئىخ-تىيارىي ئاساستا ياكى چەك تاشلاش ئارقىلىق ياغلىق تاشلىغۇچى بەلگىلىنىدۇ. قالغانلار دۇگىلەك چەمبەر هاسىل قىلىپ يېقىن - يېقىن ئولتۇرىدۇ. ياغلىق تاشلىغۇچى دۇگىلەك چەمبەر هاسىل قىلىپ ئولتۇرغانلارنىڭ كەينىدىن ئايلىنىپ يۈگۈرۈپ، ياغلىقنى خالىغان بىرىنىڭ كەينىگە بىلە-دۇرمەي تاشلايدۇ. ئەگەر ئارقىغا ياغلىق تاشلانغان بالا ياغلىق تاشلىغۇچى ئايلىنىپ ئۆز يېنىغا كەلگۈچە ياغلىقنىڭ كەينىگە قويۇلغانلىقىنى بىلمەي قالسا، ياغلىق تاشلىغۇچى تاشلانغان ياغلىقنى ئېلىپ ياغلىق تاشلانغان بالىنى چەمبەرنى ئايلىنىپ يۈگۈرۈپ ئۆز ئورنىغا كەلگۈچە ئۇرىدۇ، ئاندىن ئىككىسى ئورۇن ئالماشتۇرۇپ ئويۇننى داۋاملاشتۇرىدۇ. ئەگەر ياغلىقنىڭ ئارقىغا قويۇلغانلىقىنى سېزىپ قالسا، ئۇ هالدا ياغلىقنى ئېلىپ ياغلىق تاشلىغۇچىنى قوغلاپ، ياغلىق تاشلانغان بالىنى ئورنىغا كېلىۋالغۇچە ئۇرىدۇ. ئۇرالمىسا، ئۇنىڭ ئورنىغا ياغلىق تاشلىغۇچى ئولتۇرىدۇ - ده، ياغلىق تاشلىغۇچى ئويۇن باشلايدۇ. ئويۇن شۇ تەرتىقىدە تاكى ئويۇنچىلار بولىدى قىلىغۇچە داۋاملىشىدۇ.

دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار: ئىككى قات قىلىپ ئىشلىگەن ياغلىق بىلەن بىر - بىرىنىڭ باش قىسمىغا ئۇرۇشتىن ۋە باشقا جايلىرىغا ئۇرغاندىمۇ قاتتىق ئۇرۇۋېتىشتىن ساقلىنىش لازىم.

«ۋاللەي» ئويۇنى

«ۋاللەي» — ئۇيغۇر تىلىدا بەلگىلىك مەنىگە ئىگە بولمىغان، مۇئەييەن ئاهاڭ ياكى رىتىمنىڭ ئىشارىلىك بەلگىسى بولۇپ، ئۇ كىشىلەرنىڭ چەنلەش قابىلىيىتىنى ئۆستۇرىدىغان، قول ۋە پۇت قاتارلىق بەدەن ئەزالىرىنىڭ كۇچىنى ئاشۇرىدىغان، ئۆپكىنىڭ ئىشلەش ئىقتىدارىنى كۇچەيتىدىغان ۋە يۈرەكنى تاۋلايدىغان بىر خىل ئەنئەنىۋى ئويۇننىڭ نامىدىن ئىبارەت.

بۇ ئويۇندا مەخسۇس مەيدان ۋە ئالاھىدە قورال تەلەپ قىلىنمايدۇ. قاتنىشىدىغان ئادەم سانىمۇ چەكلەنمەيدۇ. ئىككى سەپكە بۆلۈنۈپ ئويناشمۇ بولىۋېرىدۇ.

«ۋاللەي» ئويۇنى ئۇچۇن ئادەتتە تۇز كەتكەن ئوچۇق مەيداننىڭ بىر چېتىگە رادىئۇسى 50 سانتىمېتىر كېلىدىغان بىر چەمبەر سىزىلىدۇ. بۇ چەمبەرنىڭ مەركىزىگە ئانا ياغاچنىڭ ئۇچى پاتقۇدەك 20 ــ 25 سانتىمېتىر ئەتراپىدا بىر ئۇزۇنچاق ئورەك كولىنىدۇ.

ئويۇنغا قاتناشقۇچىلار ئەگەر بالىچۇقنى ئانا ياغاچنىڭ ئۇچىدا توختىتىپ ئۇرۇشنى شەرت-لەشكەن بولسا، ئورەك كولانمىسىمۇ بولىدۇ. ئانا ياغاچنىڭ ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 80 سانتىمېتىر، تومۇلۇقى ئالتە سۇك ئەتراپىدا كېلىدىغان قاتتىق ياغاچتىن سىلىق ياسىلىدۇ. بالىچۇقنىڭ ئۇزۇن-لۇقى 10 ــ 15 سانتىمېتىر، تومۇلۇقى باش بارماق قولدەك بولۇپ، قارىياغاچ ياكى يۇلغۇنغا ئوخ-شاش قاتتىق ياغاچتىن ئىككى بېشى يوق شەكىلدە ياسىلىدۇ.

ئويۇنغا قاتناشقۇچىلار ئىككى سەپكە بۆلۈنگەندىن كېيىن، ئىككى تەرەپتىن بىردىن كىشى ئوتتۇرىغا چىقىپ ئويۇن باشلاش ھوقۇقىغا ئېرىشكەن تەرەپنىڭ ئەزالىرى رەت - رېتى بىلەن با-لىچۇق ئۇرىدۇ. قارشى تەرەپ ئەزالىرى مەيدانغا تارقىلىپ، ئۇرۇلغان بالىچۇقنى ھاۋادىن يەرگە چۈشكۈچە ئارىلىقتا تۇتۇۋېلىشقا تىرىشىدۇ. ئەگەر تۇتۇۋالسا، بالىچۇق ئۇرغۇچى تەرەپنىڭ توپ ئۇرۇش ھوقۇقى «كۆيگەن» ھېسابلىنىپ، بالىچۇق ئۇرۇش ھوقۇقى قارشى تەرەپكە ئۆتىدۇ. ئەگەر بالىچۇقنى ھاۋادىن تۇتۇۋالالمىسا، ئۇ ھالدا بالىچۇق چۈشكەن يەردە تۇرۇپ بالىچۇقنى ئورەككە توغرا قويۇلغان ئانا ياغاچقا نىشانلاپ ئاتىدۇ. بالىچۇق بەلگىلەنگەن چەمبەر ئىچىگە چۈشسە ياكى

چەمبەر مەركىزىدىكى ئورەككە توغرا قويۇلغان ئانا ياغاچنى سوقۇپ چىقىپ كەتسە «ئۇتقان» بولۇپ، بالىچۇق ئۇرۇش ھوقۇقى ئالمىشىدۇ. ئەگەر بالىچۇقنى چەمبەر ئىچىگە چۈشۈرەلمىسە ياكى ئانا ياغاچ بىلەن بالىچۇقنى چېكىپ ئۆرلىتىپ قايتا ـ قايتا ئۇچ قېتىم يىراقتا ئۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بالىچۇق قەيەرگە بېرىپ چۈشسە، شۇ يەردىن بىر خىل ئۆلچەم بىلەن چامداپ بالىچۇق ئۇرۇش چەمبىرىگىچە سانايدۇ. بىر تەرەپنىڭ ئېرىشكەن نومۇرى (چامدام سانى) قاچانكى ئىككى تەرەپ ئالدىن كېڭىشكەن نومۇرغا يەتسە، شۇ تەرەپ غەلىبە قىلغان ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭ بىلەن يەڭگەن تەرەپنىڭ ھەربىر ئەزاسى بالىچۇق ئۇرۇش مەركىزىدىن باشلاپ ئۇدا ئۇچ قېتىمدىن بالىچۇق ئۇرىدۇ. بۇ چاغدا، ئۇرۇلغان بالىچۇقنى قارشى تەرەپ توسۇۋېلىشقا ياكى تۇتۇۋېلىشقا بولمايدۇ. شۇنداق قىلىپ، بالىچۇقنىڭ چۈشكەن ئارىلىقى چەمبەردىن بارغانسېرى يىراقلىشىدۇ. يېڭىلگەن تەرەپنىڭ ئەزالىرى بۇنىڭ بەدىلىگە بالىچۇقنىڭ ئەڭ ئاخىرقى نۇقتىسىدىن چەمبەرگە قاراپ تىنماي «ۋاللەي... ۋاللەي... ۋاللەي...» دەپ ۋارقىراپ يۇگۇرىدۇ. ئارىلىقتا تىنماي نىشانغا يېتىپ كېلەلىگەن بولسا، مەجبۇرىيەتتىن خالاس بولىدۇ. ئەگەر «ۋاللەي» توۋلاپ نىشانغا يېتىپ كەلگۈچە تەنەپىسى سىزىلسە، يەڭگەن تەرەپ بالىچۇقنى تىنغان يەردىن باشلاپ يەنە بىر قېتىم ئۇرىدۇ. يېڭىلگەن تەرەپ يەنە شۇ بالىچۇق چۈشكەن ئاخىرقى چەكتىن باشلاپ «ۋاللەي» توۋلاشقا مەجبۇر بولىدۇ. ئۆپكە ۋە يۈرىكى چىداملىق كىشىلەر ئەلۋەتتە «ۋاللەي» توۋلاش مەجبۇرىيىتىنى ياخشى ئادا قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئەكسىچە بولسا، مەجبۇرىيەت بارغانسېرى ئېغىرلىشىدۇ. قائىدە بويىچە، «ۋاللەي» توۋلاش شەرتى بېجىرىلىپ بولغاندىن كېيىن، بىر قېتىملىق ئويۇن ئاخىرلىشىدۇ.

«ئۇچتى ـ ئۇچتى» ئويۇنى

«ئۇچتى ـ ئۇچتى» ئويۇنى ـــ ئۇيغۇر ئۆسمۈرلىرى ئىچىدە خېلىلا كەڭ تارقىلىپ، ئەسىر ـ لەردىن بۇيان ئەسلىي ھالىتى بويىچە داۋاملىشىپ كېلىۋاتقان، شۇنچە مۇرەككەپلىكىگە قارىماي با ـ لىلارنى ئالاھىدە مەپتۇن قىلىۋاتقان ئەنئەنىۋى ئويۇن تۈرلىرىنىڭ بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

«ئۇچتى ـ ئۇچتى» ئويۇنىنى ئومۇمەن قىز ـ ئوغۇللار ئارىلىشىپ ئويناىدۇ. ئۇ ئۆزىنىڭ ئاممىباب ئالاھىدىلىكى بىلەن چەكلىمىگە ئۇچرىمايدۇ. ھەر قېتىملىق ئويۇنغا 10 ـــ 15 بالا قاتناشىدۇ. پاكىز مەيدان ياكى مۇڭاپىق كېلىدىغان جايلار ئويۇن سورۇنى قىلىپ تاللىنىدۇ. ئاندىن ئۇلار ئارىسىدىن خالىغان بىرى ئويۇن باشلاپ «ئۇچتى ـ ئۇچتى، كالا ئۇچتى»، «ئۇچتى ـ ئۇچتى ئۆي ئۇچتى»، «ئۇچتى ـ ئۇچتى كەپتەر ئۇچتى»، «ئۇچتى ـ ئۇچتى قوي ئۇچتى»، «ئۇچتى ـ ئۇچتى كەكلىك ئۇچتى» دەپ، مەيلى ئۇچىدىغان ياكى ئۇچمايدىغان شەيئىلەرنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ توۋلايدۇ ۋە ئىككى مۇشتۇمنى توگۈپ بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرىدۇ.

ئويۇنغا قاتنىشۇاتقان بالىلار تەسەۋۋۇرى، زېھنىي كۈچى، دىققىتى، پەرق ئېتىش ئىقتىدارى، سەزگۈرلۈكى، ھازىرجاۋابلىقى، چەبدەسلىكى، ناتىقلىقى، ھۆكۈم قىلىش ئىقتىدارى قاتارلىقلارغا تايىنىپ «ئۇچتى» ياكى «ئۇچمىدى» دەپ، ئىككى مۇشتۇمنى تەڭلا يۇقىرى كۆتۈرىدۇ. تەلەپ: سوئال سورالغان ھامان بالىلار ئۆز ئالدىغا ھۆكۈم چىقىرىپ دەرھال جاۋاب قايتۇرۇشى، دىققەت ـ ئېتىبارىنى ئويۇنغا مەركەزلەشتۈرۈپ، باشقىلارغا كاشىلا بولماسلىقى، ئېغىزدىن چىقىۋاتقان جاۋاب بىلەن قول ھەرىكىتىنى ئوبدان ماسلاشتۇرۇشى ھەم قول ھەرىكىتىنىڭ چىرايلىق بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلىشى، ئۆزئارا بىر ـ بىرىنىڭ ھەرىكىتى ۋە جاۋابىنىڭ توغرا ـ خاتالىقىغا نەزەر سېلىشى، سوئال سورىغۇچى سوئاللارنى ئويۇنداشلىرىنىڭ سەۋىيىسى، مىجەز ـ خاراكتېرى، ھەتتا قىز ـ ئوغۇللۇق خاسلىقى قاتارلىقلارنى كۆزدە تۇتۇپ سورىشى، ئۆزىمۇ ماسلىشىشى لازىم.

ئويۇن ئاشۇ تەرىقىدە داۋاملىشىدۇ. سورالغان سوئالغا خاتا جاۋاب قايتۇرغۇچىلار (ئۇچالمايدىغان شەيئىلەرنىمۇ «ئۇچتى» دېگۈچىلەر) «جازا» غا تارتىلغاندىن كېيىن، سوئال سورىغۇچى بىلەن ئورۇن ئالماشتۇرۇپ ئويۇننى داۋاملاشتۇرىدۇ. ئۇنىمۇ قاملاشتۇرالمىسا، شۇ قېتىملىق ئويۇن ئويناش سالاھىيىتى ئېلىپ تاشلىنىپ، باشقىلاردىن ئۆگىنىشكە بۇيرۇلىدۇ.

«ياڭاق» ئويۇنى (1)

بۇ ئويۇن ئەر ـ ئايال ياشلار ئارىسىدا ھېيت ـ ئايەم كۈنلىرى ئوينىلىدۇ. بۇ ئويۇننىڭ جەريانى مۇنداق: تام تۈۋىگە 20 ــ 30 ياڭاق سىغقۇدەك بىر ئورەك كولىنىدۇ. تامغا بىر پارچە تاختاي يانتۇ قويۇلىدۇ. ئويۇنغا قاتناشقۇچىلار تاختاينىڭ يۇقىرى تەرىپىدىن پەسكە قارىتىپ بىردىن يا-ڭاقنى دومىلىتىدۇ. شۇ ياڭاقنىڭ دومىلاپ بارغان يېرىنىڭ يىراق ـ يېقىنلىقىغا قاراپ، ئورەككە ياڭاق تاشلاش نۆۋىتى بەلگىلىنىدۇ، شۇنداقلا ئورەك بىلەن ياڭاق ئېتىلىدىغان يەرنىڭ ئارىلىقى بەلگىلىنىدۇ. ھەر ئادەم ئوخشاش ساندىكى ياڭاقنى بىرىنچى بولۇپ ئاتقۇچىغا بېرىدۇ. ياڭاق ئاتقۇچى ئوچۇمىدىكى ياڭاقنى «جۈپ» ياكى «تاق» دەپ توۋلاپ ئورەككە تاشلايدۇ. «جۈپ» دەپ توۋلىغان بولسا، ئورەككە چۈشكەن ياڭاق جۈپ بولسا، ئۇتقان بولىدۇ. تاق بولسا، ئۇتتۇرغان بولىدۇ. ئۇتقۇچىدا ئارقا ـ ئارقىدىن ئېتىش ھوقۇقى بولىدۇ.

بۇ ئويۇننىڭ تارىخى ئۇزۇن بولۇپ، مەھمۇت قەشقەرىنىڭ «تۈركىي تىللار دىۋانى» ئەسىرىدە «ئەتەچلىك» دېگەن بىر سۆزگە: «ياڭاق ئويناش ئۇچۇن قېزىلغان ئورەك» دەپ ئىزاھ بېرىلگەن.

«ياڭاق» ئويۇنى (2)

بۇ ئويۇن ياڭاق پىشقى مەزگىلىدە ۋە ھېيت ـ ئايەم كۈنلىرىدە ياش يىگىت ـ قىزلار ئارا ئويىنىلىدىغان ئويۇن بولۇپ، بۇ ئويۇن ياڭاقنى ئورەككە تاشلاپ ۋە ئاسمانغا ئېتىپ قولدا چەنلەپ ئىككى خىل ئويىنىلىدۇ. ئورەككە تاشلاپ ئويناشتا، ئالدى بىلەن تام تۈۋىگە 10 ــ 20 ياڭاق پاتـ قۇدەك ئورەك كولىنىدۇ، ئاندىن ياڭاق تاشلاش ئارىلىقى بەلگىلىنىدۇ. بىرىنچى بولۇپ تاشلىغۇچـ چىغا ئويۇنغا قاتناشقۇچىلار (ئادەتتە يەتتە ـ سەككىز ئادەم)نىڭ ھەر بىرى ئىككى ياكى ئۈچتىن ياڭاق بېرىدۇ. ئۆزىمۇ شۇنچىلىك ياڭاق قوشىدۇ، ئاندىن بەلگىلەنگەن يىراقلىقتا تۇرۇپ تاق ياكى جۈپ دەپ ئورەككە ئاتىدۇ. جۈپ دەپ ئېتىپ ئورەككە چۈشكىنى تاق بولسا ئۇتتۇرىدۇ، جۈپ دەپ ئېتىپ جۈپ چۈشسە، ئۇتقان بولىدۇ. ئۇتقۇچى ئۇتتۇرغىچە ئارقا ـ ئارقىدىن ئېتىۋېرىدۇ.

ئاسمانغا ئېتىپ چەنلەپ ئويناش ئىككىلا ئادەم ئوتتۇرىسىدا ئويىنىلىدۇ. بىرى بىر تال ياڭاقـ نى ئاسمانغا ئاتىدۇ، بىرى قولىدا بىر ياڭاقنى تۇتقان ھالدا چۈشىدىغان يەردە يۈگۈرۈپ يۈرۈپ قو ـ لىدىكى ياڭاقنى شۇنىڭغا چەنلەپ تۇرۇپ تەگكۈزۈشى شەرت. ئەگەر تەگكۈزەلمىسە ئۇتقان، تەگـكـۈـ زەلمىسە ئۇتتۇرغان بولىدۇ.

«يامغۇر ياغدى، قار ياغدى» ئويۇنى

«يامغۇر ياغدى، قار ياغدى» ئويۇنى ــ «يامغۇر ياغلاق»، «چىپ ـ چىپ» (قار ـ يامغۇر يېـ غىۋاتقان ياكى توختىغاندىن كېيىنكى ھالەتنى كۆرسىتىدۇ) قاتارلىق ۋاريانتلار بىلەن ئويۇغۇر ئۆسمۈرلىرى ئارىسىدا كەڭ تارقالغان، خۇسۇسەن يېزا بالىلىرى بەكرەك ياقتۇرۇپ ئوينايدىغان، مەزمۇن ۋە شەكلى ئۆزگىچە، كۆڭۈللۈك، ئەنئەنىۋى ئويۇن تۈرى.

بۇ ئويۇن ھەرقايسى پەسىللەرنىڭ ھۆل ـ يېغىنلىق (قار ـ يامغۇر ياغقان) كۈنلىرىدە كوچا ـ مەھەللىلەردە قىز ـ ئوغۇللارنىڭ ئوينىشىغا ماس كېلىدۇ.

ئويۇنغا خۇشتار بالىلار ئادەتتە يامغۇر ياغقان پەيتنى (يامغۇر يېغىپ توختىغان، قار ئاز ـ ئازدىن يېغىۋاتقان چاغلار ئەڭ مۇۋاپىق) تاللاپ، مەھەللە بويىچە توپلاشقاندىن كېيىن، ئىختىيارىـ ھالدا گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنىدۇ. بۇنىڭدا قىز ـ ئوغۇللار ئارىلىشىپ ياكى ئايرىم ـ ئايرىم گۇرۇپپا شەكىللەندۇرۇشكىمۇ بولىدۇ. ئاندىن ئۇلار كوچا ـ كوچىلارنى ئايلىنىپ:

يامغۇر ياغلاق،
ئۆچكە ساغلاق.
ئاسماندىكى مومىلارنىڭ
ئەمچەكلىرى دومىلاق؛
ئويناپدىغان بالا بارمۇ؟
ئېغىلدىكى كالا بارمۇ؟

يامغۇر ياغلاق،
ئۆچكە ساغلاق.
ئاسماندىكى چوكانلارنىڭ
ئەمچىكى يوغان پالاق.

مېنى دادام ئۆيلەيدۇ،
غازاڭ چۈشكەندە.
غەجىم رومال ئېپ بېرىمەن،
كۆڭلۈم چۈشكەندە.

ئاق خالتىدا ماش،
كۆك خالتىدا ماش.
سېنىڭ ئاناڭدىن،
مېنىڭ ئانام ياش.

* *

يامغۇر ياغدى، قار ياغدى،
شارقىراپ كەتتى.
ئۆتۈكۈمنى مايلىسام،
پارقىراپ كەتتى.

دېگەن قوشاقلارنى ئوقۇپ، ۋاقىت ـ سائىتىدە ياغقان نورمال قار ـ يامغۇرنىڭ ھەرقايسى پەسىلـ لەردىكى خاسىيىتىنى تەبرىكلىشىدۇ. تەبىئەت ئاتا قىلغان ھەممەتلەردىن مىننەتدار بولۇشىدۇ. ئاـ تا ـ ئانىسىنىڭ شاد ـ خۇراملىقلىرىغا ئورتاقلىشىدۇ. ئويۇن باشتا بەلگىلەنگەن ۋاقىت چېكى توشقۇچە داۋاملىشىدۇ. قوشاق تەكرار ئوقۇلۇۋېرىدۇ.

«يېتىلدۇرۇش» ئويۇنى

بۇ ئويۇن «بالا تەربىيىلەش» ئويۇنى، «ئۆمىلەپ ۋە تەمتىلەپ مېڭىش» ئويۇنى، «بۆلەنچۈك» ئويۇنى، «ئۆز ـ ئۆزىنى بېقىش» ئويۇنى، «ئاياغ چىقىرىش» ئويۇنى قاتارلىق ۋاريانتلىرى بىلەن ئۇيغۇر ئۆسمۈرلىرى ئارىسىدا ئەسرلەردىن بۇيان خېلى چوڭقۇر تەسىرگە ئىگە.

بۇ ئويۇننى يىلنىڭ ھەرقايسى پەسىللىرىدە ئويناشقا بولۇۋېرىدۇ. قاچان، قەيەردە، قانچە بالا ئويناش قاتارلىقلار ئەھۋالغا قاراپ بېكىتىلىدۇ. ئويۇنغا تۆت ياشتىن ئون ياشقىچە بالىلار قاتنىشىدۇ. ئۇلار گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنۈپ، چوڭلىرى كىچىكلىرىنى بېقىش ئارقىلىق ئويۇن كۆرسىتىدۇ. قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئويۇنغا تەۋە ھەرقايسى قەدەم ـ باسقۇچلارنى تولۇق ئورۇندىتىش تەلەپ قىلىنىدۇ.

ئويۇن ئۆز ئىچىدىن «ئۆمىلەپ ئويناش»، «تەتە قىلىش»، «تەمتىرىمەي مېڭىش» دەپ ئۈچ باسقۇچقا بۆلۈنىدۇ. ھەرقايسى باسقۇچلاردا ئىشلىتىلىدىغان ئويۇنچۇق ياكى تاياڭچ

قوراللار ئوخشاش بولمايدۇ.

بىرىنچى باسقۇچ، ئۆمىلەپ ئويناش: بۇ باسقۇچتا ئاۋۋال بالىلار «چوڭ»، «كىچىك» (باققۇچى ۋە بېقىلغۇچى) دەپ ئايرىلىدۇ. ئاندىن چوڭلار («ئاتا ـ ئانا» بولغۇچىلار) كىچىكلەرنى ھەر خىل ھەرىكەتلەر بىلەن بەلگىلىك ئارىلىققا ئۆمىلىتىدۇ، يەنى ئۆزى مەلۇم ئارىلىققا بېرىۋېلىپ ئىشارەت ياكى جەلپ قىلارلىق گەپلەر بىلەن بالىلارنى ئۆز يېنىغا كەلتۈرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا، ئولتۇرۇش ـ قوپۇشقا تەمشىلىش قاتارلىق مېڭىشقا ياردەم بېرىدىغان قوشۇمچە ھەرىكەتلەرنى قىلىشقا يېتەكلەپ، مۇستەقىل مېڭىشنىڭ مۇقەددىمىسىنى ئاچىدۇ.

ئىككىنچى باسقۇچ، تەتە قىلىش (تام تۈتۈپ مېڭىش): ئويۇننىڭ بۇ باسقۇچىغا قاتناشماقچى بولغان بالىلارنىڭ ھەرقايسىسى بىردىن ئىتتىرىپ ئويناش غالتىكى (ھارۋا) تەييارلايدۇ. ئۇنىڭ ئۆلچىمى ئويىنىغۇچىنىڭ بوي ـ تۇرقىغا ماسلاشتۇرۇلغان بولىدۇ. بۇ باسقۇچتا چوڭلار ئۇكىلىرىنى «ھارۋا» نىڭ ياردىمىدە ئۆرە تۇرغۇزۇپ، ئۇنىڭ رول قىسمىنى ئىككى قوللاپ تۇتقان ھالدا مېڭىشنى ئۆگىنىشكە يېتەكلەيدۇ.

ئۈچىنچى باسقۇچ، تەمىرىمەي مېڭىش: بالىلار بۇ باسقۇچتا ئالدىنقى ئىككى باسقۇچتا ئېلىپ بارغان «مانېۋىر» لىرىنىڭ نەتىجىسىنى ناماياں قىلىش مەقسىتىدە يۈرەكلىك ئويۇن كۆرسىتىدۇ. «ئاتا ـ ئانا» بولغۇچىلار «بالىلىرى» نى ھەر خىل ئىشلارغا بۇيرۇپ، ئۇلارنىڭ كۆرسەتمىلىرنى ئورۇنداش ئەھۋالىنى نازارەت قىلىدۇ. ئەگەر بىر ئىشنى كۆڭۈلدىكىدەك ئورۇندىسا ياكى بەلگىلەنگەن يەرگە بارالىسا، يەنە بىر يېڭى ئىشقا بۇيرۇيدۇ. ناۋادا يېرىم ـ يارتا ئورۇندىسا ياكى ئورۇندىيالمىسا، سىلىقلىق بىلەن تۇزىتىش بېرىپ، ئۇلگە كۆرسىتىپ، تەكرار قىلدۇرىدۇ، بۇ پائالىيەت بالىلار تەمىرىمەستىن راۋۇرۇس مېڭىش، ئۆز ئالدىغا يۈرەكلىك ئىش ئېلىپ بېرىش دەرىجىسىگە يەتكۈچە داۋاملاشتۇرۇلىدۇ.

دېمەك، بالىلار «يېتىلدۇرۇش» ئويۇنىنىڭ ھەرقايسى باسقۇچلىرىنى تەكرار ئويناش ۋە ئۆزلىرىدىن كىچىكلەرگە ئۆگىتىش ئارقىلىق تېخى تەمىرىمەي ماڭالمايدىغان «ئىنى ـ سىڭىل» لىرىنىڭ ئاياغ چىقىرىشىغا ياردەم بېرىپ، ئاخىرىدا ھېچنېمىگە تايانماي مۇستەقىل ماڭالايدىغان سەۋىيىگە يەتكۈزىدۇ.

«يېڭنەم يىتتى» ئويۇنى

بۇ ئويۇن «يېڭنە» ئويۇنى، «تىكىش» ئويۇنى، «قول ئىشى» ئويۇنى قاتارلىق ۋاريانتلىرى بىلەن ئۇيغۇر قىز ئۆسمۈرلىرى ئارىسىدا كەڭ تارقالغان، پەقەت قىزلارغا خاس، قويۇق مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە بۇ ئەنئەنىۋى ئويۇنىنىڭ پەيدا بولۇش ۋە تارقىلىش تارىخى ناھايىتى ئۇزاق. ئۇيغۇر

قىز ـ ئاياللىرىنىڭ يېڭىنە ئىشىغا ماھىرلىقى ئەنە شۇنىڭ بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ئومۇمەن، ئۇيغۇر ئانىلار قىز پەرزەنتلىرىگە قارىتىلغان تەربىيىنى يېڭىنە ئىشىدىن باشلايدۇ. شۇڭا، ئۇيغۇر ئاياللىرى ئارىسىدا يېڭىنە ئىشى قىلالمايدىغانلار ئاساسەن ئۇچرىمايدۇ. مانا بۇ خىل ئادەت ئۆسمۈرلەرگە تەسىر كۆرسىتىپ، ئۇلارنىڭ «يېڭىنەم يېتتى» ئويۇنىنى بارلىققا كەلتۈرۈشىگە تۈرتكە بولغان.

بۇ ئويۇن يىلنىڭ ھەرقايسى پەسىللىرىدە ئويناشقا مۇۋاپىق كېلىدۇ. ئويۇنغا يەتتە ـ سەككىز قىز قاتنىشىدۇ. ئۇلار پاكىز مەيدان ياكى ئازادە ھويلىلارغا يىغىلغاندىن كېيىن، بىر ۋىلەنىسى ئويۇن باشلاشقا قويۇپ، قالغانلار چەمبەر ھاسىل قىلىپ زوڭ ئولتۇرىدۇ ھەمدە قولى بىلەن يەرنى جىجىلاپ:

يېڭىنەم يېتتى، ياۋاللا، يېڭىنەم يېتتى،
كىم تېپىۋالغاندۇ، ياۋاللا، يېڭىنەم يېتتى.
ئەگەر كىم تېپىپ بەرسە، ياۋاللا، يېڭىنەم يېتتى،
ئاڭا سۆيۈنچە بېرىمەن، ياۋاللا، يېڭىنەم يېتتى.

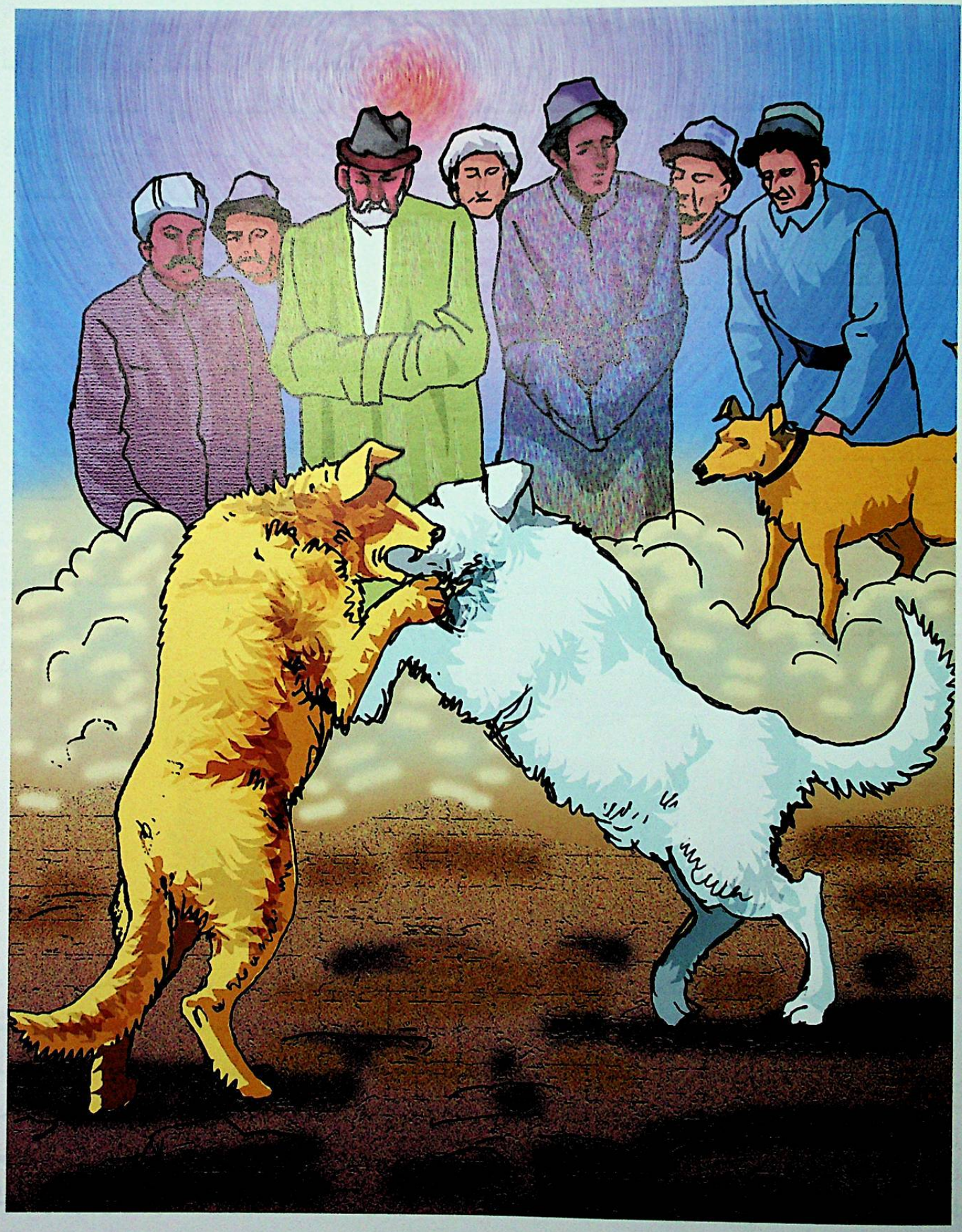
يېڭىنەمنى تېپىۋالسام، ياۋاللا، يېڭىنەم يېتتى،
دوپپامنى تىكىۋالسام، ياۋاللا، يېڭىنەم يېتتى.
بېشىغا يارىشار ئۇ، ياۋاللا، يېڭىنەم يېتتى،
قىستۇرۇپ كىيىۋالسام، ياۋاللا، يېڭىنەم يېتتى.

دېگەن قوشاقلارنى ئېيتىپ، پەقەت يەرگىلا قاراپ ئولتۇرىدۇ. ئويۇن باشلىغان قىز ئۇچى توقماق قىلىپ چىگىلگەن باش ياغلىقنى تۇتۇپ چەمبەرنى ئايلىنىدۇ. بىر ـ ئىككى قېتىم ئايلانغاندىن كېيىن بايىقى ياغلىقنى خالىغان بىر قىزنىڭ ئارقىسىغا تاشلاپ قويۇپ چەمبەرنى ئايلىنىشنى داۋاملاشتۇرىدۇ. ئەگەر كەينىگە ياغلىق قويۇلغان قىز ئۇ چەمبەرنى بىر ئايلىنىپ ئۇدۇلىغا كەلگۈچە تۇيمىسا، ياغلىقنى دەرھال قولىغا ئېلىپ، ئۇ قىزنى بوشراق ئۇرغىنىچە چەمبەر ئوتتۇرىسىغا ئېلىپ كىرىدۇ. نەتىجىدە، ئۇ ئويۇنغا قاتناشقان بالىلارنىڭ تەلىپىنى ئورۇندايدۇ. ناۋادا ھېلىقى قىز كەينىگە ياغلىق قويۇلغانلىقىنى تۇيۇپ قالسا، دەرھال ئورنىدىن تۇرۇپ ياغلىقنى قولىغا ئالىدۇ ـ دە، چەمبەرنى بىر ـ ئىككى قېتىم ئايلىنىپ، ئۇمۇ خالىغان بىر قىزنىڭ ئارقىسىغا قويىدۇ. شۇ ئارىلىقتا ئويۇن باشلىغان قىز بوش ئورۇنغا كېلىپ ئولتۇرۇۋالىدۇ. ئويۇن مۇشۇ تەرزدە داۋاملىشىپ، بالىلار زېرىككەندە ئاخىرلىشىدۇ.

«ئىت تالاشتۇرۇش» ئويۇنى

ئىت تالاشتۇرۇش ــ ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇزاق تارىخقا ئىگە ئەنئەنىۋى كۆڭۈل ئېچىش ئويۇنلىرىدىن بىرى. ئىت تالاشتۇرۇش ھەۋەسكارلىرى كۆپىنچە كۆچلۈك بۆرە ئىت، تايغان ئىتلارنى تاللاپ بېقىپ تالاشتۇرۇشقا سالىدۇ، ھەتتا ياخشى تالىشىدىغان ئىتلارنى خېلى جىق پۇلغا سېتىۋالىدۇ. ئىت تالاشتۇرۇش كۆپىنچە يېزا ـ بازار كۈنلىرى، ھېيت ـ بايرام كۈنلىرى كىشىلەر توپلاشقان سورۇنلاردا ئېلىپ بېرىلىدۇ.

ئىت تالاشتۇرغاندا، ئىككى ئىتنىڭ سورۇنغا قويۇپ بېرىدۇ. ئىتلار تالىشىپ، ئۇرۇشۇپ، بىر - بىرىنى چىشلەپ بوغىدۇ، ھەتتا پۇتلىرىنى چاينىۋېتىدۇ. ئىت تالاشتۇرۇش جەريانىدا غىڭشىپ قۇيرۇ - قىنى تىقىۋېلىپ تۇرۇۋالغان ياكى قاچقان ئىت يېڭىلگەن ھېسابلىنىدۇ. ئىتلار خېلى ئۇزۇن ۋاقىت تالىشىدىغانلىقى ئۈچۈن، يەڭگەن ئىتقا دەرھال يەنە بىر ئىتنى تالاشتۇرۇشقا سالمايدۇ. بۇ ئويۇن جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ يېزا - بازارلىرىدا كۆپرەك ئېلىپ بېرىلىدۇ.

«ئېشەك توپ» ئويۇنى

«ئېشەك توپ» ئويۇنى بالىلار ئارىسىدا ئېلىپ بېرىلىدىغان بىر خىل قىزىقارلىق ئويۇن بولۇپ، بۇ ئويۇنغا قانچە كۆپ ئادەم قاتناشسا شۇنچە ياخشى.

بۇ ئويۇندا ئويۇن ئوينىغۇچىلار بىر يەرگە يىغىلغاندىن كېيىن، بۇلارنىڭ ئارىسىدىن ئىككى كىشى ئوتتۇرىغا چىقىپ رامباتلىشىش ئارقىلىق بالىلارنى ئىككى گۇرۇپپىغا بۆلىدۇ. ئاندىن چەك تاللىنىپ ياكى تاقمۇ، جۈپ دېيىش ئارقىلىق ئېشەك بولغۇچى تەرەپنى بەلگىلەپ چىقىدۇ. ئېشەك بولغۇچى تەرەپ ئەزالىرى ئىككى قولىنى تىزىغا تىرەپ ئېڭىشىپ، ھەربىر كىشى ئارىلىقىدا ئۆچ ماڭدام ئارىلىق قالدۇرىدۇ. كىشىلەر چەمبەر ھاسىل قىلىپ تۇرىدۇ. يەنە بىر تەرەپنىڭ ھەممە ئەزالىرى ئۇلارنىڭ ئۈستىگە مىنىدۇ. مىنگۈچى تەرەپنىڭ ئەزاسى سائەت ئىستىرىلكىسى يۆنىلىشى بويىچە توپنى يېنىدىكى ئەزاغا تاشلايدۇ. ئۇ ئەزامۇ يەنە بىر ئەزاغا تاشلاپ بېرىدۇ. توپ شۇ تەرىقە-دە تاشلىنىپ، يەرگە چۈشمەي ئەڭ دەسلەپ توپ تاشلىغان ئەزاغا قايتىپ كەلسە، بۇلار ئېشەك ئۈستىدىن چۈشمەيدۇ. ئېشەك بولغۇچى تەرەپ ئۈستىدە ئادەم مىنگەن پېتى سائەت ئىستىرىلكىسى يۆنىلىشى بويىچە ئورۇنلىرىنى يۆتكەيدۇ. مىنگۈچى تەرەپ توپ تاشلاشنى داۋاملاشتۇرىدۇ. ئەگەر مىنگۈچى تەرەپ توپنى تالىشىپ تۇتۇش جەريانىدا توپنى يەرگە چۈشۈرۈۋەتسە، بۇلار ئېشەك بولغۇچى ئۈستىدىن چۈشۈپ، ھەر تەرەپكە قاچىدۇ. بۇ ۋاقىتتا، ئېشەك بولغۇچى تەرەپ توپنى تېزلىك بىلەن ئېلىپ مىنگۈچىلەرنىڭ بىرەرىنى ئۇرۇۋالسا، ئۇ ھالدا مىنگۈچى تەرەپ ئېشەك بولىدۇ - دە، ئېشەك بولغۇچى تەرەپ ئېشەككە مىنىدۇ. ئويۇن شۇ تەرىقىدە داۋاملىشىدۇ.

«ئىلەڭگۈچ» ئويۇنى

ئىلەڭگۈچ — ياش قىزلارنىڭ ياخشى كۆرىدىغان ئويۇنلىرىنىڭ بىرى، ئىلەڭگۈچ يالغۇز كىشىلىك ۋە ئىككى كىشىلىك بولىدۇ. يالغۇز كىشىلىكى سېلىنغان ئىلەڭگۈچكە دەسسەپ تۇرۇپ ئۇچۇلىدۇ. ئىككى كىشىلىكى تەرەپكە ئىككى ئىلەڭگۈچ سېلىنىپ، ئوتتۇرىسىغا توغرا هالەتتە بىر تاختاي قويۇلىدۇ، تاختاينىڭ ئىككى بېشى ئىلەڭگۈچكە مەھكەم چىگىلىدۇ، ئۇچقۇچىنىڭ بىرى بۇ بېشىغا، يەنە بىرى ئۇ بېشىغا دەسسەپ تۇرۇپ ئۇچىدۇ. ئىلەڭگۈچ ئۇچۇشتا، ئاساسەن ئېگىز ئۇچۇش بويىچە مۇسابىقىلىشىش بولىدۇ. مۇسابىقىلەشكەندە، سۆز ئويۇنى شەكلىدىكى تۆ-

ۋەندىكى قوشاقنى ئېيتىپ تۇرۇپ ئۇچىدۇ، قوشاق بىردىن ئونغىچىلىك بولغان ساناق سانىلىدۇ. ئۇ بىلەن باشلىنىپ، ھەر بىرىگە شۇ سان ئېتىنىلىدۇ باش ھەرپى بىلەن كېلىدىغان يەر - جاي، شەيئى نامى قوشۇپ ئېيتىلىدۇ:

بىر بېدىلىك،
ئىككى ئېكساق،
ئۇچ ئۇزۇملۇك،
تۆت تۆرى باغ،
بەش بەشكېرەم،
ئالتە ئاۋات،
يەتتە يەكەن،
سەككىز سەمەن،
توققۇز توققۇزاق،
ئون ئويماق.

ئۇچۇش «بەشكېرەم» دېگەن مىسراغا كەلگەندە پەللىسىگە چىقىپ، ئاندىن ئاستا - ئاستىلاپ، «ئويماق» دېگەن تۆگەنچىگە كەلگەندە توختايدۇ، ئاندىن يەنە بىرى ئۇچىدۇ.

ئىلەڭگۈچ — تارىخى ئۇزۇن ئويۇن بولۇپ، «تۈركىي تىللار دىۋانى»دا ئۇنىڭ قەدىمكى نامىنىڭ «يالڭۇ» ئىكەنلىكى ۋە ئۇنىڭ ئوينىلىش ئۇسۇلى ھەققىدە تەپسىلىي مەلۇمات بار.

ئىز اھالار:

‹1› ئۇيۇماقلار — قېتىپ قېلىش، ئۇخلاپ قېلىش.

‹2› سوۋمەن — قىرائەت، دۇئا - تىلەۋەت قىلىدىغان ئۆي.

‹3› سىچەك — چېچەك.

ئابدۇكېرىم نەسىردىن سىزغان

مەشرەپ ئويۇنلىرى

مۇندەرىجە

«ئوتتۇز ئوغۇل» مەشرەپى 339

«جۇۋاز» ئويۇنى 342

«بوۋا» ئويۇنى 343

«تۆگە» ئويۇنى 344

«غاز» ئويۇنى 344

«ئوردا ئېچىلدى» ئويۇنى 345

«ئىككى خوتۇن ئېلىپ بېرىش» ئويۇنى 346

«تامغا سۇرەت تارتىش» ئويۇنى 346

«يۇلتۇز كۆرسىتىش» ئويۇنى 346

«ئىشتىراپ قويۇش» ئويۇنى 347

«ناۋات سېتىش» ئويۇنى 347

«توشقان تەپتى» ئويۇنى 347

«داستىن تەڭگە سۇزۇش» ئويۇنى 348

«پالتا ـ كۆتەك» ئويۇنى 348

«كۆك مەشرەپى» ئويۇنى 348

«قېيىت مەشرەپى»دىكى ئويۇنلار 351

«ئوتتۇز ئوغۇل» مەشرىپى

«ئوتتۇز ئوغۇل» مەشرىپىنىڭ تەشكىلىي قۇرۇلمىسى ئاساسەن مەشرەپ بېگى، يىگىتۇپشى، دارىگەيبېگى، كۆلبېگى، پاششاپ قاتارلىق ئەمەللەردىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ ئۆز ئالدىغا ۋەزىپىلىرى بولىدۇ.

مەشرەپ بېگى — ئوتتۇز ئوغۇل مەشرىپىدىكى ئەڭ يۇقىرى مەنسەپ نامى بولۇپ، ئۇ ئاساسەن مەشرەپنىڭ پۈتۈن جەريانلىرىغا نازارەت قىلغۇچى، مەشرەپتىكى دەۋا - دەستۇر ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلغۇچىدۇر.

يىگىتۇپشى — مەشرەپنىڭ ئاساسلىق تەشكىللىگۈچىسى بولۇپ، مەشرەپ پائالىيىتىگە يېتەكچىلىك قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدۇ.

دارىگەيبېگى — ئاساسەن مەشرەپنىڭ كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى ۋە ناخشا - ئۇسسۇل، مۇزىكا قاتارلىقلارنى ئورۇنلاشتۇرۇشقا مەسئۇل بولىدۇ. شۇڭا، دارىگەيبېگى شۇ يېزا - كەنتتىكى ناخشا - مۇزىكىغا ماھىر سەنئەتكارلار ئارىسىدىن سايلاش ئارقىلىق بېكىتىلىدۇ.

كۆلبېگى — مەشرەپنىڭ پۈتكۈل مالىيە - ئىقتىسادىي ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى بولۇپ، ئادەتتە مەشرەپكە لازىم بولىدىغان بارلىق يېمەك - ئىچمەك قاتارلىقلارنى كۆلبېگى ھەل قىلىدۇ. مەشرەپنىڭ كۈتكۈچىلىرى كۆلبېگىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بويىچە ئىش بېجىرىدۇ.

پاششاپ — مەشرەپنىڭ ئىنتىزامىنى باشقۇرغۇچى بولۇپ، ئادەتتە «ساقچى» ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدۇ. مەشرەپنىڭ قائىدە - تۈزۈملىرىگە خىلاپ ئىشلار كۆرۈلسە، مەشرەپ قاتناشچىلىرى شۇ سورۇننىڭ ئۆزىدە پاششاپنىڭ باشقۇرۇشىغا شەرتسىز بويسۇنىدۇ. پاششاپنىڭ قولىدا ئادەتتە «گۈل تاياق» دەپ ئاتىلىدىغان دەررە بولىدۇ. «گۈل تاياق» يۇمشاق تال چۈپلىرى ياكى تېڭىلغىدىن ياسىلىدىغان بولۇپ، ئېلاستىكلىقى ناھايىتى يۇقىرى. جازا ئىجرا قىلىشقا توغرا كەلسە، پاششاپ جازالانغۇچىلارنى ئەنە شۇ «گۈل تاياق» بىلەن يەڭگىل دەررىلەيدۇ.

«ئوتتۇز ئوغۇل» مەشرىپىگە ئەزا بولغۇچىلارنىڭ سانى چەكلەنمەيدۇ. ئەمما، بىر مەشرەپ تەشكىلى 30 — 40 كىشىدىن ئېشىپ كەتمەيدۇ. ئوتتۇز ئوغۇل مەشرىپىگە ئەزا بولۇش تۈزۈملىرى مۇكەممەل بولۇپ، مەشرەپكە ئەزا بولغۇچى بەلگىلىك شەرتلەرنى ئورۇنداش تەلەپ قىلىنىدۇ.

ئالدى بىلەن مەشرەپكە قاتنىشىشنى تەلەپ قىلغۇچى يىگىتنى دادىسى يېتىلەپ مەشرەپ سورۇنىغا ئەكېلىدۇ، پاششاپ بۇ ئەھۋالنى مەشرەپ بېگى ھەم يىگىتۇپشىغا خەۋەر قىلىدۇ. ئۇلار رۇخسەت قىلغاندىن كېيىن، يىگىتنىڭ دادىسى مەشرەپ ئەزالىرىنىڭ ئالدىدا ئوغلىنى مەشرەپكە ئەزا قىلىش ھەققىدە ئىلتىماس قىلىدۇ. مەشرەپ بېگى ھەم يىگىتۇپشىغا: «بالىنىڭ ئۇستىخىنى

بىزنىڭ، گۆشى سىلەرنىڭ، ئەدەپ ـ ئەخلاق ئۆگەنسۇن دەپ مەشرەپكە ئەكەلدىم» دەيدۇ. يىگىتۇپشى بالىغا: «بۇ مەشرەپنىڭ تاتلىق چېيى، ئاچچىق تايىقى بار. چىدىسىڭىز كىرىشكە رۇخسەت» دەيدۇ. بالا: «چىدايمەن» دەپ جاۋاب بەرگەندىن كېيىن، ئۇنىڭ مەشرەپكە قېتىلىشىغا رۇخسەت قىلىنىدۇ. بۇ چاغدا، مەشرەپ ئەھلى بۇ بالىنىڭ سورۇنغا قانداق سۈغاتلارنى ئەكەلگەنلىكىنى سورايدۇ. بالـ ـنىڭ دادىسى «ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ گۈللىرى» گە ئاتاپ نەچچە تۆگە، نەچچە ئات، كالا، قوي ئەكەلگەنـ ـلىكىنى مەلۇم قىلىدۇ. ئەمەلىيەتتە، بۇ يەردە دېيىلگەن ھايۋان ناملىرى مەشرەپتە ئومۇملاشقان

سمۇوللۇق ناملار بولۇپ، تۆگە دېگىنى قوغۇن ـ تاۋۇزنى، ئات دېگىنى تۇخۇمنى، كالا ياكى قوي دېگىنى ئالمىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ سۆزغاتلارنى پاششاپ جامائەتكە كۆرسەتكەندىن كېيىن، كۆلبېگە- گە تاپشۇرۇپ بېرىدۇ. ئۇنىڭدىن كېيىن مەشرەپكە قوبۇل قىلىنماقچى بولغان بۇ يىگىت ئۆزىنىڭ مەلۇم ئارتۇقچىلىقىنى «ئوتتۇز ئوغۇل»نىڭ ئالدىدا كۆرسىتىپ بېرىشى شەرت. ئەگەر ھېچقانداق ئالاھىدىلىكى بولمىسا، مەلۇم بىر ھايۋان ياكى بىرەر قۇشنىڭ سايرىشىنى دوراپ بەرسىمۇ بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بالىنىڭ دادىسى ئوغلىنىڭ مەشرەپكە قېتىلغانلىقى شەرىپىگە «ئوتتۇز ئوغۇل» نى ئۆيىگە مەشرەپكە تەكلىپ قىلىدۇ.

يىگىتۆپشى مەشرەپكە قوشۇلغان بۇ يىگىت ئەزاغا «ئوتتۇز ئوغۇل» مەشرىپىنىڭ قائىدە- تۈزۈملىرىنى تەپسىلىي ئۇقتۇرىدۇ. مەشرەپكە ئەزا بولۇپ كىرگەن كىشى «مەشرەپ» كوللېكتىپ- نىڭ رۇخسەتسىز مەشرەپتىن چىقىپ كېتىشكە ياكى سەۋەبسىز قاتناشماسلىققا رۇخسەت قىلىن- مايدۇ، ئەگەر مەشرەپتىن چېكىنمەكچى بولسا، سەۋەبلەرنى «ئوتتۇز ئوغۇل» نى قايىل قىلغۇدەك بايان قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئورنىغا مۇۋاپىق دەپ قارىغان بىرەر ياشنى تونۇشتۇرۇپ مەشرەپكە قوشقاز- دىن كېيىن، ئاندىن چېكىنىشكە رۇخسەت قىلىنىدۇ. «ئوتتۇز ئوغۇل» مەشرىپىمۇ باشقا يەرلىك مەشرەپلەرگە ئوخشاش ناخشا ـ ساز ۋە ئوسسۇل، چاقچاق، لاپ ئېتىش، مەشرەپ ئويۇنلىرى ۋە جازادىن ئىبارەت تۆت باسقۇچقا بۆلۈنىدۇ. ھەر بىر باسقۇچنىڭ مەزمۇن دائىرىسى ناھايىتى كەڭ بولۇپ، قويۇق سەنئەت تۇسىگە ئىگە. «ئوتتۇز ئوغۇل» مەشرىپىنىڭ قائىدە ـ تۈزۈملىرىگە خىلاپ- لىق قىلغۇچىلار ئۇچۇن بېرىلىدىغان جازا ئىككى خىل بولۇپ، بىرى، ئېقتىسادىي جازا، يەنە بى- رى، سەۋەنلىك جازاسىدىن ئىبارەت. ئېقتىسادىي جازا ئەيىبلەنگۈچىنىڭ گۇناھىنىڭ ئېغىر ـ يې- نىكلىكىگە ۋە ئېقتىسادىي ئەھۋالىغا قاراپ بېرىلىدىغان جازا بولۇپ، ئەڭ ئېغىر ئېقتىسادىي جازا «ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ گۇللىرى» ئۇچۇن ئۆز نۆۋىتىدىن سىرت بىر قېتىملىق «ناماقۇللۇق مەشرە- پى» ئۆتكۈزۈپ بېرىشت

«جۇۋاز» ئويۇنى

مەشرەپتە سورۇن ئەھلى پىيالە تۇتۇشۇپ چاي ئىچىشىپ ئولتۇرغاندا، توساتتىن بىرەر كىشى چاينى ئېھتىياتسىزلىقتىن تۆكۈپ قويىدۇ ياكى باشقا ھەرقانداق سەۋەنلىك سادىر قىلىپ قويىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بۇ ئەھۋالنى كۆرگەن يىگىتۈېشى دەرھال «ئوردا» غا كىرىدۇ.

يىگىتۈېشى: «ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ئوردا ئەھلى، يۇرت مۆتىۋەرلىرى» دېگىنىچە، قول قوۋۇشۇرۇپ ئەدەپ بىلەن سۆزلەشكە ئىجازەت كۈتۈپ تىك تۇرىدۇ.

يىگىتۈېشى: «پېقىر ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا مەشرەپ سورۇنىدىن كەلدىمكىن، جامائىتىمىزنىڭ بىرى، ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ گۈلى بولغان پالانى مەشرەپ قائىدە ـ تۇزۇمىنى كۆزگە ئىلماي، پىيالىدىكى چاينى تۆكۈۋەتتى» دەيدۇ.

پاششاپىبەگى: «ۋاقىپلاندۇق، مەشرەپ قائىدە ـ تۇزۇمىنى كۆزگە ئىلمىغان پالانى توغرىسىدا ئىنكاس قىلغانلىقىڭىز ئوتتۇز ئوغۇللۇق ۋەزىيىگىزغا خاس سالاھىيەت» دەيدۇ.

يىگىتۈېشى «ئوردا» تەرتىپى بويىچە ئۆز ئورنىغا قايتقاندىن كېيىن، پاششاپىبەگى جاۋابكار پالاننى «ئوردا» غا چاقىرتىدۇ.

پاششاپىبەگى: «سىزنى چاقىرتىشىمىزنىڭ ۋەجى، مەشرەپ قائىدە ـ تۇزۇمىنى كۆزگە ئىلمىغانلىقىڭىز توغرىسىدا ئىنكاس بار».

جاۋابكار: «يوقسۇ، تەقسىر، ئىنكاس قىلغۇچى يېڭىلىشتى ياكى قالايمىقانچىلىقتا پەرق ئېتەلمىگەن گەپ».

پاششاپىبەگى: «گەپنى ئەگىتكىنىڭىز بىلەن ئۇ ئىشنىڭ قالايمىقانچىلىقتا بولغانلىقى تىلىڭىزدىن كېتىۋاتىدۇ».

جاۋابكار: «ھە ! ئەمدى... ـــ پالانى ھودۇققان قىياپەتتە ئىقرار بولىدۇ، ـــ بېيىت ئېيتىشنى بىلمەيتتىم، قالايمىقانچىلىقتا ھېچكىم كۆرمەس دەپ، چاينى تۆكۈپ قويۇپتىمەن...»

پاششاپىبەگى: «ئەلنىڭ كۆزى ئەللىك، دېگەن گەپ ئېسىڭىزدىن چىقىپتۇ ـ دە، سىزگە مەشرەپ قائىدە ـ تۇزۇمىنى سۆزلەش ھاجەتسىز !»

پاششاپىبەگى قازىبەگنىڭ ھۆكمىگە ئاساسەن، سورۇنغا ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ بىرىنى ئېلىپ كېرىپ، بۇ يىگىتنىڭ قولىنى ئارقىغا قىلىپ، زوڭ ئولتۇرغۇزىدۇ. بېشىغا بىر دانە ياغ قاپىقىنى ئورنىتىدۇ، ئاندىن جازالانغۇچىنىڭ كۆزىنى لاتا بىلەن تېڭىپ، قامچا بىلەن ئۇرۇپ، «جۇۋاز»نى توختاتماي ئايلاندۇرىدۇ.

ھاياجانلانغان سورۇن ئەھلى ئارىسىدىن بىر نەچچە ۋەكىل «ئوردا» غا تەرتىپ بويىچە كىرىپ، ئۇ كىشىنىڭ «جازا»سىنى تىلىۋالىدۇ.

جازالانغۇچى كۆپچىلىككە تەشەككۇر بىلدۈرۈپ، بۇنىڭدىن كېيىن مەشرەپ قائىدە - تۈزۈمىگە ئائىلىق رىئايە قىلىشقا ۋەدە بېرىپ ئۆز ئورنىغا قايتىدۇ. «جۇۋاز» ئويۇنى شۇنىڭ بىلەن ئاخىرلىشىدۇ.

«بوۋا» ئويۇنى

«بوۋا» ئويۇنىدا بىر ئەر كىشى بوۋاي قىياپىتىدە ياسىنىپ، قولىدا ھاسا تۇتقان ھالدا: «ئورمىچى، ساتىراش، چىش دوختۇرىمەن» دەپ سورۇنغا كىرىپ كېلىدۇ - دە، ئورمىچىغا سىمۇۋول قىلىپ ئېچىشكەن ھالدا بەپالا ھالەتتە ئولتۇرغانلارنىڭ پۇت - تىزلىرىغا ھاسىسى بىلەن ئۇرۇپ - چوقۇپ، رەتلىك ئولتۇرۇشقا ئۇندەيدۇ، ساتىراشقا سىمۇۋول قىلىپ بىرىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ

ئەركىن سىيىت سىزغان

چېچىنى ئېلىۋەتكەن بولۇپ، بېشىنى قىسىپ - قورۇپ، چېچىنى تارتىپ «ۋايجان !» دېگۈزىدۇ. چىش دوختۇرى سىمۇۋلىدا بىرىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ، ئامبۇر بىلەن ئۇنىڭ چىشىنى تارتقان ھەرىكەتنى قىلىدۇ. چىشى تارتىلغىنى «ۋايجان !» دەپ ھوشىدىن كەتكەن بولۇپ ئارقىسىغا يىقىلىپ چۈشىدۇ. شۇئان بىرى چىقىپ: «داد، پادىشاھىم، بۇ بۇۋاي ئاكامنى ئۆلتۈرۈپ قويدى» دەپ پادىشاھقا (يېگىتۋېشىغا) ئەرز قىلىدۇ، قازى سوراپ - تەكشۈرۈپ، بۇۋايغا ئۇنىڭ ئاكىسىنى «تىرىلدۈرۈپ بېرىسەن» دەپ ھۆكۈم چىقىرىدۇ. بۇۋاي «ئۆلۈك» نىڭ يېنىغا كېلىپ، ئۇرغانغا تەقلىد قىلىپ:«بىرنى ئۇرسام شۇك ياتسەن، ئىككىنى ئۇرسام مىدىرلايسەن، ئۈچنى ئۇرسام» دەپ قولىنى كۆتۈرۈش بىلەن تەڭ، «ئۆلگۈچى»: «ۋايجان ! ۋايجان !» دەپ سەكرەپ قوپۇپ كېتىدۇ. بۇ ئارىلىقتا دەۋاگەر بۇۋاينىڭ ئايالى قىياپىتىدە چىققان بىرىنى باشلاپ چىقىپ كېتىدۇ، بۇۋاي ئۇياق - بۇياققا قاراپ: «ۋاي ! ھەمراھىم قېنى؟... خان...» دەپ، مەيداندىن يۈگۈرۈپ چىقىپ كېتىدۇ. سورۇندا قاتتىق كۈلكە كۆتۈرۈلىدۇ.

«تۆگە» ئويۇنى

بۇ ئويۇندا مەشرەپ ئەھلىدىن ئىككى كىشى ئوتتۇرىغا چىقىپ، ھەر بىرى بىردىن جۈۋىنى تەتۇر كىيىدۇ. ئاندىن بىرى بېشىغا تۆگە بېشىدەك گىرىم قىلىپ، يەنە بىر كىشى «تۆگە» نىڭ قۇيرۇقى بولىدۇ. ئاندىن ئۈچىنچى بىر كىشى «تۆگە» نى يېتىلەپ سورۇنغا كىرىدۇ، ئۈلار تۆگىنىڭ ھەر خىل ھەرىكەت - قىلىقلىرىنى ئىپادىلەيدۇ.

«غاز» ئويۇنى

بۇ ئويۇندا مەشرەپتە بىرەر قائىدىگە خىلاپلىق قىلغان ياكى باشقا سەۋەنلىك ئۆتكۈزگۈچى كىشى جازا ئورنىدا جۈۋىنى تەتۇر كىيىپ، بېشىغا غاز بېشىدەك گىرىم قىلىپ، بەدەن ھەرىكىتىنى ساماغا كەلتۈرۈپ ئۇسسۇل ئوينايدۇ. «غاز ئويۇنى» نى جازالانغۇچىدىن باشقا كىشىلەرمۇ مەشرەپ سورۇنىنى قىزىتىش ئۈچۈن ئوينايدۇ.

ئابدۇشۇكۇر كبرىم سىزغان

«ئوردا ئېچىلدى» ئويۇنى

بۇ ئويۇندا ئادەتتە، نەغمىچىلەرنى ئارام ئالدۇرۇش، ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ ھەر خىل ھەۋەس ـ تەلەپ ـ لىرىنى قاندۇرۇش ۋە ئۇلارغا ئەخلاقىي تەربىيە بېرىش مەقسەت قىلىنغان بولۇپ، ئويۇن جەريانى «ئەرز ـ شىكايەت ئېيتىش»، «سوراق قىلىش»، «ھۆكۈم چىقىرىش»، «جازا ئىجرا قىلىش» قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئويۇن جەريانى: يىگىتۈېشى قازى تۆردىن ئورۇن ئالىدۇ ۋە يىگىتۈېشى: «ئوردا ئېچىلدى» دەپ ئېلان قىلىدۇ. پاششاپ ئوتتۇز ئوغۇلنى تەرتىپ ساقلاپ جىم ئولتۇرۇشقا چاقىرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن سو ـ رۇندا جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈرىدۇ، بۇ جىمجىتلىقتىن ئىچى پۇشقانلار پىچىرلىشىپ ياكى تاماكا چې ـ كىپ ياكى يەل ـ يېمىشكە ئېغىز تەگكۈزۈپ قويىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بىرى: «داد، بېگىم!×× تەرتىپىنى بۇزۇپ مۇنداق قىلدى» دەپ شىكايەت قىلىدۇ، بۇ مۇناسىۋەت بىلەن بەزىلەرنىڭ مەشرەپ سىرتىدا سا ـ دىر قىلغان ئەدەپسىزلىك قىلمىشلىرىمۇ پاش قىلىنىپ شىكايەت قىلىنىدۇ. ئەرز ـ شىكايەت تۈگە ـ

گەندىن كېيىن، قازى بىر - بىرلەپ سوراپ، «خاراكتېرى» نى ئېنىقلاپ، ئۇلارغا تېگىشلىك «جازا» ھۆكۈم قىلىدۇ، شۇ قاتاردا مەشرەپكە كېچىكىپ كەلگەنلەر (رۇخسەتسىز كەلمىگەنلەر ئەگەر مەھەللە ئىچىدە بولسىلا ئادەم ئەۋەتىپ چاقىرتىلىدۇ)گىمۇ چارە كۆرۈلىدۇ، بېرىلىدىغان جازالار ئادەتتە كۆپ-چىلىكنى قاتتىق كۈلكىگە سالىدىغان ۋە ئىبرەتكە ئىگە قىلىدىغان «جازا» لاردىن بىرى بولىدۇ.

«ئىككى خوتۇن ئېلىپ بېرىش» ئويۇنى

مەشرەپتىكى «ئىككى خوتۇن ئېلىپ بېرىش» ئويۇنىدا، جازالانغۇچى ئوتتۇرىدا ياتقۇزۇلۇپ، ئىككى يېنىدا بىردىن ئىككى ئادەم ياتىدۇ - دە، ئۇنىڭغا قاراپ بىرى بىر نەرسە دەپ بولۇشىغا، يەنە بىرى بىر نېمە دەپ، ئۇنى تەڭلىككە سېلىپ، قۇلاق - مېڭىسىنى يەپ، جاق تويغۇزىدۇ، بۇ ئارقىلىق ئىككى خوتۇن ئالغان ئەرنىڭ جېنىغا ژايلىقى ئىپادىلىنىدۇ.

«تامغا سۈرەت تارتىش» ئويۇنى

مەشرەپتىكى «تامغا سۈرەت تارتىش» ئويۇنىدا، مەشرەپ تەرتىپىنى بۇزغۇچى ياكى باشقا سەۋەب-لىكلەرنى سادىر قىلغۇچىلارنىڭ بېلىنىڭ ئوستى يالىڭاچلاندۇرۇلۇپ، غۇلىچى كېرىلىدۇ، تامغا قارا-تىپ چاپلاپ تۇرغۇزۇلىدۇ، ئاندىن ئارقىسىدىن سوغۇق سۇ پۈركۈلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن تامغا ئۇنىڭ «سۈرىتى» چۈشىدۇ.

«يۇلتۇز كۆرسىتىش» ئويۇنى

مەشرەپتىكى «يۇلتۇز كۆرسىتىش» ئويۇنىدا، جازالانغۇچى ئىشىك تۆۋىگە تۇرغۇزۇلىدۇ. ئاندىن چاپىنى سالدۇرۇلۇپ، چاپاننىڭ بىر پېشى بىلەن بېشى پۈركىلىدۇ، بىر يېڭى ئىشىك سىرتىغا چىقا-رىلىپ ئۇستۇن كۆتۈرۈلىدۇ - دە، يېڭىگە بىر نوگاي سوغۇق سۇ قۇيۇلىدۇ.

«ئىشتىراپ قويۇش» ئويۇنى

مەشرەپتىكى «ئىشتىراپ قويۇش» ئويۇنىدا، جازالانغۇچى كىشىگە كېلەر قېتىمقى مەشرەپكە ×× تۇياق قوي، ×× تۇياق موزاي، ×× تۇياق تۆگە ئەكېلىش بۇيرۇلىدۇ. جازا سۈپىتىدە ئېلىپ كېلىش بۇيرۇلغان قوي، موزاي ۋە تۆگىلەر ئەمەلىيەتتە ئوخشىتىش سۆزلىرى بولۇپ، ئۇلار ئايرىم-ئايرىم هالدا مېۋە - چېۋە، قوغۇن ۋە تاۋۇزنى كۆرسىتىدۇ.

«ناۋات سېپىش» ئويۇنى

«ناۋات سېپىش» ئويۇنىدا، جازالانغۇچى يالىڭاچلىنىدۇ، دۇمبىسىگە بەش كىلوگرام ئەتراپىدىكى مۇز تانا بىلەن چىگىلىدۇ. جازالانغۇچى ئۆمىلەپ، هەر بىر ئادەمنىڭ قېشىغا، ناۋات ئالسىلا، دەپ بارىدۇ. جازالانغۇچى هەر بىر كىشىنىڭ قېشىغا بارغاندا، تاماشىچىلار ئۇيان - بۇيان ئايلاندۇرۇپ باهالىشىپ قويىدۇ. جازالانغۇچى ئوتتۇز ئوغۇلنىڭ ئالدىدىن ئۆتكۈچە سوغۇق مۇزدا بەدىنى توڭۇپ كېتىدۇ. بۇ ئويۇن تولىمۇ قىزىقارلىق بولىدۇ.

«توشقان تەپتى» ئويۇنى

«توشقان تەپتى» ئويۇنىدا، جازالانغۇچىنىڭ باش كىيىمى ئېلىۋېتىلىپ، بىر كىشى ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئالقىنىنى جازالانغۇچىنىڭ پېشانىسىگە قويۇپ، ئوتتۇرا بارمىقىنى كەينىگە قايرىپ قويۇۋېتىپ، جازالانغۇچىنىڭ پېشانىسىگە ئۇچ قېتىم چېكىدۇ. بارماق قاتتىق تېگىپ مەلۇم دەرىجىدە ئاغرىش هېس قىلدۇرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن يەنە بىر قېتىم كۈلكە كۆتۈرۈلىدۇ.

«داستىن تەڭگە سۇزۇش» ئويۇنى

«داستىن تەڭگە سۇزۇش»ئويۇنىدا، جازالانغۇچى ئىككى قولىنى كەينىگە تۇتۇپ يۈگۈنۈپ ئول-تۇرۇپ، قىزىق سۇ ياكى سوغۇق سۇ قويۇلغان داس ئىچىدىكى تەڭگىنى ئېغىزى بىلەن ئالىدۇ. داستىن تەڭگە سۇزۇش بىر قەدەر قىيىن ھەرىكەت بولۇپ، ۋاقىت ئۇزارغانسېرى كۈلكە چىقىدۇ.

«پالتا ـ كۆتەك» ئويۇنى

«پالتا ـ كۆتەك» ئويۇنىدا، جازالانغۇچى «كۆتەك» بولۇپ، يەلكىسىنى چىقىرىپ ئېگىلىپ تۇ-رىدۇ. يەنە بىر كىشى پالتا بولۇپ، ئىككى قول، ئىككى پۇتى بىلەن ئۇنىڭ ئۈستىدە ئۇرۇلۇۋاتقان پال-تىدەك ھەرىكەت قىلىدۇ. بۇ ئويۇن بىر قەدەر قوپال بولۇپ، ئادەتتە كۆپ ئوينالمايدۇ.

«كۆك مەشرەپى» ئويۇنى

شىنجاڭنىڭ دېھقانچىلىق رايونلىرىدا دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى يېغىۋېلىنغاندىن كېيىن ئۆتكۈزۈلىدىغان قەدىمكى بايرام ۋە مۇراسىملاردىن بىرى ــ «مايسا مەشرەپى» بولۇپ، بۇ مۇراسىم ھازىر قۇمۇلدا «كۆك مەشرەپى» دەپ ئاتالسا، پىچان رايونىدا «مىلىس مەشرەپى»، «مايسا ئويۇنى» دەپ ئاتالغان.

«كۆك مەشرەپى» پەسىل خاراكتېرىگە ئىگە بولۇپ، ھەر يىلى 11 ـ ئايدا باشلىنىپ، كېلەر يىلى ئەتىيازغىچە داۋاملىشىدۇ ۋە مۇئەييەن ۋاقىت مۆلچەرلەنگەن مۇراسىم كۈنى بىلەن چەكلەنمەيدۇ.

«كۆك مەشرەپى»نىڭ بىر قەدەر بۇرۇنقى ئادەت ـ يوسۇنلىرى مۇنداق بولغان: ئىۋرىقنىڭ بې-شىنى ئېلىۋېتىپ، گۈل تەشتىكىدەك يۇمىلاق ھالغا كەلتۈرۈپ، ئۇنىڭ ئىچىگە توپا سېلىپ، بىر ـ ئىككى سىقىم بۇغداي ياكى ئارپىنى تېرىيدۇ. بۇغداي ئۇنۇپ مايسا بولغاندىن كېيىن، ھەر خىل بېزەكلەر بىلەن ئۇنى كاتتا جابدۇپ، خۇددى ساھىبجامال قىزغا ئوخشىتىدۇ. بۇ «كۆك» دەپ ئاتى-لىدۇ. كۆكنى تەييارلىغۇچى ساھىبخانا يەنە قۇرۇق ئۇزۇم، ئۆرۈك قېقى، شاپتۇل قېقى، چىلان،

جىگدە، گازىر، ئالما قېقى، قوغۇن قېقى، دادۇر قاتارلىق توققۇز خىل قۇرۇق مېۋىدىن بىر تەخ-سىدىن تەييارلاپ، ھال - ئوقتىگە ياريشا تاماق راسلاپ، قولۇم - قوشنىلىرىنى ۋە يېقىنلىرىنى چىللاپ، كەچلىكى مەشرەپ ئۇيۇشتۇرىدۇ. مەشرەپ ئاياغلاشقاندا، كۆكنى كۆكلى تارتقان بىرىگە «كۆك بېيىتلىرى»نى ئوقۇپ تۇتىدۇ.

شۇنىڭ بىلەن كۆكنى تاپشۇرۇۋالغان كىشى تەييارلىق قىلىپ، يۇقىرىقى ئۇسۇلدا «كۆك مەشرىپى» ئۆتكۈزۈپ بېرىدۇ. شۇنداق قىلىپ، «كۆك» ئۇ قولدىن - بۇ قولغا ئۆتۈپ، دەۋرىي ھالدا ئايلىنىپ، تاكى ئەتىيازلىق تېرىلغۇ باشلانغۇچە «كۆك مەشرىپى» ئۇزۇلمەي داۋاملىشىدۇ. كۆكنى تاپشۇرۇۋالغۇچى كىشى ئۇنىڭ شەرىپىگە چوقۇم مەشرەپ ئۆتكۈزۈپ بېرىشى ۋە بۇ مەشرەپ-نى تەشكىللەۋاتقان «كۆك» نى ياخشى پەرۋىش قىلىپ، قۇرۇتۇپ قويماسلىقى شەرت. «كۆك مەشرىپى» گە قاتناشقۇچىلار خۇشال - خۇرام، كۈلكە - تاماشا ئىچىدە: «مەن بىر ئوق ئاتتىم» دېسە، يەنە بىرى: «مەن بىر ئوق ئاتتىم»، «مەن ئۈچ ئوق ئاتتىم» دېيىشىپ، كېيىنكى قېتىملىق «كۆك مەشرىپى»نى ئۆتكۈزۈش نۆۋىتىنى بەلگىلىشىدۇ. بىر ئوق ئاتقىنى ئەتە ئاخشىمى، ئىككى ئوق ئاتقىنى ئۆگۈن ئاخشىمى... شۇنداق قىلىپ، بىر - بىرىگە نۆۋەت كەلگۈچە ئەتىياز كېلىپ قالىدۇ. دېمەك، «كۆك مەشرىپى»نى كىم ئۇيۇشتۇرغان بولسا، قائىدە - يوسۇنى بىلەن يەنە ئۆز ئىگىسىگە قايتىپ كېلىدۇ. «كۆك مەشرىپى»گە قاتناشقۇچىلارنىڭ سانىغا قاراپ 20، 30، 50... ئوققىچە بارىدۇ. «كۆك مەشرىپى» ئۆتكۈزۈش ئەۋلادتىن ئەۋلادقا داۋاملىشىش جەريانىدا، ئۇنىڭ قا-ئىدە - يوسۇنلىرى بېيىپ تېخىمۇ مۇقىملاشقان. ھازىرمۇ ئاساسەن قەدىمكى ئەنئەنىۋى شەكلىنى

ئىمىن پالتۇسىز غەن

يوقاتمىغان، هازىرقى شەكىلدە بۇغداي مايىسىنى قىش كۈنى ئۆيدە ساپال، تۆمۈر ياكى فارفور قاچىلاردا ئۇندۇرۇپ، خوراز - مېكىيانىنىڭ شەكلىنى چىرايلىق قىزىل قەغەزدىن ئويۇپ، ئۇلارنى بىر - بىرىگە قارىتىپ مايسا ئىچىگە قويىدۇ، ئۇنىڭ ئەتراپىغا يەنە قىزىل چېچەكلەرنى سانجىغاندىن باشقا، قوناقنى ئېتىلدۇرۇپ تىكەنلىك چىتقا سانجىپ، قار شەكلىگە كەلتۈرۈپ ئۇنىمۇ مايسا ئەتراپىغا قويۇشىدۇ. ئاندىن كۆكنى قىزىل، يېشىل تاۋارلار بىلەن بېزەپ، ئۇستىنى ياغلىق بىلەن يېپىپ قويىدۇ. كۆك ئۇندۇرگۈچى ساھىبخانا بىر كىيىملىك رەخت، تاماق ۋە توققۇز تەخسە قۇيۇق مېۋە تەييارلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن 15 — 20 جۈپ ئەر - ئايالنى چاقىرىپ «كۆك مەشرىپى»نى باشلىۋېتىدۇ. مەشرەپكە بېيىتچى، نەزمىچى، قىقاسچى قاتارلىقلارنى ئالاھىدە تەكلىپ قىلىدۇ. غېجەكچى، راۋابچى، داپچى قاتارلىق سازەندىلەر بەلگىلەنگەن ئورۇندا ئولتۇرىدۇ، باشقىلار ياش قۇرامىغا قاراپ تۆردىن باشلاپ ئورۇن ئېلىپ ئولتۇرۇشىدۇ، مەشرەپ كېچىچە داۋاملىشىپ ئاخىرلىشاي دېگەندە، يۇزى يېپىلغان كۆك مايسىنى ۋە بىر كىيىملىك رەخت، توققۇز تەخسە قۇرۇق مېۋىنى ساھىبخانا ئەر - ئايال ئىككىنچى بىر جۈپ ئەر - ئايال نەزمىچىگە ئىككى قولاپ سۇنىدۇ. بۇ مەزگىلدە سازەندىلەر سازنى توختىتىدۇ، مەشرەپ ئەھلىنىڭ دىققىتى ئۇلارغا مەركەزلىشىدۇ. كۆكنى سۇنغۇچى ساھىبخانىلار قىزىق گەپلەر بىلەن بېيىت باشلايدۇ.

ئەر ساھىبخانا:

قىش زىمىستاندا ئۇنگەن سەۋزە باھارنىڭ ئاۋۇلى،
ياخشىلارنىڭ ھېيلىسىدىن چېچەك ئۇندى قىشلىقى،
بۇ چېچەكنىڭ تەرىپىنى مەي بىلەن نام ئەيلىدۇق.
بۇ چېچەكنىڭ سايىسىدە ئولتۇرسىلا كۆڭۈللىرى ئاچىلۇر،
بۇ چېچەكنى ئالغان كىشىنىڭ بېشىغا گۈللەر ساچىلۇر.
بۇ چېچەكنى تەربىيىلەپ ياخشى - ئوبدان كۆرسىلە،
ھەر كۈنى خىيال قىلىپ ئىگىسىنى سۆيسىلە.

ئايال ساھىبخانا:

ئۇدۇل خۇدانىڭ قۇدرىتىدىن بىرلا كۆكەردى شۇ كۆكۈم،
شارى مەڭلىك، غۇنچە رەڭلىك دەرمەھەل يەتكىل كۆكۈم.
گۈل تۇغقە، ئولتۇرادۇر بويلىرى ئالتۇن كۆكۈم،
بويلىرى ئالتۇن كۆكۈمنىڭ سۆلىتى سۇلتانچە بار،
ئاي يۈزىگە نۇر چۈشۈپتۇ، يېڭى ئۇزگەن گۈلچە بار.
قىشلىقى كۆك ئۇندۇرمەك بىزگىمۇ ئاسان ئەمەس،
بۇ سۆزلەرنى يالغان دېمىسىلە، بىرىمۇ يالغان ئەمەس.
كۆكنى تۇتتۇق خۇش ئالسىلا، جىم بولۇپ قالمىسىلا،
ئېگىزغىنا تاختۇشىغا ئەپ قويۇپ، خاتىرجەم ياتمىسىلا.
ئېگىز - ئېگىز ئۆيلىرىنى پىشقىن بىلەن ئاقلىسىلا،
كۆكنى تۇتقان بىز ئىدۇق، بىزنى خاتىرىدە ساقلىسىلا.

دۇنيا ـ جاھاننىڭ كارىنى يىراقتا تاشلىسىلا،
غازنى ئوتتۇز، قوينى توققۇز، ھەممىسىگە تەڭ راسلىسىلا.
تېشى ياقۇت، ئىچى مارجان بىر جۈپ جۈۋانى راسلىسىلا،
چالغىلى بەرباپ، راۋاب، قالۇن، ساتارنى راسلىسىلا.

مەشرەپ ئەھلى: « ۋاي رەھمەت»، «خۇدا نېسىپ قىلسۇن» دېيىشىپ، كۆكنى تاپشۇرۇۋالغان كىشىنى تەبرىكلىشىدۇ. مايسىنى تاپشۇرۇۋالغۇچى ئەر ـ ئايال مەشرەپ ئەھلىگە ئېگىلىپ تەزىم قىلىدۇ ۋە سورۇندىكىلەرنى ئەتە ئاخشامالمىقا ئۆز ئۆيىگە مەشرەپكە تەكلىپ قىلىدۇ. ئاندىن ئەر ـ ئايال ئىككىسى كۆكنى قولىدا كۆتۈرۈپ تۇرۇپ ئۇسسۇل ئوينايدۇ. قىقاسچى تەخسە ـ تىۋەكدە مېۋە ـ چېۋە كۆتۈرۈپ چىقىپ، سورۇندا ئوينىۋاتقانلارنىڭ بېشىدىن ئايلاندۇرۇپ: «قاقشالمۇ قاقشال، چارباغدا قاقشال، بىر ئائىلىلىك ئۇسسۇل ئوينىپتۇ، گۈلزەپەرگە ئوخشار...» دەپ قىقاس سالىدۇ.

ساھىبخانا بىر پەتنۇستا ئەتلەس ـ شايى كۆتۈرۈپ چىقىپ، چوڭ ـ كىچىك مېھمانلارنىڭ ھاسىپىزلارنىڭ بېشىدىن ئۆرۈپ: «جۇۋاپتۇ، جۇۋاپتۇ، ھەي يىگىتلەر، باركاللا قىقاس!» دەيدۇ. كۆپچىلىك ئەگىشىپ «باركاللا قىقاس!» دەپ جور بولىدۇ. خۇشاللىق ئەۋجىگە كۆتۈرۈلىدۇ. مەشرەپ ئەھلى كۆكنى كۆك ئالغۇچىنىڭ ئۆيىگە ناخشا ـ ساز بىلەن كۆچۈرۈپ قويىدۇ.

«قېيىت مەشرىپى» ــ شەرقىي شىنجاڭ ئۇيغۇرلىرى ئارىسىغا كەڭ تارقالغان مەشرەپلەرنىڭ بىرى. «قېيىت» ئەسلىدە «قەيت» سۆزىنىڭ جانلىق تىلدا بۇزۇلغان شەكلى بولۇپ، «ھۆكۈم قىلىش»، «بېكىتىش» دېگەنگە ئوخشاش مەنىلەرنى بېرىدۇ.

دېمەك، «قېيىت مەشرىپى» ماھىيەتتە «ھۆكۈم چىقىرىش مەشرىپى» دېمەكتۇر.

«قېيىت مەشرىپى» ئىككى خىل شەكىلدە ئۆتكۈزۈلىدۇ: بىرى، دائىرىسى تارراق بولغان قاتار مەشرەپ شەكلى. يەنە بىرى، توي ـ تۆكۈنلەردە قىزنى كۆچۈرۈپ كەلگەندىن كېيىن، توي ئاخشىمىدىن تارتىپ ئەتىسى كەچقۇرۇنغىچە ئۆتكۈزۈلىدىغان «قېيىت مەشرىپى». توي شەرىپىگە بېغىشلانغان بۇ مەشرەپنىڭ دائىرىسى كەڭ، مەزمۇنى مول بولۇپ، 100 دىن 200 گىچە كىشى قاتنىشىدۇ. بۇ مەشرەپكە پەقەت تويى بولغان يىگىت ۋە قىزنىڭ تەكتۇش دوستلىرى تەكلىپ قىلىنىدۇ، مېھمانلارنىڭ ئولتۇرىدىغان ئورۇنلىرىغا گىلەم، كىگىز قاتارلىق بىسات سېلىنىدۇ. ئاندىن ھەر ئۇچ يىگىتنىڭ ئالدىغا بىردىن پاكار شىرە قويۇلىدۇ. مەشرەپ سورۇنىنىڭ تۆرىگە مەشرەپكە «پادىشاھ» بولغۇچى ئۇچۇن بىر يوغان يۇمىلاق شىرە قويۇلىدۇ. سورۇنىنىڭ ئوڭ قول تەرىپىگە يەنە بىر يۇمىلاق شىرە قويۇلىدۇ. بۇ «قازى» بولغۇچىنىڭ ئورنى بولۇپ، قىز تەرەپ مەھەللىسىدىن تەيىنلىنىدۇ.

يىگىتۈشى مېھمانلارنى ئۆز لايىقىدىكى ئورۇنلارغا تەرتىپلىك ئولتۇرغۇزغاندىن كېيىن، مەشرەپ ئەھلىگە بۇگۈنكى مەشرەپنى باشقۇرغۇچىنىڭ ئىسسىم نامزاتىنى ئوتتۇرىغا قويىدۇ.

كۆپچىلىك كېڭىشىپ، خەلقچىل، مەشرەپكە ئومۇمىيۈزلۈك يېتەكچىلىك قىلالايدىغانلاردىن پادىشاھ، ۋەزىر، قازى، مۇپتى، بازاربېگى، كۆلبېگى، ئەنگىزە، چايچى، ئۆرۈمچى، قىقاسچى قاتارلىقلارنى سايلاپ چىقىدۇ. ئاندىن كېيىن كۆلبېگى توي ئىگىسى تەييارلاپ قويغان قەنت - گېزەك لەردىن ھەر بىر شىرەگە يەتتە - توققۇز تەخسىگىچە تىزىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن، مەشرەپنىڭ قارىسىدە - نىزامى توغرىسىدىكى «پادىشاھ» نىڭ پەرمانى بازار بېگى ياكى ئەنگىزە تەرىپىدىن جاكارلىنىدۇ. قىزلار بولسا مەشرەپ سورۇنىنىڭ چېتىگىرەك تەييارلاپ قويۇلغان جايدا توپلىشىپ ئولتۇرۇشىدۇ. ياشانغانلار ئەتراپتا قاراپ مەشرەپنى نازارەت قىلىدۇ.

«قېيىت مەشرىپى» تۆت باسقۇچقا بۆلۈنىدۇ:

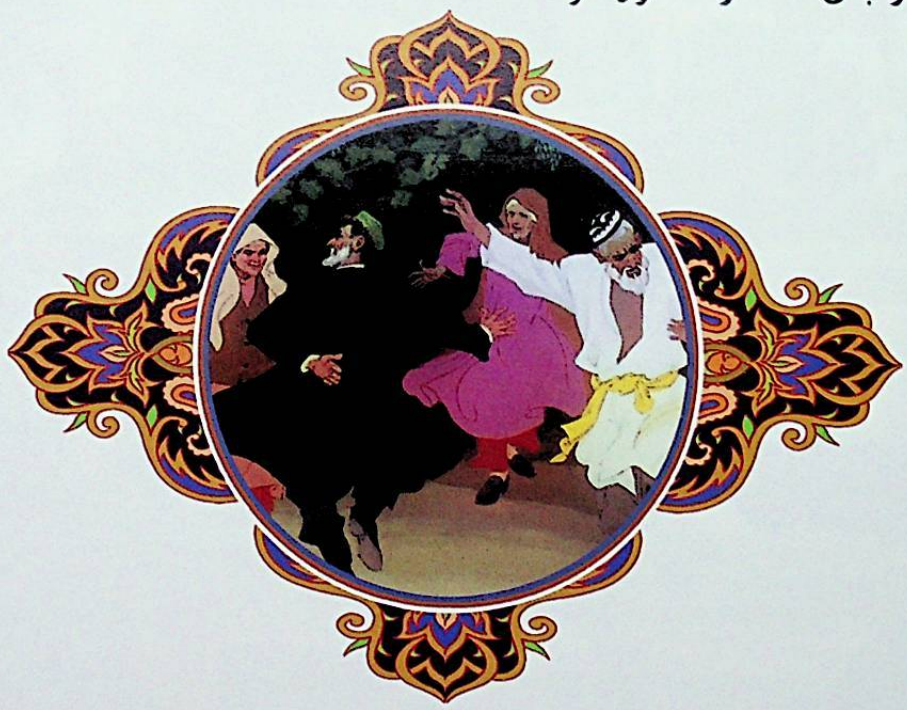
بىرىنچى باسقۇچ، «پادىشاھ»نىڭ پەرمانى جاكارلانغاندىن كېيىن، ناغرا - سۇنايچىلار بىرەر مۇقامنى باشلاپ، ئۇنىڭ بىرىنچى، ئىككىنچى، ئۈچىنچى، تۆتىنچى مەشرەپلىرىنى ئورۇندايدۇ. ناخشا - ئۇسسۇل ئۆزلۈكسىز داۋاملىشىدۇ. ئاخىر جۇلا، نازىركوم ۋە مۇقام چۈشۈرگۈسى بىلەن بىر باسقۇچ ئويۇن تاماملىنىدۇ.

ئىككىنچى باسقۇچ، بىر يۈرۈش دەۋا - دەستۇر، ھەر خىل كۆلدۇرگە ئويۇنلار باشلىنىدۇ. ئالدىنقى بىر يۈرۈش ئويۇن جەريانىدا «پادىشاھ»نىڭ پەرمانىغا خىلاپ ئىشلارنى سەزگەن مەشرەپ ئەھلى «پادىشاھ»قا داد ئېيتىپ، ئەرز - شىكايەت قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن مەشرەپ قازىسى «گۇناھكار» نى نەق مەيداندا سوراق قىلىدۇ. سوراق نەتىجىسىنى «پادىشاھ»قا مەلۇم قىلغاندىن كېيىن، «پادىشاھ»نىڭ ئەمرى بىلەن «گۇناھكار» غا قەتلىئام قىلىش جازاسى ياكى باشقا خىلدىكى جازا بېرىلىدۇ. قازى بولغۇچى «گۇناھكار» نىڭ بۆكسىنى ئېلىپ، ئۆلۈم جازاسى ئىجرا قىلىنىدى، دەپ جاكارلايدۇ. ئاندىن جازالانغۇچى مەشرەپكە تەكلىپ قىلىنغان سېتىقچىدىن ئۈچ - تۆت تەخسە قەنت - گېزەك ئېلىپ، پەتنۇسقا سېلىپ، ئەدەپ ۋە ھۆرمەت بىلەن «پادىشاھ»قا سۇنىدۇ، توۋا قىلىپ گۇناھىنى تىلەيدۇ. «پادىشاھ» گۇناھىدىن ئۆتسە، بۇنىڭدىن كېيىن گۇناھ ئۆتكۈزمەسلىككە نەسىھەت قىلىپ بۆكسىنى بېرىدۇ، جازاغا كۆنمەي تەتۇرلۇك قىلغانلارنى مەشرەپتىن ھەيدەپ چىقىرىدۇ. بەزىلىرىگە: تېرىسىنى تەتۇر سويۇش»، «سۇرىتىنى تامغا تارتىش»، «سامسا يېگۈزۈش»، «پاختەك ئۇچۇرۇش»، «بىر ئاپقۇر سوغۇق سۇ ئىچكۈزۈش»، «چىلان توقماق» قاتارلىق جازالار بېرىلىدۇ ياكى كۆپچىلىكنى كۈلدۇرگۈدەك بىرەر قىزىقچىلىق قىلىپ بېرىش بۇيرۇلىدۇ. بۇ خىل «جازا» لارنىڭ ھەممىسى مەشرەپكە قىزىق تۇس بېرىدىغان كۈلدۇرگە ئويۇنلىرىدىن ئىبارەت. بۇ باسقۇچنىڭ ئاخىرىدا يەنە بىر يۈرۈش ناغرا - سۇناي چېلىنىش بىلەن ناخشا - ئۇسسۇل ئەۋجىگە كۆتۈرۈلىدۇ ۋە مۇقام چۈشۈرگۈسى بىلەن ئاخىرلىشىدۇ.

ئۈچىنچى باسقۇچ، قىزىقچىلار ۋە لاپچىلار ئوتتۇرىغا چىقىپ، ھەرىكەتلىك لاپ ئۇرۇپ مەشرەپ ئەھلىنى كۈلدۇرىدۇ. يەنە بەزى قىزىقچىلار «قىرىق بىر يالغان» قاتارلىق كۈلدۇرگە ھېكايىلەرنى ئېيتىدۇ. بۇ باسقۇچ ناھايىتى قىزىقارلىق بولۇپ، يەنە ناغرا - سۇنايغا تەڭكەش قىلىنغان ناخشا - ئۇسسۇل بىلەن ئاخىرلىشىدۇ.

تۆتىنچى باسقۇچ، «پادىشاھ» ۋە قازىنىڭ ئىجازەت بېرىشى بىلەن سوئال سوراش باشلانغانلىقى جاكارلىنىدۇ. سوئال سورىماقچى بولغان كىشى ئالدى بىلەن توققۇز تەخسە قەنت ـ گېزەك كۆتۈرۈپ كىرىپ قازىنىڭ ئالدىغا قويغاندىن كېيىن، سوئال سوراشنى باشلايدۇ. سورالغان سوئالغا قازى ۋە مۇپتى بولغۇچىلار كېڭىشىپ جاۋاب بېرىدۇ. جاۋابى توغرا بولسا، مەشرەپ ئەھلى جاۋاك بىلەن ئېتىراپ قىلىدۇ، جاۋاب توغرا بولمىسا، قازى بولغۇچى كىشى سوئال سورىغۇچى ئەكەلگەن توققۇز تەخسە قەنت ـ گېزەكنىڭ ھەر بىرىگە ئون ھەسسە قىلىپ جەمئىي توقسان توققۇز تەخسە قەنت ـ گېزەك قايتۇرىدۇ ھەم ئۆزىنىڭ قازىلىق ئورنىنى سوئال سورىغۇچىغا بېرىپ مەشرەپتىن چىقىپ كېتىدۇ. ئۇنىڭ ئىككىنچى قېتىم قازى بولۇش سالاھىيىتى ئېلىپ تاشلىنىدۇ. شۇڭا، «قېيىت مەشرىپى» گە قازى بولغۇچى شۇ يۇرت ـ مەھەللىدىكى ئوقۇمۇشلۇق، ھوشيار ۋە بىلەرمەن ياشلار ئىچىدىن تاللىنىدۇ. سورىلىدىغان سوئاللارنىڭ مەزمۇنى خەلق ئارىسىدىكى ئىلىم ـ پەن، ھېساب، تېپىشماق ئويۇنلىرىدىن ئىبارەت بولىدۇ. كۆپرەك تېپىشماقنىڭ جاۋابىنى تېپىش نۇقتا قىلىنىدۇ.

سوئال ـ جاۋاب ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، يەنە بىر يۇرۇش ئويۇن ئوينىلىپ، ئاخىر «نازىر ـ كوم»، «چاققاق ـ چۇمبورچاق» دېگەن قىزىقارلىق مۇزىكا ـ ئۇسسۇللار بىلەن چۇشۇرگۈسى چۇ ـ شۇرۇلىدۇ، «پادىشاھ» بولغۇچى مەشرەپنىڭ ئاخىرلاشقانلىقىنى پەرمان ئارقىلىق كۆپچىلىككە ئېلان قىلىپ، مەشرەپنى ئاخىرلاشتۇرىدۇ.

ئەسكەرتمە:

يۇقىرىقى «خەلق ئويۇنلىرى» ۋە «مەشرەپ ئويۇنلىرى»

1 . مۇھەممەد ئابلىز بۆرە يار ۋە يۇنۇس يولداشلار توپلاپ رەتلىگەن « ئۇيغۇر ئۆسمۈرلىرىنىڭ ئەنئەنىۋى ئويۇنلىرى».

قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى، 1990 ــ 2000 يىللار نەشرى ، 1 ـ ،2 ـ ، 3 ـ ،4 ـ قىسىملار .

2 . سابىرخان سېيىت «ئۇيغۇر ئويۇنلىرى» شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 2003 ـ يىلى 3 ـ ئاي 1 ـ نەشرى.

3 . ئابدۇرېھىم ھەببۇللا : «ئۇيغۇر ئېتنوگرافىيىسى» شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى، 1993 ـ يىلى 4 ـ ئاي نەشرى.

4 . ئابدۇكېرىم راخمان: «ئۇيغۇر فولكلورى ھەققىدە بايان» شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى ، 1989 ـ يىلى 7 ـ ئاي نەشرى.

قاتارلىق كىتابلاردا خاتىرىلەنگەن خەلق ئويۇنلىرىدىن تاللاپ ئېلىندى ۋە مۇۋاپىق تۈزىتىش كىرگۈزۈلدى.

غازی ئەمەت سىزغان

تیشه قلار

مۇندەرىجە

جۈملە، قوشاق ۋە بېيىت شەكلىدىكى تېپىشماقلار 357

ھېسابلىق تېپىشماقلار 395

جۇملە قوشاق ۋە بېيىت شەكلىدىكى تېپىشماقلار

ئاغزى بىر، قۇيرۇقى ئىككىدۇر،
سەكرەپ چۈشسىڭىز ئوخشاشلا چوڭقۇر؟
(ئىشتان)

ئاق كىگىز، ئاپئاق كىگىز،
لەيلەپ يۈرەر ئۇستۇڭدە.
پۇت ـ قولى يوق، جېنى يوق،
ئېيتىڭلارچۇ بۇ نېمە؟
(بۇلۇت)

ئاق كېمە، ئاپئاق كېمە،
سۇدا ئۈزەر بۇ كېمە.
سىرىق تۈمشۇق، كەڭ تاپان،
ئېيتىڭلارچۇ بۇ نېمە؟
(ئۆردەك)

ئاڭا بىر دىن قارىسىڭىز: ئاپئاق بىپايان،
سەپسالسىڭىز ئۈزۈن كەتكەن بىر دەريا ئاققان.
بىراق، ئۇندا كۆرۈنمەيدۇ قاتنىغان قېيىق،
سۇ ئىچىدە ھەرگىزمۇ ئۈزمەيدۇ بېلىق؟
(چۆلدىكى ئالۋۇن)

ئاققان سۇدەك توختىماس
كېتىۋېرەر نىشانغا.
تارازىسى ئۆمۈرنىڭ
بەك قىممەتلىك ئىنسانغا.

گەر بىلمىسەڭ قەدىرىنى
قالمىسەن چوڭ پۇشايمانغا؟
(ۋاقىت)

ئانىسى تۆۋەن، بالىسى ئۇستۇن.
(دەرەخ غولى ۋە يوپۇرماق)

ئالا چاپان كىيىۋالغان،
ئۈزۈن قۇيرۇق باتۇرۇم.
« تو ـ كو ـ توك، ياپىرىم» دەپ،
يەرنى تەشكەن باتۇرۇم؟
(خوراز)

ئاق ئېتىم ئاسماندىن چۈشەر،
ئوت ـ چۆپنى يېمەس،
ئوت ـ چۆپ ئۈنى يەر؟
(قار)

ئانىسى بىر، بالىسى مىڭ؟
(ئاي، يۇلتۇز)

ئاش ئىچمەيدۇ مۇشۇكۇم،
سۇ ئىچمەيدۇ مۇشۇكۇم.
تاۋار ـ دۇردۇن ئۇستىدە
يورغىلايدۇ مۇشۇكۇم؟
(دەزمال)

ئاش، ئاشنىڭ ئىچىدە تاش
تاشنىڭ ئىچىدە يەنە ئاش؟
(ئۆرۈك)

ئاخشىمى كېلەر لەك ـ لەك،
ئەتىسى كېتەر سەك ـ سەك.
(تۈگلۈك ياپقۇچ)

ئاسمانغا تاياق ئاتسام،
يەرگە قان چاچرايدۇ؟
(چىلان)

ئايشىگۈلدە بىرى بار،
خۇرشىدەمدە يوق.
ئابلىكىمدە بىرى بار،
ئەرشىدىندە يوق؟
(«ئا» ھەرپى)

ئاپئاق يۇمىلاق بىر كورا،
ئىچىدە ئىككى خىل دورا؟
(تۇخۇم)

ئاق ساندۇقۇم ئېچىلدى،
ئىچىدىن يىپەك شېشىلدى؟
(كۇن)

ئاسماندا ئۇچۇپ يۈرگەن ئالتە تورغاي،
ئۆمۈرۋايەت كۆكتە قونار، يەرگە قونماي؟
(ئۇكەر)

ئانىسى ئەگرى ـ توقاي،
بالىسى قىل يورغا؟
(دەريا ۋە سۇ)

ئانىسى ئۇزۇنغا ياتىدۇ،
بالىسى توغرىسىغا؟
(ئۆي ئۆگزىسىدىكى خە ۋە جەگىلەر)

ئانىسى تىنچ تۇرىدۇ،
بالىسى يۇمىلايدۇ؟
(ئاشتاختا بىلەن نوغۇچ)

ئالتۇن مۇڭگۈزلۈك تېكىچەك،

ئايدا سۇ ئىچەر.
كۆموش مۇڭگۈزلۈك تېكىچەك
كۆندە سۇ ئىچەر؟
(بۇغداي ۋە گۈرۈچ)

ئاق يەردە قازان قاينايدۇ؟
(چۈمۈلە)

ئاق يەردە بالا ياغاچ.
(ئېتىز قىرى)

ئاق ئېتىم ئاسمانغا باقار.
(چىغ)

ئاكىسى ئۆكسىنى قوغلاپ يېتەلمەيدۇ؟
(هارۋىنىڭ ئالدى ـ كەينى چاقلىرى)

ئاغزىدىن ئىچىدۇ، بۇرنىدىن چىقىرىدۇ؟
(چەينەك)

ئاغزىدا نەچچە يۈز چىشى،
بىرنى ئىككى قىلماق ئىشى.
(هەرە)

ئاي بىلەن كۈننى،
ماي بىلەن ئۇننى،
نېمە ئايرىپتۇ،
تېپىڭلارچۇ قېنى؟
(«بىلەن»)

ئاتا هەم ئانىسىدا
سەللە بىلەن ساقال بار.
يېڭى تۇغقان بالىسىدا
سەللە يوقتۇر، ساقال بار.
(ئۆچكە بىلەن ئوغلاق)

ئاچا، ئاچىنىڭ ئۈستىدە قاچا،
قاچىنىڭ ئۈستىدە چاپچا،
چاپچىنىڭ ئۈستىدە هام ـ هام،
هام ـ هامنىڭ ئۈستىدە مىش ـ مىش،
مىش ـ مىشنىڭ ئۈستىدە لىپ ـ لىپ،
لىپ ـ لىپنىڭ ئۈستىدە شۇاق،
شۇاقنىڭ ئۈستىدە قىياق،
قىياقنىڭ ئۈستىدە چۆچەك،
ئېيتىڭلارچۇ ئۇ نېمە؟
(پۇت، قورساق، گال، ئېغىز، بۇرۇن، كۆز، قاش، چاچ، بۆك،)

ئايىغى يوق يۈرىدۇ،
سىلىق ـ سىلىق كۈلىدۇ؟
(سۇ)

ئانىسى شالدىر ـ شاپ،
بالىسى شىلدىر شىپكەر؟
(ئۈجمە)

ئانىسىدىن بالىسى يۇگۈرۈك؟
(ئوق)

ئالدى يامغۇر، كەينى قار؟
(چىگىت ئايرىيدىغان چىغرىق)

ئالتۇن قوچقار مۇڭگۈزى،
بۇغا ـ مارال تېرىسى؟
(قارا كىگىز ئۆي)

ئالىيېشىل تونى بار،
قانغا تولغان قورسىقى.
قاپقارادۇر بالىلىرى،
شۇنچە نۇرغۇن سانىقى؟
(تاۋۇز)

ئالا تونۇمنىڭ يامىقى بار،
تىكىچى يوق؟
(سېغىزخان)

ئاغزى بار،
جېنى يوق.
قۇيرۇقى بار،
يۈكى يوق.
يۈگۈرىدۇ ئاق يەردە،
قالدۇرىدۇ قارا ئىز.
قوش تىلىدىن،
تۆكۈلىدۇ سۆز؟
(قەلەم)

ئاق يەرگە قارا پۇرچاق چېچىپتۇ؟
(قەغەز، خەت)

ئاق داستىخان سېلىۋالدىم،
ئالەم ئىچى ئاقاردى؟
(قار)

ئاق تۆگەمنىڭ بويى ئۇزۇن؟
(يول)

ئاسمانغا چىقسا يالليدە،
يەرگە چۈشەر تاققىدە؟
(كەتمەن)

ئاتسام چالما ئاسمانغا،
قىزىل مۆلدۈر تۆكۈلدى؟
(چىلان)

ئاستىمۇ تاغ، ئۈستىمۇ تاغ،
ئوتتۇرىسى مەخمەل ئېدىر؟
(تاماق، تىل)

ئاخشىمى كېلەر ئەگلىكسم،
كۈندۈزى كېتەر لەگلىكسم؟
(ئاي)

ئاخشىمى كېتەر، ئەتىسى كېلەر؟
(كۈن)

ئاتسى ياتار توغرا،
ئاپىسى يورغا.
قىزى ئۇسسۇلچى،
ئوغلى ئويۇنچى؟
(كۆۋرۈك، سۇ، بېلىق، پاقا)

ئاتقا مىنمەس،
ياياق يۈرمەس،
بۇرنى بىر،
قۇلىقى كىر؟
(ئىۋرىق)

ئاتتىن ئېگىز،
ئىتتىن پەس؟
(ئېگەر)

ئاق چېچەك قىسقان ئانىسى،
بالىسىنى بالغا ئوراپ ئولتۇرىدۇ قارىسى؟
(ئۆرۈك)

ئاخشام كېتەر لەگلەك،
ئەتىگەن كېلەر سەكسەك.
ئۇ نېمە؟
(كۈندۈز)

ئاقتامدا قارا ئارغامچا.
ئۇ نېمە؟
(چۈمۈلە)

ئاق داستىخان ئۈستىدە،
قارا مېھمان ئويناپىدۇ.
تۇمشۇقىدا گۈل چېكىپ،
ئۇن چىقارماي سايرايدۇ؟
(قەلەم)

ئايلىنىدۇ ـ ئايلىنىدۇ ئۆز ئوقىدا،
ئايلانغىنى سېزىلمەيدۇ ھېچ ۋاقىتتا.
(يەر شارى)

ئاشلىق ، ئوت ـ چۆپ يېمەستىن
ئىشلەپ كېتەر كارا مەت.
ئۇنىڭ بىلەن دېھقانلار
كۆپلەپ ئالۇر دارامەت؟
(كومبايىن)

ئاق كرىستال چاپىنى
نېپىز پاڭچۇ كۆڭلىكى.
لەڭپۇڭ قورساق،دومىلاق،
سېرىق ياغدەك يۇرىكى.
باردۇر ئۇنىڭ بەدەنگە
بىر پاقلانچە قۇۋۇتى.
(تۇخۇم)

ئايىغى يوق يۈرىدۇ،
ئۆزى يىراقتىن كېلىدۇ.
ئاغزى يوق سۆزلەيدۇ،
ساڭا سالام بېرىدۇ؟
(خەت ـ چەك)

ئاجايىپ بىر جانۋار بار،
تولا ئۆيدىن تېپىلار.
تېپىپ قويسا چىرقىراپ،
ئىككى پۇتى پىرقىراپ.
يېقىن قىلار يېراقنى،
بىلمەس ئاغرىق ـ سىلاقنى.
بىر ئادەمگە باب نېمە،
تېپىكلارچۇ ئۇ نېمە؟
(ۋېلىسىپىت)

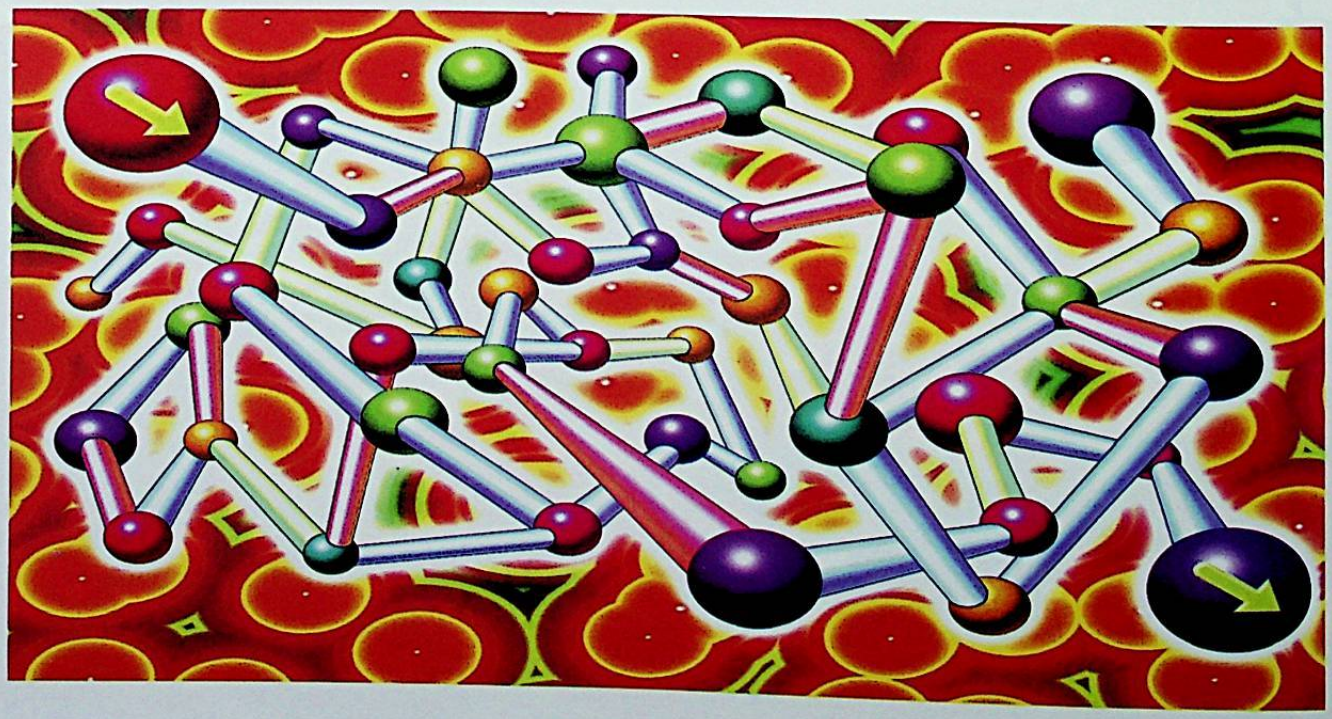
ئاجايىپ بىر جانۋار،
تاشتىن قاتتىق تونى بار.
دەسسەپ ئۆتسە تراكتور،
پىسەنت قىلماي جىم تۇرار؟
(تاشپاقا)

ئەۋرىگەي، سەۋرىگەي،
ھەرگىز ئۆيگە كىرمىگەي؟
(ھارۋا)

ئەلنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىزا تارتماي سىيىدۇ؟
(چۆگۈن)

ئەتىگەندە قوپۇپ ئىككى ئاچا يولغا ماڭىدۇ؟
(پۇت بىلەن ئىشتان)

ئەسلىي ئۆزى سۇ ئۇنىڭ،

قىشتا سۇ دەپ ئاتالماس.
سۇغا سالساڭ لەيلەيدۇ،
لېكىن يازدا ياشالماس؟
(مۇز)

ئەسلىي ئۆزى سۇ بولسىمۇ،
لېكىن كۆكتە ئۇينايدۇ.
يازدا يامغۇر، قىشتا قار بوپ،
يەر يۈزىنى بۇلغايدۇ؟
(بۇلۇت)

ئەللىك ـ ئاتمىش ئەسكىرىم،
پەن ئۆيۈمگە سولاقلىق.
ئېچىپ كىرسەم ئىشىكنى،
بېشى قارا بوياقلىق؟
(سەرەڭگە)

ئەجەب يوغان بىر ئۆكۈز،
ماڭلىيىدا بىرلا كۆز.
پۇشۇلدايدۇ، مۆرەيدۇ،
مەن كەلدىم دەپ توۋلايدۇ.
بوغۇم ـ بوغۇم قۇيرۇقى،
نەچچە يەردە ئۇلىنى.
كېچە ـ كۈندۈز، قىش ۋە ياز،
ماڭىدۇ ئۇ بەكمۇ ساز؟
(پويىز)

ئەلمۇ كۆكسەر،
يەرمۇ كۆكسەر.
گەر بولمىسا ئۇ،
ھاياتلىق تۈگەر.
دېھقان تاغلار،
سائەت دەپ بىلەر؟
(كۈن)

ئەتىگەندە تۆت پۇتلۇق،
چۈشتە ئىككى پۇتلۇق.
كەچتە ئۈچ پۇتلۇق؟
(ئىنسانىنىڭ ئۆمىلىگەن، ماڭغان ۋە
قېرىغاندا ھاسىغا چۈشكەن ۋاقتى)

ئەتىيازدا ياشىرىدۇ،
كۆزدە تاشلىنىدۇ؟
(يوپۇرماق)

ئەتىگەندە كېتىپ، ئاخشىمى كېلىدۇ،
ھېسابىنى ھېچكىم ئالالماس؟
(يۇلتۇز)

بارچە قۇشلار ئىچىدە،
ئىسمى بەكمۇ قاملاشقان.
دەل ـ دەرەخنى داۋالاپ،
تىنىم تاپماس ھېچقاچان؟
(تۆمۈر تۇمشۇق)

بەزىسى تاياق،
بەزىسى قاپاق.
نۇر چاچسا ئاپئاق،
يورۇيدۇ ھەر ياق؟
(ئېلېكتر چىراغ)

بۇلبۇلدىن يوغان،
تۆمۈر ئۇستىخان،
ئىچىدە ئۇچلا،
يۈرىكى تۇرغان.
بۇراپلا قويساڭ،
شوخ سايراپ تۇرغان؟
(سىمسىز رادىئو)

بۇگۈن تۇرسا كۆكسىرىپ،
ئەتە تۇرار سارغىيىپ.
تەمى ئۇنىڭ ناۋاتتەك،
قالار ئاغزىڭدا ئېرىپ.
(قوغۇن)

بىر نەرسەم بار، جېنى بارۇ، ئېگىز ئۇچماس،
ماڭغان چاغدا پۇتلىرى يەرگە تەگمەس.
يەر بىلەن ئاسمانغىچە ئوت يانسىمۇ،
تىرناقچىلىك ھېچبىر يېرى ئوتتا كۆيمەس؟
(بېلىق)

بىر قۇشۇم بار دان يېمەيدۇ،
چايناپ بەرسەم نان يېمەيدۇ؟
(ئايروپىلان)

بۇرنىدا بار يىگۈنىسى،
يۇزىدە بار تۇگمىسى.
تەگسە يىگۈنە تۇگمىگە
قىزىپ كېتەر نەغمىسى؟
(پاتېفون)

بىر پادىشاھ بار ئىكەن، تۆت كۆزى بار،
ھەر كۆزىگە قارايدىغان تۆت ۋەزىرى بار.
تۆت قوماندان ئاشىق ئىكەن تۆت قىزىغا
ئوتتۇز ئالتە نۆكەرلىرى جەڭگە تەييار؟
(قارتا)

بىر قۇشۇم بار، بۇ ئۆينى ماكان ئەتكەن،
قىز - ئوغۇللار ئۇنىڭ ئۈچۈن خىزمەت ئەتكەن.
قولىغا قەلەم ئالماي خەت يازىدۇ،
كېلىپ تۇرار تۇرلۇك ھەرپ بىر چەتتىن؟
(خەت بېسىش ماشىنىسى)

بىر ئۆيدە يىگىرمىلا ئادەم تۇرار،
ھەممىسىدىن ئىپار ئەمەس، زەھەر چىقار.
كىمكى ئۇنى دوست تۇتۇشنى ئادەت قىلسا،
ھامان بىر كۈن بىر بالاغا ئۇچرىتار؟
(قاپلىق تاماكا)

بىرىنىڭ بىر ئوغلى، بىر قىزى بار،
بىلىدۇ ئىككىسىنى دۇنيا يۇزى.
يوقلايدۇ ئوغلى كۈننى، قىزى تۈننى،
يۇرگەندە بىلىنمەيدۇ باسقان ئىزى؟
(كۈن ۋە ئاي)

بىر ساندۇققا قامالغان سانسىز جانۋار،
ھەر بىرىنىڭ بېشىدا ئوخشاش مەڭ بار.
سۇركەپ قويسا يان تەرەپكە بېشىنى،
«ۋاززىدە» قىپ ئۇ جانۋار ئوت بوپ يانار؟
(سەرەڭگە)

بىر نەرسەم بار، ساندۇق ئوخشاش تۇرار ئۆزى،
ئادەملەرگە ئاڭلىنىدۇ ئېيتقان سۆزى.
تاۋۇشى ئېنىق بولۇپ چىققان بىلەن،
كۆرۈنمەيدۇ باش - ئايىغى ، ئىككى كۆزى؟
(رادىئو)

بىر كىتابىم بار،
365 بەت.
كۈندە ئوقۇيمەن،
ئارانلا بىر بەت.
ئىشخاناڭدا بار ،
تاپالمىساڭ سەت؟
(كالېندار)

بىر مۇشۇك بار، جېنى يوق،
بىراق ئۆينى باقىدۇ.
قايتىپ كېلىپ ئىگىسى،
تۆمۈر قوزۇق قاقىدۇ.
قوزۇقىمۇ خاس ئۇنىڭ،
ئۆزىگىلا ماس ئۇنىڭ ،
تاپقىن ئۇنى تېزلىكتە،
رولى چوڭدۇر راست ئۇنىڭ؟
(قۇلۇپ)

بېلى دائىم باغلاقلىق،
تەييار تۇرار خىزمەتكە.
پاكىزلىقنى ياقتۇرار،
ئەجەبمۇ ئۆچ ئەخلەتكە؟
(سۈپۈرگە)

بېسىپ قويساڭ چىرقىرار؟
تېپىپ قويساڭ غىرقىرار؟
(ماشىنا)

بىر ھويلدا ئىككى ئۆيلۈك كىشى،
بىرىدە ئاز، بىرىدە كۆپ كىشى.
بېرى ئۆتۈپ، بېرىپ ـ كېلىپ،
ھېساب ـ كىتاب قىلماس نېسى؟
(چوت)

بىر قۇشۇم بار قېنى يوق،
قانىتىنىڭ سانى يوق.
ئادەم بىلەن سۆزلىشەر،
ئەقلى بارۇ، جېنى يوق؟
(كىتاب)

بىر بۇقام بار،
بۇقىلارنىڭ پالۋىنى،
سۆرەپ ماڭار قىرىق ـ ئەللىك ھارۋىنى.
سىغار ئاڭا بىر شەھەرنىڭ ئادىمى،
تېپىكلارچۇ، قانداق نەرسە ئۇ قېنى؟
(پاراۋوز)

بىر بەرگىدە بولىدۇ،
سان ـ ساناقسىز مېۋىسى.
يېسەڭ شۇنچە لەززەتلىك،
تىلنى يارار شىرنىسى؟
(ئۈزۈم)

بىر بېشىدا نەيزىسى،
بىر بېشىدا دوپپىسى.
ئىز چۈشۈرسە نەيزىسى،
ئۆچۈرۈپ ماڭار دوپپىسى؟
(قېرىنداش)

«بىر» دېگىدىم، ئىككى تاغ ئۇرۇشتى،
«ئىككى» دېگىدىم، يىراق تۇرۇشتى؟
(كالپۇك)

بېشى تارغاق،
قۇيرۇقى ئورغاق؟
(خوراز)

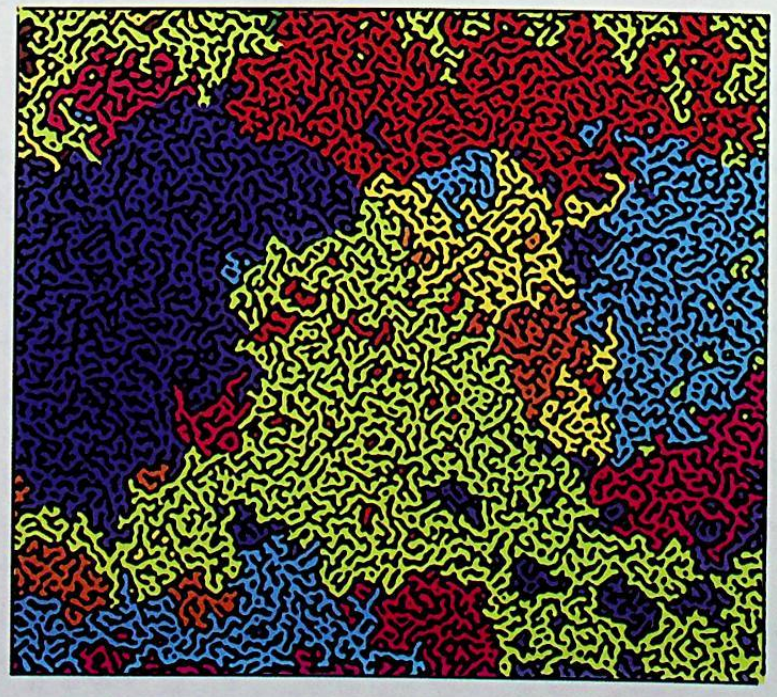
بىر دوستۇم بار دۇگىلەك،
ئۆزى چاققان يۇگۇرۈك.
بىللە ئوينىاپ يۇگۇرۈپ،
مەن ھارىمەن تەرلەپ.
لېكىن دوستۇم ھارمايدۇ،
زادى ئارام ئالمايدۇ؟
(توپ)

بىر ئاجايىپ قۇش ھەممىگە تونۇش،
ھاجەت ئەمەستۇر دەرەخقە قونۇش؟
(ئايروپىلان)

بېشى بارۇ، چېچى يوق، كۆزى بارۇ، قېشى يوق،
تېز ماڭىدۇ، پۇتى يوق، سۇ بولسىلا قارنى توق؟
(بېلىق)

ئاجايىپ ئەلچى بار،
پۇتسىز مېڭىپ كېلىدۇ.
قۇلىقىغا سۆزۈڭنى —
دېسەڭ ئېلىپ كېتىدۇ؟
(تېلېفون)

باغقا كىردىم، چىقاي دېسەم شوتا يوق،
گۈلنى ئۈزدۈم، ئۈزگەن يەرنىڭ ئىزى يوق؟
(گۆر ۋە جاننىڭ چىقىشى)

باغدا بولايمان،
سۇدا سۇلايمان،
كۆلده كۇلايمان؟
(بۇلبۇل، بېلىق ۋە قۇلۇله)

باينىڭ بالىسى تۇلكه تۇماقلىق؟
(قومۇش)

بارمۇ، يوقمۇ، ئۇنى ئېنىق كۆرمەيسەن،
ئۇ يوق يەرده زادى ئۆمۇر سۈرمەيسەن؟
(هاۋا)

باقسام ـ باقسام مۇڭگۇز چىقمايدۇ؟
(ئادەم)

بالىسى ئانىسىنى ئۇرىدۇ؟
(هاۋانچا)

باغلىۋالغان ئالا شايى،
ئۆزى تاغنىڭ پادىشاهى؟
(يولۋاس)

بوۋاي كەلدى پالتىسىز،
كۆۋرۈك سالدى تاختىسىز؟
(مۇز)

بۇ گىلەم، بۇ بىر گىلەم،
قاقاي دېسەم ئېغىر گىلەم؟
(تورۇس)

بۇ تېرەك، زىلۋا تېرەك،
ئادەم ئاڭا چىقماق كېرەك.
بۇ تېرەككه چىقىشقا،
چۈمۈلىدەك ئادەم كېرەك؟
(قومۇش)

بۇقا بويۇنلۇق، چۈبىن قاناتلىق،
تېپىك ئۇ نېمە، تۆگه ئاياغلىق؟
(قارا چۈمۈله)

بېشى يوغان قاپاقتەك،
پۇتى ئىنچىكه ساپاقتەك.
ئۇچىيى قورسقىنىڭ تېشىدا،
قۇلىقى پۇتىنىڭ ئۇچىدا؟
(دۇتار)

بېلى باغلاقلىق،
تۇلكه تۇماقلىق؟
(سۇپۇرگه)

بېلىق سىرتلىق، ئىككى باغرىلىق،
ئالته پۇتى بار، ئۆچكه مۇڭگۇزلۇك؟
(چېكەتكه)

بىلىم ـ بىلىم بىلىمات، بېلى سۇنۇق تورۇق ئات،
تاغقا چىقسا تېيىلماس، مۇزدا ماڭسا ئويۇلماس؟
(چۈمۈله)

بېشىدىن باسقان، كىندىكىدىن ئاسقان؟
(تارازا)

بېشى سوزۇنچاق، بەللىرى ئۇلاق،
پۇتىنىڭ ئۇچىدا ساماندەك قۇلاق.
قانچه ئويناتساڭ ياڭرىتار قوشاق؟
(ساتار)

بېشىدا تۇلكه تۇماق
(قومۇش)

بىر ئاندىن يۇز بالا،
يۇزىلىسى بوز بالا؟
(قوغۇن)

بىر دەرەختە ئون ئىككى شاخ،
هەر شاختا ئوتتۇز يوپۇرماق.
يوپۇرماقلارنىڭ بىر تەرىپى قارا، بىر تەرىپى ئاق؟
(بىر يىل، 12 ئاي، 30 كۇن، كېچه ۋە كۇندۇز)

بىر پىيالىده ئىككى خىل رەڭ،

ئوتنى كۆرسه قاتمدۇ، دەك؟
(توخۇم)

بىر ئات كۆردۇم جېنى يوق،
تومۇرىدا قېنى يوق؟
قاپ بېلىده قۇيرۇقى،
قۇلىقى هەم بېشى يوق.
قۇچىقىدا بۇ ئاتنىڭ،
بوۋاق ياتار بۇدرۇق؟
(بۆشۈك)

بۇرۇن ئىدىم گۈل ـ غۇنچه،
كېيىن بولدۇم بىكارچه؟
(ياشلىق ۋه قېرىلىق)

بىر ياغاچتا قىرىق پوتاق،
قىرىق پوتاقتا قىرىق ئۇۋا.
قىرىق ئۇۋىدا قىرىق توخۇم،
پىشقاندا سېرىق بولار؟
(بۇغداي باشىقى)

بىر قامچام بار توتقىلى بولماس،
بىر ئېشىكىم بار مىنگىلى بولماس؟
(يىلان ۋه چايان)

بىر ئاتىسى، بىر ئانىسى،
نەچچه مىڭلاپ بالىسى؟
(كۈن، ئاي، يۇلتۇز)
بىر تال ئارغامچام بار،
يىغسام ـ يىغسام توگىمەس؟
(يول)

بىر دۆۋىده يەتته تۆشۈك؟
(ئادەمنىڭ بېشى)

بىر ئۆيگه كىرسەم بۇلۇڭدا،
ئاقۇاش موماي ئولتۇرىدۇ؟
(توزلۇق قاپاق)

بىر ئۆيگه كىرسەم،
قارىسامۇ قارايدۇ، قارىمىسامۇ قارايدۇ؟
(تامنىڭ تۆشۈكى)

بىر قارىسام مۇشۈكتەك، سىنچىلىسام مۇشتۇمدەك،
تۆمۈر تىكەن تونىنى كىيىپ، ئۆمىلەپ يۈرگەن كىشىدەك؟
(كىرپە)

بىر گۈمبەزنىڭ ئىچىده مىڭ گۈمبەز؟
(پىياز)

ئۇنۇڭ ـ ئۇنۇڭ قىلار باتۇرۇم،
گىنۇڭ ـ گىنۇڭ قىلار باتۇرۇم.
شاپىلاق شەھەرگه بېرىپ،
شېھىت بولغان باتۇرۇم؟
(پاشا)

بىرى چېچىپ،
بىرى ئىچىسه،
بىرى ئۆسەر؟
(يامغۇر، يەر، ئۆسۈملۈك)

بىز، بىز، بىز ئىدۇق،
بىز ئون ئىككى قىز ئىدۇق.
بىر گۈمبەزگە يىغىلدۇق،
تاكا ئالدىدا تارالدۇق؟
(يۇلتۇز)

بىز مۇشۇنداق كۆپ ئىدۇق،
ئوتتۇز ئىككى دوست ئىدۇق.
ئىككى تاغقا تىزىلدۇق،
بىر - بىرلەپ ئۆزۈلدۇق؟
(چىش)

بىرى تۇرار ئۇ چەتتە،
بىرى تۇرار بۇ چەتتە.
ئاۋاز چىقسا قەيەردە،
ئاڭلاپ تۇرار دىققەتتە؟
(قۇلاق)

بىر قارا ئارغامچام بار،
بۇ تاغدىن ئۇ تاغقا يېتىدۇ؟
(كۆز)

بىر ئاندىن جىق بالا،
ھەممىسى قىزىل ئالا؟
(ئانار)

بىر قازاخۇنۇم بار، سەپەر قىلسا كەينىدىن
تەسۋى تارتىدۇ؟
(قوينىڭ مايا قىلىشى)

بىر قامچام بار، تۇتقىلى بولمايدۇ؟
(يىلان)

بىر قاپ، قاپ ئىچىدە ئۇن، ئۇن ئىچىدە تۇزۇك؟
(جىگدە)

بىر موزىيىم بار، بويۇنچىقىنى سۆرەپ يۈرىدۇ؟
(يىڭنە بىلەن يىپ)

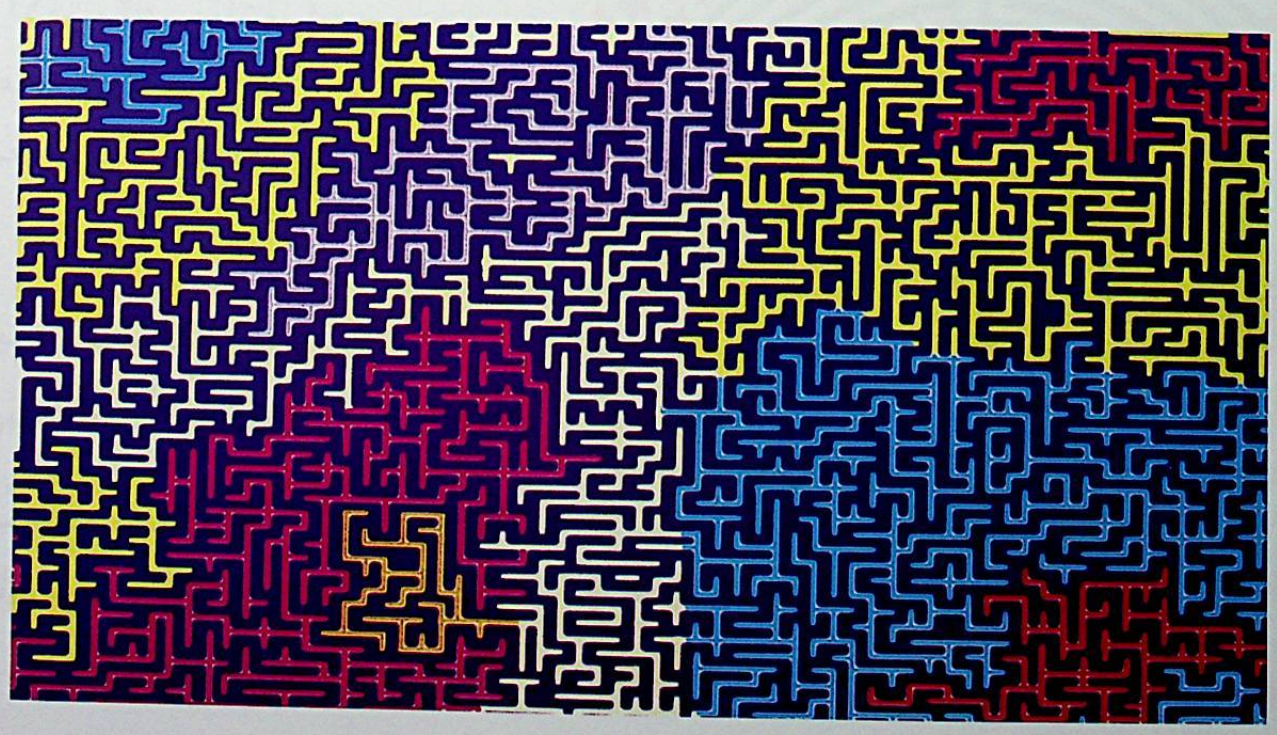
بىر ئۆيگە كىرسەم، تاز قىز ئولتۇرىدۇ؟
(تۇزلۇق قاپاق)

بىر رەنا، ئون ئىككى دەنا، ئوتتۇز ئانا،
يىگىرمە تۆت پانا؟
(يىل، ئاي، كۈن، سائەت)

بىر سارىيىم بار، ئىچىدە لىققىدە بايۇەچىلەر
تىزىقلىق؟
(سەرەڭگە)

بىر تېرەكنىڭ بېشىدا بەش شاخ،
ھەر شاخنىڭ ئىچىدە بىردىن تۇخۇم؟
(بارماق ۋە تىرناق)

بىر قازاخۇنۇم بار، سەپەر قىلسا كەينىدىن

بىر تۇپ دەرەخ، دەرەخ ئۇستىدە بىر مەيدان،
مەيدان ئىچىدە سانسىز ئۆي،
ئۆينىڭ ھەر بىرىدە بىردىن ئادەم؟
(ئاپتاپپەرەس)

بىر نەرسەم بار بىلمىگەننى بىلگۈزىدۇ،
ئىچىنى ئېچىپ باقسىڭ كۈلگۈزىدۇ؟
(كىتاب)

بىر پارچىسى سول ياقتا،
بىر پارچىسى ئوڭ ياقتا.
بىر - بىرسىنى كۆرەلمەي،
ئۆتۈپ كېتەر شۇنداقلا؟
(قۇلاق)

بىر يىلنىم بار ئىككى باشلىق؟
(ئىشتانباغ)

بىر كۈچۈكۈم بار ئىدى، جېنى يوق،
ئۆيگە ئادەم كىرگۈزمەيدۇ.
(قۇلۇپ)

پاكار - پاكار بويى بار،
يەتتە قەۋەت تونى بار؟
(پىياز)

پاكار ئاسماندىن قار ياغار؟
(ئەلگەك)

پەتنۇسى بار، نېنى يوق،
ناخشا ئېيتار، جېنى يوق؟
سىز ئۇنىڭغا خوجايىن؟
(پاتېفون)

پىلىكى يوق، يېغى يوق،
بېرىدۇ راسا يوروق.
ئۇزاق جايدىن سىم بىلەن
ئاڭا كېلىدۇ ئوزۇق؟
(توك)

پەس تام، ئېگىز تام،
بوي قەدرى سېمىز تام؟
(پەلەمپەي)

پۇتى يوق قاچىدۇ، قانىتى يوق ئۇچىدۇ؟
(ئىس - تۇتەك)

پۇتى يەرگە تەگمەس، بېشى ئاسمانغا،
پۇتى ئالتە، بېشى ئىككى، قۇيروقى بىر؟
(ئاتلىق ئادەم)

پۇتى يوق ماڭىدۇ، تىلى يوق سۆزلەيدۇ.
(قەلەم)

پۇتى ئۇنىڭ ئاچىدەك،
تۇمشۇقىدۇر قايچىدەك.
بېشىدا بار چېچىكى،
بويىندا ھەم لىپچىكى؟
(خوراز)

پىل - پىل قىلار چېچىكىم،
جىمىرلايدۇ چېچىكىم،
كۈندۈزى ئۇخلىۋېلىپ،
كېچىسى ئوينار چېچىكىم؟
(يۇلتۇز)

پىشۇرۇپ يېسەڭ ئاش بولىدۇ،
پىشۇرمىساڭ قوش بولىدۇ؟
(تۇخۇم)

تۇپتۇز كەتكەن كوچىدا،
ئۆيلەر ئۇدۇل تۇرىدۇ.
بىر ماشنا ئۆتسىلا،
ئىككىسى بىر رەت بولىدۇ؟
(چاپانىڭ سىيرتمىسى)

تېنى يەرگە كۆمۈلگەن،
تۇتاشتۇرۇپ بۇلاققا.
تولغاپ قويسا بېشىنى،
تۇكۇرىدۇ يىراققا؟
(سۇ تۇرۇبىسى)

تېشى قارا تۆت قۇلاق،
قورسىقىدۇر بىر بۇلاق.
ئىشتىهانى ئاچىدۇ،
ئۇنىڭدىن چىققان خۇش پۇراق؟
(قازان)

تىرىشچانغا بەك ئامراق؟
هۇرۇنلاردىن بەك يىراق.
دۇلدۇل قىلىپ مىنسىڭىز،
پەرۋاز قىلىپ ئۇچسىز.
يۇلتۇزلارغا كۆچسىز؟
(ئىلىم ـ پەن)

تىك ـ تاك، تىك ـ تاك قىلىدۇ،
شاپىلاق يېسە كۈلىدۇ.
تىنىم تاپماي تاختىدا،
ئۇياق ـ بۇياق يۈرىدۇ؟
(تىكتاك توپ)

توخۇچىلىك جۇغى يوق،
بىر نەرسە بار جېنى يوق،
تىنىم تاپماس شەيتاندەك،
مۇز ئۈستىدە قىش كۈنى.
تونۇشمىغان كىشىلەر،
بىلمەي تۇتۇپ خۇيىنى،
تەگسە ئەگەر چىشىغا،
سۇندۇرىدۇ پۇتىنى.
بىلىۋالسا خۇيىنى،
مۇلايىمراق قوزىدىن،
نەگە دېسە چاپىدۇ،

ئايرىلماستىن پۈتىدىن؟
(كانكى)

تويغانسېرى ئۆرلەيدۇ،
ئاچ قالغاندا پەسلەيدۇ؟
(شار)

تۆت پۇتلۇق بىر خىزمەتكار،
بويى ئادەمدىن پاكار.
پۇتى تۇرۇپ ماڭمايدۇ،
ئۆزى قىمىر قىلمايدۇ.
دۇمبىسى تۇز ئەينەكتەك،
بۇرجەكلىرى جەينەكتەك؟
(ئۈستەل)

تۆمۈر تۈمشۇقلۇق،
رېزىنكە قورساقلىق،
سۈلياۋ قاپلاقلىق،
ياندا ساقلاقلىق؟
(قەلەم)

تۇنگە ئامراق، كۇنگە ئۆچ،
ئۇچالمايدۇ كۇندۇزى.
ئەسلىتىدۇ مۇشۇكنى ،
پال ـ پال قىلغان چوڭ كۆزى؟
(مۇشۇكياپىلاق)

تالا ـ تالابالاچاق،
ئۆزى بەكمۇ يۇمىلاق.
بەدەن تاۋلاش ئىشىدا،
ئەھمىيەتلىك ئويۇنچاق؟
(توپ)

تاتلىق غىزا ئەمەس ئۇ،
لېكىن مۇھىم تاماقتىن.
ئاجراتمايدۇ كىشىلەر،

ئۇنى ھەرگىز ھاياتتىن؟
(ھاۋا)

تاغدىن تاغقا سەكرەيدۇ،
قار ئۇستىدە بىر كېمە.
يازدا ئۇخلاپ ياتىدۇ،
تېپىكلارچۇ، ئۇ نېمە؟
(چانا)

تاقۇر ـ تۇقۇر، تاقۇچاق،
ئىچىدىكى پاقىرچاق.
ئىككى تۇلۇم ئوزۇقى،
كۆتىدىكى قوزۇقى؟
(بۆشۈك، بالا، ئەمچەك، شۇمەك)

تاغدىن ئېگىز، شۇاقتىن پەس؟
(تاغ ئۇستىدىكى چىغىر يول)

تاياق، تاياق ئۇستىدە ئاياق (قاچا مەنىسىدە)،
ئاياق ئۇستىدە مايماق؟
(ئاپتاپپەرەس)

تام سالماي ئۆگزە ياپتىم؟
(مۇز)

تام تۆپىسىدە يېرىم كۆمەچ؟
(ئاي)

تارتسا بىر پۇڭ كەلمەيدۇ،
ساتسا پۇلغا ئالمايدۇ.
دۇنيادا قىممەت؟
(ۋاقىت)

تاشتىن قاتتىق، ناۋاتتىن تاتلىق؟
(ئۇيقۇ)

تەپتىم، دەرەخكە چىقتىم.
(ئۇزەڭگە)

تەپسەم تەۋرىمەس،
كۆمسەم كۆمۈلمەس؟
(سايە)

تەڭ، تەڭ، تەڭ كىگىز،
ئوتتۇرىسى بەك ئېگىز؟
(ئاسمان ۋە يەر)

تەڭ تۇغۇلۇپ، تەڭ ئۆسكەن ئىككى قوشنا،
بىر ـ بىرىنى كۆرەلمەيدۇ، بۇلار ئەسلا؟
(كۆز)

تونۇر بېشىدا كۆك ئۆچكە؟
(كۈل)

تولۇن ئايدەك يۈزى بار،
بىر تال يوغان كۆزى بار.
قۇلىقى گەپ ئاڭلىماس،
ئەمما ئىشقا چارچىماس؟
(كەتمەن)

تۆت ئاي، يىگىرمە تۆت يۇلتۇز
(ئاتنىڭ تاقىسى ۋە تاقىغا قاققان مىخ)

تۆت پۇتلۇق، بىر نىمگە يۇرتلۇق؟
(ئۇستەل ياكى ئورۇندۇق)

تۆت تام ئىچىدە يۇز تال چەنزە؟
(سەرەڭگە)

تۆت چاسا ئۆزى، ئاپئاقتۇر يۇزى،
يوقتۇر ھېچ كۆزى، شېرىندۇر سۆزى؟
(كىتاب)

تۆت ئاياغلىق،
تۆمۈر تۇياقلىق.
(ئات)

تۆت پۇتى بار، جېنى يوق،
كىرمەيدىغان ئۆيى يوق؟
(جىنازا)

تۆت قەلەندەر بىر كۆلچەككە سىيىدۇ؟
(كالىنىڭ ئەمچىكى)

تۆت قۇلاق، ئالتە پاچاق،
ئىككى كاللا، بىر قۇيرۇق؟
(ئېشەكلىك ئادەم)

تۆت پاچاق، ئارىسى بالداق؟
(كارىۋات)

تۆت لاپ ـ لاپ، ئەگرى ساپلاپ،
ئىككى دىڭ ـ دىڭ، بىر شىپ ـ شىپ؟
(تۆگە)

تۇغۇلغاندا يېپىشار؟
(ئىسىم)

تۇتسا تاش، ياقسا ئوتۇن؟
(تاشكۆمۈر)

تۇۋى يىغىلغان،
بېشى چېچىلغان؟
(چىغ)

تۇكۇرىدۇ بېلى مايماق،
تۇكۇرۇكى كېتەر ئۇزاق؟
(مىلتىق)

تۇۋى بىر تال، ئۇچى مىڭ تال؟
(ئۇزۇم بارىڭى)

كۆكتە تۇگمەن تاش تۇرىدۇ،
قارىسىڭ كۆزۈڭنى قاماشتۇرىدۇ؟
(قۇياش)

تاغ ئۇستىدە تۇرۇپ پۇركۇسە،
ئاغزىدىن چىققان ھور ئالەمنى قاپلايدۇ؟
(چاڭ ـ توزان)

تىرىك كېلىپ ئويىنىشىپ،
نان سورايدۇ ئۆلۈكتىن.
ئۆلۈك دەرھال « كاپ » قىلىپ،
جان سورايدۇ تىرىكتىن؟
(تاختىموشۇك)

تىرىك ئۆلۈك تۇغىدۇ،
ئۆلۈك تىرىك تۇغىدۇ؟
(تۇخۇم)

تېشى ئالامەت، ئىچى قىيامەت.
(تونۇر)

تېشى سىرلىق، ئىچى زەھەر؟
(قىزىلمۇچ)

تېپىشماقۇ تېپىشماق، كاسىسىغا يېپىشماق؟
(ئىشتان)

تېپىشماقۇ تېپىشماق، ئات كەينىگە يېپىشماق؟
(قۇشقۇن)

تېشى سىرلاقلىق، ئىچى مىخلاقلىق؟
(ئانار)

تەپتىم، تېرەككە مىندىم.
ئۇ نېمە؟
(ئات)

تېنى بەش، جېنى تۆت، باردۇر ئۇنىڭ يۈز تىرنىقى،
بۇ ئاجايىپ ئىش ئەمەسمۇ، بەشى بىرىپ تۆتى قايتقىنى؟
(تاۋۇت كۆتۈرگەن تۆت كىشى بىلەن جەسەت قو-
شۇلۇپ بەش تەن؛ تاۋۇت كۆتۈرگۈچى تۆت جان؛
ھەر ئادەمدە يىگىرمىدىن جەمئىي يۈز تىرناق؛
جەسەت لەھەتتە قالدى، تاۋۇت كۆتۈرگۈچى تۆتى
قايتتى.)

خوپ ياراشقان تاجىسى،
ئېسىل كىمخاپ تونى بار.
تاڭ سەھەردە ئاڭلىساڭ،
زەپ چىرايلىق ئۇنى بار؟
(خوراز)

خىللىرىنىڭ سانى يوق،
شەكلى ئۇنىڭ خۇددى ئوق.
ئاق دېڭىزدا يۈگۈرتسەڭ،
مەزمۇن بىرەر ئوپئوچۇق.
يۈگۈرمەيدۇ غىچىلداپ،
رەڭگى سۇنى ئىچمىسە.
ساڭا يولداش ھەم سىرداش،
ئويلاپ تاپقىن بۇ نېمە؟
(قەلەم)

جېنىمنىڭ جانانىسى، يۈرىكىمنىڭ سەكپارىسى،
بۇ ئادەمنىڭ ئانىسى، مېنىڭ ئانامنىڭ قېينانىسى؟
(دادىسى)

جېنى يوق بىر جانىۋار ئۇچقاي ھاۋادا،
بولمىغاي ئات ـ تۆگە، پىلدىن ئۇ ياۋا.
يىغا يىغلايدۇ، ئۇنىڭ يوقتۇر كۆزى،
سۆز قىلىدۇ، تىلى يوق، باردۇر ئۆزى،
ئول ئاجايىپ ئوينىغايكىم جانى يوق،
خۇش ئاجايىپ كۈلكىسىدۇر ئاغزى يوق؟
(بۇلۇت)

چىڭ تۇتسىڭىز ئۆزىرايدۇ،
تۇتمىسىڭىز قىسقىرايدۇ.
كۆزگىمۇ كۆرۈنمەيدۇ.
سېتىۋالغىلى بولمايدۇ.
تۇتمىسىڭىز سىز ئۇنى،
بۇلار ئىسراپ ئىنتايىن،
چىڭ تۇتسىڭىز بولمىسىز،
بۇ ئالەمگە خوجايىن
(ۋاقىت)

چۆرىسى ياغاچ تاختا، ئوتتۇرىسى ئاق پاختا؟
(غوزا)

«چۇ! ـ چۇ!» دېسەم جېنى يوق،
بوغۇزلىسام قېنى يوق؟
(تام)

چىشلىرى ئۇستۇن تۇرار،
گۆش بەرسە چىشلەپ تۇرار؟
(كانار)

چېچىكى يوق مېۋە، تېپىكلارچۇ ئۇ نېمە؟
(ئەنجۇر)

«چىغىر» دا يوق، «يول» دا بار،
«قۇدۇق» تا يوق، «كۆل» دە بار.
«غۇنچە» دە يوق، «گۈل» دە بار،
تېپىپ كەلگىن «چۆل» دە بار؟
(«ل» تاۋۇشى ياكى ھەرپى)

دادىسى ئەگرى ـ دوناي، بالىسى شىرىن ـ شىكەر،
ئوغلى ھارامزادە، قىزى شېرىنزادە؟
(ئۈزۈم)

داڭقى داستان بىرقۇش بار،
باتۇرلۇقى ئالامەت.
بۆرە، تۈلكە قاچالماس،
چاڭگىلىدىن سالامەت؟
(بۇركۇت)

دۇنيادا بىر يۈگۈرۈك بار، بىرلا كۆزى پارلىغان،
مىڭلاپ كىشى، سانسىز يۈكنى ئارقىسىغا باغلىغان؟
(پاراۋوز)

دۇپۇر ـ دۇپۇر ئات كەلدى،
چىقىپ قارا ڭ بەگ كەلدى.
كەينىدىن ئوچ ـ تۆت كىشى ،
قوناق تېرىپ ئەكەلدى؟
(چاشقان)

دۇنيادا بار بىر نەرسە،
قىممەت ئۆزى ئالتۇندىن.
ئۆتۈپ كەتسە كەلمەيدۇ،
ئارقىغا يېنىپ قايتمىدىن؟
(ۋاقىت)

دۇپدۇگىلەك بىر قۇتا ،
ئوتقا سالسام مۇز تۇتار؟
(تۇخۇم)

دۇمبىسى ئالدىدا، قورسىقى كەينىدە؟
(پاچاق)

دەيسىز ئۇنى نۇر بۇلاق،
ھارارىتى ئوت ـ يالقۇن.
ھاياتلىققا تايانچى،
كىرپىكلىرى نۇر ـ ئالتۇن.
ئىسقلىقتا چېكى يوق،
تېپىكلارچۇ ئۇ نېمە؟
(قۇياش)

دەريالاردا بولىدۇ،
تۇرلۇك ـ تۇمەن ئېسىل تاش .
سىز بىلەمسىز ئېيتىڭا،
سۇدا بولماس قانداق تاش؟
(قۇرۇق تاش)

خۇدايىمنىڭ بۇيرۇقى،
دۇمبىسىدە قۇيرۇقى.
(تۆگە)

جېنى يوق سۆزلەيدۇ؟
(رادىئو)

جېنى يوق ماڭىدۇ مەنزىلسېرى،
چىقالماي چەمبەرسىمان ئايلانمىدىن.
ھەممىمىز بەكمۇ موھتاج ئۇ نەرسىگە،
كۆپ كۆرگەن، قول ۋە ئۆي، قوللانمىدىن؟
(سائەت)

جىرىڭ - جىرىڭ،
ئىلدام كېلىڭ.
يىراقتىن تۇرۇپ
سۆزلىشىپ ئېلىڭ؟
(تېلېفون)

جېنى ياتسىلا تۇپراقتا،
سەمرىيدۇ بارغانچە.
قېرىغاندا يۈزى تاتۇق،
تاتلىقلىقتا قەنتتىن ئارتۇق؟
(قوغۇن)

دەرەخ بېشىدىن تاشلىسا سۇنماس،
كۆۋرۈك ئۈستىدىن تاشلىسا سۇنار؟
(قەغەز)

دۇنيادا نېمە قاتتىق؟
(يوقسۇزلۇق)

دۇنيادا نېمە يۇگۇرۈك؟
(كۆڭۈل)

ساندۇقى بار، يىپى بار،
ئۆزى تۇرار جىمغىنا.
بۇراپ قويساڭ جىرىڭلار،
سېنىڭ بىلەن سۆزلىشەر؟
(تېلېفون)

سورىساڭلار جېنى يوق،
جېنى باردىن تېز ئۇچار؟
(ئايروپىلان)

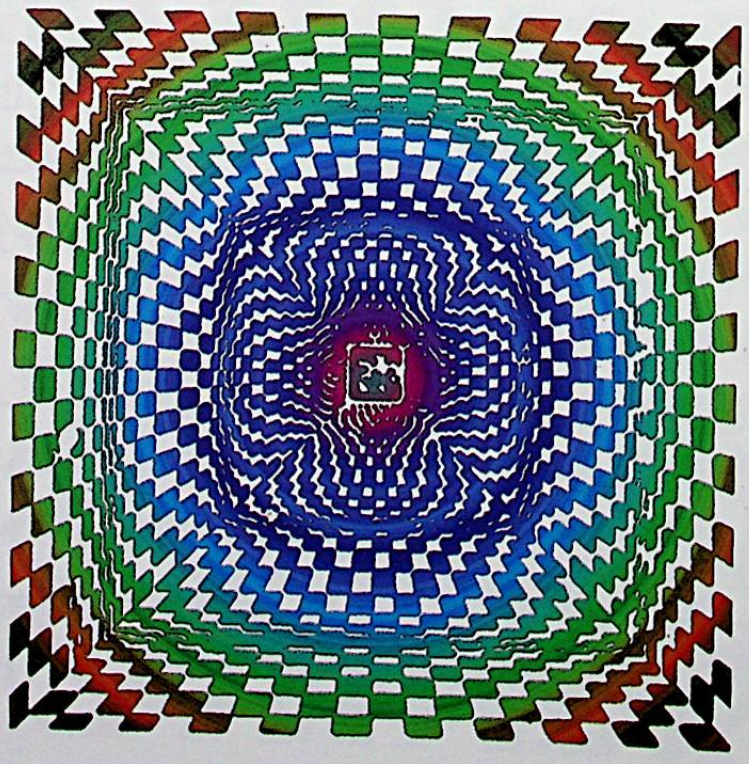
سومكىدا بار كەپتىرىم،
قاناتلىرى ئەجەب كۆپ.
رەڭگىرويى ئوخشاشماس،
تومۇرلىرى قىزىل - كۆك؟
(دەپتەر)

سۇزۇنچاق هەم ئىنچىكە،
بىر تال كىچىك تاياقچە.
قارا ئۇچەي ئىچىدە،
ئىشلەيدۇ كۇندۇز - كېچە؟
(قېرىنداش)

سوغۇق بولسا مەي باغلاپ،
ئەجەب تاتلىق پىشىدۇ.
ئىسسىق بولسا ساپاقتىن،
يەرگە ئېرىپ چۈشىدۇ؟
(چوكا مۇز)

سۇنى كۆرسە تىنىمسىز،
هايۋان ئىچىدە تىلسىز.
ئالتۇن تەڭگە شىرنىلىك،
مېۋە ئىچىدە گۇلسىز.
ئىككىسىنىڭ قەدىرىنى،
يەپ باقسىڭىز بىلىسىز؟
(بېلىق بىلەن ئەنجۇر)

سىرلىغاندەك قىپقىزىلدۇر، بۇرنى ئۇچلۇق،
ئاچچىقى جاللاتچە باردۇر، يۈزى قورۇق.
قورسىقىنى يارغان چاغدا كۆرىسىز،

ئىچىدىكى بالىلىرىنىڭ سانى يوق؟
(قىزىلموچ)

سىرىق چاپان كىيگىنى،
گۈل ـ گىياھتۇر يېمىكى.
تەڭگە داۋا پوقى بار،
لېكىن ئۆيى بەكمۇ تار؟
(ھەسەل ھەرىسى)

سېپى زەھەر، يېشى ئوت،
چىقار ئۇندىن سېسىق دۇت.
ساغلام بەدەن بولالماس،
كىمكى قىلسا ئۇنى دوست؟
(تاماكا)

ساندۇقۇمدا جىق ئوق،
ئەتىسى قوپسام بىرى يوق؟
(يۇلتۇز)

سەللىلىك مەزناخۇنۇم،
ئالا ـ چىپار قۇشناچىم،
تاپسا ھالال يەپتۇ،
تاپالمىسا ھارام؟
(خوراز بىلەن مېكىيان)

ساما سالار سامادا،
ئۆيى بولسا كامالدا.
شەپە بېرىپ يامغۇردىن،
ۋىجدانلىشار ھاۋادا؟
(قارلىغاچ)

سۇغا سالساڭ چۆكمەيدۇ،
ئوتقا سالساڭ كۆيمەيدۇ.
يەرگە كۆمسەڭ چىرىمايدۇ،
تېپىكلارچۇ ئۇ نېمە؟
(ئادەمنىڭ ئىسمى ياكى سايىسى)

ساڭا توغرا بولسامەن، پىخىلدايسەن كۈلسەن،
ماڭا توغرا بولساڭ سەن، مەنمۇ كۈلۈپ قويىمەن.
سەل نېرىغا كەتسەملا، قەيەرگىدۇر مۆكسەن؟
(ئەينەك)

سەپە ـ سەپەڭ سېپى بار،
بۇرنى پۇچۇق تىلىقلىق،
كىندىكىگە ئىلىقلىق،
قورسىقىدا لىپمۇلىق،
قىزىل ياقۇت تىزىقلىق؟
(ئانار)

سەندە بار دۇر، مەندە بار دۇر، ئادەمدە يوق،
ھەر كىشىدە بولسا بار دۇر، ئالەمدە يوق؟
(چېكىت)

سەمرىسە سەكرىشى كۆپ،
ئورۇقلىسا يېتىشى كۆپ؟
(توپ)

سېرىق بالام ئىچكىرى،
ساقاللىرى تاشقىرى؟
(سەۋزە)

سوقا چۆگۈنۇمنىڭ ئېشى تاتلىق؟
(يىلىك)

سوكۇلدايدۇ سوكى يوق،
دوكۇلدايدۇ دوكى يوق،
تېرىسى قېلىن، تۇكى يوق؟
(ھاسا)

سۇغا كىرسە بىر بولار،
سۇدىن چىقسا مىڭ بولار؟
(يۇڭ)

سۇدا ئۇزگەندە يايرايدۇ تېنى،
سۇدىن ئايرىلسا قالمايدۇ جېنى؟
(بېلىق)

سۇغا سالساڭ سۇ بولۇر،
ئوتقا سالساڭ مۇز بولۇر؟
(توخۇم)

سىرىق چاپان كىيگەنلەر،
ھاۋالاردا ئۇچقانلار؟
(بوغۇن ھەرە)

«سەن» دە بىرلا
«مەن» دە بىرلا
ئىستىسەم «ئالەم» دە يوق،
« شام» غا بېرىپ ئۇچنى تاپتىم،
« مىسىر» غا كەلسەم بىرىمۇ يوق.
(چېكىت)

شامال چىقسا ئاسماندا،
ئۇيان ـ بۇيان ئۇچىدۇ.
ئۇچىيى تۇرغاچ تېشىدا،
تارتسا ئاستا كېلىدۇ.
بالىلارنىڭ ئامرىقى،
باش ئەتىياز بايرىقى؟
(لەگلەك)

شاراقلايدۇ شامالدا،
بىر ـ بىرىگە ئۇرۇلۇپ.
سۇ ئىچكەندە قايتىدىن،
سەپ تۇزىدۇ تىك بولۇپ؟
(قوناق شېخى)

شامالدىمۇ دولقۇنسىز، تامدا بىر دەريا بار،
سۇيى قىش كۈنلىرى ئاز، يازدا كۆپ بولار؟
(تېرموموپتىر)

شەكلى ھەر خىل، چىشى كۆپ،
ياغاچ بىلەن ئىشى كۆپ .
تېپىكلارچۇ، ئۇ نېمە.
ئۇنى كۆرگەن كىشى كۆپ؟
(ياغاچ كېسىدىغان ھەرە)

شېكەر دېسەم تاتلىق ئەمەس،
ئاق تۇز دېسەم ئاچچىق ئەمەس.
قىشتا كۆكتىن چۈشىدۇ،
يازدا كۆزگە كۆرۈنمەيدۇ؟
(قار)

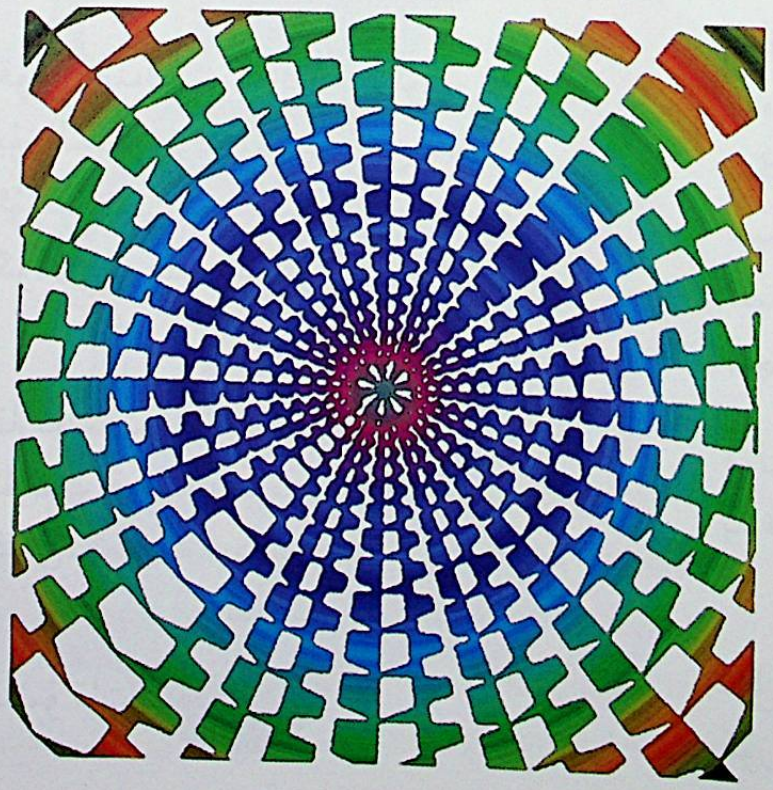
شاپىلاقلىسام شاتىراقلايدۇ.
(ئەلگەك)

شەھىرى بار، ئادىمى يوق،
دېڭىزى بار، سۇيى يوق؟
(خەرىتە)

شېخى تۆمۈر، يوپۇرمىقى كۈمۈش، مېۋىسى ئالتۇن؟
(جىگدە)

شىر ـ شىر ئېتەر، جىلغىدىن ئۆتەر،
داۋانغا كەلسە ئاستىدىن ئۆتەر؟
(سۇ)

قامىلىپ بىر سارايغا ئەسكەر ياتقان،
سىرتقا چىققانلىرى مىلتىق ئاتقان؟
(سەرەڭگە)

قوزغالماي بىر ئورۇندا قاراپ تۇرار،
ئادەمنىڭ ھاجىتىنى ماراپ تۇرار.
قانچىلىك جەبىر كۆرسە سەۋر قىلىپ،
يەنىمۇ كۆپەيمەكنى تەلەپ قىلار؟
(دەرەخ)

قولغا قوندى جانسىز كەپتەر،
قانات يايدى يېرىم چەمبەر،
ھۇزۇر بەردى ئاققاندا تەر؟
(يەلپۇگۈچ)

قولۇڭدىكى ئون ئۇزۇك،
پاكىز تۇتساڭ بەك سۇزۇك.
كېسەل قىلار بىراق ئۇ،
بولسا مەينەت، كىر، ئۆسۈك.
ئويلاپ تېپىڭ ھەم ئۇنى،
قانداق تۇتقان بەك تۇزۇك؟
(تىرناق)

قولدا تۇتساڭ كۆرۈنمەس،
ئېچىپ ئالساڭ تۇگىمەس.
بارلىق جاھان بايلىقى،
راھەتلەرنىڭ يايلىقى؟
(ئىلىم ـ بىلىم)

قوش ئەينەك، چىنە ئەمەس، تۆمۈر ئەمەس،
بۇزۇلسا ئۇنى تۇزەش مۇمكىن ئەمەس،
ئۆزلۈكىدىن ئېچىلىپ ھەم يېپىلىدۇ،
گۆھەردىن قىممەت نەرسە، ئەرزان ئەمەس؟
(كۆز)

قارىغاندا تىكىلىپ كۆزۈڭ تېلىپ قالىدۇ،
تارتىپ قويساڭ يىپىنى ھەتتا ئۆچۈپ قالىدۇ.
قېنى، كىچىك دوستلىرىم، بۇنى كىم تېز تاپىدۇ؟
(ئېلېكتر چىراغ)

قاتمۇ قات كۆڭلىكى بار،
ئاستىدا بىر تۇگمىسى بار؟
(كاپوستا)

قاپقارا بىر جانىۋار،
ئۆزى كىچىك، ئۇچىدۇ.
يازدا ئويناپ قىشلىقى —
ئىسسىق ياققا كۆچىدۇ؟
(قارىغۇجا)

قولى يوق، كەكە تۇتمايدۇ،
ئۆي سېلىشقا ئۇستا ئۇ؟
(قارلىغاچ)

قورسىقىدا نومۇرى، ئۇزۇن سىمدۇر تومۇرى،
بۇراپ قويساڭ نومۇرنى، يېقىن قىلار يىراقنى.
سۆزلىشىسەن قولۇڭغا ئېلىپ تۆمۇر قۇلاقنى؟
(تېلېفون)

قومۇش ئۇچى قىلتىرىق، ئۇنى تېپىڭ دىلبىرىم،
يىڭنە ئۇچى يالتىراق، ئۇنى تېپىڭ دىلبىرىم.
سېسىق كۆلدە ئىت يۈرەر، ئۇنى تېپىڭ دىلبىرىم،
تاقۇر ـ تۇقۇر تەختىراۋان، ئۇنى تېپىڭ دىلبىرىم،
ئىچىدىكى مېھرىبان، ئۇنى تېپىڭ، دىلبىرىم؟
جاۋاب: قومۇش ئۇچى قالتىراق — شامال دېگەن ئەمەسمۇ،
يىڭنە ئۇچى يالتىراق — ئوت دېگىنى ئەمەسمۇ،
سېسىق كۆلدە ئىت يۈرەر — سۇ پاقىسى ئەمەسمۇ،
ئىچىدىكى مېھرىبان — بوۋاق بالا ئەمەسمۇ.

قولۇمدا ئۆسكەن بىر تۇپ گۈلۈم بار،
يامغۇر ياغسا ئېچىلىپ كېتىدۇ؟
(كۇنلۇك)

قول بىلەن تۇتۇپ بولماس،
كۆز بىلەن كۆرۈپ بولماس.

كىچىكىدە دەرەخ لىڭشىتار،
چوڭايغاندا ئۇنى يىقىتار؟
(شامال)

قۇرۇقلۇقتا ھەم سۇدا،
ياشىيالايدۇ ئۆلەستىن.
كەچ بولغاندا سازلىقتا
ناخشا ئېيتار تىنماستىن؟
(پاقا)

قېلىنغىنە بىر كىتاب،
يىل بېشىدا ئېسىلغان.
ئۆتۈپ كەتسە ھەر كۈنى،
بىر ۋاراقى يىرتىلغان.
يىل ئاخىرى كەلگەندە،
ھېچنېمىسى قالمىغان؟
(كالېندار)

قېشى قارا، يۈزى ئاق،
ساڭا ياردۇر ھەممە ۋاق.
چاقنىتىدۇ دىلىڭدا،
ئۆچمەيدىغان نۇر چىراغ؟
(كىتاب)

قىزىل رەڭلىك بىر قۇتا،
ئىس چىقىرار بۇرنىدا.
ئارقىسىدا قوللىرى،
كىرەر يەرنىڭ باغرىغا؟
(تراكتور)

قىسۋالغان بېشىغا
يوغانغىنا قىزىلگۈل.
ئۈستىدىكى كىيىمى
كۆرۈنىدۇ خىلمۇخىل.
تاڭ سەھەردە ئويغىنىپ
ناخشا ئېيتىپ چىللىغان.
بالدۇر قوپۇپ كېتىشكە
كىشىلەرنى قىستىغان؟
(خوراز)

قىشتا ھۆرمەت تاپىدۇ،
يازدا خارلىنىپ ياتىدۇ؟
(مەش)

قاتار ـ قاتار چىت قويدۇم،
جىرەن ئاتنى بوش قويدۇم؟
(تىل، چىش)

قارا ئىنەك قاراپ تۇرار،
قىزىل ئىنەك يالاپ تۇرار؟
(ئوت)

قارا غوجىكام ئاتتىن چۈشتى،
بالىلىرى ئولاشتى؟
(قازان ۋە قاچا ـ قۇچا)

قارا ئۇغۇ ئۆيده ئېشەك هاڭرايدۇ؟
(تۆگمەن)

قاپقارا بىر يۇمىلاق،
گۈڭگۈراهچىسى ئۇزۇن تاياق؟
(كۆز ۋە قاش)

قاپ چۈشتى، قاپلاپ چۈشتى،
قاپنىڭ ئاغزى بوغۇلۇپ چۈشتى؟
(كالا تېزىكى)

قارا ئاتنى قاڭتۇرۇپ قويدۇم،
قارا جۇۋىنى بۆكتۈرۈپ قويدۇم؟
(قازان بىلەن ئوتنىڭ ئىسى)

قارا ئۆكۈز يەپ تويمايدۇ،
قۇيرۇقى ئاسمانغا قارايدۇ؟
(مەش ۋە كاناي)

قارا كۈچۈك ئوتنى پىرقىرايدۇ،
ئوت ئۇنىڭدىن قورقۇپ چىرقىرايدۇ؟
(شامال)

قولى يوق، پۇتى يوق،
ئۆزى سۈرەن سالىدۇ؟
(سوغۇق)

قورسىقى توق، كۆلەڭگىسى يوق؟
(ئورا)

قولى يوق، پۇتى يوق، سۈرەت سىزىدۇ؟
(سوغۇق)

قورسىقى سۇ، يۈرىكى ئوت؟
(ساماۋار)

قورسىقىدا بار، يېنىڭدا يوق؟
(كىندىك)

قۇرۇق شاخقا قۇرغۇي قونماس؟
(كالىنىڭ مۇڭگۈزى)

قۇتا، قۇتا ئىچىده تۆگه پۇتى؟
(ياڭاق)

قۇيرۇقى ئېشىكلىك،
بۇرنى تېشىكلىك؟
(تۆگه)

قېنى بار، جېنى يوق؟
(ئانار)

قىر بېشىدا قىزىل خوراز ئولتۇرار؟
(تىرناقتىكى خېنە)

قىزىل كالا يېتىپ قاپتۇ،
قارا كالا كېتىپ قاپتۇ؟
(ئوت بىلەن ئىس)

غىلدىر ـ غىلدىر غىلدىرلاپ،
بىر جايدىلا ماڭىدۇ.
رەخت ئۈستىگه ئەگرى ـ تۈز،
نۇرغۇن ئىزلار سالىدۇ؟
(كىيىم تىكىش ماشىنىسى)

كىچىككىنه قۇتىدا،
كۆردۈم مەن بىر جانىۋار.
بۇ جانىۋارغا هەيرانمەن،
جېنى يوققۇ، خۇيى بار،
ئايلاندۇرۇپ بېشىنى،
قاراتساڭمۇ هەر ياققا.
جاهىللىقى بەك قاتتىق،
قارىۋالار بىر باغقا.
تاغۇ تاش، چۆل ـ دېڭىزدا،
سەپەر قىلساڭ كېرەكلىك.
شۇنىڭ بىلەن ئاداشماي،

مائالايسەن يۇرەكلىك؟
(كومپاس)

كېچىسى يوپيورۇق،
كۈندۈزى قۇپقۇرۇق؟
(لامپۇچكا)

كىيىملىرى رەڭگارەڭ،
مېڭىشلىرى سۆزلەتلىك.
سوقۇشقانىنى كۆرسىڭىز،
دەيسىز: ئەجەب يۇرەكلىك.
ئۆزىنى شاھتەك تۇتسىمۇ،
يۇرگەن يېرى ئەخلەتلىك؟
(خوراز)

كېچىلىرى دائىما،
كىرىۋالار ئىچىمگە،
ئاش ئوغرىلاپ قاچقانىنى،
ئۇچرىتىدۇ زەربىگە؟
(مۇشۇك)

كىچىك ـ كىچىك چىرايلىق،
گۈللۈك قەغەز تۇگۈنچە.
ئاچساڭ چىقار ئىچىدىن،
تاتلىق، شېرىن ئۈزۈمچە؟
(كەمپۇت)

كىچىككىنە سومكىغا،
سالسام مۇھىم سۆزۈمنى.
يىراق يۇرتقا تېگىپتۇ،
يۇمۇپ ئاچسام كۆزۈمنى؟
(تېلېگرامما)

كۆتۈرۈلۈپ دېڭىزدىن،
كۆككە ئۇچۇپ بارىدۇ.
كۆكتىن قايتىپ چۈشكەندە،
ھەممە گىياھ قانىدۇ؟
(يامغۇر)

كۆكتە پاختا لەيلەيدۇ،
گاھ چۈشىدۇ، ئۆرلەيدۇ.
ئۆز شەكلىنى ئۆزگەرتسە،
ئېتىز ـ باغلار كۆكلەيدۇ؟
(بۇلۇت ۋە يامغۇر)

كۆرىمىز بىز ھەمىشە
قاراڭغۇدا تاماشا.
تاماشىسى ئالدىدا،
بويۇنچىسى ئارقىدا.
كۆرسىتىدۇ جاھانىنى،
ياخشى بىلەن يامانىنى.
كۆرۈپ خۇشال بولمىز،
روھىي ئوزۇق ئالمىز؟
(كىنو)

كۆز ئېچىپ كۆرەلمەيسىز،
قول سۇنۇپ تۇتالمايسىز.

سىز ئۇنىڭدىن ئايرىلىپ،
بىر مىنۇت ياشالمايسىز؟
(ھاۋا)

كۈندۈزى كۈنگە قاراپ،
ئاخشىمى ئايغا باقار،
پەرۋىش قىلىپ ئۆستۈرسەك
مايلىرى سۇدەك ئاقار؟
(ئاپتاپپەرەس)

كېچە ـ كۈندۈز تىنمايدۇ،
توختىماستىن سانايدۇ.
ئۆمۈر بويى سانىسا،
ئون ئىككىدىن ئاشمايدۇ؟
(سائەت)

كەل ـ كەل دېسەم كەلمەيدۇ،
كەلمە دېسەم كېلىدۇ؟
(كالېۋك)

كۆك تاغ، ئالتۇن مىخ؟
(ئاسمان، يۇلتۇز)

كۆل بويىدا قارا قومۇش؟
(كىرپىك)

كۆك ئۆچكەم كېپەك قۇسىدۇ؟
(ياغاچ كېسىدىغان ھەرە)

كۆك مۇشۇك، يېنى تۆشۈك؟
(تۇلۇق تاش)

كۆمسەم كۆمۈلمەس،
تەپسەم تەۋرىمەس.
ماڭسام ماڭمىدۇ،
تۇرسام تۇرمىدۇ؟
(كۆلەڭگە)

كۆڭلىمدىكى ئاق شايە،
بەلۋېغى كۆك تاۋار.
بۆكى سىرىق دۇخاۋا،
يۈزى يالپاق، ئۇ نېمە؟
(ئاپتاپپەرەس)

كۆزۈم يۇمۇقلۇق،
تېنىم ھەركەتسىز.
لېكىن كۆرگىنىم،
ھەر خىل ۋە سانسىز؟
(چۈش)

كۆردۈم يوغان قورساقلىق،
ئاجايىپ جانۋار.
كىندىكىنىڭ سىرتىدا،
چىرايلىق بىر تاجى بار.
سىرىق كىيىم كىيىپتۇ،
يۈرىكىدە ئوت يانار.
(ساماۋار)

كۈندۈزى بىكار،
كېچىسى چاكار؟
(يوتقان ـ كۆرپە)

كىرسە ئادەم پاتمايدۇ،
سۇغا سالسا چۆكمەيدۇ.

ئىچىدىكى نەرسىنى،
ئامان ـ ئېسەن ساقلايدۇ؟
(ساندۇق)

كۈندۈزى مېھمان، كېچىسى خمان؟
(يوتقان ـ كۆرپە)

كۈندۈزى كېتەر ئەگلىكسم،
ئاخشىمى كېلەر لەگلىكسم؟
(ئاي)

كۈندۈزى توروك ـ توروك،
كېچىسى بۇلۇڭ ـ سۇرۇك؟
(هاسا تاياق)

كۈندۈزى غاچ ـ غاچ،
كېچىسى قارنى ئاچ؟
(ئۆتۈك)

كۈندۈزى غىچىرلايدۇ،
ئاخشىمى مىدىرلىيالمايدۇ؟
(ئىشىك)

كۈننى كۆرسە ئۆلىدۇ،
ئاينى كۆرسە كۈلىدۇ؟
(كېچە)

كۈندۈزى ماك ـ ماك،
كېچىسى توروك ـ توروك؟
(قېرى ئادەم)

كۈندۈزى بوغاز،
كېچىسى سۇگاي؟
(ئۆتۈك)

كىرىدۇ، چىقىدۇ، توختىمايدۇ،
ئوقۇيدۇ غەزەل، توقۇيدۇ غەلۋىر؟
(هەرە)

كېچىسى ئاغىچا، كۈندۈزى غالچا؟
(سۇپۇرگە)

كىچىككىنە پىنناس،
ئالەمنى كېزىپ تىنماس؟
(تەڭگە پۇل)

كىچىككىنە يۇمىلاق، ئىچىدە كۆپ قۇمىلاق؟
(ئانار)

كىچىككىنە ئاق قازىنىم،
چىقار ئىككى خىل تامىقىم؟
(تۇخۇم)

كىچىككىنە هۇجرام بار،
ئىچىدە لىق سەللىلىك ئاخۇن؟
(ئېغىز ۋە چىش)

كىچىككىنە كەكىچىقىم قارا جاڭگالنى كېزەر؟
(ئۈستىرا)

كىچىككىنە موزايچىقىم يۇمىلاق سەمرىيدۇ؟
(يىپ ۋە ناچا)

كىچىككىنە بويى بار، خوخا ـ تىكەن تونى بار؟
(كىرپە)

كىچىككىنە ئىككى مۇڭگۈزى،
چوڭايغاندا يوقىلار ئۆزى.
يىگىرمىگە يەتكەندە،
يەنە چىقار شۇ مۇڭگۈزى؟
(ئاي)

كىچىككىنە جانىۋار غىڭ ـ غىڭ قىلىدۇ،
ئاخشاملىرى بەدەننى يېغىر قىلىدۇ؟
(پاشا)

كىچىك كۆلگە سۇ قۇيسام،
مۇڭ توڭلاپتۇ قىزدۇرسام؟
(سۇت ۋە قايماق)

گاھ ئۈستەلدە، گاھ تامدا،

گاھ بىلەكتە، گاھ ياندا.
چىكىلدايدۇ يېقىملىق،
كېرەك ئۇ ھەر قاچاندا؟
(سائەت)

گۈل تېگىدە ـ كۆلەڭگىدە ناخشىچى،
سەھەر تۇتۇپ تىڭشاپ كۆرسەڭ،
خۇش ياقىدۇ ناخشىسى؟
(بۇلبۇل)

گىلەمنىڭ رەڭگى ئوخشاش تونلىرى بار،
بەكمۇ ھەيۋەت، قورقۇنچلۇق ئۈنلىرى بار،
ئۈزۈن بۇرۇت، نەپىس قۇيرۇق، قىسقا قۇلاق،
جاندارغا خەۋپ سالمىغان بىر يېرى بار؟
(يولۋاس)

گۈلدىن گۈلگە قونىدۇ،
ئۆزى بەكمۇ تۇراقسىز.
گۈلگە ئوخشاش چېھرىسى،
گۈل دەي دېسە پۇراقسىز؟
(كېپىنەك)

گۈلدۈرلەيدۇ، پالاقلايدۇ،
دان چوقۇيدۇ، يېمەيدۇ؟
(تۇلۇق تاش)

گۈمبەز ئوخشاش بىر ئايۋان،
ئىچىدە بار بىر يىلان.
ئۆزى سۇغا چۆكۈكلۈك،
ئاغزىدا ئوت چىشلەكلىك؟
(چىراغ پىلىكى)

گۈلدۈرى بار، يامغۇرى يوق،
قار يېغىپتۇ، سوغۇقى يوق؟
(تۇگمەن)

گۈل بېسىپتۇ كەشتىچى،
يىڭنە ۋە يىپسىز.
تۇتسام ئۇنى ئاۋايلاپ،
يىرتىلدى بەك تېز؟
(ئۆمۈچۈك توری)

گۈل ئارىسىدا ئاجايىپ سېرىق،
بېشىدا تەخسە، قورسىقىدا تېرىق؟
(ئاپتاپپەرەس)

لاپ ـ لاپ ماڭغان، لاپ ماڭغان،
كەمپۇت بەرسە كاپ سالغان؟
(كىچىك بالا)

لىم سالماي ئۆي ياپتىم؟
(مۇز)

مېڭىپ ـ مېڭىپ تىنمايدۇ،
ھېرىشنىمۇ بىلمەيدۇ.
بارىدىغان جايىغا،
زادىلا يېتەلمەيدۇ.
(سائەت)

مېنىڭ تۆمۈر تايچىقىم،
ئوت ـ چۆپ بىلەن كارى يوق.
ئىككى پۇتى دومىلاق،
ئايلىنىدۇ يۇمىلاپ.
توختاپ قالسا مېڭىشتىن،
تۇرالمايدۇ ئورنىدا.
مىنىڭالسام ئۇستىگە،
چېپىپ چىقار كوچىغا؟
(ۋېلىسىپىت)

ماڭار دېسەڭ پۇتى يوق،
تۇتار دېسەڭ قولى يوق.
ئاڭا مەلۇم ھەممە يەر،
تاپمايدىغان ئۆيى يوق؟
(خەت ـ چەك)

مىدىرلىساڭ مىدىرلايدۇ،
گەر توختىساڭ توختايدۇ.
تۇتۇۋالاي دېسەڭمۇ،
ساڭا تۇتۇق بەرمەيدۇ؟
(سايە)

ماموقتەك يۇمشاق،
شېكەردەك ئاپئاق.
قىشتا يەرنى باسىدۇ،
يازدا سايغا قاچىدۇ؟
(قار)

ماڭىدۇ، ماڭمىدۇ، قىردىن ئاشمايدۇ؟
(بۆشۈك)

مەن بۇ ياقتىن باراي،
سەن ئۇياقتىن كەل.
قارا جىرانىڭ ئاغزىدا ئۇچرىشايلى؟
(بۇرۇن پوتلىسى)

مۇزغا قوناق چاچتىم؟
(خەت)

مېڭىشى شامال، يېتىشى ئازگال؟
(قامغاق)

مېنىڭ بىر ئالا ئارغامچام بار،
ئۇ تاغدىن ـ بۇ تاغقا يېتىدۇ؟
(ھەسەن ـ ھۈسەن)

مېڭىپ ـ مېڭىپ بىر يەرگە بېرىپ،
ئاغزىنى ئېچىپ قالىدۇ؟
(كالاچ)
مېڭىپ ـ مېڭىپ بىر يەرگە بېرىپ،
تامغا يۆلىنىپ قالىدۇ؟
(ھاسا)

مىڭدىن كۆپتۈر چېچىكى،
ئىككى تاللا يوپۇرمىقى؟
(يۇلتۇز، كۈن، ئاي)

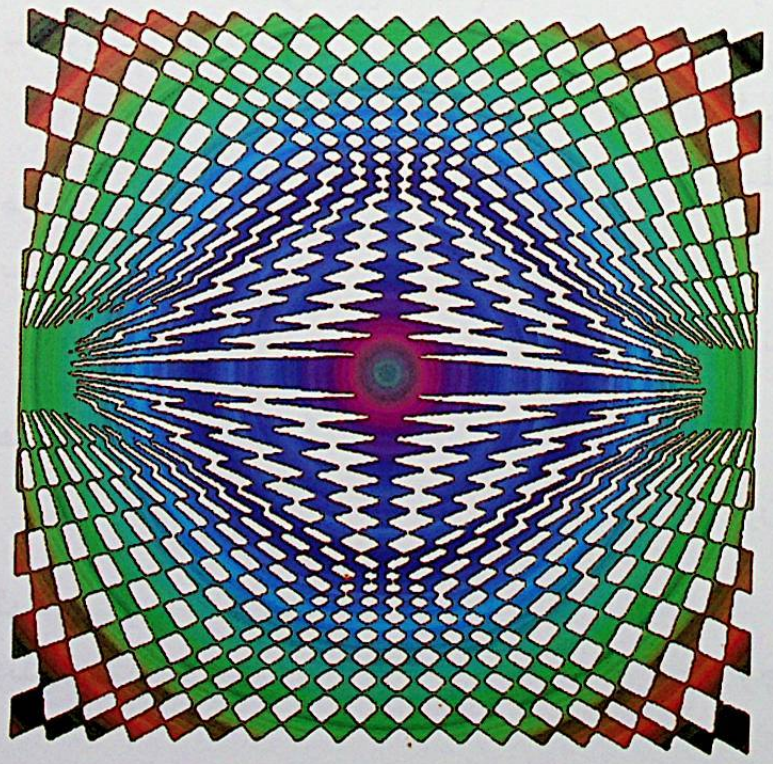
مىڭ قوينى بىر چۆنقتا ھەيدەيدۇ؟
(ئۈستىرا)

مىڭ تال ئۈچەي،
بىر تال قوۋۇرغا؟
(سېۋەت)

مېنىڭدە بار، سەندە يوق،
جېنىمدا بار، تەندە يوق.
ئالەمدە بار، ئايدا يوق،
ئاسماندا بار، يەردە يوق؟
(«م» تاۋۇشى ۋە ھەرپى)

نۆۋەتلىشىپ يۈگۈرىدۇ،
بۇ جاھاندا يەتتە ئات؟
بېسىپ ئۆتەر توختىماي،
بولسىمۇ تاغ قاتمۇ قات؟
(ھەپتىنىڭ يەتتە كۈنى)

ھاپ دەپ تاپالماس،

سودىگەر ساتالماس؟
(ئۇيقۇ)

ھارۋىدىن ئاق سەللە چۈشتى؟
(تۈكۈرۈك)

« ھاھ» دېسەم «ھاھ» دەيدۇ،
بالىلار ھەيران «پاھ» دەيدۇ؟
(ئاۋازنىڭ قاتقىشى ـ ئەكس سادا)

ھەر تۈرلۈك، ئوتتۇرا بويلۇق، ئۇزۇن قۇلاق،
ئۆزىنىڭ ۋەزىپىسى يوق توشۇماق.
ئايىغى يېرىق ئەمەس، پۇتۇن تۇياق؟
(ئېشەك)

ھەر خىل رەڭدە تونى بار،
پۇت ـ قولى يوق، بۇرنى بار؟
(قوغۇن)

ھەممىگە تون تىكمەن،
ئۆزۈم يالىڭاچ؟
(يىڭنە)

ھولۇ ـ ھولۇ، ھولۇمەت،
ئىچى قىزىل قىيامەت.
ھۆل كىرىپ، قۇرۇق چىقار،
يا، مۇستاپا مۇھەممەد؟
(تونۇر)

ھېچكىم كىرمىگەن جەڭگە،
بىر يالىڭاچ كىرىپتۇ؟
(چۆمۈچ)

ھىڭگايغانغا دىڭگايغان؟
(پەتلە بىلەن تۇگمە)

ئوتنى كۆرسە روھلىنار،
دىلى ئوندا زۇقلىنار.

نۇر ئىشقىدا سەرسانە،
قانداق جان ئۇ مەردانە؟
(پەرۋانە)

ئول ئاجايىپ بىر نېمىدۇر،
باردۇر ئۇنىڭ تۆت پۇتى.
يارىشىدۇ ئۇنىڭغا،
سەپ ـ سەپ تۇرغان بۇرۇتى.
ئەركىلەتسەك بىز ئۇنى،
زېرىكمەستىن ئويناىدۇ.
كېچە ـ كۈندۈز دېمەستىن،
ئوزۇق ـ تۈلۈك قوغدايدۇ؟
(مۇشۇك)

ئون بەش كېچە كۆرسەتسە يورۇق يۈزىنى،
ئون بەش كېچە كۆرسەتمەس سىرىنى ئۆزىنى؟
(ئاي)

ئوق تەگسە تۆشۈك قالماس،
تىغ تەگسە ئىزى قالماس.
بولقا بىلەن يانجىپ بولماس،
جاندار ئاڭا زادى قانماس.
(سۇ)

ئوتتۇز ئىككى ئاغىنە
بىر كېمىرە ياشايدۇ.
ئىشقا چۈشسە ياندىشىپ،
بىللە كۈرەش باشلايدۇ؟
(چىش)

ئوتتا يانماس، سۇدا چۆكمەس؟
(مۇز)

ئون سەككىز تال قوۋۇرغا، بىر تال ئۇچۆگە؟
(ھارۋىنىڭ چاقى)

ئوچاق بېشىدا مۇشۇك ئولتۇرىدۇ؟
(چۆگۈن)

ئول نېمىدۇر ئادەمگە
قىش - ياز لازىم ئەمەس.
بېشى بىر دۇر، بېلى ئالتە،
قۇيرۇقى تۆت يۇز ئەمەس.
(بۇ «ئوت» (اوت) بولۇپ، كونا ئەبجەت ھېسابى بويىچە بىر سانى «ا» ھەرپىگە، ئالتە سانى «و» ھەرپىگە، تۆت يۇز سان «ت» ھەرپىگە تەڭ بولىدۇ. شۇنداق قىلىپ، بۇ تېپىشماقتا ئىشارە قىلىنغان سانلارنى ئەبجەت ھېسابى بويىچە خەتكە ئايلاندۇرغاندا ئۇيغۇر تىلىدىكى «ئوت» (اوت) سۆزى پەيدا بولىدۇ.)

ئۇزۇندىن - ئۇزاق،
ھاۋاغا تۇزاق؟
(تۇتۇن)

ئۇزۇن قۇلاق، قىزىل كۆز،
يېرىق كالپۇك، ئۆزى شاش.
كەينى ئېگىز، ئالدى پەس،
كىيگەن يۇمشاق ئۇستۇاش؟
(توشقان)

ئۇزۇن قۇيرۇق، چوڭقۇر قۇدۇق،
ئاپئاق يەردە قارا ئۇرۇق؟
(كۆز)

ئۇستىدىن مۆلدۈر ياغار، ئاستىدىن قار؟
(تۇگمەن)

ئۇ كاچىتىمغا ئۇرىدۇ،
بۇ كاچىتىمغا ئۇرىدۇ.
مەن ھېچ گۇناھ قىلمىسام،
مېنى نېمىشقا ئۇرىدۇ؟
(ئەلگەك)

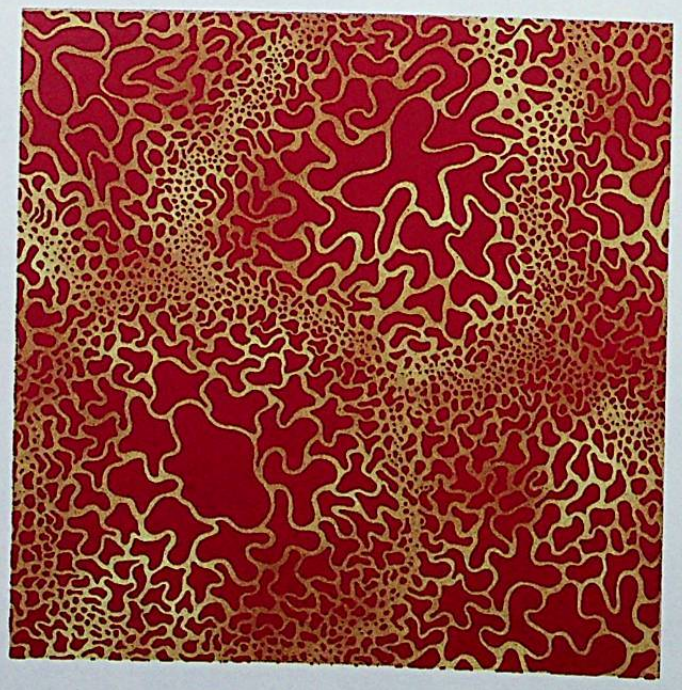
ئۇ نېمىدۇر جېنى يوق،
بېشىنى كەسسە قېنى يوق.
ھاجەت چۇشكەن كىشىگە،
ئەمرىنى تۇتماي چارە يوق؟
(ئىشتانباغ)

ئۇزۇن ئارغامچىنىڭ كۆلەڭگىسى يوق؟
(يول)

ئۇزۇن كەتكەن بىر كېمىر،
تۇڭلۇكى مىجىر - مىجىر.
ئايىغىدا گۈل ئېچىلۇر،
بېشى شورتاڭلىق ئېدىر؟
(كارىز)

ئۇزۇن - ئۇزۇن ئىز كېلىدۇ،
ئۇزۇن بويلۇق قىز كېلىدۇ.
قاسراقلىرىنى پارقىرىتىپ،
ماڭلايلىرىنى يالتىرىتىپ؟
(يىلان)

ئۆيىگە قايتمايدىغان
مېھمان كۈندە كېلىدۇ.
تاپقىلى بولمايدىغان،
يېڭىلىق ئېيتىپ بېرىدۇ؟
(گېزىت - ژۇرنال)

ئۆزى ئوروپ، ئۆزى تېپەر،
بۇراپ قويساڭ مېڭىپ كېتەر.
بىر دەمنىڭ ئىچىدىلا،
كۆز يەتمەس يەرگە يېتەر؟
(كومبايىن)

ئۆردەك ئەمەس، غاز ئەمەس،
بېلىق ئەمەس سۇدىكى.
سۇدا ئەركىن ئۈزىدۇ،
يەيدۇ كۆمۈر ھەمدە ماي،
جاۋاب بېرىڭ سورىماي؟
(پاراخوت)

ئۆزى ئىلمەك ھاسىدەك،
يەلپۇگۈچ بار بېشىدا.
نۇرغۇن تۇۋرۇك تىكلەكلىك،
ئۇنىڭ بويى قېشىدا؟
(كۇنلۇك)

ئۆزى قارا، يورغا تاي،
لېكىن زادى كىشنىمەس.
بەللىرى نازۇك قىلدەك،
بېدە ـ سامان چىشلىمەس؟
(چۇمۇلە)

ئۆزى سەگەك ۋە يۇگۇرۈك،
بەكمۇ ئاسان سېزىدۇ.
كۆزنى يۇمۇپ ـ ئاچقۇچە،
جاھاننى بىر كېزىدۇ.
ئۇنى ياخشى ئىشلەتسەڭ،
كۆپلەپ ھوسۇل بېرىدۇ؟
(ئەقىل)

ئۆيى ئانچە چوڭ ئەمەس،
تولغان كۇموش، زەر يېپتا.
كۆرۈنمەيدۇ بىر كىممۇ،
ياڭراق ئەمما شوخ ناخشا؟
(رادىئو)

ئۆزى دۇگىلەك، تىكىنى بار،
چۇمۇلىدىن داد دەيدۇ.
يىلاننى كۆرسە تۇگۇلۇپ،
قۇيرۇقىدىن ھاپ دەيدۇ؟
(كىرپە)

ئۆزى تولغان ئايدەك،
قورساق سالغان بايدەك.
لازا، سىركە، سامساقتىن،
گىرىم قويار يۈزىگە،
ئەگەر ئۇلار بولمىسا،
تېتىقسىزلا بىر نېمە؟
(لەڭپۇڭ)

ئۆزى مۇشتەك، تېنى تاشتەك،
پوستقا تۇرىدۇ جەڭگىۋار ياشتەك؟
(قۇلۇپ)

ئۆزى كىچىك بىر نەرسە،
يەرگە چۈشسە كۆرۈنمەس.
ئۇنىڭ قىلغان ئىشلىرى،
ھەممىمىزدە يوق ئەمەس؟
(يىڭنە)

ئۆزى چاققان، بىرلا كۆزى بار،
بىر جۇپ تەخسە ئۇنىڭ ئىچىدە.
دۇمبىسىنى بېسىپ قويساڭ،
يول باشلايدۇ قاراڭغۇ كېچىدە؟
(قولچىراغ)

ئۆزى كۆپكۆك لەئەلدەك،
مونچاق ـ مونچاق ئېسىلغان،
يەنە ئۇنىڭ ئىچىگە،
نەۋرىلىرى قېتىلغان؟
(ئۇزۇم)

ئۆزى سارغۇچ ئۇزۇنچاق،
بۇرۇتلىرى دىڭگايغان.
ئېچىپ كۆرسەڭ ئىچىنى،
ئالتۇن مىخقا لىق تولغان؟
(بۇغداي باشىقى)

ئۆزى خۇددى يىلاندەك،
رەڭگى ئۇنىڭ چىلاندەك.
بىزگە پايدا يەتكۈزەر،
يەر ئاغدۇرۇپ دېھقاندەك؟
(سازاڭ)

ئۇچقاندا ناخشا ئېيتىدۇ،
قونغاندا يەرنى قازىدۇ.
رەڭگى ئۇنىڭ قاپقارا،
بۇنى كىم تېز تاپىدۇ؟
(قوڭغۇز)

ئۇزۇن، ئۇزۇن، ئۇزۇن يول،
چېتىگە يەتكەن بارمىكىن؟
ئاستى تېرەن قىيان سۇ،
تۇڭىگە يەتكەن بارمىكىن؟
تۇڭىگە يېتىپ بۇ سۇنىڭ،
قېنىپ ئىچكەن بارمىكىن؟
(ئۆگىنىش)

ئۇچۇپ ـ ئۇچۇپ كېلىدۇ،
قانات قېقىپ كېتىدۇ.
قېنى ئويلاپ تېپىڭلار،
كىم تېگىگە يېتىدۇ؟
(ئوي ـ پىكىر)

ئۆزى ماڭار ئىزى يوق،
ماڭلىيدا كۆزى يوق؟
(كېمە)

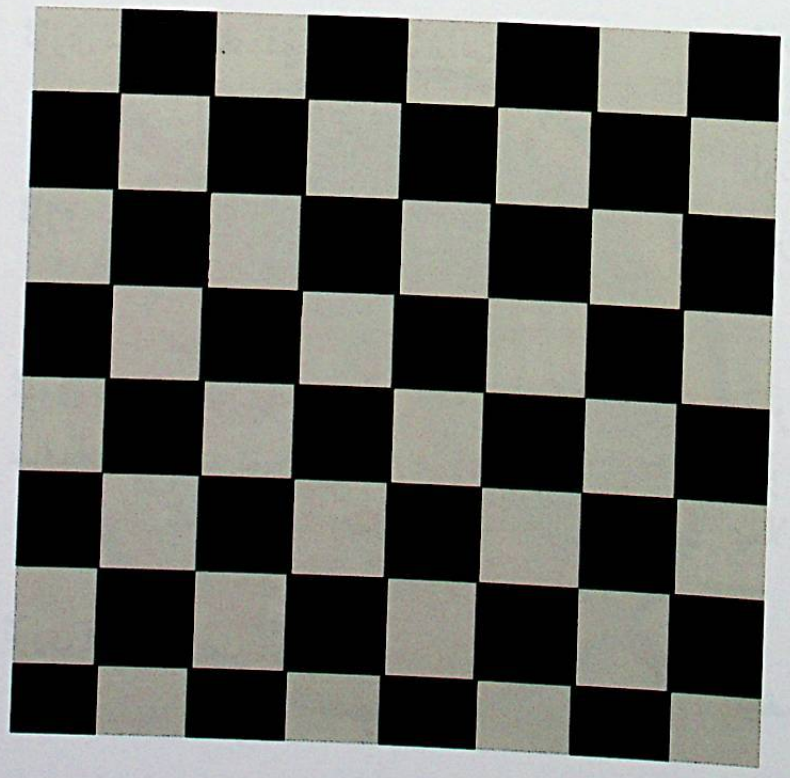
ئۆيىڭچىدە بىر ئۆي بار، ئىككى قەۋەت ئىشىكى،
خۇددى ئەگرى يەڭ ئوخشاش تاشقىرىدا تۇڭلۇكى؟
(مەش)

ئۆزى بىر غېرىچ،
تىلى مىڭ غېرىچ؟
(قەلەم)

ئۆزى بىر غېرىچ،
ساقىلى ئىككى غېرىچ؟
(كۆممىقوناق)

ئۆزى يۇمىلاق، ئەمما ئاي ئەمەس،
رەڭگى ساپسېرىق، لېكىن ياغ ئەمەس.
قۇيرۇقى ئۇزۇن، چاشقانمۇ ئەمەس،
سىلەر تېپىڭلار، ھېچنېمە يېمەس؟
(قۇياش)

ئۆچكە تېرىسىدىن ياسالغان شەھەر،
شەھەردە قاتىراپ يۈرىدۇ لەشكەر.
كىيىمسىزلەرگە ئۆتۈشكە رۇخسەت،
كىيىملىككە يوق قېچىشقا پۇرسەت؟
(غەلۋىر)

ئۆستۇربدۇ ئانىسى
ئۆز تېنىدە بالىنى.
شامال چىقسا بالىسى
شاپىلاقلار ئاننىنى؟
(دەرەخ ۋە يوپۇرماق)

ئۆڭكۇردە قاتار ياتار ئوتتۇز ئىككى بۆرە،
ئون يىگىت ئۇ بۆرىنىڭ خىزمەتكارى.
سېلىنغان مەخمەل كۆۋرۈك ئوتتۇرىسىغا،
ماڭىدۇ شۇ كۆرۈكتىن يەمىنىڭ بەرى؟
(چىش، بارماق، تىل)

ئۆزى يەرگە مۆكۈلۈك،
چېچى تالادا ئۆيۈلۈك؟
(چامغۇر)

ئۆزى كۈل رەڭ، كۆرەڭ ئات،
مۇزدا يۈرسە تېيىلماس.
تامدا يۈرسە يىقىلماس؟
(چۈبن)

ئۆزى كىچىك، سۇغا تويماس؟
(گۈرۈچ)

ئۆزى مۇشتىتەك، قۇيرۇقى نوغۇچتەك؟
(سېغىزخان ياكى تىيىن)

ئۆزى تاختا، رەڭگى پاختا؟
(قەغەز)

ئۆزى مۆكۈپ تۇرار،
ساقىلى چىقىپ تۇرار؟
(سەۋزە)

ئۆزى قارا، سۆزى ئاق؟
(دوسكا)

ئۆزى قىرلاقلىق، چۆرىسى چىتلاقلىق؟
(تۇماق)

ئۆزى ئۆيدە،
قۇيرۇقى تالادا؟
(مەش ۋە كاناي)

ئۆزى ھۆمۈر غوجا،
بۆكى تۆمۈر غوجا؟
(ساپان)

ئۆي تۆپىسىدە ئۇششاق تاش؟
(يۇلتۇز)

ئۆزۈمنى دەپ ئۇنى ئۇرۇپ،
ئۇنى دەپ ئۆزۈمنى ئۇرۇپ،
مىجۇەتتىم قورسىقىنى،
قانلىرىمنى ئاقتۇرۇپ.
(پاشىنى ئۆلتۈرۈش)

ئۇچ يۈز ئاتمىش كۈلا،
ئىككىسى كەم ئەللىك يەردىن ئۇلا،
ئون ئىككى توقماق، يەتتە بوغماق.
(يىل، ئاي ۋە ھەر ھەپتىدىكى يەتتە كۈن)

ئۇستىدىمۇ ئوتلاق بار،
ئاستىدىمۇ ئوتلاق بار.
ئوتتۇرىسىغا قاملاشقان،
بىرلا ئۈزۈم جايلاشقان؟
(كۆز)

ئېرىق، ئېرىق ئىچىدە سۇ،
سۇ ئىچىدە يىلان،
يىلان ئاغزىدا ئوت؟
(قارا چىراغ)

ئېغىزى كۆپ دوستۇمنىڭ،

قورسىقى بوش قومۇش تەن.
يەل ماڭدۇرسا ئىچىگە،
ناخشا ئېيتار زەپ بەلەن؟
(نەي)

ئېغىز ، بۇرۇن قۇلاقسىز ،
گېپى تولا، ساناقسىز.
كۆرۈپ باقماي ئىچىنى،
ھەم بىلىشكە قۇلايسىز.
سۆزى شېرىن ھەم نۇرلۇق
دىلغا شولا چاچىدۇ.
قۇۋۋەت ئېلىپ ئىنسانلار،
پەرۋاز قىلىپ ئۇچىدۇ.
سۆزلىرىگە تويمايسەن،
بۇنى كىم تېز تاپىدۇ؟
(كىتاب)

ئېگىز بويلۇق ئىننىسى،
پاكار بويلۇق ئاكىسى،
ئىنىسىدۇر يۇگۇرۈك،
ئاكىسىدۇر مۆگۈدەك،
قولىڭىزغا ئېسىقلىق،
بۇنى كىم تېز تاپىدۇ؟
(قول سائىتى)

ئېگىز ئاسماندا بىر قۇش بار،
يىپقا مەھكەم تارتىلغان.
شامال چىقسا قورقمايدۇ.
پەقەت يامغۇر دىن قورققان؟
(لەگلەك)

ئېگىز تاغنىڭ ئۈستىدە
يۇمران چۆپلەر دۆڭىسى.
ئورۇڭدىكى ئۇلارنى،
ئايدا ئۆسۈپ چىققۇسى؟
(چاچ)

ئېتىۋەتتىم شوتىدىن،
ئېسىلىۋالدىم پۇتىدىن؟
(ئاغدۇرما ھارۋا)

ئېگىز بويلۇق ئاكام
تۇلكە تۇماق كىيىپتۇ؟
(قومۇش)

ئېرىق بېشىدا، يوتقىنى قېشىدا،
گۆشى ئىچىدە، سۆڭىكى تېشىدا؟
(قوغۇن)

ئېگىز مۇنار،
كالتە مۇنار.
لالە چېچىكى،
سەدەپ مونچىقى؟
(ئاسمان، بۇلۇت، يۇلتۇز، ئاي)

ئېگىز مۇنار،
تېگى كانار؟
(باراڭدىكى ئۈزۈم)

ئېگىز ئۆگزىدە گىلەم قاقسام،
توپىسى تۇرپانغا يەتتى؟
(كۆڭۈل)

ئېچىلمىغان ساندۇقتىن،
پىچىلمىغان تاۋۇز چىقتى؟
(تاۋۇز ئۇرۇقى)

ئېگىز گۈمبەز، ھەممە ئۇنىڭدىن پەس،
ئىككى يوپۇرمىقى، يۈزمىڭ چېچىكى؟
(ئاسمان، ئاي، كۈن ۋە يۇلتۇز)

ئېگىز ـ ئېگىز قېشى،
سۇندى تۇگمەن تېشى.
قارىغان كىشىنىڭ
ئاقىدۇ يېشى؟
(كۈن)

ئىككى پۇتىدا ئىككى خىل ئاياغ،
بىرسىدە بىگىز، بىرسىدە بوياق.
بىر پۇت جىم تۇرسا،
بىرسى تېيىلغاق.
ھۇنىرى ئۇنىڭ دۇگىلەك سىزغاق.
ئويلاپ تېپىڭ، بۇ قانداق تېپىشماق؟
(سېپىركول)

ئىسسىقى بار، ئوتى يوق، كۆيۈپ تۇرار،
مېيى يوق.
قولۇڭ تەگسە ناۋادا،
رەھىم قىلار يېرى يوق؟
(توك)

ئىس چىقىدۇ قۇيرۇقىدىن،
ئادەم چۈشمەس دۇمبىسىدىن.
دەرەخلەرگە تېگىلمەيدۇ،
بۇ تاغلارغا قونالمايدۇ؟
(ئايروپىلان)

ئىت بولۇپمۇ قاۋىمايدۇ،
يۇگۇرۇپ قوپۇپ چىشلىمەيدۇ،
يات بىر كىشى كىرىپ قالسا،
ئۇنى ئۆيگە كىرگۈزمەيدۇ؟
(قۇلۇپ)

ئىشىكىگە ئوت قويساڭ، ئوت ئالىدۇ ئۆيىڭچى،
ئوت كەتكەننى كۆرسىمۇ، ئۆچۈرمەيدۇ ھېچكىشى؟
(مەش)

ئىككى ئىناق بىر تۇغقان،
بەكمۇ ئامراق ئىككىسى.
ئەگەر بىرسى بولمىسا،
كەلمەس تاماق ئىچكۈسى؟
(چوكا)

ئىككى ئوچاقتا بىر كۆسەي؟
(كالىنىڭ تىلى)

ئىككى ئېرىقتا بىر كۆۋرۈك.
(بۇرۇت)

ئىككى بەيگە ئات چاپىدۇ، چاڭ چىقارمايدۇ،
بىر ـ بىرىنى ئىزدىشىدۇ، تېپىشالمايدۇ؟
(كۆز)

ئىچى قىزىل، تېشى كۆك؟
(تاۋۇز)

ئىچى ـ تېشىنىڭ سىرى يوق،
بارمايدىغان يېرى يوق؟
(كۆڭۈل)
ئىككىسى كۆرىدۇ، ئىككىسى تىڭشايدۇ،
بىرى سۆزلەيدۇ؟
(كۆز، قۇلاق، ئېغىز)

ئىچى سىر، تېشى گۈل؟
(پىيالە)

ياز بولسىلا باراڭغا،
ئامراق بولغاچ يۆلەكلىك.

قىش بولغاندا بوۋاقتەك،
يەرگە ئوبدان بوّلەكلىك؟
(تەك)

يۇرەر ئۇچۇپ، ئاسمانىنى كېزىپ.
بىر ئايلىق يولنى بىر دەمدە بېسىپ.
ئۇسسىغان چاغدا ئىچىدۇ بېنزىن،
قالمايدۇ زادى يولىدىن ئېزىپ؟
(ئايروپىلان)

يۇمىلاق شوخ بېلىقىم،
يەردە سەكرەر دېڭىلداپ.
تورغا سالسام شۇ ھامان،
تېشىپ قاچار پېڭىلداپ؟
(ۋاسكېتبول)

يېشىل دۇگىلەك بىر شەھەر باردۇر،
يوقتۇر ئۇنىڭ دەرۋازىسى.
ئىچىدە بار مىڭلاپ كىشى،
قىزىل مىستۇر كىيىمگەن كىيىمى؟
(تاۋۇز)

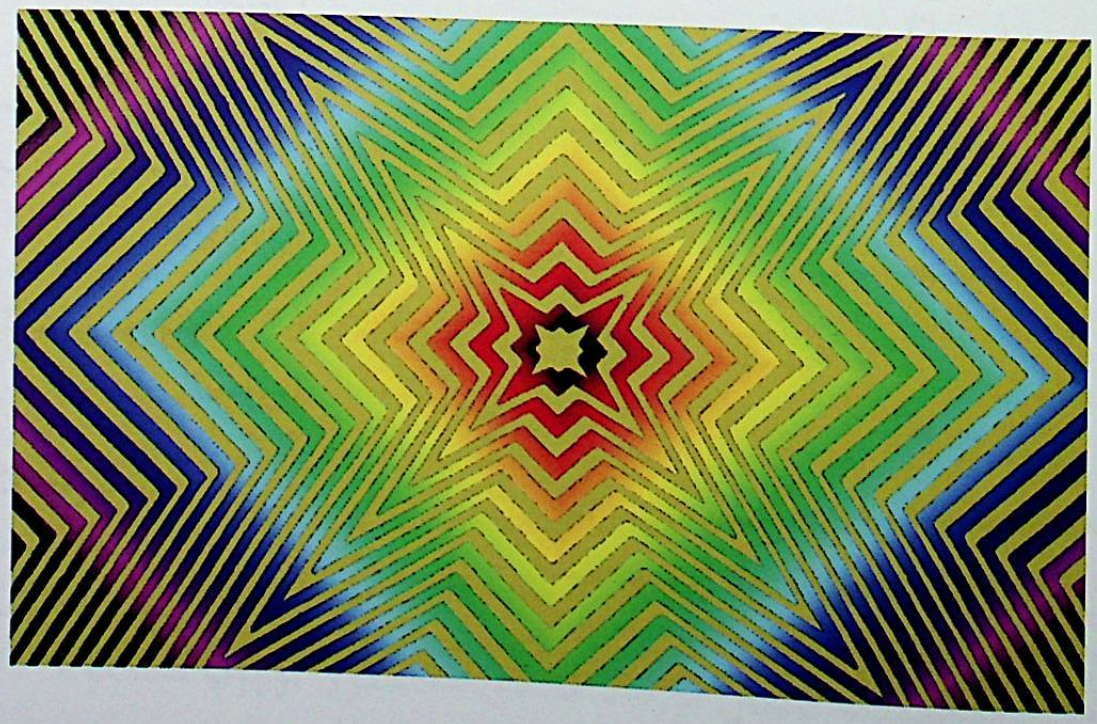
يېڭى چىققان ئاي كەبى،
پارقىرايدۇ قولۇڅدا.
ئېكىنزارنىڭ چاچلىرى
چۈشۈرۈلەر ئۇنىڭدا؟
(ئورغاق)

يازنىڭ كۈنى ئولتۇرسىڭىز،
تەڭگە راھەت سالقىنى بار.
قىشنىڭ كۈنى جۇت ـ سوغۇقنى،
قوغلايدىغان يالقۇنى بار؟
(دەرەخ)

يازۇ، قىشى ئۆزگەرمەس،
ئۇمۇ دەرەخ تۇرىدىن.
جۇت ـ شۇبرغان بولسىمۇ،
ئايرىلمايدۇ گۈلىدىن؟
(قارىغاي)

يورغىلايدۇ تاشپاقا،
قورقماس چوڭقۇر، داۋاندىن.
كىيىۋالغان ئۇستىگە،
ئوق ئۆتمەيدىغان چاپاندىن.
جەڭگە كىرسە جان ئالار،
دۇشمەن دېگەن ياماندىن؟
(تانكا)

يەردىن چىققان پىل،

تاسما قىلىپ تىل.
ئەقىلىڭ بولسا بىل؟
(دەرەخ)

يوچۇقى يوق ئاپئاق توپ،
ئىچىدە كۆل بار سۇپسۇزۇك.
ئۇزۇپ، لەيلەپ يۈرىدۇ،
سىرتقىنا بىر ئۇزۇك؟
(تۇخۇم)

يۇلتۇزمىكىن دېمەڭلار،
يىراق ئەمەس يۇلتۇزدەك.
يۇلتۇزلاردەك نۇر چاچسا،
كېچە بولار كۈندۈزدەك؟
(ئېلېكتر چىراغ)

يانتاق تۇڭدە ياغلىق توقاچ؟
(يىلان)

يالت ـ يۇلت كېلىدۇ،
يالماپ ـ يالماپ يۇتىدۇ؟
(ئوت)

يار بويىدا قاتار قوزۇق؟
(چىش)

يا سودىگەر ساتمايدۇ، يا خېرىدار ئالمايدۇ،
كەچ بولغاندا، هارغاندا، لازىم بولماي قالمايدۇ؟
(ئۇيقۇ)

يازلىقى يېشىل رەڭدە،
كۈزلۈكى سېرىق تەڭگە؟
(يوپۇرماق)

يەر ئاستىدا ئالتۇن قوزۇق؟
(سەۋزە)

يەر ئاستىدا تورۇق ئات،
تېرىسىدۇر يەتتە قات.
سويماق بولساڭ سەن ئۇنى،
يىغلايسەن كۈنى ـ تۈنى؟
(پىياز)

يەر ئاستىدا ئاي يۈگۈرەر؟
(ساپان)

يەيدۇ ـ يەيدۇ، قورسىقى تويمايدۇ؟
(تۇگمەنىنىڭ كويلىسى)

يەتتە دوست بار قەدىناس،
بىر ـ بىرىدىن ئايرىلماس.
قېرىمىدى، ئۆلمىدى،
ياكى سەككىز بولمىدى.
ئۇچرىتمىمىز بىر ـ بىرىدىن،
ئۆزى يوقۇ، ئېتى بار،
تا تۇغۇلغان پېتى بار؟
(هەپتە ئىچىدىكى كۈنلەر)

يەڭگەم كاچاتلاپ تۇرار،
يىغلاپ كىرىپ، كۈلۈپ چىقار؟
(تۇگمەندە ئۇن تارتىش)

يونۇغانسېرى يوغىنار؟
(ئورا)

يورغا ئېشەك سۇغا سالساڭ،
ئوتتۇز هارۋىنى تارتىدۇ؟
(كېمە)

يېشىل غاز، بېشى تاز؟
(تۇرۇپ)

يېغى يوق يانىدۇ،
جېنى يوق ماڭىدۇ؟
(قۇياش)

يېيىشى سېرىق مارجان،
چىقىرىشى ئاق پاراشوك؟
(تۇگمەن)

هېسابلىق تېپىشماقلار

ئاسماندىكى بىر توپ غازدىن بىرى سوراپتۇ:

ــ ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، يۇز غاز، نەگە كېتىپ بارىسىلەر؟ مېنىمۇ ئېلىپ كەتسەڭلار؟

غازلار شۇنداق جاۋاب بېرىپتۇ:

ــ بىز يۇز ئەمەس، بىزگە بىزدەك قوشۇلسا، ئۇنىڭغا يەنە بىزنىڭ يېرىمىمىز قوشۇلسا، يەنە يېرىمىمىزنىڭ يېرىمى قوشۇلسا، ئاندىن سەن قوشۇلساڭ يۇز بولىمىز. زادى بىز قانچە، تاپقىنا؟ ئاندىن ئېلىپ كېتىمىز. ئەسلىي غاز قانچە؟

(غاز ئوتتۇز ئالتە)

بىر توپ قۇشقاچ كېلىپتۇ،
چىغ ئۇستىگە قونۇپتۇ.
بىردىن قونسا ئېشىپ قاپتۇ بىر قۇشقاچ،
ئىككىدىن قونسا ئېشىپ قاپتۇ بىر تال چىغ.
قۇشقاچ قانچە؟ چىغ قانچە؟

(قۇشقاچ تۆت، چىغ ئۈچ)

بىر قازاندىن بەش قاسقان مانتا چىقىپتۇ،
بەش جوزىدا بەشتىن ئولتۇرغان كىشىلەرگە
بەشتىن تېگىپتۇ.
ئادەم قانچە؟ مانتا قانچە؟

(يىگىرمە بەش ئادەم، بىر يۈز يىگىرمە بەش مانتا)

كېلىپ چۈشتى ئون بەش ئۆردەك كۆلچەككە،
زايىت چىقىپ مىلتىق ئاتتى ئۆردەككە.
بىر پاي ئوقتا يىقىلىپتۇ ئالتىسى،
هايات قالدى شۇ كۆلچەكتە قانچىسى؟

(كۆلچەكتە ئۆلگەن ئۆردەك قالمىدۇ، هاياتلىرى ئۇچۇپ كېتىدۇ.)

ئوتتۇز ئاتنى توققۇز ئوقۇرغا جۇپتىن باغلىيالامسىز؟
(ئالته ئوقۇرغا تۆتتىن، ئۈچ ئوقۇرغا ئىككىدىن باغلىنىدۇ.)

سادىر جاڭگالدىن بىر نەچچە توشقان ۋە قىرغاۋۇل تۇتۇپ كەلدى.
قادىر: «نەچچە توشقان، نەچچە قىرغاۋۇل تۇتتۇڭ؟» دەپ سورىدى.
سادىر: «بۇلارنىڭ بەشى توققۇز، پۇتى ئوتتۇز» دەپ جاۋاب بەردى.
سادىر قانچە توشقان، قانچە قىرغاۋۇل تۇتۇپ كەلدى؟
(ئالته توشقان، ئۈچ قىرغاۋۇل)

توخۇ، توشقان ئەللىك، پۇتلىرى يۇز ئىككى، توخۇ قانچە، توشقانچۇ؟
(توخۇ قىرىق توققۇز، توشقان بىر)

توخۇ، توشقان ئون سەككىز،
پۇت ـ قوللىرى قىرىق سەككىز.
توخۇ بىلەن توشقانىنى،
سىز ئايرىپ بېرەلەمسىز؟
(توخۇ ئون ئىككى، توشقان ئالته)

تۆت بۇلۇڭدا تۆت مۇشۇك،
ھەر مۇشۇكنىڭ ئالدىدا ئۈچتىن مۇشۇك،
ھەممىسى قانچە مۇشۇك؟
(تۆت مۇشۇك)

ياغچىنىڭ بىر قاپاقتا ئون جىڭ يېغى بولۇپ،ئۇنى ئىككى كىشىگە تەڭ بۆلۈپ بەرمەكچى بولۇپتۇ، لېكىن ياغچىنىڭ جىڭى يوق ئىكەن، پەقەت ئۈچ جىڭلىق ۋە تۆت جىڭلىق ئىككى كەمچىنى بار ئىكەن، ئەمدى بۇنى قانداق بۆلۈش كېرەك؟
(دەسلەپ تۆت جىڭلىق كەمچەنده بىر مايىنى ئۈچ جىڭلىق كەمچەنگە قۇيۇپ، بىر جىڭنى ئايرىۋېلىپ، ئاندىن تۆت جىڭلىق كەمچەن بىلەن بىرنى قۇيسا بولىدۇ.)

32	80	19	98	1	90	14	85
66	22	73	52	72	57	83	31
30	84	41	73	16	74	45	92
77	6	70	24	☺	28	67	11
32	99	44	81	27	75	42	98
68	21	72	56	59	42	75	17
34	87	19	92	5	99	27	88

قىرىق ئىككى قۇشقاچ ئۇچۇپ كەلدى - دە، قاتار تۇرغان ئالتە تېرەككە بۆلۈنۈپ قوندى. ئىككىنچى تېرەكتىكى قۇشقاچلارنىڭ سانى بىرىنچىسىگە قارىغاندا ئىككىسى ئوشۇق، بەشىنچى تېرەكتىكىنىڭ سانى بولسا بىرىنچىسىگە قارىغاندا بەش ھەسسە ئوشۇق ۋە ئۇچىنچىسىگە قارىغاندا تۆتى ئوشۇق، ئالتىنچى تېرەكتە ئون ئىككى قۇشقاچ بار، تۆتىنچى تېرەكتىكىلەر بولسا بۇنىڭدىن تۆتى كەم، ھەر بىر تېرەكتە قانچىدىن قۇشقاچ بار؟

(بىرىنچىسىدە ئىككى، ئىككىنچىسىدە تۆت، ئۇچىنچىسىدە ئالتە، تۆتىنچىسىدە سەككىز، بەشىنچىسىدە ئون، ئالتىنچىسىدە ئون ئىككى قۇشقاچ بار.)

ئەر - ئايال يۈز كىشىنىڭ بىر كۈنلۈك ۋەزىپىسى يۈز مېتىر ئۆستەڭ چېپىش، بىر ئەر كۈنىگە ئۈچ مېتىر ئۆستەڭ چاپىدۇ، ئۈچ ئايال كۈنىگە بىر مېتىر ئۆستەڭ چاپىدۇ. ئەر قانچە؟ ئايال قانچە؟

(ئەر يىگىرمە بەش، ئايال يەتمىش بەش)

يېشىپ بېرىڭلار

بار ئىكەنۇ، يوق ئىكەن، تاق ئىكەنۇ، جۈپ ئىكەن، بىر شەھەردە بىر خوتۇن بار ئىكەن، ئۆزى گەپچىكەن، ھۈنىرى رەمچىكەن، ئۇنىڭ قولىدىن تۆت ياشلىق بىر ئوغۇل چۈشمەيدىكەن. كۈنلەرنىڭ بىرىدە ئۇ خوتۇن خالايىقنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ كېتىۋاتقاندا، بىر كىشى سوراپ قاپتۇ:

— ئاچا، بۇ بالا نېمىڭىز؟

خوتۇن توپلانغان كىشىلەرگە قاراپ:

— قىزىمنىڭ بالىسى، ئېرىمنىڭ ئىنىسى، مېنىڭ نەۋرەم بولىدۇ، — دەپتۇ.

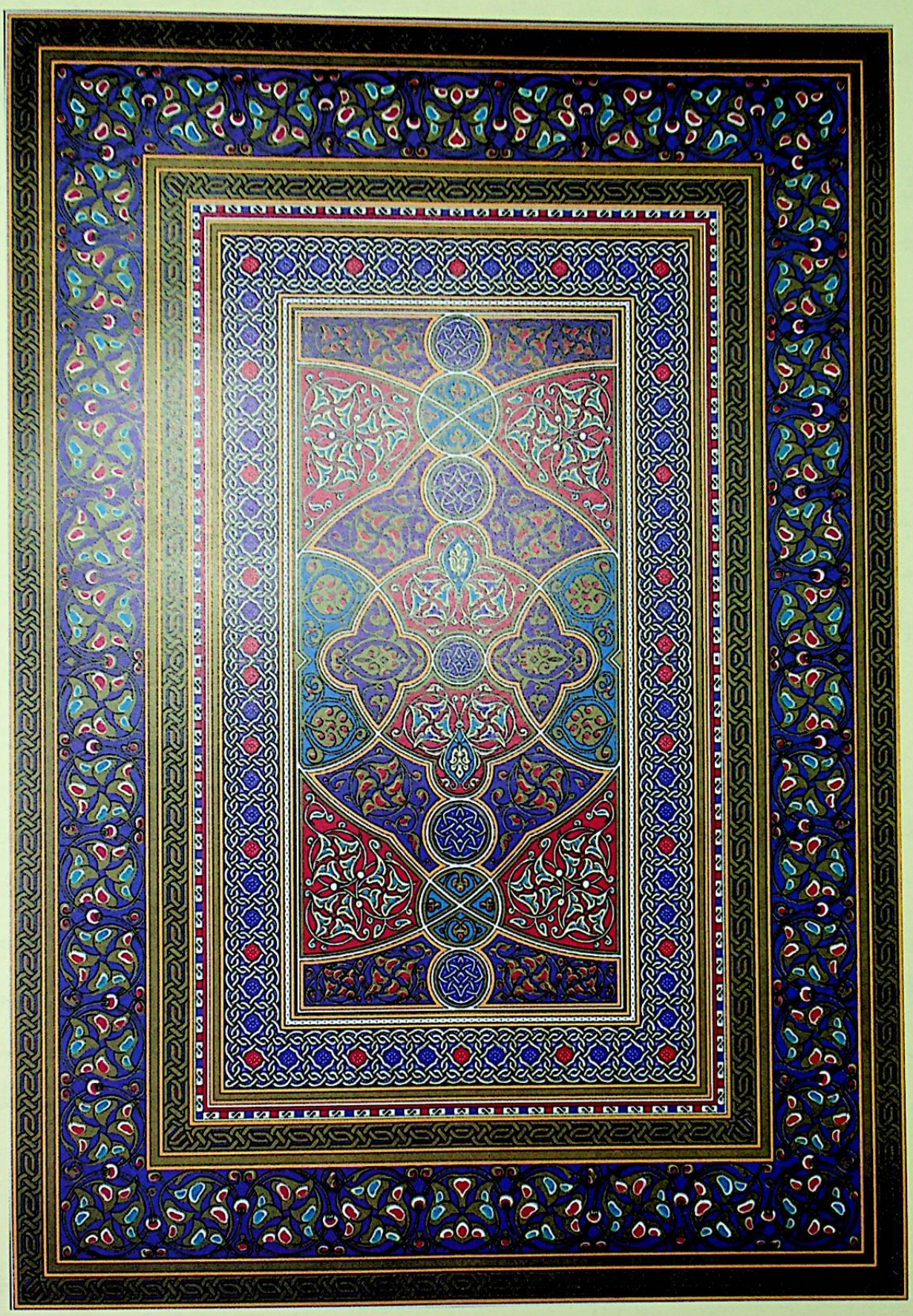
سورىغانلار ئويغا چۆكۈپتۇ ئويلاپ تاپالماپتۇ، كېچىسى ياتالماپتۇ، ئەتىسى قوپالماپتۇ. قېنى بۇ خوتۇننىڭ گېپىنى كىم يېشىپ بېرىدۇ؟

(رەمچى خوتۇننىڭ بىر قىزى، يەنە بىر كىشىنىڭ بىر ئوغلى بار ئىكەن. رەمچى خوتۇن ئۆتمۈش جەمئىيەتنىڭ قالايمىغانچىلىقىدىن پايدىلىنىپ ، ھېلىقى كىشىگە قىزىنى ياتلىق قىلىپ بېرىپ، ئۇنىڭ ئوغلىغا ئۆزى تېگىۋاپتۇ. رەمچى خوتۇن كۆتۈرۈۋالغان تۆت ياشلىق ئوغۇل ھەقىقەتەن قىزىنىڭ بالىسى ھەم ئېرىنىڭ ئىنىسى بولىدۇ.)

قانچە يىلدىن كېيىن؟

بىر بوۋاي بۇ يىل يەتمىش ياشقا كىرىپتۇ. ئۇنىڭ ئۈچ نەۋرىسى بولۇپ، بىرىنچىسى يىگىرمە ياشتا، ئىككىنچىسى ئون بەش ياشتا، ئۈچىنچىسى بەش ياشتا ئىكەن، قېنى، تېپىپ بېقىڭ، يەنە نەچچە يىلدىن كېيىن ئۈچ نەۋرىسىنىڭ يېشىنى قوشقاندا، سالامەت ياشاۋاتقان بوۋىسىنىڭ يېشىغا تەڭ بولىدۇ؟

(ئون بەش يىلدىن كېيىن)

لاله زار

مۇندەرىجە

ئۆردەك ئېتىش.....401
ئىككى لاپچى.....402
ناۋات ۋە چاقماق قەنت.....404
ناخشىچى.....404
كېرەم لاپچى بىلەن ئاسسم لاپچى.....405
قوغۇن.....405
ياشلىقنى ئەسلەش.....406
گۈمپا.....407
تەڭنە ۋە ھاڭگا تېرەك.....408
ئورما.....409
ئەقىللىق كالا.....410
ئاسمانغا چىقىش.....411
توغرا مۆلچەرلەش.....412
يوغان ئېغىز.....412
ئىسسىق ۋە سوغۇق.....413
پوچى ئالۋاستى.....413
ئوخشىغان ئاپتاپپەرەس.....414
لاپچىنى جايلىغان باپچى.....415
گىلەمگە ياماق سېلىش.....416
خورازنىڭ كارامىتى.....417
بۇياق يەر تۆۋىنى ئىكەن.....418
كۆك ئات.....419
تورپاقتەك خوراز.....420
توختىماس سائەت.....421
چۈشىدە تېپىۋالغان پۇل.....422
بەشئاتارنىڭ ئوقى.....422
زەمبىرەك ئوقىنى تۇتۇۋېلىپ.....423
ئۆيدىن چىقماي ئوۋ قىلىش.....424
قىرغاۋۇلنىڭ كۆپلۈكىدىن.....425
ئايروپىلان بېدە ئاستىدا.....425
باتۇرلۇق.....425
بەسلىشىش.....426
بىر مىشكاپ ئوق.....427
نەيگە قونغان بۇلبۇل.....428
نوچىلىق.....428
ئايروپىلاندا.....430
تېز سۈرئەتلىك پىكاپ.....432
ئۇزۇن يوللۇق تېلېفۇندا.....433
جىن بىلەن ئېلىشىش.....434
ئۆستەڭدە ماي ئاقتى.....439
كاۋا بىلەن قازان.....439

ئۆردەك ئېتىش

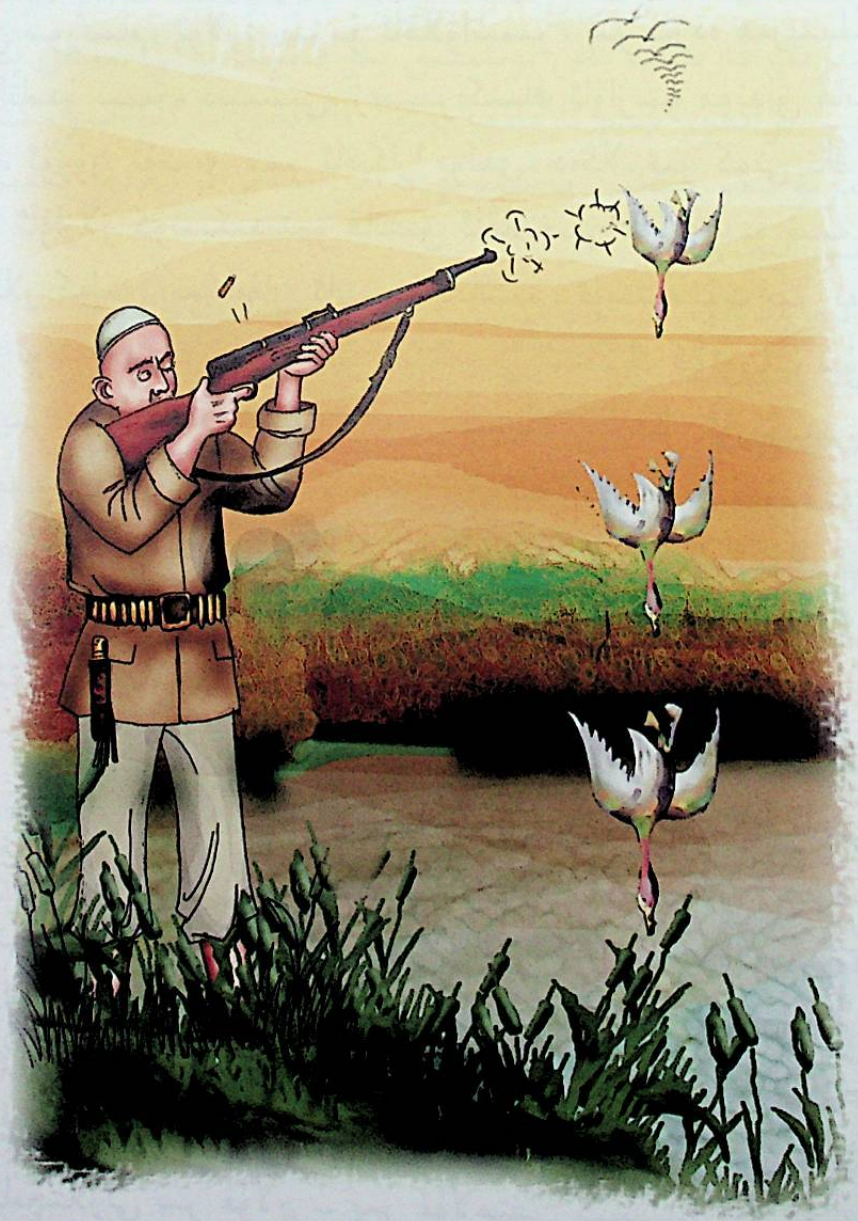
ئازنىباقى دەپتۇ:

باشقا ئوۋچىلار پىتىر مىلتىقلىرى بىلەن ئوۋ قىلىشسا، مەن كۆپرەك بەشئاتار بىلەن ئوۋ قىلاتتىم. بىر يىلى كۈزدە ئون نەچچە ئاغىنەم بىلەن ئۆردەك ئاتقىلى چىقتۇق، سازلىققا يېقىنلاپ بېرىشىمىزغا، قومۇشلۇق ئىچىدىن بىر توپ ئۆردەك پۇرراپ ئۇچۇپ چىقتى.

— ھېكىم، ئاتە! — دېدىم مەن.

ئۇنىڭ قوشئاتار مىلتىقىدىن ئىككى پاي ئوق ئېتىلدى، ئەمما بار - يوقى بىر ئۆردەك يەرگە چۈشتى. قارىسام، ئۆردەكلەر يىراقلاپ كېتىشتى. ئەللىكتىن ئارتۇق ئۆردەكتىن ئاران بىرى چۈشكىنىگە ھەممىمىز ئەپسۇسلىنىپ قالدۇق.

«خەپ، ئۆردەكلەر!» دېدىم مەن. كۆپ ئۆتمەي، ھېلىقى بىر توپ ئۆردەك بۇلۇت بولۇپ تەڭ ئۇچۇپ ئايلىنىپ كەلدى. مەن ھەممىنىڭ ئالدىدا ئۇچۇپ كېلىۋاتقان بىر ئۆردەكنى قارىغا ئېلىپ ئاتتىم، «تاڭ» قىلغان ئاۋازدىن كېيىن ھېلىقى ئۆردەك پوكلا قىلىپ يەرگە چۈشتى. يەنە «تاڭ - تاڭ» قىلىپ ئىككى پاي ئوق ئېتىلدى، «پوك - پوك» قىلىپ ئىككى ئۆردەك چۈشتى. «تاڭ - تاڭ - تاڭ - تاڭ» قىلىپ كەينىدىن ئېتىلدىم، «پوك - پوك - پوك - پوك» قىلىپ چۈشۈۋېرىدى. ھەش - پەش دېگۈچە ھېلىقى بىر توپ ئۆردەكنى تاغارلارغا قاچىلاپ قايتىپ كەلگەندۇق.

لاپچى ئىككى

بىر يېزىدا داۋۇت لاپچى ۋە ئاۋۇت لاپچى دەيدىغان ئىككى ئادەم بار ئىكەن، ئۇلار بىر يەردە بولۇپ قالسىلا توختىماي لاپ ئېتىشىدىكەن. بىر كۈنى ئۇلار يەنە ئۇچرىشىپ قاپتۇ - دە، لاپ ئېيتىشىشقا باشلاپتۇ. داۋۇت لاپچى دەپتۇ:

— بۇ يىل مەھەللىنىڭ ئايىغىدىكى تاشلىنىپ قالغان ئون مو يەرنى كۆتۈرە ئېلىپ قوغۇن تېرىدىم، دەڭلار. قوغۇنلىرىم شۇنداق ئوخشاپ كەتتىكى، ئەييۇھەننىس! بۇنى سىلىگە قانداق تە-رىپلەپ بېرىشىمنىمۇ بىلمەيۋاتىمەن. خەۋىرىڭلار بار، قوغۇنلۇق بىلەن بىزنىڭ ئۆينىڭ ئارىلىقى ئون چاقىرىم كەلمىگەندىمۇ چوقۇم سەككىز چاقىرىم كېلىدۇ. قوغۇنىنىڭ باش بۇرنى پىشۋاتقان چاغلار ئىدى، ھەر كۈنى تاڭ سەھەردە نېمىدۇر بىرنېمىنىڭ «پاڭ - پۇڭ!» قىلغان ئاۋازىدىن چۆ-چۈپ ئويغىنىپ كېتىدىغان بولۇپ قالدىم. ھە دېگەندە نېمىنىڭ ئاۋازى ئىكەنلىكىنى، بۇ ئاۋازلار-نىڭ نەدىن چىقىۋاتقانلىقىنى ئاڭقىرالماي ئىچىم پۇشتى. كۈندۈزى مەھەللىدىكى ئەل - جامائەت-تىن سورىسام، ئۇلار: «بىزمۇ ئاڭلاۋاتىمىز، بىر يەردە ھەربىيلەر زەمبىرەك ئېتىشنى مەشىق قى-لىۋاتامدۇ نېمە؟» دېيىشتى. زەمبىرەكنىڭ ئاۋازىمۇ مۇنداق قاتتىق بولامدۇ، دەپ، ئانچە ئىشەنمى-دىم. ئۇزۇن ئۆتمەي سىر ئاشكارا بولدى، دەڭلا. بىر كۈنى تاڭ سەھەردە يەنە شۇ «پاڭ - پاڭ» قىلى-غان ئاۋازلار كۈندىكىدىنمۇ قاتتىق ئاڭلانغىلى تۇردى. بۇ نېمە ئىشتۇ، دەپ، كۆڭلۈمگە كەلمىگەن ئىشلار كەلدى. پېشايۋان ئاستىدا ياتاتتىم، ئۇشتۇمتۇت بىر نەرسە «پوككىدە» قىلىپ ھويلىنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىغا چۈشمەسمۇ! بېشىمنى ئىتتىك كۆتۈرۈپ شۇنداق قارىسام، تازا يوغان تەكىيىدەك بار بىر قوغۇن بەش پارچە بولۇپ يېتىپتۇ. دەرھال ئورنۇمدىن تۇرۇپ قوغۇنىنىڭ كىچىكرەك بىر پارچىسىنى قولۇمغا ئالدىم - دە، شاپىقىغا قاراپلا تونۇدۇم، بۇ دەل مەن تېرىغان قوغۇن ئىكەن. نەچچە كۈندىن بۇيانقى ئاۋازلار باشقا نەرسە ئەمەس، بىزنىڭ ئېتىزدىكى قوغۇنلارنىڭ يېرىلغىنى-كەن، دەڭلا. بۇ كاساپەتلەر ئېتىزدا يېرىلغانىنى ئاز دەپ، پېلىكىدىن ئۇزۇلۇپ چىقىپ ھويلامغا چۈشۈپتۇ ئەمەسمۇ!

ئاۋۇت لاپچى دەپتۇ:

— توغرا، بىر يىلىنىسى سىلى قوغۇن تېرىغان ئاشۇ يەرگە مەنمۇ يېسۇلەك تېرىغانىدىم. توۋا دەيمەن، يېسۇلەك دېگەنمۇ شۇنداق ئوخشايدىكەن! ھەربىر تۈپى بىر بەردەم ئادەمدەك بولۇپ كەتتى، دەڭلا! ئۇنىڭ شۇڭلىرى ئىچ - ئىچىدىن تۇرۇلۇپ چىقىۋەرگەندىن كېيىن بىر تۈپ يېسۇ-لەك بىر پاتمان يەرگە پاتمىغىلى تۇردى. ئەمدى بۇنى قانداق قىلارمەن، دەپ ئويلاپ، ھەمىسى-نىڭ بېلىدىن باغلاپ قويايى دېگەن يەرگە كەلدىم - دە، بازارغا بېرىپ بىرمۇنچە پۇل خەجلەپ، تازا پىششىق ئىشلىگەن ئارغامچىدىن سېتىۋالدىم. ئارغامچا بولغاندىمۇ تازا قىل ئارغامچىلار، دەڭلا. ئارغامچىلارنى بىر غۇلاچ - بىر غۇلاچتىن كېسىپ، ئېتىزدىكى ھەربىر تۈپ يېسۇلەكنىڭ بېلى-

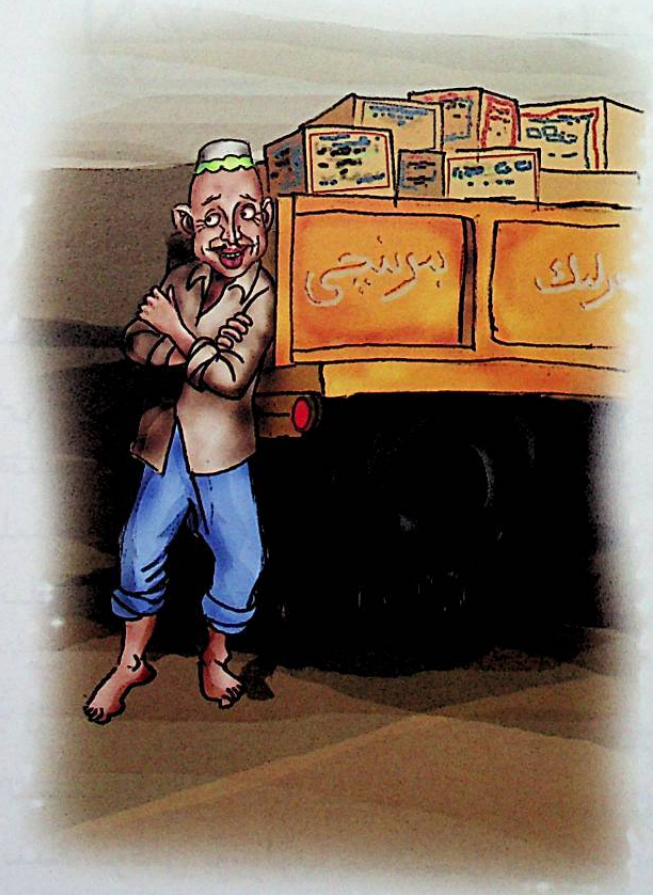
دىن مەھكەم باغلاپ قويدۇم. بىرنەچچە كۈن ئۆتكەندىن كېيىن، مەنمۇ ئۆيدە يېتىپ خۇددى سىلى ئاڭلىغاندەك «پاس - پۇس» قىلغان ئاۋازلارنى ئاڭلىدىم. نېمىنىڭ ئاۋازى ئىكەنلىكىنى ئۇقماي يۇرۇپتىمەن. بىر كۈنى ئېتىزغا بېرىپ قارىسام، يېسۇئىلەكلىرىم ئوخشاپ كەتكەنلىكتىن ھېلىقى مەن باغلاپ قويغان ئارغامچىلارنى ئۈزۈپ بوپتۇ. بىز قوغۇن - تاۋۇز، كۆكتات - پۆكتات تېرىيدىغان بولساق ھەرگىز بوش كەلمەيمىز جۇمۇ!

داۋۇت لاپچى دەپتۇ:

— شۇنداق، ئاۋۇت ئاخۇن، ھەرقانداق نەرسىنىڭ ئوخشىمىقى چاپقان كەتمەنگە باقىدۇ. ياش چاغلىرىمىزدا بىز كەتمەن چاپىدىغان بولساق، يەرنىڭ ئۇمۇرتقىسى ئوشتۇلۇپ، مېڭىسىنىڭ قېتىقى چىقىپ كېتەتتى. شۇ چاغدا ماڭا ئۇنداق - مۇنداق كەتمەن پايلىماي، ئالاھىدە بىر كەتمەن ياساتمىدىمۇ، خەۋىرىڭلار باردۇ؟ ئىككى كەتمەنلا توپا ئاتسام بىر ماشىنا توشاتتىغۇ. شۇ كەتمەن ھېلىمۇ بار، يېقىندا بىر قۇرۇلۇش ئورنىدىن ئاشۇ كەتمىنىڭنى بىزگە بەرگەن، ئۇنىڭ ئورنىغا بىز ساڭا بىر ماشىنا بېرەيلى، دېۋىدى، ئۇنىمىدىم.

ئاۋۇت لاپچى دەپتۇ:

— ياش ۋاقتىمىزنى قويۇپ تۇرايلى، ھېلىمۇ كۈچتىن قالماپتۇق، داۋۇت ئاخۇن. مەن تېخى ئىككى كۈننىڭ ئالدىدا كۈچۈمنى يەنە بىر سىناپ باقتىم. ھېلىقى كۈنى بازارغا بېرىپ تاشيول بىلەن قايتىپ كېلىۋاتاتتىم، تۆۋەنكى مەھەللىدىكى كۆۋرۈكنىڭ يېنىغا بىرمۇنچە ئادەم ئولىشىۋاپتۇ. نېمە ئىش بولدىكىن، دەپ بېرىپ قارىسام، بەش تونناللىق بىر ماشىنا يۈكى بىلەن پاقاقا پېتىپ قاپتۇ. زەنجىر تاپانلىق بىر تراكتور سىم ئارغامچا بىلەن ئالدىدىن تارتىۋاتىدۇ، كەينىدىن يىگىرمە - ئوتتۇز ئادەم ئىتتىرىۋاتىدۇ، لېكىن ماشىنا ئورنىدىن مىدىر - سىدىر قىلمۇ قويماي تۇرىدۇ. ئاخىر چىداپ تۇرالماي: «بولدى، بولدى، ھەممىڭلار نېرى تۇرۇڭلار، تراكتورغا باغلىغان سىم ئارغامچىنىمۇ يېشىۋېتىڭلار» دېدىم - دە، ماشىنىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ بىرلا مۇرىدەپ ماشىنىنى تۇز يولغا چىقىرىپ قويدۇم. ھەممىسى ھەيران بولۇپ قاراپلا قالدى.

— سىلىغۇ ماشىنىنى ئارقىسىدىن مۇرىدەپ تۇز يولغا چىقىرىپ قويۇپسىلەر، — دەپتۇ داۋۇت لاپچى، — مەن بولغان بولسام، بىر پۇتۇم بىلەن ئىتتىرىپلا چىقىرىۋېتەتتىم ئەمەسمۇ.

— مەنمۇ شۇنداق قىلايمىكەن دەپمۇ ئويلىغان، — دەپتۇ ئاۋۇت لاپچى، — لېكىن، پۇتۇم ماشىنىغا قاتتىقراق تېگىپ كەتسە، بىكار دىن - بىكار ساپساق بىر ماشىنا ماكچىيىپ كېرەكتىن چىقىپ كەتمىسۇن دېدىم - دە!

ناۋات ۋە چاقماق قەنت

بىر كۈنى سەمەت لاپچى بىر ئاغىنىسىنىڭ ئۆيىگە مېھمان بولۇپ بېرىپتۇ.

ــ ھەي ئاداش، ــ دەپتۇ سەمەت لاپچىنىڭ ئاغىنىسى، ــ ئۆيۈڭگە بارىمەن دەپمۇ قويماي كەلگىنىڭنى قارا. سەن ناۋات سالغان چايغا بەكمۇ ئامراق ئىدىڭ، قارىمامدىغان، قېرىشقاندەك، ئۆيدە ناۋات تۇرماق، ھەسەلمۇ قالماپتۇ. بىزنىڭ شۇ بالىلارنىزە، ھەسەل دېگەننى تۇڭلاپ، ناۋات دېگەننى تاغارلاپ ئەكېلىپ قويسامۇ تۇگىتۈپتىپتۇ.

ئارىدىن كۈنلەر ئۆتۈپ ھېلىقى ئاغىنىسى سەمەت لاپچىنىڭ ئۆيىگە مېھمان بولۇپ بېرىپتۇ.

ــ ئاداش، سېنى كېلىپ قالارمىكىن دەپ بەش ـ ئالتە يەشىك چاقماق قەنت ئەكېلىپ قويغانىدىم. سەن قەنت سالغان چايغا بەك ئامراق ئىدىڭ. قارىمامدىغان، مۇشۇ بالىلار قۇشقاچ ئاتمىز دەپ، چاقماق قەنتنى رەگەتكىگە سېلىپ، بىرنىمۇ قويماي ئېتىپ بوپتۇ، ــ دەپتۇ سەمەت لاپچى ۋە ئاغىنىسىنى قۇرۇق چاي بىلەنلا يولغا سالىپتۇ.

ناخشىچى

ــ بىزنىڭ ئالتىنچى سىنىپتا ئوقۇۋاتقان تۇرسۇنجان دېگەن ئوغلىمىز مەكتەپنىڭ سەنئەت ئۆمىكىگە قاتناشقانىدى، ــ دەپتۇ مەرۇپ پوچى ئارۇپ پوچىنى كۆرۈپ، ــ شۇنىڭدىن بېرى ناخشىنى شۇنداق چىرايلىق ئېيتىدىغان بولۇپ كەتتىكى، قويۇۋەر. ئاۋازىنىڭ ئېچىلىپ كەتكىنىنى دېمەمسەن! يېقىندا بالىلار بىلەن بىر يېزىغا ئويۇن قويغىلى كەتكەن، ئۇ يەر بىلەن بىزنىڭ مەھەللىنىڭ ئارىلىقى يىگىرمە چاقىرىم كېلىدۇ، ئەمما ئوغلۇمنىڭ شۇ يەردە ئېيتقان ناخشىسى بىزنىڭ ئۆيگە ئاڭلاندى. مانا، ناخشىچى دەپ بىزنىڭ تۇرسۇنجاننى دېسە بولىدۇ!

ــ ئۇ قانچىلىك ئىشتى! ــ دەپتۇ ئارۇپ پوچى، ــ بىزنىڭ ئەركىنجانمۇ مەكتەپتە ناخشىچى. ئۇنىڭ ئاۋازى دېگەن شۇنداق جاراڭلىق ھەم يېقىملىق. ئۇ تۇنۇگۈن ئاخشام غۇلجا شەھىرىدىكى تىياتىرخانىدا ناخشا ئېيتىۋىدى، كۈنەستە ئولتۇرۇشتا ئولتۇرغان ئاغىنىلىرىم ئاڭلاپ، بەزىلىرىنىڭ كۆڭلى بۇزۇلۇپ يىغلىشىپ كەتتى.

كېرەم لايچى بىلەن ئاسىم لايچى

بىر كۈنى كېرەم لاپچى بىلەن ئاسىم لاپچى كوچىدا ئۇچرىشىپ قاپتۇ.

ــ بىزنىڭ كەنجى ئوغلىمىز قەمىردىن شۇنداق باتۇر بالا بولدىكى، ــ دەپ گەپ باشلاپتۇ ئاسىم لاپچى، ــ تۈنۈگۈن ئۇن تارتىپ كەل دەپ تۇغمەنگە ئەۋەتكەنىدىم. تۇغمەنچى نۆۋەت كۈتەسەن، ئەتە يا ئۆگۈن كەل، دەپ چىشىغا تېگىپتۇ. سەككىز ياشلىق بالا ئاچچىقىغا ھاي بېرەلمەي، ئىتتىك چۆرگىلەۋاتقان تۇغمەننىڭ ئۈستۈنكى تېشىنى بىر قولى بىلەن بېسىپ توختىتىۋاپتۇ. چوڭ بولغاندا قانداق كۈچتۈڭگۈر بولۇپ كېتەركىنتاڭ!

ــ باتۇر دەپ ئەمدىلا ئىككىنچى سىنىپنى تۇگەتكەن بىزنىڭ ئوغلىمىز سادىقجاننى دېسە بولىدۇ، ــ دەپتۇ كېرەم لاپچى، ــ ئاپىسى ئۇنى ئۇن تارتىپ كەل دەپ ھەر كۈنى تۇغمەنگە ئەۋەتىدۇ. ھەر كۈنى يىراقتىكى تۇغمەنگە قاتناۋېرىپ زېرىكسە كېرەك، بالا ئاخشام يوقلىپ كەتتى. نەگە كەتتىكىن دېسەك، قاسىم ياۋاشنىڭ تۇغمىنىنى ئۆي ـ پۆي، نو ـ پو، تاش ـ پاشلىرى بىلەن قوشۇپ كۆتۈرۈپ، ئىشكىمىزنىڭ ئالدىغا ئەكېلىپ ئورنىتىۋاپتۇ. ھازىر شۇ تۇغمەندە ئۇن تارتىۋاتىمىز.

قوغۇن

بىرلاپچى يەنە بىرلاپچىغا دەپتۇ:

ــ مەن تېرىغان قوغۇنلار شۇنداق ئوخشىدىكى، بىرنى پىچىپ سەككىز ئادەم پۇخادىن چىقەدەك پىسەك، يەنە ئېشىپ قالدى.

شۇ چاغدا ئىككىنچىسى دەپتۇ:

ــ قوغۇن دېگەن يوغان بولسىلا ھېسابمۇ، مۇھىمى تاتلىقلىقى. مەن تېرىغان قوغۇنلاردىن بىرنى بالىلىرىم پىچىپ يېۋىدى، تاتلىقلىقىدىن بالىلار بىر ـ بىرىگە چاپلىشىپ قېلىپ، شۇ چاپلاشقان پېتىچە ئۇخلىشىپ قاپتۇ. ئەتىسى ئەتىگەنده چېلەك بىلەن سۇ چېچىپ ئىككىسىنى ئاران ئاجراتتىم، قالغان تۆتىنى چاپلاقلىق پېتى مەكتەپكە يولغا سالدىم.

سەمەت بوۋاي بىلەن مەريەمخان موماي بىر ياز ئاخشىمى ياشلىقنى ئەسلىشىپ قاپتۇ.

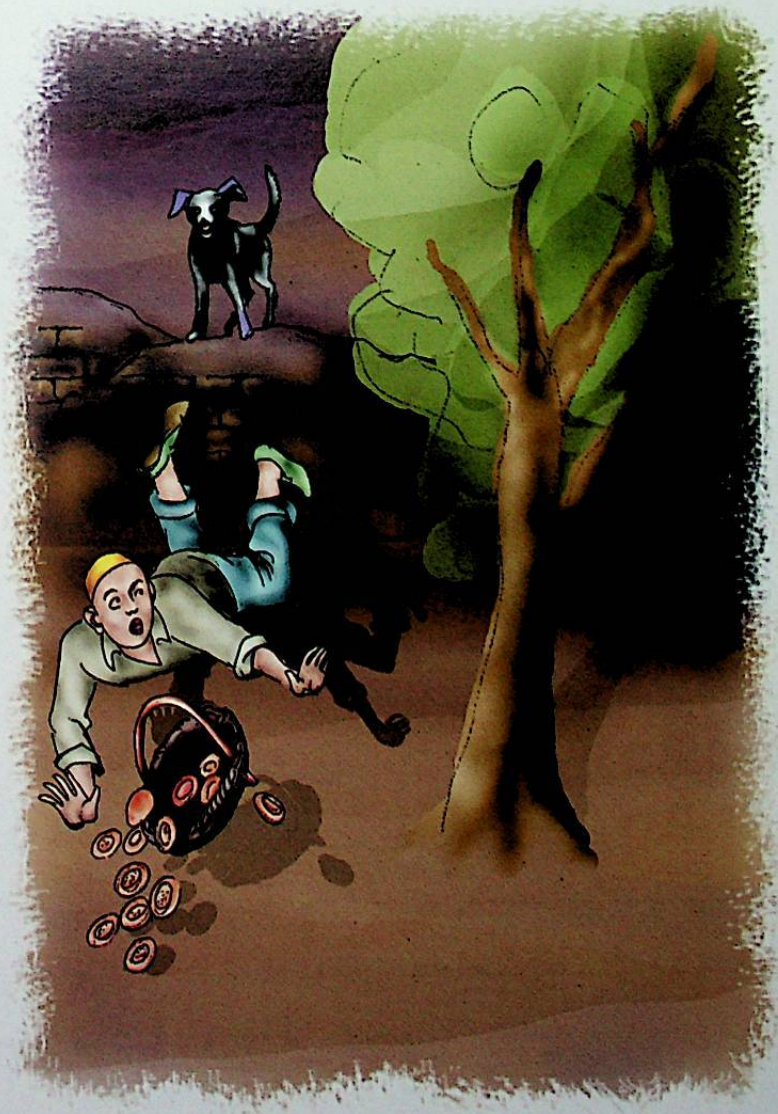
— ھەي، ياشلىق چاغلار دېگەن ئەجەب ئىدىغۇ، ئادەمدە كۈچ ـ قۇۋۋەت ئۇرغۇپ تۇراتتى. مەن بىر كۈندە ئىككى ـ ئۈچ مو يەرنىڭ پاختىسىنى تېرىپ بولىدىغان، يەنە ھېچقانداق ھارغىنلىق سەزمەيدىغان، — دەپتۇ مەريەمخان موماي.

— ھەي ئانىسى، شۇمۇ گەپ بولدىمۇ؟ ئىككى ـ ئۈچ مو يەرنىڭ پاختىسىنى ماڭا قويۇپ بەر ـ سە قولۇمنى ئىشلەتمەي، پۈتۈم بىلەنلا تېرىپ بولاتتىم. مەنچۇ، مەن بىر كۈندە يەتتە ـ سەككىز مو يەرنىڭ بۇغدىيىنى ئورۇپ بولاتتىم.

— مەنچۇ، — دەپتۇ مەريەمخان موماي، — بىر كۈندە ئون ـ ئون بەش تاغار ئوت ئالىدىغان. بىرەر تاغار بۇغداينى ھېچكىمگە يۆلەتكۈزمەيلا يۇدۇپ تۈگمەنگە ئېلىپ بارىدىغان.

— بىرەر تاغار بۇغداي دېگەن نېمە ئۇ! مەن دېگەن ھەر يوغان تورپاق كالىنى قولتۇقۇمغا قىستۇرۇپلا تۆت ـ بەش گەز كېلىدىغان تامدىن گويا ئۇچنى كۆتۈرگەندەكلا سەكرەپ ئۆتىدىغان.

— بۇ بەك ئېشىپ كەتتى، — دەپتۇ مەريەمخان، — ھېلىقى بىر ئاخشىمى بىر سېۋەتكە تو ـ قاچ قاچىلاپ بەرسەم، باغنىڭ تېمىدىن ئارتىلىپ ئۆتەلمەي گۈپپىدە يىقىلغانلىرى يادىلىرىدىن چىقىپ قالدىمۇ؟

— ئۇ دېگەن شۇنداق بىر كېلىشىمەسلىك، ھېلىقى قارا بويناق قەيەردىن دۇر غىپپىدىلا كېلىپ ئىشتىنىمنىڭ پۇچقىقىدىن چىشلىۋالمىغان بولسا، ئۇنداق سەتچىلىك بولمايتتى، — دەپتۇ سەمەت بوۋاي، — سىلىنىڭ يادىڭلىدىن چىقىپ قالمىغاندۇ، يۇرتىمىزدا ئوغلاق تارتىش بولغان ھېلىقى كەچ كۈزنىڭ بىر كۈنىدە ئاتنى چاپتۇرۇپ كېلىپ توپ ئەچىدىن سىلىنى كاپىدە تۈتۈپ ئاتنىڭ ئالدىغا ئالاي دېگىنىمدە، خان ئاچاڭلار ئېسىلىۋالسا ئۇنىمۇ قوشۇپ ئات ئالدىغا ئېلىپ چىمىدىممۇ؟!

لاپ گۈمبا

كەچ كۈزنىڭ سۈتتەك ئايدىڭ ئاخشىمىدا بىر توپ بالىلار تونۇر بېشىدا چۆچەك ئېيتىشىپ ئولتۇرۇپتىكەن، بىر چاغدا شۇ مەھەللىدىكى ساتتار پوچى كېلىپ قاپتۇ. بالىلار ئۇنىڭغا چۆچەك ئېيتىپ بېرىڭ، دەپتىكەن، ئۇ:

— مەن سىلەرگە چۆچەك ئەمەس، ياشلىقىمدا بېشىمدىن ئۆتكەن بىر ئىشنى سۆزلەپ بېرەي، — دەپتۇ.

— ماقۇل، ماقۇل! — دەپتۇ بالىلار چۇرقىرىشىپ.

— مېنىڭ يېڭىلا ئۆيلەنگەن چاغلىرىم ئىدى، — دەپ گەپ باشلاپتۇ ساتتار پوچى، — بىز-نىڭ ناھايىتى شاش بىر تورپىقىمىز بولىدىغان، ئۇ ئادەتتە بەش - ئالتە ئادەمگە بوي بەرمەيدىغان، كىم يېنىغا كەلسە، مۇڭگۈزى بىلەن ئىلىپ سەككىز - ئون چامدام نېرىغا چۆرۈۋېتىدىغان، خوتۇن كىشىگە بەك ئۆچ بولۇپ، قىزىل كۆڭلەك كىيگەن ئاياللارنى كۆرسىلا قوغلاپ سۇر - توقاي قىلىۋېتىدىغان. بىر كۈنى مەن ئۇ تورپاقنى سۈغارغىلى ئاچقىتىم، دەريا بويىدا بىر قىزىل كۆڭلەكلىك چوكان سۇ ئېلىپ ئولتۇرغانكەن، «ئاپلا!» دەپ تۇرۇشۇمغا، تورپاق ھېلىقى چوكانىنى كۆرۈپ قالىدى - دە، ھۆركىرىگىنىچە ئۇنىڭغا قاراپ ئېتىلدى. بوينىدىن باغلىغان ئارغامچىنى كۈچەپ تارتتىم، تورپاقمۇ بوي بەرمىدى، مەنمۇ بوش كەلمىدىم. ئاقىۋەت ئارغامچا پاسسىدە ئۈزۈلدى. ئىش چاتاق، دېگەن خىيال كاللامدىن چاقماق تېزلىكىدە ئۆتتى. بىرەر ئامالىنى قىلمىسام، تورپاق ھېلىقى قىزىل كۆڭلەكلىك چوكاننى ئۈسۈپ ئۆلتۈرۈپ قويۇشى، ھېچبولمىغاندىمۇ ناكار قىلىپ قويۇشى مۇمكىن ئىدى. بۇ شىجائەت، كۈچ دېگەن قەيەردىن كەلدىكىن، مەنمۇ يولۇاستەك ئېتىلدىم - دە، تورپاقنىڭ ئىككى مۇڭگۈزىدىن تۇتۇۋالدىم. تورپاق ھېچ بوي بېرىدىغاندەك ئەمەس. ئاڭغىچە تورپاق ھېلىقى قىزىل كۆڭلەكلىك چوكاننىڭ يېنىغىلا كېلىپ قالدى. مەن: «قېچىڭ!» دېيىشىمگە، ھېلىقى چوكان ئارقىغا بۇرۇلۇپلا: «ۋايجان!» دەپ چىرقىرىۋەتتى. تورپاق تېخىمۇ غەزەپكە كەلدى. خەۋپ قاش بىلەن كىرپىك ئارىلىقىدىلا قالغانىدى. مەن: «ياپىر!» دېگىنىمچە، تورپاقنىڭ مۇڭگۈزىدىن كۈچەپ شۇنداق بىر قايرىۋىدىم، تورپاق خۇددى قاپاق تېرەك يىقىلغاندەك گۈپپىدە يىقىلىدى، ھەتتا تاشتەك قاتتىق يەرگە بىر غېرىچچە پېتىپ كەتتى.

— ۋاي - ۋۇي، باياتىنلا ئۇ تورپاق بەش - ئالتە ئادەمگە بوي بەرمەيتتى دېگەنىدىڭىزغۇ؟ — دەپتۇ بىر بالا.

— سەن نېمىنى ئۇقاتتىڭ، بۇ دېگەن قانچىلىك ئىشتى؟ ئۇ چاغلاردا مەن بىرەر تۈپ سۇۋادانىمۇ بىرلا پەشۋا بىلەن سۇندۇرۇۋېتىدىغان كۈچتۇڭگۇر ئىدىم، — دەپتۇ ساتتار پوچى.

— ئۇنداقتا شاۋلىن گۈمپىسىنى ئۆگەنگەنسىز - دە؟ — دەپتۇ يەنە ھېلىقى بالا.

— شاۋلىن گۈمپىسى دېگەن نېمە ئۇ؟ — دەپتۇ ساتتار پوچى، — ئۇلارخۇددى خوتۇن كىشى-

دەك كىچىككىنە كالتەكىنى كۆتۈرۈۋېلىپ قۇرۇق ھەيۋە قىلىدۇ. كىنو دېگىنىڭچۇ، ھەممىسى يالـ
غان. مېنىڭ ئۆگەنگىنىم «كەتمەن گۈمپىسى». مەن دېگەن ئۇ چاغدا توققۇز - ئون جىڭلىق كەتـ
مەننى ئەتىگەندىن ئاخشامغىچە چېپىپ ھارمايدىغان، كەتمەننى ھەربىر چاپسام، كەتمەن قاتتىق
سېغىز يەرگە قۇلىقىغىچە پاتاتتى، بىر كەتمەندە ئالغان توپىغا بىر تاغار توشاتتى، ئۇنى بەردەم ئىككى
يېگىت ئېشەككە ئاران ئارتاتتى!

— ساتتار ئاكا، ئەمىسە بىزگە بىر گۈمپا كۆرسىتىپ بەرمەمسىز؟ — دەپتۇ بالىلاردىن بىرى.

— قانداق گۈمپا كۆرسىتەي؟

— ياش چېغىڭىزدا بىر پەشۋا بىلەن ھەر يوغان سۇندۇرۇۋېتەلەيدىكەنسىز، مانا ئەمدى ياشىنىپ قالدىڭىز، ياشلىقىڭىزدىكى كۈچىڭىزنىڭ ئوندىن بىرى بولسىمۇ باردۇر، مانا مۇـ شۇ مېنىڭ پاچىقىمدەك كېلىدىغان كۆچەتنى بىر پەشۋا بىلەن سۇندۇرۇپ بېقىڭە، — دەپتۇ ھېلىـ قى بالا يانداكى كۆچەتنى كۆرسىتىپ.

— ياق! — دەپتۇ ساتتار پوچى، — سەن مېنى جىنايەت ئۆتكۈز دېمەكچىمۇ؟ ھازىر «ئورمان قانۇنى»بار، كۆچەتنى سۇندۇرۇش جىنايەت!

بالىلار تەڭلا كۈلۈشۈپ كېتىپتۇ.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە، باشقا - باشقا يۇرتتىن كەلگەن ئىككى يولۇچى مەلۇم شەھەرگە كەلگەنـدە بىر سارايغا چۈشۈپتۇ، كەچلىك تاماقتىن كېيىن ياتاقتا چاي ئىچكەچ ئولتۇرۇپ پاراڭغا چۈشۈپـ تۇ. ئۇلار ئۆز يۇرتلىرىدىكى ئاجايىپ ئىشلار ھەققىدە ماختىنىپتۇ.

— بىزنىڭ يۇرتتا شۇنداق بىر چوڭ تەڭنە بار، — دەپتۇ بىرىنچى يولۇچى، — ئۇنىڭ چوڭـ لۇقى خۇددى يوغان بىر كۆلدەك كېلىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭغا سۇ توشقۇزسا، بىرەر - ئىككى يۈز باـلا بىمالال سۇ ئۇزۇپ ئويناپىيالايدۇ.

— بۇ ھېچقانچە گەپ ئەمەس ئىكەن، — دەپتۇ يەنە بىر يولۇچى، — بىزنىڭ يۇرتتا ئاجايىپ چوڭ بىر تۇپ ھاڭگا تېرەك بار، ئۇنىڭغا نەچچە يۈز ئادەمنىڭ غۇلىچى يەتمەيدۇ. بۇ ھاڭگا تېرەك شۇنداق ئۆسكەنكى، ئۇچى ئاسمانغا تاقىشىپ قالغان. ئەمدىلىكتە يۇقىرىغا قاراپ ئۆسەلمىگەچكە، قايرىلىپ تۆۋەنگە قاراپ ئۆسۈۋاتىدۇ. ئەگەر ئۇچى يەرگە تاقىشىپ قالسا قانداق قىلارىكىن؟

— نەدىمۇ مۇنچىۋالا يوغان ھاڭگا تېرەك بولسۇن؟! — دەپتۇ بىرىنچى يولۇچى.

— ھەي بۇرادەر، — دەپتۇ ئىككىنچى يولۇچى، — ئەگەر مۇشۇنداق يوغان ھەم ئېگىز ئۆسـ كەن ھاڭگا تېرەك بولمىسا، سەن دېگەن ھېلىقىدەك يوغان تەڭنىنى قانداقمۇ ياسغىلى بولىدۇ؟

ئورما

ئورما ھەققىدە گەپ چىقىپتىكەن، بىر پوچى دەپتۇ:

ــ تۇرپانىيۇزىدە مەنمەن دېگەن ئورمىچىلار بىلەن بەسكە چۈشۈپ قالدۇق. بېشىمنى كۆتۈرمەي سولنى ۋاڭشتىپ كېتىۋېرىپتىمەن، بىر چاغدا ئۆچۈرەمدىن ماشىنىلارنىڭ «دۇت ـ دۇت»لىرى ئۇزۇلمەي ئاڭلانغىلى تۇردى. نېمە ئىش بولدىكىن، دەپ ئۆرە بولۇپ قارىسام، سول تارتىپ شىخوغا كېلىپ قاپتىمەن، باغ باغلايدىغانلار جىڭدا قاپتۇ.

*　　*

بىر كۈنى تۇرپانلىق دۇگامەت دەپتۇ:

ــ ھەي، ھازىرقى زامانىنىڭ ياشلىرى بىر كۈندە بىرەر مو يەرنىڭ بۇغدىيىنى ئورۇسا، ئاخشىمى بېلىنى ئالالماي، ۋايجانلاپ كېچىچە ئۇخلىماي چىقىدۇ. بىز دېگەن ياش چاغلىرىمىزدا بۇغداي ئورۇساق، سۈرئىتىمىزگە شامالمۇ يېتىشەلمەي قالىدىغان...

ــ ھە، ھە، ــ دەپتۇ بىر ياش يىگىت، ــ دۇگامەتكا، ئۆزۈڭ ياش چاغلىرىڭدا بىر كۈندە نەچچە مو يەرنىڭ بۇغدىيىنى ئورۇيالايتتىڭ؟

ــ ئورغاق بىلەن ئورۇسام بەش ـ ئالتە مو يەرنىڭ بۇغدىيىنى ئورۇپ بولاتتىم. ئەگەرچەندە چالغا بىلەن ئورۇپ قالسام، مو سانىنى چىقارماق تەس ئىدى، ــ دەپتۇ دۇگامەت.

ــ زادى قانچىلىك ئورۇيالايتتىڭ؟

ــ مەن بىر ئىشنى سۆزلەپ بېرەي، شۇنىڭغا قاراپ مو سانىنى ئۆزۈڭ چىقىرىۋال، ــ دەپتۇ دۇگامەت، ــ بۇ ئۆتمۇش زامانىدىكى ياز كۈنلىرىنىڭ بىرى ئىدى. بىز، ئىلى تەرەپتە بۇغداي ئېتىزلىرىدا باشاق كۆپ قالىدىكەن، شۇنى تېرىۋالسىمۇ بىرنەچچە تاغار بۇغداي قىلىۋالغىلى بولىدىكەن، دېگەن گەپنى ئاڭلاپ، بىرنەچچە كەمبەغەلنىڭ بالىسى ئىلىغا باشاق تەرگىلى چىققانىدۇق. بۇ ئىلىدا ئورما ئەمدىلا باشلانغان چاغلار ئىكەن. بىز بىر بۇغدايلىققا بېرىۋىدۇق، ئورما ئورۇۋاتقانلار بىزنىڭ تۇرپاندىن كەلگەنلىكىمىزنى بىلىپ «ئورما ئورۇيالمايدۇ» دەپ زاڭلىق قىلىشىپ: «سىلەر ھازىرچە بىزگە باغ باغلىشىپ بېرىڭلار» دېدى. باغ باغلاش خوتۇن خەقنىڭ ئىشى ـ دە! شۇڭا ئۇلارنىڭ گېپىگە ھار كەلدى. مەن: «قېنى چالغىنى بېرىڭلار، ئورۇپ باقايلى» دېدىم. ئۇلار ئۇچىمىزگە ئۇچ چالغا بەردى. چالغىنى قولغا ئالغىنىمىزنى بىلىمىز، ھەش ـ پەش دېگۈچىلا قۇيۇندەكلا ئىشقا كىرىشىپ كەتتۇق. ھەر بىرىمىز ئالغان سول بىر دەريادەك كېلەتتى. بىر چاغدا قۇلىقىمىزغا: «ھەي، بۇ يەردە نېمە ئىش قىلىپ يۈرىسىلەر؟» دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى، بېشىمىزنى كۆتۈرۈپ قارىساق، ئالدىمىزدا بىرنەچچە ئاتلىق قازاق يىگىتلەر تۇرۇپتۇ. بىز: «بۇغداي ئو-

رۇڭاتمىز» دېدۇق. قازاق يىگىتلەر پاراققىدە كۈلۈشۈپ: «نەدە بۇغداي ئورۇڭاتسىلەر؟» دېدى. بىز: «ئىلىدا» دېدۇق. ئۇلار تېخىمۇ كۈلۈپ: «بۇ ئىلىنىڭ بۇغدايلىقى ئەمەس، ئالتاينىڭ يايلىقى، سىلەر بىزنىڭ ئوت ـ چۆپلىرىمىزنى ئورۇڭاتسىلەر» دېدى. راست دېگەندەك، قارىساق، پايانسىز ئوت ـ چۆپلۈكتە تۇرۇپتىمىز. قارىمامسەن، بىز ئىلىدا ئورمىغا چۈشكەن ئادەم ھەش ـ پەش دېگۈچە باش كۆتۈرمەي ئورۇپ، نەچچە يۈز چاقىرىم ئارىلىقنى ئارقىدا قالدۇرۇپ ئالتاي يايلىقىغا كېلىپ قاپ-تۇق ئەمەسمۇ ! قېنى، ئۇكا، ئۆزۈڭ ھېسابلىۋال، بىر چاي قاينىغۇچىلىك ۋاقىتتا ئاشۇنچىۋالا يەرنىڭ بۇغداي، ئوت ـ چۆپلىرىنى ئورۇڭەتكەن تۇرساق، بىر كۈندە قانچىلىك يەرنىڭ بۇغدىيىنى ئورۇپ بولىدىكەنمىز؟

لاۋ ئەقىللىق كالا

سورۇن دېگەندە نېمە گەپ بولمايدۇ دەيسىز. بۇگۈنكى سورۇندىكىلەر ئۆزلىرىنىڭ ئات ـ ئېشەكلىرى، ئىت ـ مۇشۇكلىرىنىڭ «ئەقىللىقلىقى» ھەققىدە سۆزلەپلا كەتتى. خېلىدىن بۇيان گەپكە ئارىلاشماي ئولتۇرغان سەمەتقارىنىڭ بىردىنلا ئاغزى قىزىپ قالدى:

ــ ھەي، بۇنىڭ نېمىسىنى دەيسىلەر، ھەقىقەتەن ھەيران قالارلىق ئىش. ھايۋانلارنىڭ بەزىلىرىمۇ خۇددى ئادەم ئۆگىتىپ، ئوقۇتۇپ قويغاندەكلا ئەقىللىق بولىدۇ. مەن سىلەرگە دېسەم، نەچچە يىلنىڭ ئالدىدا بىزنىڭ سېيىر تۇغۇپلا ئۆلۈپ قالدى. ئۇنىڭ موزىيىنى بىزنىڭ بالىنىڭ ئانىسى ئېمىزگۈدە سۈت ئەمدۇرۇپ باقتى. ئەنە شۇ موزاي كېيىن ئاجايىپ ئەقىللىق كالا بولدى. كالا بولا، ئەمما مېنىڭ ئاشۇ كالامدەك ئەقىللىق بولۇشى ناتايىن. ئەتىگەنلىكى سىرتقا چىقىرىۋەتسەك قوناقلىق ياكى كېۋەزلىككە بارىدۇ ـ دە، بىرەر تال زىرائەتكىمۇ زىيان يەتكۈزمەي، ئوت ـ چۆپلەرنىلا يەيدۇ. بىرەر ئېرىققا چۈشۈپ قالسا، ئىككىلا قاسناقتىكى ئوت ـ چۆپنى يېمەي، بىر تەرەپتىكىنىلا يەيدۇ.

ــ شۇنىڭغا قارىغاندا، كالاڭنىڭ بىر كۆزى چاتاقمۇ نېمە، سەمەتقارىكا؟ ــ دېدى سورۇندىكىلەردىن بىرى.

ــ ئۇقماي تۇرۇپ قارىغۇلارچە سۆزلىمە، ئۇكا، ــ دېدى سەمەتقارى سەل چېچىلغانىدەك بولۇپ، ــ گەپ ئۇنىڭ كۆزىدە ئەمەس، ئەقلىدە. كۆز دېسەڭ ئاپقۇر چىنىدەك دېسەم لاپ بولار، ئەمما نەق پىيالىدەك، ئوت يېنىپ، نۇر چاقناپ تۇرىدىغان كۆزى بار. كېچىسى قارىساڭ ماشىنىنىڭ چىرىغىدەكلا ئىدى. كېچىلىرى ئېغىلغا يەم ـ خەشەك بەرگىلى كىرىپ قالساق چىراغ كۆتۈرۈپ كىرىشىمۇ ھاجەتسىز ئىدى. ھە، ئۇنىڭ بىر قاسناقتىكى ئوت ـ چۆپنى يېمەسلىكى ئۇنىڭ ئەقىللىقلىقىدا... ئېرىقنىڭ بېشىغا چىقىپ قايتاشىدا ياكى ئەتىسى يەنە بىر قاسناقتىكى ئوت ـ چۆپنى يېمىسە، ئەمىسە ئوت ـ چۆپ ئىزدەپ سېنىڭ ئۆيۈڭگە كەتسە بولامتى؟

سورۇندىكىلەر ئۇچەيلىرى ئۇزۇلگۈدەك كۈلۈشتى، بەزىلەر دومىلاپ كەتتى. بىرى:

— سەمەتقارىكا، ئۇنداقتا ئۇ كالاك تازا سۈتلۈك بولغىيتتى؟ — دەپ سورىدى.

— سۈتلۈك بولمىسا، مەن ئۇنداق كالىنى نېمىدەپ باقاتتىم؟ سۆلەتكىمۇ؟

— يەڭگىمىز بىلەن ئۇياق - بۇياققا كېتىپ قالساك، كالاڭنى كىم سېغىپ قويىاتتى؟

— ئەمدى گەپنىڭ نەق ئۆزىگە كەلدىڭ، ئۇكا، — دېدى سەمەتقارى خۇش بولۇپ، — مېنىڭ كالامنىڭ ئەقىللىقلىقى مانا مۇشۇ يەردە. ناۋادا بىز بازارغا ياكى مېھماندارچىلىققا كېتىپ قالساق، كالىنى ساغىدىغان ۋاقىت ئۆتۈپ كېتىپ قالسا، بىزنىڭ ئۇ كالا ئۇدۇل قازاننىڭ قېشىغا باراتتى - دە، قازاننىڭ تۇۋىقىنى تىلى بىلەن بىر چەتكە قايرىپ قويۇپ، سۈتىنى توپتوغرا قازانغا تۆكەتتى.

لاپ ئاسمانغا چىقىش

411

بىر كۈنى ئۆزىنى ئەقىللىق ھېسابلايدىغان ئىككى ئادەم ئۇچرىشىپ قاپتۇ - دە، لاپ ئۇرۇشۇپتۇ.

— مېنىڭ قولۇمدىن كەلمەيدىغان ئىش يوق، — دەپتۇ بىرىنچىسى، — بارىمەن دېگەن يېرىمگە بارالايمەن.

— قېنى دەپ بېقىڭا، قانداق يەرلەرگە بارالمىدىڭىز؟ — دەپتۇ ئىككىنچىسى.

— مەن ھەر كۈنى كېچىسى ئاسمانغا ئۇچۇپ، ئەڭ ئۈستۈنكى قەۋەتكە چىقىمەن - دە، جەننەتتە بەھۇزۇر سەيلە - تاماشا قىلىمەن...

ئىككىنچىسى ئۇنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ:

— سىز سامادا سەيلە - تاماشا قىلىپ يۈرگەندە يۈز - كۆزىڭىزگە يامغۇر ياغقاندەك بولمىدىمۇ؟ —

دەپ سوراپتۇ.
— يامغۇر ياغقاندەك بولدى، — دەپتۇ بىرىنچىسى.
— ھە، بىلەمسىز؟ — دەپتۇ ئىككىنچىسى، — ئاشۇ يامغۇردەك چۈشكىنى مەن پەرىشتىلەر بىلەن ئويناشقاندا چېچىشقان سۇ!

لاپ توغرا مۆلچەرلەش

— ھەرەمباغدا سوقۇش بولۇۋاتاتتى. بىر كۈنى ئەتىگەندە گومىداڭنىڭ بىر ئايروپىلانى كېلىپ قالماقتىن ئوق يېغىرۇشقا باشلىدى. بۇ كاساپەت ئايلىنىپ ئۇچۇپ يۈرۈپ، بىزنى باش كۆتۈرگۈزمىدى. كومانداىرىم: «ھەي ئازنىۋاقى، بۇ كاساپەتكە بىر ئامال قىلساڭچۇ!» دېدى. شۇ چاغدا بۇ ئايروپىلان ئىككىنچى قېتىم ئايلىنىپ، يۇز مېتىر يىراقتىن شۇڭغۇپ كېلىۋاتاتتى. مەن بېلىمدىن بىرگىراناتنى ئېلىپلا مۆلچەرلەپ تۇرۇپ ئاسمانغا ئاتتىم. گىرانات ئايروپىلاندىنمۇ يۇقىرى ئۆرلەپ، ئاندىن پەسلىدى...
— تەگكۈزەلمەپسەن - دە! — دېدى ئابدۇباقى.
— نېمىشقا تەگكۈزەلمەيدىكەنمەن! گىرانات دەل ئۇچقۇچىنىڭ كابىنكىسىغا چۈشۈپ پارتلىدى، دېگىنە!
— ماڭە، پوچى! ئۇچقۇچىنىڭ كابىنكىسى ھىم يېپىقلىق تۇرسا، گىرانات ئۇنىڭ ئىچىگە قانداق چۈشىدۇ؟
— ئۇچقۇچى شۇ چاغدا چەككەن تاماكىسىنى تاشلىۋېتىش ئۈچۈن ئەينەكنى ئاچقانىكەن.
— يالغان سۆزلىمە! ئايروپىلان ئىچىدە تاماكا چېكىشكە رۇخسەت قىلىنمايدۇ!
— ھەي ئەخمەق، ئۇنىڭ تاماكا چەككىنىنى مەندىن باشقا كىم كۆرەتتى!

لاپ يوغان ئېغىز

ئىككى پوچى پو ئېتىشىپ قاپتۇ.
— بىزنىڭ يۇرتتا شۇنداق ئېگىز بىر ئادەم بارکى، ئۇنىڭ بېشى ئاسمانغا تاقىشىدۇ، — دەپتۇ بىرى.
— بىزنىڭ يۇرتتىكى بىر ئادەم، — دەپتۇ يەنە بىرى، — شۇنداق يوغان ھەم ئېگىزكى، ئۇنىڭ ئۇستۇنكى كالپۇكى ئاسمانغا، تۆۋەنكى كالپۇكى يەرگە تاقاشقان.
— ئۇنداقتا ئۇنىڭ بەدىنى قەيەردە؟ — دەپ سوراپتۇ بىرىنچىسى.
— مەن ئۇنىڭ ئاشۇ يوغان ئېغىزىنىلا كۆرەلىدىم، — دەپتۇ ئىككىنچىسى.

بىر كۈنى بىر تۇرپانلىق بىلەن بىر غۇلجىلىق ئۆز يۇرتلىرىنى ماختىشىپ قاپتۇ.

ــ بىزنىڭ يۇرت ئاجايىپ ئىسسىل يۇرت. ئۇ يەردە شۇنداق ئىسسىق بولىدۇكى، توخۇلار تۇخۇم تۇغۇشقا باشلىغاندا، تۇخۇملار يەرگە چۈشۈپ بولغۇچىلا پىشىپ قالمىسۇن دەپ، كۈچلۈك شامال چىقىرالايدىغان شامالدۇرغۇچنى مېكىيانىڭ كەينىگە توغرىلاپ قويىاتتۇق. مانا ئەمدىلىكتە توخۇلارنى توڭلاتقۇغا سېلىپ تۇغدۇرىدىغان بولدۇق، ــ دەپتۇ تۇرپانلىق كىشى.

ــ ھەي، بىزنىڭ يۇرتمۇ ئاجايىپ، ــ دەپتۇ غۇلجىلىق، ــ ئۇ يەردە شۇنداق سوغۇق بولىدۇكى، بىز سىيرلارنى ساغقاندا، سۈت چېلەككە چۈشۈپ بولغۇچە مۇزلاپ قالمىسۇن دەپ، سىيرلارنىڭ ئاستىغا ئوت قالاپ قويىمىز.

بۇرۇنقى زاماندا پو ئېتىشنى ياخشى كۆرىدىغان بىر ئالۋاستى بولغانكەن، ئۇ ئۆزىنى پو ئېتىشقا ماھىر، تەڭدىشى يوق ھېسابلايدىكەن.

كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇ ئىنسانلار ئارىسىدىمۇ پو ئېتىشنى ياخشى كۆرىدىغانلارنىڭ بارلىقىنى ئاڭلاپ، شۇنداقلار بىلەن تازا بىر بەسلىشىپ باقماقچى بوپتۇ ـ دە، ئىنسانلارنىڭ ئارىسىغا بېرىپ، بىر ئۆينىڭ ئالدىغا كېلىپ:

ــ ھوي، ئۆيدە ئادەم بارمۇ؟ ــ دەپ توۋلاپتۇ. ئۆيدىن بىر كىچىك بالا چىقىپ ئىشىكنى ئېچىپ:

ــ ھە، بىرەر ئىشىڭىز بارمىدى؟ ــ دەپتۇ ئەدەپ بىلەن.

ــ مەن پو ئېتىشقا ماھىر ئالۋاستى، ئۆيۈڭلەردە چوڭ ئادەم بولسا، پو ئېتىشتا بەسلىشىمەن، ــ دەپتۇ ئالۋاستى. كىچىك بالا قىلچە تەمتىرىمەستىن:

ــ بايام بوران چىقىپ بىر تاغنى ئۆرۈۋەتكەنكەن، دادام ئۇنى كالتەك بىلەن تىرەپ قويغىلى كەتتى، ــ دەپتۇ.

ــ ئۇنداقتا ئاناڭچۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ ئالۋاستى.

ــ سەن تېخى بىلمەمسەن؟ ــ دەپتۇ بالا، ــ تاغ ئاسمانىنى يىرتىۋەتكەنكەن، ئانام ئىككى بۇرگىنىڭ تېرىسىنى ئېلىپ ئاسمانىنى يامىغىلى كەتتى.

پوچی ئالۋاستى، ئىش چاتاق-
مۇ نېمە، دەپ ئويلاپتۇ ۋە:
— ھەي، مەن ئەسلىدە چوڭ
بىر قوڭغۇراقنى ئىزدەپ كەلگەنـ-
دىم، بايا چىققان قاتتىق بوران ئۇ-
نى ئۇچۇرۇپ كەتكەن. ئۇ ئېغىرلـ-
قى ئۈچ مىڭ پاتمان كېلىدىغان
قوڭغۇراق، سەن كۆردۈڭمۇ؟ —
دەپتۇ.

— ھە، ھېلىقى قوڭغۇراقمـ-
دى، مەن ئۇ قوڭغۇراقنىڭ بىزنىڭ
ئىشىك ئالدىدىكى ئورمانلىقتا ئۆ-
مۈچۈك تورىغا ئىلىشىپ قالغانلـ-
قىنى كۆرگەن، — دەپتۇ بالا.

— راست دەۋاتامسەن؟

— مەن ئەزەلدىن يالغان
ئېيتقان ئەمەسمەن، ئۆمۈچۈك با-
لىلىرى ئۇنى خۇددى بىر تال كۈن-
جۈتتەك ئۇياق ـ بۇياقتا ئىتتىرىپ
ئويناپ يۈرەتتى، — دەپتۇ بالا.

بۇ گەپنى ئاڭلىغان پوچى ئالۋاستى، ئىنسانلارنىڭ كىچىك بالىسىمۇ مۇنچۇالا يامان بولسا، چوڭلارغا ھەرگىز گەپ تېپىپ بەرگىلى بولمىغۇدەك، قارىغاندا ئىنسانلار پو ئېتىشتا ئالۋاستىلار-دىن ئېشىپ چۈشىدىكەن، دەپ ئويلاپتۇ ـ دە، بەسلىشىش نىيىتىدىن يېنىپ غىپپىدىلا قايتىپ كېتىپتۇ.

لاۋ ئوخشىغان ئايىتاييەرەس

كۈنلەرنىڭ بىرىدە قەشقەرلىك بىر سودىگەر بايىغا بېرىپ بىر سارايغا چۈشۈپتۇ. ئۇ كەچقۇرۇن تاماقتىن كېيىن زېرىكىپ سارايۇەننى گەپكە سالىپتۇ:

— ئاڭلىسام بايدا ياڭيۇنى بەك ئوخشايدۇ دەيدۇ، راستمۇ؟

سارايۇەن گەپكە ئۇستا ئادەم ئىكەن. سودىگەرنىڭ سوئالى بىلەن تەڭ ئۇنىڭ ئېغىزى ئېچىلىپلا كېتىپتۇ:

— ۋاي، ئۇنى بىر دېمەك، باينىك يەرلىرى كارامەت خاسىيەتلىك يەر، ئادەم تېرىسىمۇ تەھقىق ئۇنىدۇ. ياڭيۇ دېگەن ئەنجان كاۋۇسسەدەك يوغىنايدۇ، ھەربىرى يەتتە ـ سەككىز جىك كېلىدۇ. باشقا زىرائەتلەرمۇ قالتىس ئوخشايدۇ. ئۆتكەن يىلى باغنىك بىر بۇرجىكى ئاق قالغانىكەن، بوش تۇرغۇچە دەپ ئاپتاپپەرەس تېرىپ قويدۇم. كاساپەت بۆلەكچىلا ئايىندى، ئۇنىڭ بېشى تۇگمەن تېشىدەك، يوپۇرمىقىنىڭ ھەربىرى يوغان قازاننىڭ تۇۋىقىدەك بولۇپ كەتتى.

— ھەي، پو ئاتماڭ، — دەپتۇ سودىگەر.

— پو ئاتقىنىم يوق. بىر كۈنى ئۆيىمىزگە بىر توپ ئايال مېھمانلار كەلدى. تاماق تارتىپ بولۇشمىزغا بىر ئايال ئۈياق ـ بۇياققا قاراپ: «ۋاي، بالام يوق، بالام نەگە كەتكەندۇر؟» دەپ ھەمىمىزنى ئۆرە ـ قوپ قىلىۋەتتى. ئىزدە ـ ئىزدە، ئاقتىمۇ يوق، كۆكتىمۇ يوق. ئايال ھويلىنى بېشىغا كىيىپ يىغلىغىلى تۇردى. بىز: «ئالدىرىماڭ، يىغلىماڭ، تېپىلىپ قالار...» دەپ تەسەللى بەردۇق. ئاخىر باغقا چىقىپ ئىزدىدۇق. بىر چاغدا: «ئانا، مەن ماۋۇ يەردە» دېگەن كىچىك بالىنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىدۇق. ھەممىز ئاۋاز چىققان تەرەپكە — ئۆگزىگە قارىدۇق، ھېچكىم يوق. يەنە ئۆرۈك، ئالما، شاپتۇل شاخلىرىغا قارىدۇق، ئۇيەردىمۇ يوق. «ۋاي بالام، سەن نەدە؟ ئادەمنى مۇنداق قورقۇتمىغىنا!» دەپ توۋلاشتۇق. يەنە: «مانا، مەن ماۋۇ يەردە!» دېگەن ئاۋاز ئاڭلاندى. شۇنداق زەن سېلىپ قارىسام، ھېلىقى بالا ئۆگزە بويى ئۆسكەن ئاپتاپپەرەسنىڭ ئۇچىدىكى بىر يوپۇرماقنىڭ ئۈستىدە ئولتۇرىدۇ. بالىنىڭ ئانىسى ۋە باشقا مېھمان ئايالار ياقىلىرىنى تۇتۇشۇپ: «ۋاي خۇدايىمەي، بۇ نېمىدېگەن ئوخشىغان ئاپتاپپەرەس!» دېيىشتى. مەن ئاپتاپپەرەسكە شوتىنى قويۇپ بالىنى سالامەت چۈشۈرۈۋالدىم.

— ئوھوي، كارامەت ئايىنىغان ئاپتاپپەرەس ئىكەن، ئۇنداقتا ئۇنىڭ ھەربىر تال دېنىمۇ ئۆرۈك مېغىزىدەك بار ئىكەن ـ دە؟ — دېدى سودىگەر.

— ئۆرۈك مېغىزىدەك دەيسىزغۇ! ھەربىر تال دېنى راسا ئوخشىغان بادامدەك بار، شۇنداق چاقسىڭىز «كاراسسەدە» چېقىلىدۇ، مېغىزى ئاغزىڭىزغا تولىدۇ!

لاچىنى جايلىغان بابچى

بۇرۇنقى زاماندا چەرچەن دىيارىدا بىر لاچى بولغانىكەن. شۇ يۇرتتا ئۇنىڭ بىلەن بەسلىشەلىگۈدەك باشقا لاچى يوق ئىكەن. ئۇ يۇرت ئارىلاپ جىق شەھەرلەرگە بېرىپتۇ، كۆپ لاچىلارنى يېڭىپ بەك كۆرەڭلەپ كېتىپتۇ. ئاخىر شەھرى قەشقەردە موللاخۇن دېگەن بىر لاچى بارلىقىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭ بىلەن بەسلەشمەكچى بولۇپ قەشقەرگە كەپتۇ ۋە ئاخىر سوراشتۇرۇپ موللاخۇننىڭ ئۆيىنى تېپىپتۇ. ئىشكنى سەككىز ياشلاردىكى بىر ئوغۇل ئېچىپتۇ ۋە:

— قېنى، تاغا، ئۆيگە كىرسىلە، — دەپتۇ.
— ئۆيدە داداڭ بارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ لاپچى.
— يوق.
— نەگە كەتتى؟
— دەريا بويىغا.
— ئۇ يەردە نېمە قىلىدۇ؟
— باققان تورغايلىرىمىزنى سۈغارغىلى كەتكەن.
— تورغايلارنى سۈغارغىلى؟ ئېشەك، كالىنى سۈغىرىدۇ، تورغاي دېگەننىمۇ سۈغىرامدۇ؟
— ھەي، سىلى بىلمەيدىكەنلا، بىزنىڭ تورغايلارنىڭ ئالدىدا كالا دېگەن چۈمۈلىدەكلا نەرسە.
— مەن داداڭ بىلەن تونۇشۇپ، يار - بۇرادەر بولۇش ئارزۇسىدا سوۋغات ئۈچۈن بىر گىلەم ئالغاچ كېلىۋىدىم، داداڭ بۇ گىلەمنى تاپشۇرۇۋالسا بولاتتى، — دەپتۇ لاپچى.
— گىلەملىرى قانچىلىك كېلەر؟
— ئۈزۈنلۈقى يىگىرمە گەز، كەڭلىكى ئون ئالتە گەز.
— ۋاي، بەك بەلەن بوپتۇ. بىر تورغاينىڭ پۈتى سۈنۈپ كەتكەنمىكەن، دادام بايىلا شۇنچىلىك لاتا ئىزدەپ يۈرەتتى. گىلەملىرى دەل شۇ تورغاينىڭ پۈتىنى تاڭغىلى يەتكۈدەك، — دەپتۇ بالا.
چەرچەنلىك لاپچى، بالىسى شۇنچە زېرەك بولسا، دادىسىغا زادىلا تەڭ كېلەلمىگۈدەكمەن، دەپ كېتىپ قاپتۇ.

لاپ گىلەمگە يامىغان سېلىش

قەدىمكى زامانىدا خوتەن ۋىلايىتىدە پالتۇ لاپ دەپ بىر ئادەم ئۆتكەنمىكەن، ئۇ ھەمىشە كىشىلەرگە لاپ سۆزلەرنى قىلىدىكەن. ئۇنىڭ لاپلىرى نۇرغۇن شەھەرلەرگە تارقىلىپتۇ. بۇخارائى شېرىپتا ئۇستا ھېيت ئىسىملىك بىر ئادەم بار ئىكەن، بۇ ئادەممۇ داڭقى چىققان لاپچى ئىكەن.
كۈنلەردىن بىر كۈنى ئۇستا ھېيت: «خوتەن ۋىلايىتىدە پالتۇ لاپ دەپ بىر ئادەم بار ئىمىش. لاپ ئېيتىشقا ناھايىتى ئۇستا ئىمىش» دەپ ئاڭلاپتۇ. ئۇستا ھېيت خوتەنگە بېرىپ پالتۇ لاپ بىلەن سۆزلىشىپ كېلىمەن، دەپ بىرنەچچە كۈن يول مېڭىپ خوتەنگە يېتىپ كەپتۇ ۋە پالتۇ لاپنىڭ ئۆيىنى ئىزدەپ - سوراپ تېپىپتۇ. ئۇ پالتۇ لاپنىڭ ئىشىكىنى قېقىپ: «پالتۇ لاپ ئاكا» دەپ چاقىرىپتۇ. بۇ چاغدا پالتۇ لاپ ئۆيىدە يوق ئىكەن. ئۇنىڭ ئون تۆت ياشلىق قىزى بار ئىكەن. ئۇ قىز ئۇستا ھېيتنىڭ ئالدىغا چىقىپ:
— ھەي ئاكا، سىز كىم بولىسىز؟ — دەپ سوراپتۇ. ئۇستا ھېيت:

— پېقىر بۇخارادىن كەلدىم. دادىڭىز بارمۇ؟ — دەپتۇ. پالتۇ لاپنىڭ قىزى:

— ئاتام ئۆيدە يوق، ئۇ سەھەردە ئاسمانغا چىقىپ كەتكەندى، تېخى قايتىپ چۈشمىدى. سۆزىڭىز بولسا ماڭا دەڭ، ئاتام كەلگەندە دەپ قويايى، — دەپتۇ. ئۇستا ھېيت:

— مەن ئاتىڭىزنىڭ دوستى بولىمەن. ئاتىڭىزغا بۇخارادىن بىر گىلەم سوۋغات ئەكەلگەنىدىم. گىلەمنىڭ بىر ئۇچى خوتەنگە كەلدى، ئايىغى تېخى بۇخارادىن چىققىنى يوق، — دەپتۇ. قىز:

— ئاكا، سىلىگە ھەشقاللا ـ رەھمەت، ناھايىتى ياخشى گىلەم ئەكەپسىز، بىزگە ئاشۇنداق گىلەم لازىم ئىدى. تۈنۈگۈن ئاخشام دادام چىلىم چېكىپ ئولتۇرۇپ، چىلمىنىڭ ئوتى چۈشۈپ كېتىپ، بىزنىڭ ئۆيدىكى گىلەمنىڭ كىچىككىنە يېرى كۆيۈپ قالغانىدى. ئەكەلگەن گىلىمىڭىز بىزنىڭ ئۆيدىكى كۆيگەن گىلەمگە ياماق بولغۇدەك ئەمىسە، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ.

قىزنىڭ بۇ سۆزىدىن ئۇستا ھېيت ناھايىتى ئىزا تارتىپ، پالتۇ لاپنىڭ قىزى مۇنداق ئۇستا لاپچى بولسا، ئاتىسى قانچىلىكتۇ؟ ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمىگۇدەكمەن، دەپ ئويلاپ، پالتۇ لاپنىڭ كېلىشىنىمۇ ساقلىماي بۇخاراغا قايتىپ كېتىپتۇ.

— بىزنىڭ مەھەللىدە بىر پالۋان يىگىت بار، — دەپ گەپ باشلىدى ئولتۇرۇش راسا قىزىغاندا گەپچىلەرنىڭ بىرى، — پاتقاققا چىتىپ قالغان ماشىنىلارنى ئۆزى يالغۇز سۆرەپلا چىقىرىۋېتىدۇ.

— بۇ ھېچقانچە گەپ ئەمەس ئىكەن. بىر ئادەمنىڭ ماشىنىنى پاتقاقتىن سۆرەپ چىقارغىنى ماختىغۇدەك ئىش ئەمەس، تېلېۋىزورلاردىمۇ كۆرسىتىۋاتىدىغۇ، پالۋانلار ماشىنىنى چاتقان ئارغامچىنى چىشىدا چىشلەپلا سۆرەپ يۈرىدۇ. مېنىڭ شۇنداق بىر پالۋان خورىزىم بار، — دېدى يەنە بىرى، — چوڭلۇقنى موزايدەك دېسەم ئارتۇق كەتمەيدۇ. پۇتلىرى بىلەكتەك، دوكۇرۇكلىرى قوچقارنىڭ مۇڭگۈزىدەك كېلەتتى. ئاشۇ خورازدىن قورقۇپ، ئىشكىمىز ئالدىدىن پىيادە تۇرماق، ئاتلىق ئادەملەرمۇ ئۆتەلمەيتتى. بىر كۈنى مەھەللىمىزدىكى ئىتباز مەتۋاقىنىڭ ئوچ مىڭ يۈەنگە ئالغان ئىتنى ئىشكىمىز ئالدىغا كېلىپ قالغانكەن، خورىزىم بىرلا پەشۋا ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈپ قويۇپ، تۇ. شۇنىڭ بىلەن جىق دىشۋارچىلىق تارتىۋالغانىدىم. بىر كۈنى بازاردىن قايتىپ ئۆيگە كېتىۋاتسام، بىر پىكاپ پاتقاققا چىتىپ قاپتۇ. پىكاپنىڭ ئەتراپىدا پىرقىراپ يۈرگەنلەرگە قارىسام، ئۇلارنىڭ بىرى بىزنىڭ مەھەللىدىن شەھەرگە كىرىپ سودا قىلىۋاتقان قۇناخۇن ئىكەن. ئۇ مېنى كۆرۈپ: «بۇ يەردىن بىرەر تراكتور ـ پراكتور تاپقىلى بولارمۇ؟ پىكاپنى چىقىرىپ بەرسە، ھەققىنى تۆلىسەك» دېدى. «ھەي قۇناخۇن، مۇشۇنىڭغىمۇ تراكتور كېتەمدۇ؟ ئەقلىڭلار بەكلا كالتە ئىكەن» دېسەم، «ئەمىسە قانداق قىلغۇلۇق؟ بۇنىڭ باشقا چارىسى بارمۇ؟» دېدى. «بۇنىڭ ئامالى ئاسان، سەل

تەخىر قىلىپ تۇرۇڭلار، مەن ھازىرلا كېلىمەن» دېدىم - دە، ئۆيگە بېرىپ بىر پارچە خورازنىڭ رەسىمىنى ۋە ھېلىقى خورىزنى ئەكەلدىم. ئۇلار مېنى ھېچبولمىغاندا بىرەر - ئىككى ئۆكۈز ياكى بەش - ئالتە ئادەم باشلاپ كېلەر دەپ ئويلىۋېدىمىكىن، خوراز ئەكەلگىنىمنى كۆرۈپ: «بۇ نېمە قىلغىنىڭىز؟ بىزنى بۇ يەردە خوراز سوقۇشتۇرىدۇ دەپ ئويلاپ قالدىڭىزمۇ؟» دېيىشتى. «بۇ ياققا كېلىڭلار، — دېدىم مەن خورازنىڭ كۆزىنى چاپىنىم بىلەن توسۇپ تۇرۇپ، — سىلەر مانا بۇ خورازنىڭ رەسىمىنى پىكاپنىڭ كەينىگە چاپلاپ قويۇپ، ئۆزۈڭلارنى چەتكە ئېلىڭلار.» راسا قانات قېقىپ، قىچقىرىپ تۇرغان خورازنىڭ رەسىمىنى پىكاپنىڭ كەينىگە چاپلاپ بولۇپ، ئۇلار ھەيران بولۇشۇپ بىر چەتكە ئۆتۈپ تۇرۇشتى. مەن خورازنىڭ بېشىنى چاپاننىڭ پېشىدىن چىقىرىپ پىكاپنىڭ كەينىگە تاشلىدىم. ئۇ پىكاپقا چاپلانغان رەسىمدىكى خورازنى كۆرۈپ، راسا بىر تۇگۈلدى - دە، گەجگە تۇكلىرىنى ھۇرپەيتىپ، كەينىگە داجىپ تۇرۇپ، پىكاپتىكى خورازغا شۇنداق بىر پەشۋا ئاتتىكى، پىكاپ ئىككى موللاق ئېتىپ، پاتقاقنىڭ ئۇ تەرىپىگە توغرىسىغا دەسسەپ تۇرۇپ قالدى.

لاپ بۇيىاق يەر تۆۋىنى ئىكەن

— ئوسمان، سەن ئايروپىلانغا چۈشكەنمىدىڭ؟

— چۈشكەن.

— ھە، دەپ باققىنا، قانداق ئىكەن؟

— بىر يىلى ئەترەتنىڭ ئىشى بىلەن بېيجىڭغا بېرىشقا توغرا كېلىپ قالدى. بىر تونۇشنىڭ

ئايروپىلانغا چۈشۈۋالدىم. ئايروپىلاندا پۇتۇمنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرسام، ئۇچقۇچى ئاغىنە: «ئوسمان، يېقىلىپ چۈشمىگىن يەنە» دەيدۇ. «قورقما، ھەر يۈگۈرۈك ئاتلارنى قوشقان خادىك ھارۋىلاردىن يېقىلىپ چۈشمىگەن. يەردە، سېنىڭ ئايروپىلانىڭدىن يېقىلىپ چۈشەتتىمۇ» دېدىم. ئايروپىلان يولىنىڭ كاتتىگىمۇ يامان ئىكەن. تولا جالاقشىتىپ ئۇچەي - باغرىمنى قوچۇۋەتتى. شۇنداق قىلىپ، ئۇچ سائەتتىلا بېيجىڭغا باردۇق. بىر دەڭگە چۈشتۇق. دەڭجا لوخەنىڭ ئايالى ئوبدان خوتۇن ئىكەن، ئاۋۋال چاچتەك سوزۇپ بىر تەخسىدىن لەڭمەن قىلىپ بەردى، كەينىدىن ئوخشىتىپ بىر كورا ئەتكەنچاي ئېتىپ بەردى. چېيىنى ئىچىپ، شامىسىنى راسا چاينۇۋلىپ، ئىشمىزنى پۈتتۇ-رۇپ، نامازدىگەرنى ئوقۇۋۇلىپ قايتتۇق. يولدا ئايروپىلان بۇلۇتقا پېتىپ قېلىپ، پىشاڭ سېلىپ ئاران چىقاردۇق. شۇنداقتىمۇ ئىككى يېرىم سائەتتە يېتىپ كەپتۇق.

— ھوي، ئۇچ سائەتتە باردۇق دەۋاتاتتىڭ، قايتقاندا ئەجەب تېز كەپسىلەرغۇ؟

— بۇياق يەر تۆۋۈنى ئىكەن ئەمەسمۇ! — دەپتۇ ئوسمان بۆرە.

كۆك ئات

— بىر چاغلاردا مېنىڭ بىر كۆك ئېتىم بولىدىغان، — دەپ گەپ باشلاپتۇ ئوسمان بۆرە، — ئات ئىدى - دە، جانۇار. بۇ ئات سېنىڭ قولۇڭغا قانداق چۈشۈپ قالدى، دېمەمسەن. بىر كۈنى بازارغا كىرسەم، نۇرغۇن ئادەم بىر ياۋداق ئاتنىڭ ئەتراپىغا ئولىشىۋاپتۇ. ئاتنىڭ ئىگىسى: «ئەگەر كىم مۇشۇ ئاتنى مىنىپ كوچىنىڭ بېشىغچە چاپالىسا، ئات شۇنىڭ، بولمىسا، بىر ئاتنىڭ پۇلىنى تۆلەيدۇ» دەپ ۋارقىراۋاتىدۇ. شۇنداق قارىسام، ئات جانۇارنىڭ ئىككى كۆزى ئوتتەك يېنىپ تۇرىدۇ، ئالدىدىن كەلگەننى چىشلەيدۇ، ئارقىدىن كەلگەننى تېپىدۇ، ئۆمرىدە بېشىغا يۈگەن چۈشمىگەن، ئۇستىگە ئادەم مىنمىگەن شاش ئات ئىكەن. ھەر «مانا مەن» دېگەن ئوغۇل بالىلار مىنمەك تۇگۇل ئاتنىڭ يېنىغا كېلەلمەيۋاتىدۇ. ئۆزۈمنىڭمۇ تازا قارام چاغلىرىم ئىدى. توختا، مەنمۇ تەلىمىنى بىر سىناپ باقمايمۇ، دېدىم - دە، مەيدانغا كىردىم. ئاتنىڭ يېنىغا كەلدىم، ئات ماڭا قىيا قاراپ «خارت - خارت، خارت - خارت» قىلدى. دۇمبىسىنى ئاستا سىلىسام، پۇتۇن ئەزايى قىلدەك تىترەپ تۇرىدۇ. «شارتلا» قىلدىم، ئۇستىگە مىنىۋالدىم. دەسلەپتە ئات سەزمەي قالدى، كېيىن چىچاڭشىپ، شۇنداق پىرقىرىغىلى باشلىدىكى، بەئەينى پىرىگە چۈشكەندەك بولدۇم. چىچاڭشىغىنىغا قويامدىمەن دەيسەن. يالىنى مەھكەم تۇتۇۋېلىپ، ئۇستىگە مىختەك چاپلىشىپ دېۋىتىۋىدىم، ئات دېگەن جانۇار ئوقتەك ئۇچتى. بىردەمدىن كېيىن ئارقامغا قارىسام، بازارمۇ كۆرۈنمەي قالدى. ئات توپتوغرا تاغقا قاراپ چېپىپ كېتىۋاتىدۇ، شۇنداق چېپىپ كېتىۋاتىدۇكى، ئەتراپتىكى ھېچ-

نېمىنى پەرق ئەتكىلى بولمايدۇ، توختايدىغاندەك ئەمەس. «قېنى، قانچىلىك چاپىدىكەنسەنكىن؟» دەپ قويۇپ بەردىم. بىر چاغدا تاغقىمۇ يېتىپ كەلدۇق. قارىسام، يىراقتا ياۋا توشقۇز قوغلاپ كې-تىۋاتقان بىر بۆكەن كۆرۈندى. بۆكەننى بىلەمسەن؟ ئۇ شۇنداق يۇگۇرۈك نېمىكى، ھېچنېمنى ئۆز-زىگە يەتكۈزمەيدۇ، دېگىنە. ئاتنىڭ بوينىنى سىلاپ قويۇۋېدىم، ئات دېگەن جانىۋار ئۇچتىكى، ياۋا توشقۇزدىن ئۆتۈپ، بۆكەنگە ھەش - پەش دېگۈچىلا يېتىشىۋالدى. ئاتنىڭ ئۈستىدىن ئېشىپ تۈ-رۈپ بۆكەننىڭ گەجگىسىدىن تۇتتۇم - دە، يەردىن يۇلۇۋېلىپ غانجۇغىغا باغلىۋالدىم. ئاشقىچە ئالدا-مىزدا قېلىن ئورمانلىق كۆرۈندى. ئات توپتوغرا ئورمانغا قاراپ ئېپقېچىۋاتىدۇ. ئورمانغا كىرىپ كې-تىپ قالسام، گۆشلىرىم قارىغاي پۈتاقلىرىدا قالىدىغانلىقى ئېنىق. تازا كۈچۈمگە كەلگەن چاغلا-رىم ئىدى، تىزگىننىنى تارتىۋېدىم، ئاتنىڭ ئىككى جاۋغىيى يېرىلىپ قۇلىقىغىچە كەلدى. ئات كەينىگە قايرىلىپ چېپىشقا مەجبۇر بولدى. شۇنداق قىلىپ، يەنە بازارغا قايتىپ كەلدىم. كىشى-لەرمۇ تېخى تارقىلىپ كەتمەي، مېنى قايسى تەرەپتىن كېلىدىكىن، دەپ تۆت ئەتراپىغا قاراپ تۇ-رۇپتىكەن. بازار بىلەن تاغنىڭ ئارىلىقىنىڭ قانچىلىكلىكىنى بىلەمسەن؟ ياخشى يۇرۇشلۇك ئات بولسا، بېرىپ - كېلىشكە ئىككى كۈن كېتىدۇ. مەن بولسام كۆك ئات بىلەن بىر ئاش پىشىمدا بېرىپ كېلىپ بولدۇم. ئەگەر بۆكەننى ئەكەلمىگەن بولسام، مېنىڭ تاغقا بېرىپ كەلگىنىمگە ھېچكىم ئىشەنمىگەن بولاتتى. كۆك ئات شۇنداق قىلىپ مېنىڭ قولۇمغا چۈشۈپ قالغان.

— سېنىڭ باشتىكى سۆزۈڭگە قارىغاندا، ئۇ ياۋىداق ئات ئىدى. ئاخىرىغا كېلىپ غانجۇغ-لىنىڭ، تىزگىنىنىڭ گېپى چىقىپ قالدىغۇ؟ — دەپتۇ گەپ خۇمارلاردىن بىرى.

— سەن بىز كۆرگەن ئىشلارنىڭ مىڭدىن بىرىنى كۆرمىگەن تۇرساڭ، نېمىنى بىلەتتىڭ! — دەپتۇ ئوسمان بۆرە ئۇنىڭغا مەنسىتمىگەندەك قاراپ.

لاچىن تورپاقتىك خوراز

— بىر خورىزىم بار ئىدى، دېگىنە، — دەپتۇ ئوسمان بۆرە، — ئۆكۈزدەك دېسەم لاپ بولۇپ كېتەر، لېكىن تورپاقچىلىك بار ئىدى. مەيلى كېچىسى، مەيلى كۈندۈزى ھويلىغا يات ئادەمنى يولاتمايتتى، ھەتتا بىزنىڭ ئىشىك ئالدىدىن ئۆتمەكچى بولغانلارمۇ «ئوسمان، خورىزىڭنى تۇتۇپ تۇر، مەن ئۆتۈۋالاي» دەيتتى. شۇڭا، دەرۋازىنى تاقىماي بىر ياقلارغا خاتىرجەم كېتىۋېرەتتۇق.

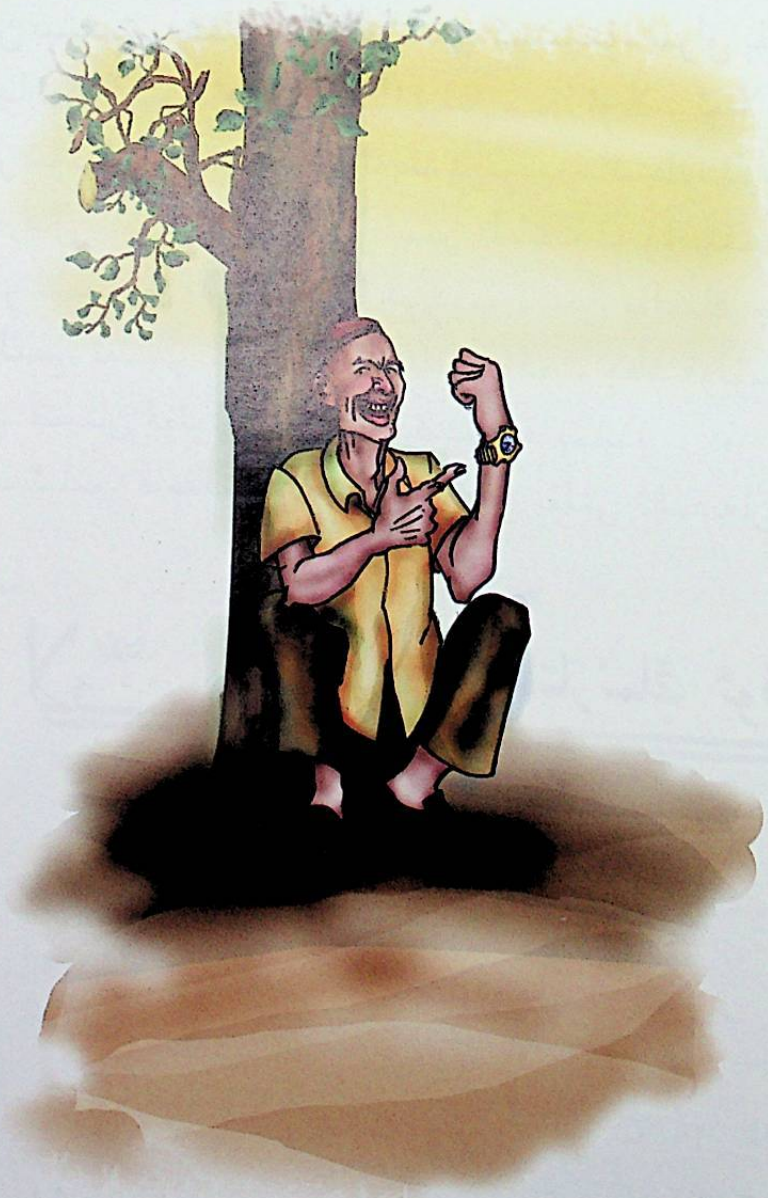
— ھازىرمۇ شۇ خورىزىڭ بارمۇ؟ — دەپ سوراپتۇ بىرى.

— ھەي، ئۇششاق بالىلار قويامدۇ دەيسەن. كاتەككە سولاپ قويسام ئوغرىلاپ كېتىپتۇ ئەمەس-مۇ، — دەپتۇ ئوسمان بۆرە.

توختىماس سائەت

مەھەللە دوقمۇشىغا يىغىلغانلارنىڭ ئارىسىدا سائەت ھەققىدە گەپ چىقىپتىكەن، ئوسمان بۆرە شۇ ھامان گەپنىڭ بېلىگە تېپىپتۇ:

— ھازىرقى سائەتلەرنى سائەت دېگىلى بولامدۇ، سوتكىسىغا بىر قېتىم بۇرىمىساڭ توختاپ قالىدۇ. مېنىڭ بىر سائىتىم بولىدىغان، سائەت دېسە شۇنى دېسە بولىدۇ. ئۇنىڭ قانداق سائەت ئىكەنلىكىنى دەپ بېرەي: بىر سائەتنى بىر ئاتنىڭ پۇلىغا ئاران ئالغىلى بولىدىغان، پۇللۇق كىشىلەرلا سائەت تاقايدىغان چاغلار ئىدى. مەنمۇ بىر تاقايچۇ، دەپ سائەت ئالدىم. تازا تومۇز كۈنلىرى ئىدى، چۆمۈلگىلى دەريا بويىغا باردىم، سۇدىن چىقىپ كىيىملىرىمنى كىيىپ ئۆيگە يېنىپ كەلدىم. قارىسام سائەت يوق، دەريا بويىدا كىيىملىرىمنى يەشكەن يەردە ئۇنتۇپ قاپتىمەن. قايتىپ بېرىپ ئىزدەي دېسەم، خۇشياقمىدى. بىر يىل ئۆتۈپ يەنە تومۇز ئايلىرى بولغاندا سۇغا چۆمۈلگىلى دەريا بويىغا باردىم. سۇغا چۆمۈلۈپ بولۇپ، ئاپتاپقا قاقلىنىپ ياتسام، بىرنېمە «چىك - چاك، چىك - چاك» قىلىدۇ. يا ھايۋاننىڭ ئاۋازىدىغا، يا ئۇچار قاناتنىڭ ئاۋازىغا ئوخشاشمايدۇ. ھەيران قالدىم. تازا دىققەت قىلسام، چىكىلدىغان ئاۋاز مەندىن قىرىق - ئەللىك مېتىرچە نېرىدىكى چۆپلۈك ئىچىدىن كېلىۋاتىدۇ. بىر دەسسەپ، ئىككى دەسسەپ باردىم. چۆپلۈكنى ئاختۇرسام، سائەت تۇرىدۇ، قولۇمغا ئالسام مېنىڭ سائىتىم.

— ئۇنى كىم بۇراپ قويۇپتۇ؟ — بىرى ئەجەبلىنىپ سوراپتۇ.

— كىم بۇراپ قوياتتى، بۇلتۇر ئۆزۈم بۇراپ قويغان پېتىچە مېڭىۋېتىپتۇ ئەمەسمۇ!

چۇشىدە تېپىۋالغان پۇل

— ئازنىۋاقى ئاكا، — دېدى سورۇندىكىلەردىن بىرى، — سېنىڭ ئوقتىڭنىڭ تايىنى يوق ئىدى، بىردىنلا بېيىپ كەتتىڭغۇ؟ بىر گەپ بار جۇمۇ، سەندە!

— مەندە نېمە گەپ بولاتتى، — دېدى ئازنىۋاقى، — چۇشۇمدە تېپىۋالغان پۇل بىلەن بېيىپ قالدىم.

— جۆيلۇمە! — دېدى ھېلىقى يىگىت، — چۇشۇڭدە بىر تاغار پۇل تېپىۋالساڭمۇ، ئەتىسى ئويغانساڭ ھېچنېمە يوق. ئۇنداق پۇلنى بىزمۇ كۆپ قېتىم تېپىۋالغان.

— راست دەيسەن، ئىنىم! مەنمۇ چۇشۇمدە بىرنەچچە قېتىم پۇل تېپىۋالغاندا، قوينۇمغا سېلىپ چىقىپ تۇتۇپ ياتتىم، ئەتىسى ئويغانغاندا پۇل يوق. ئىككىنچى قېتىم ياستۇقنىڭ ئىچىگە تىقىپ، مەيدەمگە بېسىپ ياتسامۇ، ئەتىسى قوپقاندا يەنە يوق. ئۇچىنچى قېتىم تېپىۋالغان پۇلنى قۇچاقلاپ، چوڭ ساندۇقنىڭ ئىچىگە كىرىۋالدىم، خوتۇنۇم ساندۇقنى قۇلۇپلاپ قويدى. ئەتىسى ئويغانغاندا بۇ پۇللارغا نېمىلەرنى ئېلىشنى ئويلاپ ياتتىم. ئەتىسى خوتۇنۇم ساندۇقنى ئېچىپ، مېنى ئويغاتتى. ساندۇقتىن بېشىمنى چىقارسام، تاڭ ئېتىپ كېتىپتۇ، بىراق پۇل يەنە يوق. بۇ پۇللارنى شەيتان ئېلىپ قاچمىسا نەگە كېتىدۇ؟ خەپ توختا! دېدىم ـ دە، ئويلا ـ ئويلا، بىر ئامال تاپتىم. بىر كۈنى چۇشۇمدە يەنە بىر سومكا پۇل تېپىۋالدىم. ئۆيگە ئاپىرىپ سانىسام، ئارتۇق ـ كېمى يوق يۈزمىڭ سوم ئىكەن. ئۇنى دەرھال بانكىغا ئاپىرىپ قەرەلسىز ئامانەت قويۇۋەتتىم. «مەندىن باشقا ئادەم چەكنى ئەكەلسە پۇل بېرىلمىسۇن» دەپ تاپىلاپمۇ قويدۇم. ئاندىن پۇلنىڭ چېكىنى قولۇمدا چىڭ تۇتۇپ، پەلەي كىيىۋالدىم. ئەتىسى ئويغانسام، خۇداغا شۈكۈر، چەك قولۇمدا تۇرۇپتۇ.

— شەيتان قولۇڭدىن چەكنى ئېلىپ قاچماپتۇ ـ دە؟

— ئېلىپ قاچقىنى بىلەنمۇ بانكىدىن پۇلنى ئالىدىغان چاغدا تۇتۇلۇپ قالىدۇ ـ دە!

بەشئاتارنىڭ ئوقى

— بۇ بالىلارنىڭ گېپىگە قۇلاق سالماي، ھېكايەڭنى سۆزلەۋەر، ئازنىۋاقى! — دېدى سورۇندىكىلەردىن بىرى.

— شۇنى دېگىنە! بۇ بالىلار ھېچنېمىنى بىلمەيدۇ. بىز لەڭشاڭ، ھەرەمباغلاردا ئۇرۇش قىلىغاندا، بۇ بالىلارنىڭ دادىلىرى كەينىمىزدە مىشەك تېرىپ يۈرەتتى. مۇشۇ بالىنىڭ دادىسى مەن ئاتقان ئاپتوماتنىڭ مىشەكلىرىنى تېرىۋاتقاندا ئۆلگىلى تاس ـ تاماس قالغانىدى.

— دادامنى خۇدايىم بىر ساقلاپتىكەن ـ دە! — دېدى ھېلىقى بالا.

— سېنىڭ داداڭنى مەن ساقلاپ قالغان. مەن دۇشمەن ئاكوپىغا قاراپ ئېتىشىپ كېتىۋاتسام، لەتىشاڭ تەرەپتىن بىر تال ئوق بىز تەرەپكە ۋىزىلداپ ئۇچۇپ كېلىۋاتامدۇ! بايقىسام بەشئاتارنىڭ ئوقى. مەن دەرھال داداڭنىڭ ئالدىنى توسۇپ، ئۇچۇپ كەلگەن ئوقنى چىگرىن ئۆتۈكۈمنىڭ پاشىنىسى بىلەن بىر تەپسەم، ۋىزىزىدە قىلىپ سازلىققا كىرىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن سېنىڭ داداڭ ئامان قالغان، دېگىنە!

لاۋ زەمبىرەك ئوقىنى تۇتۇۋېلىپ...

— ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مەزگىللىرىدە زەمبىرەكچىلەر روتىسىغا كوماندىر بولدۇم، — دەپتۇ ئوسمان بۆرە، — بىر كۈنى ئەسكەرلىرىم:

«كوماندىر، بىكار يېتىپ ئىچىمىز پۇشۇپ كەتتى، زەمبىرەك ئېتىشقا بۇيرۇق بەرسىڭىز؟» دېدى.

«بولىدۇ، ئەمىسە دۇشمەن ئاكوپلىرىغا قارىتىپ ئېتىڭلار» دېدىم.

ئۆزۈم بىر دۆڭگە چىقىپ دۇربۇن بىلەن ئوقنىڭ نىشانغا تېگىش ئەھۋالىنى كۆزەتتىم. قارىسام، ئوقلار قىڭغىر كېتىۋاتىدۇ. جەڭچىلەرگە ۋارقىرىدىم:

«كۆزۈڭگە قاراپ ئېتىشىمامسەن، ئوقلار قىڭغىر كېتىۋاتىدۇ».

«كوماندىر، قارشى تەرەپتىن شامال چىقىۋاتقاچقا، ئوقلار لەيلەپ كېتىپ، نىشانغا تەگمەيۋاتىدۇ،» دېدى جەڭچىلەر.

«ئۇنداق بولسا شامالنىڭ يۆنىلىشى بويىچە ئېتىڭلار!» دېدىم.

شۇنىڭدىن كېيىن ئوقلار دەل نىشانغا تەگكىلى تۇردى. بىر دەمدىن كېيىن گومبداك قوشۇن-لىرىنىڭ زەمبىرەك ئوقلىرىمۇ ئېتىلىشقا باشلىدى. دۇربۇن بىلەن شۇنداق قارىسام، بىر يوغان زەمبىرەك ئوقى توپتوغرا بىزنىڭ ئاكوپنىڭ ئۈستىگە قاراپ ئۇچۇپ كېلىۋاتىدۇ... توختا، بۇنىڭ ئەدىپىنى ئۆزۈم بىر بەرەي، دېدىم - دە، پايلاپ تۇردۇم. ھېلىقى زەمبىرەك ئوقى ئالدىمغا كېلىشىگىلا «كاپ» قىلىپ تۇتتۇم - دە، بېشىنى كەلگەن تەرىپىگە بۇراپ، سەكرەپلا ئۈستىگە مىنىۋالدىم. ھەر شاش ئاتلارغا مىنىپ يۇرگەن بىزدەك ئوغۇل بالىلار ئۇچۇن بۇ قانچىلىك ئىش ئىدى دەيسەن! زەمبىرەك ئوقى ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ ۋىزىلداپ ئۇچۇپ كېتىۋاتىدۇ. بىر چاغدا خۇمارىم تۇتۇپ تاماكا يۆگىدىم، قارىسام، يېنىمدا سەرەڭگە يوق، ئوقنىڭ ئۇچىدىن تۇتاشتۇرۇپ چەكتىم. ئاڭغىچە بىر قۇم بارخانىنىڭ ئۈستىگە كېلىپ قالدىم. بارخان ئارقىسىدىلا دۈشمەن ئاكوپى بار ئىكەن. ئوقنىڭ گەجگىسىدىن سەل بېسىپ دۈشمەن ئاكوپىغا توغرىلاپ قويۇپ، ئۆزۈم سەكرەپ چۈشۈۋالدىم. زەمبىرەك ئوقى تۆۋەنگە قاراپ شۇڭغۇپ، دۈشمەن ئاكوپىغا بېرىپ پارتلىدى. مەن قايتىپ كەلدىم.

لاچىن ئۆيدىن چىقماي ئوۋ قىلىش

بىر سورۇندا ئوۋ ھەققىدە گەپ چىقىپتىكەن، ئوسمان بۆرە دەپتۇ:

— ھازىر ئوۋغا چىقىدىغانلار ئاتلارغا مىنىپ، تايغانلىرىنى ئەگەشتۈرۈپ، نۇرغۇن ھەشەم بىلەن چىقىدىكەن. مەن ئۆز ۋاقتىدا ئۆيدىن چىقمايلا ئوۋ قىلاتتىم. قانداق دېمەمسەن، «تۇركلىنكا» مىلتىقىم بولىدىغان، كېچىسى يېنىمغا قويۇپ ياتاتتىم، سەھەردە ئاسماندا ئۇچۇپ كېتىۋاتقان ئۆردەك - غازلارنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلىشىم بىلەنلا ئويغىناتتىم - دە، ئورنۇمدىنمۇ تۇرماي مىلتىقنى ئېلىپ، تۇڭلۇكتىنلا ئاتاتتىم، بىرمۇ ئوق زايە كەتمەيتتى. ئوق تەگكەن ئۆردەك - غازلار تۇڭلۇكتىن توپتوغرا ئۆيگىلا، يەنە كېلىپ ئوقنىڭ قىزىقىدا كاۋاپ بولۇپ چۈشەتتى. ھەر كۈنى ئەتىگەنلىك چايدا ئۆردەك - غاز كاۋىپى يەيتتۇق.

قىرغاۋۇلنىڭ كۆپلۈكىدىن

ــ سىلەرنىڭ يۇرتتا قىرغاۋۇل بارمۇ؟ ــ دەپ سوراپتۇ بىرى ئوسمان بۆرىنى گەپكە سېلىش ئۈچۈن.

ــ بارمۇ دەيسەنغۇ ! بىزنىڭ يۇرتتا قىرغاۋۇل شۇنداق كۆپكى، مىلتىق بىلەن ئېتىپمۇ ئاۋارە بولمايتتۇق. قىشلىقى قىرغاۋۇللار بىزنىڭ باغقا توپ ـ توپى بىلەن چۈشەتتى ـ دە، سېمىزلىكىدىن قارغا پېتىپ قېلىپ ئۇچالمايتتى. تاغارنى ئاچقىپ ئۈستۈپ ـ ئۈستۈپلا ئەكىرەتتۇق، ــ دەپتۇ ئوسمان بۆرە.

ئايروپىلان بىدە ئاستىدا

ــ بەلكىم ھەرقايسىڭلار ئايروپىلان دەپ ئاڭلىغان بىلەن تېخىچە كۆرمىگەن بولۇشۇڭلار مۇمكىن، ــ دەپتۇ ئوسمان بۆرە، ــ مەن ئايروپىلاننى يىگىرمە يىلنىڭ ئالدىدىلا كۆرگەن. بىز ھەر يىلى بىرەر مىڭ باغ بىدە بېسىۋالاتتۇق. بىر يىلى ئەتىيازدا ئۆگزىدىن بىدە ئېلىشقا توغرا كەلدى. كومانداىر پوتەينى پارتلىتىش لىرىم ئىدى. گومىنداڭنىڭ بىر پوتىينى ئېلىشقا توغرا كەلدى. كومانداىر پوتەينى پارتلىتىش ئۈچۈن كەينى ـ كەينىدىن بىرقانچە جەڭچىنى ئەۋەتتى. ئۇ جەڭچىلەرنىڭ بەزىلىرى قۇربان بول-

باتۇرلۇق

باتۇرلۇق ھەققىدە گەپ چىقىپتىكەن، ئوسمان بۆرە دەپتۇ:

ــ باتۇرلۇق دېگەننى مەندىن سورا. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ ئەسكەر بولغان چاغ-

دی، بەزىلىرى ياردار بولۇپ قايتىپ كەلدى، بىراق پوتەينى پارتلىتالمىدى. پوتەيدىن پىلىمۇت دېگەن تاتاتلاپ ئېتىلىپ تۇرىدۇ. ئۆزىمۇ تازا دۆڭنىڭ ئۈستىگە قۇرۇلغان پوتەي ئىكەن. كوماندىر تىت ـ تىت بولۇپ كېتىۋاتىدۇ. ئاخىر مېنى قىچقىرىپ:

«ئوسمان، پوتەينى سەن ئالمىساڭ، باشقىلار ئالالمايدىغان ئوخشايدۇ، »دېدى.

«بولىدۇ، كوماندىر، » دېدىم.

«ساڭا نېمە كېرەك؟ » دېدى.

«ئون تال گرانات بولسىلا بولدى، » دېدىم.

كوماندىر ئون تال گرانات بەردى. ئۇنى قوليانغلىقىم بىلەن مەھكەم باغلىدىم ـ دە، پوتەي تەرەپكە ئۆتتىم. پوتەيگە يېگىرمە ـ ئوتتۇز قەدەم قالغاندا، پىلىموت ئېتىلىۋاتقان تۆشۈكىكە قارىتىپ ھېلىقى بىر يۆگەك گرانانتنى ئاتتىم ـ دە، يەرگە چاپلىشىپ يېتىۋالدىم. قۇلاق سالسام ھېچ «گۇم» قىلغان ئاۋاز ئاڭلانمايدۇ، كۆزۈمنى ئېچىپ قارىسام، گومىنداڭنىڭ تاپانچا تۇتقان بىر ئورۇق، ئېگىز ئوفىتسېرى ئالدىدا، پىلىموت تۇتقان قاپقارا، دۇپدۇگىلەك ئەسكىرى كەينىدە ئاسمانغا ئۇچۇپ چىقىپ كېتىۋېتىپتۇ. ئوفىتسېر تۆۋەنگە قاراپ پىلىموتچىدىن سورىدى:

«جىگا سۇيدى بومبا[1] ؟»

«ئايۇپ شاڭزۇڭدى پىكىيۇ ئوسمان بۆرىدى بومبا[2]، »دېدى پىلىموتچى. ئۇنىڭ گېپى تۇگىمەيلا «گۇمبا ـ گۇمبا» قىلدى ـ دە، ئىككىسى تەڭلا پارتلاپ كەتتى.

لاۋ بەسلىشىش

بىر كۈنى ئابدۇباقى بىلەن ئازنىۋاقى پو ئېتىشتا بەسلىشىپ قاپتۇ.

ــ نېمە بىلەن بەسلىشىپ پو ئېتىشىمىز؟ ــ دەپتۇ ئازنىۋاقى.

ــ سەن نېمە دېسەڭ، مەن شۇ، ــ دەپتۇ ئابدۇباقى.

ــ ئۇنداق بولسا، قايسىمىز يېڭىلسەك، ئوتتۇز ئوغۇلغا بىر مەشرەپ بېرىمىز، ماقۇلمۇ؟

ئابدۇباقى «ماقۇل» دەپتۇ ـ دە، پو ئېتىشنى باشلاپتۇ:

ــ بىر يىلى بېدىلىكىنىڭ ئورنىغا كاۋا تېرىسام ئاجايىپ ئوخشاپ كەتتى، دېگىنە ! ھەر كاۋا ـ ھەر كاۋا ! ئاقسۇدىمۇ كاۋا مۇنداق ئوخشىماپتىكەن. كۈز كېلىپ قالدى، كاۋىلارنى توشۇپ ئاۋارە بولماي، ئېتىزدىلا تۇرغۇزۇپ ساتتىم. بىر يوغان كاۋىغا ھېچكىمنىڭ پۇلى چىقىشماي قالدى. مەن ئۇ كاۋىنىڭ يېنىغا بارسام، كاۋا مەندىن بىر مېتىر ئېگىز تۇرمامدۇ ! ئىتتىرىپ باقسام، مىدىرلاپمۇ قويمىدى. بولمىسا، مەنمۇ ئاتنى مۇرەمگە ئېلىپ كۆتۈرىدىغان ئەزىمەت ئىدىم. شەھەردىن بىر كىران بىلەن ئون چاقلىق ماشىنىنى باشلاپ چىقتىم. ھېلىقى كاۋىنى كىران بىلەن كۆ-

تۇرۇپ ماشىنىغا باستۇق ـ دە، ئاستا ھەيدەپ ئەكېلىپ ھويلىغا چۈشۈرۈۋالدىم...
كىچىك بالىلاردىن بىرى بۇ گەپنىڭ پولىقىنى چۈشەنمەي:
ـــ كاۋىمۇ شۇنداق يوغىنامدۇ؟ ـــ دەپتۇ.
ـــ سەن بىلمەيسەن، ئۇكا، ـــ دەپتۇ ئابدۇباقى، ـــ ئۇ چاغدا سەن ئىشتان كىيمەي ئويناپ يۈرەتتىڭ. ئاقساقاللىق قىلماي ئاڭلاپ ئولتۇرۇڭ.
ـــ بۇ راست گەپ، ئۇكام، ـــ دەپتۇ ئازنۇاقى ئابدۇباقىنىڭ سۆزىنى قۇۋۋەتلەپ، ـــ ئۇ شۇنداق يىللار ئىدى. پولات ـ تۆمۈر تاۋلىغاندا، مەن داشقاللار ئارىسىدا قالغان چويۇندىن بىر قازان ياساتقانىدىم. ھېلىقى قازاننى ھادىس يوغان ياساتقانىكەنمەن. قىرىق تونىلىق كىران بىلەن كۆتۈرۈپ دەريا بويىغا ئېلىپ باردىم. چوڭ ـ كىچىك ئىككى يۈز ئادەم قازاننىڭ ئىچىگە چۈشۈپ سۈپۈرگە بىلەن بىر ھەپتە يۇدى. قازاننى يۇيۇپ بولغۇچە ھېلىقى كىران كېتىپ قالغانىكەن، بۇ ئادەم ـ لەرنى قازاننىڭ ئىچىدىن ھېچقانداق قىلىپ چىقىرالمىدىم. ئاخىر ئۇلارنىڭ بالا ـ چاقا، ئۆي بىساتـ لىرىنى قازاننىڭ ئىچىگە كۆچۈرۈپ قويۇپ قۇتۇلغانىدىم. ئۇلار ھازىرغىچە شۇ قازاننىڭ ئىچىدە ئۆي تۇتۇشۇپ، ئوغۇللىرىنى ئۆيلەپ، قىزلىرىنى ياتلىق قىلىشتى.
ـــ ماڭە، ئاداش ! قازان دېگەنمۇ ئۇنچىۋالا يوغان بولامدۇ !؟ ـــ دەپتۇ ئابدۇباقى ئىشەنمەي.
ـــ ھېلىقى سېنىڭ كاۋاڭنى ئاشۇ قازاندا پىشۇرمىسا، قانداق پىشۇرغىلى بولىسۇن ! ـــ دەپتۇ ئازنۇاقى.

لار بىر مىشكاپ ئوق

بىر كۈنى تەڭتۇشلىرى ئارىسىدا ئۇرۇش ھەققىدە گەپ چىقىپتىكەن، ئوسمان بۆرە دەپتۇ:
ـــ بىر كۈنى دۈشمەن تەرەپكە رازۋېدكىغا كېتىۋاتقىنىمدا، گومىنداڭنىڭ ئايروپىلانى كۆرۈپ قېلىپ قوغلىدى. يولنىڭ بويىدىكى قوناقلىققا ئۆزۈمنى ئاتتىم ـ دە، ئۆمىلەپ قاچتىم. ھېلىقى ئايروپىلان ئۈستۈمدە ئايلىنىپ ھەدەپ يانپېشىمنى ئوققا تۇتتى. «ھە، خۇنپەرلەر، مەقسىتىڭ ماڭا ئايان، ـــ دەپ ئويلىدىم كۆڭلۈمدە، ـــ ھەرقايسىڭ پۇتۇمنى ياردار قىلىپ، مېنى تىرىك قولغا چۈشۈرمەكچى ! » بىر چاغدا، ئوقى تۈگىدى بولغاي، ئايروپىلان قايتىپ كەتتى. ئورنۇمدىن تۇر ـ سام، شالۋۇرۇم شۇنداق ئېغىر، پۇتۇمنى تۇزۇك يۆتكىيەلمىدىم. بۇ نېمە گەپتۇ، دەپ شالۋۇرنى يې ـ شىپ قارىۋىدىم، يەرگە بىر نېمىلەر توكۇرلاپ چۈشۈشكە باشلىدى. قارىسام، دۈشمەن ئايروپىلانى ئاتقان پىلىموتنىڭ ئوقلىرى ئىكەن. شۇ قېتىمدا بىر مىشكاپ ئوق يېغىۋالدىم.
ـــ ئوقلارنىڭ شالۋۇرۇڭدىن ئۆتمىگىنى قىزىققۇ؟
ـــ شالۋۇرۇم ئېيىق تېرىسىدىن تىكىلگەن ـ دە. ئېيىق تېرىسىدىن ئوق ئۆتمەيدىغانلىقىنى بىلمەمسەن؟ ـــ دەپتۇ ئوسمان بۆرە سوئال سورىغۇچىغا ئالىيىپ قاراپ.

نەيگە قونغان بۇلبۇل

— مەن ياش ۋاقتىمدا، — دەپتۇ ئازنىباقى، — نەي چېلىشقا بەكمۇ ئۇستا ئىدىم. روزىكام[3] تەمبۇر چالغاندا، تەمبۇرنىڭ دەستىسىگە بۇلبۇل قونغاننى مەنمۇ كۆرگەن، بىراق نەينىڭ ئۇچىغا بۇلبۇل قونغانلىقىنى ھېچكىم كۆرمىگەن.

بىر يىلى كۆكلەم پەسلىدە بەش - ئالتىمىز بىزنىڭ باغدا تاڭ ئاتقۇچە نەغمە - ناۋا قىلدۇق. ھەممىزنىڭ چالغۇ ئەسۋابلىرىغا بۇلبۇل كېلىپ قوندى. ناخشا - مۇزىكا توختىغاندىن كېيىن ھەممە بۇلبۇل ئۇچۇپ كەتتى، لېكىن مېنىڭ نېيىمگە قونغان بۇلبۇل ئۇچۇپ كەتمىدى. مەن بۇل-بۇلنى ئۇركۈتۈۋەتمەي، نېيىمنى ئۆرۈك شېخىنىڭ ئاچمىقىغا ئاستا قويۇپ قويدۇم - دە، ياز-پاشلاپ يېتىپ ئۇخلاپ قالدىم. ئەتىسى ئەتىگەنلىك چايدىن كېيىن يەنە نەغمە - ناۋا قىلماقچى بولدۇق، نەينى چالسام ھېچ ئاۋاز چىقمىدى، نېمە بولغاندۇر، دەپ نەينىڭ ئىچىگە قارىسام، ھېلىقى بۇلبۇل نەينىڭ تۆشۈكىگە كىرىپ ئۇخلاپ قاپتۇ.

— ماڭە ! نەينىڭ تۆشۈكىگە بۇلبۇل پاتامدۇ؟ — دېدى بىر يىگىت.

— ھەي، ئۇ چاغدىكى بىزنىڭ نەيلەرنى سەن كۆرمىگەن، ئۇ مۇنداق نەيلەردىن ئەمەس، مەشـ-نىڭ كانىيىدەك نەي ئىدى، دېگىنە !

نوچىلىق

بىر نەچچىمىز ئۆستەڭ بويىدا سەگدەپ ئولتۇراتتۇق، تەلىيىمىزگە ئابدۇلكام كېلىپ قالدى.

— ئابدۇلكا، — دېدى ياش قىزنەچىمىز كامىل، — نەچاغدىن ئېيتىپ كېلىۋاتقىنىڭغا قارـ-غاندا قىلمىغان ئىشىڭ قالماپتۇ. قېنى ئېيتقىنا، سېنىڭ بىرەر ئادەم بىلەن «سەن - پەن» دېيـ-شىپ، ياقا سىقىشىپ قالغان چاغلىرىڭمۇ بولغانمۇ؟

— ۋاھ، دەۋاتقان گېپىڭنى قارا سېنىڭ ! مەن ساڭا دەپ قويايي، دېۋەيلىشىش، تىللىشىش دې-گەنلەر خوتۇن خەقنىڭ قىلىدىغان جېدىلى ئۇ ! — دېدى ئابدۇلكام ۋە كۆڭلىكىنىڭ يەڭلىرىنى تۇرۇپ، ھازىرلا مۇشتلىشىدىغاندەك ئەلپازدا گەپكە كىرىشتى، — سېنىڭ كۆرۈپ يۈرگىنىڭ بىر ئادەمنى نەچچىسى بىر بولۇپ ئۇرىدىغان قورقۇنچاقلارنىڭ سوقۇشۇشى تايىنلىق. بىز ياش چاغلاردا بارغۇ، ئىككى ئادەم جېدەللىشىپ قالسا، كەچكىچە تىللىشىدىغان، ياقا سىقىشىپ چۈجە خورازدەك بازلىشىدىغان، كۈچى يەتمىسە، قولىغا تاش - كېسەك، توقماق، پىچاق ئالىدىغان ئىش يوق ئىدى.

ئاستىلا ئىشارەتلىشىپ، خالىي جايغا چىقاتتۇق، شۇندىمۇ ئالدىراپ - تېنەپ مۇشت - پەشۋا ئېتىپ يۈرمەيتتۇق، خۇددى ئېسىل تاۋامغا تەكلىپ قىلغاندەك: «قېنى، سېنىڭدىن بولسۇن» دەپ كۆكرەك كېرىپ تۇراتتۇق. كىم ئۇرۇپ يىقىتقۇچە، يىقىلغاننى يىقىتقۇچى يۆلەپ تۇرغۇزۇپ قويۇپ ياتتۇق. تاياق يەپ قالغىنى ئاداۋەت ساقلاپ يۈرمەي: «مەن ساڭا قول قويدۇم، ئەكەل قولۇڭنى!» دەپ، ئۇرغۇچىنى ئاشپۇزۇلغا ئاپىرىپ مېھمان قىلاتتى.

— ئۇنداقتا، — دېدى كامىل ئەتەي ئابدۇلكامنىڭ چىشىغا تېگىپ، — سەن ئاشۇ چاغلاردا كۆپ ئادەمنى مېھمان قىلغانسەن؟

— نېمە دېدىڭ؟ مەن دېگەن ئارا كۇندە بىر مېھمان بولاتتىم. ئاغزىمنى تاتىلاپ قالدىڭلار، مەن سىلەرگە مۇنداق بىر ئىشنى سۆزلەپ بېرەي: بىر كۇنى ئىشتىن يېنىپ ئۆيگە كەلسەم، قازان شەھىرىدىن ھېچ شەپە يوق. «خوتۇن، تاماق - پاماق ئەتمىدىڭمۇ؟» دېسەم، خوتۇن: «ئوچاققا ياقمىغاندا بىرنەرسە بولمىسا، ئۆزۈمنى ئوتۇن قىلاتتىممۇ؟» دېدى. «ئۇنداق بولسا سۇپىرا - تاختاڭنى يېيىۋەر، مەن ياقمىغان نەرسىنىڭ ئامالىنى ھازىرلا قىلىمەن» دېدىم - دە، ئۆيدىكى بىر دۆۋە سامان بوش پاتمىغان يوغان تاغارنى ئېلىپ خاڭغا يۇرۇپ كەتتىم، ھەش - پەش دېگۈچىلا تاغارغا دوست - بۇرادەرلەرنىڭ ياردىمى بىلەن لەببالەب كۆمۈر قاچىلاپ، كىچىك بالىنى ھاپاش قىلغانىدەك يۈدۈدۇم - دە، ئارقىغا ياندىم. داۋاندىن پەسلىشىمگە كۆمۈر ئېلىپ يانغان ھارۋىكەشلەر ئاتلىرىنى ئوت چالىدۇرۇپ، ئۆزلىرى چاي - تاماققا ئولتۇرۇشۇپ كېتىپتۇ. بۇ يەردىمۇ بىرنەچچىسى ئالدىمغا يۈگۈرۈپ كەلدى، بايقىغۇدەك بولسام، كاساپەتلەر بۇگۈنمۇ بىر مەيدان مۇشتلىشىش ئۇيۇشتۇرىدىغاندەك قىلاتتى، تاغارنى يەرگە قويۇپ، خېرىدارلىقى قاتتىقراق بىر توپنىڭ ھۇزۇرىدا بولۇپ قالدىم. بىر قاسقاندا مانتا كەلتۇرۇلدى. «ئالە - باقە» بىلەن ئەمدىلا تۆت - بەشتىن مانتا يەپ تۇراتتۇق، «قاراس - قۇرۇس، گۇلدۇر - غالاپ» قىلىپ قالدى، قارىغۇدەك بولساق، شاش ئىككى ئات ھارۋا بىلەن قاسقاننى سۆرەپ كېتىۋاتىدۇ، نېمە ئىش ئىكەن دېسەك، بىر گالۋاڭ ئاداش يەر تېپىلمىغاندەك، ئېتىنى مانتا پىشۇرۇۋاتقان قاسقاننىڭ قۇلىقىغا باغلاپ قويۇپتۇ دەڭلا. مانتىپەز: «يا، مانا مانتا پىشتى!» دەپ قاسقاننى ئاچقانىكەن، ئاتلار ئۇركۇپ، قاسقاننى سۆرەپ قېچىپتۇ. مانتىپەزلەر بىلەن ھارۋىكەشلەر ئوتتۇرىسىدا قاراپ تۇرۇپلا يىغىشتۇرۇۋالغىلى بولمىغۇدەك جاڭجال چىقتى. سەپسالغۇدەك بولسام، ھېرىپ - ئېچىپ كەلگەن ھارۋىكەشلەرنى مانتىپەزلەر ئوبدانلا بوزەك ئەتكىلى تۇردى. مۇنداق چاغدا مەن قول قوۋۇشتۇرۇپ، تاماشا كۆرۈپ ئولتۇرالايتتىممۇ! چاپانىنى يېشىپ مەيدانغا چۈشتۈم...

— ھە، ھە، ئاندىن كېيىن، — دېيىشىپ كەتتۇق.

— بىر - ئىككى سائەت قىيامەتنىڭ جېڭى بولدى، — دېدى ئابدۇلكام، — مەن جېدەلنى سېتىۋالغانىدىم، غەزىپىمگە پايلىماي، مانتىپەزنىڭ ئوچاقتىكى قاسقانلىرىنى بىر تېپىپ تۈگىتىۋەتمەن، نەچچە قاسقان مانتا تورۇسقا چاپلىشىپ قالدى. مانتىپەزلەرمۇ تەرەپ - تەرەپتە مەلەق يېتىپ كەتتى. قاراپ تۇرۇشقانلار: «ئابدۇلكا، بىزنىمۇ پۇخادىن چىقاردىڭ، يامىنى رىزقىمىزغا ئولتۇر» دۇڭ. مانتىپەزلەر يەردە يېتىشسا، مانتىلىرى شەپەرەڭدەك تورۇسقا چاپلىشىۋېلىشتى، قورساق ئاچ قالدى» دېيىشتى. شۇنىڭ بىلەن ھەممەيلەن ئۆز يولىمىزغا راۋان بولدۇق.

بىچارە ئايالىم ھەممىنى تەق قىلىپ، يولۇمغا قاراپلا ئولتۇرغانكەن، قاس ـ قۇسلا قىلىپ تاماقنى تەييارلاپ ئالدىمغا قويدى. راسا تەرلەپ ـ پىشىپ غىزالىنىۋاتسام دۇمبەم قىچىشقاندەك قىلدى. «خوتۇن، قارىغىنا، ئىچىمگە قىلتىرىق كىرىۋالغانمۇ نېمە؟» دېدىم. خوتۇن چاپىنىمنى قايرىغىنىنى بىلمەن، «ۋاي، ئاتامەي، ۋاي ئانامەي» دەپ پېشانىسىگە شاپىلاقلاپ، ئەتراپىمدا پەرۋا-نە بولۇپ كەتتى. «نېمە بوپتۇ، خوتۇن؟» دېسەم، ئايالىم: «دۇمبىلىرىدە ۋاچچىدىلا پىچاق سانجىقلىق تۇرىدۇغۇ ! نېمە كارامەتتۇ بۇ؟» دەپ، پىچاقلارنى بىر چەتتىن سۇغۇرۇپ شىرەگە قويغىلى تۇردى... سانىسام نەق ئون يەتتە پىچاق. بايىقى ئېلىشىشتا مانتىپەز دېگەن چىدىماسلار پىياز توغرايدىغان پىچاقلىرىنى تىقىۋەتكەنكەن. مەن بىخۇد شۇنمۇ سەزمەي ئۇستىگە چاپاننى كىيىپ، تاغارنى يۇدۇپ كېلىۋېرىپتىمەن ئەمەسمۇ...

ئايروپىلاندا

بىر سورۇندا ئايروپىلان ھەققىدە گەپ چىقىپتىكەن، ئازنىباقى دەپتۇ:

ــ بىر كۈنى بىكارچىلىقتا كوچا ئارىلاپ يۈرۈپ قەدىناس دوستۇم رۇستەم بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم.

« ئاداش، ــ دېدىم مەن ئۇنىڭ قولىنى مەھكەم تۇتۇپ تۇرۇپ، ــ ئىككىمىز بىر مەھەللىدە ئۆيناپ چوڭ بولغانىدۇق. مانا ئەمدى ‹پادا باققاندا دوست ئىدۇق، ياڭاق چاققاندا ئايرىلدۇق› دېگەن-دەك، سەن ئۇچقۇچى بولۇپ قالدىڭ، مەن باققاللىق قىلىۋاتىمەن. كونا دوستلۇقىمىزنى ئۇنتۇمىغان بولساڭ، مېنى ئايروپىلانىڭغا ئولتۇرغۇزۇپ بىر ئۆينىتىپ كەلمەمسەن؟ »

دوستۇم ئويلىنىپ تۇرمايلا:

« يۈرە ! » دېدى ـ دە، مېنى ئايروپىلان يېنىغا باشلاپ باردى.

ئايرودرومدا ھەر يوغان ئايروپىلانلار بار ئىكەن، ئەمما رۇستەمنىڭ ئايروپىلانى كىچىكلا ئىكەن.

« ھەي ئاداش، بۇ نېمەڭ ئىككىمىزنى كۆتۈرەلەمدۇ؟ » دەپ ئىشەنچسىزلىك بىلەن ئايروپىلانغا چىقتىم. رۇستەم:

« خاتىرجەم بول ! » دېدى ـ دە، بېلىمدىن تاسما بىلەن باغلاپ قويدى.

« ئاداش، بۇ نېمە قىلغىنىڭ؟ » دېدىم ھەيران بولۇپ.

« ئايروپىلان سىلكىنسە، زەخمە يەپ قالمايسەن، » دېدى رۇستەم كۈلۈپ.

« چىشىم چىققانىڭ بۇياقىدا ئايروپىلانغا بۇگۈن ئولتۇرۇپتىمەن. سىلكىنىدىغان كاتاڭ يولدا ھەيدىمەي، ئەينەكتەك سىلىق ئاسفالت يولدا ھەيدىمەمسەن ! » دېدىم مەن.

مەن گېپىمنى تۈگەتكۈچە، ئايروپىلان ئوت ئېلىپ ئۆرلەپ كەتتى. ئىككى دەرەخ بويى ئۆرلە-

گەندە، پەسكە قاراپ قورقۇشقا باشلىدىم. كۆزۈمنى يۇمۇۋېلىپ، بىر ئازدىن كېيىن قارىسام، بۇلۇتقا يېقىنلاپ قاپتىمىز.

« ۋاي جېنىم ئاداش، بەك ئۆرلەپ كېتىپسەن ! ئۇششاق بالىلىرىم بار، كۇن كۆرگىلى قوي ! بىرئاز پەسلەت ! » دەپ يالۋۇردۇم.

رۇستەم ئايروپىلاننى دەرەخ بويى پەسلەتتى. شۇ ئاردا بىزنىڭ مەھەللىگە كېلىپ قاپتىمىز. ئەنە، بىزنىڭ هويلىمۇ كۆرۈندى ! بالىلىرىمنىڭ ئانىسى تانىغا كىر يېيىۋاتقانىكەن.

« هەي، ئانىسى، ئەھۋالىڭلار قانداقراق؟ » دېدىم. ئۇ بېشىنى كۆتۈرۈپ، بىر قاراپلا مېنى تونۇدى.

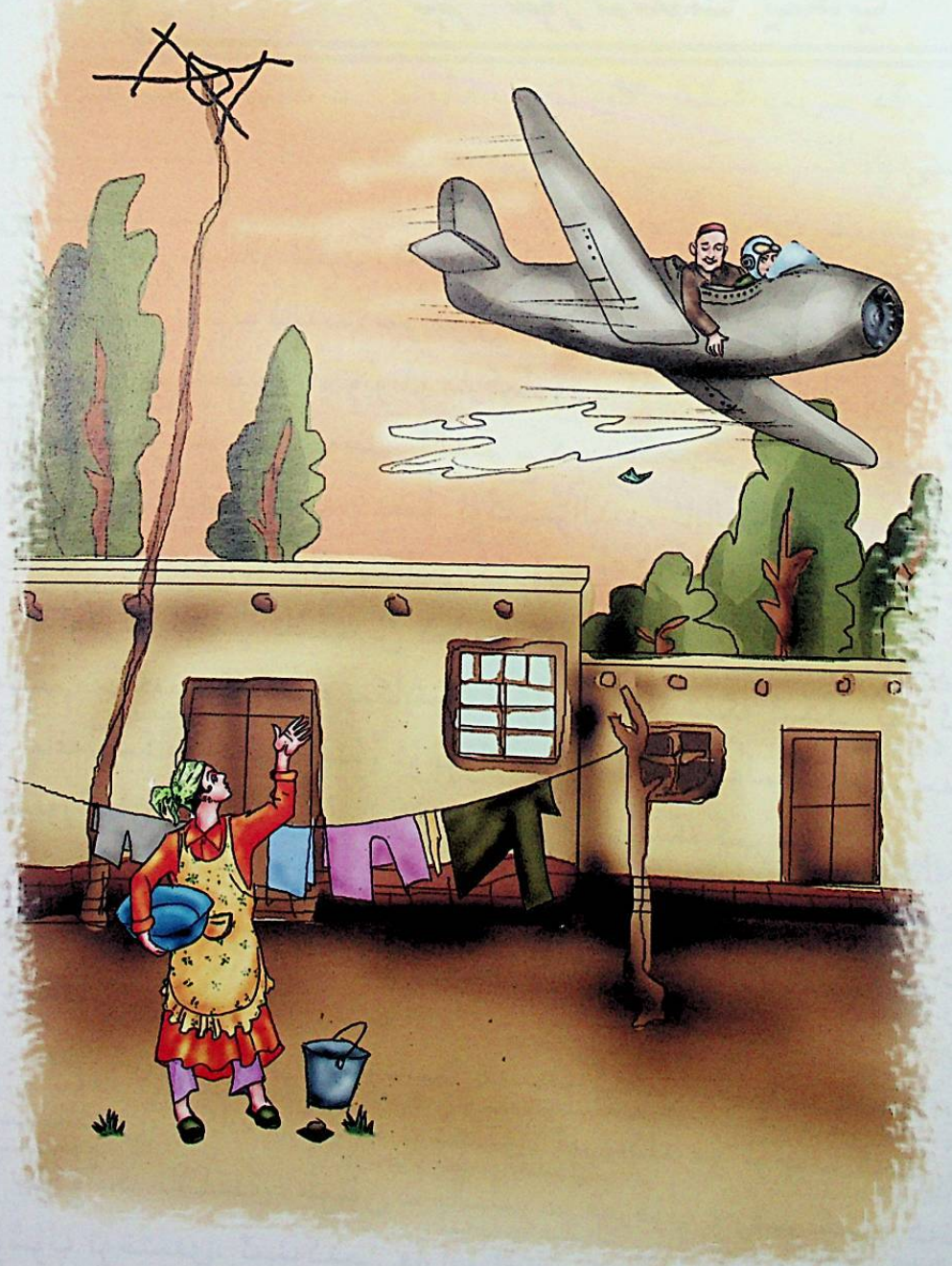
« بىزنى تاشلاپ قويۇپ، نەگە قاچاي دەيسىز؟ تېز يەرگە چۈشۈڭ ! » دەپ ۋارقىرىدى ئۇ.

« بېلىم تاسما بىلەن مەھكەم باغلاقلىق، يەرگە چۈشەلمەيمەن، خوتۇن ! » دېدىم.

« ئۆيدە ماي، گۆش يوق. بىز ئاچ ئولتۇرامدۇق؟ » دېدى خوتۇنۇم.

« مە، مۇنۇنى خەجلەپ تۇرۇڭلار ! » دەپ ئون سومنى تاشلاپ بېرىپ ئۆتۈپ كەتتىم.

مەن ئۆزۈمنىڭ ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ تاماشا قىلغانلىقىمنى مەھەللىدىكىلەرگە سۆزلەپ بېرىشىدىم، ھېچكىم ئىشەنمىدى. كۆڭلۈمدە «خەپ !» دېدىم ـ دە، بىرنەچچە كۇندىن كېيىن يەنە بۇرا-دىرىم رۇستەمنى ئىزدەپ تاپتىم. «جېنىم ئاداش، مېنى ئايروپىلانڭغا ئولتۇرغۇزۇپ يەنە بىر ئويناتىپ قويساڭ...» دەپ يالۋۇردۇم. ئۇ «ياق» دېمەستىن، مېنى ئايروپىلانغا چىقاردى. بىز «غۇڭلا» قىلىپ ئۆرلەپ كەتتۇق. بۇ قېتىم قورقۇش ـ پورقۇش دېگەن نەرسە خىيالىمغا كىرىپ باقمىدى. بېلىمنىمۇ باغلىماي ئولتۇرىۋەردىم.

« جېنىم ئاداش، بىزنىڭ مەھەللىنىڭ ئۇستىگە بارغاندا تازا پەسلەپ ئۇچساڭ » دېۋىدىم، رۇستەم «ماقۇل» دېدى.

مەن يانچۇقلىرىمغا تاشئالما سېلىۋالغانىدىم. ئايروپىلان دەرەخ بويى پەسلەپ، مەھەللىمىزدىكى چوڭ كۆۋرۈكنىڭ ئۈستىگە كەلدى. كىشىلەر پاراڭلىشىپ ئولتۇرغانكەن، مەن ئايروپىلان كۆزىنىكىدىن بېشىمنى چىقىرىپ:

« ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم، تالىپ ئاخۇن ئاكا، ناسىرجان، بۇگۈن دۇكانىنى ئاچمىدىڭلارمۇ؟ » دەپ ھەممىسىدىن ئەھۋال سورىدىم. بەزىلەر ھەيران بولۇپ:

« ھوي ئازنىۋاقى، بېغىڭغا قارىماي، ئاسماندا نېمە ئىش قىلىپ يۈرىسەن؟ » دەپ سوردى.

« بىكار ئۇچۇپ يۈرگىنىم يوق ! بۇ يىل تاشئالمىلىرىم قالتىس بولۇپ كەتتى، شاخنىڭ ئۈچىدىكىلىرىنى ئايروپىلان بىلەن ئۈزۈۋاتىمەن ! » دېدىم ـ دە، يانچۇقلىرىمدىكى تاشئالمىلارنى تاشلاپ بېرىپ ئۆتۈپ كەتتىم.

ئىز سۈرئەتلىك بىكاب

ـــ ئايلار، يىللار ئۆتۈپ، ئوقىتىم ئوبدانلا يۈرۈشۈپ كەتتى، ـــ دەپ گەپ باشلاپتۇ ئازنىۋاقى، ـــ خېلى پۇللۇق بولۇپ قالدىم. بىر كۈنى گېزىتتىن، ياپونىيىدە ئىشلەنگەن، سائىتىگە ئۇچ يۈز كىلو-مېتىر يول يۈرەلەيدىغان «تويوتا» ماركىلىق پىكاپ سېتىلىدۇ، دېگەن ئېلاننى كۆرۈپ قالدىم. دەر-ھال بانكىدىن يۈز مىڭ يۈەننى ئالدىم ـ دە، شاڭخەيگە بېرىپ شۇ پىكاپتىن بىرنى سېتىۋالدىم. شاڭخەيدىن كەلگۈچە ھەيدەشنىمۇ ئۆگىنىۋالدىم. ئايالىم بىلەن ئىككى بالام ئۇرۇمچىدە مېنى ساقلاپ تۇرۇپتىكەن، ئۇلار پىكاپنى كۆرۈپ بەكمۇ خۇشال بولۇپ كەتتى.

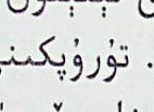
ئۇلارنى ئېلىپ ناشتىدىن كېيىن غۇلجىغا قاراپ يولغا چىقتۇق. پىكاپىمنى بارغانسېرى تېز-لەتتىم. جىڭدىن ئۆتكەندە پىكاپنىڭ تېزلىكى سائىتىگە ئىككى يۈز ئەللىك كىلومېتىرغا يەتتى. بۇ چاغدا پىكاپ مېڭىۋاتامدۇ، ئۇچۇۋاتامدۇ، بىلگىلى بولمايدىكەن. سەنتەيگە يېقىنلاشقاندا پىكاپنى باشقۇرالماي قالدىم. پىكاپىم ئۇدۇل سايرام كۆلىگە كىرىپ كەتتى، كۆلنىڭ ئوستىدە خۇددى قوغلىغۇچى پاراخوتتەك ۋىژىلداپ كېتىپ بارمامدۇ ! «ياپىرىم ! خۇدا ئۆزۈڭ ساقلىغايسەن» دېدىم. كۆلنىڭ ئوتتۇرىسىغا بارغاندا، ئوغلۇم: «دادا، ئاۋۇ ئۆردەكنى تۇتۇۋالاي، پىكاپنى بىردەم توختاتقىن !» دېدى.

پىكاپنى كۆلنىڭ ئوتتۇرىسىدا ھەيدەپ كېتىۋاتقانلىقىم يادىمدا يوق، گاچ قىلىپ تورمۇزنى بېسىپتىمەن، پىكاپ چىپچىدە توختىدى، ئۆردەكلەرمۇ ئۇچۇپ كەتتى، پىكاپمۇ ئاستا ـ ئاستا سۇ-غا چۆكۈشكە باشلىدى. خوتۇن ـ بالىلىرىم قورقۇپ ۋارقىرىشىپ كەتتى. پىكاپ كۆلنىڭ ئاستىغا چۈشۈپ توختىدى. ئەينەكتىن قاراپ ئۆزىمىزنى سۇنىڭ ئاستىدا كۆردۇق. پىكاپنى ئوت ئالدۇر-

سام، ھېچ ئوت ئالمىدى. دۆنگاتېلىنىڭ ئىچىگە سۇ تولۇپ كەتكەندىكىن ئوت ئالمايدۇ ـ دە! بالا ـ چاقىلىرىم تېخىمۇ قورقۇشۇپ، چۇقان سېلىپ يىغلاشتى. شۇ چاغدا كاللامغا بىر ئەقىل كەلدى: دامكىرات بىلەن كۆلۈچلارنى ئېلىپ تاشقىرىغا چىقتىم، پىكاپنىڭ چاقلىرىنى بىر ـ بىرلەپ چىقىرىپ، ئىچ كامېرلىرىنى چىقىرىۋالدىم ـ دە، پىكاپنىڭ ئىچىگە ئەكىرىپ ناسۇس بىلەن يەل بەردىم. تۆتىمىز تۆت كامېرنى بېلىمىزگە سېلىپ كۆلنىڭ ئۇستىگە لەيلەپ چىقتۇق. قارىساق كۈن چۈش بولۇپ قاپتۇ. سومكىدىكى نازۇ نېمەتلەر بىلەن قورساقنى بىر قۇر ئەستەرلىۋېلىپ، ئۈزۈشكە باشلىدۇق. كۈن قايرىلغاندا سىمپىتوزا تەرەپتىكى قىرغاققا چىقىۋالدۇق.

ئەمما، ھېلىقى پىكاپ سۈنىڭ ئاستىدا قالدى ـ دە.

لاپ ئۈزۈن يوللۇق تېلېفوندا

ـــ ئۆتكەن يىل يازدا قەشقەرگە بېرىپ ئىككى ئاي تۇرۇپ قالدىم، ـــ دەپتۇ ئازنىباقى، ـــ مېۋە ـ چېۋىلىرىنىڭ ئەلۋەكلىكى ۋە شىرنىلىكىدىن قەشقەرنى جەننەت دېسەڭ بولىدىكەن. بىر كۈنى ئەنجۇر يېۋېتىپ باللىرىم يادىمغا كەلدى ـ دە، ئەنجۇر گېلىمدىن ئۆتمىدى، بىر سوملۇق ئەنجۇرنى ئېلىپ پوچتا ـ تېلېگراف ئىدارىسىگە باردىم، غۇلجىغا ئۈزۈن يوللۇق تېلېفون بەردىم. تېلېفونچى تېلېفوننى بىزنىڭ ئۆيدىكى تېلېۋىزورلۇق تېلېفونغىلا ئۇلاپ بەردى. تۇرۇپكىنى قىزىم گۇلنار ئالدى. قىزىمنى كۆرۈپ ئاتىلىق ھېسسىياتىم بىلەن قۇچاقلاپ، ماڭلىيىغا سۆيدۈم. بىز ئۇزاق ئەھۋاللاشتۇق، ئاندىن قولۇمدىكى ئەنجۇردىن بىرنى قىزىمنىڭ ئاغزىغا سېلىپ قويدۇم، قالغىنىنى «ئۇكىلىرىڭ بىلەن يە» دەپ بەردىم، قىزىم: «رەھمەت» دەپ ئالدى. شۇ ئەسنادا ئىچكىرىكى ئۆيدىن ئايالىم يۇگۇرۇپ چىقتى (ئايالىمنى ئون يىل كۆرمىسەممۇ ھېلى كۆرگەندەك ئىدىم). ئۇ تۇرۇپكىنى ئېلىپ ئەھۋال سورىدى:

«سالامەتمۇ سىز؟ قەشقەردىن قاچان قايتىسىز؟ قايتقاندا ماڭا بىر كۆڭلەكلىك چېكەن ئالغاچ كېلىڭ، جۇمۇ!»

«ساڭا بىر باغلام تىكەن ئالغاچ بارمەن!»

«مەن تىكەننى نېمە قىلاتتىم؟ چىتلايدىغان بېغىم بارمىدى؟»

«ئۆزۈڭنى چىتلىمامسەن!»

«سەن ئۆزۈڭنى چىتلىۋال، بېشىڭنى يەيدىغان سارالڭ!»

ئاچچىقىم غۇژۇيدە كەلدى ـ دە، بىر كاچات سالدىم. ئايالىم شۇ ھامان چۇقان سېلىپ يىغلىدى:

«سەن ئۇجمە كۆڭۈل سارالڭ قەشقەرگە بېرىپ بۇزۇلۇپسەن، بۇزۇلسالڭ بۇزۇل، مېنىڭ خېتىمنى بەر!» دەپ ياقامغا ئېسىلدى. مەنمۇ ئۇنىڭ چېچىدىن قاماپ تۇتۇپ:

«خېتىڭنى ئالمدىغان يەرگە يۈر، ئەمىسە!» دەپ تېلېفونخانىدىن تاشقىرىغا دارقىرىتىپ سۆزىدىم. تېلېفونخانىدىكىلەر:

«هاي ـ هاي!... ئىش چاتاق بولدى!» دەپ مېنى تۇتۇۋېلىشتى. قارىسام، تېلېفون ۋە ئۇنىڭ-غا چېتىلغان تېلېۋىزور ئاپپاراتلىرى ــ هەممىسى ئۇستەلدىن يەرگە چۈشۈپ چېقىلىپتۇ.

ــ تېلېفونخانىدىكىلەر ياقاڭغا ئېسىلغاندۇ؟ ــ دېدى بىرەيلەن.

ــ ئېسىلمامدىغان! ئۆز باھاسى بويىچە تۆت مىڭ ئىككى يۈز سوم تۆلەپ بېرىپ چىقىپ كەتتىم.

لاۋ جىن بىلەن ئېلىشىش

بىر سورۇندا، ئاغىنىلەردىن بەزىلىرى جىن ھەققىدە پاراڭ سېلىۋېدى، ئابدۇلكامىنىڭ ئېغىزى قىزىپ، ئېچىلىپلا كەتتى:

ــ راسا قىرانمىغا يەتكەن چاغلىرىم ئىدى. بىر كۈنى ئۆيدە ئولتۇرسام ئەترەت باشلىقى پاي-پاسلاپ، كۆزلىرى ئالا چەكمەن بولغان ھالدا كىرىپ كەلدى. ھەيران بولۇپ:

« ھوي نودەر، يەنە نېمە ئىش بولدى، چىرايىڭ بۆلەكچىلىنغۇ؟ » دەپ سورىدىم.

« ۋاي ئابدۇلكا، ئۆزۈڭ بىر ئامال قىلمىساڭ بولمىدى، قوغۇنلۇقتا جىن پەيدا بولۇپ قاپتۇ، قوغۇنچىلار ياتالمايۋاتىدۇ، » دېدى ئۇ ھازىرلا يىغلىۋېتىدىغاندەك ھالەتتە يالۋۇرۇپ.

« شۇنچىلىك ئىشمىدى؟ ئۇنداق بولسا، ــ دېدىم مەن ئەترەت باشلىقىدىن چىڭ ـ پىشىق ۋەدە ئېلىۋالماقچى بولۇپ، ــ قوغۇنلۇقتىكى ئاشۇ نان قېپىلىرىڭنى بۇگۈندىن باشلاپ يوقات! ھازىردىن باشلاپ قوغۇنلۇقنىڭ ھوقۇقىنى ماڭا ئۆتكۈزىسەن، ھېچقانداق ئىشقا ئارىلاشمايسەن! »

« ماقۇل، ئابدۇلكا، سېنىڭ دېگىنىڭچە بولسۇن، ئىشقىلىپ، جىنلارنى يوقاتساڭلا بولغىنى » دې-دى ئەترەت باشلىقى مېنىڭ مۇنچىۋالا ئاسان رازى بولغىنىمغا خۇش بولۇپ.

شۇنىڭ بىلەن قوغۇنلۇقنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ، شەمشەردەك پىچىقىمنى ئاستىم ـ دە، كەچكە يې-قىن قوغۇنلۇققا بېرىپ، كەپىنىڭ ئالدىدا ئولتۇردۇم. بىر چاغدا «قارا!» دېگەندەك بولدى، شۇنداق بېشىمنى كۆتۈرۈپ قارىغۇدەك بولسام، قوغۇنلۇقنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۆت نەرسە پەيدا بولۇپ ماڭا قاراپ كېلىۋاتامدۇ. يىگىرمە مېتىرچە ئارىلىق قالغاندا «شارتتىدە» ئارقىسىغا بۇرۇلدى ـ دە، قىبلە تەرەپكە قاراپ ماڭدى. توختا، نېمە كارامەت بۇ، دەپ ئارقىسىغا چۈشتۈم، ئۇلاردىن كۆزۈمنى ئۈزمىدىم. بىردەم ماڭغاندىن كېيىن «لىپلا» قىلىپ قالدى، قارىسام بېلىدىن يۇقىرىسى يوق تۆت كىشىنىڭ پۈتى كېتىۋاتىدۇ. يەنە ئازراق ئارقىسىدىن مېڭىۋىدىم، يەنە «لىپلا» قىلىپ قالدى ـ دە، ئەمدى پۈتلىرى يوق، بېلىدىن يۇقىرىسى بار بىر نەرسىلەر كېتىۋاتىدۇ. ئۇلار شۇ قېلىپتا ھەدەپ ئۆزگىرىشكە باشلىدى. ھە، توختا، بۇ خاۋارجىلار ئۆزلىرىچە مېنى سىناۋېتىپتۇ ـ دە، دېگەن ئوي

خىيالىمدىن ئۆتۈپ، ئۇلارغا ئۆزۈمنى بىر تونۇتۇپ قويماقچى بولدۇم، شەمشىرىمنى غىلاپىدىن «شارتتىدە» چىقىرىپ: «بىكىسىك بولسا ئادەمنى تولا ئاۋارە قىلماي توختاش!» دەپ شىلتىپ، ھەيۋە قىلىۋېدىم، ھېلىقىلار «شىپپىدە» توختاپ تولۇق ئادەم شەكلىگە كىردى - دە، ئورنىدا تۇرۇپ ئۇ-زىراشقا باشلىدى. ئۇزىرا - ئۇزىرا، نەق سۇۋادان تېرەك بويى كۆتۈرۈلۈپ، ئاستا - ئاستا غۇۋالى-شىپ يوقىلىپ كەتتى...

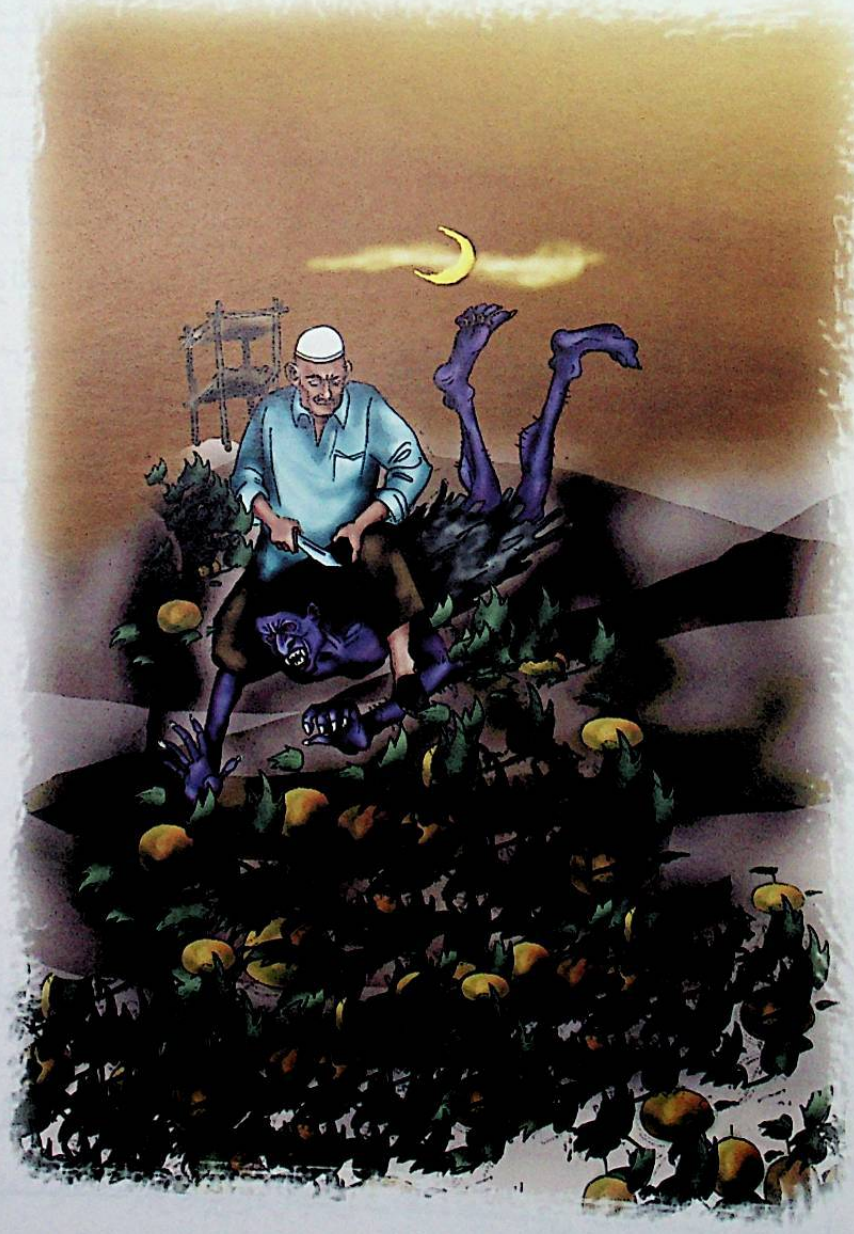
— بىرلا ھەيۋەك بىلەن ھېلىقى جىنلارنىڭ يوقالغىنىغا قارىغاندا، ئاشۇ شەمشىرىكىدە بىر خىسلەت بار جۇمۇ، ئابدۇلكا!

ئاغىنىلەر ھەيران بولغاندەك تەڭ-تەرەپتىن غۇلغۇلا قىلىپ كېتىشتى.

— ۋاھ! — دېدى ئابدۇلكام ھۇزۇرلانغىنىدىن بىر قىسقا يۆتىلىۋېلىپ، — ئابدۇلكاڭلار شەمشەر دېگىنىڭنى ياسىغاندا ئايىتەلكۇرسىنى ئوقۇپ تۇرۇپ سۇغارغان - دە.

بىر پەس كۈلكە بولدى. ئابدۇلكام ئاندىن ھېكايىسىنى داۋام قىلدى:

— يېرىم كېچە بولاي دېگەندە، كەپە دېگىنىڭ غاراسلاپ، ئورنىدىن كۆتۈرۈلۈۋاتىدۇ. شەمشە-رىمنى قىنىدىن سۇغۇرۇۋېلىپ: «كەپىنى ئورنىغا قويۇش! بولمىسا ھېلى تانابىڭنى تارتىمەن. مەن ئابدۇل، بىلىپ قېلىش!» دەپ

ۋارقىرىدىم. جىنغىمۇ جان كىرەك، ئۇكا، كەپە «شاپپىدە» ئورنىغا چۈشتى. مۇنداق چاغدا قورقساڭ يا تۇيماي قالساڭ، ئۇلار سېنى كەپە - پەپە دېگىنىڭ بىلەن قوشۇپ باشقا يەرگە يۆتكىۋېتىدۇ دېگىنە، ئۇكا، شۇ-نىڭ بىلەن سارىڭ بولۇپ قالىسەن. بۇنداق يەردە ئوغۇل بالىدەك يۈرەك كېرەك دېگىنە، يۈ-رەك!... ئىككىنچى كۈنىمۇ ئەلياتقۇدىن كېيىن كەپە دېگىنىڭ غاراسلاپ كەتتى، قارىسام ئۆرۈك قاققاندەك سىلكىنىۋاتمامدۇ. ئاچچىقىم شۇنداق كەلدىكى، كەپىنىڭ بالىخانىسىدىن «ھا... يت!» دەپ سەكرەپ چۈشسەم، بىر يوغان مەخلۇق چاڭگال سالماسمۇ، تارتىپ بىر كاللا قويۇۋېدىم، جالاقىدە

ئوڭدىسىغا چۈشتى، يەر دېگىنىڭ سىلكىنىپ كەتتى. ئۇمۇ يامان نېمىكەن، ئىرغىپ قوپۇپ ماڭا ئېسىلدى، مەنمۇ بوش كەلمىدىم. ئېلىشا ـ ئېلىشا، ھەر ئىككىمىزنىڭ ھالى قالمىغىلى تۇردى. بىر چاغدا قارىسام چەپ مۈشتقا توغرا كېلىپ قالدى، كېلىشتۇرۇپ قۇلاق تۈۋىگە قاسىسىدە قويۇۋىدىم، دەلدەڭشىپ كەينىگە سەنتۈرۈلۈپ، يەنە ئالدىمغا كېلىپ قالماسمۇ، ئۇدۇلىدىن ماخارىغا بىرنى قويۇۋىدىم، «گۈپپىدە» يىقىلىپ يوقىلىپ كەتتى...

ـــ ھەي ـ ھەي، ئابدۇلكا، شەمشىرىڭنى چىقارغان بولساڭ، ئۇ كاساپەتنى تېرىكلا تۈتۈۋالاتتىڭكەن، ـــ دېدى قىزىپ قالغان ئاغىنىلەردىن بىرى.

ـــ ۋاھ، گەپ بولدى ـ دە ! ـــ دېدى ئابدۇلكام تېرىككەندەك، ـــ ھە دېسىلا كېچىكىنە بىر ئىش ئۈچۈن قولى شەمشەر ـ پىچاققا يۈگۈرىدىغان مانا سېنىڭدەك ياشلارنىڭ ئىشى ئۇ. ئابدۇلكاڭلار ئۆزىنى بىر سىناپ باقاي دېگەن گەپ ـ دە، بۇ. ئالدىرىما، تېخى گەپ ئۇزۇن. تاڭ سۈزۈلۈشى بىلەن قوغۇنلۇققا نەزەر سالسام، كېچىچە تىلغىنىپ رەسۋاسى چىقىپ كېتىپتۇ ئەمەسمۇ. ئىچىم سىيرىلىپ كەتتى. ئىست، قوغۇنلار پىشىپمۇ قالغاندى ـ دە. ئەلەمگە چىدىمايمۇ، جىنىڭ راسا ئەدىپىنى بېرىش ئۈچۈن كۈندۈزى قانغۇچە ئۇخلىۋالدىم. كەچقۇرۇنلۇقى قۇۋۇەتلىك شورپا، خام قايماقتا پىشۇرغان قاتلىما بىلەن غىزالىنىپ تۇرسام، يەر ـ جاھاننى تىلغاپ، توپا تۇزۇتۇپ كېلىۋاتامدۇ ھېلىقى مەخلۇق. كېلىشىگىلا تۇتۇشتۇق. سەكرەپ تۇرۇپ ئېڭەك ئاستىغا ئىككى پەشۋا ئۇرغاندىن كېيىن، گەجگىسىدىن تۇتۇپ چىرماق سېلىۋىدىم، قولۇم سىيرىلىپ كېتىپ دۈمبىسىگە چۈشۈپ قالدى. بۇ كاساپەت جىن ئەمەس، «ئالۋاستى» ئىكەن ئەمەسمۇ، دۈمبىسى كاۋاك تۇرىدۇ. «ھىم» دېدىم ـ دە، بىقىنىغا كېلىشتۇرۇپ ئۈچ ـ تۆتنى سالدىم ـ دە، يېتىم قۇۋۇرغىسىدىن كاپىدە تۇتۇۋېلىپلا: «يا پىرىمدىن مەدەت !» دەپ، دەس بېشىمدىن يۇقىرى كۆتۈرۈۋىلدىم، ئاندىن ئىككى ـ ئۈچنى پىرقىراتتىم ـ دە، گۈپپىدە يەرگە ئۇرۇپ، بېسىپ تۇرۇپ چېچىنى كېسۋالدىم. ئالۋاستى دېگەننىڭ چېچىنىلا كېسۋالساڭ بارغۇ، ياۋاشلاپلا كېتىدۇ. شۇنىڭدىن كېيىن ئۇ چېچىنى سوراپ كۈچۈكلىنىپ كەتتى. مەنمۇ بوش كەلمىدىم، ئۇنىڭغا راسا جەرىمانە قويماقچى بولدۇم...

ـــ ھە، ئابدۇلكا، شۇنىڭغا قارىغاندا، ئالۋاستىلارمۇ جەرىمانە دېگەننى بىلىدىكەن ـ دە؟ ـــ دېدى گەپتىن پۈتاق چىقىرىپ ئاغىنىلەردىن بىرى.

ـــ ۋاھ، ـــ دېدى ئابدۇلكام ئۇنىڭغا مەنىلىك قاراپ، ـــ ساڭىمۇ شۇنداق ئالۋاستى ئۇچراپ قالسا، جەرىمانە قويۇپ باي بولۇۋالاي دەيسەن ـ ھە !

ـــ ھا... ھا... ھا ! ـــ ئاغىنىلەر كۈلۈشتى.

ـــ ئالۋاستىلاردىن پۇل تۆلىتىدىغانغا ئابدۇلكاڭلارنىڭ بېشى قاپاق ئەمەس ـ دە ! پۇل جەرىمانە قويسام يا يالغان پۇل ئەكېلىپ مېنى بابلاپ كېتىدۇ، يا باشقا كىشىلەرنىڭ پۇلىنى قاقتى ـ سوقتى قىلىپ قاقشىتىدۇ، شۇڭا ئۇنىڭغا بۇيرۇق قىلدىم: «ئۆزۈڭچە مېنى قورقۇتۇپ، يېڭىمەن دەپ ئېلىشىپ، ماۋۇ قوغۇنلۇقنى ۋەيران قىلدىڭ، ئۇچ كۈن ئىچىدە قوغۇنلۇقنى ئەسلىگە كەلتۈرىسەن !»

«دېگىنىڭدەك بولسۇن» دېدى ـ دە، ھېلىقى ئالۋاستى ماڭا باش قويۇپ، بىردەمدىلا كۆزدىن غايىب

بولدى.

بۇ ئالۋاستىنىڭمۇ ئۇرۇق - جەمەتى جىق ئىكەن. ئۇچ كۈن دېگەندە كېلىپ قارىسام، قوغۇلۇق دېگىنىڭنى راۋۇرۇس قىلىپ، ئەينى بۇرۇنقى ھالىتىگە كەلتۈرۈپ قويۇپتۇ. مانا ئۇكا، ئابدۇلكاكاڭلار ئالۋاستىنىمۇ ئادەمدەك ئىشلەتكەن جۇمۇ، ھەتتا ئۇرۇق - ئەۋلادى بىلەن دېگىنە.

— ھە، ئابدۇلكا، — دېدى بىرەيلەن ئۇنى چېكىپ باقماقچى بولۇپ، — سەن كېسىۋالغان ھېلىقى ئالۋاستىنىڭ چېچى ھېلىمۇ باردۇ؟ بىر كۆرۈپ باقساق.

— ھەببەللى، شۇنىڭ پارىڭىنى ئەمدى دەپ بېرىمەن، — دېدى ئابدۇلكام ئوڭ قولىنىڭ كۆرسەتكۈچ بارمىقى بىلەن باشمالتىقىنى تاپانچىدەك قىلىپ تەڭلەپ، — ھېلىقى ئالۋاستىنىڭ چېچىنى بارغۇ، ئۇكا، نەق ئىككى يىل ئۆتۈكۈمنىڭ ئىچىگە سېلىپ تاپىنىمنىڭ ئاستىدا ساقلىدىم. ھېلىقى ئالۋاستى: «چېچىمنى بېرىۋەتسەڭ، نېمە دېسەڭ شۇنى قىلىپ بېرىمەن» دەپ كۈندە يالۋۇرۇپ كېلىۋېلىپ ئاۋارە قىلىشقا باشلىدى. ئۆزۈمۇ بۇلارنىڭ كارامىتىنى بىر كۆرۈپ باقاي، دەپ ئويلىدىم - دە، بىر كۈنى ئالۋاستىنى ئالدىمدا تىزلاندۇرۇپ: «ماڭا شېرىكلىرىڭنى كۆرسەتىپ، مېنى ئۇلارغا تونۇشتۇرۇپ، ئۇرۇق - ئەۋلادىمغا چېقىلماسلىقىغا ۋەدە بەر. ئىككىنچى بىر ئىش، مېنىڭ كۆڭلۈمنى ئېلىپ، راسا بىر بەزمە ئۇيۇشتۇرۇپ بېرىسەن» دېۋىدىم، شۇ زامان رازى بولۇپ يوقىلىپ كەتتى.

كەچقۇرۇنلۇقى ئولتۇرسام، قوغۇنلۇقنىڭ ئالدىغا پاچاقلىرى ئاپئاق، سۇرەتتەك ئىككى قارا ئارغامىق قوشۇلغان، ئىچىگە ئوتقاشتەك گىلەم سېلىنغان چىرايلىق بىر كالاسكا جاراڭلاپ كېلىپ توختىدى - دە، شۇنداق كېلىشكەن، زېلۋا بوي، ئادەمنىڭ زوقىنى كەلتۈرگۈدەك بىر چىرايلىق قىز قولتۇقۇمدىن يۆلەپ كالاسكىغا چىقىرىپ يېنىغا ئولتۇرغۇزدى. ئۇنىڭدىن ئۆمرۇمدە پۇراپ باقمىغان يېقىملىق بىر پۇراق گۈپۈلدەپ كېلىپ تۇرىدۇ، ئۆزى بولسا ماڭا ئەركىلەپ - نازلىنىپ تۇرىدۇ. كاساپەت ناز - خۇلقى بىلەن مەست قىلىپ قويۇپتۇ، قەيەرگە كېتىۋاتقانلىقىمىزنىمۇ ئۇقمايمەن. «كەلدۇق، كەلدۇق» دەپ كالاسكىنى توختاتقاندىلا، شۇنداق قارىسام، ئۇزۇن كەتكەن چىملىقنى كېسىپ ئۆتكەن ئۆستەڭ قىرىدا تۇرىمىز. ئاڭغىچە ھېلىقى ئالۋاستى ئالدىمدا پەيدا بولۇپ، يەرنى بىر تېپىۋىدى، شۇ زامان بۇك - باراقسان بولۇپ ساڭگىلاپ تۇرغان ئىككى تۇپ تالنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان غەلىتىلا بىر دەرۋازا پەيدا بولدى. دەرۋازا ئېچىلىۋىدى، ئىچىدىن كېلىشكەن يەنە بىر گۈزەل چىقىپ، ئىككى قىز ئىككى قولتۇقۇمدىن يۆلەپ ئېلىپ ماڭدى. ئۇلار - نىڭ گۈزەللىكىدىن ئۆزۈمنى يوقىتىپلا قويدۇم. بىر ئىشىك جاراڭلاپ ئېچىلدى. ئوڭ يېنىمدىكى گۈزەل بىقىنمنى چىمدىپ: «ئىتتىك بولۇڭ، مويسىپىتلار قاراپ قالدى» دېمەسمۇ، شۇنداق قارىسام، ئوتتۇرىسىغا پاياندار سېلىنغان ھەيۋەتلىك بىر زالنىڭ ئىككى يېقىدا ئاپئاق ساقال، ئاق پەشمەت، ئاق مەسە كىيىشكەن مويسىپىتلار قول قوۋۇشتۇرۇپ، سانجاق - سانجاق ئولتۇرۇپ كېتىپتۇ. ئۆزۈمنى روسلىدىم - دە، گېنېرالارداك ھەيۋەت بىلەن پايانداڭنى دەسسەپ ئالغا قاراپ ماڭدىم. ئىككى يېنىمدا ھېلىقى ئىككى گۈزەل شىپىلداپ كېتىۋاتىدۇ. ئالدىمىزدا ئىككىنچى بىر ئىشىك پەيدا بولۇپ ئېچىلىۋىدى، يەنە شۇنداق كۆركەم زالنىڭ ئىككى يېنىدا ئاپئاق ئۇزۇن چاچلىق، ئاق رومال ئارتىپ، ئوشۇقى كۆرۈنمىگۈچە ئۇزۇن ئاق كۆڭلەك كىيگەن قېرى مومايلار تەزىم

قىلىشىپ تۇرۇشىدۇ. موماي بولغاندىمۇ شۇنداق چىرايلىق مومايلاركىن، قاراپلا قالىسەن. ئۇچىنچى ئىشىك ئېچىلىۋىدى، ياش يىگىتلەر ئوك قولىنى كۆكسىگە قويۇپ رەت - رەتى بىلەن ھۆرمەت بىلدۇرۇپ تۇرۇشۇپ كېتىپتۇ. مانا كارامەت! تۆتىنچى ئىشىك ئېچىلىۋىدى، خۇشبۇي پۇراق دىمىغىغا ئۇرۇلۇپ، تەنلىرىمنى يايرىتىۋەتتى. بوسۇغىدىن ئاتلاپ كىرسەم، مىغ - مىغ تۇرۇپ كەتكەن قىزلار ماڭا تەزىم قىلىشتى، ئەمما ئۇلارنىڭ ئويناپ تۇرغان كۆزلىرى، غۇنچە بويلىرى، يېقىملىق جىلۋە قىلىشلىرى ھوشۇمنى يوقىتىپ قويغىلى تاس - تاماس قالدى. بەدىنىمنى بىر سىلكىپ ئۆزۈمنى رۇسلىۋالدىم - دە، ماڭا راسلانغان سەككىز قەۋەت ئەتلەس كۆرپە ئۈستىگە ئولتۇردۇم، ئىككى يېنىمدا ھېلىقى ئىككى چىرايلىقىم مېنى كۇتۇپ ئولتۇردى، ئارقامدا يەنە بىر گۈزەل يېقىملىق گۈلاپ چېچىپ يەلپۇۋاتىدۇ. ئالدىمغا تىزىۋەتكەن نازۇنېمەت دېگىنىڭ، ئەيىۋەھەناس! بىر چاغدا ھېلىقى مېنىڭ بىلەن ئېلىشقان ئالۋاستى چىقىپ «ھۆرمەت!» دەپ بىرلا ۋارقىرىۋىدى، ئالدىدا قېرىلار، ئارقىدىن ياشلار سەككىزدىن تىزىلىپ ئالدىمدىن تەزىم قىلىشقىنىچە ئۆتتى. ئىچىمدە: «پاھ، ماۋۇ ئالۋاستىلارنىڭ ئەدەپلىك بولۇپ كەتكىنىنى» دەيمەن.

ئۇنىڭدىن كېيىن بەزمە باشلاندى. قارىسام قېرى - ياش ھەرخىل ئويۇنلارغا چۈشۈپ كەتتى، گاھىبىرلىرى غىدىقىڭنى كەلتۇرىدۇ، گاھىبىرلىرى ھۇزۇر... قېرىلىرىغا قاراپ ئىچىم پۈشتى. «قېرىلىرىڭنى چىقىرىۋېتىپ، ياشلىرىڭنى ئوينات!» دەپ بۇيرۇق قىلىۋىدىم، مانا ئويۇن دېگىنىڭ، قىز - يىگىتلەر يېرىم يالىڭاچ بولۇپ شۇنداق ئويناپ كەتتىكىن، قاراپ ئەقلىڭدىن ئادىشىپلا قالىسەن. بەللىرىنى غەلىتە قىلىپ ئۇياق - بۇياققا تولغايدىغان بولسا، ھېلىقى سىلەرنىڭ، ياق، ياق، بەزى ياشلارنىڭ سەھنىلەرگە چىقىۋېلىپ غىلجىڭلاپ يېرىم يالىڭاچ ئويناىدىغان ئۇسسۇللىرى بىكار قالسۇن. ئەسلىدە شۇ لاۋزا ئۇسسۇللار جىن - شايتانلارنىڭ ئۇسسۇللىرى ئىكەن، ئۇكا.

غەزىپىم كېلىپ قولۇمنى شۇنداق بىر سىلكىۋىدىم، جىنلار قورقىنىدىن تۇرۇپلا قېلىشتى. مەن بىلەن ئېلىشقان ئالۋاستى ئۇچ قىزغا ئۇچ لېگەندە ئالتۇن - كۈمۈش، ئونچە - مەرۋايىتلارنى كۆتۈرگۈزگەن پېتى ئالدىمغا كەلدى - دە: «ئۆزۈڭمۇ كۆردۈڭ، مەن مۇشۇ جىن - شەيتانلارنىڭ سەركەردىسى. مەن پۈتۈن جەمەتىمدىكى يەتمىش پۈشتۇم نامىدىن ۋەدە بېرىمەن، بۇنىڭدىن كېيىن بالاڭدىن بالاڭغا تەگمەيمىز، ئۇرۇق - ئەۋلادىڭغا چېقىلمايمىز. ئەمدى ئاز بولسىمۇ مۇنۇ سۇۋغاتلارنى ئېلىپ قايتقىن. تاڭ ئېتىپ، ئەزان چىقىپ قالسا بولمايدۇ» دېدى.

كاساپەتلەرنىڭ قىلىپ كەتكەن خۇشامەت - تەكەللۇپلىرى مەردلىكىمنى قوزغاپ قويدى. ئۆتۈكۈمنى «شارتتىدە» سېلىپ چېچىنى بېرىۋەتتىم. ئۇلار خۇشاللىقلىرىدىن غەلىتە چىرقىرىشىپ: «چاققان بولۇڭلار، كالاسكىنى تەييار قىلىڭلار» دېيىشتى.

ھەش - پەش دېگۈچە قىزلار بىلەن كالاسكىغا ئولتۇرۇپ يولغا چىقتۇق.

بىز مەھەللىگە يېقىنلاشقاندا تۈيۇقسىز بىر خوراز چىللاپ قالماسمۇ، مەنمۇ ھودۇقۇپ كېتىپ ئىختىيارسىزلا: «بىسمىللا» دېگىنىمنى بىلمەن، «جاققىدە» يەرگە ئولتۇرۇپ قالغانەكلا بولدۇم. شۇنداق كۆزۈمنى ئېچىپ قارىسام، كالاسكىمۇ يوق، ھېلىقى ئىككى گۈزەل قىزمۇ يوق، بىر شۇاق سۈپۈرگە ئۈستىدە ئولتۇرۇپتىمەن. ھېلىقى ئالتۇن - كۈمۈش، ئونچە - مەرۋايىتلار قوي قۇمىلاقلىرى ۋە ئېشەك تېزەكلىرىگە ئايلىنىپ قاپتۇ...

— هەي... ئابدۇلكا ! — دەۋەتتى قىزىقىپ ئاڭلاۋاتقان ئاغىنىلەردىن بىرى ئېچىنغانلىقتىن بېشىنى چايقاپ، — هەممىدىن بىراقلا قۇرۇق قاپسەن - ده، بىردەم ئېغىزىڭنى يۇمۇپ تۇرماي...

— مېنى نېمە كۆرۈشسەن، ئۇكاموي، ئۇنداق هارام بايلىق ياراشمايدۇ ئابدۇلكاڭغا، بەربىر ئەترەت باشلىقىغا تاپشۇرۇپ بېرىۋېتىمەن. شۇڭا، بىر «بىسمىللا» بىلەن هەممىنى يوق قىلىۋەتكەن گەپ، — دېدى ئابدۇلكام مۇغەمبەرلىك بىلەن كۈلۈپ.

ئۆستەڭدە ماي ئاقتى

بىرى ماختىنىپ پو ئېتىپتۇ:

— ئۆتكەندە مېهمان چاقىرىپ، تىزىۋەتكەن مەزىلىرىمنىڭ كۆپلۈكىدىن داستىخانىنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئولتۇرغان مېهمانلار بىر - بىرىنى كۆرەلمەي قالدى.

— شۇنچىلىك ئىشتىنمۇ ماختىنامسەن؟ — دەپتۇ ئوسمان بۆرە، — مەن بىر قېتىم مېهمان چاقىرغانىدىم، خوتۇن شۇنداق مايلىق پولۇ ئەتتىكى، پولۇنى يېگەن مېهمانلار ئىشىك ئالدىدىكى ئۆستەڭدە قولىنى يۇيۇۋېدى، ئۆستەڭدە نەچچە كۈنگىچە ماي ئاقتى.

كاۋا بىلەن قازان

بىر پوچى دەپتۇ:

— ئۆتكەن يىلى يازدا كاۋا تېرىۋىدۇق، شۇنداق ئاينىپ، ئوخشاپ كەتتىكى، نېمىسىنى دەي. يالغان دېسەڭلار، بىر كۈنى قوشنىمىزنىڭ موزىيى يوقلىپ كەتتى، بىر هەپتىگىچە ئىزدىمىگەن يېرى قالمىدى، لېكىن موزاينى تاپالمىدى. كېيىن قارىسا، بىزنىڭ بىر كاۋىنىڭ ئىچىگە كىرىۋالغانكەن.

ئۇنىڭغا ئوخشاشلا پو ئاتىدىغان بىرى بۇ گەپنى ئاڭلاپ:

— مېنىڭ چوڭ دادامنىڭ بىر قازىنى بار ئىدى، ئۇنىڭغا ئاقئۆستەڭنىڭ سۇيىنى باشلىسىمۇ توشمايدۇ، — دەپتۇ.

— پو ئاتىمساڭچۇ، بۇرادەر، شۇنداقمۇ يوغان قازان بولامدۇ؟ — دەپتۇ ئۇچىنچى بىرى. شۇ چاغدا تۆتىنچىسى:

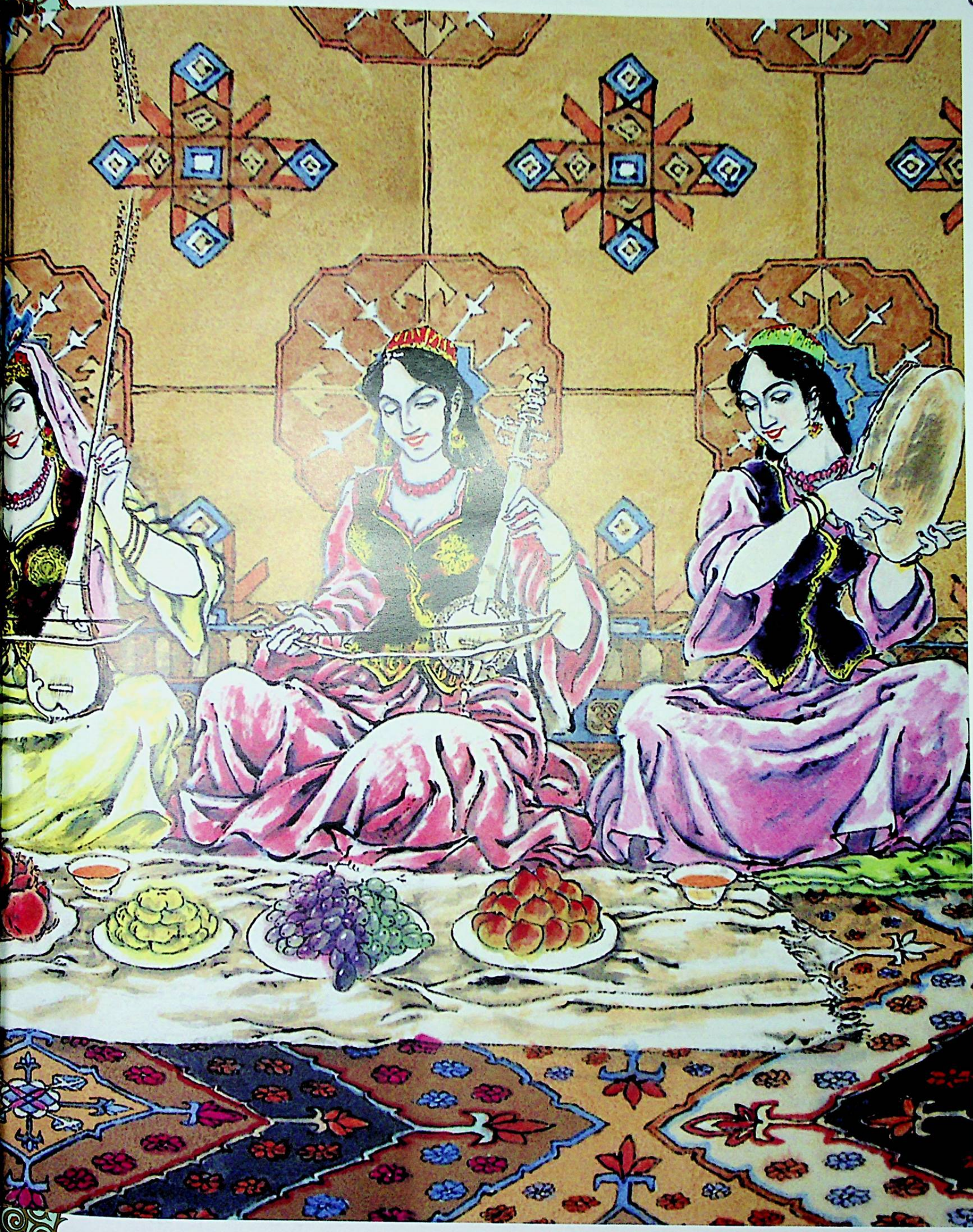
— شۇنداق قازان بولمىسا، موزاي مۆكۈنۈۋالىدىغان كاۋىنى نېمىدە پىشۇرىدۇ؟ — دەپتۇ.

ئىزاهلار:

‹1› جىگا سۇيدى بومبا — (خەنزۇچە) بۇ كىمنىڭ بومبىسى.

‹2› ئايۇپ شاڭزۇڭدى پېئىيۇ ئوسمان بۆرىدى بومبا — (خەنزۇچە) ئايۇپ شاڭزۇڭنىڭ ئاغىنىسى ئوسمان بۆرىنىڭ بومبىسى.

‹3› روزىكام — داڭلىق مۇقامچى، تەمبۇر ئۇستىسى، روزى تەمبۇرنى دېمەكچى.

نۇرمۇھەممەت ئابلىز سىزغان

باش مۇھەررىر: ئابدۇراخمان ئەبەي

مەسئۇل مۇھەررىرلەر: ئەخمەت ئىمىن، ياقۇپ مۇھەممەتروزى

مۇھەررىرلەر (ئۇيغۇر ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى):
ئازات ئالماس، ئەخمەت پاسار، ئەزىزى، پاتىگۇل مىجىت، قادىر ئارسلان، مەخسۇم ئېلاخۇن، مۇنارجان توختاخۇن، مۇھەممەتتۇردى مىرزىئەخمەت، ئوبۇل ئىسلام

مەسئۇل كوررېكتورلار: ئاسىيە ئەخمەت، رىشىت ھاجى ۋاھىدى، ئايگۇل سابىت
كوررېكتورلار: (ئۇيغۇر ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى) ئابلىز ئاببباس، ئابلىز ئەمەت، قېيۇم مۇھەممەت، ماھىنۇر كەنجى، ھەبىبۇللا ئېلى، ۋەلى زەيدىن، ياسىن زايىدوف

تېخنىداكتور: مۇھەممەتئېلى لېتىپ

گۇزەل سەنئەت مۇھەررىرى : مۇراددىل ئابىد

ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى قامۇسى

(11 - توم)

نەشر قىلغۇچىلار: شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى مىللەتلەر نەشرىياتى
پوچتا نومۇرى: 830001 100013
نەشرىياتلارنىڭ ئادرېسى: ئۇرۇمچى شەھىرى جەنۇبىي ئازادلىق يولى 348 - قورۇ
بېيجىڭ شەھىرى خېپىڭلى شىمالىي كوچا 14 - قورۇ
باسقۇچى: شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتى
تارقاتقۇچى: جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانىلىرى
نەشرى: 2005 - يىل 9 - ئايدا 1 - قېتىم
بېسىلىشى: 2005 - يىل 9 - ئايدا 1 - قېتىم
ئۆلچىمى: 1092 x 787 مىللىمېتىر 8 كەسلەم
باسما تاۋىقى: 56 قىستۇرما ۋاراقى: 6
سانى: 2000 — 0001
كىتاب نومۇرى: ISBN7—228 — 09487 — 5
باھاسى: 4800.00 يۈەن (جەمئىي 12 توم)

图书在版编目（CIP）数据

维吾尔民间文学大典．11／《维吾尔民间文学大典》编委会编．—乌鲁木齐：新疆人民出版社；北京：民族出版社，2005．8
ISBN7—228—09487—5

Ⅰ．维．．．Ⅱ．维．．．Ⅲ．维吾尔族—民间文学—作品综合集—中国—维吾尔语（中国少数民族语言）
Ⅳ．Ⅰ277

中国版本图书馆CIP数据核字（2005）第097058号

维吾尔民间文学大典（第十一卷）

主　　编：阿不都热合满．艾白
责任编辑：艾合买提．伊明，牙库甫．买买提肉孜，
编　　辑：阿扎提．阿里玛斯，艾合买提．帕萨尔，艾则孜，帕提古丽．米吉提，卡得尔．阿尔斯兰，麦合苏木．伊拉洪，穆纳尔江．托合塔洪，买买提吐尔迪．米扎．艾合买提，吾布力．伊斯拉木
责任校对：阿斯亚．艾合买提，热西提阿吉．瓦依迪，阿依古丽．沙比提
校　　对：阿布列孜．阿巴斯，艾比布拉．艾力，克由木．买买提，瓦力．再丁，玛依努尔．坎吉，牙生．扎依提夫
技术编辑：买买提艾力．里提甫
美术编辑：木拉丁．阿比提

出　　版：新疆人民出版社　　民族出版社
社　　址：乌鲁木齐市解放南路348号　　邮编：830001
　　北京市和平里北街14号　　邮编：100032
印　　刷：新疆新华印刷厂
发　　行：各地新华书店
版　　次：2005年9月第1版　　2005年9月第1次印刷
开　　本：787×1092　毫米　　1/8
印　　张：56　　插页：6
印　　数：0001-2000册
书　　号：ISBN7—228—09487—5
定　　价：4800．00元（共12卷）

ISBN 7-228-09487-5
9 787228 094875 >